PRISPEVKI IN IZZIVI SOCIOLOGIJE NA SLOVENSKEM | 1

KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?

2015

Zasnoval in uredil **Zdravko Mlinar**

PRISPEVKI IN IZZIVI SOCIOLOGIJE NA SLOVENSKEM 1

KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?

Zasnoval in uredil **Zdravko Mlinar**

Ljubljana 2016

Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem 1
KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?
Zasnoval in uredil Zdravko MLINAR

Izdajatelja in založnika: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE ter
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
Za založbo: Hermina KRAJNC
Ljubljana 2016

Copyright © za slovensko izdajo po delih in v celoti FDV 2016, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti sta prepovedana.
Vse pravice pridržane.

Jezikovni pregled: Tomaž Petek
Prevajalec povzetka in kazala: Murray Bales
Avtor uvodnih misli po poglavjih: Zdravko Mlinar
Vsi prispevki so bili recenzirani.

Oblikovanje naslovnice: Iztok Prosen
Prelom: Leon Beton
Tisk: DEMAT d. o. o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316(082)

KAKŠNA sociologija? Za kakšno družbo? / zasnoval in uredil Zdravko Mlinar. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2016. - (Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem ; 1)

ISBN 978-961-235-799-3 (Fakulteta za družbene vede)

287060480

KAZALO

PREDGOVOR IN ZAHVALE, Zdravko Mlinar 11

1. Zdravko Mlinar: **IZHODIŠČA IN IZZIVI** 19

Ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva 21

Ustanovitev Društva sociologov in začetek njegovega delovanja (1965–1969) 21

Časovno-kontekstualna izhodišča 25

Preteklost kot zakladnica in kot "nočna mora" 25

Od kronologije k življenjskim ciklusom 26

Vzpostavljanje in preseganje institucionalnih okvirov sociološkega delovanja 29

Izključevanje in/ali nadgrajevanje preteklosti 31

Iskrivljena podoba preteklosti in "branje med vrsticami" 32

Zakaj in kako o sociologiji v Sloveniji? 34

V kontekstu male države 34

Prodornost v imenu okolja, ob spopadanju z okoljem in mimo okolja 36

Vrednotenje, ocenjevanje, recenziranje: v reprodukciji družboslovnega znanja 42

Emancipatorni potencial sociologije 48

Družbena preobrazba in emancipacija podrejenih 50

Emancipacija objekta raziskovanja 54

Paradoks nemočnih in sociologistično razumevanje družbenih sprememb 56

Literatura 59

2. SOCIOLOGIJA V SODOBNI PREOBRAZBI DRUŽBOSLOVNIH DISCIPLIN 65

Uvodne misli 65

POGLEDI NA SOCIOLOGIJO PRI NAS 66

Uvodne misli 66

Veljko Rus: Inventura aktualnih problemov 67

Niko Toš: Pogled na potí razvoja slovenske (empirične) sociologije 71

Stane Saksida: Od dogmatičnosti zgodovinskega materializma k empiričnemu sociološkemu raziskovanju 77

Jan Makarovič: Za angažiranost, globalnost in slovenstvo: Osebni pogled na dozdajšnje uveljavljanje sociologije v Sloveniji 81

Frane Adam: Sociologija med ideologijo in kvantofrenijo 86

Stane Andolšek: Naloge sociologije in družbene spremembe v Sloveniji 91

Gregor Tomc: Družboslovje 21. stoletja: na parni pogon 96

Spomenka Hribar: »Rdeči lemenat?« 102

Emil Milan Pintar: Težka leta slovenske sociologije 106

Ciril Klajnšček: Sociolog(ija) v iskanju novega ključa človečnosti in družbenosti 112

Matjaž Hanžek: Revščina ubija! Kaj pa sociologija? 117

O TOKOVIH IN OVIRAH V KROŽENJU DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ 119

Uvodne misli 119

Andrej Kirn: Fragmentacija celote in celota fragmentacij: razumevanje razmerij narava – družba – znanost – tehnika – ekološka zavest 120
Rudi Rizman: Interdisciplinarni izziv v kontekstu krize družbenih in humanističnih ved 125
Slavko Splichal: Povezovanje in izključevanje v družboslovnem raziskovanju – za koga in za kaj? 130
Josip Rastko Močnik: Sociologija kulture in historični materializem 136
Marina Lukšič - Hacin: Prek delitev, razcepljenosti in odtujenosti 139
Mirjana Ule: K razmerju med sociologijo in psihologijo 143
Bojan Baskar: Sociologija in socialna antropologija: ločevanje in prežemanje 150
Renata Salecl: Kdo je prestopnik: kriminologija med sociologijo in biološkimi vedami 155
Majda Pahor: Sociologija na področju zdravja in zdravstva ter tokovi družboslovnih spoznanj 161
Pavel Gantar: Urbana (prostorska) sociologija – identiteta in preseganje disciplinarnih okvirov 166
Ivan Svetlik: Ali kadrovsko področje sociologijo bogati ali siromaši? 173
Albin Igličar: Sociologija, pravoznanstvo in pravna praksa 177
Boštjan Zalar: Primer izkušenj navezav sociologije s sodniško stroko 180
Ana Barbič: Ruralna sociologija med biotehničnimi vedami 185
Anton Bebler: Sociologija vojske na Slovenskem 188
Srečo Dragoš: Pretok spoznanj med sociologijo in socialnim delom 194
Maca Jogan: Transdisciplinarnost in ženske študije 199
Duška Knežević Hočevar: Interdisciplinarne izkušnje: sociologija, socialna antropologija ter medicinske in zdravstvene vede 205
Primož Južnič: Bibliotekarstvo in informacijska znanost kot družboslovna veda 209

EMPIRIČNO DRUŽBOSLOVJE: METODOLOGIJA, STATISTIKA IN DOSTOP DO INFORMACIJ 212
Uvodne misli 212
Anuška Ferligoj: Analiza družbenih omrežij – razvoj metod in njihova uporaba 213
Mitja Hafner Fink: Ali (enotna) družboslovna metodologija lahko prispeva k povezovanju družboslovnih disciplin? Raziskovalna izkušnja sociologa 216
Janez Štebe: Vsak konec pomeni tudi nov začetek: raziskovalna infrastruktura dostopa do podatkov 221
Vasja Vehovar: Izzivi družboslovne metodologije in statistike 225
Blaž Mesec: Razvijanje kvalitativne analize 228
Irena Križman: Sociologinja in statistika v domačih in mednarodnih povezavah 232
Janez Jug: Olajševanje dostopa do informacij 235

3. SOCIOLOGIJA IN DRUŽBENA PRAKSA 237
Uvodne misli 237

RAZISKOVANJE IN SPREMEMBE V DRUŽBI IN DRUŽBOSLOVJU 238
Uvodne misli 238
Stojan Sorčan: Znanost za pogajalsko mizo 239
Anton Kramberger: Med univerzalnim in aplikativnim družboslovjem 244
Darko Štrajn: Sociologija kot križišče raziskovanj vsega družboslovja in humanistike 248
Rudi Rizman: Teoretska spoznanja in sociologija v širši javnosti 251
Ivan Bernik: V sociološkem labirintu 255

Dimitrij Rupel: Marksistični determinizem ali sožitje mnogoterih realnosti 259
Jan Makarovič: Družbena teorija, neenakost, talenti in kreativnost 261
Mojca Novak: Sociologija spremembe glede na tehnološko modernizacijo in socialno politiko 265
Drago Kos: Sociološke konstrukcije okolja in prostora 268
Maca Jogan: Sociologija spolov in družbenopolitična praksa 271
Renata Šribar: ˝Postajanje-znanstvenica˝: med feminističnim družbenim delovanjem in teorijami spolov 274
Darka Podmenik: Samostojna raziskovalka o uporabnem sociološkem raziskovanju 277
Aldo Černigoj: Spodbujati zanimanje za družbena in občečloveška vprašanja 280

SPOZNANJA SOCIOLOGOV/-INJ S PODROČIJ ZNANOSTI, KULTURE IN RELIGIJE 283
Franc Mali: Znanstveno delovanje, strokovna javnost in prenos znanja v družbeno prakso 284
Neda Pagon: Sociologija med vedami in knjigami 287
Sergij Pelhan: Sociološka izhodišča in osebne pobude v kulturnem delovanju 291
Miha Naglič: Kulturni animator med rovtarstvom in svetovljanstvom 296
Zdenko Roter: Sociologija religije: Novi koncepti in spopadi za avtonomijo družbenih ved 299
Marko Kerševan: Religioznost, cerkvenost in 'religija po izbiri': raziskovalna spoznanja in ideološka nasprotja? 302
Aleš Debeljak: Kritična misel med religijo in kulturo 304
Marjan Smrke: Kritika sakralnega v posvetnem in posvetnega v sakralnem 307
Igor Bahovec: Šibka odmevnost in ustvarjalna moč dialoga 310
Vinko Potočnik: Strah pred resničnostjo, ki jo razkriva sociološka raziskava 313

POSREDOVANJE DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ: IZOBRAŽEVANJE, NOVINARSTVO 316
SOCIOLOŠKE RETROSPEKTIVE S PODROČJA IZOBRAŽEVANJA 316
Pavel Zgaga: Instrumentalizacija edukacije v družbi znanja 317
Sonja Kump: Kritična ocena visokega šolstva in izobraževanje odraslih 321
Ana Krajnc: Izobraževanje odraslih: raziskovanje, dosežki in kritika 325
Marjan Hočevar: Sociologija za arhitekturo – arhitektura za sociologijo 328
Sergej Flere: Izobraževanje in družbene spremembe v Sloveniji in Jugoslaviji 335
Štefan Huzjan: Usposabljanje zaposlenih in vseživljenjsko učenje 340
Marina Tavčar Krajnc: Poučevanje in identiteta sociologije ter opolnomočenje njenih učiteljev 344
Alojzija Židan: Za kakovostno implementacijo družboslovnih znanj za novodobne mlade 348
MEDIJI IN KOMUNIKACIJE 350
Breda Luthar: Položaj sociologije v raziskovanju medijev in komuniciranja 351
Igor Pribac: Sociologijo množicam! (Družboslovje v elektronskih medijih) 355
Vladimir Miheljak: Interdisciplinarna odprtost in vloga medijev 358
Janja Koren: Zakaj v medijih ni izsledkov socioloških raziskav? 361
Bojan Grobovšek: Sociolog kot dopisnik in diplomat 365
Toni Gomišček: Sociološka dimenzija uredniškega snovanja in novinarskega delovanja 368

SOCIOLOŠKA ZNANJA, ORGANIZACIJA TER JAVNA IN DRŽAVNA UPRAVA 371
Ciril Baškovič: Družboslovno znanje v regulatornih dejavnostih 372

Pavel Gantar: Sociološka spoznanja v okoljski, prostorski in v informacijski politiki: med akademsko sfero in profesionalno politiko 376
Božo Truden: S sociologijo organizacije/dela v notranje zadeve in gospodarstvo 379
Bogdan Kavčič: Organizacija, upravljanje in vodenje: raziskovalna in pedagoška dejavnost 383
Franci Pivec: Informatizacija, izobraževanje in upravljanje 386
Boštjan Kovačič: Izkušnje dolenjskega sociologa-župana, ministra, veleposlanika in predavatelja 389
Andrej Fištravec: Sociolog – župan, zdravnik za družbo 392
Jelena Aleksić: Sociološka znanja v političnem odločanju 395
Bojana Kompare: Sociologinja med javno upravo in civilno družbo 399
Pavle Čelik: Od diplomiranega sociologa do poveljnika slovenske milice in pisatelja 403

ALI SLOVENSKA EKONOMIJA POTREBUJE SOCIOLOGE, SOCIOLOGINJE? 406
Aleksandra Kanjuo Mrčela: Raziskovanje ekonomije in družbe 407
Miroslav Stanojević: Delavci in prehod v kapitalizem 411
Franc Hudej: S timskim delom in z odločanjem do inovativnosti 415
Danica Mesner Andolšek: Strateške usmeritve in zmožnosti slovenskih podjetij ter urejanje zaposlovalskih razmerij 418
Almira Pirih: Širina, odprtost in sposobnost delovanja v timih 421
Branko Žerdoner: Sociolog v slovenski industriji 424
Jože Glazer: Sociološka kariera v gospodarstvu in sociološko delovanje zunaj Ljubljane 427
Samo Hribar Milič: Problematika zaposlovanja in vodstveno delovanje 430
Dragica Kšela: Mariborsko gospodarstvo v krizi in kadrovski menedžment 432
Albina Tušar: Raziskovanje, (samo)upravljanje in delo z ljudmi v Železarni Jesenice 435
Vladimir Mišo Čeplak: Kadrovsko-organizacijske in vodstvene izkušnje 437
Milan Ambrož: Varnost, turizem in delovanje gospodarskih organizacij 439

SOCIALNO VARSTVO, ZDRAVSTVO IN POLITIKA 442
Ivan Svetlik: Iskanje ravnotežja med svobodo in varnostjo v praksi 443
Zinka Kolarič: Prispevki na področju sociološkega raziskovanja socialne politike 447
Ciril Mezek: Država med površinsko plitkostjo in realnostjo 451
Vesna Leskošek: Revščina, družbene neenakosti in socialna država 455
Andreja Črnak Meglič: Delovanje sociologinje na treh področjih socialne politike: otroško varstvo, socialno varstvo in zdravstvo 458
Jožica Puhar: Zaposlovanje, izobraževanje in politična praksa pri nas in drugod 461
Zora Tomič: Sociologija in politika v zdravstvenem in socialnem varstvu 465
Majda Černič Istenič: Rodnostno vedenje, kmečka/podeželska populacija in oblikovalci politik 468
Jana Goriup Bezenšek: Sociološki prispevek k preseganju spolne neenakosti (v zdravstvu) 471
Jože Ramovš: Gerontologija in medgeneracijsko sožitje v interdisciplinarnem sodelovanju s sociologijo 474
Milko Poštrak: Od kulturnih študij do socialne države in mladinskih politik 477

4. SOCIOLOŠKO DELOVANJE IN ODPIRANJE V SVET 481
Uvodne misli 481

OD DOMA V SVET 482

Mojca Novak: Profesionalno delovanje sociologov v evropskem merilu: izkušnje iz prve roke 483
Peter Volasko: Vloga sociologa v mednarodnem znanstvenem sodelovanju 487
Karmen Gorišek: Sociološko znanje ter podjetniško delovanje v Sloveniji in na Češkem 491
Silva Mežnarić: O raziskovanju migracij in slovenski sociologiji 495
Igor Pavlin: O izobraževanju menedžerjev in državnih funkcionarjev v mednarodnem merilu.....498
Jožica Puhar: Odpiranje v svet me je obogatilo – Politično delovanje in opazovanje z udeležbo.....502
Majda Šlajmer Japelj: Izkušnja medicinske sestre in sociologinje v mednarodni praksi SZO/WHO ..506
Anica Mikuš Kos: Lažje je aktivirati človeške vire skupnosti na Srednjem vzhodu.....510
Emidij Susič: Iz zamejstva v Slovenijo in v svet 513
Miran Komac: Narodne manjšine med primordializmom in izbirno identiteto.....519
Jože Šušmelj: Sociologija kot spremljevalka moje življenjske poti: od lokalnih vsebin k nacionalnim in mednarodnim vsebinam.....525
Aleksandra Høivik: Sociologinja v reševanju azilne problematike in begunstva 529
Janez Rogelj: Sodelovanje s Slovenci po svetu in Rotary International pri nas 532

POGLEDI IZ SVETA.....536
Vesna Bošnjak (Latinska Amerika): Sociology as a back-up in social work and legal regulation.....537
Zlatko Skrbiš (Melbourne): Sociologija, globalizacija in osebna izkušnja 542
Nina Bandelj (Irwine, CA): Biti profesor sociologije na univerzi v Kaliforniji.....545
Sonja Drobnič (Bremen): Mednarodne izkušnje: kakšna sociologija in za koga? 548
Blaž Križnik (Seul): Med urbano sociologijo in prostorskim načrtovanjem: čezdisciplinarni in čezkulturni pogled 552
Martina Skok (New York): Sociologija, diplomacija in odnosi v mednarodni skupnosti.....556

5. IZBRANI PRIMERI IZ PRAKSE.....559
Uvodne misli.....559
Franci Pivec, Janez Jug: Inovacijski pok v tišini knjižnih hramov.....560
Vlasta Jalušič: Združevanje teorije, raziskovanja in delovanja: Mirovni inštitut 565
Ciril Mezek, Majda Pahor: Emancipatorni potencial sociologije v soočenju s hierarhičnimi razmerji moči v zdravstvu 570
Albin Igličar, Zdravko Mlinar: Paradoks: Veliko raziskovalnih spoznanj in malo utemeljenih političnih odločitev 575
Anton Kramberger, Zinka Kolarič, Drago Kos, Zdravko Mlinar: Inovativni ekosocialni projekti sociologa Alojza Kavaša iz Prekmurja 581
Franc Hudej, Božo Truden: Valicon: Sociologija kot poslovna dejavnost 588
Renata Šribar, Darka Podmenik: Prekerna zaposlitev kot samoodločitev in prisila 592
Ivan Bernik, Zdravko Mlinar: Spoznanja zunaj uradne znanosti: O spolnosti, nasilju nad ženskami in še o mnogočem 596
Andrej A. Lukšič: Družbeni festival mladih: upor v preseganju partikularnosti disciplin 602

6. Zdravko Mlinar: **KAKO NAPREJ?**.....607

7. POVZETEK.....609

8. In English: ABSTRACT, CONTENTS.....611

9. STVARNO KAZALO.....619

SEZNAM KRATIC

AC – avtocesta
ADP – Arhiv družboslovnih podatkov
AMEU – ISH – Alma Mater Europaea, Institutum Studiorum Humanitatis (Fakulteta za podiplomski humanističnih študij)
ARRS – Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
ASA – American Sociological Association
CES – Conference of European Statisticians
CESSDA – Consortium of European Social Science Data Archives
CISR – International Conference for the Sociology of Religion
CJMMK – Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij
CK ZKJ – Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije
COBISS – Co-operative Online Bibliographic System & Services
CROP – The Comparative Research Programme on Poverty
CRP – Ciljni raziskovalni program
CZ – Cankarjeva založba
ČKZ – Časopis za kritiko znanosti
DIAMAT – dialektični materializem
DPZ – Družbenopolitični zbor
DSPD – Division for Social Policy and Development
DZ – Državni zbor
EACD – European Association of Communication Directors
EAPM – The European Association for People Management
ERA – European Research Area
ERGOMAS – European Research Group on Military and Society
ESA – European Sociological Association
ETHOS – Exploiting the organisational conflicts in business environment
EURICOM – European institute For Communication and Culture
EVS – European Values Study
FDV – Fakulteta za družbene vede
FF – Filozofska fakulteta
FMRI – Functional magnetic resonance imaging
FSD – Fakulteta za socialno delo
FSPN – Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo
FUDŠ – Fakulteta za uporabne družbene študije

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HISTOMAT – historični materializem
HRM – Human resource management
ICAE – International Council for Adult Education
ICLB – Izobraževalni center Ljubljanske banke
ICNLB – Izobraževalni center Nove Ljubljanske banke
IDN – Institut društvenih nauka
IDV FDV – Inštitut za družbene vede Fakultete za družbene vede
IKT – informacijsko-komunikacijska tehnologija
IRSA – Inštitut za razvojne in strateške analize
ISA – International Sociological Association
ISF – Inštitut za sociologijo in filozofijo
ISH – Institutum Studiorum Humanitatis
ISIM ZRC SAZU – Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti
ISSN – International Standard Serial Number
ISSP – International Social Survey Program
JLA – Jugoslovanska ljudska armada
KME – Komisija za medicinsko etiko
LSE – London School of Economics and Political Science
MOL – Mestna občina Ljubljana
MRIC – Mreža raziskovalnih infrastrukturnih centrov Univerze v Ljubljani
MZZ – Ministrstvo za zunanje zadeve
NETA – Nova evropska teatrska akcija
NOV – Narodna osvobodilna vojska
OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development
OGS – Odnosi med generacijami in spoloma
OISI – Ontario Institute for Studies in Education at the University of Toronto
PEN – Poets, Playwrights, Editors, Essayists, Novelists
PF – Pravna fakulteta
RKC – Rimskokatoliška cerkev
RTV – Radiotelevizija Slovenija
SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SDMO – Slovensko društvo za mednarodne odnose
SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija
SICRIS – Slovenian Current Research Information System (Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji)
SJM – Slovensko javno mnenje
SLORI – Slovenski raziskovalni inštitut
SOZD – Sestavljena organizacija združenega dela

SRC – Sveučilišni računski centar
SSD – Slovensko sociološko društvo
SSTNET – Sociology of Science and Technology Network
STEM – Science, Technology, Engineering and Mathematics
SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva
TIP – Teorija in praksa
TNZ OLO – Tajništvo za notranje zadeve Okrajnega ljudskega odbora
TOZD – temeljna organizacija združenega dela
UIRS – Urbanistični inštitut Republike Slovenije
UL – Univerza v Ljubljani
UNDESA – United Nations Department of Economic and Social Affairs
UNECE – United Nations Economic Commission for Europe
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF – United Nations Children's Emergency Fund
UTD – univerzalni temeljni dohodek
VŠPV – visoka šola za politične vede
VŠSPN – visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo
WAPES – World Association of Public Employment Services
WCRI – World Conference on Research Integrity
WVS – World Values Survey
YUZAMS – Savezni zavod za medjunarodnu naučno-prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju
ZAMTES – Zavod Socialistične republike Slovenije za mednarodno, znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje
ZDA – Združene države Amerike
ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije
ZKS – Zveza komunistov Slovenije
ZRSZ – Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje
ZUJF – Zakon za uravnoteženje javnih financ
ŽO – Žirovski občasnik

PREDGOVOR IN ZAHVALE

Ravno 60 let je minilo od takrat, ko sem se začel vključevati v sociološko delovanje (na Pravni fakulteti UL). V tem obdobju sem objavil številna besedila, s katerimi sem spremljal dosežke in težave uveljavljanja sociologije v Sloveniji, Jugoslaviji in v mednarodnem merilu. Vseskozi sem poskušal o tem ohranjati tudi zadevne »dokumente časa«, ki bi bili sicer izgubljeni; tako sem najprej nameraval na tej osnovi objaviti svojo knjigo; ker sem že od samega začetka stremel tudi k temu, da *presegam značilne oblike zaprtosti družboslovnega delovanja*, se s tem nisem zadovoljil. Poleg *svojih besedil* sem želel vsaj v skromnem obsegu v svojo knjigo vključevati tudi druge sociologe in sociologinje – najprej predvsem krajše prispevke bližnjih sodelavcev (znotraj in zunaj) Centra za prostorsko sociologijo FDV. Celovitejša predstavitev raziskav na področju prostorske sociologije bi terjala *zahteven raziskovalni projekt več ljudi*; ta bi verjetno zahteval tudi daljši čas. Zato sem se zadovoljil s skromnejšo varianto, in sicer s tem, da sem razširil krog avtorjev, s katerimi sem v preteklosti že sodeloval. Zgodil se je nepričakovano velik odziv, kar je maja 2015 pripeljalo do odločitve, da pripravim *kolektivno delo*, tj. zbornik socioloških retrospektiv ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva. To je postala naloga, ki je dobila prednost v mojem nadaljnjem delovanju, vendar tudi v pričakovanju, da se bom, obogaten z izkušnjami kolegov, lahko povrnil k dokončanju svoje lastne knjige, ki bo zdaj sledila, njej pa še knjiga, ki bo temeljila na analizi tukaj predstavljenih besedil.

Ta zbornik sem zasnoval zaradi več razlogov in z več nameni. Na splošno: ker se že vseskozi nisem »zapiral vase«, ampak sem tudi dajal pobude za skupno delovanje, ne nazadnje tudi pobudo za ustanovitev Društva sociologov Slovenije, se mi je tudi zdaj zdelo primerno, da bi v prvi celovitejši predstavitvi naše sociologije v knjižni obliki nastopil čim širši krog akterjev, ki bodo – bolj kot kateri koli posameznik – lahko prispevali k prepoznavanju kompleksnosti našega delovnega področja ter nudili podlago za nadaljnjo, selektivnejšo in bolj poglobljeno obravnavo posameznih področij sociologije z vidika teorije in prakse. Hkrati pa sem želel svoje izkušnje in besedila dopolniti ter preveriti z izkušnjami kolegov in kolegic.

Visok jubilej Slovenskega sociološkega društva se mi zdi prava priložnost, da retrospektivno povzamemo izkušnje tistih, ki delujejo kot univerzitetni delavci/raziskovalci, pa tudi tistih, ki delujejo na različnih področjih družbenega življenja v praksi ali pa so v svoji karieri povezovali eno in drugo. Ob dejstvu, da sta samo na FSPN/FDV v času od leta 1971 do vključno 13.

10. 2016 diplomirala 3.702 sociologa in da je na FF v Ljubljani diplomiralo (večinoma dvopredmetno) več kot 3.000 študentov, ki so pridobili naziv diplomirani sociolog, ter manjše število na FF v Mariboru, se mi zastavlja vprašanje, *kje so in kaj delajo*, saj po dokončanem študiju nekako kar poniknejo. Tisoči diplomantov, hkrati pa le nekaj sto članov Slovenskega sociološkega društva in še skromnejša udeležba v aktivnostih, ki zadevajo različne – bolj ali manj aktualne – sociološke teme, pa tudi dejstvo, da tega nismo problematizirali, verjetno predstavljajo zadosten razlog za to, da se 'pogledamo v ogledalu', morebiti kar v smislu »sociologija sociologije« (Rizman, 1975). Glasni, javno prepoznavni so predvsem sociologi, t. i. akademske sfere, ki vključuje predvsem pedagoško in raziskovalno delovanje na univerzah in znanstvenih inštitutih. O njihovem delovanju v Sloveniji je bilo podanih že kar nekaj predstavitev (F. Adam in M. Makarovič, 2002; F. Adam in M. Tomšič, 2009; A. Cindrič, 1991; L. Čarni, 1993; G. E. Gobetz, J. Goričar in P. Jambrek, 1975; M. Jogan, 1974, 1994; A. Kramberger in Z. Kolarič, 1995; F. Mali, 1999; Z. Mlinar, 2006a, 2006b; V. Rus, 1981; Z. Roter in S. Saksida, 1985; M. Ule, 2014; A. Ušeničnik, 1910; K. Vidmar Horvat in A. Lešnik, 2010 in drugi ter druga dela)[1]. Moje lastno ugotavljanje o tem, kako malo poznamo sami sebe, pa so potrjevale kritike in nekakšna razočaranja diplomiranih sociologov in sociologinj, ki »delujejo v praksi«[2].

Ta knjiga naj bi presegala splošne in meglene predstave o tem, kaj sploh lahko pomeni sociološko delovanje v praksi (npr. zadrega ob pojasnjevanju mladim, ko se vključujejo v študij na univerzi). Čeprav se ne moremo zaustaviti pri tem, da le poznamo, kaj vse sociolog/-inje dejansko delajo, je to vendarle ena izmed predpostavk in eno imed izhodišč za zavestno usmerjanje tega področja delovanja v prihodnosti. Gre torej predvsem za predstavitev konkretnih izkušenj iz slovenskega okolja naše domače prakse, ki pa jih na začetku poizkušam postavljati tudi v širše družbene in spoznavne okvire.

Zapisi v tej knjigi vključujejo osebna pričevanja avtobiografske narave pa tudi strokovne in znanstvene prispevke k disciplini in njenemu družbenem okolju; s tem pri nas prvič tako celovito in avtentično predstavljajo pestro samopodobo sociologije v preteklem polstoletju.

Prikazati sem želel čim večjo raznovrstnost vlog sociologov/-inj in posebno pozornost posvetiti temu, da se ne smem zamejiti na ozek krog t. i. akademske sfere sociologije, ampak hkrati z univerzitetnimi delavci, s pedagogi, z raziskovalci vključevati čim več izkušenj drugih, ki bi jih lahko

1 Bibliografski podatki o tem so v seznamu literature na koncu mojega uvodnega poglavja. Tudi sicer pa se zaradi obsežnosti snovi omejujem v navajanju virov.

2 V moji spletni anketi ob 40-letnici SSD (2005) z okoli 100 respondenti pa tudi občasno na letnih srečanjih, na katerih niso našli relevantne vsebine za delovanje v praksi in so se počutili zapostavljene oziroma izključene, v programih razprav pa niso našli relevantnih vsebin za svoje delovanje.

označili tudi kot kategorijo »utišanih« sociologov, in tako vključevati tudi t. i. podrejeno znanje (Foucault). Pri tem gre za vprašanja (izgubljanja) profesionalne identitete več tisoč sociologov, ki delujejo v praksi, pa tudi za emancipatorno vlogo sociologije, ki si prizadeva za krepitev moči podrejenih, neupoštevanih.

Zaradi vprašanja, kaj je v *kratkem času sploh mogoče* narediti in kaj lahko jaz kot *posameznik prevzamem nase* ter v kakšnem razmerju naj bo moj zamejeni prispevek do vsega tistega, česar sam ne bom zmogel obravnavati, je bila nujna tudi *zamejitev*. Glede na *poudarjeno časovno* razsežnost – retrospektivo, tj. čim bolj *nazaj k začetkom* – se je zdelo *najbolj logično*, da se osredinim na prispevke (naj)starejše generacije. Pri tem sem imel v mislih naslednje razloge:

- kolegi (naj)starejše generacije imajo *največ izkušenj*, ki segajo najdlje v preteklost;
- ker se *delovno ali celo življenjsko umikajo* in prav med njimi *iz leta v leto izgubljamo* edinstvene izkušnje in pričevalce o naši preteklosti[3];
- ker predstavljajo nekakšen *zamrznjen, utišan potencial po upokojitvi*, ki ga vse do zdaj nismo znali aktivirati niti v sociološkem društvu, čeprav so posamezniki *celo izražali* svojo *željo*, da bi se aktivirali v skupnih programih profesionalne promocije sociologije pri nas (kar nekaj pa se mi jih je pridružilo v obravnavi obsežnega gradiva);
- ker *ne gre* že a priori *za* medsebojno *izključujoče se razmerje* (zero sum game) v smislu stari ali mladi, ampak za uveljavljanje plodnega nadgrajevanja starega.

Ob svojem delovanju sem se neprenehoma srečeval z dejstvom, da nekaterih kolegov, ki so »pokrivali« pomembna področja sociološkega delovanja, ni več med nami ali pa jim je zdravstveno stanje onemogočalo, da bi sodelovali pri pripravi tega zbornika. Avtentična pričevanja, kakršna sem zdaj poizkušal zbrati v tej publikaciji, smo v takšnih primerih povsem izgubili; zavest o tem pa nas lahko spodbuja k prizadevanjem, da to preprečimo s posebno pozornostjo, ki jo lahko posvetimo (naj)starejši generaciji sociologov, ki so blizu upokojitvi ali pa so že upokojenci. Pri tem pa ne gre le za enkratno dejanje in spomine, ampak tudi za aktiviranje tistih sociologov, ki so uradno končali svojo profesionalno dejavnost, dejansko pa imajo zmožnosti in velikokrat tudi interes, da bi še aktivno delovali.

Nekaj odstopanj od okvirne starostne zamejitve vendarle ostaja. Glede na opisani način nastajanja tega zbornika (najprej vsi bližnji sodelavci) starostne omejitve nisem mogel dosledno upoštevati. Hkrati sem štel za zelo pomembno, da pritegnem – ne glede na starost – vsaj nekaj sociologov,

3 To se je zelo konkretno tudi potrdilo, saj so se kar vrstile ugotovitve, da se posamezniki najstarejše generacije zaradi zdravstvenih razlogov niso več mogli odzvati vabilu.

sociologinj, ki delujejo zunaj meja Slovenije, itn. Glavni korektiv predstavljene starostne zamejitve pa vidim v tem, da sem tukajšnji zbornik opredelil kot prvo knjigo, ki ji bodo sledile druge, pri čemer upam, da bo pobuda prehajala v roke mlajših generacij.

Prizadevanj k širokemu vključevanju nisem dosledno zamejil izključno na diplomirane sociologe, ampak sem vključeval tudi posamezne avtorje, ki značilno premoščajo disciplinarne meje. Vse to izraža prepričanje, da moramo sociologi prevzemati nase integrativno vlogo v odnosu do vseh družboslovnih disciplin, s tem da sociologijo uveljavljamo kot splošno in posplošujočo družbeno znanost.

Kljub nepretencioznemu pristopu k tej publikaciji nam rezultat, ki je pred nami, vendarle kaže, da smo tako ali drugače upoštevali večino področij našega dozdajšnjega delovanja. Kljub temu pa z obžalovanjem ugotavljam, da pomembnih ustanov (inštitutov, fakultet, raziskovalnih centrov ter seveda delovnih skupin in posameznikov) nisem mogel predstaviti v tej knjigi. Naletel sem na težave zaradi uradne nedostopnosti podatkov o posameznikih, njihovi zaposlitvi, o starosti idr. Oprl sem se lahko na osrednje sociološke ustanove, hkrati pa na izkušnje sociološkega raziskovanja, ki si prizadeva, da vključuje širši krog respondentov, tj. v smislu vzorčenja po modelu snežne kepe. Pri tem sem hkrati doživljal presenečenja, da je prihajalo do reaktiviranja že nekdanjih povezav med sociologi/-njami, ki so zdaj oživili/-e svoje zanimanje za sociološko vsebino pa tudi za neformalno druženje. Tak način vzorčenja pa seveda vključuje tveganje, da nekateri/-e sociologi/-nje vendarle niso dobili/-e možnosti, da se predstavijo. Ker se delo nadaljuje, pa so tudi priložnosti za dopolnila še odprta.

Tukaj predstavljam avtentične »izpovedi«, pričevanja številnih avtorjev, ki so nastala na osnovi treh vprašanj o (ne)uspešnosti in ovirah, zaznanih pri svojem delovanju. Avtorji nam tako predstavljajo lastna profesionalna izkustva, nekako v avtobiografskem slogu. To hkrati vključuje samoocenjevanje lastnega dela/dejavnosti. Pomena tega samoocenjevanja ne vidim v tem, da bi na tak subjektiven način lahko razvrščali prispevke posameznikov glede na razlike med njimi (po pomembnosti). Gre za to, da kot najboljši poznavalci svojega lastnega delovanja lahko nudijo vpogled, informacije o marsičem, kar lahko uvrščamo v tiho, neformalno, neeksplicirano znanje; prav tako pa gre tudi za to, da njihov subjektivizem zamejim na tisto, za kar so tudi sami najbolj zainteresirani, tj. da najpomembnejše dosežke zares postavijo v ospredje.

V času, ko sociologi ugotavljamo, da posameznik s svojo edinstvenostjo v družbi na splošno postaja nenadomestljiv, ko se ne zadovoljujemo več z reprezentativno demokracijo, ko se krepijo zahteve po participatornem raziskovanju in vključevanju uporabnikov v raziskovalni proces, bi bilo povsem neprimerno, da bi se omejili le na 'objektivne' evalvacije »od zunaj« ali »od

zgoraj«. Tudi če imamo »zanesljivejše«, bolj objektivizirane kazalnike, to ne pomeni, da se je treba a priori odrekati bolj subjektivnemu pristopu (tudi anketiranje namreč ohranja svojo vlogo, čeprav predstavlja le eno razsežnost objektivne stvarnosti).

Le z individualnim pričevanjem dobivamo vpogled v tiste izkušnje in znanja, ki sicer niso javno nikjer izraženi. Če gre pri tem za subjektivizem, pa tega presegam z razumevanjem, da je individualna pričevanja vedno mogoče obravnavati skupaj z drugimi, bolj objektiviziranimi informacijami. Sicer pa je najprej potrebna čim popolnejša informiranost, preden zastavljamo *vprašanje o selektivnosti* med posamezniki. Vsak avtor nam je s samoocenjevanjem kot najpopolnejši poznavalec lastnega raziskovanja oz. delovanja skrajšal pot do svojih najpomembnejših dosežkov, ki v veliki meri ostajajo neizkoriščeni še zlasti v kontekstu jezikovne zamejenosti v Sloveniji. Tu sem se približal legitimnosti kvalitativnih metod in še posebej biografski metodi, ki se je v sociologiji že uveljavila (M. Jogan, 2006).

Ker so znanstveni prispevki navadno podvrženi drugim merilom za ocenjevanje kakovosti in objavljivosti kot strokovni, pa se je pojavilo vprašanje o njihovem skupnem predstavljanju. Ker je moj namen ravno v tem, da prispevamo k zbliževanju in pretakanju spoznanj med teorijo in prakso, na prvo mesto ne postavljam vprašanj o selektivnosti, ampak o tem, kako sploh dobiti popolnejši vpogled v sociološke intelektualne potenciale, s katerimi v Sloveniji razpolagamo. To tudi časovno pomeni, da moramo biti najprej čim bolj celovito informirani, in sicer ne le o tistem, kar je prisotno že v t. i. objektiviziranem znanju. Kljub izjemni vsebinski raznovrstnosti pridobljenih odgovorov teh nisem preprosto agregiral, ampak sem jih sicer šele s povečevanjem njihovega števila lahko tudi bolj strukturirano predstavil v poglavjih zbornika. Pri tem sem orientacijsko upošteval razpored od splošnejših h konkretnejšim temam.

Pri pripravi tega zbornika se je bilo treba opirati na anonimne recenzije kolegov, da bi zagotovili upoštevanje minimalnih standardov na osnovi zasnove publikacije pa tudi v smislu uveljavljanja profesionalne kulture. Pri tem sem kot urednik naletel na široko sodelovanje in razumevanje. Avtorji so navadno kot samoumevno upoštevali opredeljene okvire, le včasih pa je bilo potrebno tudi bolj ali manj uspešno dolgotrajnejše prepričevanje. V vsakem primeru pa gre za to, da zapis avtorja avtentično predstavlja njega samega.

Ta zbornik je bil skromno zasnovan kot »ad hoc poizvedba« ob jubileju SSD. V nadaljevanju se je sicer razširil, vendar še vedno ne sodi v kategorijo klasične empirične raziskave, saj bi sicer moral izpolnjevati še dodatne zahteve.

Celotno snov zbornika sem razdelil na naslednje temeljne sklope:

I. Izhodišča in izzivi

V uvodnem poglavju poizkušam povzeti spoznanja o tem, kako so spremembe v družbenem okolju v kontekstu dveh političnih sistemov pogojevale napredovanje in zastoje v uveljavljanju sociologije, hkrati pa tudi, koliko in kako je sociološko delovanje neposredno ali posredno vplivalo na spremembe v okolju. Najprej torej, kakšna sociologija iz kakšne družbe. Zaustavljam se ob protislovju preteklost kot zakladnica in 'nočna mora' ter vprašanjih o kontinuiteti in diskontinuiteti v družbi in spoznavnem procesu. Če gre za 'krizo sociologije', nakazujem, da je to bolj izraz neizpolnjene integrativne vloge v kontekstu celotnega družboslovja kot pa znak njenega konca.

II. Sociologija v sodobni preobrazbi družboslovnih disciplin

V okviru tega sklopa gre za najsplošnejša vprašanja o spreminjajoči se vlogi sociologije pri nas po drugi svetovni vojni. O tem avtorji najprej podajajo svoje osebne poglede in ocene. Nato sledi bolj razčlenjena obravnava o tokovih in ovirah v kroženju družboslovnih spoznanj, v katerih se uveljavljajo integrativna vloga sociologije, njeno približevanje in interaktivni odnos do družbene prakse. Hkrati z vsebinskimi vprašanji pa to poglavje predstavi tudi delovanje avtorjev, ki zadeva empirično družboslovje, metodologijo, statistiko in dostop do informacij.

III. Sociologija in družbena praksa

Osrednjo pozornost v zborniku posvečamo kritični oceni in spoznanjem, izkušnjam o tem, kako se sociološko delovanje uveljavlja ali neuveljavlja v družbeni praksi pri nas. Pri tem se ne zamejujemo na ozke utilitaristične poglede, ampak pozornost usmerjamo k razlogom, zaradi katerih spoznanja socioloških raziskovanj in delovanje sociologov ne dosegajo pričakovanega odziva tam in pri tistih, kjer in pri katerih bi to najbolj pričakovali. Gre za razloge na strani sociologov samih ali zaradi posrednikov (medijev, izobraževanja), političnih akterjev ali za druge razloge v družbeni praksi. Hkrati pa smo ob tem vseskozi pozorni tudi na vzvratne vplive na sociološko delovanje.

IV. Sociološko delovanje in odpiranje v svet

Kar z velikim prizadevanjem sem pritegnil tudi slovenske avtorje, ki so si – izhajajoč iz domačega okolja – pridobili tudi mednarodne izkušnje, in tudi tiste, ki delujejo v različnih državah po svetu. Oboji nam nakazujejo uspešne prodore in izkušnje, ki presegajo različne oblike samozadostnosti ter institucionalnega in teritorialnega zapiranja. Hkrati pa nam razkrivajo tudi možnosti uspešnejšega delovanja na področju znanosti in v družbenem okolju, ki jih pri nas še ne poznamo ali ne upoštevamo.

V. Izbrani primeri iz prakse

Da bi se čim bolj približali realnim delovnim in življenjskim okoljem ter vsebinam delovanja sociologov/-inj, sem se pozneje odločil za razširitev, ki vključuje izbrane primere iz prakse. Tudi pri tem sem zasledoval usmeritev, da se čim bolj prebijamo iz splošnih predstav, ki odstopajo od raznovrstnosti situacij v vsakdanji delovni in življenjski praksi. Pri tem gre za nekakšne miništudije posameznih primerov, ki poglabljajo naše razumevanje znotraj uradno opredeljenih meja znanstvenega delovanja pa tudi prek njih. S konkretnimi primeri naj bi podkrepili zavest sociologov/-inj o naših dosežkih pa tudi ozaveščanje o rudimentarnih oblikah tistega, kar je šele pred nami.

ZAHVALE

Na tem mestu izražam svojo hvaležnost prav vsem, ki so sodelovali v pripravi tega zbornika ali nudili pomoč. V neposrednih stikih z avtorji smo skupaj razkrivali nove in nove razsežnosti posameznih predmetnih področij pa tudi dostop do kolegov, ki jih obravnavajo pri nas in drugod po svetu. Še posebej pa se zahvaljujem vsem spodaj navedenim.

O izhodiščnih vprašanjih ob snovanju zbornika sem se najprej posvetoval s kolegi v Centru za prostorsko sociologijo FDV, in sicer z Janom Makarovičem, s Pavletom Gantarjem, z Dragom Kosom in Marjanom Hočevarjem, ki so spremljali tudi vse nadaljnje delo pri zborniku.

V pripravah na jubilejno srečanje ob 50-letnici SSD, ki je bilo 6. in 7. novembra 2015 v Cankarjevem domu (ko je bil tudi predstavljen napovednik tega zbornika), so bile še zlasti angažirane kolegice Milica Antić Gaber kot takratna predsednica društva ter Aleksandra Kanjuo Mrčela, zdajšnja predsednica društva, in Patricija Frlež, ki je kot študentka sociologije na FF sodelovala v organizaciji srečanja.

O konceptualnih in drugih vprašanjih v povezavi z zbornikom sem se posvetoval z Veljkom Rusom, Nikom Tošem, s Franetom Adamom, z Rastkom Močnikom, Andrejem Kirnom, Majdo Pahor, s Hajdejo Iglič, z Alešem Črničem, s Srečem Dragošem, z Matejem Makarovičem in drugimi.

Pri pripravi kakovostnih besedil, ustreznih profesionalnim standardom, so mi večkrat svetovali: Stane Možina, Maca Jogan, Mojca Novak, Anton Kramberger, Rudi Rizman, Ana Barbič, Mirjana Ule, Zinka Kolarič, Darko Štrajn in drugi.

Pri obsežnem pregledovanju besedil v pripravah za njihovo analizo, ki bo sledila v posebni knjigi, so zelo prizadevno delovali upokojena sociologinja in sociologi: Aleksandra Høivik, Božo Truden, Ciril Mezek, Franc Hudej in Štefan Huzjan.

O sociologiji in družbenopolitični praksi so mi svoje izkušnje in spoznanja, ki jih bom uporabil tudi v naslednjih dveh knjigah, posredovali: Ciril

Baškovič, Stojan Sorčan, Anton Grizold, Matija Rojec, Tatjana Krašovec, Drago Zajc, Franci Demšar, Franc Hočevar, Franci Pivec, Barbara Kobal Tomc, Martina Trbanc, Mirna Macur, Blaž Lenarčič, Samo Bevk in drugi.

Na osnovi svojih uredniških izkušenj mi je vrsto koristnih predlogov podal Igor Pribac.

O sociološkem delovanju v zamejstvu in Italiji me je natančneje seznanjal Emidij Susič.

Informacije o vlogi Slovenske znanstvene fundacije v razširjanju znanja in promociji znanosti mi je posredoval Edvard Kobal.

O lokalnih raziskovalcih, ki delujejo zunaj institucionalnih okvirov uradne znanosti, zlasti v Žireh, me je seznanjal Miha Naglič.

Tega zbornika ne bi bilo brez razumevanja ter znanstvene in finančne podpore SAZU, še posebej pa prvega razreda, katerega tajnik je akad. Peter Štih, njegovega oddelka za družbene vede, katerega načelnik je akad. Slavko Splichal, upravnega direktorja Zorana Mezga in tiskovne komisije, katere predsednik je Kajetan Gantar.

Največjo delovno pomoč pri vseh pripravljalnih delih, ki so zadevala vsebinska in organizacijska vprašanja ter računalniško obvladovanje informacij, pa mi je zavzeto in vestno nudila diplomirana sociologinja Maruška Gulič Tomšič.

Številna upravna opravila in dnevno odprta vprašanja je pomagala reševati Ana Batić.

V veliko pomoč mi je bila Biblioteka SAZU ter še posebej Dušan Koman in Mojca Uran, podobno tudi ODKJG FDV.

Hermini Krajnc, vodji Založbe FDV, se zahvaljujem za njeno vsestransko pomoč in strpnost v zamotanem razreševanju organizacijskih in finančnih vprašanj. Pri tem smo se pogosto obračali tudi na Irmo Vidmar Vozelj.

Potem ko je oblikoval že dve obsežni knjigi o globalizaciji se je tudi zdaj izkazal arhitekt in oblikovalec Leon Beton, ki je opravil prelom besedil.

Docent dr. Tomaž Petek je poznavalsko, vestno in ekspeditivno lektoriral vsa besedila.

Dileme, kako na naslovni strani vizualno izraziti sociološko vsebino, je razrešil arhitekt Iztok Prosen, ki je upošteval mojo pripoved o spreminjajoči se vlogi sociologije v Sloveniji v teku desetletij.

Za angleški prevod kazala in povzetka je zgledno poskrbel Murray Bales.

Odgovornost za vse pomanjkljivosti v tem zborniku pa je le moja.

Zdravko Mlinar

1.
Zdravko Mlinar
IZHODIŠČA IN IZZIVI

Sem sociolog, redni profesor za prostorsko sociologijo v pokoju, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, akademik – član SAZU in HAZU. Leta 1958 sem diplomiral na Pravni fakulteti, podiplomski študij sociologije pa sem opravil na IDN v Beogradu; leta 1960 sem postal asistent za sociologijo na PF UL. Od leta 1963 do leta 1968 sem bil raziskovalec na ISF, od leta 1968 do upokojitve leta 1997 pa profesor na FSPN/FDV UL, v letih 1974–1976 tudi dekan fakultete. Na podlagi izhodiščnih raziskovanj na področjih urbane in ruralne sociologije, lokalne samouprave in urbanizma ter regionalnih študij sem kot prvi pri nas in v mednarodnem merilu zasnoval raziskovalno in pedagoško področje prostorske sociologije. Že leta 1978 sva Henry Teune in jaz objavila knjigo Developmental Logic of Social Systems, sledi knjiga Protislovja družbenega razvoja, pozneje pa sem med prvimi v svojih delih teoretično in empirično predstavljal sociološko razlago globalizacije, npr. v delu Individuacija in globalizacija v prostoru (1994), dve knjigi pod skupnim naslovom Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi, tj. Prostorsko-časovno organizacija bivanja (2008) in Globalizacija bogati in/ali ogroža? (2012) in drugih delih. Kot profesor in raziskovalec sem deloval na številnih univerzah v ZDA in drugod ter opravljal vodilne vloge v ISA.

***

Namen tega sklopa je v tem, da na začetku osvetlim kontekstualna izhodišča za razumevanje sociološkega delovanja v Sloveniji po drugi svetovni vojni in še posebej v zadnjega pol stoletja. Velike spremembe v specifičnem družbenem okolju so v osnovi pogojevale tudi spreminjajočo se vlogo sociologije v njenih vzponih pa tudi njenih zamejitvah. V odnosu do preteklosti razkrivamo protislovnost kontinuitete in diskontinuitete v družbeni preobrazbi in spoznavnem procesu. Čeprav sociologija ne sprejema lahkotnih frontalnih zavračanj preteklosti (nominalne diskontinuitete), vendarle danes razkrivamo, da premalo vrednoti bogastvo izkušenj iz lastnega okolja in tudi

samih sociologov. Preteklost se obravnava kronološko, ne pa realno, tj. v smislu življenjskih ciklusov.

Kontekst majhne države, kot je Slovenija, ni le omejujoč, ampak predstavlja tudi izziv in priložnost za intenziviranje neposrednih medosebnih stikov, ki presegajo formalne institucionalne in disciplinarne ločnice. Reševanje kompleksnih vprašanj terja fizično soprisotnost sodelujočih, to pa je hkrati značilnost za ustvarjalno delovanje, ki bi ga v tem smislu lahko spodbujali v naših univerzitetnih okoljih.

V kontekstu majhnega naroda pa se hkrati zaostrujejo vprašanja o tem, kako zagotoviti nepristranskost v ocenjevanju znanstvenega delovanja.

Kot skupni imenovalec številnih socioloških preokupacij in raziskav, ki bi ob njihovem poenotenju lahko predstavljal tudi podlago za usmeritev glede delovanja v prihodnosti, pa je predstavljen emancipatorni potencial sociologije. Pri tem gre za pozornost do sprememb in teženj ter možnosti za preseganje odnosov nadrejenosti in podrejenosti med ljudmi na vseh področjih družbenega življenja ter na vseh ravneh družbene organizacije.

OB 50-LETNICI SLOVENSKEGA SOCIOLOŠKEGA DRUŠTVA

Ko predstavljamo zbornik ravno ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva[1], se zdi primerno in potrebno, da na tem mestu vsaj na kratko predstavim nekaj o njegovi ustanovitvi in začetkih njegovega delovanja. V ta namen na tem mestu vključujem besedilo, ki sem ga napisal na povabilo predsednice SSD Milice Antić Gaber ob jubilejnem srečanju sociologov in sociologinj 6. in 7. novembra 2015 v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Seveda pa ob tem ne gre spregledati dejstva, da se je sociologija tudi pod različnimi imeni začela pojavljati že ob koncu 19., predvsem pa v začetku 20. stoletja, kar lahko le označim, na primer s pojavom prvega sistematičnega učbenika, ki ga je napisal Aleš Ušeničnik, z naslovom Sociologija, 1910. V tem smislu torej tudi pri nas nismo zaostajali za drugimi.[2]

Ustanovitev Društva sociologov in začetek njegovega delovanja (1965–1969)

Društvo je bilo ustanovljeno med najbolj dinamičnim vzponom sociološkega delovanja v Sloveniji in Jugoslaviji. To je bil pionirski čas uvajanja, legitimizacije, institucionalne graditve, profesionalizacije, širjenja in členitve sociološkega delovanja pri nas. V jugoslovanskem merilu je že delovalo sociološko združenje (JUS), katerega prvi predsednik in prvi urednik revije Sociologija je bil Jože Goričar. Leta 1959 je bil ustanovljen Inštitut za sociologijo in filozofijo, leta 1960 se je začel študij sociologije na Filozofski fakulteti in sredi 60. let so začenjali delovati prvi diplomirani sociologi pa tudi diplomanti VŠPV. Prav takrat, ko je bilo najmanj sociologov, so bile tudi najmanj izražene potrebe po sociologih, kar je terjalo ozaveščanje javnosti o socioloških potencialih.

Najaktivnejše jedro sociološkega delovanja v 60. letih prejšnjega stoletja v Sloveniji in izhodiščna točka mojega delovanja je bil Inštitut za sociologijo in

1 Pojavlja se zadrega, vsaj zdaj, ko poizkušam kritično obravnavati polstoletno delovanje sociologov, glede poimenovanja našega društva. Ob ustanovitvi smo mu dali ime Društvo sociologov Slovenije. Pozneje je prišlo do preimenovanja v Slovensko sociološko društvo, verjetno ob večjem poudarjanju samostojnosti Slovenije, toda hkrati s tem sem imel in še imam pomisleke, da s tem izključujemo sociologe/-inje, ki sicer delujejo pri nas, vendar niso Slovenci. Pojavlja pa se še druga razlaga, tj. da je Društvo sociologov Slovenije označevalo samo moške in izključevalo ženske. Nadaljnji komentar opozarja, da Društvo sociologov Slovenije ni ustrezna oznaka, ker kaže na teritorialno zamejenost tega delovanja.

2 V Srbiji so na primer leta 2012 posvetili pozornost temi »Sto let sociologije v Srbiji« (Antonić, 2012).

filozofijo. Tu smo že opravili nekaj pionirskih empiričnih sociioloških raziskav (o množičnih komunikacijah, družbeni participaciji, o Velenju idr.), pripravili posvetovanja (npr. o Komuni) v jugoslovanskem merilu in se hkrati začeli vključevati tudi v mednarodne primerjalne sociološko-politološke raziskovalne projekte (P. Jacob, R. Agger, S. Verba idr.). Leta 1964 je začela izhajati Teorija in praksa; glede na to smo bili sociologi večinoma zadržani ob oblikovanju nove revije Anthropos, ki je začela izhajati leta 1969 in se je tako bolj osredinila na humanistiko. Kot društvo pa v šestdesetih letih prejšnjega stoletja še nismo uspevali s pobudami pri založbah za izdajanje knjižnih sociioloških del, pri čemer smo prav v Sloveniji še posebej zaostajali.

V ta čas sodi tudi naše vzpostavljanje stikov z mednarodnimi organizacijami (ISA – kongres v Evianu in Varni, Evropski koordinacijski center na Dunaju, 1963, prvi svetovni kongres za ruralno sociologijo, 1964 idr.). Na splošno je šlo torej za zelo zgoščeno dogajanje, ki smo ga želeli organizirano usmerjati in uveljavljati profesionalno identiteto sociologije. Že po prvih korakih pa smo se spopadali z ozkostjo ideoloških usmeritev in dnevne politike. Pri vseh zastavljenih programih smo se spoprijemali tudi z dejstvom, da je bilo treba vabiti zelo širok krog ljudi, če smo hoteli zagotoviti vsaj skromno udeležbo.

Skupno nastopanje s filozofi ni zaživelo in tako sem dal pobudo za ustanovitev Društva sociologov Slovenije (pozneje preimenovano v Slovensko sociološko društvo). Pri tem sem največ sodeloval s kolegom Nikom Tošem (podpredsednikom in z naslednjim predsednikom), s katerim sva si že od leta 1958 naprej v Beogradu ustvarila široke stike z drugimi akterji v jugoslovanskem prostoru. V prve aktivnosti se je vključeval tudi mlajši kolega Peter Jambrek, ki je prevzel vlogo tajnika društva. V prostorih SZDL (vogalna stavba Komenskega in Resljeve ul.) smo imeli 14. decembra 1965 ustanovno skupščino; to je bilo hkrati z dvodnevnim posvetovanjem o družbeni diferenciaciji, za katero je bilo pripravljenih 31 referatov. Med udeleženci so bili le trije (ravnokar) diplomirani sociologi, dva z diplomo filozofsko-sociološkega študija, velika večina pa raziskovalci, ki so v sociologijo vstopali z bližnjih disciplinarnih področij – prava, psihologije, filozofije, demografije, agrarne ekonomije, književnosti. Že takrat je bila torej prisotna široka interdisciplinarnost, h kateri se po 50 letih z velikim poudarkom vračamo prav danes.

Na osnovi svojega hkratnega pedagoškega vključevanja ter poznavanja razmer in možnosti na Filozofski fakulteti in VŠPV sem spoznal, da bi imela sociologija ugodnejše možnosti za svoje uveljavljanje v povezovanju s študijem politologije in novinarstva (pozneje komunikologije) na novi lokaciji kot pa v zelo konkurenčno omejenem prostoru številnih disciplin humanistike na FF. Te so po močno prisotni logiki inercije že a priori podaljševale svoj prednostni položaj in zamejevale perspektive za razmah sociologije. Zato sem dal kot predsednik društva pobudo, da smo sprožili vrsto aktivnosti, ki

naj bi pripeljale do koncentracije družboslovnega študija in kadrov v novi ustanovi. Ta naj bi prerasla Visoko šolo za politične vede in postala »civilna« fakulteta v okviru Univerze v Ljubljani. Na osnovi kritične ocene politično zasnovanega programa VŠPV in naših profesionalnih usmeritev smo – še posebej s prizadevanji kolega Toša – pridobili podporo politologov in novinarjev za združitev treh študijev, ki so jo izrazili tudi v posebni študijski komisiji društva. Tako smo sprožili dolgoročni proces krepitve sociološkega in družboslovnega delovanja v osrednji matični ustanovi, v kateri so pozneje našli svoje mesto tudi inštitut ter knjižnica in dokumentacija. To pa je nadgrajevala vizija, da se bo za Bežigradom postopoma – vsebinsko in prostorsko – oblikoval večfakultetni družboslovni center UL.

Upravni odbor društva je (že 6. 6. 1966) podal pomembne kritične ocene učnega načrta visoke šole in nakazoval vsebinske usmeritve za pouk (socioloških) predmetov, ki so vodile do njene preobrazbe in pravnega priznanja FSPN (december 1966). Pri tem smo opozorili na prevelik obseg zgodovinskih predmetov pretežno deskriptivnega značaja in takih z ozko politično zasnovano vsebino ali pa splošnoizobraževalnega značaja. S tem pa smo razširjali prostor za bolj analitične obravnave (metodologija in statistika) ter uvajanje večje življenjske relevantnosti in raznovrstnosti posebnih vrst sociologije ob močnem opiranju na izkušnje iz razvitega sveta.

Drugi sklop akcij je zadeval uvajanje posebnih socioloških disciplin v učne načrte vseh visokih šol in fakultet ljubljanske univerze. Pobuda društva, da bi predmet temelji marksizma oz. uvod v družbene vede in družbena ureditev SFRJ zamenjali s posebnimi sociološkimi disciplinami, ki se funkcionalno povezujejo z delovnimi področji njihovih diplomantov (tehniko, arhitekturo, medicino, agronomijo idr.), je bil sprejet in uveljavljen, tako da smo s tem razširjali domet sociologije na UL, jo diverzificirali in približali problemom v praksi.

Tretji sklop aktivnosti (upravnega odbora) društva je temeljil na kritični oceni pouka sociologije v srednjih šolah, ki je bil shematičen in ni temeljil na poznavanju življenjskih razmer pri nas. Kot tak ni vzbujal zanimanja, ampak je prej ustvarjal odpor pri dijakih in učiteljih. To je bil izziv za naše društvo in izhodišče za številne aktivnosti za preseganje takšnega stanja.

Sicer pa je društvo organiziralo posvetovanja in razprave o pomembnih širšedružbenih problemih, kot npr. o družbenih konfliktih, demokratizaciji družbe in javnem mnenju, o improviziranem uvajanju 42-urnega delovnika, ki ni temeljilo na predhodnih analizah. Spopadalo se je s težnjami politike, ki je terjala konformistično sprejemanje vsakokratnih političnih odločitev. Skupaj s politološkim društvom pa je leta 1968 tudi protestiralo proti Sovjetski okupaciji Češkoslovaške in sploh proti političnemu podrejanju znanosti, in sicer hkrati s tem, ko se je zavzemalo za svobodo znanstvenega delovanja (Mlinar, 2006a).

***

Delovanje slovenskega sociološkega društva bom izčrpneje obravnaval v svoji knjigi, ki bo sledila, z (delovnim) naslovom Iz preteklosti za prihodnost.

ČASOVNO-KONTEKSTUALNA IZHODIŠČA

Preteklost kot zakladnica in kot »nočna mora«

Čeprav sociologija obravnava družbo kot svoj predmet v najširših časovno-prostorskih razsežnostih, kar se na različne načine izraža tudi v sociološkem raziskovanju pri nas, pa hkrati s tem pogrešam zanimanje za vključevanje preteklosti z vidika profesionalnega delovanja v Sloveniji. Tak odnos je mogoče posledica dejstva, da se je kot znanstvena disciplina pojavila sorazmerno pozno in tako mlajšim generacijam niti ne more nuditi primerljivo velikega bogastva svojih spoznanj, ki bi bila pomembna za delovanje in sploh življenje v današnjem svetu. Morda pa gre preprosto za nereflektirano izključevanje izkušenj in dosežkov iz preteklosti. Tako se večinoma niti ne približamo refleksiji o *protislovnem* pomenu preteklosti – hkrati kot zakladnice in bremena – ter vprašanjem o kontinuiteti in diskontinuiteti, kar tukaj postavljam v ospredje (Mlinar, 1983).

Z odmikanjem preteklega se po eni strani zmanjšuje njegov pomen, a se hkrati povečuje dragocenost avtentičnih informacij o njem. To zadeva posameznika in skupine pa tudi družbo v celoti, še posebej glede na znana vprašanja o kolektivnem spominu in pozabljanju. Ta se zaostrujejo glede na njuno selektivnost in pristranskost.

Čim bolj odmaknjeno preteklost želimo osvetliti, tem manj nam je na voljo pristnih virov in še zlasti živih pričevanj, ki pa so zato tem bolj dragocena. Pri tem je vprašanje, koliko izgubljamo, *neodvisno od naše volje*, koliko pa je v naši moči, da vplivamo na delež družbenega dogajanja, ki ga vključuje refleksivna sociologija?

Najstarejši sociologi/-nje imamo z vidika poznavanja in mogočega vključevanja različnosti iz preteklosti določene prednosti, nekakšen »zgodovinski kapital«, ki pa pretežno ostaja neizkoriščen. Ob odmikanju pretekle prakse, ki hkrati zabrisuje razlike, tudi kadar so te pomembne za nadaljnji razvoj, imamo tu starejši pričevalci vsaj do neke mere možnost bolj osebnega *življajskega* in *diferenciranega* povzemanja preteklosti, ki presega druge vire in tudi enostranosti sedanjosti.

Velika nevarnost je, da pretekla dejanja in spoznanja presojamo po današnjih merilih, ne glede na drugačen dejanski pomen v določenem zgodovinsko-družbenem kontekstu. Jože Goričar je na primer zelo hitro, v nekaj letih, povzel sociološko relevantne vsebine v dostopni obliki v svojem učbeniku Sociologija (1959). V 'pravem trenutku', ko je bila na tem področju

še nekakšna praznina, je imel zelo pomembno vlogo v uvajanju in razširjanju sociologije na visokošolski ravni v Sloveniji in tudi v jugoslovanskem merilu. Njegovo delo – tako kot učbeniki na splošno – sicer ne vključuje veliko izvirnih spoznanj, vendar pa je bilo za naše takratno družbeno okolje veliko pomembnejše, da je v kratkem času pridobilo širši vpogled v znanja, do katerih so se že dokopali drugod po svetu, kot pa prav določeno izvirno spoznanje domačega avtorja. Vrednotenje v sociologiji in družboslovju pa se je v teku desetletij zelo spreminjalo. Ob popolni privrženosti marksizmu je imela izvirnost bolj značaj nekakšnega individualističnega ekshibicionizma kot pa vrednote in merila znanstvenih dosežkov. Dela pionirjev imajo torej včasih bolj simbolni pomen, ker so znanilci neke nove kakovosti.

Z vidika prehodov med generacijami pa se seveda zaostri vprašanje, kdaj uspešen *dosežek ene postane ovira* za uvajanje novega, za nove vsebine in metode, ki jih prinašajo mlajše generacije, čeprav te niso nujno »z lastnega zelnika«. V tem pogledu je hkrati z institucionalnim in s teritorialnim odpiranjem prihajalo do sproščanja, ki je izpodkopavalo monopolni položaj posameznikov znotraj univerzitetnega delovanja in pomenilo večjo diverzifikacijo dosegljivih in upoštevanih virov v sociološkem študiju in poklicnem delovanju.

Prav v kontekstu sorazmerno visoke institucionalne in teritorialne zaprtosti, še zlasti v kontekstu majhnega naroda, postanejo medgeneracijski zastoji, napetosti in nasprotja še posebej izraziti. Sodeč po konkretnih primerih in »glasovih« iz naših univerzitetnih ustanov, je še danes aktualna tema, ki pa jo najprej (ali sploh) prepoznavajo in doživljajo mlajši/-e kolegi/-ce.[1]

Od kronologije k življenjskim ciklusom

Čeprav različni jubileji pomenijo, da se pri tem opiramo na *kronološko razumevanje časa*, želim na tem mestu opozoriti, da to dejansko predstavlja nekakšno časovno dekontekstualizacijo v odnosu do dejanskega odvijanja družbenih sprememb, ki nikakor ne sledijo mehaničnem razumevanju in linearnemu odvijanju dejanskih sprememb. V povezavi s tem je na primer Lisa Adkins (2009) opozorila na proces prehajanja od 'urnega časa' na 'čas dogodkov'. Tako naj bi prekinili razumevanje časa kot nečesa samo po sebi, zunaj konkretnih subjektov in njihovega delovanja. To pa pomeni, da je treba preseči vezanost na standardizirane časovne enote, ki jih je sicer mogoče spremljati na osnovi zunanjih meril, in razkrivati *spremembe, imanentne dogodkom,* še posebej vzorcem rojstva in smrti. To torej pomeni izziv za razumevanje časa kot linearnega, teleološkega in prospektivnega. V ospredje stopajo individualizirane izkušnje o delovnem času, pri čemer

1 Ob svojem nezadovoljstvu zaradi podrejenega položaja se (lahko) odločajo v smislu modela »Exit, voice and loyalty« (A. Hirschman, 1983). Torej gre za razmerje med možnostmi za izbiro alternativ (izhod), možnostmi za izražanje in uveljavljanje na delovnem mestu (voice) ter navezanostjo oziroma lojalnostjo do danega (loyalty).

se od fleksibilnih, negotovih in od pogodbenih delavcev pričakuje, da bodo ustvarili svoje lastne delovne vzorce in ureditve, ko postaja razlikovanje med delovnim in nedelovnim časom vse težje prepoznavno.

Tukaj se nam odpira velika sociološka tema, ki jo v praksi, v težnji k uniformnosti, niti ne zaznavajo. Gre za življenjsko nesprejemljivost dejstva, da kronološka starost kot nekaj samoumevnega določa (omejuje) pravice in dolžnosti človeka.

Natančnejši vpogled v dozdajšnje sociološko in tudi družboslovno delovanje na splošno nam razkriva, da po večini prevladuje praksa *nizanja* in *kopičenja* posameznih raziskav in različnih spoznanj, pri čemer pa pogrešamo sprotne ali vsaj občasne poizkuse bolj celostnega in sintetičnega predstavljanja in ocenjevanja že opravljenega. To je ena temeljnih pomanjkljivosti, praznina, ki kaže na odsotnost potrebnega usmerjanja znanstvenoraziskovalne dejavnosti. Pri tem gre sicer za nekatere občasne poizkuse, ki pa so bolj formalno-manifestativnega značaja, ko gre npr. za značilne jubileje neke dejavnosti ali delovanja prav določene institucije.

Takšno prakso razkrivamo tudi v delovanju Slovenskega sociološkega društva, ki je posebno pozornost posvetilo svoji 30-letnici delovanja, potem 40-letnici in pred kratkim svoji 50-letnici.[2] Značilne so na primer jubilejne predstavitve s posebnimi zborniki FSPN/FDV, še posebej zbornik *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi* in zbornik ob 50-letnici Oddelka za sociologijo na Filozofski fakulteti – *Včeraj in danes (1960–2010)*. Podobno velja tudi za različna profesionalna glasila, vzemimo 40-letnico Teorije in prakse (Mlinar, 2004). Tudi sam sem se vključeval v takšne jubilejne retrospektive, ki so zadevale le sociologijo ali pa tudi širše področje družboslovja in sodelovanje s humanističnimi znanostmi. Zunaj teh okvirov pa bi kot primer poudaril najširše zasnovano posvetovanje »Stanje in razvoj družbenih znanosti«, 1985/1986, za katero sem dal pobudo in smo ga v sodelovanju z Jožetom Goričarjem, Nikom Tošem ter z drugimi kolegi opravili na SAZU. Bogatejšo vsebino retrospektivnih obravnav pa seveda najdemo, če upoštevamo tudi ožje tematske sklope.

Če bi se omejili na kronološko (urno) in linearno razumevanje časa, bi to pomenilo ignoranco in veliko izgubo v prepoznavanju variabilnosti dejanskih družbenih sprememb v preteklosti. Zato na tem mestu posebno pozornost posvečam konceptu življenjskega ciklusa, ki nas približa realnosti odvijanja sprememb v preteklosti in nam pomaga v prepoznavanju vzorcev dinamike profesionalnega in širše družbenega življenja tudi v sedanjosti. Tako bom poizkušal pojasnjevati tudi nekatere aktualne probleme delovanja raziskovalcev.

---

2 V ZDA so veliko pozornost posvetili 100-letnici delovanja ASA pod predsedstvom Michaela Burrawoya.

Izhodišče na tem mestu je življenjski ciklus sociologov, ki pa so/smo med svojim delovanjem doživljali tudi življenjske cikluse določenih procesov, tako kot npr. institucionalizacijo, v širšem družbenem kontekstu pa tudi deagrarizacijo, industrializacijo, urbanizacijo idr., kar pogosto imamo opravka s tehnološkimi inovacijami in z njihovim razširjanjem po modelu značilne S-krivulje. In že ob tem se zastavlja vprašanje, kje so meje smiselnosti podrobnega empiričnega raziskovanja procesov, ki se odvijajo po vnaprej znanem vzorcu.

Gornje torej zadeva dolgoročne procese na makrodružbeni ravni in tudi značilne spremembe, ki zadevajo življenjski ciklus posameznikov; s tega drugega zornega kota načenjam vprašanje o kategorialnem izključevanju intelektualnih potencialov z upokojevanjem, ki kot tako seveda ne upošteva individualnih razlik in dejanskih zmožnosti, pa je tako velik izziv za družbo in sociologijo, da terja prav posebno obravnavo: 1) ne kot temo samo zase, ampak glede na miselnost, ki je v ozadju; 2) ne le kot konkretno kategorijo, ampak hkrati tudi s prekernostjo mladih; 3) ne le v družbi, ampak posebej tudi znotraj znanstvene sfere in tudi z vidika delovanja SSD.[3]

Sociologija se tako približuje realnejšemu obravnavanju problematike družin, narodov (jezikov), inovacij, nekaterih razvojnih družbenih procesov idr. s pomembnimi epistemološkimi implikacijami. Te ne zadevajo le posameznih raziskav, ampak gre tudi za (sub)disciplinarno organizacijo znanja. Z drugimi besedami – gre za odzivnost sociologije na družbene spremembe s postavljanjem pravih (raziskovalnih) vprašanj, npr. v zdravstveni sociologiji se pojavi premik od odnosa med zdravnikom in pacientom k odnosom med različnimi zdravstvenimi strokovnjaki ter uporabniki kot koproducenti zdravja.

Ta vprašanja so se zelo konkretno zaostrila že v času, ko sem spremljal ali pa bil soudeležen v formiranju določenih (sub)disciplinarnih področij in tudi v kritičnem opozarjanju o tem, da se je tudi njihov življenjski krog iztekel. To se je izrazito pokazalo v povezavi z uvajanjem ruralne sociologije, ki je v jugoslovanskem merilu dobila tudi strokovno revijo Sociologija sela, pri tem pa je bilo vse očitneje, da spremembe na podeželju lahko le v manjši meri pojasnjujemo z zamejitvijo na samo podeželje. To je pripeljalo do preusmeritve od dihotomnega obravnavanja mesta in podeželja k teoriji kontinuuma že na lokalni ravni, osebno pa sem to dogajanje spremljal še

3 Ob tem pa naj omenim 'premik' na FDV, tj. ustanovitev »Po-sveta zaslužnih profesorjev, profesoric FDV kot posvetovalnega telesa dekana FDV«. Čeprav se že na ravni univerze ob podelitvi naziva zaslužni profesor pojavlja pričakovanje o ohranjanju povezav in nadaljnjem sodelovanju z upokojenimi zaslužnimi profesorji, gre tu vendarle za dodaten poizkus za preseganje njihove izključitve zaradi učinkovanja ZUJF-a. Tako naj bi spodbujali pretok informacij, ki je bil do zdaj umetno prekinjen. To pa je seveda le drobec širše problematike.

naprej in utemeljeval k še širšim spoznavnim okvirom, kar sem označil s prostorsko sociologijo (več o tem v naslednji knjigi). Moja opozorila na to smer dogajanja pred več desetletji v okviru sveta revije Sociologija sela v Zagrebu niso bila sprejeta, nedavno pa je prišlo do njene ukinitve, s tem da je njena naslednica postala Sociologija prostora.

Vzpostavljanje in preseganje institucionalnih okvirov sociološkega delovanja

Ob koncu petdesetih let in v šestdesetih letih preteklega stoletja je ena najpomembnejših nalog za uveljavljanje sociologije v Sloveniji zadevala oblikovanje novih institucij za raziskovalno in izobraževalno dejavnost ter za skupne profesionalne aktivnosti pri nas ter za organizirano povezovanje v mednarodnem merilu. Uvedba predmeta sociologija (in še prej – na mojo študentsko pobudo – 'sociološkega proseminarja') na Pravni fakulteti, ustanovitev Inštituta za sociologijo in filozofijo, Oddelka za sociologijo na FF, ustanovitev društva, utrditev sociologije v okviru FSPN, vključevanje v jugoslovansko in mednarodno združenje, pozneje uvajanje sociologije v okviru Univerze v Mariboru in v Kopru. V novejšem času pa so se pojavile še zasebne fakultete, npr. FUDŠ v Novi Gorici, idr.[4] V teh okvirih je dejansko zaživelo organizirano profesionalno delovanje, ki se je še nadalje diferenciralo glede na značilna subdisciplinarna in ožja predmetna področja (npr. 20 raziskovalnih centrov na FDV) in se navezovalo na interdisciplinarne programe na Univerzi.

Z vidika širšega družbenega dogajanja se je sicer institucionalizacija sociologije pri nas pojavila kot zapoznelec. Skoraj hkrati z njenim porajanjem je npr. neposredno v naši soseščini, v Gorici in Trstu, Franco Basaglia že uvedel spremembe, ki so v mednarodnem merilu naznanile začetek prizadevanj s povsem *nasprotno usmeritvijo*. Kot pionir sodobnega koncepta mentalnega zdravja je Franco Basaglia sprožil *odpravljanje* psihiatričnih bolnic kot totalnih institucij (E. Goffman, M. Foucault). Ivan Illich pa je še v širšem kontekstu v sedemdesetih letih preteklega stoletja zaostril svoje družbenokritično razkrivanje zamejenosti institucionalizacije v zdravstvu in izobraževanju. Uvedel je koncepte, kot so: vseživljenjsko učenje, »conviviality«, in kritično opozarjal na zamejenost profesionalizma. Tudi pri nas je prišlo do odziva na takšne ideje, zlasti na izobraževalnem področju v smislu 'razšolanja', ter na področju socialne politike še posebej glede institucionalnega duševnega zdravja in gerontologije. To se izraža tudi v najnovejših aktivnostih, ki se lahko opirajo na spoznanja in programe v okviru EU, Unicefa

4 Vrsta aktivnosti, raziskovanj in posvetovanj s sociološkega področja se odvija na več lokacijah v okviru te fakultete, nekatere v sodelovanju z IRSA, še posebej tiste, ki zadevajo socialni kapital v Sloveniji (gl. npr. Makarovič (ur.), 2003).

idr. Danes že na internetu stopajo v ospredje posvetovanja v slovenskem in mednarodnem merilu, npr. pod geslom »Deinstitucionalizacija na pohodu«. Pri tem pa ne gre preprosto za odpravljanje nečesa brez uvajanja novega. Sestavni del izkušenj iz Trsta je ugotovitev, da ni bila vzpostavljena nadomestna struktura skrbi in opore. Podobno pa se vprašanje zastavlja v sferi izobraževanja.

Vse to pa na več načinov zadeva tudi strokovno delovanje sociologov v ožjem smislu, saj je treba deinstitucionalizacijo razumeti tudi:

- kot spremembo odnosov med strokovnjaki in uporabniki;
- kot prevzemanje novih družbenih vlog in vključevanje uporabnikov;
- kot premik moči od strokovnjakov in institucij k uporabniku;
- kot epistemologijo razumevanja dolgotrajnih stisk (Flaker et al., 2015, str. 3).

Že takšna kratka retrospektivna skica pa terja pojasnjevanje, kako to, da smo si najprej prizadevali za institucionalizacijo, zdaj pa je agenda deinstitucionalizacija. Ali je šlo za napačno usmeritev prej ali zdaj ali pa sta celo obe razvojno utemeljeni? Moje razumevanje je naslednje: gre namreč za enega izmed primerov pojavljanja, uveljavljanja in izčrpanja procesov v že nakazanih okvirih življenjskih ciklusov. Upoštevamo torej povsem različen pomen institucionalizacije pred 50 leti in danes. Takrat je institucionalizacija sociologije pomenila njeno »kristalizacijo in utrditev« posebne profesionalne identitete, v današnjem času pa gre predvsem za preseganje (ne nujno kar negacijo institucij). Danes je torej bolj prisotna njihova zamejujoča vloga, ko se razširja prostor podružbljanja znanosti. Pri tem pa ne bi smeli spregledati dejstva, da poleg omejujoče igrajo tudi podpirajočo vlogo.

Kako se vključevanje različnega pojavlja tudi v razumevanju sedanjosti in predvsem kako lahko prispeva k preseganju enostranskih razumevanj, pa lahko nakažem s primerom obravnavanja vloge države. Marksistična teorija je, sicer prek predhodne vloge »diktature proletariata«, utemeljevala *teorijo odmiranja države* kot monopola fizičnega nasilja. Zasnova sistema samoupravljanja in družbene lastnine je v nasprotju z državno lastnino predstavljala način uveljavljanja te vizije v praksi. V paradoksalni situaciji »dirigirane demokratizacije« je tudi glavni tok družboslovja izražal podporo takšni ideološki usmeritvi. To je gotovo pustilo svoje sledove še v današnji starejši generaciji, čeprav v času, ko kritična/marksistična teorija utemeljuje zahtevo po močni (socialni) državi, ki je zmožna uveljavljati socialno pravičnost v spopadanju z neoliberalizmom.

Razumljivo je, da mlajše generacije doživljajo vprašanje (ne)enakosti povsem drugače. Brez *poznavanja obeh* pa zlahka prihaja do enostranosti v presojanju del avtorjev starejših in mlajših generacij ter v razumevanju družbenih sprememb v zadevnem obdobju sploh.

Izključevanje in/ali nadgrajevanje preteklosti

Moje nenehno vračanje k dialektiki enotnosti nasprotij mi daje oporo pri konkretnem doživljanju sprememb v našem okolju v času več kot pol stoletja. V jugoslovanskem družbenopolitičnem kontekstu smo doživljali in se tudi večinoma vključevali v dolgoročne vizionarske razvojne usmeritve v smislu socializma in komunizma kot poudarjene alternative kapitalističnemu družbenemu redu. V tem smislu je šlo za radikalno, revolucionarno alternativo, ki je glede na prepoznane negativnosti kapitalizma nakazovala širok prostor ustvarjanja nove družbe in novega človeka. *Konstrukcionizem*, ki ga navadno poznamo kot sociološko prakso (Berger, Luckmann), smo doživljali kot ideološko-politični pa tudi strokovni konstrukcionizem razvojno-mobilizacijskega značaja. Načeloval mu je slovenski in jugoslovanski politik in ideolog Edvard Kardelj. Njegovo marksistično zasnovano vizionarstvo brez izkustvenih osnov je nakazovalo kar številne novosti v institucionalni, sistemski sferi družbe. Prav on je bil na čelu nenehnega množičnega *eksperimentiranja*, ki bi bolj sodilo v raziskovalno sfero kot v družbeno prakso. Namesto eksperimentiranja v raziskovanju smo torej dobili eksperimentiranje v politiki. Tudi v kontekstu današnje kapitalistične družbe, ki ne vključuje načrtovanja in vizionarstva, a se vendarle podaljšuje takšno eksperimentiranje v politiki, vendar predvsem na ravni njenega vsakdanjega delovanja; včasih ima to v ozadju tudi bolj temeljne usmeritve, kot je na primer proces privatizacije (npr. na področju zdravstva in šolstva), ki implicira krčenje pravic, omejevanje dostopnosti itn.

Paradoksalno z vidika samih marksističnih izhodišč pa je bilo to, da je v nasprotju z Marxovo razlago o družbenoekonomski bazi kot odločilni osnovi za pravno-politično in kulturno nadgradnjo jugoslovanska politična praksa kot odločilno upoštevala prav nasprotno: vsa pričakovanja so bila vezana na pravno-normativne in organizacijske spremembe. Uresničevanje temeljne vrednotne usmeritve h krepitvi skupnostnega in k podružbljanju se je prav zato sprevračalo v nekaj sebi nasprotnega. *Podružbljanje* dejansko ni pomenilo krepitve *bogastva raznovrstnosti*, ampak *osiromašenje* z redukcijo na formalno, institucionalizirano sfero politike. Sociološko rečeno, je šlo za zamejevanje na svet sistema, ki se je odtujeval od sveta življenja. Usmeritev k skupnemu in vsedružbenemu, brez hkratnega upoštevanja avtonomije posameznika in (pod)skupin, je tako pogojevala in pripeljala do konca takega sistema sploh. Sledila pa je druga enostranost v nasprotno smer, ko pa je vse usmerjeno prvenstveno na posameznike.

Prikazana enostranost torej ni bila zadosten pouk, da bi preprečili drugo v nasprotni smeri, ki se je v »tranziciji« uveljavila z *radikalno prekinitvijo* in vračanjem v kapitalizem. Sociologija je precejšnjo pozornost posvetila temu prehodu. Kljub temu pa se zdi, da nismo izčrpali pomembnih izkušenj *kvazieksperimentalne situacije*, za kakršno je šlo – sociološko gledano – v

prejšnjem sistemu. V širšem, svetovnem merilu to pomeni, da nismo izkoristili največjega eksperimenta v zgodovini človeštva, ki je vključeval milijarde ljudi. Črno-bela logika, ki prevladuje v politiki, se zdi, da je v znatni meri vstopala tudi v sfero družboslovja. To pomeni, da je šlo preveč za frontalno izključevanje prejšnjega, namesto za njegovo kritično in refleksivno nadgrajevanje. O zapostavljanju možnosti takšnega nadgrajevanja nas opozarjajo številni primeri. Naj kar zastavim vprašanje, ali današnje razprave o deliberativni demokraciji nimajo ničesar skupnega s »samoupravnim sporazumevanjem ali z družbenim dogovarjanjem« v nekdanji Jugoslaviji. Intenzivne razprave o javni sociologiji v ZDA in mednarodnem merilu se pojavljajo kot novost, ki jo je uvedel Michael Burrawoy. Hkrati pa bi – verjetno tudi pri nas – v tem le redko kdo prepoznaval predhodna prizadevanja že pred pol stoletja za podružbljanje znanosti. Podobno bi se takšno nadgrajevanje – kot na primer navaja Majda Pahor – lahko opiralo na izkušnje o samoupravnih interesnih skupnostih na področju zdravstva, pri čemer bi lahko upoštevali sočasna emancipatorična prizadevanja v Veliki Britaniji in Skandinaviji o vključevanju lokalnih skupnosti, zaposlovalcev itn. v odločanje o zdravstvu (gl. tudi Pahor, 1989).

Čeprav se družboslovci nagibamo k temu, da izključujoče prakse razkrivamo predvsem v sferi politike, pa lahko tukaj navedem primer, ki zadeva družboslovje samo. Vzemimo kar naslednje vprašanje, tj. kako to, da ni (videti) nobene sledi o aktivnostih, ki so vključevale na stotine družboslovcev in s pretežno sociološko ali z interdisciplinarno obravnavano vsebino v organizaciji FDV, kar celo desetletje v osemdesetih letih na posvetovanjih v Škofji Loki in v Ljubljani. Ali je razlog v tem, ker so se odvijala pod imenom *Ziherlovi dnevi*?

Vse manj nas je med sociologi in v družbi na splošno takih, ki nismo doživljali le enega prehoda oziroma »tranzicije«, ampak kar dva, tj. iz socializma kot *družbe prehodnega obdobja* v komunizem in prehod/tranzicijo iz socializma v kapitalizem (zmeraj kot napredovanje). Prav to dvoje hkrati pa predstavlja nekakšen izkustveni in epistemski kapital in izziv, ki ju še nismo prepoznali. Nekoliko preveč lahkotno smo »vzeli na znanje« dvoje zgodovinsko pomembnih »prehodov«, pri čemer večina danes pozna in doživlja le zadnjega. S tem pa prihaja tudi do pomembnih razlik v ocenjevanju današnjih razmer in pomena, ki ga pripisujemo posameznim družbenim vrednotam, kot so npr. enakost, solidarnost in pravičnost, hkrati pa tudi ustvarjalnost, učinkovitost itn.

Iskrivljena podoba preteklosti in »branje med vrsticami«

Če nam javna zapuščina iz prejšnjega političnega sistema nudi le nekakšno enostransko in popačeno sliko o dejanskih razmerah, moramo tudi v socioloških retrospektivah preseči takšno zamejenost. V tem smislu pa za

strokovno/znanstveno obravnavo postaneta relevantna širši izbor virov in njihovo drugačno branje.

Kot primer lahko navedem knjigo Slavenke Drakulić Kako smo preživeli komunizem in se celo smejali, ki se neposredno ne uvršča med znanstvena dela, hkrati pa je bogat vir za objektivnejšo presojo družbenega življenja znotraj političnega sistema, ki ga mlajše generacije zmeraj manj poznajo. V tem smislu se povečuje relevantnost virov, ki bi jih ozko, pozitivistično razumevanje sociologije kot znanstvene discipline kar a priori izključevalo. Pri tem avtorica le bežno opozori, da je bilo potrebno *branje med vrsticami*, kar pa štejem za metodološko pomembno opozorilo in zahtevo pri obravnavanju virov iz preteklosti.

Podoben pomen ima delo Toneta Partljiča Moj ata, socialistični kulak, ki ohranja spomin na tragikomično dogajanje v povezavi s kolektivizacijo kmetijstva, ki je – sociologi naj tega nikakor ne bi spregledali – predstavljalo samo epizodo v implementaciji koncepta »podružbljanja«. Že Engels je rekel, da mu je o Franciji 19. stoletja več povedal Balzac kot vse statistične raziskave.

Pomemben *korektiv* uradni zgodovini in vir za vsestransko osvetlitev življenja v preteklosti pa so lahko osebna pričevanja ter za naše področje še posebej pričevanja tudi sociologov in sociologinj, ki bi jih lahko spodbujali tudi v okviru SSD. Na ta način bi vključevali tudi večji delež t. i. *tihega znanja*, ki ga uradni kanali ne prenašajo.

Raziskovalci pa bodo z empiričnimi raziskavami lahko še bolj določno pojasnili, koliko in kako so vrednote iz »prejšnjega časa« prehajale na mlajše generacije in v današnji čas, koliko pa predstavljajo ravno tisto, kar danes predstavlja predmet nerazumevanja med generacijami.

ZAKAJ IN KAKO O SOCIOLOGIJI V SLOVENIJI?

V kontekstu majhne države

V izhodišču kar protislovje: lastno, domače okolje je tisto, ki ga najbolj poznamo, hkrati pa tudi tisto, ki na več načinov najbolj zamejuje naše spoznavne možnosti. Po drugi strani pa lahko z določeno distanco objektivneje analiziramo in presojamo družbeno življenje v drugih okoljih, ta pa premalo poznamo, da bi lahko o njih kvalificirano presojali. Torej, kako naprej?

Ob tem, ko se posvečamo sociološkemu delovanju v kontekstu majhne države, kot je Slovenija, se zastavlja vprašanje, ali se ne gibljemo na obrobju sodobnega dogajanja, ki ga prvenstveno označuje proces globalizacije. Kot sem prikazal že v svojih delih o globalizaciji (npr. Mlinar, 2012), ne moremo sprejeti enostranskega razumevanja *globalizacije* kot *mcdonaldizacije*, torej preprosto njenega enačenja z vse večjo uniformnostjo. Še zlasti David Harvey je najbolj prepričljivo opozoril, da gre pri tem hkrati za krepitev teženj k reteritorializaciji, ki povečuje svetovno senzibilnost za razlike v prostoru. Ozaveščanje o teh razlikah pa se hkrati krepi z intenziviranjem povezovanja in možnostmi primerjanja z drugimi. Edinstveno lokalno/nacionalno se lahko v polni meri uveljavi šele v globalnem merilu. Z drugimi besedami: z razširjeno dostopnostjo v svetovnem merilu se povečuje tudi vrednotenje edinstvenosti vsake lokacije v prostoru – vendar *ne samodejno*.

Pri tem zavračam alternativno izključujoče protipostavljanje nacionalnega in globalnega pa tudi samoumevnost njunega stapljanja (v smislu kot Robertson piše o 'glokalizaciji'). Izid medsebojnega spopadanja pa je – vsaj v določeni meri – odvisen od prizadevanj in zmožnosti, da v domačem okolju prepoznavamo za širši svet relevantne potenciale. Eden izmed teh potencialov je ustvarjalnost, ki temelji na povezovanju na osnovi *prostorske bližine*.

Hkrati pa sta razširjenost in širjenje znanja v prostoru odvisna od tega, ali gre za t. i. *tiho, implicitno* ali *kodificirano, eksplicirano znanje*. Novo tiho znanje se širi predvsem prek neposrednih medosebnih stikov, ki terjajo prostorsko bližino udeležencev. To je lahko eno izmed pomembnih izhodišč za prostorsko urejanje, ki upošteva in vrednoti ustvarjalno okolje. Inovativne dejavnosti niso enakomerno porazdeljene v prostoru, ampak so prostorsko zgoščene v določenih organizacijah, na univerzah, v enotah za raziskovanje in razvoj pa tudi v določenih neformalnih prostorih, ki omogočajo in spodbujajo ustvarjalnost. Kakor koli, tudi s številnimi naključji, je že do njih prišlo, potem ko so te zgostitve nastale, postanejo privlačne še za druge.

Prostorska bližina tudi v kontekstu globalizacije ohranja pomen, kadar gre za obravnavo najkompleksnejše vsebine, ki terja – vsaj občasno – fizično

soprisotnost in timsko delovanje na osnovi neposrednih, neformalnih, medosebnih komunikacij. Pri tem se sicer spoprijemamo z omejitvami zaradi majhnega števila sociologov na določenem področju, tako da posameznik velikokrat sploh ne najde sogovornika na isto temo. Moja glavna poanta pa zadeva lokacijsko prednost bolj s poudarkom na povezovanju raznovrstnosti, in sicer ne le znotraj sociologije in družboslovja, ampak najširše v znanstveni sferi na splošno in tudi prek njenih uradnih meja. O ozaveščenosti o tem *lokacijskem potencialu* pa se zdi, da še ni prisotna. Tu je torej izziv za sociologe in znanstveno delovanje v Sloveniji, Ljubljani in drugod, da aktiviramo fizično soprisotnost akterjev kot nosilcev velike raznovrstnosti, ki se zdaj pretežno zamejujejo na transnacionalno komuniciranje znotraj disciplinarnih meja. Ob zdaj prevladujočem vzorcu radialnih komunikacij hkrati z vse močnejšo zahtevo po interdisciplinarnosti in skupinskem sodelovanju (soustvarjanju) nakazujem izziv, ki naj bi odpiral možnosti za preseganje naše marginalizacije v času globalizacije. To bi lahko bil prispevek slovenske sociologije k »strategiji pametne specializacije«, in sicer v času, ko politika znanstvenega razvoja teh možnosti še ne zaznava.

Značilnosti Slovenije kot družbenega konteksta, ki je uokvirjal družboslovno delovanje, pa lahko razberemo tudi iz znamenitega raziskovanja, ki ga je opravil Ronald Inglehart in predstavil kulturni zemljevid sveta. Na njem lahko razberemo mesto slovenskih vrednot, kot sta na to opozorila Veljko Rus in Niko Toš (2005). Njune ugotovitve kažejo, da Slovenija glede na merila raziskave ni spadala v »komunistični blok«, tudi če se je razglašala za socialistično. Najbližji sosedi Slovenije po teh ugotovitvah niso nekdanje vzhodnoevropske države (razen Češke), ampak Nemčija, Grčija, Finska in Izrael, ne pa na primer Hrvaška. Z vidika vrednotnih usmeritev Slovenija ne spada v družbo vzhodnoevropskih postsocialističnih držav.[1] Tako sta avtorja prišla do sklepa, da je vsako uvrščanje Slovenije v postsocialistično srednjeevropsko skupino držav hoteno ali nehoteno podcenjevanje tega, kar so generacije pred nami že dosegle.

Prekomerno posploševanje in odvečno raziskovanje

V majhni državi, kot je Slovenija, si ne moremo privoščiti, da bi raziskovali prav vse »na novo«. Pri tem pa ne gre le za pragmatične materialne omejitve in neracionalnost v družboslovnem delovanju, ampak za vprašanja, ki bi jim morali posvečati večjo pozornost, tako kot to, do kod seže veljavnost določenih spoznanj oz. regularnosti, tako da ne bi »ponovno odkrivali Amerike«. Pri tem je še marsikaj nepojasnjenega. Hkrati pa so očitni tudi primeri iz

1 Pri tem omenjena avtorja komentirata, da je morda to posledica tega, da smo stoletja živeli v Avstro-Ogrski, morda posledica prekinitve odnosov s Stalinom, morda pa posledica tega, da smo imeli svojevrsten tip samoupravnega, tržnega socializma in najverjetneje vseh treh skupaj.

naše raziskovalne prakse – v sociologiji in še bolj npr. v geografiji –, ko gre za raziskave, ki so le drobnjakarsko ponazarjale splošno prepoznani razvojni proces v družbi kot celoti ali pa značilno pri uveljavljanju določene inovacije (npr. v smislu »s krivulje«, ki je značilna za razširjanje tehnoloških inovacij). Opravljali so torej raziskave o spremembah, čeprav ni bilo skoraj nikakršnega dvoma o tem, kako se bo določen proces odvijal še v naslednjih fazah (npr. do saturacije v uporabi neke inovacije).

Izkustveno pa sem spoznaval, da bi zamejevanje sociološkega raziskovanja v nacionalne okvire (majhnega naroda) nujno pomenilo zaostajanje v prepoznavanju smernic, družbene preobrazbe in problemov, ki jih ti prinašajo za delovanje v praksi. Tako sem v Sloveniji pogrešal možnosti za sociološko raziskovanje velikih mest, v katerih je lažje ali celo sploh edino mogoče prepoznavati določene oblike in tendence (pre)strukturiranja mestnih skupnosti, npr. prostorsko-družbene segregacije, ograjene skupnosti, gentrifikacijo, različne pojavne oblike življenjskega sloga in raznovrstnosti na splošno.

Prodornost v imenu okolja, ob spopadanju z okoljem in mimo okolja

V razmerju med sociologijo in družbenim okoljem lahko prepoznavamo nekatere značilne pojavne oblike, ki jih nakazujem kot analitične konstrukte v idealnotipskem smislu[2], kot pristopni korak k analizi dejanske sociološke oziroma raziskovalne prakse. Ta pa se seveda nikoli ne pojavlja v čisti obliki, ampak v različnih mešanicah oziroma kombinacijah.

1. V imenu okolja

V začetnem okolju naše sociologije po drugi svetovni vojni so *posebnosti našega širšega družbenega okolja* (Jugoslavija) igrale pomembnejšo vlogo v našem mednarodnem uveljavljanju kot pa lastni dejavniki. Jugoslavije namreč ni bilo mogoče uvrščati v katerega izmed blokov in je celo uvajala nekaj edinstvenega v svetu, zlasti sistem samoupravljanja, v mednarodnem merilu se je povečeval interes družboslovcev in politikov za pobližje spoznavanje inovativnih sprememb v tej družbi s politološkega, sociološkega in z ekonomskega vidika ter z drugih vidikov. Za dogajanje pri nas je bilo več zanimanja kot pa za sosednje države, ki so jih uvrščali v že znane modele Vzhoda in Zahoda, tako da so se v šestdesetih letih in pozneje vrstili raziskovalni projekti predvsem na pobudo iz ZDA (P. Jacob – H. Teune, A. Tannenbaum, R. Agger, J. Triska, S. Verba, T. Buila, hkrati z obsežnim urbanističnim

2 Z vidika zdravstvene sociologije Majda Pahor vidi naslednjo mogočo navezavo: »Prvi tip bi lahko imenovala sociologija v zdravstvu/za zdravstvo (kot neke vrste pomožna veda), drugi je kritični pogled od zunaj, ki se lahko tako odtrga od svojega predmeta, da izgubi stik – klasičen primer je Illicheva Medicinska Nemezis), tretji pristop /mimo/ se po navadi prevesi v za ali proti« (Pahor, osebna komunikacija).

projektom – J. Fischer idr.).[3] In če temu dodamo še štipendije, ki so omogočale študijska bivanja v ZDA in drugih državah, je razumljivo, da so se s tem utrdila in širila omrežja, ki so dobivala svoj izraz v aktivnostih ISA, v meduniverzitetnem centru v Dubrovniku in drugod. Sociologi/-nje pa smo prevzemali vlogo glasnikov samoupravljanja v številnih mednarodnih forumih pri nas in po svetu.[4]

2. Ob spopadanju z okoljem

Mednarodno odmevnost in prodornost sociologije pa smo dosegali tudi na osnovi *spopadanja z domačim okoljem*. Značilen primer predstavlja naše javno izpostavljanje družbenih konfliktov v kontekstu 'socialistične družbe', v kateri naj bi deklarativno že dosegli socialno harmonijo poenotenega delovnega ljudstva. To je pomenilo neposredni spopad z ideološko-političnim konstruktom, ki je sistemsko izključeval odkrito javno izražanje konfliktnih interesov. Verjetno lahko rečemo, da je prav »odkritje konflikta« povzročilo razhod med sociologijo kot ideološko utemeljiteljico družbene ureditve in »kritično sociologijo« v vseh njenih oblikah. Sociologi smo – sicer podobno kot že na splošno, kadar je šlo za »utišane« in »brezglasne« v domači in mednarodni javnosti – tako predstavljali realno sliko 'socialistične družbe' v času, ko tega kolegi (od znotraj) v državah vzhodnega bloka še niso mogli. V naši takratni državi pa smo v povezavi s tem prav slovenski sociologi imeli v rokah pobudo in vodilno vlogo. Sledila pa je tudi velika odmevnost strokovne javnosti pri nas in po svetu. Predstavljeni primer pa naj pomeni le izziv za temeljitejšo preučitev, ki bi vključevala tudi današnje stanje.

Večji prodor pa je dosegla skupina filozofov in sociologov, ki so delovali pod imenom Praksis in ki so bili ob močnem jedru v Zagrebu in Beogradu že od začetka tudi mednarodno organizirani. Legitimnost znotraj sistema so si zagotovili s svojo privrženostjo marksizmu; ta jim je omogočal tudi zavzemanje za 'socializem s človeškim obrazom' in kritiko avtoritarnega sistema oblasti. Njihov vpliv je bil tudi izraz dejstva, da ni šlo za nekakšno ad hoc dejanje, ampak za dolgotrajnejše delovanje in v številnejših forumih, in sicer ne na osnovi podpore, ampak v spopadanju s politično prakso v Jugoslaviji.

Še posebej znamenita je bila t. i. Korčulanska šola, ki so se je udeleževali tudi disidenti iz vzhodnoevropskih držav.

Na tem mestu v skrčeni obliki predstavljam še zelo zgoščeno predstavitev večinskih teženj v sociologiji, s katerimi smo v času pred osamosvojitvijo

3 Ob tem bi seveda morali upoštevati še druge raziskave iz Evrope, Izraela, Japonske, iz Šrilanke idr.

4 V primerjavi z nami so npr. poljski sociologi delovali v bolj zaprti državi, hkrati pa so imeli veliko več osebnih stikov s Poljaki na univerzah v ZDA in Evropi.

Slovenije prihajali v nasprotja s prednostnimi ideološko-političnimi usmeritvami (zadnje tu izpuščam).

Prednostne raziskovalnosociološke usmeritve v spopadanju s politiko

> Odprtost do raznovrstnosti, primerjalno raziskovanje, posvetovanje ISA v Ljubljani, 1989.
> – Dvom in preverjanje kot izhodišče raziskovanja.
> – Pozornost do novosti kvantitativne metodologije, družboslovna informatika na FSPN (uvedena le za sociološki študij).
> – Razkrivanje (sprememb) dejanskega stanja, kritika »normativnega idealizma«.
> – Razkrivanje in pojasnjevanje konkretnih konfliktnih interesov/situacij, delavski »štrajki«, nasilje v odnosu do kmetov, veliko posvetovanje in razprave o konfliktih.
> – Razkrivanje nemoči delavcev v delovnih organizacijah, delavskih svetih ter v težkih delovnih in življenjskih razmerah.
> – Empirične ugotovitve o nizki dejanski udeležbi/politični participaciji.
> – Pozornost do neformalnih odnosov, vpliva in življenjskih problemov znotraj in prek meja formalnih institucionalnih struktur.
> – Profesionalizacija hkrati s socializacijo v smislu razširjanja kroga udeležencev v spoznavnem procesu.
> – Selektivno vključevanje in nadgrajevanje starega.
> – Razkrivanje prevladujočega vpliva menedžerjev in strokovnjakov znotraj institucij samoupravljanja.
> – Zadržan odnos do ideološko-političnih konstruktov (»združeno delo je sklenilo«), pozornost do dejanskih akterjev, razlik in neenakosti.
>
> (Mlinar, 2011, str. 29)

V zgoraj nakazanem kontekstu je prihajalo tudi do velikih napetosti med politiko in sociologi, ki smo avtonomno predstavljali svoja raziskovalna spoznanja. Poleg zgodnejših represivnih ukrepov proti filozofu in sociologu Jožetu Pučniku zaradi njegovih kritičnih objav v Reviji 57 in v Perspektivah je politika najbolj grobo posegla v sociološko delovanje na FSPN[5]. Ob prizadevanjih, da pospešimo preobrazbo politično-kadrovske šole v fakulteto, so se nam v Centru za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij ter v pedagoškem delovanju na VŠSPN pridružili takrat maloštevilni profesionalno visokokvalificirani kolegi Veljko Rus, Janez Jerovšek, Vladimir Arzenšek, Tine Hribar, Jan Makarovič, pozneje Dimitrij Rupel in drugi,

5 O tem sem že pisal (Mlinar, 2004, str. 31–36) in bo konkretneje predstavljeno v naslednji knjigi; gl. tudi prispevek Spomenke Hribar v tem zborniku – Rdeči lemenat in prispevek Boža Repeta v Mlinar (2004, str. 114–131).

posebej tudi Spomenka Hribar. Ko so se s tem začela spreminjati razmerja moči znotraj takratne šole in so politiki začeli spoznavati, da izgubljajo svoj nadzor, je interveniral Centralni komite zveze komunistov Slovenije in izrecno prav za prve štiri zahteval omejitve njihovega strokovnega delovanja.

3. Mimo okolja
Kot tretji način sociološkega delovanja in prodora pa označujem tiste dosežke, do katerih je prišlo – in prihaja – *relativno neodvisno od našega okolja*; značilno zlasti kot rezultat delovanja posameznikov ali skupin raziskovalcev, ki jih je tudi dozdajšnji sistem ocenjevanja odvračal od tega, da bi se posvečali specifični problematiki v slovenskem prostoru. Pri tem gre torej za dela, ki so bila zasnovana na podlagi njihove relevantnosti znotraj akademskih in disciplinarnih okvirov, nimajo pa specifične pomembnosti za družbene razmere pri nas.[6]

Kritične ocene znanstvene politike opozarjajo, da imamo v Sloveniji veliko nakopičenega znanja, ki pa zastaja na individualni ravni in ne oplaja odločanja na ravni države kot celote. Individualizem in univerzalizem predstavljata obliko dekontekstualizacije.

Po drugi strani pa ostaja izziv, da bi razlike v »sociološki produkciji« v Sloveniji pojasnili z izpostavljenostjo značilnim zunanjim vplivom, pri čemer bi se vsaj okvirno lahko oprli tudi na tipologijo *intelektualnih stilov*, kot jih je okarakteriziral Johan Galtung (1981). Prikazal je značilnosti in razlike med štirimi intelektualnimi stili, ki so bolj ali manj vplivni in prepoznavni tudi v naši sociologiji.
Ti so:
- *saksonski* (Velika Britanija, ZDA),
- *tevtonski* (Nemčija),
- *galski* (Francija) in
- *niponski* (Japonska).

Zaradi različnih razlogov, ki bi jih kazalo še posebej preučiti, so se okrepile prav določene povezave prek nacionalnih meja, npr. z ZDA in Veliko Britanijo, kar je gotovo vključevalo tudi številne vplive. Še posebej izstopajo dela sociologov in sociologinj, ki se s svojimi sociološko-filozofskimi deli opirajo na francoske vire in torej po Galtungu tudi prevzemajo intelektualni stil. Po vplivnosti potem verjetno sledi nemška sociologija z izrazitimi posamezniki

6 S tega zornega kota je stanje na področju sociologije in podružbljanja ugodnejše kot v naravoslovju – ne le zaradi različne narave disciplin, ampak tudi zato, ker smo pretežno uspeli združiti moči raziskovalcev in pedagogov, medtem ko v naravoslovju pomembni raziskovalni inštituti (kot ugotavlja Franci Demšar, prejšnji direktor ARRS, ki si je prizadeval za njihovo integracijo v univerzo) svojega znanja ne posredujejo našim študentom.

in institucijami v sferi empiričnega raziskovanja in teorije. Toda vse to so le hipotetični izzivi za preučitev.

Kar koli je že pripeljalo do vzpostavitve intenzivnejših stikov v mednarodnem merilu, je postalo očitno, da ti so privedli do pomembne diferenciacije – ne le glede intelektualnih stilov, ampak tudi vsebinsko, spoznavno-teoretično, metodološko in ideološko. Glede na našo temo pa se nakazuje sklep, da je bila – vsaj v nekaterih pogledih – diferenciacija na podlagi zunanjih povezav in vplivov pomembnejša kot pa pripadnost slovenskemu oz. jugoslovanskemu okolju.

Miselna ujetost v 'teritorialno past' se je še pred nekaj leti kazala v tem, da v Sloveniji na splošno ni bila poznana in s tem seveda tudi ne upoštevana kategorija akterjev, ki jih zdaj označujemo s konceptom *deležniki*. Tisti, ki so vstopali v postopek odločanja, so bili apriorno teritorialno zamejeni, to pomeni izločeni, če niso prebivali znotraj meja upravnopolitične enote, tudi če so bili življenjsko prizadeti glede na potencialne posledice odločitve.

Nova slovenska država utrjuje teritorialno-hierarhično organizacijo, namesto da bi odpirala pota za njeno preseganje in spodbujala prebivalce k prevzemanju odgovornosti za širše družbene zadeve. Pri tem pa sta se izkazali širina in fleksibilnost sociološkega delovanja, ki veliko pozornost posvečata omrežnemu povezovanju (Ferligoj et al., 2014). S tem se ne zamejuje na vnaprejšnje danosti, ampak upošteva namerno, hoteno in selektivno vzpostavljanje stikov. To človeku omogoča osvobajanje od teritorialne vezanosti, ki je bila značilna za tri oblike komunitarizma pri nas, in sicer za: a) tradicionalni, b) socialistični in c) nacionalni komunitarizem. Vsi trije skupaj se v Sloveniji neopazno dopolnjujejo ter zamejujejo povezovanje in mobilnost ljudi. Možnosti omrežnega povezovanja, npr. na podlagi nove IKT, pa hkrati pomenijo preboj te zamejenosti, saj omrežje presega tradicionalno razumevanje teritorialnosti. Ljudje kot posamezniki prvič v zgodovini postajajo vplivni akterji tudi v svetovnem merilu. V omrežjih se zbližujeta in prepletata mikro- in makrodružbena sfera.

Če bi sledili le logiki »od spodaj navzgor«, bi se nam s tem v dolgoročni perspektivi nakazovala krepitev moči posameznika in njegovo vključevanje v vse širšo družbo. Toda dialektika enotnosti nasprotij terja tudi drugi zorni kot. To je gledanje »od zgoraj navzdol«. S tega zornega kota pa imamo opravka z vse večjo močjo multinacionalnih korporacij in njihovo dominacijo ter s podrejanjem vseh nižjih ravni odločanja. Tu gre za protislovne težnje, v katere smo ujeti tudi družboslovci in družba v državi Sloveniji.

Ob tem, ko bomo še posebej v tem zborniku obravnavali vprašanja o sociološkem delovanju in zaprtosti ter odpiranju v svet, pa naj že na tem mestu opozorim, da je treba še posebno pozornost posvetiti vrsti znanja oziroma raziskovalnih spoznanj. Vsaj hipotetično lahko opozorim, da zaprtost pomeni največjo zgubo izvirnih spoznanj ravno takrat, ko gre za spoznanja

splošne, teoretične narave. Ta ne najdejo mesta za uporabo znotraj nacionalnega okvira/jezika, hkrati pa ne pridejo do relevantnih referenčnih okolij v mednarodnem merilu. Tako se nakazuje raziskovalni izziv, da temeljiteje preučimo razmerja v odnosih konkretno – splošno in lokalno – globalno, še posebej pa tudi paradoksalno (pre)urejenost vseh posredniških mehanizmov, ki v Sloveniji ne zagotavljajo, da bi pridobitve v produkciji znanja prevedli tudi v uporabo.

Slovenska osamosvojitev predstavlja velik dosežek v pravem zgodovinskem trenutku; pri pripravi ustave so imeli veliko vlogo prav sociologi (gl. Korsika, 1998; Jambrek, 2014). Hkrati pa s sociološkega zornega kota ne kaže gledati na to kot na enkratno dejanje, saj ne gre za konec *osamosvajanja*. To za sociologe pomeni večnivojski proces, ki pa ga je strankarsko-politična elita zaustavila tudi ob opori na zdajšnjo normativno ureditev, ki še vedno v celoti ne upošteva univerzalnih človekovih pravic.[7]

Če nacionalne osamosvojitve ne jemljemo kot privolitev v vestfalski model teritorialne organizacije (ustavna kategorija: suverena – in celo – neodvisna država) in kot konec zgodovine, smo še zlasti sociologi/-nje najbolj poklicani, da razkrivamo tisto, kar predstavlja prikrite emancipatorne potenciale. Glede na (samo)kritične ocene sociologov, da nimamo vizije prihodnosti, je pred nami izziv, da presežemo miselnost sedanjosti, kjer in kadar ta zamejuje te potenciale (o čemer več pozneje). S tega zornega kota pa lahko vrednotimo tudi vlogo slovenske države: koliko prispeva in koliko zamejuje takšno usmeritev kot orodje za uveljavljanje bogastva raznovrstnosti (pod) skupin in posameznikov.[8]

Raziskovalci tudi sami v sebi doživljamo protislovnost svojih vlog ob hkratnem vrednotenju svojega naroda in prepoznavanju objektivnih smernic, ki so v marsičem v nasprotju s tem. Kaj to pomeni, zavedno ali nezavedno, z epistemološkega vidika in z vidika našega javnega delovanja? Ali se le izogibamo problemu, ali delujemo nekako tolažilno ali odkrito prikazujemo dejstva, čeprav so za nas (ali za prevladujoče vrednotenje) negativna? Najlažja rešitev je nekakšna 'miroljubna koeksistenca', ki od nikogar ne terja žrtvovanja, tako kot to velja za razmerje med nasprotujočima si politikama, tj. politiko znanstvenega razvoja in jezikovno politiko. Toda to pomeni le, da problema nismo zmožni zavestno obvladovati.

---

7 To sem kritično ocenjeval kot »getoizacijo lokalne demokracije« v smislu: »Vi se kar ukvarjajte s svojimi lokalnimi zadevami, a ne posegajte v politiko na nacionalni ravni.«

8 Tu pa smo sociologi razkrivali, kako državna oblat zaustavlja ali celo onemogoča subnacionalno osamosvajanje – vzemimo regij – in s tem njihovo nadnacionalno povezovanje.

VREDNOTENJE, OCENJEVANJE, RECENZIRANJE: V REPRODUKCIJI DRUŽBOSLOVNEGA ZNANJA

Delovanje sociologov je po eni strani predmet vrednotenja v najširšem kontekstu znanstvene politike, hkrati pa ima tudi vrsto posebnosti, ki jih je težje uveljavljati. Poslanstvo sociologije nas zavezuje ne le k aktivni vlogi v kompetitivnih razmerjih za pridobivanje sredstev za lastno delovanje; naša naloga je tudi v tem, da miselno presegamo horizonte trenutnega sistema ocenjevanja, ki se skoraj povsem izčrpava z vprašanji o financiranju. Zato bom tudi na tem mestu večjo pozornost posvetil tem širšim kontekstualnim vprašanjem, ki ostajajo neopažena. Pri tem gre najprej za posebnosti družbenega okolja *majhnega naroda*, ob katerih znani mehanizmi oziroma načini zagotavljanja nepristranskega ocenjevanja, zlasti z vidika zagotavljanja anonimnosti, odpovedo. Nepristranskost je ob vsestranski prepletenosti medosebnih odnosov in a apriorne čustvene opredeljenosti oziroma naklonjenosti ali nenaklonjenosti do avtorja dejansko nemogoče zagotoviti. Poleg tega pa je v igri tudi strah pred posledicami, npr. *zamere*, do katerih prihaja tudi ob povsem utemeljenih kritikah. Glede na to je razumljivo iskanje objektivizacije v transnacionalnem merilu, kar pa spet pomeni odmikanje od poznavanja posebnosti domačega okolja.

Ne gre pa le za medosebne odnose. Gre tudi za apriorizme in stereotipe o določenih kategorijah ali skupinah ljudi, ki jim pripadajo posamezni avtorji, ki so predmet ocenjevanja. Že informacija o taki pripadnosti pogojuje odstopanje od nepristranskega ocenjevanja v pozitivni ali negativni smeri.

To se je zelo jasno pokazalo v primeru, ko so v reviji Behavioral Ecology uvedli ocenjevanje z dvojno anonimnostjo (avtorja in recenzenta) in se je delež sprejetih besedil avtoric – žensk – močno povečal (Oswald, 2008) v nasprotju z deležem sprejetih, ko je bilo vidno, da so ženske.[1]

Raziskovalna politika v preteklih desetletjih se je usmerila na to, da se opira na odličnost posameznih raziskovalcev, kar naj bi bilo najboljše zagotovilo za pravilno opredeljevanje prioritet te politike. Kvantitativno ocenjevanje raziskovalcev na osnovi njihovih objav v revijah ob upoštevanju faktorja vpliva (impact factor) je pokazalo svoje pozitivne učinke, tako da se je močno povečalo objavljanje v mednarodno visoko uvrščenih revijah (več o tem Sorčan, Demšar in Valenci, 2008; Demšar, v tisku). Ob tem pa se je z leti

1 Tu se zastavlja zanimivo vprašanje: navadno težimo k temu, da bi predstavili čim več informacij o vsakem posamezniku in dogodku. Če upoštevamo, da nižji ali nizek družbeni položaj (ugled) kategorije ali okolja, ki mu nekdo pripada, negativno (lahko bi rekli tudi krivično) sodoloča položaj in vlogo posameznika, pa pridemo tudi do drugačnega sklepa. V takem primeru bi bilo lahko primerneje, da se kontekstualna oznaka opusti.

izkazalo, da je prišlo do podcenjevanja relevantnosti objav za naše 'domače' okolje. Tisti raziskovalci, ki so se s svojimi deli odzivali bolj na konkretne in specifične probleme v Slovenji in objavljali v slovenščini, so bili dejansko negativno sankcionirani[2]. Hkrati pa sta se znanstveni eros in pristno vrednotenje znanstvene ustvarjalnosti vse bolj podrejala čisti instrumentalizaciji v odnosu do formalno opredeljenih meril.[3]

Vrednotenje znanstvene odličnosti je nesporno pomembno, vendar s svojo zoženo pozornostjo lahko pride v nasprotje s prizadevanji za uveljavljanje bolj vključujoče družbe. Hkrati pa gre za nasprotujoče si težnje: ene k univerzalnemu, ki se uveljavlja v svetovnem merilu, in druge k partikularnemu v konkretnem lokalnem ali nacionalnem okolju[4], ker bo nesporno aktualno tudi še v prihodnje.

Pri tem se lahko opremo na izjemno živahne razprave, ki jih je ob 100-letnici ASA sprožil njen takratni predsednik Michael Burawoy (poznejši predsednik ISA), na temo *javna sociologija*. Eden izmed angažiranih udeležencev v teh razpravah pa je Craig Calhoun (direktor LSE), s katerim sva v osebnih komunikacijah obravnavala tudi ta vprašanja. Svojo razlago je zapisal, kot sledi:

Javna in meritokratska merila ocenjevanja

> Tematika domnevnega kontrasta med 'javnim' in 'meritokratskim' merilom ocenjevanja je bila vseskozi tema razprav javne sociologije in družbenih znanosti – in daljši čas tudi v razpravah o 'problemsko orientiranem' proti 'disciplinarno orientiranem' raziskovanju.
>
> Gre za resničen problem, saj je pomembno, da je znanstveno delo, katerega namen je seznanjati javnost, visoke kakovosti. Dobri nameni in aktivizem ne morejo nadomestiti vpeljevanja znanja visoke kakovosti v javne razprave in politiko.
>
> A ta tema je definirana na deloma varljiv način, saj ne gre za alternativo javna oziroma akcijsko usmerjena v nasprotju z meritokratsko sociologijo. Kot rezultat lastnega interesa enega dela akademske sfere je taka opredelitev popačena. Pomeni namreč, da bi morala akademska sfera soditi o odličnosti s svojimi po navadi disciplinarnimi standardi. Raje bi dejal, da obstajajo različne vrste odličnosti ali variacij v kakovosti. Obstaja odličnost v smislu uspešnejšega javnega prispevka in odličnost visokokakovostnega prispevka znotraj discipline. Odličnost se navezuje na oceno kakovosti, ne pa vrste prispevka. In kar je po navadi težava, je to, kdo

2 Obsežnejše o tem je na osnovi številnih aplikativnih raziskav, pisal Drago Kos v svojem delu Praktična sociologija (2002).

3 Npr. podobno kot tudi v mednarodnem merilu, o čemer več v analizi prispevkov, pozneje (Sonja Drobnič, Bremen).

4 Ob tem pa seveda pripomba, da se partikularno (npr. angloameriško) dostikrat uveljavlja v imenu univerzalnega.

> ocenjuje. Ali bi moralo biti ocenjevanje omejeno na druge akademike, ki bi prevpraševali, kakšno vrednost ima znanstveno delo *za njih same*? Ali bi moralo vključevati širšo javnost, ki bi prevpraševala vrednost dela glede na to, koliko se nanaša na javne probleme in potrebe? Če gremo popolnoma v eno smer, s tem po mojem mnenju naredimo napako; odgovor bi moral biti 'oboje/in' – potreba po razdelitvi dela. Pomembno je, da je znanstveno delo do neke mere zaščiteno pred redukcijo na takojšnje instrumentalno ocenjevanje. Nekaj poudarka mora biti na ocenjevanju drugih kompetentnih znanstvenikov – to so zagovarjali raznoliki misleci, kot so: Weber, Merton in Bourdieu. Če se drugi znanstveniki osredinjajo preveč izključno na 'notranje' vrednote ali na merilo lastnih interesov, pa s tem škodijo trudu vseh vključenih.
>
> Ena mojih najpogosteje citiranih misli je: »Moramo si postaviti visoke standarde, da bi dobro ozaveščali javnost, ne pa da bi se izolirali od nje.«
>
> Craig Calhoun, 2. marca 2016

V razpravah v okviru SSD o načinu ocenjevanja dela raziskovalcev so bili v ospredju prigovori, ki so jih predstavili v dokumentu Stališča do vrednotenja znanstvene uspešnosti (ARRS) (Mesner, ur., 2014). V njih so zavzeli kritično stališče do načina vrednotenja raziskovalnega dela izključno na nereflektirani rabi bibliometričnih metod. Vendar pa podrobnejša obravnava tega dokumenta presega možnosti tukajšnje predstavitve.

Izkušnje so pokazale, da se odličnost ni nujno navezovala na naše družbeno okolje in na potrebe celostnega upoštevanja celotnega raziskovalnega polja. Prav znotraj tega je že prišlo do deformacij, ki izzivajo kritične odzive v širši »profesionalni skupnosti«. Pojavljajo se namreč prigovori, da se raziskovanje podreja zanimanjem odličnih raziskovalcev, namesto da bi se odlični raziskovalci ukvarjali z aktualnimi problematikami. Kot da bi bila vsa raziskovalna in družbena področja enako aktualna.[5]

Kritično stališče o dozdajšnjem načinu ocenjevanja rezultatov znanstvenega delovanja je tehtno predstavila posebna deklaracija, ki so jo sprejeli uredniki in založbe v San Franciscu 16. decembra 2012. V njej je med drugim zapisano: »Ne uporabljajte meritev, ki temeljijo na strokovnih revijah, kot na primer Journal Impact Factors, kot nadomestnih meril kakovosti individualnih raziskovalnih člankov, da bi ocenili individualni prispevek znanstvenika, ali v odločitvah o zaposlovanju, napredovanju ali financiranju« (San Francisco Declaration on Research Assessment, 2012, str. 2).

Kako preseči: neobjektivnost poznavalcev in objektivnost nepoznavalcev?

Poleg razmerja med individualnim in družbenim v nacionalnem merilu

5 Več o tem in konkretnih zapisih bom predstavil na podlagi prispevkov avtorjev iz tega zbornika (še posebej D. Kneževič Hočevar) v knjigi, ki sledi.

izstopa še naslednje protislovje: spoznavna zamejenost v domačem okolju, hkrati pa nepoznavanje, neusposobljenost za presojanje tujega.

Kako presegati to protislovnost, ki opozarja na dve enostranskosti, s katerimi se srečujejo raziskovalci in tudi ocenjevalci raziskovalnega dela? V tem smislu je to zelo aktualna tema v okviru delovanja ARRS, kjer prihajajo do izraza kritike v enem in drugem smislu. Po eni strani gre za utemeljene kritike o morebitni pristranskosti domačih ocenjevalcev, ki so osebno povezani z avtorji ocenjevanih del. Po drugi strani pa so že tudi tu izkušnje v povezavi z angažiranjem tujih ocenjevalcev, katerih prednost naj bi bila ravno nepristranskost, vendar pa je njihovo vključevanje že v praksi naletelo na kritične odzive, da npr. sploh niso usposobljeni poznavalci problematike v našem domačem okolju.

Medtem ko se raziskovalna politika, ki je navadno najbolj v ospredju pozornosti, pogosto spreminja, pa ostaja bolj prikrita širša družbena preobrazba, ki v osnovi spreminja vlogo in način ocenjevanja znanstvene in še posebej sociološke 'produkcije'. Razprava o javni sociologiji je prav pri nas lahko izziv za aktualizacijo idej in izkušenj o podružbljanju znanstvene produkcije. Ta dosega vrhunce z novo IKT, saj spreminja tudi osnove ocenjevanja rezultatov te produkcije. Če se ne zadovoljujemo le s profesionalizacijo in upoštevamo hkratno težnjo k socializaciji, s tem seveda razširjamo deležnike tega dogajanja, ki so zdaj navadno še izključeni iz ocenjevanja. Vseskozi pa gre za protislovne težnje teh nakazanih procesov, kar prepoznavamo tudi v izkušnjah o recenziranju. Te nam v mednarodnem merilu kažejo vse večjo raznovrstnost oblik *vključevanja širše javnosti* pred objavo določenega dela pa tudi po nje[6].

Ker temeljni problem našega okolja (majhnega naroda) še vedno ostaja omejena možnost razločevanja med ocenjevanjem ad personam in ad rem, naj to konkretiziram z izkušnjo urednika revije Javnost/The Public, kakor jih tukaj predstavljamo.

> Članki s prošnjo za objavo iz tujine skoraj brez izjeme prihajajo po poti, kot je opisana na spletni strani revije. Nekateri avtorji se prej pozanimajo le o času, ki povprečno mine od oddaje do objave članka (če je članek sprejet v objavo). Uredniška pravila (dolžina, citiranje itn.) strogo spoštujejo. Velikokrat se zgodi, da se avtorji iskreno zahvalijo tudi za negativno recenzijo, včasih celo tedaj, kadar je članek zavrnjen, ker ni skladen z uredniško zasnovo revije in sploh ni poslan v recenzijo. Kultura komuniciranja med urednikom in avtorji je na Zahodu – še zlasti pri večjih založbah – visoko standardizirana. V dveh desetletjih se mi ni zgodilo niti

6 V zvezi s tem je pomembno delovanje Slovenske znanstvene fundacije, ki svojo pozornost posveča popularizaciji in promociji znanosti, vendar ne le razširjanju ampak tudi krogotoku znanja. Ugotavljajo, da relativno velik del raziskovalcev kaže malo zanimanja za slovensko okolje; bolj množično pa je vključevanje mladih (Kobal, 2016).

enkrat, da avtor ne bi hotel upoštevati recenzije in/ali bi poskušal izsiliti objavo nepopravljenega besedila.

Iz Slovenije prihaja malo člankov, predlaganih za objavo po redni poti, kot je opisana na spletni strani revije. Avtorji pogosteje uberejo alternativne poti, kot so na primer:

'Prijateljsko prepričevanje': 'naključno' ali pa napovedano srečanje avtor uporabi za prošnjo za objavo članka, pogosto zlasti v času pred potekom elekcijske dobe.

Zveze in poznanstva: tretja oseba, ki pozna urednika, še bolje pa avtorja, pove kakšno dobro besedo o avtorju, kar naj bi vplivalo na pozitivno odločitev o objavi.

Samorecenzija: avtorji poskušajo 'pomagati' uredniku tako, da predlagajo mogočega (prijateljskega) recenzenta.

Avtorji ne razumejo, da je recenziranje namenjeno izboljšanju kakovosti članka; kritično recenzijo večkrat sprejemajo z užaljenostjo in s poskusi diskvalifikacije recenzentov.[7] Slavko Splichal, 24. 9. 2015

K povsem osebnim izkušnjam urednika pa lahko na tem mestu dodamo še nekatere zelo izzivalne ugotovitve, do katerih je v posebni raziskavi prišel David B. Resnik (v Cawley et. al. 2011, str. 206), ki je razkrival *percepcije etičnih problemov* pri recenziranju. Vprašani znanstveniki so predstavili vrste problemov, na katere so naleteli ob ocenjevanju njihovih besedil:

- nekompetentnost ocenjevalca;
- pristranskost ocenjevalca;
- ocenjevalec je zahteval vključitev nepotrebnih referenc na svoje objave;
- ocenjevalčevi komentarji so vsebovali osebne očitke;
- ocenjevalec je zamujal z oceno, da bi lahko sam objavil članek na isto temo;
- ocenjevalec je kršil zaupnost;
- ocenjevalec je uporabil njihove ideje, podatke ali metode brez njihovega dovoljenja.

7 Razloge za slovensko 'specifiko' pa Splichal vidi predvsem v dvojem:
»1. Slovenske revije (po mojih osebnih izkušnjah) še vedno dostikrat poslujejo bolj po domače. Moja zadnja izkušnja je bila, da je bil članek, ki sem ga ocenil za neobjavljivega, saj je bil napisan kot študentska seminarska naloga z literaturo iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, brez popravkov objavljen, urednik pa se mi je potem opravičeval, da je avtor pač nujno potreboval objavo.
2. V Sloveniji se najbrž težko zgodi, da se avtor in recenzent ne bi poznala, tako da je težko zagotoviti obojestransko slepo recenziranje. Ne le da recenzent lahko prepozna avtorja, ampak tudi avtor lahko prepozna recenzenta. Če je odnos med avtorjem in recenzentom 'obremenjen' s konceptualnimi razlikami ali tudi povsem osebnimi antipatijami, se je potem težko otresti dvoma o pristranskosti recenziranja, in morda v nekaterih primerih do tega dejansko prihaja.«

Večina vprašanih znanstvenikov je doživljala probleme z recenziranjem[8], to pa tudi za nas razkriva precej nepoznano, nepreučeno področje, na katerem se lahko prikrito uveljavljajo egoistični interesi posameznikov, ki dobivajo vlogo recenzenta, tako da delujejo v škodo znanstvenega napredka. Vse to zelo življenjsko razkriva pritajeno delovanje v škodo znanosti. S tem pa se sproža vprašanje o anonimnosti in 'odprtosti' (transparentnosti) celotnega postopka recenziranja. S tem odpiramo vprašanje o enojni in dvojni anonimnosti v tem postopku, torej – ali uveljavljati anonimnost recenzenta ali avtorja ali obeh.

Na splošno pa kritično ugotavljam, da – po moji vednosti – do zdaj še sploh nismo dobili kakšne temeljitejše analize problematike recenziranja pri objavljanju socioloških in družboslovnih del. V nasprotju s tem pa je naravnost presenetljiva množica obravnav problematike recenziranja (peer reviews) na celotnem področju znanstvenega delovanja v svetu. Kot smo videli, gre za tehtne primere odstopanja od znanstvenega etosa in profesionalnih norm poštenega delovanja. V Sloveniji imamo omejene možnosti za takšno raziskavo, še zlasti, če bi se želeli osrediniti le na določeno disciplinarno področje ali konkretno na določene revije, kot so: Teorija in praksa, Družboslovne razprave, Časopis za kritiko znanosti itn.

V krogotoku znanstvenih spoznanj se recenziranje pojavlja kot eden izmed členov vzvratnega vplivanja na raziskovalce. Vendar se pri nas to vplivanje pojavlja šele v pozni fazi, navadno po tem, ko je npr. besedilo za objavo že končano/oddano. Nismo pa uveljavili prakse, ki je drugod že precej bolj prisotna, da bi te vzvratne vplive aktivirali že med samim raziskovalnim procesom. Prizadevanja v tej smeri pa se konec koncev iztečejo v zahtevi po sodelovanju (co-working), soustvarjanju in ne le v tem, da bi uveljavljali ex post kritiko od zunaj. Tako pa se hkrati nakazujejo prepoznavni znaki dolgoročnih procesov podružbljanja znanosti in poznanstvenjenja družbe.

Retrospektivna razširitev našega pogleda na obravnavano temo pa nas opozori na zamejenost današnjih presojanj o objavljanju in recenziranju družboslovnih prispevkov.

---

8 Najpogostejša kritika zadeva nekompetentnost in pristranskost ocenjevalca, potem pa je kritika zahtev za vključevanje nepotrebnih referenc o objavah ocenjevalca; nadalje so tu še ocenjevalčevi osebni očitki. Kot konkurenčno ravnanje se pojavlja celo to, da ocenjevalec namerno zamuja z oceno, da bi lahko sam objavil članek na isto temo. Preostaneta še: kršitev zaupnosti in uporaba idej, podatkov ali metod brez dovoljenja avtorja.

EMANCIPATORNI POTENCIAL SOCIOLOGIJE

Z zgornjim naslovom nakazujem eno izmed mogočih usmeritev, da bi sociologi/-nje na svoj specifičen način vplivali/-e na družbene spremembe pa tudi na raziskovalno-spoznavni proces. S tem sprejemam splošno idejo o angažirani sociologiji in hkrati okvirno označujem njeno vsebino. Pri tem se opiram na že večdesetletna empirična raziskovanja in teoretična pojasnjevanja teh sprememb. Koncepta emancipacije pa ne štejem za edini primeren pristop k tukaj obravnavani tematiki, saj je še vrsta drugih, ki posegajo v to vsebino na individualni in kolektivni ravni, kot so npr.: osamosvajanje, osvobajanje, opolnomočenje, dehierarhizacija idr.

Ker je namen mojih uvodnih besedil v tem zborniku predvsem v tem, da nakazujem izhodišča in izzive, štejem za primerno, da takoj na tem mestu predstavim vprašanja svojega nekdanjega profesorja in sodelavca Rudija Supka. Njegova vprašanja sicer zadevajo najprej izzive znotraj stroke, vendar je njihova temeljna poanta mobilizacijska vloga sociologije v širšem družbenem kontekstu. Čeprav jih je zastavil že pred skoraj štirimi desetletji, se zdijo relevantna, kot da bi jih danes.

Strokovni minimalizem in mobilizacijska vloga sociologije

> »Ali nisi »minimalist«, ko se zadovoljuješ s tem, da opravljaš povsem rutinsko delo predavatelja, redno iz slabih učbenikov, namesto da bolj skrbiš za svojo strokovno izobrazbo?
>
> Ali nisi »minimalist«, kadar šteješ, da si pridobil že zadosti znanja, namesto da bi si prizadeval stalno *razširjati* svoj *intelektualni horizont*, pa ne prihajaš na znanstvena predavanja, se izogibaš krožkom, v katerih se razpravlja o znanstvenih problemih?
>
> Ali nisi »minimalist«, kadar si prepričan, da ti za tvoje osebne interese zadostuje tisto število knjig, s katerimi si se obdal, in da ti drugi pri tvojem delu, ki berejo *druge knjige* in imajo *druge interese,* niso potrebni?
>
> Ali nisi »minimalist«, ko prevzemaš neko funkcijo ali odgovorni položaj, pa dopuščaš, da se deluje kot običajno, to je slabo, ali nikakor, kar v tem primeru pomeni, da *dela ne razširjaš*, da *ne mobiliziraš vseh ljudi*, ki bi o nekem vprašanju lahko kaj povedali, ali da se na vsakem koraku izogibaš tistim, ki »*znajo več in boljše*«, da po vzoru na nepoboljšljivega birokrata kažeš na strah pred pametjo širšega kroga ljudi?

> … Ali ne predstavljaš najslabše vrste »minimalista«, ko se izogibaš tistih mest, na katerih naj bi *javno spregovoril*, kjer naj bi se zavzel za stvar stroke … in da ne nadaljujem, ker ti in jaz poznava brezštevilne podobne primere, vendar pa dosti manj veva, kako naj bi jih ozdravili? Pa vseeno.«
> (Supek, 1981, str. 200–201; poudarki Z. M.)

V tem smislu lahko nadaljujemo. Katera pa so tista vprašanja ali celo tisto temeljno, najsplošnejše vprašanje, ki terja mobilizacijsko vlogo sociologov/-inj?

V tem poglavju bom nakazal usmeritev, ki se osredinja na preseganje odnosov *nadrejenosti* in *podrejenosti*, na *osamosvajanje* in *krepitev moči* človeka v procesih emancipacije in hkrati na *sproščanje* ustvarjalnih zmožnosti v pridobivanju novega znanja.

Ob kritičnih ocenah, da se današnja sociologija v Sloveniji preveč zamejuje na raven empirizma oziroma da ne presega horizontov pozitivizma (več o tem tudi v analizi odgovorov sodelujočih avtorjev), se zdi, da ravno tema, ki jo tukaj nakazujem, lahko predstavlja enega izmed primernih odzivov. S sociološkega zornega kota ne gre preprosto za to, da bi le opozarjali na enostranskost politike (v smislu zunanjega sovražnika), ampak bolj za to, da razkrivamo dejansko protislovnost sprememb, ki še nadalje vključujejo tako različne oblike dominacije pa tudi emancipacije v znanosti in družbi. Torej s povratkom v kapitalizem ni konec zgodbe o osvoboditvi človeka[1] in ni konec zgodovine. E pur si muove!

Pozornost do sprememb in teženj ter možnosti preseganja odnosov nadrejenosti in podrejenosti med ljudmi zadeva odnose med posamezniki pa tudi družbenimi skupinami ali kategorijami na vseh področjih družbenega življenja in na vseh ravneh družbene organizacije. Analogno pa velja tudi za akterje v samem spoznavnem procesu, ki je sicer vse bolj vključujoč, vendar v določenih razmerjih tudi apriorno izključujoč. Te preokupacije postavljam v kontekst temeljne paradigme dolgoročnega teoretičnega pojasnjevanja procesov, osamosvajanja in podružbljanja – v smislu dialektike enotnosti nasprotij (Mlinar, 1986; Hočevar, 2014). Opiram pa jih na svoje dolgotrajno spremljanje pojavnih oblik dehierarhizacije (Mlinar, ur., 1995), ki sem jih v širše družbenem kontekstu prepoznaval v prehajanju od hierarhične strukture k omrežjem osamosvojenih subjektov.[2]

---

1 Kot sociolog raziskovalec, ki sprejemam in poizkušam nadgrajevati okvire »javne sociologije«, pa želim presegati tudi poenostavljene predstave o tem, da so družbeni pritiski in omejitve (contrainte social) v javnem izražanju le stvar političnega sistema.

2 Za tukajšnji namen se omejim le na to, da jih navedem: 1. dehierarhizacija kot večravenska soudeležba pri oblasti; 2. dehierarhizacija kot preskakovanje (obhajanje) vmesnih ravni; 3. tangencialna koalicija; 4. izhod iz periferije.

V najširšem smislu tu obravnavana prizadevanja v literaturi označujejo kot participatorni ali emancipatorni pogled na svet. To se navezuje na ideološko-politično in družboslovno delovanje. Prva sem že nakazal v jugoslovanskem kontekstu; med številnimi drugimi pa seveda izstopa frankfurtska šola in J. Habermas v okviru njene druge generacije. Njegova dela so eksplicitno izražala *emancipatorne* preokupacije. Tu gre za kritično hermenevtiko in neomarksistične teorije v sociologiji. Človek naj bi postal aktiven ustvarjalec svojega sveta, tako kot so že zgodnejša izhodišča nakazovala prizadevanja in pričakovanja, da delavski razred postane zgodovinski subjekt družbenega razvoja. Ob tem pa bi obsežnejša obravnava seveda vključevala še vrsto drugih teoretskih izhodišč in mobilizacijskih vlog; vzemimo na primer dela Paula Freireja, zlasti njegovo pedagogiko zatiranih, ki je imel neposreden vpliv na izobraževanje odraslih v Sloveniji.

Ob tem, ko se osredinjamo na emancipacijo podrejenih ljudi, pa je Michel Foucault (1980) koncept emancipacije pomensko razširil tudi na emancipacijo podrejenega znanja, kar je za (retrospektivno) obravnavano sociologije še posebej pomembno. S podrejenim znanjem ima v mislih zgodovinske vsebine, ki so bile prikrite v funkcionalistični skladnosti ali formalni sistematizaciji. Foucault celo piše o »*uporu podrejenega znanja*«. Pozornost posveča emancipaciji zgodovinskih znanj, tako da bi se lahko upirala prisili teoretičnega, unitarnega, formalnega in znanstvenega diskurza. Na osnovi reaktiviranja lokalnih znanj naj bi se spopadali z znanstveno hierarhizacijo znanj in učinki njihove moči.

S takšnimi teoretičnimi izhodišči tudi naši sociologiji v Sloveniji razširjajo horizonte in predstavljajo izzive za njeno večjo inkluzivnost, ki bo obogatila njo samo in njene emancipatorne učinke.

Družbena preobrazba in emancipacija podrejenih

Že v sedemdesetih ('svinčenih') letih, ko se je s političnega vrha celo pojavljala misel, da je treba sociologijo odpraviti, sem poudaril njeno emancipatorno vlogo. V sociologiji in sploh v družboslovju sem videl možnost, da se uveljavlja kot orožje najnižjih slojev družbe; da lahko postane izrazno sredstvo podrejenih in zapostavljenih, neupoštevanih in odpisanih. In naj še citiram: »Lahko celo zagovarjamo misel, da zaostajanje oziroma *omejena vloga družboslovja najbolj negativno prizadeva ravno 'najnižje' sloje družbe*, v imenu katerih predvsem nastopamo s programom socialistične družbe. Kjer ni znanstvene analize, tudi ni ugotovitve o tem, ali so tisti, ki naj bi jih socialistična družba postavila v areno dogajanja, dejansko že zavzeli tako mesto – ali pa – prekriti z vsem verbalističnim radikalizmom v programiranju razvoja – ostajajo na obrobju« Mlinar (1970, str. 1111).

V kontekstu nekdanje Jugoslavije je dogmatsko vztrajanje pri shematskem modelu razredne dihotomije zamejevalo možnosti razkrivanja dejanskega stanja. Konkretno in ilustrativno to lahko nakažem s primerom, ko sem poizkušal v naše okolje *vnašati koncept družbene mobilnosti* (o tem objavil članek v Perspektivah), kakor ga je najprej opredelil Pitirim Sorokin (1927). Njegov koncept je odpiral prostor za upoštevanje samostojnosti posameznika in procesa individualizacije, ki ga je ozka ideološka usmeritev izključevala, saj naj bi kazal na nasprotovanje kolektivistični usmeritvi »socialistične graditve« in konceptu razrednega boja.

Razprave med sociologi pri nas še v 80. letih (na primer posvetovanje na SAZU, Goričar et al., 1985) so zadevale vprašanje o primernosti raziskovanja sprememb v družbeni strukturi pod zornim kotom koncepta stratifikacije, kot se je uveljavil v sociologiji na Zahodu, glede na marksistična izhodišča, ki so vso pozornost osredinjala na razredni model družbene strukture.

Glede na mojo teoretsko usmeritev na enotnost nasprotij individualizacije in socializacije pa mi je bila vseskozi vodilna misel, da gre za uresničevanje *enakosti, ki bo pomenila povečevanje raznolikosti* zaradi najboljših možnosti za uveljavljanje ustvarjalnih zmožnosti človeka.

Kritika vsega obstoječega in razkrivanje človeških potencialov

> »Četudi smo poznali 'Kritično teorijo', smo prepogosto kritiko vsega obstoječega ustvarjali v imenu abstraktnih negacij, v imenu neuresničenih institucionalnih norm, ne pa v imenu konkretno prisotnih človeških potencialov ali v imenu inhibiranih družbenih trendov. Zato je bila naša normativistična kritika nerealna, a po drugi strani ne zadosti ustvarjalna, ker ni bila usmerjena na razkrivanje družbene 'resničnosti', kar pomeni na razkrivanje že prisotnih človeških potencialov. Navzlic tem pomanjkljivostim pa je normativna kritika odigrala pomembno vlogo s tem, ko je razgalila zelo razširjen objektivni idealizem Heglovega tipa, po katerem je ideja ali norma bistvo obstoječega. Z odkrivanjem razlik med normativnim in stvarnim je ustvarjala prostor za neko neapologetsko sociološko raziskovanje naše družbe.
>
> Tista druga pozitivistična in apologetska sociologija profesionalno ni dosti pomenila. Njena marginalnost pravzaprav ni izhajala iz tega, da je hvalila obstoječe (ker je bilo dosti tega, kar je bilo mogoče pohvaliti), temveč iz tega, da je z apologijo obstoječega ignorirala obstoječe možnosti in s tem prispevala, da se ne izkoristijo številne možnosti, ki se niso in katere se nikoli več ne bodo mogle uresničiti.«
>
> (Rus, 1981, str. 215–216)

V povezavi z obravnavo strukturnih sprememb v kontekstu jugoslovanske družbe je Đuro Šušnjić že leta 1982 nakazoval za kmete in delavce, da gre za svet brez prihodnosti – »niti kmetom niti delavcem ne pripada naslednje stoletje … klasični delavski razred ne obstaja več, postopoma ga nadomešča 'novi delavski razred', izobraženi svet avtomatiziranega dela. V preteklosti delavski razred ni bil vladajoč, v prihodnosti pa ni verjetno, da bi to postal, iz preprostega razloga, ker odmira. Delavski razred se bo *osvobodil* tako, da *bo izginil*; proces njegovega osvobajanja je istoveten s procesom njegovega izumiranja iz zgodovinske scene. Od mita o njegovi svetli prihodnosti pa bodo še nekaj časa živeli njeni ideologi« (Šušnjić, 1982, str. 229).

Takšne ugotovitve niso bile skladne s predstavami o revolucionarni vlogi delavskega razreda in o njem kot gibalni sili družbenega razvoja.

Glede na to, da sem ravno lahko še v živo spoznaval značilnosti patriarhalnega reda na vasi, ponižujoč položaj žensk, bajtarjev, nezakonskih otrok idr., nato pa radikalne spremembe z možnostmi za zaposlovanje v industriji, sem tu videl osnovo za sociološko konceptualizacijo procesa depatriarhalizacije, najprej v okvirih ruralne sociologije, potem pa tudi v spoznavnih okvirih teoretske sociologije.

Pozornost do emancipacije delavskega razreda se je postopoma umikala, ob tem ko so v ospredje vse bolj stopali »žensko vprašanje«, podrejenost žensk na brezštevilnih področjih družbenega življenja in hkrati s tem tudi uveljavljanje socioloških obravnav emancipacije žensk pod imeni, kot so: ženske študije, študije spolov, sociologija spolov in drugimi s številnimi avtoricami v osrednjih družboslovnih institucijah, na primer na FDV, FF, FSD (M. Jogan, M. Ule, M. Antić Gaber, T. Rener, V. Leskošek, R. Šribar, A. Šelih idr.). Za tukajšnjo obravnavo je neposredno relevantno raziskovanje o položaju žensk v znanosti in njihovem prispevku za znanost (Ule et al., 2013); z vidika širših interdisciplinarnih in zgodovinskih obravnav pa problematiko osvetljuje vrsta avtoric v delu Pozabljena polovica (Šelih et al., 2012).

Čeprav namen tega zapisa ni v tem, da bi podajal zgodovinski pregled relevantnih socioloških aktivnosti v povezavi s problematiko emancipacije, moram vendarle vsaj opozoriti na široki krog angažiranih družboslovcev, ki so v javnosti spodbudili razmišljanja in razprave o civilni družbi (A. Bibič, T. Mastnak, F. Adam, P. Gantar, D. Podmenik in drugi).

V svoji knjigi Protislovja družbenega razvoja (1986) sem se osredinil na spremljanje dialektike objektivne in subjektivne pogojenosti emancipatornih teženj v takratnem družbenem kontekstu. Ob takšni usmeritvi sem zastavljal vprašanja, kot sledi.

O pojavnem prepoznavanju dehierarhizacije

> »Ali gre za naključne spremembe, ko ugotavljamo, da so – skoraj neopazno – pri nas povsem izginile nekatere strukturne kategorije prebivalstva, kot npr. hlapci in dekle, nato »služkinje«, danes pa podobno kaže še za »gospodinjske pomočnice«?
>
> Ali gre za naključno spremembo, ko ugotavljamo, da duhovniki v katoliških cerkvah ne pridigajo več s prižnice, temveč stojijo pred verniki?
>
> Kako to, da so v preteklosti v sušnih obdobjih prirejali procesije za dež, danes pa tega ne delajo več?
>
> Včasih sta bili poslušnost in ubogljivost pomembni vrlini, danes pa sta (skoraj) že spremenili svoj »predznak«, pa bodisi da gre za odnose med ljudmi pri delu, v šoli ali v družini. Zakaj?«
>
> (Mlinar, 1986, str. 15–16)

V takratnem času je bila ideološko v ospredju kritika tehnokratizma, ki naj bi predstavljal veliko nevarnost za emancipatorne težnje delavskega razreda. Pri tem pa smo – vsaj nekateri sociologi – v tej kritiki videli tudi *oblastniško rivalstvo* v državi z avtoritarnim sistemom oblasti. Osebno pa sem večji pomen pripisoval spremembam v produkcijskem procesu in pozornost usmerjal na velike tehnološke spremembe, še zlasti na osnovi IKT. Za delavce v gospodarstvu in znanstvene delavce je tehnologija prevzemala nase vse večji delež napornih, preprostejših, repetitivnih opravil in nakazovala, da se bo – bolj na taki osnovi kot pa s pravno-politično ureditvijo – širil krog tistih, ki bodo lahko uveljavljali svoje kreativne potenciale.

COBISS je rušil ustaljeno hierarhijo

> »Tradicionalno knjižničarstvo je bilo *strogo hierarhično* in o bistvenih stvareh se je odločalo po vertikali od nacionalne knjižnice navzdol. To je veljalo tudi za bibliografske zapise in kataložni listki so se razpošiljali podrejenim knjižnicam. Vzajemna katalogizacija je to v trenutku spremenila, ukinila hierarhijo in *opolnomočila* za katalogizacijo *vse knjižničarje*, ki so izkazali ustrezno usposobljenost, ne glede na knjižnico, v kateri so delali. Zagovorniki hierarhije so se temu močno upirali. Danes se ne spomnimo več, zakaj je bila sprememba nujna: knjižnice so imele velikanske zamude pri obdelavi gradiva in iz dneva v dan so rasli kupi knjig, ki so bile težko nabavljene, v obtok pa niso mogle brez signatur.«
>
> (Pivec, 4. 10. 2016, osebna komunikacija)

V širše družbenem kontekstu gre za spremembe, ki jih je Benkler (2006, str. 60) okarakteriziral takole: V omrežnem okolju je mogoča nova oblika organiziranja proizvodnje, to je radikalno decentralizirana, sodelovalna in

ne lastniška, ki temelji na skupnih virih in rezultatih delovanja široko razpršenih in ohlapno povezanih posameznikov, ki sodelujejo drug z drugim, ne da bi se opirali na trg ali na direktive menedžerjev (Benkler, 2006, str. 60). Raziskovalci procesa informatizacije ugotavljajo, da prihaja do nove oblike proizvodnje, ki ne temelji več na hierarhičnem modelu dirigirane proizvodnje določene vsebine, ampak se uveljavlja *kolektivni sodelovalni proces* ustvarjanja vsebine; uveljavljata se verjetnostno in nedirigirano reševanje problemov ter »holoptizem«, s čimer nakazujejo, da posamezniki in ne le vodstvo dobivajo vpogled v celotno dogajanje.[3]

Vse to je prepoznavno ravno v produkciji znanja, ki najbolj jasno izkazuje težnjo k individualizaciji in hkrati h globalizaciji. To nam kažeta svetovni omrežji raziskovalcev, npr. eno pod imenom *Academia.edu* in drugo *Research Gate*. Ti ne temeljita *niti na denarju niti na oblasti*, ampak gre za neposredne povezave intelektualnih delavcev v slogu »darilne ekonomije«. Vendar pa ni videti, da bi to kdor koli povezoval z nekdanjim konceptom organizacij »združenega dela« oziroma s »svobodno asociacijo proizvajalcev«.

Hkrati s tem pa se ob vse večji mobilnosti v kontekstu 'fluidne družbe' (Zygmunt Bauman) zaostruje kompleksna problematika prekernosti (prekernega dela, brezposelnosti idr.). Ta bo terjala še posebno sociološko obravnavo, empirično in teoretično, saj gre za enega izmed največjih izzivov zdajšnjega časa, ki terja pozornost do brezštevilnih pojavnih oblik neoliberalizma in pojasnjevanja njegovih temeljev v zdajšnji kapitalistični družbi. Ker tukajšnji zbornik vključuje le avtorje starejše generacije, ta vprašanja v njihovih prispevkih še niso prišla do izraza, saj jih obravnavata le Darka Podmenik in Renata Šribar, in sicer kar na ravni lastnih izkušenj.

Emancipacija objekta raziskovanja

Naša tema zadeva tudi odnose med raziskovalci in tistimi, ki so predmet raziskovanja. Vse bolj se kaže težnja k preseganju tradicionalnega razmerja: *subjekt – objekt raziskovanja*, tako da se kategorialna razlika in neenakost vlog – vsaj po prvih prepoznavnih znakih sodeč – postopoma zabrisuje (Humphries et al., 2000). To se kaže v tem, da imamo v mislih akterje ali pa sam spoznavni proces. Pri tem se uveljavlja misel, da ni le raziskovalec strokovnjak, ekspert, ki kot tak nastopa v odnosu do laika, nestrokovnjaka. Najpomembnejša misel pri tem se zdi naslednja: *tudi laik* je v določenem smislu *ekspert*, celo najboljši od vseh, ko gre za *poznavanje edinstvenih* razmer njegovega vsakdanjega življenja in za ozaveščanje njega samega.

3 Holoptizem se pojavlja kot nasprotje panoptisma, ki označuje distribucijo znanja v hierarhičnih organizacijah, tako da ima samo vrh piramide celostni vpogled v to, kar se dogaja v organizaciji. Holoptizem pa vključuje zmožnost vsakega člana, da ima 'horizontalno vedenje' o tem, kar delajo drugi, vendar tudi vertikalno znanje, ki zadeva cilje projekta kot celote.

To spoznanje je že dobilo svoj izraz v konceptu, ki obravnava proces *dvojne hermenevtike*, še zlasti na osnovi razlage, ki jo je podal Anthony Giddens (v Tucker, 1998). Po njegovi razlagi nakazujejo – vsakdanji »*laični*« *koncepti* in tisti iz družbenih znanosti – *dvosmerni odnos*. To ilustrira s primerom družbeni razred, to je z družboslovno kategorijo, ki se jo pogosto uporablja tudi v širši družbi.[4] Ugotovitve družbenih znanosti pogosto konstitutivno vstopajo v svet, ki ga preučujejo.

Svetovna literatura nam nakazuje, da tisti, ki so tradicionalno imeli le vlogo predmeta raziskovanja, zdaj prevzemajo nove naloge. Ne gre več le za to, da bi raziskovalec prenašal svoja *spoznanja* na uporabnike, ampak gre tudi za *prenos raziskovalnih nalog* na širši krog akterjev, uporabnikov, deležnikov.

To dogajanje nam pojasnjuje vse bolj razčlenjena vrsta družboslovnih raziskav, pri čemer se kot najširša oznaka pojavlja SODELOVALNO RAZISKOVANJE. To je nekakšen *krovni koncept*, ki vključuje vrsto variant:

- akcijsko raziskovanje,
- interaktivno raziskovanje,
- participatorno raziskovanje.

V vseh teh načinih sodelovalnega raziskovanja pa razkrivamo bolj ali manj jasno izražene emancipatorne preokupacije. Vsako izmed njih ima že svojo zgodovino, ki bi terjala konkretizacijo v svetu in pri nas.[5]

Na tem mestu pa le še nekaj konkretizirano o interaktivnem raziskovanju, ki vključuje tudi »*interaktivno raziskovalno metodologijo*« (interakcije med raziskovalcem in raziskovanimi osebami). Kot je na to opozoril že Ellström (2007), je pri tem treba še naprej računati na *jasno delitev dela* med raziskovalci in praktiki ob upoštevanju njihovih različnih interesov, odgovornosti in kompetenc. Tako torej ne gre preprosto za to, da bi izbrisali razlike med raziskovalnimi sferami in prakso, ampak je treba spoštovati in *ohranjati te razlike*. Dimitrij Rupel (1979) je že pred desetletji opozarjal na nedopustno izenačevanje sociologov z »*ljubitelji družbenih vprašanj*«. Ne gre pa tudi preprosto za vztrajanje pri ločenih nalogah, kot so: praktične potrebe, znanstveno znanje (novi koncepti, teorije, modeli) in izobraževalna krepitev kompetenc sodelujočih, ali pa za alternativno prevlado enega ali drugega. Glavni poudarek je na možnostih njihovega *kombiniranja,* ne da bi ena ali druga prevladala.

Raziskovalci in praktiki naj bi torej sodelovali *že od samega začetka*, to je že pri skupnem diagnosticiranju problema, njegovi konceptualizaciji in opredelitvi. Izhodišče na strani prakse naj ne bi pojmovali predvsem kot *mesto zbiranja podatkov,* ampak kot mesto za *ustvarjanje idej in učenje*, pri

---

4 Zgornje postane razumljivejše, če upoštevamo tudi naravoslovne discipline, pri katerih pa gre le za enosmerno razumevanje, saj ne pričakujemo vzvratne komunikacije.

5 Pri nas je bilo največ pozornosti posvečene problematiki akcijskega raziskovanja (začetnik Frane Adam, zadnje kolektivno delo – Adam at. al., 2012; Rastko Močnik in sodelavci, npr. Gregorčič (2005).

čemer naj bi raziskovalci in praktiki *skupno preverjali* alternativne ideje o predmetu raziskovanja. Pri tem se dialoško krepita medsebojno razumevanje in zaupanje.

Bolj »separatistične« razlage pa postavljajo toliko težje pogoje prehodnosti ali propustnosti ob vstopu v sfero znanosti. Nikakor pa ne gre za kakršen koli avtomatizem in (mehanično) izenačevanje v prehajanju iz vsakdanje življenjske prakse v sociološko teorijo.

Ob vsem nakazanem vendarle ostaja še vrsta nerazrešenih vprašanj. Eno temeljnih zadeva paradoks, da usmerjanje emancipatornih prizadevanj že samo vključuje tudi težnjo, da ohranja razliko v družbeni moči znotraj raziskovalnega procesa. Nosilci prizadevanj za osvoboditev že s svojo vlogo podaljšujejo tudi odnose dominacije, podaljšuje se tudi neenakost med različnimi vrstami znanja. To nima enakega statusa, tako da legitimnost znanstvenega znanja pogojuje izključevanje znanja nižjega statusa.

Tukajšnja tematika na številne načine zadeva odnose nadrejenosti in podrejenosti znotraj univerze pa tudi očitne in prikrite oblike podrejanja celotnega univerzitetnega delovanja načelom in mehanizmom neoliberalizma.[6]

Glede na zgornjo obravnavo se nakazuje naslednje:

- Čeprav so emancipatorne pobude in prizadevanja do zdaj najpogosteje izhajali iz sfere socialne politike, lahko sociologija to tematiko postavi v *vsedružbeni kontekst* in preseže sektorsko zamejitev.
- Pri tem tudi vrednotna izhodišča v obravnavi emancipacijskih teženj in socialne pravičnosti lahko vsebinsko obogati z razširjanjem pozornosti na *ustvarjalnost* kot žarišče razvojnih sprememb.
- Kot družboslovna disciplina lahko sociologija prednjači s svojo odprtostjo in z vključujočnostjo v *odnosu do prakse* v vseh fazah reprodukcijskega ciklusa znanja in posameznih raziskav, pri čemer pa uveljavlja svojo specifično vlogo.
- Ob svoji pozornosti do emancipatornih teženj pa bi morala – v smislu dialektike enotnosti nasprotij – vseskozi razkrivati tudi akterje, težnje in procese, ki *temu nasprotujejo*.

Paradoks nemočnih in sociologistično razumevanje družbenih sprememb

Vizija o emancipaciji mora vključevati kritiko utopičnih pričakovanj o družbenih spremembah pa tudi o človeku kot gospodarju narave in o podcenjevanju biofizične pogojenosti človekovega vedenja. Oboje še posebej zadeva ozko razumevanje sociologije, ki je kljub svoji širini delovala izključujoče v obeh pogledih.

6 To je že temeljiteje preučila Avtorska skupina (2013) – Rastko Močnik in sodelavci – v delu Kaj po univerzi?

Vizija o uveljavljanju človeka je v okviru marksistične usmeritve pripeljala tudi do precenjevanja njegove moči. Prometejska usmeritev je vključevala pričakovanja, da bo človek *zagospodaril nad naravo*[7], kar je šele v teku časa pripeljalo do prepoznavanja nepričakovanih in neželenih posledic, ko je narava vse bolj določno in celo ogrožajoče pokazala njegovo odvisnost od nje (gl. tudi Kirn, 2012). Gospostvo nad naravo se sprevrača ob spoznanju o mejah njene neobvladljivosti in človekovi odvisnosti od nje. Sociologija pa se je šele zapoznelo začela odzivati na to, tako da je prestopala svoje izhodiščne zamejitve.

Čeprav je sociologija, kot sem vseskozi poudarjal, najbolj vključujoča družboslovna disciplina in kot taka lahko prevzema integrativno vlogo, je hkrati s tem vendarle še izključujoča. Izključujoča je v odnosu do človeka kot biološkega bitja tako kot do naravnega okolja. Začetna prizadevanja, da bi čim bolj določno opredelili njeno identiteto, so naše delovanje zamejila na odnose med ljudmi, »družbeno življenje«, družbeno strukturo, na procese itn. Če poizkušamo nakazovati njene možnosti in naloge z vidika emancipatornih potencialov, pa to terja od nas preseganje že utrjenih okvirov našega delovanja. To je mogoče utemeljiti z več razlogi.

Eno izmed najzgodnejših ugotovitev, do katerih sem se dokopal na podlagi empiričnega raziskovanja, zadeva paradoks, ki me preokupira že kar pol stoletja. Gre namreč za spoznanje, da tisti, ki so najnižje na lestvici družbene moči, hkrati izražajo tudi najnižje aspiracije za spremembo svojega družbenega položaja. Konkretno se je to najprej pokazalo z vidika stopnje informiranosti o dogajanju v danem okolju: tisti, ki so bili najmanj informirani, so izražali tudi najnižje aspiracije, da bi povečali svojo informiranost. Podobne izkustvene ugotovitve so se kar vrstile naslednja desetletja; vzemimo na primer le naslednje. Ena izmed njih je zadevala uporabo računalnika. Ugotovitev je bila naslednja: čim nižja je bila izobrazba vprašancev, tem nižji je bil delež tistih, ki bi se želeli naučiti, kako ga uporabljati (Mlinar v Ramovš, 2013, str. 13).

Tako pa je bil podan izziv, da sociologi presežemo zamejenost na pojasnjevanje neenakosti med ljudmi le z vidika njene družbene determiniranosti in usmerimo pozornost tudi na *psihobiofizične determinante* človeka. Stopnja izobrazbe, dohodek, kvalifikacija, ugled, (vodilni) položaj na delovnem mestu, funkcije v organizacijah, društvih itn. – vse to je kazalo visoko korelacijsko povezanost. Toda ali je izza tega prikrito nekaj drugega?

Z vidika družbene strukturiranosti pa so v navedenih ugotovitvah daljnosežne implikacije glede tega, kdo lahko predstavlja »*gonilno silo*« v

7 Obsežnejšo obravnavo te problematike prav z vidika razmerja med antropocentričnimi in ekocentričnimi usmeritvami v emancipatornih ekopolitičnih raziskovanjih podaja Robyn Eckersley (1990).

družbenem razvoju. Pripadniki najnižjih slojev niso prevzemali pričakovane aktivne in inovativne vloge, ampak so to ohranjali strokovnjaki in drugi izobraženci. Sociološka razkrivanja takšnega dejanskega stanja pa so bila grobo zavrnjena in negativno sankcionirana, kot da sociologi sami nasprotujejo njihovemu uveljavljanju.

Raziskave, ki zadevajo telo človeka, podajajo nove izzive v imenu *biološkega determinizma*, *nevroznanosti*, *genetike* itn. Pri nas je to najbolj v ospredju na področju kriminoloških raziskav (več o tem pozneje Renata Salecl) in kognitivne sociologije oz. socialne nevroznanosti (gl. Tomc, 2000; Salecl et al., 2015).

Tu pa gre za dolgoročne stalnice, ki močno odstopajo od dinamike družbenih sprememb, zato je tudi neenakost med ljudmi (Makarovič, 1984) na teh osnovah precej težje preseči. Tako razkrivamo *paradoks*, da ravno tisto, kar v socioloških obravnavah družbenega življenja najbolj puščamo ob strani, prikrito pogojuje družbeno neenakost in podrejeni položaj določenih slojev prebivalstva.[8] Težnja sociologističnega razumevanja družbenih sprememb je pripeljala do tega, da se je sociologija osredinjala na tiste vsebine, ki so najbolj obvladljive; podobno kot se tudi danes politika na splošno osredinja na najbolj manipulabilne elemente družbenega življenja, predvsem na normativne spremembe. Pa tudi sicer je v okviru družboslovja, še posebej ekonomije, prevladala usmeritev na človeka kot proizvajalca, kar je predstavljalo dodatno zoženje v odnosu do celotnega življenjskega kroga, ki predstavlja temeljno usmeritev sociologije.

Odmikanje ali celo namerno prikrivanje dejanske neenakosti najbolj nemočnih in potlačenih ali tistih z največjo koncentracijo družbene moči pa samo še poveča verjetnost, da se ohranjajo. Tako prepoznavamo, kako se težnje v imenu napredka dejansko sprevržejo v konservativizem. Če bi se torej sociologi/-nje a priori zamejevali le na družbeno determiniranost, bi s tem zmanjšali pozornost in možnosti, da bi zavestno in aktivno reševali probleme neenakosti, ki imajo svojo biofizično podlago.

***

Pozornosti, ki sem jo v tem poglavju namenil sociološki retrospektivi ter izkušnjam in izzivom na tej osnovi, nikakor ne štejem za (samo)zadostno. Vsebinam, ki so vključene v ta zbornik, bodo nujno sledile tiste obravnave, ki se bodo boj specifično osredinjale prav na aktualne teme današnjega časa.

8 Tu vidim navezavo na razprave o *'namerni slepoti'* (gl. Salecl, 2014).

Literatura

Adam, Frane in Makarovič, Matej (2002) Sociology – Slovenia. V M. Kaase in V. Sparschuh (ur.), *Three social science disciplines in Central and Eastern Europe*, str. 536–547. Budapest, Collegium Budapest.

Adam, Frane in Tomšič, Matevž (2009) Sociologija v dobi globalizacije: inventura dosežkov in stranpoti. *Sociološke refleksije in marginalije*, str. 61–86. Ljubljana, Inštitut za razvojne in strateške analize.

Adam Frane, Hlebec, Valentina, Kavčič, Matic, Mrzel, Maja, Podmenik, Darka, Poplas Susič, Tonka, Rotar Pavlič, Danica, Lamut, Urša in Švab, Igor (2012) *Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi*. Ljubljana, Inštitut za razvojne in strateške analize.

Adkins, Lisa (2009) Sociological Futures: From Clock Time to Event Time. *Sociological Research Online* let. 14, št. 4.

Antonić, Slobodan (2012) *Sto godina sociologije u Srbiji*. Beograd, Srpsko sociološko društvo.

Avtorska skupina (2013) *Kaj po univerzi?* Ljubljana, Založba /*cf.

Bauer, Martin W. (2009) The evolution of public understanding of science – discourse and comparative evidence. *Science, technology and society*, let. 14, št. 2, str. 221–240. Dostopno na http://eprints.lse.ac.uk/25640/1/The_evolution_of_public_understanding_of_science_%28LSERO_version%29.doc.pdf (14. oktober 2016).

Benkler, Yochai (2006) *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and freedom*. New Haven, Conn, Yale University Press.

Blalock, Hubert Jr. (1984) *The Basic Dilemmas in the Social Sciences*. London, Sage.

Calhoun, Craig (2016) *Meritokratska merila in javna sociologija*, osebna komunikacija. 2. marec 2016.

Cawley, Valentine (2011) An Analysis of the Ethics of Peer Review and Other Traditional Academic Publishing Practices. *International Journal of Social Science and Humanity*, let. 1, št. 3, str. 205–213.

Cindrič, Alojz (ur.) (1991) *Zbornik ob tridesetletnici študija sociologije na Filozofski fakulteti*, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut FF.

Čarni, Ludvik (1993) Prispevek k zgodovini sociološke misli na Slovenskem: Etbin Kristan (1867–1953). *Anthropos,* let. 25, št. 3–4, str. 208–217.

Dahlgreen, Will (2015) *Patriotism in Britain reduces with each generation*. YouGov UK. Dostopno na https://yougov.co.uk/news/2015/07/14/decline-british-patriotism/ (18. november 2016).

Demšar, Franci (v pripravi) *Četrt stoletja slovenske znanosti*.

Drakulić, Slavenka (1992) *Kako smo preživeli komunizem in se celo smejali*. Maribor, Rotis.

Eckersley, Robyn (1990) *Emancipation Writ Large: Toward an Ecocentric green Political Theory*. Dostopno preko: http://eprints.utas.edu.au/19507/ (16. november 2016).

Ellström, Per Erik (2007) Knowledge Creation Through Interactive Research: A Learning Perspective. HSS–07 Conference, Jönköping University, 8.–11. maj 2007.

Dostopno na http://center.hj.se/download/18.7b2d1d971365d15588680006296/Per--Erik+Ellstr%C3%B6m.pdf (2. november 2016).

Ferligoj Anuška, Groboljšek, Blanka, Iglič, Hajdeja, Kronegger, Luka in Mali, Franc (2014) The role and significance of scientific collaboration for the new emerging sciences, the case of Slovenia. *Teorija in praksa*, let. 51, št. 4, str. 866–885.

Flaker, Vito et al. (2015) *Izhodišča deinstitucionalizacije v Republiki Sloveniji – ločeni operativni povzetek*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/sociala/izhodisca_dezinstitucionalizacije_maj_slo_povzetek_03.pdf (3. oktober 2016).

Foucault, Michel (1980) *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972–1977*. New York, Pantheon Books.

Freire, Paulo (1970) *Pedagogy of the oppressed*. New York, London, Continuum.

Galtung, Johan (1981) Structure, culture, and intellectual style: An essay comparing saxonic, teutonic, gallic and nipponic approaches. *Social Science Information*, let. 20, št. 6, str. 817–856.

Gantar, Pavle (1987) Sociologija in civilna družba. *Družboslovne razprave*, let. 4, št. 5, str. 41–49.

Gobetz, Giles Edward, Goričar, Jože in Jambrek, Peter (1975) Yugoslav sociology. *Handbook of contemporary developments in world sociology*, str. 273–286.

Goričar, Jože (1959) *Sociologija: oris marksistične splošne teorije o družbi*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Goričar, Jože et al. (ur.) (1985) *Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem: posvetovanje, Ljubljana, 29. in 30. marca 1984*. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Gregorčič, Marta (2005) *¡Alerta roja!: teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana, Študentska založba.

Gulič, Andrej (2016) Osebna komunikacija.

Hirschman, Albert O. (1983) *Exit, voice and loyalty: responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge (Massachusetts), London, Harvard university press.

Hočevar, Marjan (2014) Globalizacija kot podružbljanje in osamosvajanje: dialektika strukture in delovanja v sociološkem pristopu Zdravka Mlinarja. *Izzivi globalizacije in sociologija Zdravka Mlinarja, Teorija in praksa*, let. 51, posebna številka, str. 40–67.

Humphries, Beth, Mertens, M., Donna in Carole Truman (2000) Arguments for 'emancipatory' research paradigm. V Humphries, Beth, Mertens M., Donna in Carole Truman (ur.), *Research and Inequality*, str. 3–23. London, UCL Press.

Illich, Ivan (1977) *Disabling Professions*. New York, London, Marion Boyars.

Jacob, Philip et al. (1971) *Values and the Active Community*. New York, Free Press.

Jambrek, Peter (2014) *Demokracija in država: slovenska demokracija in država – ustanovitev, krize in vizije*. Kranj, Fakulteta za državne in evropske študije; Nova Gorica, Evropska pravna fakulteta.

Jogan, Maca (1974) *Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.

Jogan, Maca (1994) Modern Slovenian Sociology. V Keen Mike F. in J. Janusz L. Mucha (ur.), *Eastern Europe in Transformation*, str. 125–130. Westport, London, Greenwood.

Jogan, Maca (2006) My life as a (female) sociologist. V Keen Mike F. in Janusz L. Mucha (ur.), *Autobiographies of transformation: lives in Central and Eastern Europe*, str. 21–46. London, New York, Routledge.

Kalin Golob, Monika in Grizold, Anton (ur.) (2011) Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, str. 27–37.

Kirn, Andrej (2012) *Družbenoekološki obrat ali propad*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Kobal, Edvard (2016) *Mesto in vloga Slovenske znanstvene fundacije pri udejanjanju celovitega krogotoka znanja na Slovenskem*; osebna komunikacija.

Korsika Bojan (ur.) (1998) *Gradivo za slovensko ustavo*. Ljubljana, Časopis za kritiko znanosti.

Kos, Drago (2002) *Praktična sociologija*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Kramberger, Anton in Kolarič, Zinka (ur.) (1995) *Zbornik ob 30-letnici Slovenskega sociološkega društva*. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.

Kramberger, Anton (2000) Profesionalizacija sociologije na Slovenskem, Okrogla miza 3. V Slovensko sociološko društvo: *Slovensko sociološko srečanje 2000: Uporabnost sociologije*, Nova Gorica, HIT – Perla, 12.–14. oktober 2000, str. 13–15.

Lenarčič, Blaž (2016) Osebna komunikacija.

Lešnik, Avgust, Horvat Vidmar, Ksenija (ur.) (2010) *Včeraj in danes: Jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo, 1960–2010*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Makarovič, Jan (1984) *Družbena neenakost, šolanje in talenti*. Maribor, Obzorja.

Makarovič, Jan (2003) *Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba*. Ljubljana, Nova revija.

Makarovič, Matej (ur.) (2003) *Socialni kapital v Sloveniji*. Ljubljana, Sophia.

Mali, Franc (1999) Slovenia: Social sciences and the challenge of transition. V *Compendium of national reports*. Strasbourg, Council of Europe.

Marx, Karl in Engels, Friedrich (1961) *Rani radovi: izbor*, str. 398. Zagreb, Naprijed.

Mesner Andolšek, Dana (ur.) (2014) *Stališča do vrednotenja znanstvene uspešnosti (ARRS)*. Slovensko sociološko društvo.

Mlinar, Zdravko (1970) Družbene znanosti in družbeni razvoj. *Teorija in praksa*, let. 7, št 8–9, str. 1107–1116.

Mlinar, Zdravko (1983) Teoretični in metodološki trendi v sociološkem raziskovanju (prostorsko-družbenih struktur in razvojnih procesov). V Slavko Splichal (ur.), *Teorija, empirija, praksa: prispevki h kritiki in k razvoju metod družboslovnega raziskovanja,* str. 75–94. Raziskovalni center za samoupravljanje pri RS ZS Slovenije, Partizanska knjiga, Ljubljana.

Mlinar, Zdravko (1986) *Protislovja družbenega razvoja*. Delavska enotnost, Ljubljana.

Mlinar, Zdravko (1994) *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana, SAZU.

Mlinar, Zdravko, Makarovič, Jan, Gantar, Pavel, Hočevar, Marjan, Kos, Drago, Hojnik Zupanc, Ida, Trček, Franc (1995) *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. Ljubljana, Znanstvena knjižnica FDV.

Mlinar, Zdravko (ur.) (2004) Demokratizacija, profesionalizacija in odpiranje v svet. *Teorija in praksa: Ob štirideseti obletnici*, let. 41, št. 1–2, januar, april 2004.

Mlinar, Zdravko (2006a) Štiridesetletnica Slovenskega sociološkega društva: v spopadanju z logiko izključevanja. *Družboslovne razprave,* let. 22, št. 51, str. 7–31.

Mlinar Zdravko (2006b) Ali se sociologija zablinja in/ali krepi? *Družboslovne razprave*, let. 22, št. 52, str. 7–27.

Mlinar, Zdravko (2008) *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj. 1, Prostorsko-časovna organizacija bivanja: raziskovanja na Koprskem in v svetu*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Mlinar, Zdravko (2011) Družbeno-politični kontekst in vloga sociologije v delovanju in preobrazbi VŠPV/FSPN/FDV. V Monika Kalin Golob in Anton Grizold (ur.), *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, str. 27–37.

Mlinar, Zdravko (2012) *Globalizacija bogatí in/ali ogroža?* Ljubljana, Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Mlinar, Zdravko (2013) O razkrivanju in aktiviranju človeških potencialov v vseživljenjskem okolju: izkustvena spoznanja, teoretske iztočnice in izzivi za delovanje v praksi. V Jože Ramovš, *Staranje v Sloveniji: raziskava o potrebah, zmožnostih in stališčih nad 50 let starih prebivalcev Slovenije*, str. 9–19. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka.

Močnik, Rastko (2013) Konec univerze, zmaga visokega šolstva. V Avtorska skupina, *Kaj po univerzi?*, str. 223–260. Ljubljana, Založba/*cf.

Oswald, Andrew J. (2008) *Can We Test for Bias in Scientific Peer-Review?* Dostopnona http://ftp.iza.org/dp3665.pdf (23. september 2016).

Pahor, Majda (1989) Sociološki vidiki razvoja zdravstva. *Teorija in praksa*, let. 26, št. 6–7, str. 828–837.

Pahor, Majda (2016) Osebna komunikacija.

Rizman, Rudolf (1975) Sociologija sociologije: od radikalne sociologije do konstituisanja posebne discipline, *Sociologija*, št. 4.

Roter, Zdenko in Saksida, Stane (1985) Stanje in razvoj sociologije na Slovenskem: Teze. V Jože Goričar et al. (ur.), *Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem: posvetovanje*, str. 77–83. Ljubljana, 29. in 30. marca 1984.

Rupel, Dimitrij (1979) Pripombe k slovenski sociologiji 1979. *Naši razgledi*, 26. januarja 1979, str. 36–37.

Rus, Veljko (1981) Jugoslovenska sociologija između politizacije i socializacije. *Sociologija*, let. 23, št. 3–4, str. 215–227.

Rus, Veljko in Toš, Niko (2005) *Vrednote Slovencev in Evropejcev: Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Salecl, Renata (2014) Namerna slepota. *Delo, Sobotna priloga*, let. 56, št. 237, 11. okt. 2014, str. 32.

Salecl, Renata, Ambrož, Matjaž, Bunta, Aleš, Dolenc, Sašo, Hafner, Miha, Kravanja, Aljoša, Mihelj Plesničar, Mojca in Zgaga, Sabina (2015) *Možgani na zatožni klopi: nevroznanost, kazensko pravo in kriminologija*. Ljubljana, IUS Software in GV založba, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

San Francisco Declaration on Research Assessment (2012) San Francisco, CA, 16. december, 2012. Dostopno na http://www.ascb.org/files/SFDeclarationFINAL.pdf?27d246 (16. september 2016).

Sorčan, Stojan, Demšar, Franci in Valenci, Tina (2008) *Znanstveno raziskovanje Sloveniji: Primerjalna analiza*. Ljubljana, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Sorokin, Pitirim (1927) *Social mobility*. New York, Harper and Brothers.

Splichal, Slavko (2015) Osebna komunikacija.

Supek, Rudi (1981) Kako se osloboditi stručnog minimalizma? *Sociologija: Časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju in socijalnu antropologiju*, let. 23, št. 3–4, str. 199–213.

Šelih, Alenka, Antić Gaber, Milica, Puhar, Alenka, Rener, Tanja, Šuklje, Rapa in Veginella, Marta (ur.) (2012) *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana, Tuma in SAZU.

Šušnjić, Đuro (1982) *Cvetovi i tla: ogledi o ulogama ideja u životu*. Beograd, Srboštampa.

Teune, Henry in Mlinar, Zdravko (1978) *The developmental logic of social systems*. Sage Publications, Beverly Hills, London.

Tomc, Gregor (2000) *Šesti čut: Družbeni svet v kognitivni znanosti*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

Toš, Niko, Bernik, Ivan, Miheljak, Vlado in Hafner Fink, Mitja (2016) Pogovor z Nikom Tošem, sociologom in dolgoletnim predstojnikom Centra za raziskovanje javnega mnenja. *Teorija in praksa*, let. 53, posebna številka, str. 9–41.

Tucker, Kenneth H. Jr. (1998) *Anthony Giddens and Modern Social Theory*. London, Thousand Oaks & New Delhi, Sage Publications.

Ule, Mirjana, Šribar, Renata in Umek Venturini, Andreja (ur.) (2013) *Ženske v znanosti, ženske za znanost: Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS.

Ule, Mirjana (2014) The Reconstruction of Sociology in Eastern Europe – Expectations and Dilemmas. *Sociology Mind*, let. 4, str. 264–271.

Ušeničnik, Aleš (1910) *Sociologija*. Ljubljana, Katoliška bukvarna.

Vidmar Horvat, Ksenija in Lešnik, Avgust (ur.) (2010) *Včeraj in danes: jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo: 1960–2010*. Oddelek za sociologijo, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.

Županov, Josip in Šporer, Željka (1984) Profesija sociolog. *Revija za sociologiju*, let. 14, št. 1–2, str. 11–46.

2.
SOCIOLOGIJA V SODOBNI PREOBRAZBI DRUŽBOSLOVNIH DISCIPLIN

Ta tematski sklop vključuje obravnavo vprašanj, ki zadevajo 'akademsko sfero' sociološkega delovanja, vendar s poudarkom na njenem vključevanju v celotni reprodukcijski proces znanja. S takšno usmeritvijo se lahko odzivamo na razprave o krizi sociologije, v katerih je v ospredju bolj njena zdajšnja razgrajenost kot pa njena neizpolnjena integrativna vloga. Oznaka kriza ima pomen, kadar se sociologijo preprosto enači z drugimi družboslovnimi disciplinami. Pri tem ne upoštevajo njenih neuveljavljenih zmožnosti, ki jih ima kot najbolj vsebinsko, prostorsko in časovno inkluzivna družboslovna disciplina (njen holizem), in njene poklicanosti v vlogi nomotetične znanosti. Tu se torej odzivamo na dejstvo, da sociologija kot sintetična disciplina niti znotraj svojega razvejanega področja niti v okviru celotnega družboslovja še ni izpolnila svojega poslanstva. To pa pomeni, da je treba povečati pozornost in ozaveščenost o vseh samozadostnih 'spoznavnih otokih' in aktivirati večsmerno prevajalsko vlogo sociologov/-inj.

V tem sklopu predstavljam tri tematska področja, ki sem jih lahko le delno zasnoval že vnaprej, delno pa so rezultat dejansko prejetih prispevkov. Najprej gre za Poglede na sociologijo pri nas, ki so bolj splošnega in osebnega značaja. Potem sledijo obravnave, ki zadevajo tokove in ovire v kroženju družboslovnih spoznanj, ki se osredinjajo na vprašanja o preseganju disciplinarnih meja kot načinu za hkratno preseganje zamejenosti akademske sfere sociološkega delovanja. Tretja tematika v tem sklopu, ki spet zadeva vsa področja sociološkega delovanja, pa je še Empirično družboslovje: metodologija, statistika in dostop do informacij.

POGLEDI NA SOCIOLOGIJO PRI NAS

To poglavje je bilo zasnovano na podlagi pridobljenih prispevkov avtorjev, ki so predstavili svoj osebni pogled na dozdajšnje uveljavljanje in problematiko sociologije pri nas ter se niso omejili na (tri) zastavljena vprašanja. Kot tako pa izraža značilno raznovrstnost individualnih izkušenj z zelo različnih delovnih področij in vlog, ki so jih opravljali znotraj profesionalne sfere pa tudi v politiki in javnem življenju na splošno. Nekateri predstavljajo splošnejšo oceno vloge sociologije v teku desetletij, nekateri ožje teoretično ali empirično področje svojega delovanja, vključena pa je tudi kritična ocena o represivnem poseganju politike v 70. letih prejšnjega stoletja na FDV.

INVENTURA AKTUALNIH PROBLEMOV

Veljko Rus

Doktoriral sem leta 1969 v Zagrebu na temo Odgovornost in moč v delovnih organizacijah. Prva zaposlitev: asistent za sodobno filozofijo na Katedri za čisto filozofijo Univerze v Ljubljani. Potem sem se do upokojitve leta 2000 ukvarjal predvsem z raziskavami na naslednjih treh področjih: kritika teorije in prakse jugoslovanskega samoupravljanja, konflikti in kooperacija med socialno državo in družbo blaginje, lastnina, podjetizacija in privatizacija na področju družbenih dejavnosti.

Generacijski cikli

V zadnjih 50 letih so se v Evropi in ZDA zvrstile tri generacije. Najpogosteje jih imenujejo vojna, kritična in zgubljena generacija. Vojna generacija vztraja pri delitvah, ki so povzročile drugo svetovno vojno, kritična pri kritični distanci do prve, ne da bi generirala ustrezne alternative, zgubljene generacije pa se v kaotičnih družbenih tokovih sploh ne morejo artikulirati.

Posledice takšnih neustreznih medgeneracijskih odnosov se kažejo tudi v enostranskem poudarjanju razrednih razmer in zanemarjanju medgeneracijskih odnosov (zlasti pri levici). Kardelj je šel celo tako daleč, da je celo samoupravljanje razglasil za posebno obliko diktature proletariata.

Po mojem mnenju bi morali sociologi medgeneracijsko dinamiko umestiti v Heglovo triado: teza – antiteza – sinteza in/ali Parsonsov razvojni cikel: sinkrezija – diferenciacija – integracija. Za Heglovo triado je ključna druga faza – antiteza –, v kateri gnezdi (realno, ne pojmovno) protislovje novega in starega na način njune medsebojne soodvisnosti in medsebojnega izključevanja (primer: partizani – domobranci).

Neupoštevanje dialektičnega protislovja v drugi fazi vodi v pragmatizem ali voluntarizem, v pozitivizem ali ideološko interpretacijo obravnavane teme.

Parsonsov trifazni razvojni cikel je manj splošen, zato pa bolj konkreten. Vanj med drugim lahko umestimo celoten razvoj Titove Jugoslavije od hitrega razvoja v začetnih treh desetletjih do implozije sistema v 80. letih. Hiter razvoj je spremljala intenzivna ekonomska, idejna, politična in kulturna diferenciacija, ki je zaradi velike entropije sistema zaustavila razvoj. Titovo pismo je s pozivom po ponovni krepitvi vloge partije pomenilo poskus reintegracije sistema in dediferenciacije z istimi silami in sredstvi, ki so povzročila diferenciacijo družbe. Implozija je bila neizogibna, kaos pa je omejila EU, ki je prevzela vlogo zunanjega integratorja.

Katere so posledice prevlade zunanjih integratorjev, je znano. V Sloveniji je konflikt med staro in mlado generacijo vodilnih personificiral konflikt med Stanetom Kavčičem in Edvardom Kardeljem. Kardelj je skušal zrušiti štiri Kavčičeve trdnjave oziroma štiri politične centre moči: republiško vlado, vodstvo sindikatov, mestno vodstvo v Ljubljani in Fakulteto za družbene vede.

Odsotnost integratorja

Pravzaprav je nepojmljivo, da je glede na velik mednarodni ugled države Titovo pismo ostalo brez učinka ter da še vedno prisotna partijska disciplina vodstev, velika moč vojske in razpredena omrežja policije niso zmogle uresničiti integracije sistema. Očitno je postalo, da s tem metode integracije niso več delovale; nove generacije so bile odzivne predvsem na profesionalne in druge funkcionalne storitve in manj na politične ukrepe. Skratka – urbano prebivalstvo se je civiliziralo in postalo imuno na primitivne oblike politične integracije. Državnopartijska vodstva so se morala spoprijeti z državo kot institucijo in civilno družbo kot samoorganizacijo.

Nerazločevanje in tudi ločevanje teh dveh področij je osnovi vir entropije, saj so funkcije in oblike teh dveh bistveno različne. Funkcija institucije (ožje države) je uveljavljanje deklarirane hierarhije vrednot, uporaba negativne prisile v odstopanju od teh vrednot in vzdrževanje varnosti državljanov. Funkcija države kot socialne organizacije pa je zagotavljanje življenjsko nujnih storitev in podjetizacije zavodov.

Samokorektivna razvojna logika

Eden izmed instrumentov za programiranje družbenega razvoja je lahko samokorektivna logika razvoja. Ta je lastna vsem (družbenim) organizmom, hkrati pa je skladna z zgoraj omenjenimi družbenimi cikli. Aplikacija samokorektivne razvojne logike na slovenske razmere bi pomenila liberalizacijo na tistih področjih, ki so se preveč zbirokratizirala. Elementi enih in drugih so že prisotni in pomenijo prihodnost, ki gnezdi v sedanjosti. Elementi socializacije so med drugim v politiki MAXI – MIN in MINI – MAX ter še posebej v zavzemanju za uvedbo UTD. Elementi liberalizacije pa so prisotni v uveljavljanju S. P.-jev in PPP-jev, skratka v podjetizaciji, ki je pozitivna alternativa dozdajšnjim oblikam privatizacije.

Samoupravljanje kot sistem regulirane samoregulacije

Skoraj pol stoletja jugoslovanskega samoupravljanja ostaja slej ko prej nezadostno ocenjeno področje. Naloga sociologije je, da odgovori na vprašanja, ki zadevajo njihovo politično legitimnost, gospodarsko učinkovitost, antropološko ustreznost in podobno.

Samoupravljanje kot sistem regulirane samoregulacije ni hierarhični pa tudi ne demokratični ali anarhični sistem distribucije moči. Samoupravljanje

je poliarhičen sistem distribucije moči, temelječ na delitvi dela in organski solidarnosti.

Odlika poliarhičnega sistema ni predvsem v tem, da je bolj demokratičen, ampak v tem, da ima večjo organizacijsko gostoto, zato lahko absorbira večjo celotno količino moči. Pri tem je treba upoštevati, da je količina moči seštevek pozitivne in negativne moči posameznih organizacijskih skupin in ne samo seštevek pozitivne moči.

Ker je učinkovitost organizacije odvisna predvsem od količine moči, je poliarhija ključna za uspeh samoupravljanja. Večjo količino moči omogoča večja organizacijska gostota, ki se na najbolj neposreden način kaže v večdimenzionalni odgovornosti zaposlenih. V številnih delovnih organizacijah smo namreč v 60. letih prejšnjega stoletja ugotavljali pozitivno korelacijo med odgovornostjo zaposlenih do sodelavcev, nadrejenih in do drugih socioorganizacijskih skupin.

Glavni problem: vzdrževanje ravnovesja med makroregulacijo (vizije, poslanstva) in mikrosamoregulacijo.

Socialna država proti družbi blaginje

Istovetenje pravičnosti z enakostjo že več desetletij povzroča samoblokado levih gibanj in strank, saj povsem nekritično postulirajo, da več enakosti pomeni tudi večjo pravičnost. S takim istovetenjem se iz obravnave vnaprej izloči pojem nepravične enakosti in tudi pojem pravične neenakosti. Posledica tega je, da se s takim enačenjem meritokratsko načelo zamenja z uravnilovko.

Drugi tovrstni problem enačenja se nanaša na razmerje med socialno državo in družbo blaginje. Ne tako redko se civilni družbi dodeljujejo naloge, ki jih lahko izvaja samo država (na primer ekonomsko varnost), državi pa naloge, ki jih lahko uresničuje samo civilna družba (na primer srečo).

Eden izmed mogočih kriterijev razmejevanja med nalogami socialne države in družbe blaginje bi bila lahko Maslowova integralna lestvica zadovoljevanja človekovih potreb od najbolj elementarnih (fizioloških) do najbolj subtilnih (samoaktualizacija).

Lastništvo, podjetizacija in privatizacija

S sociološkega vidika predmet raziskovanja ni lastnina, ampak lastništvo, tj. odnosi med lastniki. Lastnina je samo reificiran izraz teh odnosov.

Težave so tudi v povezavi z definicijo privatizacije. Najširše definicije v privatizacijo zajemajo vse prenose lastninskih upravičenj na nejavne entitete, medtem ko ožje definicije zajemajo samo tiste prenose, ki se izvajajo brez udeležbe lastnikovega dela ali poslovanja (rente, dediščina, dividende itn.). Širše definicije so inkluzivne, ožje pa radikalne; jasno je, da bodo leve stranke in leva gibanja uveljavljali predvsem ožje definicije privatizacije.

Značilnost širših definicij privatizacij je v tem, da ne razločujejo podjetizacij od privatizacij in zaradi tega prikrivajo modernizacijo, ki jo s seboj prinese podjetizacija.

Za oblikovanje strategije privatizacije je zelo pomemben nov pojav, ki ga pravniki označujejo z deagregacijo lastninskih upravičenj; lastninska upravičenja (ius disponendi, utendi, fruendi) niso več samo v rokah večinskega lastnika, ampak so podeljena različnim deležnikom.

Taka dekoncentracija lastninskih upravičenj seveda omogoča bistveno pestrejšo kombinacijo privatizacijskih oblik in stopenj privatizacije. Za začetno stopnjo privatizacije se pogosto uporabljajo menedžerski načrti in menedžerske pogodbe, za drugo stopnjo privatizacije koncesije in franšize ter za končno fazo privatizacije lizing, delni odkup ali delavsko delničarstvo.

Osnovni problem tega področja je ideološko nasprotovanje neoliberalizmu in posledično radikalno odklanjanje privatizacije kot instrumenta modernizacije družbenih dejavnosti

Perspektive: Samokorektivna logika razvoja

Če upoštevamo samokorektivno logiko razvojnih triad, lahko pričakujemo, da se bodo postkapitalistične države socializirale, postsocialistične pa liberalizirale. Pri tem bo imel zelo verjetno ključno vlogo status menedžerjev. Če bodo imeli ti predvsem vlogo podjetnikov, se bo bolj ali manj spontano odvijala samokorektivna logika, če bodo imeli menedžerji predvsem vlogo zastopnikov lastnikov, pa bodo obtičali v drugi fazi razvojnih ciklov.

Če povzamemo: pretirana liberalizacija zasebnega kapitala se bo precej verjetno socializirala z odpisom dolgov ali z večanjem odgovornosti deležnikov v d. o. o., javni kapital pa se bo zelo verjetno liberaliziral prek tako imenovanih QUANGOSOV (Quasi autonomus non government organizations). Taka konvergenca med javnim in zasebnim sektorjem bo zelo verjetno delovala na širjenje PPP (Public Private Partnership). Ta bo zelo verjetno tudi glavna značilnost 21. stoletja v primerjavi z 20. stoletjem, v katerem je prevladovala birokratizacija javnega sektorja in ločevanje med njima.

Poslanstvo sociologov

Zaradi vse večje količine znanja, ki v birokratskih sistemih ostaja neizkoriščeno, je preobrazba birokratskih struktur v quangokratske ne samo mogoča, ampak je že zdaj nujna. Moramo namreč upoštevati, da se bodo zaradi prehoda iz direktnih v indirektne oblike kontrole podrejeni avtonomizirali. Vendar pa je protiutež tej nevarnosti dejstvo, da quangosi navadno pomenijo načrtno sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem, v družbenih dejavnostih. To bo omogočila predvsem koalicija med eksperti in uporabniki. Prav tovrstne koalicije pa so zelo redke v literaturi in tudi empiriji.

POGLED NA POTÍ RAZVOJA SLOVENSKE (EMPIRIČNE) SOCIOLOGIJE

Niko Toš

Sem Niko Toš (1934), sociolog, zaslužni profesor FDV. Po maturi in vpisu na pravo, po poroki (1955) in zaposlitvi na tožilstvu v Ljubljani sem diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani (1958). Pravo sem zapustil in se za krajši čas vključil (v začetku 1959) v podiplomski program na Inštitut za družbene vede, Beograd, nato v podoben program na Inštitutu za sociologijo v Ljubljani (konec leta 1959), kjer sem sodeloval pri zasnovi prve velike slovenske empirične družboslovne raziskave MKS 1962. Že prej sem dobil naročilo, da pripravim program za predmet metodologija družboslovnega raziskovanja; nato sem začel predavanja prve generaciji (1961/62) študentov in bil končno kot predavatelj nastavljen na Visoki šoli za politične vede v Ljubljani (1963). Od takrat – vse do upokojitve (2014) in do danes – delujem na FDV oz. njenih predhodnicah kot predavatelj in profesor, kot raziskovalec in svetovalec, kot organizator in povezovalec v polju slovenske in jugoslovanske sociologije.

***

Polje mojega delovanja, čeprav brez dvoma sociološko, je bilo vseskozi široko, družboslovno določeno. Izdvojitev kakšnega spoznanja v tem polju je zame težka, skoraj nemogoča naloga. To prepuščam drugim. Še težje pa bi izbral kake »svoje« dosežke. Vem le, da sem v vsem obdobju, skoraj šest desetletij, pretežno deloval in sodeloval v kolegialnih povezavah, v skupinah … s sodelavci. Ob tem se nehote odzovem: ali ni prav to, da sem pretežno deloval v skupinah povezano – tudi »moj« in predvsem naš dosežek?

V tem zapisu se bom omejil na nekaj pogledov v razvoju sociologije, družbenih ved na izbranih presekih, kjer sem tudi sam sodeloval. Izbral sem tri taka področja.

1. Potek akademske institucionalizacije sociologije (družbenih ved) kot raziskovalne in pedagoške discipline v obdobju 1960–1990 in do danes.
2. Zasnova in razvoj empiričnega sociološkega (družboslovnega) raziskovanja na primeru longitudinalne raziskave Slovensko javno mnenje, SJM.
3. Prispevek SJM k spoznavanju sprememb v strukturi in vrednotah slovenske družbe, še posebej na točkah družbenih prelomov (tranzicija).

1. *Zasnove in potek akademske institucionalizacije sociologije (družboslovja)*. Postavitev predmeta in nato programa metodološkega izobraževanja

družboslovcev (v 60. letih prejšnjega stoletja) ter hkratna zasnova in postavitev programov (empiričnega) družboslovnega raziskovanja (konec 60. let prejšnjega stoletja, npr. ustanovitev CJM, 1966) ter – že v izhodišču – povezave med izobraževalnim in raziskovalnim delovanjem, vse to je prispevalo k določanju smeri in dinamike razvoja družboslovja (na VŠPV), kot se je končno izrazilo v konceptu Fakultete za družbene vede na prehodu v 90. leta. To je brez dvoma (bil) dosežek generacije »pionirjev« v razvoju slovenske sociologije (družboslovja). Da smo do realizacije koncepta FDV prišli, je bila potrebna zamisel in veliko vztrajnosti. In v izhodišču (v začetku 60. let) je bila zamisel o »družboslovnem centru« kot modernem stičišču povezanega izobraževalnega in raziskovalnega delovanja, oprtega na raziskovalno infrastrukturo. Sledila je izvedba zamisli (utemeljena na reformi študijskih ter na ustanavljanju raziskovalnih programov in centrov ob koncu 60. let), najprej kot Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo ter njena vključitev v univerzo; sočasno je potekal intenziven proces disciplinarne členitve sociologije, politologije, komunikologije v njihovih pedagoških (nova predmetna področja, nove smeri študijev) in raziskovalnih (odpiranje novih raziskovalnih področij, centrov) razsežjih; sledili so tudi prenašanje, prevajanje »metodologije« iz samo pedagoškega predmeta v raziskovalno prakso in njeno poglabljanje v smeri informatizacije raziskovanja, uveljavitve družboslovne informatike kot pedagoške smeri in raziskovalnega programa – in naprej: infrastrukturno utemeljevanje takšnega razvoja družboslovja s postavitvijo Osrednje družboslovne knjižnice in dokumentacije (z združitvijo fakultetne s knjižnico in z dokumentacijo ISU), z razvojem enote za izvajanje empiričnih družboslovnih raziskav (koncept Social Survey), z ustanavljanjem raziskovalnih centrov na področjih politološkega, religiološkega, prostorskega, komunikološkega … raziskovanja v naslednjih letih, z ustanovitvijo računalniškega centra (1972) kot pogoja za razvoj raziskovanja in izobraževanja, s programsko reformo FSPN, 1990, in z združitvijo z Inštitutom za sociologijo, kar je končno pripeljalo do Fakultete za družbene vede, Inštituta za družbene vede (1991), s postavitvijo enote za hranjenje in posredovanje podatkov empiričnih raziskav (ADP, 1997) itn. Uspela nam je še prostorska umestitev vseh programov ter povečujočega se števila študentov, profesorjev in raziskovalcev z gradnjo modernega gradišča FDV. K zamislim in realizaciji vsega tega je pomembno prispevala (tudi) »pionirska« generacija sociologov[1], družboslovcev, ki so se v 60. letih zbrali na VŠPV/FSPN.

V akademskem razvoju, torej v razvoju znanstvenoraziskovalne in pedagoške dejavnosti FDV v preteklih petnajstih letih, zaznamo obrate, ki so se navzven kazali, kot da je šlo za bolonjsko reformo, dejansko pa se je

1 Profesorji in raziskovalci: V. Benko, Z. Mlinar, F. Vreg, Z. Roter, V. Rus, P. Klinar, A. Bibič, T. Hribar, S. Južnič, C. Trampuž … in tudi N. Toš.

spreminjal položaj temeljnih družboslovnih disciplin (sociologije, politologije, komunikologije); šlo je za njihovo izrinjanje in prehod iz kakovostne v številčno rast. Tako so nastali disciplinarno neutemeljeni, ozko usmerjeni in »specializirani« visokošolski programi; število študentov je najprej hitro naraslo, zdaj pa upada; spremenila so se merila vrednotenja znanstveno-raziskovalnega dela. V pedagoškem izseku FDV se to pokaže v naraščanju števila med seboj nepovezanih študijskih programov, izrinjanju splošnih vsebin in v zamiranju povezovalne vloge disciplinarnih oddelkov, na raziskovalnem področju pa v cepitvi sicer vsebinsko povezanih programov (zaradi interesnega razhajanja raziskovalcev); koordinacijska vloga inštituta je popustila; namesto usmerjanja k spoznanju in znanju prevlada interes za osebno promocijo itn.

Morda je vse to povedano prezaostreno, le karikiran prikaz stanja, ki ga v veliki meri določajo političnosistemski okviri, zmanjševana avtonomija univerze, omejujoč način zagotavljanja sredstev, metodologije vrednotenja usposobljenosti raziskovalcev in njihovih znanstvenih dosežkov itn. Ob tem pogosto prevladajo osebni oz. skupinski interesi in presoje nad skupnimi, akademskimi. In vendar je očitno, da smo v preteklih desetletjih sociologijo (družboslovje) uveljavili kot znanstveno področje in izoblikovali novo akademsko ustanovo FDV, vse do njunega današnjega pomena in razsežij. In naj dodam še, da sta v načrtovanju razvoja te ustanove in njenega programa potrebna temeljit premislek in obrat – k njunim družboslovnim temeljem.

2. *Zasnova in razvoj projekta Slovensko javno mnenje*. Drugo omembe vredno področje »našega« delovanja je določeno s postavitvijo in z razvojem programa Centra za raziskovanje javnega mnenja (1966) ter njegovega temeljnega projekta Slovensko javno mnenje (1968). Za tem programom je vseskozi, od sredine 60. do sredine 90. let preteklega stoletja, stala in delovala skupina utemeljiteljev SJM.[2] Gre za zgleden primer dolgoletnega povezanega delovanja skupine raziskovalcev na programu, ki je skozi leta pridobil status slovenske empirične družboslovne infrastrukture. Longitudinalni program SJM je prispeval k empiričnemu utemeljevanju vrste družboslovnih disciplin in smeri, med njimi: sociologije religije, prostorske sociologije, politične sociologije, sociološke obravnave socialne strukture, stratifikacije, mobilnosti in migracij, komunikologije, obramboslovja itn. S programom SJM smo se v 90., po osamosvojitvi Slovenije, vključili v vse mednarodne sociološke (družboslovne) empirične raziskovalne programe (ISSP, WVS, EVS, ESS idr). Celoten obseg longitudinalnega raziskovalnega programa SJM (1968–2016) in njegovo mednarodno raziskovalno razsežje (1991–2016) sta

2 V jedru te skupine so bili profesorji P. Klinar, B. Markič, C. Trampuž, Z. Mlinar, Z. Roter … in tudi N. Toš.

v evropskem družboslovnem okolju ocenjena kot izjemna; v celoti sta dokumentirana in dostopna v domačem arhivskem središču in mednarodnih družboslovnih arhivskih središčih. In dodatno – celoten podatkovni sklad raziskav Slovensko javno mnenje je zapisan v knjižni zbirki Dokumenti SJM, Vrednote v prehodu I.–X.

3. *Spoznavni prispevek projekta SJM.* Raziskava SJM, najprej na videz politično podprta kot »instrument za ugotavljanje socialističnega javnega mnenja«, že na vsem začetku (SJM 1969) – in nato vseskozi – razkriva družbena stanja, vrednotenja in počutja ljudi, ki bistveno odstopajo od politično deklariranih. Ta odstopanja so se pokazala v razumevanju ustavnih postulatov o omejevanju zasebne lastnine, udeležbi ljudi v sistemu upravljanja (samoupravljanje), temeljih reguliranja odnosov med narodi in republikami ter o »monolitni« zasnovi političnega sistema. Raziskava SJM je vseskozi – in vedno znova –razkrivala, da je dejanska udeležba ljudi v sistemu upravljanja majhna, da prevladajo prisotni kritični, odklonilni pogledi na omejevanje lastnine na obdelovalno zemljo (agromaksimum) in na omejevanje zasebne proizvodne dejavnosti na število zaposlenih, da se postulat »bratstvo in enotnost« vse bolj izraža kot kritičen pogled na politično in ekonomsko bistvo jugoslovanskega federalizma, končno pa, da se vse bolj uveljavlja kritičen pogled na vlogo zveze komunistov kot edine politične sile v sistemu. Če je za sociološko analizo razmer v jugoslovanskem političnem sistemu veljalo, da je gradila na kritični teoriji družbe, je za empirično raziskavo, ki se je razvijala kot prevladujoča oblika sociološke spoznavne dejavnosti – in še posebej za SJM –, značilno, da se je oblikovala kot družbenokritična empirična družboslovna raziskava. In te kritične zaznave in odkritja, ki jih je prinašala raziskava SJM in jih prenašala v javno zavest, je bilo treba preprečevati. »Ogledalo, ki ne kaže želene slike, je treba razbiti.« Podobni programi v drugih družboslovnih središčih Jugoslavije, v Beogradu, Zagrebu, so bili prav tako izpostavljeni političnim pritiskom, vendar je bil projekt SJM »edini, ki pod temi pritiski ni klonil« in ki se je nadalje razvijal in uveljavil kot nosilni člen ljubljanske družbenokritične empirične sociološke šole.

In tudi glede na take, čeprav odbojne politične odzive lahko sklepamo, da so spoznanja iz raziskave SJM učinkovala. In šele v 80. letih, s poglabljanjem družbene krize, se je družbeni in tudi politični prostor odprl: raziskava SJM se je s svojimi »razkritji« pridružila civilnodružbenim gibanjem, nakazovala je smisel in upravičenost alternativnih lastninskih oblik, novo razumevanje pomena pluralizma političnih akterjev, kritične poglede na jugoslovanski federalizem; prebujala se je zavest o identiteti (suverenosti) naroda in – končno – spoznane so bile možnosti in nujnost njegove osamosvojitve. Če že ne vseskozi pa zanesljivo v 80. letih raziskava SJM deluje s svojimi spoznanji v javnosti skladno s paradigmo »javne sociologije«.

Raziskava SJM je prispevala k razkrivanju bistvenih teženj (zakonitosti) družbenega razvoja v 70. in 80. letih. In vendar vsa nakopičena kritika ni zadevala prvenstveno socialistične družbene strukture (družbena lastnina, participacija) in njenih vrednotnih osnov (enakost, pravičnost itn.) – bila je usmerjena predvsem v njeno izboljševanje. Šele zaostrena družbena kriza je pripeljala do (večinske) presoje o izstopu iz federacije in samostojnosti. Na točki sistemskega preloma vrednote starega sistema (socializma) niso bile (pretežno) zavrnjene in vrednote novega (kapitalizem) niso bile (pretežno) sprejete. Danes so vrednotne prvine socializma (vse bolj) ocenjevane pozitivno in vrednotne prvine kapitalizma vse bolj negativno. O tem govori vrsta raziskav, opravljenih v obdobju 1991–2015. In vendar je večina prebivalcev Slovenije že na točki prehoda pritrdila tržnemu gospodarstvu, a se hkrati izrekla za ohranitev in krepitev socialne države. V drugih vzhodno- in srednjeevropskih državah je bil sistemski prehod izrazitejši in ostrejši. Slovenci pa nismo hoteli niti z levico »nazaj« v socializem niti z desnico »naprej« v kapitalizem. In v tem nekateri vidijo slovenski paradoks, ki prej kot to izraža veliko zrelost presoj ljudi. Tretja pot, pa naj se zdi še tako fiktivna, je bila ob sistemskem prehodu, v razumevanju ljudi edini pravi izhod.

Ugotovitvam iz slovenskih (SJM) in mednarodno primerjalnih raziskav (EVS, WVS) na točki prehoda (1988–1992) pritrjujejo ugotovitve iz raziskav, opravljenih v desetletju po tem. Na njih je utemeljena Inglehartova kompleksna vrednotna analiza, ki vključuje tudi izsledke raziskav iz Slovenije. Na njegovem Vrednotnem atlasu sveta, ki umešča države na »razsežjih« sekularno – tradicionalno in materialistično – postmaterialistično, se Slovenija ne uvršča v okolje vzhodnoevropskih postkomunističnih držav, ampak pretežno med zahodnoevropske. Takrat sva se z V. Rusom (2005) spraševala, čemu kaže to pripisati: ali stoletjem življenja v Avstro-Ogrski, ostri prekinitvi vezi s sovjetskim komunizmom ali predvsem dejstvu, da smo v zadnjih desetletjih razvili svojevrsten model samoupravno-tržnega socializma. Najverjetneje vsemu trojemu skupaj.

Dobri dve desetletji po prehodu, v sredini dvajsetih, pa zaznavamo nov prelom: uveljavljanje oz. prevladovanje neoliberalnih kapitalsko-tržnih ureditev izpodriva temelje socialne države in njene družbenosti. Vse raziskave, opravljene v tem obdobju, pa kažejo, da v predstavah ljudi še vedno močno prevlada družbena, socialna vloga države, ki pa v praksi usiha. To se izraža v naraščajočem nezaupanju in ostri kritiki nosilcev institucionalnega sistema. Vse manj in veliko manj kot ob prvem prehodu, v začetku 90., zaupajo politikom, politiki; očitna je erozija libertarnih vrednot. In v kritiki sistema se vse bolj približujemo oz. celo prednjačimo pred vzhodno- in srednjeevropskimi državami, ki jim (domnevno) nikoli nismo pripadali. In karavana gre naprej.

Izbrani viri

Toš, N. (1966). Problemi študija sociologije. Teorija in praksa, Ljubljana, let. 3, št. 8/9, str. 1148–1162.

Mlinar, Z., Toš, N. (1971). Neizkoriščeni potenciali za družbeni razvoj, Založba Komunist, Ljubljana, 38 str.

Tri raziskave javnega mnenja ob spreminjanju zvezne in slovenske ustave, v: N. Toš idr. (1989). Slovenski utrip, FSPN, Ljubljana, 383 str.

Toš, N. idr. (1995). Dozorevanje slovenske samozavesti, Dokumenti SJM, Ljubljana, 176 str.

Rus, V., Toš, N. (2005). Vrednote Slovencev in Evropejcev. Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja, Dokumenti SJM, Ljubljana, 461 str.

Toš, N., Müller, K. H. (2011). Primerjalno družboslovje, Dokumenti SJM, Ljubljana, 444 str.

Rus, V., Toš, N. (2013). Vrednotne orientacije v Sloveniji v prelomu tisočletja: sociološki preseki. V: Štih, Peter (ur.). *Dvajset let slovenske državnosti: prispevki s posveta na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 16. decembra 2011*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 106–145, tabele, graf. prikazi.

Pogovor z Nikom Tošem, sociologom, ki so ga vodili I. Bernik, V. Miheljak in M. Hafner Fink, Teorija in praksa, letnik LIII, posebna številka, raziskovanje z družboslovno anketo, Ljubljana, 2016, str 9–41.

Sociološko empirično raziskovanje v Sloveniji. Beležke in spomini raziskovalca – udeleženca, 1956–2016, v: N. Toš, ur. Vrednote v prehodu X., Ljubljana, 2016, Dokumenti SJM.

OD DOGMATIČNOSTI ZGODOVINSKEGA MATERIALIZMA K EMPIRIČNEMU SOCIOLOŠKEMU RAZISKOVANJU

Stane Saksida

Študiral sem filozofijo na FF UL in diplomiral leta 1961. Že kot študent sem se vključeval v psihološka in kriminološka raziskovanja v okviru Sekretariata za notranje zadeve SRS in se študijsko izpopolnjeval na Univerzi v Münchnu. Takoj po ustanovitvi sem se zaposlil na ISF UL leta 1959 in prevzemal vodenje vrste njegovih raziskovalnih projektov, med katerimi izstopajo raziskovanje prostega časa, množična komunikacijska sredstva, socialna stratifikacija in družbenorazvojna problematika (Slovenija, 2000). Kot vodja skupine za metodologijo sem si še posebej prizadeval za uvajanje novih analitičnih postopkov, ki so jih razvili na Zahodu in usmerjal delovanje oddelka za obdelavo podatkov. Osem let sem opravljal funkcijo direktorja, leta 1992 pa sem se upokojil. Kot gostujoči raziskovalec sem deloval tudi na Univerzah v Edinburgu in Bradfordu, kjer sem skupaj s Fredom Singeltonom zasnoval šolo za jugoslovanske študije; kot izvedenec ZN za socialno načrtovanje sem deloval tudi v Mehiki.

***

V svojih prizadevanjih za uveljavljanje prostora sociologije kot raziskovalnega področja, usmerjenega v spoznavanje našega konkretnega družbenega okolja, sem že v izhodišču kritično zavrnil apriorizem zgodovinskega materializma. Opozarjal sem, da v marksizmu niso bile razvite temu primerne metode. »Zato je razumljivo, da iščejo empirični raziskovalci naše družbe, metode za analizo posebnih družbenih procesov tam, kjer so te metode že izdelane – v meščanski sociologiji … Raziskovalno delo samo mora privesti do postopnega spajanja obče marksistične teorije o družbi s posebnimi sociologijami in stapljanje občih metodoloških principov zgodovinskega materializma, z metodami empiričnih socioloških raziskav« (Saksida, 1961). O tem sem pisal ob znameniti polemiki jugoslovanskih sociologov in filozofov na »Blejskem posvetovanju«, na katerem so se široko razprle potrebe in možnosti za (empirično) sociologijo.

Ta vprašanja sem bolj zaostreno obravnaval še pozneje, ko sem zapisal: »Istenje sociologije z zgodovinskim materializmom pomeni onemogočanje sociologije kot znanosti in pomeni v naših razmerah presajanje sovjetskega stalinističnega ideološkega vzorca. Po opravljeni razpravi o razmerju med histomatom in sociologijo se je sociologija tudi pri nas konstituirala kot samostojna akademska disciplina, vendar je bila do sredine šestdesetih let

prejšnjega stoletja mogoča le kot ena izmed oblik teoretičnega legitimiranja obstoječega institucionalnega sistema. Ključne ilustracije te trditve najdemo najprej v vsebinah razprave o razmerju med histomatom in sociologijo. Nadalje se to pokaže tudi v konceptu in začetnem funkcioniranju na novo ustanovljenega Instituta za sociologijo in filozofijo (1959) kot podiplomskega študija marksističnih teoretikov. Podobno je bil zastavljen Oddelek za sociologijo na Filozofski fakulteti (1960) in malo pozneje tudi sociološki študij na Visoki šoli za politične vede. Ključna je redukcija sociološke refleksije na golo teoretiziranje in nanašanje načel ter kategorij zgodovinskega materializma (osrednjo vlogo igra »model« družbene baze in družbene nadstavbe) na socialistično družbo kot družbo prehodnega obdobja, katere neobhodno progresivni razvoj je zgodovinsko determiniran. Sociološka refleksija mora odkrivati zakone tega razvoja in teoretično utemeljevati njegovo legitimiteto. Ali če to povemo še na drug način: politična hierarhija je od sociologije pričakovala potrditev pravilnosti svojih osnovnih izhodišč in morebitno iskanje novih »pravilnih« poti znotraj teh okvirov. Večji del tistih, ki so se vključili v nove sociološke institucije in postali strokovni delavci – raziskovalci, profesorji in podiplomski ali dodiplomski študentje –, pa so od nove stroke v novih institucijah pričakovali možnosti preseganja enodimenzionalnih rešitev »uradne politike«, možnosti za iskanje in morda poznejšo implementacijo lastnih poti in razširitev nasprotij ter možnosti za kritiko enodimenzionalnosti in odvečnih omejitev predlaganih smeri razvoja.

V raziskovalnem delu razvijanja sociologije se je postopoma najbolj uveljavila tista smer, ki je skušala oblikovati za tisti čas v Sloveniji nov ali vsaj prenovljen kategorialni aparat sociologije kot stroke. Ta proces je po logiki razvijanja stroke postopno uresničeval njeno sorazmerno avtonomizacijo ali drugače – v tem procesu se je sociologija kot stroka postopno profesionalizirala. V svojih začetkih se je to izrazilo v razvijanju empirične sociologije, zlasti še njenega kvantitativnega pristopa. V poznejših fazah razvoja so se poleg kvantitativne sociologije, kot se je priljubljeno poimenovala, diferencirale še druge smeri empirične sociologije: sistemska analiza, v nadaljevanju t. i. »kvalitativni pristop«, v njegovem okviru akcijska raziskovanja itn.

Deloma vzporedno, deloma pa nekoliko pozneje so se v procesu profesionalizacije sociologije razvile tudi posamezne sociološke discipline: industrijska sociologija in sociologija dela, sociologija lokalnih skupnosti, sociologija množičnih komunikacijskih sredstev, sociologija kulture, sociologija religije, sociologija družine, sociologija znanosti in znanja, sociologija vzgoje in izobraževanja, sociologija prostega časa itn. Če je bila velika dragocenost novosti v razvoju sociologije ukvarjanje z neposredno stvarnostjo, takšno kakršna je, in ne takšno, kakršna naj bi bila, je mogoče kot drugo dragocenost identificirati pluralizem teoretičnih pristopov v zasnovah empiričnih preiskav in interpretaciji pridobljenih podatkov, kar je pomenilo dokončen »obračun« s

tistimi nazori, ki so hoteli v imenu marksizma kot znanosti nad znanostmi za vsako ceno homogenizirati sociološko teoretično refleksijo.

Razvoj sociologije od sedemdesetih let naprej ni potekal v smeri homogenizacije, ampak v smeri notranje diferenciacije. Sociologi se opirajo na različne teoretične in metodološke pristope (Saksida, Roter, 1985).

Upoštevajoč konkretne potrebe strukturne analize socialističnih družb, pa sem že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja zavrnil marksistični razredni model in v ospredje postavljal analizo družbene stratifikacije. Kot osnovo analize stratifikacije sem predlagal uvedbo modela, ki temelji na štirih temeljnih dimenzijah: na distribuciji moči, dohodka, na porabi in socialnem statusu (Saksida, 1967).

Na sam začetek mojih/naših raziskovanj na Inštitutu sodi raziskava »Prosti čas delavcev v Sloveniji«, ki smo jo izvajali skupaj z Vitom Ahtikom in Janezom Kmetom, financirali pa so jo slovenski sindikati in delavska univerza. Z raziskavo smo se vključili v mednarodni raziskovalni projekt, ki ga je v okviru Unesca vodil Joffre Dumazedier. Inštitut pa je organiziral prvi mednarodni seminar o raziskavi prostega časa v Portorožu.

Na temelju izsledkov druge raziskave, ki jo je financiral Ljubljanski dnevnik, pa je uredništvo Ljubljanskega dnevnika začelo izdajanje Nedeljskega dnevnika, ki je že v prvih tednih dosegel naklado 80.000. To raziskavo je naročil in financiral Miloš Mikeln, urednik. Štejemo jo lahko za prvo komunikološko raziskavo v Sloveniji. Na teh izkušnjah pa smo se lotili zares prve obsežnejše sociološke raziskave v Sloveniji: MKS, tj. raziskava o množičnih komunikacijskih sredstvih leta 1962. S to raziskavo smo zajeli 12.000 anketirancev. Sodim, da je bila ta raziskava prelomnica v socioloških raziskovanjih na Inštitutu in v Sloveniji na splošno. Predvsem v metodološkem smislu je predstavljala nekakšno izhodiščno učno bazo mladih raziskovalcev, ki so pozneje postali vodilni sociologi na več področjih sociološkega delovanja na univerzi. Na podlagi zbranih podatkov so raziskovalci izdelali 17 tematsko različnih raziskovalnih nalog.

Vodil sem tudi obsežno študijo »Slovenija 2000«, ki jo je naročil Zavod za planiranje LRS (Emil Milan Pintar, Milivoj Samar, Tomaž Banovec). V tej študiji smo poskušali prognozirati razvoj Slovenije od leta 1982 do leta 2000, pri čemer je bilo mišljeno Slovenije kot sistema in razvoj njegovih subsistemov: političnega, ekonomskega, kulturnega in prostorskega. V projekciji razvoja Slovenije do leta 2000 smo formulirali štiri scenarije in izvedli raziskave v desetih slovenskih občinah, še posebej pa smo se v sodelovanju z Birojem 71 osredinili na razvojno problematiko celjske občine.

Literatura

Kramberger, A. (2004). The Role of Institute of Sociology and Philosophy (1959–1991–…) in Social Stratification Research in Slovenia – a brief overview, v: Družbene transformacije: sistemi in pretok znanja, FDV, Ljubljana, str. 31–46.

Kroflič, M. (1999). Prispevek za mozaik zgodovine Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani ob njegovem jubileju, Družboslovne razprave, vol. XV.

Saksida, S. (1961). O Sociologiji, Glosi k polemiki o Blejskem posvetovanju, v: Naši Razgledi, 28. januarja 1961, str. 29–30.

Saksida, S. (1967). Družbena stratifikacija v Jugoslaviji, Problemi, št. 58.

Saksida, S. in Roter, Z. (1985). Stanje in razvoj sociologije na Slovenskem (teze), v: Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenske. Ljubljana, SAZU.

Saksida, S. (2004). Two Watersheds in Slovenian Sociological Research – in Year 1962 and 1999, v: Družbene transformacije: sistemi in pretok znanja, FDV, Ljubljana, str. 7–14.

ZA ANGAŽIRANOST, GLOBALNOST IN SLOVENSTVO: Osebni pogled na dozdajšnje uveljavljanje sociologije v Sloveniji

Jan Makarovič

Ne v areni literature – v areni življenja sem stal!
Cankar

Diplomiral sem na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz psihologije in filozofije, doktoriral pa iz sociologije na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Leta 1959 sem se vključil v skupino strokovnjakov, ki so takrat polagali temelje slovenskemu poklicnemu usmerjanju. Pri tem sem posebno pozornost posvečal odkrivanju talentov, spodbujanju ustvarjalnosti in socialni neenakosti kot zavori pri pridobivanju šolske izobrazbe. Prav zavzetost za reševanje problemov družbene neenakosti je bila tudi glavni razlog, zakaj sem leta 1971 opustil delo na ljubljanskem zavodu za zaposlovanje in se zaposlil na tedanjem FSPN, zdajšnjem FDV. Doktoriral sem iz problema družbene neenakosti kot bariere pri realizaciji talentov. Na osnovi svojih raziskav sem v sodelovanju s kolegi z zavodov za zaposlovanje izdelal originalni slovenski sistem odkrivanja talentov in podeljevanja Zoisovih štipendij, ki je bil sprejet leta 1968, vendar leta 2009 administrativno ukinjen (danes obstaja le še po imenu).

***

Temeljno značilnost človeških družb lahko vidimo, kot ugotavljata Teune in Mlinar v svoji Razvojni logiki družbenih sistemov, v naraščanju integracije raznolikosti njihovih komponent, ki jo imenujeta omenjena avtorja »obseg« (scale) (Teune, Mlinar, 1978). V teku družbenega razvoja se ta obseg v glavnem zvišuje, moderni družbeni sistemi pa se razlikujejo od vseh prejšnjih po tem, da se skrajna meja integracije že pokriva z mejami našega planeta, tako da postaja človeštvo ena sama celota in lahko zato govorimo tudi o *globalizaciji.* Hkrati z integracijo pa se stopnjuje tudi raznolikost. Zaradi nenehnega prepletanja obeh procesov lahko govorimo tudi o *»glokalizaciji«,* vendar ne gre pozabiti, da gre za dvoje *nasprotnih* procesov, ki sta lahko komplementarna, lahko pa tudi izrazito izključujoča. Teoretski izzivi, ki izhajajo iz teh nasprotnih procesov, nam lahko pomagajo razumeti tudi nastanek in razvoj svetovne sociologije. Danes, ob petdeseti obletnici ustanovitve Slovenskega sociološkega društva, pa nas seveda zanima predvsem *slovenska* sociologija kot izraz *specifičnosti* slovenstva v okviru svetovne *raznolikosti.*

Uveljavitev sociologije v Sloveniji je bila ena izmed posledic jugoslovanskega spora s Stalinom, ki je sledil resoluciji Informbiroja. Pred tem dogodkom bi v Jugoslaviji in Sloveniji težko pričakovali uveljavitev kakršne koli samostojne, originalne družbene znanosti. Kot vrhovni družboslovni dosežek, kot Biblija in Koran, je takrat veljala *Kratka zgodovina VKPb (boljševikov),* ki so jo sestavili partijski aparatčiki po Stalinovih navodilih; takratne družboslovne razprave so bile bolj ali manj zbirke citatov iz del »klasikov marksizma«. Spor z Informbirojem seveda ni bil golo naključje. Jugoslavija je namreč izšla iz narodnoosvobodilnega boja, iz težnje po nacionalni avtonomiji, obenem pa je bila drzen, težaven in na koncu propadel poskus sožitja narodov z zelo različno zgodovinsko tradicijo – torej prav tiste integracije raznolikosti, o kateri govorita Teune in Mlinar. Po sporu z Informbirojem je zato prišlo v Jugoslaviji do pomembnih sprememb – čeprav shrvo ne »od spodaj«, kjer takšne spremembe niso bile dovoljene, ampak »od zgoraj« – v partiji sami. V svojih spominih takole ugotavlja Milovan Djilas, eden izmed članov takratnega najožjega partijskega vodstva: »Ko se je konflikt s Sovjeti razširil in začel spodjedati tudi 'našo' partijsko ideologijo, sva morala Kardelj in jaz prepričati Tita, da bi brez ideološkega obračuna s sovjetskim sistemom ali brez ideološke utemeljitve naših pozicij izgubili perspektive, prepričanje in stabilnost« (Djilas, 1980, 91).

Tako je bil prav Djilas med drugim iniciator ideje *samoupravljanja*, ki jo je pozneje razvil Kardelj; prav on je tudi predlagal preimenovanje jugoslovanske komunistične partije v *Zvezo komunistov*, kar naj bi poudarilo, da gre za prostovoljno združenje, ne pa za neko oblastno strukturo. V svojih številnih člankih se je Djilas zavzemal za partijske in družbene spremembe. Vendar pa je šel pri tem predaleč. Napadal je namreč partijske privilegije in odkrito žigosal skorumpiranost partijskih struktur. S tem pa si je leta 1954 naprtil izključitev iz CK ZKJ in zapor. Pozneje je izdajal, seveda v ilegali, številne knjige, med katerimi je najpomembnejša *Novi razred,* ta v svetovnem merilu vsekakor najodličnejša kritika komunističnih režimov, ki smo jo po toliko letih dobili tudi v slovenskem prevodu (Djilas, 2014); s tem si je prislužil še dodatne zaporne kazni, doživljal nove in nove aretacije in prebil skupno kar 11 let v strogem zaporu.

Djilas je bil načrtno izbrisan iz jugoslovanske zgodovine, tako da se ga danes spominja le malokdo, vendar je bil njegov dejanski vpliv na vse nadaljnje dogajanje v Jugoslaviji vseeno ogromen. Prebil je namreč led partijskega dogmatizma in ustvaril občutek, da je partijo *mogoče* kritizirati. Tako je prišlo do pomembnega teoretskega preloma tudi na Slovenskem, vendar sprva še ne na sociološkem, ampak na *filozofskem* področju.

O tem lahko govorim iz lastne izkušnje, saj sem bil prav v času Djilasove afere študent filozofije. Moj kolega *Jože Pučnik,* ki je bil takrat v istem letniku z menoj, je leta objavil 1957 nekaj partijsko spotikljivih člankov in doživel,

čeprav seveda ni bil nikakršen partijski funkcionar, skoraj hkrati nenavadno podobno usodo kot Djilas. Obsojen je bil na osemletno zaporno kazen, po odpustu iz zapora pa je naletel – po osebni Kardeljevi intervenciji – na prepoved zaposlitve. Prisiljen je bil emigrirati v Nemčijo, kjer je doktoriral in se uveljavil kot znanstvenik ter univerzitetni predavatelj. Po tridesetih letih se je končno vendarle vrnil v domovino, igral nadvse pomembno vlogo pri slovenski osamosvojitvi in kandidiral celo za predsednika republike. Toda podobno kot Djilas je bil tudi on preprosto »izbrisan« in je imel zato za izvolitev malo možnosti.

Sicer pa tudi pri Pučniku, podobno kot pri Djilasu, ni šlo le za njegov *osebni* problem. Podobno kot Djiias je bil namreč tudi on znanilec širših družbenih sprememb in partija se je tega seveda zavedala. Po Pučnikovem procesu je bil namreč razpuščen celotni Oddelek za filozofijo na Filozofski fakulteti, izpraznjene katedre pa so zasedli partiji zvesti kadri.

Vendar so se prav takrat dogajale pomembne teoretske spremembe v neki drugi znanosti, ki politično sicer ni bila toliko izpostavljena kot filozofija, tj. v *psihologiji.* Ta se je namreč ravno takrat otresla marksistične dogme o »vsestransko razviti osebnosti«; priznavati je začenjala psihološke razlike med ljudmi in uporabo psiholoških testov. To pa je leta 1956 omogočilo uvedbo poklicnih svetovalnic in s tem začetke *poklicnega usmerjanja* na Slovenskem. Eden izmed začetnikov na tem področju pa sem bil od leta 1959 tudi jaz. Pri tem se nismo zadovoljili samo s praktičnim delom, ampak smo skušali našo dejavnost tudi teoretsko utemeljiti v smislu vseživljenjskega procesa poklicne vzgoje, svetovanja in spremljanja. Še prav posebno pozornosti pa smo pri tem posvetili talentom iz socialno prikrajšanih okolij (Makarovič, 1984).

Zanimivo pa je, da je že leta 1964 s Filozofske fakultete v Ljubljani prišla prva generacija diplomiranih sociologov in naslednje leto se je ustanovilo tudi *Društvo sociologov Slovenije*. Tako se je v slovenski znanosti poleg psihologije, ki je imela takrat že precej dolgo tradicijo, uveljavila tudi sociologija.

Jugoslovanski in slovenski sociologi smo zavzeto sprejeli idejo samoupravljanja, ki nam jo je ponujala partija, vendar se je kmalu izkazalo, da pod tem pojmom pravzaprav razumemo družbeno *participacijo*; termin »participacija« se je uveljavil tudi v naših raziskavah. Partija pa je seveda vztrajala pri »samoupravljanju« in bili smo deležni poduka, češ da je participacija »buržoazni« pojem, ki nima ničesar skupnega s socializmom. Za to na prvi pogled samo terminološko diskusijo pa so se seveda skrivali dejanski partijski interesi. Samoupravljanje namreč deluje predvsem na lokalni ravni in je zato popolnoma združljivo z avtokracijo na globalni ravni: v predrevolucijski Rusiji na lokalni ravni srečamo na primer sistem samoupravnih vaških občin, na globalni pa carsko *samodržavje.* Samoupravljanje zato ni ogrožalo monopola partije – ogrožala pa ga je družbena participacija, kot smo jo razumeli sociologi.

Še posebej pa so se zaostrili konflikti med stroko in politiko med študentskimi upori, ki so se začeli leta 1968 na Univerzi v Berkeleyju in se nato razširili po vsem svetu. Leta 1974 je sledil partijski državni udar. Med drugim so bili takrat odstranjeni s FSPN prav najbolj originalni raziskovalci – Veljko Rus, Vladimir Arzenšek in Tine Hribar. Prav tako je bil z izgubo položaja in zaposlitve kaznovan Pavle Kogej, vodja skupine za poklicno usmerjanje na republiškem zavodu za zaposlovanje. Sistem odkrivanja talentov otrok iz socialno prikrajšanih družin, ki smo ga izdelali v poklicnem usmerjanju, pa je bil ukinjen, češ da je »elitističen«. Obnovili smo ga lahko šele neposredno pred razpadom jugoslovanskega komunizma, leta 1986, kar je bil začetek tako imenovanih Zoisovih štipendij. Zanimivo pa je, da ga je vlada Janeza Janše, sicer sestavljena iz zagrizenih protikomunistov, vendar z globoko komunističnim pedigrejem in temperamentom, leta 2007 znova ukinila in zamenjala z metodološkim spačkom, ki pa se še vedno kiti s Zoisovim imenom.

Osamosvojitev Slovenije je bila nov izziv ne samo za sociologe, ampak tudi za filozofe, zgodovinarje, ekonomiste, literate in druge, kot med drugim kaže zbornik *Slovenci in prihodnost,* ki je izšel leta 1993 v okviru Nove revije (Grafenauer, 1993). Zdravko Mlinar razume ta pojav kot obliko *individuacije,* kot mejni primer raznolikosti, ki je potem tesno povezana z *globalizacijo* (Mlinar, 1994). Z vidika družbene akcije se nam kaže individuacija kot *samoaktualizacija,* kar se nam je pokazalo kot ključni problem že v okviru poklicnega usmerjanja, le da gre zdaj za samoaktualizacijo naroda, ne posameznika. Pri samoaktualizaciji lahko namreč govorimo o različnih družbenih ravneh, nižjih in višjih. Podobno razlikuje tudi Mlinar med individualizacijo in individuacijo, pri čemer mu gre pri individualizaciji samo za individualnost posameznika, pri individuaciji pa tudi za širše družbene enote, kakršni so na primer narodi.

Produkte individuacije in samoaktualizacije pa lahko razumemo tudi kot *stvaritve.* Pri ustvarjanju gre namreč vedno za nekaj enkratnega, kar je hkrati izraz neke individualnosti in način njene samoaktualizacije. S tega vidika sem obravnaval problem slovenstva v knjigi *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti* (Makarovič, 1996). Problem sem skušal zajeti resnično *globalno,* ne samo v prostoru, ampak tudi v času. Zajeti sem moral celotni evropski prostor in vsa zgodovinska obdobja, od paleolitika naprej. To pa je pomenilo, da sem se moral ukvarjati ne samo s sociologijo, ampak tudi z zgodovino, arheologijo, jezikoslovjem, antropologijo in z drugimi družbenimi znanostmi.

Toda sodobna globalizacija ne zajema samo odnosov med ljudmi samimi, ampak tudi odnos med človekom in *naravo.* Prav človekova moč nad naravo danes namreč povzroča vse globlje ekološke krize, kar kaže, da je treba za reševanje sodobnih družbenih problemov prestopiti ne le okvir sociologije,

ampak tudi okvir družbenih znanosti kot celote ter jih povezati z *naravoslovnimi* znanostmi. Danes se ne srečujemo več samo z zgodovino slovenstva niti samo z zgodovino človeštva, ampak z zgodovino *sveta*. Iz tega razmisleka izhaja tudi moja knjiga *Avantura sveta* (Makarovič, 2013).

Podobno kot z naravoslovjem se s sociologijo danes začenja navezanost na *tehnologijo* kot praktično aplikacijo naravoslovnih znanosti.

Pred kratkim je pod mojim mentorstvom doktorirala sociologinja Ana Hafner, ki je danes predsednica sveta *Aktivnih slovenskih inovatorjev* (ASI) in članica izvršnega sveta *Mednarodne federacije združenj inovatorjev* (IFIA). Za inovatorje dela od ustanovitve združenja ASI v letu 2005 naprej; bila je prva ustanoviteljica Inovatorskega centra ASI, potem ko so se inovatorji leta 2008 odločili, da je treba ustanoviti posebno organizacijo za spodbujanje inovativnosti in promocijo inovativnih dosežkov v družbenem okolju. Seveda pa gre pri tem za posebno obliko družbene *participacije* kot temeljnega problema družbenega razvoja, kot ugotavlja že Marx: »Na mesto stare meščanske družbe z njenimi razredi in razrednimi nasprotji stopi asociacija, v kateri je svoboden razvoj slehernika pogoj za svoboden razvoj vseh« (Marx - Engels II, 613).

Literatura

Djilas, M. (1980). *Tito: Eine kritische Biographie*. Molden, Dunaj.

Djilas, M. (2014). *Novi razred*. Inštitut Nove revije in Zavod za humanistiko, Ljubljana.

Grafenauer, N. (ur.) (1993). Slovenci in prihodnost. *Nova revija*, 134/5, letnik XII, junij–julij 1993.

Hafner, A. (2011). Mi, garažni izumitelji. V: Podmenik, D. idr. (ur.), *Kako do učinkovitega izkoristka izumov samostojnih inovatorjev?* Inštitut za razvojne in strateške analize, Ljubljana.

Makarovič, J. (1984). *Družbena neenakost, šolanje in talenti*. Obzorja, Maribor.

Makarovič, J. (1996). *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti*. Obzorja, Maribor.

Makarovič, J. (2013). *Avantura sveta*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Marx K. Engels. F. (1969). *Izbrana dela v petih zvezkih I–V*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Mlinar, Z. (1994). *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Teune, H., Mlinar, Z. (1978). *The Developmental Logic of Social Systems*. Sage Publications, Beverly Hills-London.

SOCIOLOGIJA MED IDEOLOGIJO IN KVANTOFRENIJO

Frane Adam

Po diplomi iz filozofije in primerjalne književnosti na FF UL leta 1974 sem doktoriral iz sociologije na FF Univerze v Zagrebu (1981). Delal sem kot raziskovalec na Inštitutu za sociologijo in filozofijo, nekaj časa tudi v industriji. Od leta 1991 sem zaposlen na FDV kot predavatelj, redni profesor in raziskovalec; predaval sem metode kvalitativne analize, honorarno predavam tudi na doktorskem študiju na FUDŠ (Nova Gorica). Sem ustanovni član zasebnega, neprofitnega zavoda Inštituta za razvojne in strateške analize (IRSA), v katerem sem kot vodja raziskovalnega centra od leta 2008 tudi večinsko zaposlen. Tri leta (skupaj) sem deloval v tujini kot gostujoči raziskovalec. Deloval sem kot predsednik SSD (1989–1991). Moja dela zadevajo stičišče politične in ekonomske sociologije, družbenih študij znanosti in tehnologije, vpliv socialnega kapitala na prenos znanja in inovacijsko sposobnost; ukvarjam se tudi s teorijo elit in demokracije. Sem dobitnik Zoisovega priznanja za znanstvene dosežke v družboslovju in humanistiki (2012).

Uvod

V tem prispevku se ukvarjam z vprašanji dosežkov in stranpoti v sociološkem raziskovanju z vidika osebne izkušnje in poklicne angažiranosti v zadnjih štiridesetih letih. Pravzaprav je kako leto več, leta 1975 sem se po diplomi iz filozofije (ki pa je že vsebovala sociološko poglavje) zaposlil na tedanjem Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi (ISF). Stanje v sociologiji ocenjujem kot kritično. Prepričan sem, da ima ta veda izjemno bogastvo pojmov in empiričnih podatkov, toda to ni optimalno izkoriščeno. Nedorečena se zdijo vprašanja internacionalizacije, meril za ocenjevanje ter razmerje med podatkovnimi bazami in interpretacijo. Predvsem pa opažam ujetost sociologije in drugih družboslovnih ved, pozitivistični način razmišljanja, nekakšno naivno fasciniranost nad kvantitativnimi podatki in metodami. Ni nobenega kontrolnega mehanizma ali napora, da se preveri kakovost empiričnih podatkov oziroma virov podatkov. Tako prihaja do povsem ne samo nasprotujočih si zaključkov, ampak do prav absurdnih situacij, ko en avtor trdi eno, drugi pa na osnovi istih podatkov nekaj povsem drugega. To vem tudi iz lastne izkušnje, ko nastopam v vlogi recenzenta za mednarodne revije. Tako mi je ena izmed avtoric pred kratkim zabrusila, da je pač v naravi znanosti, da raziskovalci prihajajo do nasprotujočih si ugotovitev. To je res in ni res. Namreč: pluralizem je sprejemljiv in tu ni polemike. Toda kakšna znanost je to, ki ne zna reflektirati teh nasprotujočih si sklepov in razlag? Omenjena avtorica je čisto pozabila na to drugo stran, na preverjanje, na soočanje s tem, da obstajajo različne – tudi nasprotujoče si

razlage. Tudi za kontradiktorne razlage mora biti razlaga, zakaj do njih prihaja. Sam se zavzemam za prehod v postpozitivistično paradigmol.

Po drugi strani ujetost v ideologijo, v vnaprejšnje vrednotenje, ko ni razlikovanja in finih distinkcij (Bourdieu) med ravnjo podatkov ter ravnjo interpretacije in vrednotenja, ko je bralec zaveden, saj avtor meša obe ravni in bralec ne ve, kaj so dejstva (in kako so pridobljena) in kaj vrednotenje teh dejstev (o tem že precej jasno razpravlja M. Weber pred 110 leti). Da ne govorimo o instrumentalizaciji znanosti za politične namene in direktni politizaciji.

1. Kako ocenjevati individualni prispevek k razvoju vede in vplivnost navzven

Kot vemo, se vplivnost in odmevnost znanstvenega dela merita predvsem, ne pa izključno, s številom citatov na posamezno objavo ali s skupnim številom citatov v citatni bazi, kot je Web of Science ali Scopus. To lahko za vsakega raziskovalca, raziskovalno skupino ali za ustanovo spremljamo v domači bazi Sicris, ki povzema iz prvih dveh omenjenih mednarodnih baz. Ti podatki so dostopni na zelo preprost način, vprašanje pa je, kako se jih obravnava in upošteva v analizi znanstvene uspešnosti (o tem pišem v zadnji publikaciji Raziskovalna politika in dileme evalvacije v znanosti). Citatov ne smemo absolutizirati, toda tudi relativizirati jih ne moremo. V vseh znanstvenih vedah (zlasti v naravoslovju) so priznani kot odločilen kazalnik znanstvene uspešnosti. V družboslovju je treba te revialne citate nadgraditi z upoštevanjem citatov, ki izhajajo iz monografij. V tej zvezi naj povem, da je inštitut, na katerem delujem (IRSA), na svoji spletni strani že pred leti uvedel citatno bazo na podlagi spremljanja citiranosti mojih del v mednarodnih monografijah. Večkrat sem to omenjal, toda nobena izmed pristojnih ustanov (ARRS ali akademske ustanove) se za to ne zanima. Ta nizkocenovna baza pa deluje in bo delovala še naprej.

V povezavi s tem lahko rečem, da so največ odzivnosti dosegle moje (včasih v soavtorstvu) objave – revialne in v monografijah –, ki se ukvarjajo s problematiko socialnega kapitala. Te so konceptualno-teoretične narave ali pa se osredinjajo na vprašanje metodologije oz. metrike, torej na vprašanje, kako adekvatno operacionalizirati in meriti ta koncept, zlasti v okviru mednarodnih primerjalnih raziskav. Obstaja še ena tematika, ki je tudi doživela nekaj zanimanja. Gre za besedila, ki so fokusirana na preučevanje elit v kontekstu tipa kapitalizma v vzhodnoevropskih (tranzicijskih) državah.

Doma niti ne štejem citiranj, toda teh je bistveno manj kot v mednarodnih publikacijah. Če objaviš v slovenščini ali domači reviji (čeprav je indeksirana), moraš računati, da članka nobeden ne bo citiral. Morda ga tudi prebral ne bo nobeden ali le nekaj ljudi. Če podoben članek oz. s podobno vsebino objaviš v mednarodni reviji, je velika verjetnost, da bo vsaj nekaj citatov. Za veliko tematik (ne pa za vse) smo preprosto premajhni in premalo tematsko diversificirani oziroma ne dosežemo »kritične mase« na veliko področjih. Internacionalizacija družboslovja je zato nujna. Prav tako moramo upoštevati mednarodno

priznana merila in kazalnike znanstvene uspešnosti. Seveda – cum grano salis. Poznati je treba te bibliometrične kazalnike, vključno z njihovimi pomanjkljivostmi in omejitvami. In ravno tega manjka: ali si fanatično prepričan, da baza WoS ali Scopus vse izmeri objektivno, ali pa fanatično zavračaš vse možnosti, da bi se uporabljala ta merila znanstvene uspešnosti. Ta nihanja in prehajanje iz ekstrema v ekstrem so pri nas tudi na drugih področjih, tak način obnašanja pa deluje destruktivno …

2. Prenos in aplikabilnost socioloških spoznanj

O vplivu socioloških raziskav na politične odločitve ali poslovne odločitve v podjetjih je težko oziroma čedalje težje govoriti. Vemo, da je sociologija v zadnjih 15 letih na robu družbenega in medijskega zanimanja. Seveda izjeme obstajajo. Lahko rečemo, da je zelo malo priložnosti, da bi kot sociolog vplival, neposredno sploh ne, morda posredno, vendar koga pa zanimajo kritične observacije in predlogi, ki ne upoštevajo časovnega in interesnega okvira, v katerem razmišlja politika ali poslovne elite. Ena izmed takih priložnosti je bila moje (pa tudi drugih kolegov in kolegic) sodelovanje v okviru oblikovanja projekta/dokumenta Strategija Republike Slovenije (SRS) v letih 2003–2005, vendar sta ta študija in politični dokument zelo kmalu izgubila relevantnost in aktualnost.

Tudi ekonomska veda je v fazi dezintegracije ter izgube pomena in vloge, ki ju je imela v prejšnjih desetletjih. Družboslovje se mora na novo definirati in artikulirati svoje spoznavne možnosti/omejitve. Sam menim, da je vztrajanje pri »čisti« sociologiji neproduktivno; sociologi bi morali aktivno sodelovati v interdisciplinarnih projektih in diskusijah. Celo več, morali bi inicirati take projekte in diskusije.

Tudi v medijskem prostoru je sociologija šibko prisotna. Večji uspeh imajo tisti družboslovci oz. akademiki, ki se prelevijo v politike ali strankarske funkcionarje ali so angažirani kot kolumnisti ali komentatorji. Vendar pa je vprašanje, ali jih vodijo politični/nazorskoideološki ali strokovni interesi. Politizacija družboslovja je dosegla izjemen obseg. To bi nas moralo skrbeti. Problem slovenske družbe je v enostranski medijski usmeritvi. Brez dvoma obstajajo elementi internega pluralizma, toda eksterni pluralizem je šibek. Zanimivo je, da največ prostora dobijo družboslovci, ki zastopajo precej radikalne in ortodoksno zaostrene pozicije. Za tiste, ki bi radi razpravljali z vidika argumentov za in proti, ki zastopajo neke vrste heterodoksne pozicije, pa ni posebnega zanimanja.

V povezavi z mednarodnimi odzivi bi morda tu omenil svojo monografijo, ki je izšla pri mednarodni založbi Springer na podlagi večletnih raziskav. V njej se ukvarjam s kritiko merjenja inovacijske uspešnosti v EU, kot to prakticira študija Innovation Union Scoreboard.[1] Poudaril bi, da je ta študija (ki

1 Gre za že omenjeno knjižico: Measuring National Innovation Performance …

izide vsako leto) glavno izhodišče za ukrepe in priporočila Evropske komisije na področju raziskovalno-razvojne in inovacijske dejavnosti. Je »policy« relevantna študija, ki vpliva na odločitve političnih in strokovnih gremijev EU.

V knjižici so podani predlogi, kako preoblikovati indikatorje in kako bolj upoštevati kontekstualne dejavnike, ki v vsaki državi na poseben način vplivajo na inovativnost. Vendar je odziv (do zdaj) majhen. Je pa treba računati s tem, da je proces recepcije/diseminacije novih idej in kognitivnih strategij lahko precej dolgotrajen – kljub vsem informacijskim tehnologijam in čeprav se nam čas hitro vrti. Sicer o tem, kako tudi EU podoptimalno izkorišča družboslovno znanje, govorim v zadnji publikaciji Raziskovalna politika in dileme evalvacije v znanosti (IRSA, 2015).

3. Birokratizacija znanosti, njena ujetost v pozitivizem in ideologijo

Živimo v času silovite birokratizacije (tega si niti Max Weber ni predstavljal); vsebina nikogar več ne zanima, razen redkih recenzentov. Naročnike (naj bo to Komisija EU ali Javna agencija za raziskovalno dejavnost – ARRS) zanimajo časovnice, kvantitativni rezultati in točke ter drugi formalistični postopki, ne pa to, kaj novega je bilo odkritega, kaj je relevantno in kaj ni v povezavi z razvojem družbe ali reševanjem akutnih družbenih anomalij in patologij. Drugi problem pa je komercializacija, potrženje, ki večkrat zahteva kratkoročne rešitve, ne pa integralnega, dolgoročnega pristopa. To velja za celotno znanstveno dejavnost.

To je razvidno v tem, da nimamo pravih meril, da ne znamo ločiti med teoretsko in empirično utemeljenimi študijami ter površnimi paberkovanji. Tu se je uresničila napoved teoretikov postmodernizma izpred 30 let o fragmentaciji, skrajnem individualizmu ter o patološkemu narcisizmu in relativiziranju vseh meril (anything goes). Preprosto ni prave podlage in volje za diskusijo in polemiko v okviru pluralistične atmosfere.

Na stičišču znanosti in institucij imamo opravka z ideologizacijo, ki temelji na prehitrem vnašanju vrednotenja ter zavzemanju za poenostavljene in enostranske rešitve družbenih problemov. To se dogaja povsod, toda pri nas sta ideologizacija in politizacija znanosti dobili razsežnosti, ki so že moteče in ustvarjajo kup anomalij. Ali ni paradoksalno, da se v toliko opevani družbi znanja opredeljujemo na podlagi emocij in zelo pomanjkljivih informacij?

Kot bi rekel Max Weber, v ospredju je etika prepričanja in ne etika odgovornosti. To se vidi v razpravah o ključnih problemih sodobne družbe. Iz kar precej teh razprav izhaja, da je za vse kriv kapitalizem ali neoliberalizem. Kaj je konsekvenca? Ko bo konec kapitalizma, bo konec vseh težav? Smo res tako naivni, da nam nič ne pomagajo niti zgodovinske lekcije niti sociološko znanje o kompleksnosti družbenih sistemov? Ali pa recimo glede aktualne begunske oziroma migrantske krize. Ali si za begunce ali pa si proti. Ta politična delitev, ki popolnoma obvladuje tudi družboslovni diskurz, pušča ob strani zapletena vprašanja integracije oziroma integracijske sposobnosti posameznih držav v

EU. Ali pa na to odgovarja brez empirične oz. znanstvene podlage. Kot da ni v EU na tisoče družboslovcev, ki se ukvarjajo s temi tematikami in imajo empirične podatke o izkušnjah v povezavi z demografskimi smernicami, integracijo imigrantov ali etničnih manjšin, vlogo socialne države ali karitativnih (civilnodružbenih) podpornih organizacij ali vključenostjo na trg dela. Kompleksnosti modernega sveta le ne moremo tako poenostaviti in iskati poenostavljenih rešitev na bazi pravičniške retorike in neke vrste »advokature«, v katero se spreminja del družboslovja (o tem je že pred časom pisal Peter Berger).[2]

Po drugi strani znotraj sociologije in družboslovja še vedno perzistira pozitivistični pristop, ki ne upošteva kontekstualnih dejavnikov in ki ni sposoben dojeti zapletenega odnosa med empirijo in interpretacijo. Pa ne gre za preprosto kritiko ali celo zavračanje statističnih podatkov ali izsledkov kvantitativnih raziskav. Sploh ne. Le postaviti jih moramo v širši okvir preverjanja kakovosti vhodnih podatkov oz. zajemanja podatkov, upoštevanja tudi kvalitativnih izsledkov (triangulacija) ter vztrajanja pri uporabi in primerjavi različnih (vsebinsko kompatibilnih) virov podatkov (metaanaliza).

Namesto sklepa

V sociologiji in družboslovju se je akumuliralo veliko znanja in empiričnega gradiva. Na žalost pa ta fond vednosti ostaja vse prevečkrat neizkoriščen in razdrobljen potencial, ki ga ne znamo aktualizirati, integrirati in predstaviti v kontekstu družbenih problemov in izzivov, ki nas čakajo v bližnji prihodnosti. Imamo pripravljene metode, kot je triangulacija, metaanaliza ali rudarjenje s podatki, imamo izkušnje z interdisciplinarnim delom. Preseči bi bilo treba ozko specializiranost, ideološko oz. doktrinarno ortodoksijo in površni pozitivizem. Treba je spodbujati avtonomni prostor diskusije in refleksije na nacionalni in evropski oz. mednarodni ravni. Toda raziskovalna politika teh tendenc in nastavkov ne podpira niti na nacionalni ravni niti na ravni EU. Tu bi moralo priti do preboja.

Frane, Adam (2014). Measuring National Innovation Performance: Innovation Union Scoreboard Reconsidered, Heidelberg: Springer.

Frane, Adam (2015). Raziskovalna politika in dileme evalvacije v znanosti, Inštitut za razvojne in strateške analize, Založba IRSA: Ljubljana.

Frane, Adam. in Tomšič. Matevž (2004). Kompendij socioloških teorij, Študentska založba: Ljubljana.

2 O krizi sociologije sem pisal že pred leti, sicer skupaj z M. Tomšičem v drugi izdaji zbornika Kompendij socioloških teorij (2004). Tu je citiran tudi P. Berger in še drugi avtorji, ki so izpostavljali negativne težnje v sociologiji (Horowitz), pa tudi taki, ki so stanje in smernice opisovali bolj optimistično (kot A. Giddens). Omenjeni zbornik je plod sodelovanja veliko kolegov/kolegic pa tudi prevajalcev. Po moje je še zdaj aktualen kot premišljeno didaktično orodje za vstop v zgodovino oz. razvoj sociološke misli. Kljub temu se malo uporablja. Koga pa danes zanimata teorija in filozofija družboslovja in znanosti?

NALOGE SOCIOLOGIJE IN DRUŽBENE SPREMEMBE V SLOVENIJI

Stane Andolšek

Podiplomski študij, vključno z doktorskim, sem končal na Fakulteti za družbene vede. Zaposlen sem kot učitelj sociologije na Gimnaziji Poljane v Ljubljani. Študijsko sem se ukvarjal s področjem teoretične sociologije, z izdajo dela z naslovom Uvod v zgodovino sociioloških teorij. Teoretične študije sem nadaljeval z doktorsko disertacijo z naslovom Odnos kot proces (iz) menjave, ki vključuje teorije socialne menjave in teorije racionalne izbire.

Aktiven sem v Sociološkem društvu, deloval sem kot član upravnega odpora, zadolžen za pedagoška vprašanja, in s prispevki sodeloval na letnih srečanjih. Bil sem tudi vodja študijske skupine učiteljev sociologije za ljubljansko regijo. Sodeloval sem pri izdaji učbeniške literature za sociologijo in pri izdelavi učnega načrta na srednji šoli. Na pedagoškem področju sem bil aktiven kot član Državne predmetne komisije za sociologijo na maturi.

I. Klasična dilema sociologije in novi družbeni okviri

Sociologija ni le veda o družbi, ampak je lahko tudi veda o sami sebi in svojem lastnem družbenem položaju. Upravičen je torej lahko tudi premislek sociologa o položaju sociologov in sociologije v nekem času in družbenem prostoru. Ta prispevek je droben poizkus usmeriti premišljevanje in razpravo sociologov v naši družbi tudi v to smer.

»Naloga filozofov ni samo le interpretacija sveta, ampak tudi njegovo spreminjanje.« Tako je v svojem revolucionarnem delu ugotavljal Karl Marx in s tem postavil zahtevo po aktivnem angažmaju inteligence pri spreminjanju družbenih razmer. Če Marxov apel prenesemo v današnje polje ukvarjanja na področju sociologije, sta njegova misel in dilema še vedno aktualni. Sociologija je razdvojena: na eni strani obstaja težnja k objektivizmu, scientizmu in empirični eksaktnosti (pri čemer se bolj teoretično naravnano temeljno raziskovanje pri nas pogosto vse bolj zapostavlja), na drugi strani pa nekateri sociologi dajejo poudarek in se usmerjajo bolj k aktivističnemu angažmaju (v poklicnem življenju, sodelujejo v vrstah različnih civilnih družbenih gibanj in humanitarnih organizacijah). Če in kolikor prihaja pri tem do medsebojnega oplajanja, je lahko to tudi učinkovit model. Učinkovit je lahko v primeru, ko je praktično družbeno delovanje podprto s korpusom ugotovitev empiričnih raziskav in ko po drugi strani raziskave v vsebinskih usmeritvah in teoretičnih modelih upoštevajo tudi spremembe in dognanja v vsakdanji realnosti in ko se na osnovi rezultatov sprožijo aktivnosti za spremembe. Ob tej splošni uvodni ugotovitvi se kar vsiljujejo vprašanja,

kakšne so razmere v sociološki produkciji in usmeritvah v slovenskem prostoru danes; koliko so sociologi prisotni v našem družbenem prostoru kot akterji v interpretaciji družbenih razmer; koliko posegajo v polje praktičnega delovanja na osnovi strokovnih ugotovitev.

Slovenska sociologija ima danes po mojem prepričanju pravzaprav probleme na obeh polih. Po eni strani ni zadovoljive znanstvene produkcije, ki bi v večji meri interpretirala slovenski prostor in gibanja, po drugi strani pa ni pravega angažmaja v smeri aktiviranja za spremembe.

II. Tabuji in marginalizacija sociologije

Zadnja desetletja so bila v slovenskem družbenem in političnem prostoru prelomna, lahko rečemo paradigmatska. Postavlja se vprašanje, ali sta bili znotraj sociološkega raziskovanja opravljeni refleksija in interpretacija sprememb, do katerih je prišlo. Sociologija bi bila kot prva poklicana, da to opravi. Niti ni prave razprave in objektivnejšega pogleda »nazaj« na čas socializma in povojno obdobje – govorimo lahko kar o tabuizaciji diskurza o obdobju po 2. svetovni vojni – niti ni prave analize in primerjave socialnih razmer v odnosu preteklega in zdajšnjega časa pa tudi ni projektnih predlogov za družbene usmeritve v prihodnosti. Mislim celo, da čeprav bi jih sociologija imela, sta njen glas in mesto v zdajšnji družbi tako marginalizirana, da bi bilo komaj kaj slišanega ali pa bi se zavestno prezrlo. Prav naloga sociologije v današnjem času pa naj bi bila po našem mnenju ta, da pripomore k temu, da v družbi pride do premikov in sprememb; da se slovenski družbi na osnovi analize in ugotovitev »vdahneta« vizija in smisel. Ena izmed značilnosti in različnosti današnje družbe je, da v primerjavi s prejšnjo po svojem bistvu ni »projektna«, ampak deluje bolj kot seštevek interesov in delovanj egocentričnih individuumov in skupin, ki imajo vodilno moč v politiki in ekonomiji pa tudi v medijskem prostoru. Delovanje zdajšnje družbe je, lahko rečemo, naravnano pragmatično – »od danes do jutri« (niti ne za jutri«), pri čemer so splošni (tudi dolgoročnejši) interesi in skupno dobro potisnjeni v ozadje. Ob predpostavkah družbenega pluralizma in svobode pa tudi današnja družba vendarle potrebuje temeljni načrt, dolgoročnejše usmeritve in osmišljanje oziroma vizijo. In tega ni. Pravzaprav nihče niti ne razloži, kaj bi bila »splošni interes in skupno dobro«.

III. Pogled nazaj in kako naprej?

V obdobju po 2. svetovni vojni je bila vloga in so bile naloge sociologije v Sloveniji in Jugoslaviji pravzaprav precej jasne. Od 60. let naprej sta potekali njena institucionalizacija in profesionalizacija. Sociološka znanost se je v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja tudi bogato notranje razvejala in specializirala. Sociologija je utemeljila svojo osnovno znanstveno produkcijo in v tem obdobju oblikovala svoj prostor v krogu znanstvenih disciplin. Ob tem, da

je bila pri svojih raziskovalnih naporih in teoretičnih razpravah vpeta tudi v ideološko polje prejšnjega socialističnega sistema, je bila hkrati v veliko primerih vendarle tudi njegov najpomembnejši kritik. Prav iz vrst sociologov (in sorodnih družboslovnih profilov) so prihajale v času slovenskega osamosvajanja in obdobju pred njim najpomembnejše kritične razprave in tudi aktivnosti, ki so vodile k pripravi prostora za spreminjanje in osamosvajanje slovenske družbe. V času družbenih sprememb v 80. in 90. letih je slovenska sociologija po eni strani (v enem delu) najprej doživljala le ideologizacijo, po drugi strani pa je v novih razmerah postopno izgubljala tudi kritično ost in akcijsko moč. Tako je v času po osamosvojitvi do danes zašla v nekakšen identitetni vakuum z marginalizacijo družbenega vpliva. Torej sta upravičena dilema in vprašanje o tem, kakšno je njeno mesto in kakšna naj bo njena vloga danes. Nekatere druge družboslovne discipline, kot sta na primer ekonomija in pravo pa še katera, so se v času družbenih sprememb po osamosvojitvi Slovenije izjemno hitro profilirale. Ekonomija z zagovorom in razlago oziroma s promoviranjem novih ekonomskih družbenih tokov, razmerij in organizacije ter pravo z zagovorom nove pravne formalizacije in regulacije. Sociologija novonastalih družbenih procesov in pojavov s sociološkega zornega kota ni ustrezno interpretirala in ovrednotila, kar pa bi bila njena naloga.

IV. Dobri temelji, na katerih lahko ustvarjamo znanje in spreminjamo svet

Pravzaprav so pogoji za nadaljnji razvoj in boljše umeščanje sociologije v slovensko družbo v današnjem času zelo dobri (če izvzamemo finančne težave, s katerimi se spoprijemata univerzitetni prostor in raziskovalno polje). Postavljeni so institucionalna in akademska mreža, profesionalni visokošolski kader in raziskovalna omrežja. V globaliziranem svetu obstajajo izjemne možnosti globalnih informacijskih in akademskih pretokov. Sociologija ni več ujetnica v »zavezujoče« ideološke predpostavke, v katere je bila delno ujeta v času po 2. svetovni vojni. In ne nazadnje ima kot stroka prek šolskega sistema tudi na srednješolski ravni informacijski in spoznavni dostop do mladih generacij, saj se umešča v krog tistih strokovnih področij, ki predstavljajo splošnoizobraževalni temelj. In po drugi strani družbena dogajanja kar kličejo po sociološki evalvaciji in razpravi. Vendar pa – in v tem se lahko ponovno navežemo na Marxovo uvodno misel – je sociologija vsaj za zdaj do neke mere zatajila na obeh poljih – v interpretacijskem in akcijskem. Družbe in družbenih dogajanj danes niti ne razlaga (vsaj ne v večji in pričakovani meri) niti ni dovolj vpeta v sama družbena dogajanja v akcijskem smislu. Kolikor pa sociološka razprava, raziskovanje in interpretacija dogodkov potekajo, pa to večinoma samo hermetično kroži v ožjih strokovnih krogih in ne prodre v javnost. Sociologija torej ni ali pa je premalo prisotna v

javnem prostoru – v medijih in tudi drugih dejavnostih. Menim, da je razlog tudi ta, da v profesionalnih socioloških okoljih vključevanje sociologije in sociologov v javno razpravo, kjer bi prišla do izraza avtentična sociološka interpretacija dogajanja (npr. ob pojavih naraščajoče revščine, težavah, ki so povezane z zaposlovanjem in brezposelnostjo ter z begunstvom in novim družbenim razslojevanjem), ni dovolj cenjeno. Le nekaj sociologov in sociologinj je v Sloveniji, ki se na tem področju izpostavljajo, kar je po našem prepričanju vendarle izjemnega pomena. Posledično tipična sociološka polja in vprašanja obvladujejo zdravorazumske, politikantske, interesno obarvane in s stereotipi opremljene javne medijske razlage »drugih« – različnih dežurnih interpretov družbenega dogajanja. Gre torej za postopno kolonizacijo socioloških tematik in sociološkega prostora ter s tem tudi za poplitvenje razprave. Nekatera področja in vidiki posledično ostajajo tudi nerazkriti in netematizirani. Netematizirana tako ostaja na primer razprava na področju primerjave različnih vidikov življenja med prejšnjim, »socialističnim« in zdajšnjim, »tržnim sistemom«, prav tako razprava o globljih vzrokih in temeljih zdajšnjega množičnega pojavljanja revščine in naraščajoče neenakosti. To polje je prepuščeno različnim ideološkim zavajanjem.

Naj v tem pogledu navedem nekaj primerov:

Današnje stanje se pogosto povzema v ugotovitvi, da je slovenska družba zašla v nekakšno »krizo«, kar je zavajanje in manipulacija, saj pojem implicira upanje – vsake krize je enkrat konec, le potruditi se je treba. Pa ni tako. Zdajšnje stanje je mogoče videti in opisati tudi kot precej »normalno« stanje, ki ima svoje korenine v spreminjanju narave, družbe in revščina ter množična nezaposlenost sta le spremljevalna dela te nove družbene in ekonomske ureditve. Z govoricami, da smo v »krizi«, se torej ljudi zavaja. In še drug primer (ki je na prvi pogled ekonomski), na katerem bi lahko sociologi z ustrezno poglobitvijo odpirali nove poglede in s tem tudi povečali možnosti sprememb: gre za privabljanje kupcev z zniževanjem akcijskih cen izdelkov. Z zniževanjem cen se namreč beda povečuje in ne zmanjšuje. Pogosto namreč zniževanje cen temelji na slabšanju kakovosti izdelkov ali pa povečanem izkoriščanju tistih, ki te izdelke proizvajajo, ob hkratnem odpuščanju »odvečne« delovne sile. Na drugi strani pa se tendenčno na nekoliko daljši rok znižujejo tudi prihodki zaposlenih, ki so na najnižji ravni približno usklajeni s tako imenovano »življenjsko košarico«, ki je zdaj lahko cenejša. V Marxovem jeziku bi se temu reklo, da višina mezde povprečno vedno ustreza višini življenjskih potrebščin. Torej z zniževanjem cen lahko delodajalec tendenčno znižuje tudi stroške dela. Na nekoliko daljši rok z zniževanjem cen delavec dobi enako količino blaga, ki pa je slabše kakovosti, in to ob vse večjem izkoriščanju.

Podobno bi se morali sociologi ukvarjati s posledicami in z učinki množičnega pojavljanja različnih humanitarnih pobud in organizacij. Pri teh gre seveda večinoma za iskren vzgib in namen pomoči ljudem v stiski. Pa vendarle se s tem družba spreminja iz »družbe dela« v družbo, ki bo naraščajoče izkoriščanje in bedo (namesto z državno regulativo) kompenzirala z redistribucijo dobrin prek humanitarnih organizacij pa tudi priložnostnih koncertov in prireditev, z botrstvom in drugimi oblikami dobrodelnosti. Na sistemski ravni se torej spreminjamo v »družbo prestiža in usmiljenja« z vsemi psihičnimi, vrednotnimi in socialnimi posledicami.

Prispevek končujem z apelom na večjo prisotnost sociologov in sociologije v slovenskem družbenem in javnem prostoru, in sicer z interpretacijo pa tudi z aktivnostmi, v katere naj se sociologija in sociologi vključijo. Prav to bi moralo biti po našem mnenju pomembno in enakovredno dopolnilo siceršnjim prizadevanjem stroke za umeščanje sociološke produkcije v mednarodni akademski prostor, na katerem je danes skoraj izključni poudarek.

Literatura

Afrič, V. (1989). *Struktura sociološke teorije*. Biblioteka Naprijed. Zagreb.

Marx K., Engels. F. (1969). *Izbrana dela v petih zvezkih I–V.* Cankarjeva založba, Ljubljana.

Kotnik, V. (2005). Miti, tabuji, hipokrizije in drugi problemi v znanstveni politiki in v družbenem statusu znanosti v Sloveniji; prispevek k antropologiji zablodelega sveta. *Družboslovne razprave*, XXI (2005), št. 48, 65–92. SSD, FDV, Ljubljana.

Mlinar, Z. (2006). Štiridesetletnica Slovenskega sociološkega društva: v spopadanju z logiko izključevanja. *Družboslovne razprave*, XXII, št. 51, 7–31. SSD, FDV, Ljubljana.

Mlinar, Z. (2006). Ali se sociologija razblinja in/ali krepi? *Družboslovne razprave*, XXII, št. 52, 7–27. SSD, FDV, Ljubljana.

DRUŽBOSLOVJE 21. STOLETJA
Na parni pogon
Gregor Tomc

Leta 1976 sem diplomiral na FSPN, smer sociologija, pri mentorju dr. Petru Klinarju; tema je bila razredna teorija. Na začetku 80. let sem začel delati kot stažist na Inštitutu za sociologijo pri Univerzi v Ljubljani, ki ga je takrat vodil Stane Saksida. Leta 1983 sem se na inštitutu tudi redno zaposlil kot raziskovalec. Leta 1993 sem doktoriral pri mentorju dr. Dimitriju Ruplu; tema je bila sociologija kulture. Ko je v šolskem letu 1994/95 začel na Fakulteti za družbene vede delovati Oddelek za kulturologijo, sem začel tudi predavati (Uvod v kulturologijo). Danes predavam na FDV dva dodiplomska predmeta (sociologija mladine in sociologija kreativnosti) ter dva podiplomske predmeta (popularna glasba in kognitivne študije religije). Predavam še na Biotehniški fakulteti (Bioetika).

Uvod

Družboslovci se radi prerekajo o tem, ali je čas, v katerem živimo, moderen ali postmoderen. Pustimo ob strani diskurz postmodernizma (zgodbice o smrti subjekta, izgubi metanarativov ali potrošniški družbi, ki onemogoča opozicijo obstoječemu) kot nekoliko afektirano besedičenje. Je čas, v katerem živimo, torej moderen? V tistem segmentu, ki se zgleduje pri razsvetljenstvu, prav gotovo. V tistem segmentu, ki se zgleduje pri romantiki, pa se sodobna modernost še vedno misli na predmoderen način. Če še sam skušam umestiti zdajšnji trenutek v zgodovino, živimo v moderni dobi, mislimo pa jo še vedno radi predmoderno.

Sociološki strici iz ozadja

Moje glavno sociološko spoznanje je, da je treba sociologijo preseči. To, kar me zanima, ni več omejeno na tradicionalno področje sociologije. Disciplina, ki so jo oblikovali klasiki sociološke misli v 19. stoletju, odraža neki drug prostor in čas, neko drugačno razumevanje znanosti, ki ga je treba v 21. stoletju preseči. Sociologijo so oblikovali ljudje v zgodnji moderni dobi, fascinirani z novimi metaforičnimi pojmi, ki so omogočali učinkovito zavestno mišljenje človekove družabnosti. Nagnjeni so bili k 'napaki zgrešeno locirane konkretnosti' (A. N. Whitehead) in so abstraktnim pojmom (družba, država itn.) pripisovali dejansko realnost. Ko se je enkrat oblikovala znanstvena disciplina sociologija, se je pojavil še en interes za ohranjevanje mej discipline – poudarjanje razlik glede na druge discipline, ker

se je na ta način delalo sociološke kariere. Danes vodi pristop, ki še vedno zagovarja »splendid isolation«, v globoko krizo in rastočo neprepoznavnost sociologije v širši znanstveni skupnosti.

Sam bi se danes raje umestil pod skupni dežnik znanosti o življenju oz. ožje znanosti o človeku. Tako koncipirano raziskovalno področje je lahko le interdisciplinarno (nekoč bo morda postalo tudi transdisciplinarno), po pristopu komplementaristično, po modelu pa blizu temu, kar se danes imenuje biopsihosocialno raziskovanje. Hkrati moramo upoštevati različne ravni človeškega delovanja – to, kar nas povezuje na ravni vrste (biološke univerzalije, določene z našim genomom), to, kar nas povezuje na ravni posameznika (kulturne univerzalije, predvsem raba jezikov in teorija duševnosti), in to, kar doživljamo kot ozadje vsega našega delovanja in kar strukturira naše delovanje (kulturno relativne institucije, razumljene kot korelacije moči in vrednote). Temeljna raven, v kateri vse druge hierarhično gnezdijo, je biološka. Vsaka teorija posameznikovega kognitivnega delovanja in sociokulturnega odzivanja na ozadja mora gnezditi v evolucijsko mogočih razlagah človekovega obnašanja. Vse druge razlage so neznanstvene. Na individualni ravni je vse naše utelešeno delovanje specifično po rabi jezikov (pojmovnega, glasbenega, številčnega in vizualnega). Pristopov k raziskovanju je na tej ravni več; po mojem mišljenju sta najzanimivejša socialna nevroznanost in kognitivna lingvistika. Na najvišji emergentni ravni pa gre še za raziskovanje kulturno relativnih ozadij »top down«, ki vse naše delovanje strukturirajo. Ozadja so seveda samo naša internalizirana pričakovanja o odzivih drugih na naša ravnanja (kot je to razumel G. H. Mead), ne pa nekaj ontološko realnega.

Prepričan sem, da se bo segment znanosti o človeku, ki se danes imenuje sociologija, v bližnji prihodnosti kvalitativno preoblikoval. Ljudi se ne bo več spraševalo po mnenjih o različnih vidikih ozadja, kot ga doživljajo. Takšno raziskovanje bo dobilo status 'ljudske' znanosti (analogno prodajanju zelišč na tržnici v odnosu do medicine). Znanstveno natančno in preverljivo se bo opazovalo, kako se možgani raziskovanca kot posredniki pri kognitivnem procesiranju odzivajo na socialne dražljaje (ki jih npr. opazujemo na zaslonu pred seboj), merjenje pa poteka s pomočjo naprav, kot je fMRI. Danes se tovrstno raziskovanje imenuje socialna nevroznanost. Tako koncipirana znanstvena disciplina se bo brez težav umestila in povezovala z drugimi znanostmi o človeku.

Sociologija je od svojega nastanka pa vse do danes daleč od tega, kar bi lahko (po T. Kuhnu) imenovali normalna znanost. Nič bližje nismo konsenzu o teoretski usmeritvi, ki nas vse povezuje, nič bližje nismo naboru ključnih raziskovalcev na področju in posledično nismo nič bližje niti temu, kaj je edina prava interpretacija empirično pridobljenih podatkov, kot so bili klasiki sociologije v 19. stoletju. A to še ni vse. Obstajajo še alternativne

discipline, ki prav tako raziskujejo kulturno relativno ozadje (na primer antropologija, socialna psihologija, kulturologija itn.), vsaka s svojimi različnimi nabori ključnih teorij, avtorjev in pristopov k interpretaciji podatkov. Družboslovje, kot se je oblikovalo v 20. stoletju, je pravi babilonski stolp različnih razumevanj znanosti o socialnem ozadju, del družboslovja pa se možnosti znanosti celo odpoveduje (in se omejuje samo na analize besedil). Ko se gremo teorijo, prodajamo »just so stories«, ko se gremo empirijo, pa predstavljamo empirično pridobljene podatke, od preverljivih znanstvenih dejstev (kot podatkov, ki kažejo na pravilnost ene in edine znanstvene teorije) pa smo enako daleč kot nekoč. In potem se čudimo, ker nas nihče ne jemlje resno.

Meje sociologije ne odražajo resničnih meja v svetu, ampak so konvencionalne. Obramba meja discipline je danes razumljiva le z vidika delanja sociološke kariere, kar pa ni tisto, kar bi nas moralo kot znanstvenike predvsem zanimati. Mislim, da je stanje sodobnega družboslovja podobno stanju biologije pred Darwinom in Mendlom. Biologi so kopičili podatke, vendar pa v odsotnosti konsenza o znanstveni teoriji ni obstajal nedvoumen način prevajanja podatkov v znanstvena dejstva. S komplementarističnim pristopom in z upoštevanjem hierarhičnega gnezdenja ravni znanosti o človeku bo v 21. stoletju po mojem mišljenju postopno prišlo do oblikovanja enotne znanstvene teorije, ki bo omogočila empirično raziskovanje, ki bo potrjevalo pravilnost teorije.

Težava je v tem, ker znotraj sociološke skupnosti ni prave volje za preoblikovanje discipline. Kot je vedel že Kuhn, se kultura znanstvene discipline prenaša na podoben način kot katera koli druga kultura. Mejam discipline postanemo privrženi v procesu usposabljanja in socializacije za disciplino, pripadnost pa se nato preverja z družbenim nadzorom (institucije habilitacije, recenzije, ocenjevanja, štipendiranja, nagrajevanja itn.). Vse to vodi v visoko stopnjo profesionalne rigidnosti. Zato ne preseneča, da se večina družboslovcev na poskuse spremembe paradigme odzove s pozicije obrambe mej, ne pa napredka znanosti. Najpogostejša oznaka je, da gre v socialni nevroznanosti za biologizem, za poskus legitimacije obstoječih socialnih razlik, kar velja za tako hudo pregreho, da argumentacija sploh ni potrebna. Poskus spreminjanja discipline se negira s pozicije politične korektnosti.

Prekletstvo romantike

V aplikativnem družboslovju gre po mojem mišljenju za dva problema. Prvega sem že navedel – fundamentalna znanost je na trhlih nogah, kar dela tudi družboslovčeve izlete v aplikativnost nezanesljive. Drugi problem je politične narave. Ker se socialni svet, ki ga raziskujemo, oblikuje z miselnim in empatičnim vživljanjem v druge, je vse naše svetovanje o urejanju stvari javnega pomena v zadnji instanci politično. Če naša politična stališča niso

ključnega pomena v naravoslovju (ko gre na primer za svetovanje o gojenju koruze v Prekmurju ali o raziskovanju vesolja s pomočjo teleskopa Hubble), smo kot družboslovci vedno tudi pristrani opazovalci z udeležbo.

Osebno me že dolgo časa zanima področje kulturne politike. To je področje, v katerem si že več kot dve desetletji prizadevam biti kot družboslovec aktiven. Problem je v tem, ker regulacija dostopa do kulture v modernih družbah odraža vrednote srednjih in višjih slojev. V zgodnji moderni dobi, v času romantike, so predstavniki teh slojev vzpostavili delitev na veliko (elitno) in malo (ljudsko) tradicijo. Elitna tradicija je postala po romantični ideološki razlagi znotrajumetnostna, večna in državotvorna, ljudska pa zunajumetnostna, aktualna in trivialna. Srednji in višji sloji, ne glede na svoja siceršnja politična prepričanja, so prevzeli to delitev kot samoumevno in tako privilegirali svoj dostop do kulturne proizvodnje in potrošnje. V Veliki Britaniji so to po drugi svetovni vojni počeli na primer liberalci (F. R. Leavis itn.), v Sloveniji v drugi Jugoslaviji pa so ta proces vodili komunisti (polemika med B. Ziherlom in J. Vidmarjem lepo ilustrira dileme kulturne politike tistega časa). Vendar je razredni izvor revolucionarjev kmalu izpodrinil sanje o prevladi proletarske kulture. Prevladala je meščanska elitna kultura (gledališča, opera, filharmonija, galerije itn.). Generacije slovenskih družboslovcev so se oblikovale predvsem pod vplivom avtorjev, kot sta bila Horkheimer in Adorno, sicer zagovornika domnevnih interesov proletariata, ki pa sta sovražila vse, kar je dišalo po dejanski kulturi nižjih slojev. Ta leva politična drža je še danes hegemonska predpostavka številnih zahodnih družboslovcev o tem, kaj pomeni biti levičar na področju kulture – dejansko zagovarjaš privilegirane sloje, deklarativno pa si privržen deprivilegiranim.

To pomeni, da je v Sloveniji kulturna politika Ministrstva za kulturo v službi okusov srednjih in višjih slojev. Sploh ni pomembno, ali so na oblasti bolj desno (liberalno) ali bolj levo (marksistično) socializirani politiki. Oboji so bili namreč socializirani v isti romantični predpostavki o večvrednosti velike, elitne tradicije. V jeziku Gramscija bi lahko rekli, da je romantična ideologija še vedno hegemonski diskurz kulturne politike. Iz tega izhaja, da se na ministrstvu tolerira samo svetovanje, ki je v službi teh interesov. To je ideološki horizont, ki se ga ne sme preseči. Svetovanje, ki zagovarja večjo participacijo nižjih slojev v kulturi, bolj demokratično participacijo, učinkovitejšo (medijsko posredovano) kulturo (televizija, film, popularna glasba), je z vidika predstavnikov ministrstva necivilizirano in barbarsko početje. Ali – kot se je izrazil neki kritik mojega razmišljanja – gre za poziv k maoistični kulturni revoluciji. Če je maoizem zavzemanje za demokracijo v kulturni politiki, je nekaj zelo narobe z našo družbo.

Kaj pa v profesionalni skupnosti sociologov oz. širše v skupnosti družboslovcev? Tu prevladujejo politično levo usmerjeni posamezniki, ki se navdihujejo v eni izmed veliko različic marksistične misli. To tudi ni presenetljivo,

saj se prihodnji družboslovci največkrat rekrutirajo iz vrst mladih ljudi, ki jih zanimajo družbeni konflikti in spremembe, manj pa iz vrst tistih mladih ljudi, ki so bolj konformistično usmerjeni in zagovarjajo status quo. In ko vstopijo v proces učenja in socializacije za disciplino, naletijo na »ready--made« angažirano sociologijo, na marksizem, ki za večino postane sinonim za politično angažirano družboslovje na splošno. In v središču te hegemonske predstave o politično usmerjenem družboslovju je vizija 'novega krasnega sveta', pravične skupnosti prihodnosti. Nerodno pri vsej stvari je to, da je ta predstava romantičen konstrukt, ki počiva na ambivalentnih in trhlih temeljih. Na eni strani se malikuje industrijsko družbo v imenu neizogibnega napredka, na drugi strani pa se jo odklanja v imenu pravičnosti (češ da je izkoriščevalska). Marksistični politični projekti so bili zaradi tega v svojem bistvu nemogoči: kako spremeniti inherentne lastnosti industrijske družbe (trg, profit, mezdno delo itn.) v nekaj čisto drugega, kar pa še vedno ostaja industrijska družba. Številni so poskusili rešiti to kvadraturo kroga, vsi so propadli (stalinisti, maoisti, titoisti, kastroisti itn. nekoč, danes Chavezovi socialisti, grška Syriza, juče v Severni Koreji itn.) Prosto po Heglu bi lahko rekli, da doživljajo romantični levičarji ironijo zgodovine – tega, kar bi morali storiti, ne morejo, to, kar lahko storijo, je v nasprotju z interesi, ki jih domnevno predstavljajo (domnevno zato, ker revolucionarji tega interesa po pravilu ne želijo preverjati na demokratičnih volitvah). Z leti to vodi v rastočo delegitimacijo tradicionalne levice.

Potrebujemo drugačno levico, levico, ki ima afirmativen odnos do industrijske družbe, levico, ki se odreka vsaki viziji (po slovensko prividu) boljšega sveta. To, kar bi moralo biti v središču leve politike, je čisto nekaj drugega – na mesto pravične skupnosti bi moralo stopiti zavzemanje za enakopraven dostop vseh državljanov do materialnega, socialnega in so kulturnega kapitala. Čisto preprosto povedano, leva oblast si mora prizadevati za to, da omogoči vsakemu državljanu enake možnosti, da postane milijonar, vplivnež ali zvezdnik. Družboslovci vemo, da živijo predstavniki nižjih slojev v slabših gmotnih razmerah, da imajo manj zvez in poznanstev ter manj znanj, zaradi česar so manj socialno mobilni. Zato bi si morala vsaka resnično leva oblast z različnimi oblikami spodbude in pozitivne diskiriminacije prizadevati za njihovo opolnomočenje. Na tem svetu, ne na onem.

Žal je takšna predstava o levici, za kakršno se zavzemam na področju kulturne politike, v nasprotju z interesi liberalnih in levih zagovornikov romantičnih privilegijev, ki ljubosumno branijo svoje srednje- in višjeslojne interese. Zadnja stvar, ki jo hočejo ti ljudje slišati, je, da je to, kar počnejo, nedemokratično in zato v sodobni industrijski družbi nelegitimno.

Sklep

Sociologija in marksizem sta proizvoda zgodnje moderne dobe. Živimo v moderni dobi, ki je ni več mogoče na smiseln način misliti s pozicije 19. stoletja. Skrajni čas je, da anahronistične pristope in mišljenja zamenjamo z modernimi.

Literatura

Cacioppo, J. T., Visser, P. S. in Pickett, C. (ur.) (2006). *Social Neurosceince. People Thinking About Thinking People*. The MIT Press, Cambridge in London.

Kuhn, T. (1974). *Struktura naučnih revolucija*. Nolit, Beograd.

Mead, G. H. (1972). *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. The University of Chicago Press, Chicago and London.

Whitehead, A. N. (1949). *Science and the Modern World*. Mentor Books, New York.

Wittgenstein, L. (1976). *Logično filozofski traktat*. Mladinska knjiga, Ljubljana.

»RDEČI LEMENAT?«

Spomenka Hribar

Diplomirala in magistrirala (s področja etike) sem na FF Univerze v Ljubljani, doktorirala na FSPN (s področja poezije in religije pri E. Kocbeku). Moje prvo delovno mesto je bilo na Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, od leta 1969 do leta 1990 sem bila zaposlena na Centru za proučevanje religije in Cerkve pri FSPN (FDV), od leta 1990 do upokojitve (1993) pa na Skupščini RS kot delegatka Slovenske demokratične zveze koalicije Demos. Glavni raziskovalni interes: hermenevtična analiza ideologij, njihovo spopadanje v preteklosti in sedanjosti; precej redno spremljam in komentiram tudi družbene pojave, še posebej sektaštvo (z desne in leve). Zame osebno je moje najpomembnejše delo raziskava (doktorat) *Svetotvornost poezije* (v knjižni obliki izdala Nova revija, Ljubljana, 2002), v javnosti pa je najbolj odmeval esej *Krivda in greh* (Kocbekov zbornik, Obzorja Maribor, Maribor, 1987).

I.

Današnja protikomunistična desnica velikokrat, seveda v slabšalnem smislu, uporablja za Fakulteto za družbene vede (nekdaj FSPN, še prej pa VŠSPVN) oznako »rdeči lemenat«. Ni dvoma, da so bili nekateri njeni profesorji in sodelavci trdno »zavedni komunisti«, dejstvo pa je, da je bila večina liberalna, zavezana demokraciji, čeprav v okviru »samoupravnega socializma«. Da ne omenjam posebej, da je kar nekaj poznejših državnih in strankarskih »veljakov« diplomiralo na tej fakulteti. Po svoji »komunistični fazi« so danes desničarski »trdorokci«. Ni treba navajati njihovih imen. Potemtakem je bila fakulteta »valilnica« različnih kadrov in ji oznaka »rdeči lemenat« ne ustreza.

> Ob petdesetletnici Sociološkega društva imamo sociologi kaj pokazati. Že sama uvedba sociologije v slovenski univerzitetni prostor je nakazovala, da jo je spodbudila želja po znanstveni raziskavi družbenih pojavov. Čeprav takrat »zamrežena« z marksistično ideologijo in željami oblasti, da bi bolje spoznala družbene probleme, zato da bi se nanje odzivala (jo bolje obvladovala), je sociologija vztrajno iskala poti raziskovalne svobode in odprtosti za slovenske družbene probleme. Ne le za slovenske, odprta je bila v sociološko raziskovalno sfero v Jugoslaviji in – kar je zelo pomembno – odprta je bila v svet. Vzpostavila je linijo raziskovanja z evropsko in s svetovno sociologijo, ji predajala svoje raziskovalne rezultate in se hkrati bogatila z raziskavami tujih sociologov.

> Ni šlo vedno gladko; nesporazumi ali celo spori z aktualno oblastjo so bili pogosti, vendar je sociologija kljub temu utirala pot svobodnemu in kritičnemu raziskovanju. Od začetne skoraj popolne utopljenosti v marksistično ideologijo in poslušnosti za potrebe oblasti se je počasi odlepljala od ideologije in postajala vse bolj samostojna. Znanstvena disciplina. Vmes je kdaj pa kdaj zaigrala tudi vlogo »dekle oblasti« – posamezniki, pač –, vendar je kot znanstvena disciplina postajala vse bolj samostojna, kritična do družbenega in političnega sistema, a konstruktivna v smeri vse večje odprtosti družbe. Čeprav ni šlo vedno zlahka, si je sociologija vendarle prizadevala za vključevanje različnih metodoloških pristopov in tako vzpostavljala medsebojni dialog sociologov in dialog z oblastjo (včasih pa tudi spor z njo).

II.

Za vpogled, kaj se je tudi dogajalo znotraj fakultete v časih trde roke ZK, naj navedem »ideološki delikt t. i četverice: v sedemdesetih letih so bili na ideološki »tapeti« dr. Vladimir Arzenšek, dr. Tine Hribar, dr. Janez Jerovšek in dr. Veljko Rus. Ideološko razčiščevanje je trajalo nekaj let (!); končalo se je leta 1975 z odpustom Arzenška in Rusa s fakultete, Hribar in Jerovšek pa sta bila umaknjena v raziskovalni oddelek; predavati nista smela več. No, še prej pa so bili stigmatizirani in na »odstrelu« dr. Zdenko Roter, dr. Niko Toš in še kdo; zoper njih je CK ZKS pozneje umaknil ideološke obtožbe. Takrat je partija fakulteto še imela za svojo »depandanso« in nihče ni vedel, ali bo obtožen ali »pomiloščen«.

Če se omejim na svoj »primer«, lahko mirno rečem, da so v zame neprijetnem položaju sodelavci ravnali kolegialno, nekateri celo prijateljsko in sočutno, vsekakor pa s profesionalno etiko: mnogi se sicer niso strinjali z mojimi stališči, so pa bili korektni in še več: niso popustili pritiskom CK ZKS, da me OOZK izključi iz članstva ZK, niti pritisku in zahtevam takratnega univerzitetnega vodstva, da mi odpove delovno razmerje. Iz ZK me je zato moral izključiti občinski komite ZKS, na fakulteti pa sem normalno nadaljevala raziskovalno delo, dokler se kot delegatka Slovenske demokratične zveze nisem zaposlila na Skupščini SRS.

V čem je bil problem z menoj? Moj esej *Krivda in greh* (ki je izšel šele tri leta po tem, ko bi moral normalno iziti v *Kocbekovem zborniku)* je vseboval za tiste čase nezaslišane, nesprejemljive ideje: narodno spravo, postavitev obeliska vsem žrtvam vojne in povojnih likvidacij ter idejo o pietetnem odnosu do vseh žrtev, torej tudi do pobitih domobrancev. No, to se danes, po več kot tridesetih letih, uresničuje.

Če na kratko rezimiram posledice teh mojih idej, lahko mirno rečem, da brez ideje sprave morda ne bi prišli tako mirno (s svinčnikom v volilnih

kabinah) v demokratični, torej večstrankarski sistem in da najbrž ne bi zmogli soglasja ob zakonu o plebiscitu. To lahko trdim, saj je nekaj radikalnih protikomunistov iz Demosa še tik pred glasovanjem o tem zakonu spet začelo svojo staro protikomunistično »lajno«. Že je kazalo, da se bo skupščina (kot že tolikokrat prej) sovražno razcepila na dvoje – in takrat sem intervenirala, sklicujoč se na idejo sprave; rekla sem, da imamo prav zdaj zgodovinsko, enkratno priložnost, da skupaj naredimo nekaj zase in prihodnost svojega naroda. *Skupaj*, torej levi in desni ter vsi preostali, saj smo oboji oz. vsi odgovorni za našo prihodnost. Potem je bil zakon izglasovan, in to skoraj soglasno (vzdržali so se menda štirje delegati.)

O spravi obstaja neverjetno raznolika množica odklonilnih stališč. Glavni nesporazum, nerazumevanje ideje sprave, pa je, da sprava pomeni rehabilitacijo izdajstva, torej kot politična in moralna rehabilitacija domobranstva. Toda sprava je na povsem drugi ravni, na ravni sožitja in medsebojne tolerance vseh različnih, kakor smo: po ideologijah, skušnjah, željah in po idejah. Navsezadnje je bil konkretni primer sprave prav ob mojem »ideološkem deliktu«: kolegi se niso strinjali z mojimi idejami, so se pa obnašali do mene kot sodržavljani, kolegialno, celo prijateljsko. Z nekaterimi iz tistega časa (Manca Košir, Zdenko Roter, Niko Toš, Zdravko Mlinar) smo prijatelji še danes.

Sprava nič ne popravlja za nazaj – potreben pa je premislek vsega, kar se je dogajalo in zakaj se je dogajalo, kar se je dogajalo med vojno in po njej. Še več! Logiko »Kdor ni z nami, je proti nam!«, ki je živo nasprotje spravi, je v naš prostor vnesel dr. Anton Mahnič, ki je bil najbolj ideološko zadrt prav pri obravnavi sprave in »spravašev«! Po več kot stopetindvajsetih letih, ko je Mahnič rohnel proti spravljivcem, je že čas, da premislimo, kaj je sledilo iz njegove logike (ki je tudi logika boljševizma: razredno sovraštvo, razrednik sovražnik) in kam nas je zapeljala sektaška zagrizenost, desna in leva.

Res pa je, da so po osamosvojitvi idejo sprave zmanipulirali radikalni desničarji domobranske provenience ali njegovi ideološki dediči, tako da smo danes spet razklani – tokrat predvsem po krivdi desnice. Za to dogajanje jemljem nase soodgovornost in zato – kolikor lahko – tematiziram desničarsko ideologijo in zgodovino. Čeprav je današnja družbena atmosfera zagatna, velikokrat prav mračna, deprimirajoča in grda, vendarle imamo demokracijo. In tudi sprava v izvirni vsebini se prebija skozi vso ideološko navlako. Sprava in demokracija gresta z roko v roki: kjer ni demokracije, tudi sprave ne more biti, kjer ni sprave, pa šepa demokracija, kar vidimo danes: fundamentalistično sektašenje proti nekdanjim komunistom, prizadevanja za rehabilitacijo domobranstva ter zanikanje časti in pomena NOB, kar vse onemogoča tudi delovanje parlamenta po demokratičnih pravilih in vnaša med nas razdor, sovraštvo, nam krni veselje do življenja in upanje v prihodnost. Toda to je prehodnega značaja: NOB je v temelju naše države, izdajstvo

pa je vedno bilo in bo izdajstvo, zavrženo dejanje. Drugo pa je vprašanje, zakaj je do tega prišlo, do državljanskega spopada med vojno, kdo – od Mahniča naprej, na desni in levi – za to nosi odgovornost. In vprašanje so ljudje, ljudje, ki se znajdejo v določenih, ne samovoljno izbranih zgodovinskih okoliščinah.

Demokracija je politični istem, sprava pa je voljna (hotena) odločitev posameznika in skupnosti kot take, da ne glede na ideološke in vse druge razlike sodelujemo kot državljani in osebe. Spoštovanje človekovih pravic, dostojanstvo vsake osebe, dopuščanje drugega kot drugega in drugačnega – to je sprava.

III.

Naj ob tej priložnosti povem, da nimam nobene zamere ne do fakultete ne do protagonistov zavračanja mojih idej, čeprav mi takrat ni bilo lahko. Še več, svoje kolege spoštujem, na mnoge sem čustveno navezana. Fakulteta je delovala skladno s takratnimi zahtevami politike – velikokrat pa je presegala sam čas in utirala pot v današnjost. Zato lahko rečemo, da je sociologija »beležila« zgodovino in »zgodevanje« socializma, raziskujoč njegove probleme, poti skladno z značilnostmi časa in možnostmi, ki si jih je morala pridobiti (»izbojevati«) sama.

Kdor res hoče izvedeti, kaj in kako je bilo v socializmu, mimo socioloških raziskav tistega časa ne bo mogel iti. Ob vseh mogočih pa tudi nujnih zadržkih glede osamosvojitve sociologije od vladajoče ideologije je treba priznati, da so sociološke raziskave iz tistega časa pričevanja, kaj in kako se je dogajalo, kako smo živeli, kako smo se osamosvajali od ideoloških dogem, da smo končno prišli do demokratičnega sistema in samostojne države.

TEŽKA LETA SLOVENSKE SOCIOLOGIJE

Emil Milan Pintar

Diplomiral sem leta 1967, in sicer iz filozofije in sociologije na FF v Ljubljani. Najprej sem bil zaposlen na Ministrstvu za kulturo, izobraževanje in znanost, potem na Raziskovalni skupnosti, kjer sem bil vodja analitsko-planske službe, vmes na Sociološkem Inštitutu, opravil sem doktorski izpit na FSPN, kjer mi je fakulteta ukinila doktorsko komisijo in onemogočila obrambo disertacije, vodil sem projekt »Dolgoročni razvoj Slovenije do l. 2000« in ga predstavljal v Jugoslaviji in v svetu; bil sem tudi direktor Urbanističnega inštituta RS, namestnik ministra za znanost, zastopal sem Slovenijo v OECD, bil poslanec v DPZ slovenske skupščine, vodil prvo slovensko »vlado v senci«, leta 1994 pa sem bil politično upokojen. Sodeloval sem pri pripravi novega volilnega sistema, vodil lastniško in upravljavsko transformacijo številnih podjetij, vodil ustanavljanje Avtoprevozniške zbornice. Od leta 2012 delujem v organizaciji civilne družbe SINTEZA-KCD, v kateri poteka pet različnih projektov. Skupaj sem napisal prek 500 strokovnih člankov, razprav, referatov itn. ter sodeloval v številnih publikacijah in knjižnih izdajah.

Namesto uvoda

Prav gotovo ne morem dati utemeljene in objektivne ocene, kaj se je dogajalo zadnja leta s slovensko sociologijo in v njej. Moje mnenje je nujno pristransko, saj sem deloval nekako »pri strani« osnovnega toka sociološkega dogajanja, čeprav ne morem zanikati, da sem v vsem tem času sorazmerno intenzivno prebiral literaturo naših in tujih avtorjev. Zato bo moje »pristransko mnenje« mogoče zanimiva popestritev in kritični prispevek k samozadovoljstvu nekaterih sociologov moje in še starejše generacije.

Osnovno spoznanje: sociologija je neodvisna, kritična in sintezna ali pa je ni.

Iz sociologije sem diplomiral v burnih letih (leta 1966), ko so se že nakazovale velike spremembe v povojnih družbah. Študentske »nemire«, v katerih sem tudi sam intenzivno sodeloval, sem razumel kot obliko družbenega protesta nove generacije zoper uniformirane strukture in neživljenjske moralne kodekse družb, ki so jih vodili zmagoviti generali: v ZDA Eisenhower, v Franciji de Gaulle, v SZ Stalin, na Poljskem Gomuljka, pri nas Tito itn. Nikakor nisem mogel sprejeti poenostavljene politične interpretacije, da je v osnovi teh protestov slab gmotni položaj študentov, čeprav je bil ta seveda prisoten in so prav z obljubo njegovega bistvenega izboljšanja spretni politiki otopili moč teh protestov.

Zame so bili protesti veliko več: revolucionarno spreminjanje družbenega tkiva, ki je zahtevalo »popolno« preobrazbo zafrustriranih, z ideologijo obremenjenih in zaznamovanih povojnih družb. Tak pristop je bil za nekatere politične strukture »neprimeren« (nevaren) in za dolga leta me je zaznamoval kot »oporečnika«.

Meni pa je le utrdil spoznanje, da je sociologija integralna in predvsem aktualno kritična znanost, ki mora skrbno varovati distanco do vsakokratne politike, da bi lahko neodvisno in celovito raziskovala posamezne družbene pojave in jih soočala v generalno razumevanje civilizacijskih smernic razvoja posameznih družb. Če te distance ne uspe zadržati, postane – da uporabim profaniran filozofski izraz – »dekla politike«.

Življenjska pot me je vodila, na žalost, zunaj ustvarjalnega kroga sociologije, čeprav sem nekako ves čas deloval znotraj nje in na podlagi tega prvega spoznanja. Kot sociolog sem se zavedal pomena družbenih faktov ter spodbudil in pomagal ustanoviti Slovensko statistično društvo, katerega prvi predsednik sem tudi bil. Ta del mojega delovanja me je pripeljal tudi v statistično komisijo OECD, v kateri smo oblikovali še danes v osnovi veljaven model statističnega spremljanja znanosti in raziskovalnega dela v posameznih družbah (Priročnik Frascati). Moj osebni prispevek k temu modelu so bili nacionalni korekcijski koeficienti v oceni družbenega vlaganja v znanost, pozneje pa tudi nekatere podlage za slovensko »znanost o znanosti«.

V tem obdobju sem nekaj časa deloval tudi na Sociološkem inštitutu v Ljubljani in ustvaril številne mednarodne povezave: s S. Dedijerjevim centrom za znanost o znanosti v Lundu, z Univerzo v Uppsali, s Statističnim centrom v Brightonu pa seveda z OECD in celo s prof. Weibergom. Objavil sem številne sociološke prispevke, poseben pomen in odmev v politiki pa je imela analiza našega bega možganov (»brain-drain«), kjer sem razvil teorijo vzrokov »push – pull«.

Vseskozi pa sem uveljavljal temeljno spoznanje: sociologija mora biti od politike neodvisna, kritična in sintezna ali pa ni znanost.

Menim, da me je prav vztrajanje na tem temeljnem spoznanju, čeprav sem bil vsa sedemdeseta leta razumljen kot »oporečnik«, »disident« ali vsaj »grdi raček« v slovenski politiki, leta 1979 pripeljalo na položaj organizatorja in direktorja velikega projekta »Dolgoročni razvoj Slovenije do leta 2000«. Prav v tem projektu se je v praksi izkazala pravilnost temeljnega spoznanja o bistvu in družbenih nalogah sociologije, hkrati pa me je to vodilo v političen konflikt z najbolj okostenelimi strukturami slovenske družbe.

Projekt je imel velik odmev tudi v drugih republikah in je sprožil številne polemike. Posebej nevarna je bila za federalno (centralistično) politiko teza, da je treba republikam omogočiti več specifik in samosvojosti, sicer bodo začeli naraščati nacionalni konflikti (centrifugalne težnje), saj »federalno povprečje« ne predstavlja ustrezne podlage ne za republiške ekonomske

projekcije ne za pravne regulative; razlike med najbolj in najmanj razvitimi družbami so bile prevelike. Konflikt je kulminiral v internem (pred javnostjo skritim in pozneje zanikanim) spopadu najvišjih vojaških predstavnikov v Dubrovniku, kjer sem napovedal možnost »razhoda« jugoslovanskih narodov in pozval k razmisleku, ali ni čas za reorganizacijo JLA po principu: »JLA iz partije, partija iz JLA« (dezideologizacija armade). Na tem sestanku so mi seveda grozili pištole in zapor.

Konflikt se je na mojo srečo in na zahtevo takratnega rektorja LU prof. dr. Fabinca in g. Stanovnika razrešil s kompromisom: projekt, ki je dvignil toliko prahu tudi med slovensko in jugoslovansko emigracijo (rezultate sem moral predstavljati tudi v Clevelandu v ZDA), je bil ukinjen, jaz pa sem bil »umaknjen« v urbanizem, za direktorja UIS. Tam se je ponovno izkazalo, da hoče imeti politika prvo in zadnjo besedo pri trasiranju razvoja; tudi pri načrtovanju slovenskega modela poselitve. In moje spoznanje o potrebni distanci družbenih znanosti do politike in hkratni kritični naravnanosti nanjo se je samo krepilo.

Kje mi (nam) ni uspelo?

Slovenska sociologija po osamosvojitvi ni doživela uveljavitve in razvoja, ki smo ga želeli in pričakovali. Razloga za to sta po mojem mnenju predvsem dva:

- Na eni strani se je v slovensko osamosvajanje aktivno vključila slovenska RKC pa tudi Vatikan in preko njiju tudi del slovenske politične emigracije. RKC je v politični (osamosvojitev) in ekonomski projekt (prehod na kapitalistični način proizvodnje in družbene organizacije) vnesla močno ideološko obremenitev. Celotno obdobje po osamosvojitvi je tako močno ideološko kontaminirano in zaznamovano z elementi sovražnega revanšizma. Pri tem pa smo ponovno priče zgodovinskemu paradoksu: revanšistično naravnani del nove desnice počenja prav to, kar neprestano očita »starim partijskim strukturam«: da so osvobodilno vojno izrabili za marksistično družbeno revolucijo. Če kdo, potem je ta desnica izrabila slovensko osamosvojitev in transformacijo v kapitalistično organiziranost za »ideološko revolucijo«, kar je toliko bolj sporno, ker jo spremlja organizirano kapitalsko prilaščanje (plenitev), kar takratni partiji gotovo ni mogoče očitati.
- Na drugi strani pa je neizprosno dejstvo, da »oficialna« (institucionalizirana) sociologija v 80. letih ni uspela ohraniti kritične distance do takratne oblasti, zato je bila sociologija z uveljavitvijo revanšistične ideologije odrinjena, nekako diskvalificirana. V novi »politični stvarnosti« jo je nova desnica razglasila za neverodostojno, nekatere njene nosilce pa praktično lustrirala.

To odrinjenost sociologije sem aktualno izkusil leta 1996, ko smo v Razvojnem svetu pripravili prvo kritično analizo takratnega volilnega sistema, ki je bil pripravljen na hitro in za enkratno uporabo. Opozorili smo na preveliko težo političnih strank, ki nas bo peljala v strankokracijo, ta pa v spiralo negativne selekcije političnih kadrov. V tej razpravi sociološki argumenti in analize niso veljali nič: politični akterji so svoje parcialne interese skrili za pravne »argumente« (pravno latovščino), kot da volilni sistem nima nobenih družbenih posledic. Ta neustrezen volilni sistem velja še danes (celo v poslabšani različici – ukinjen je preferenčni glas) in povzroča ne le negativno kadrovsko selekcijo v politiki, ampak tudi obrnjeno razmerje med zakonodajno in izvršno oblastjo: kar se dogovorijo voditelji koalicijskih strank, poslanci DZ izglasujejo »po avtomatizmu«, to pa vodi DZ v pozicijo nekakšnega »izvršnega pravnega organa vlade«.

Moje najpomembnejše spoznanje iz tega obdobja izhaja že iz vsebinske opredelitve sociologije. Ta je po mojem mnenju veda o družbi kot celoti in njena temeljna prednost pred drugimi družbenimi vedami je (ali bi vsaj morala biti) prav dejstvo, da je sposobna družbo misliti kot celoto in jo raziskovati kot celoto. Sposobna mora biti povzemati in povezovati posamezne razvojne trende družbe (imanenten življenjski tok družbe) v interakciji, kajti prav zaradi te interakcije se posamezne smernice hitro spreminjajo (plafonirajo, npr.) ter dajo povsem drugo sliko in vrednosti kot ekstrapolacija krajšega cikla podatkov. Tudi smernice, ki jih raziskujejo druge družboslovne discipline – ekonomija, politologija, psihologija, urbanizem, kriminologija itn. –, bi morala biti sociologija sposobna domisliti v svojem okviru razumevanja imanentne realnosti kot celote. V tem smislu je in bi morala biti sociologija neke vrste »sintezna« znanost, saj posamezne stroke pogosto ne uspejo ustrezno opredeliti interakcije smernic na robovih svojih strok ali v kontekstu družbe kot celote. Tudi kadar sociologija znotraj sebe raziskuje posamezne parcialne pojave, bi jih morala nazadnje opredeliti v tem kontekstu celotnega dogajanja, sicer se ugotovitve hitro izkažejo za zmotne in neveljavne, sociologe pa pogosto vodijo v neživljenjski intelektualizem.

Ko je pokojni hrvaški politik Stipe Šuvar v 70. letih prejšnjega stoletja takratno sociologijo označil kot »krizeologijo«, se ni zavedal, kako blizu resnici je. Zanj je bila to zaničljiva oznaka, ostra politična kritika (z velikimi posledicami za financiranje socioloških raziskav), dejansko pa je nehote izrazil dejstvo, da sociologija mora biti sposobna opozarjati na negativno konotacijo posameznih pojavov ali na njihovo transformacijo v družbenem kontekstu.

Vendar se to spoznanje, da je sociologija sintezna in imanentno kritična družboslovna veda, v Sloveniji v zadnjem desetletju pred osamosvojitvijo ni ustrezno uveljavilo. Vodilni sociologi v inštitutih in na fakultetah so nekako bežali od te naloge in se zatekali v (»varne«) parcialne projekte, pogosto pod krinko »približevanja potrebam prakse«. Del razlogov za to drobljenje

sociologije je nedvomno izhajal iz sistemov financiranja socioloških (družboslovnih) raziskav. Nobena politika ni nikoli podpirala kritične misli in analize svojih eventualnih napak ali primanjkljajev, toda redko katera politika je tako neposredno kot naša posegala v raziskovalne in študijske programe s kadrovskimi selekcijami v korist znanstvenemu oportunizmu.

Sociologija pa je danes, tako kot preostalo družboslovje, obremenjena še z enim negativnim pojavom: »demokratizacijo visokošolskega izobraževanja«. Ta je na eni strani vodila v nekakšne lokalne seminarske nadomestke fakultetnemu študiju, na drugi pa je na visoke šole in fakultete pripeljala del populacije, ki takega študija evidentno ne zmore. Nujni posledici sta zniževanje vseh pedagoških in raziskovalnih standardov ter razvrednotenje univerzitetnih diplom.

Danes se nekateri upravičeno bojijo »privatizacije izobraževanja«, pri tem pa nočemo videti in priznati, da se je prava privatizacija dejansko že zgodila prav s temi vaškimi fakultetami in programi visokošolskega študija »za vse«, ki so imeli v ozadju nezanemarljiv materialni benefit. Paradoks te »demokratizacije« pa je tudi svojevrstna hermetičnost resnega sociološkega raziskovanja, ki ni naravnana družbeno kritično.

To pomeni, da se je tudi sociologija, enako kot večina preostalih družboslovnih disciplin, odzvala izrazito oportunistično: namesto da bi razgradnja strokovnih meril postala predmet njene kritične analize, jo je odprtih rok sprejela tudi sama.

Sociologiji je treba vrniti strokovno verodostojnost s trajno distanco do aktualnih političnih struktur in s poglobljeno kritično analizo aktualnega političnega dogajanja.

Prevelika navezanost sociologije 70. in 80. let prejšnjega stoletja na takratne politične strukture se je torej v nekem smislu izkazala za usodno za današnji položaj sociologije.

Še vedno je mogoče čutiti, da se slovenska sociologija težko osredinja na osrednja vprašanja družbenega dogajanja, na tisto, kar bi G. Deleuze poimenoval »imanenten življenjski tok družbe«; ta nekako ne more in ne more postati osrednji predmet njenega poglobljenega, predvsem pa kritičnega raziskovanja. Tako tudi naša sprememba političnega in ekonomskega sistema z vsemi vzroki in s posledicami ostaja sociološko nedokumentirana in nepremišljena.

Ponovno se je tako izkazalo, da lahko družbene znanosti obstanejo verodostojne le v kritični distanci do vsakokratne politične strukture družbe. Če je ta distanca izgubljena ali zavestno premoščena od nosilcev stroke, ob vsaki politični spremembi sledijo njena diskreditacija in izguba verodostojnosti, hkrati pa nujna marginalizacija.

Slovenska sociologija se v dveh desetletjih po spremembi družbenopolitičnega sistema v državi skoraj ni (z)mogla in ni želela lotevati ključnih

vprašanj družbenih sprememb, ampak je bežala v intelektualistični »konstructum«, verujoč, da si bo tam ponovno pridobila kredibilnost svoje strokovnosti. Velike družbene teme, kot so npr. vprašanje, ali bo in do kdaj bo kapitalistična globalizacija, ki jo spremljajo strahovita koncentracija kapitala in s tem politične moči zunaj oficialnih političnih institucij, razpad nacionalnih držav (ob hkratnem porastu nacionalističnih gibanj) in nepregleden tok begunstva, ohranjala vzdržnost družbene organiziranosti brez nove vojne, so ostajale njej nezanimive ali skoraj nedostopne, tudi na nacionalni ravni.

Šele v zadnjih letih, z odraščanjem nove generacije sociologov, ki niso bili prizadeti z dogodki 70. in 80. let, se ponovno krepi položaj kritične misli, usmerjen na globalna vprašanja imanentne realnosti: čutiti je možnost, da njen jezik ponovno postaja »govorica nenehnega toka smisla« (Deleuze), torej neodvisna, strokovna kritika aktualnega dogajanja na globalni in nacionalni ravni.

Pri tem pa se bo morala naša sociologija najprej izviti iz svoje slovenske samozadostnosti in samoizoliranosti. Če se ne bo sposobna povezati z ustreznimi centri v Zagrebu in Beogradu, v Gradcu in na Dunaju, v Frankfurtu in Barceloni, bo ostajala zunaj toka sodobnega dogajanja, ujeta v umetelni intelektualizem, konstruktivizem in drobnjakarstvo. Ujeta v svoje pedagoške in raziskovalne institucije.

Življenje pa je tam zunaj!

SOCIOLOG(IJA) V ISKANJU NOVEGA KLJUČA ČLOVEČNOSTI IN DRUŽBENOSTI

Ciril Klajnšček

Naj se ljudje v modernih družbah po načinu življenja še tako razlikujejo od drugih kultur, se v temelju religiozna zasnova njihovega življenja ni izgubila. Ta zaznamuje človeško življenje od vekomaj. Temeljne družbene in kulturne spremembe niso ničesar spremenile v konstitutivni religiozni naravi človekovega življenja.
Thomas Luckmannn

Diplomiral sem na FDV leta 1978, in sicer z nalogo o sodobni mitologiji. Do leta 1989 sem delal kot vodja razvoja profesionalne rehabilitacije na ZRI Soča. Med letoma 1989 in 1993 sem se na Zavodu za družbeno planiranje ukvarjal s socialno politiko. Na Ministrstvu za zdravje sem se med letoma 1993 in 2003 ukvarjal s sociologijo zdravja in bolezni. Svoje sistematično socialno izključevanje sem opisal v izvirnem znanstvenem članku. Danes delam na Rdečem križu Slovenije, kjer ob rednem delu s področja varovanja zdravja in socialnega varstva/skrbstva preučujem humanitarnost v njeni vpetosti v kapitalska razmerja in družbeni razvoj. Ves čas se multidisciplinarno izobražujem in delam v različnih akcijskih in razvojnih projektih.

***

Ta zapis je avtorefleksiven, oseben, poseben, izkustveno motiviran in etično angažiran (berite: soodgovoren) pogled na aktualno stanje ter vlogo in pomen sociološkega delovanja v kontekstu akcij, interakcij, procesov, struktur in sistemov aktualnega – lokalnega in globalnega – preurejanja »skupnega« življenjskega sveta, vzpostavljanja novega svetovnega reda oziroma megalopolisa (sintagma za globalni ustroj življenja brez skupnosti). Ta se ne vzpostavlja samodejno, ampak s soudeležbo vseh družbeno/sistemsko vključujočih se oziroma vključenih. Vzpostavlja se na način »družbenega vključevanja«, ki se je zadnjih 30 let ustalil kot eden osrednjih družboslovnih pojmov. Sociologi pa smo pri tem subjekti, za katere se predpostavlja, da vemo, kaj in o čem govorimo, na kaj pri tem mislimo in kaj počnemo. Ker in kolikor se akcijsko ukvarjamo z družbenim vključevanjem (inkluzivnostjo, integriranjem, institucionaliziranjem), pa smo že dejansko in normativno vpeti v vzpostavljanje in vzdrževanje aktualnih oblastnih razmerij oziroma dialektiko »gospodarja in hlapca«.

Sorazmerno naši težnji po uspešnosti in učinkovitosti takega početja smo v teh razmerjih v vlogi/funkciji »hlapca« oziroma smo bolj ko ne prekerna

delovna sila v vlogi/funkciji znanstveno-tehnično in tržno-ekonomsko ustrojene matrice »sobivanja« nenehno rastoče (osamljene) množice posameznikov, ki se družbeno samovključujejo, integrirajo, institucionalizirajo in vzajemno pripodabljajo skozi svoje praktike sebstva, ki jih je Renata Salecl lepo opisala kot Jaz, d. d. Od nas, sociologov, pa »se« v tem ustroju (če sploh kaj) pričakuje, da smo (skladno z imperativi ustroja) družbeni vključevalci, socializatorji, normalizatorji, usmerjevalci, regulatorji in disciplinatorji. Da s svojim delom prispevamo k čim bolj tekočemu funkcioniranju in reproduciranju sprivatiziranega, dereguliranega, spodjetiziranega, korporativnega in skrajno koruptnega sistema oblastnih razmerij (moči), rastočih družbenih neenakosti, egocentričnega, narcističnega in survivalističnega individualizma ter njegove hrbtne strani – tihe in »nevidne« de(kon)strukcije človečnosti in skupnosti.

Sociologi kot dediči (evropskega) razsvetljenstva smo v dandanašnjem (»post zgodovinskem«) času bolj ko ne le neme priče »nevidnega« vračanja/padanja »logosa« v »mythos« ter vzpostavljanja »nevidne« religije za ljudi na »koncu časov«. Pri tem ne mislim na kak vnovični razmah tradicionalno prisotnih svetovnih religij ali širjenje bebave »religiozne tržne ponudbe«, ampak na samo *tržno ekonomijo kot »nevidno« religijo*. Sam sem prišel do njenega razkritja po poti svojega lastnega sistematičnega sociološkega delovanja in interdisciplinarnega preučevanja danih družbenih problemov in fenomenov. Pri svojem delovanju sem namreč odnos med posameznikom in skupnostjo ter družbenim redom (tako kot Weber in Durkheim) vedno zasledoval tudi kot v temelju religiozni pojav, dialektiko posameznika in družbe, ki prežema procese individuacije zavesti in vesti ter »sveti kozmos poslednjih pomenov oziroma smisla«, pa kot antropološki temelj religije, ki je v svojem izvornem pomenu »re-ligare« (*vnovič povezati v celoto)* za človeka oziroma človeštvo večna, za znanstvenike pa odvečna.

Preučujoč zgodovino biti, svetovni etos in sočutje (kot notranje – bitno bistvo humanitarnosti) v okviru svetovnih religij in civilizacij, me je pot pripeljala k Heraklitu in velikim modrecem Daljnega vzhoda in njim lastnemu izročilu henološko doumetega/doživetega sobivanja. Na osnovi sočasnosti čutno konkretnega in umno doumetega izročila resničnosti »celostnega« (razločenega, vendar ne razdvojenega) sobivanja sem se nekega jutra prebudil/se znašel v stanju nevsakdanje »popolne čuječnosti«, nekakšnega celostnega doživetja, nenavadno čistega občutenja in videnja sebe, bolje rečeno tistega »sem«, »postajanja« v povezanosti, ki je do takrat nisem doživel. V tem od znotraj (s)premenjenem, sprevihanem (aufhebung) svetu bivanja sem se – ne kot jaz, ampak prej kot »jaz« svet ali »jaz« kot ves svet – doživel in prepoznal kot živo, bivajoče, sobivajoče, sočutno in skupni svet (skupno dobrobit) soustvarjajoče in soodgovorno, živo/umrljivo, resnično bitje; kot nekakšen kontrapunkt danes prevladujočemu »*idiotizmu*« (iz grškega »idios«), ki

ga je Neal Curtis v istoimenski knjigi prikazal kot človekovo samozagrajevanje oziroma privatizacijo življenja; kot živi kontrapunkt tistemu, kar nam »inženirji človeških duš« (Obama govori o »maping the mind«) ponujajo v paketu z »naturalizacijo« eksistence in njej lastnim razpadanjem/razsipavanjem simbolnega reda, kulture, osebnosti, človečnosti in skupnosti.

Ko se je osebnemu doživetju/umevanju lastne eksistence (sebe v nenehnem postajanju) pridružilo razločevanje (ne pa tudi ločevanje) življenja in bivanja, »denaturalizaciji eksistence« (doživetju/umevanju lastne resničnosti, breztemeljnosti) pa zmožnost odnosa »jaz – Ti« do »Očeta«, velikega Drugega vseh svetovnih religij/civilizacij (ki sem jih preučeval), sem nekega dne preprosto začutil potrebo, da »posodim glas« ustrojenemu »sobivanju« in njegovemu reprezentantu, garantu – velikemu Drugemu. Tako se mi je postopoma razodel (stopil v jasnino biti) naslednji »Novi dekalog«, ki se glasi:

1. *Jaz – Kapital/Denar – sem Gospod, tvoj Novi in poslednji Bog. Ne imej drugih bogov poleg mene!* Iz sveta revolucij, ideologij, zgodovine in utopij sem te popeljal v Novo liberalno danost. Z mojo vse-za-obsegajočnostjo je tvoja eksistenca spet dobila naravno mero. V svetu tržne ekonomije vse teče. Trg je naravni regulator tega, kar je res, kar je dobro in prav, obenem pa najbolj civilizirano poskrbi za pravično porazdelitev dobrin, uživanja, neugodja in bolečine.
2. *Ne izgovarjaj po nepotrebnem mojega imena in ne delaj si podobe o meni!* Dovolj je, da gledam skozi tvoje oči, slišim skozi tvoja ušesa, čutim skozi tvoje telo in srce, mislim skozi tvoj um, govorim skozi tvoja usta in delujem skozi tvoja dejanja.
3. *Zagradi se in bodi »in«!* Človek kot tak ne obstaja. Skupnost kot taka ne obstaja. Vse, kar je, je sistem in vloga oziroma funkcija tebe kot idiota – samozagrajenega privatnega bitja v njem. Sistem je matrica ali mreža samoproizvajajočih se, tržno tekmujočih in interaktivno, individualno, lokalno, nacionalno in globalno povezanih mnogoterih akterjev.
4. *Za svoje preživetje na trgu se organiziraj kot Jaz, d. d.!* Strateško razmišljaj o dolgoročnih naložbah vase, načrtuj svojo kariero, nenehno »delaj na sebi«, skrbi za svojo samopodobo in konkurenčnost, sprotno prestrukturiraj svoj »avtentični« jaz, informirano izbiraj med tržno ponujenim in skrbi za svoj trajnostni razvoj.
5. *Bodi informiran!* Informacije so vednost, ki jo potrebuješ za svoj izračun, tehtanje in izbor pravilnih odločitev. Najustreznejše so tiste odločitve, s katerimi maksimiraš in kapitaliziraš svoj užitek. Vse je na tebi in vse je stvar tvojega izbora.
6. *Uživaj!* Samo enkrat se živi. Uživanje je naravno in je tvoja temeljna pravica. Želja je v osrčju tvoje eksistence. Zato ljubi svoj užitek bolj kot samega sebe. Prizadevaje za ugodje in izogibanje bolečini sta naravni človekovi lastnosti, zato prisluhni svojemu telesu, se investiraj vanj in ga neguj.

7. *Bodi indiferenten, brezoseben in tehnično praktičen!* Egoizem je naravna lastnost slehernika, *zato* proč z moralo in s človeškim dostojanstvom. Morala predpostavlja vest, dostojanstvo predpostavlja osebnost. Ime naše morale je imoralizem, ime naše človečnosti je vloga/funkcija.
8. *Razmišljaj s svojo glavo, kolikor hočeš, vendar nikoli ne spreglej mojih zapovedi!* Te so vezivo mreže svobodnih posameznikov, v kateri je vse transparentno in imanentno. Zapovedi starega boga upoštevaj in spoštuj samo iz praktičnih razlogov, če zadevajo tvoj zasebni interes ali potrebo.
9. *Brezpogojno zaupaj v novo temeljno znanost – Ekonomijo!* V obdobju revolucij prisotno »edino pravo znanost – znanost zgodovine« (ljudi in narave) ter teologijo je danes nadomestila Ekonomija. To je temeljna znanost regulacije našega načina biti in delovanja znotraj novega deregulirnega naravnega sveta. Filozofi so nekoč svet samo razlagali, revolucionarji so ga spreminjali, ekonomija ga danes suvereno obvladuje.
10. *Ne upiraj se! Alternative ni.* Ime našega novega sveta je *TINA* (od There Is No Alternative). Če se pojavi morebitna ideja, potreba ali pritisk, da je treba nekaj spremeniti, vedi da je to varljivo, lažno, nesmiselno in škodljivo, zato se mu izogibaj.

»Novi dekalog« danes živi, obstaja in deluje kot »nevidna«, vendar vsezaobsegajoča (Jaspersov izraz) ideologija, kot diskurzivna praksa proizvajanja vsakodnevnega »golega življenja množičnih, številnih in nepreštevnih, perverznih bitij, nezmožnih doživeti, doumeti, misliti lastno človečnost in družbenost, sebe v povezanosti, soodvisnosti z vsemi in vsem. V tem vsesplošnem sistemskem in eksistenčnem padanju vrste homo sapiens iz »simbolnega« v »realno«, v tem norem sprevračanju kulture in civilizacije v »naturo«, v tem razpadanju simbolnega reda, pomenskega sveta se začenja rojstvo »nove tragedije«

Z *novo tragedijo* označujem proces razsipavanja (Jevremovičev izraz) skupnosti/človečnosti, ki se dogaja na način današnjega »post zgodovinskega« vračanja logosa k mythosu in kot »zamenjavo« velikega Drugega z »*veliko Drugo*« – čisto golo »Materjo naravo«, ki ne prenese besede, simbolnega reda, kulture oziroma Zakona, ki bi jo prečil v polni brezmejnosti njene (naravne) »samovolje«. Sledeč Hanah Arend, bi »novo tragedijo« lahko označili s sintagmo »banalnost zla«, obenem pa se pred obličjem tega »zla« (recimo bobu bob – »norosti našega časa«) velja obvezno ustaviti in odločno, podprto z dejanji, ki sledijo, reči: »Ne, tega pa ne zmorem.« To pomeni, da se dejavno vzpostavim(o) kot živ etični kontrapunkt razsipavanja človečnosti in družbenosti.

Moje razodetje nihilistične religiozne narave današnjega globalnega preurejanja sveta in njegovih uničujočih učinkov, do katerega sem prišel, poslužujoč se »*prozopopeje*« (posoditi glas »rečem« da spregovorijo) in *izročila*

celostnega sobivanja predsokratikov in filozofij/religij Daljnega vzhoda, torej vračanje k predznanstvenemu izročilu, se sicer lahko pojmuje kot preseženo otroško bolezen »normalne znanosti«, vendar pa je globoko smiselno, ker in kolikor nas vodi k razlikovanju življenja in bivanja, to razlikovanje pa v uvid/spoznanje tega, kako se danes dialektika Gospodarja in hlapca dogaja na popolnoma perverzen, prikrit, »neviden« način. Ustroj, sistem oziroma matrica golega življenja (in suverene oblasti), ki deluje v dispozitivu tržne religije, namreč pri običajnih, vsakdanjih, »dobro vključenih ljudeh« daje vtis, kot da družbe in gospodarja danes sploh ni več in da so samo še posamezniki, ki se sami vključujejo ali izključujejo. In ker »ni« Gospodarja, tudi ni hlapca. So samo bolj ali manj sposobni in iznajdljivi, močni, drzni, vzdržljivi in prilagodljivi ter uspešni in učinkoviti – po naravi dani posamezniki, vpeti v obsesivno-nevrotični ritual neskončno samoprehitevajočega življenja. Življenja, v katerem človek nič več ne dela v okvirih svojega osebnega, posebnega časa – časa svojih osebnih zmožnosti.

Na nas, sociologih, »tukaj in zdaj« pa je, da vse to današnje globalno dogajanje prepoznamo kot simptom (onto-teo-loške, duhovne) družbene bolezni, ki je znotraj opisanega znanstveno-tehnično in tržno-ekonomsko ustrojenega življenja (oropanega bivanja in skupnosti) ni mogoče zdraviti. »Zdravljenje«, imenovano *reinvencija družbenosti človeka*, namreč zahteva paradigmatski obrat k resničnemu posamezniku in resnični skupnosti.

Prvi korak k temu, recimo naravnost »*celjenju bivanja*«, je ta, da iz RESNIČNOSTI ne iztrgamo »NIČNOST«! Ne iz one tam zunaj, ampak tiste v sebi kot osebi. Skratka – »*ali – ali*«. Bodisi življenje v razodevanju resnice ali življenje v (vse manj) prijetni utvari. Pred vsako odločitvijo pa se moramo zavedati, da se lahko nagonu po vsesplošnem strojenju življenja in tudi neizbežnemu propadu, v katerega drvi civilizacija, zasnovana na vsesplošnem eskapizmu (berite samoprehitevanju, dodal CK), upremo samo z iskanjem novega ključa človečnosti, vitalnejšega in drugačnega od prejšnjih.« To je zapisal na koncu svojih »Vaj v eksistenci« letos prezgodaj preminuli Goran Starčevič, tudi avtor knjige Volk v supermarketu.

Naš zaključek bi lahko bil, da je iskanje prostora vključujoče družbe v pogojih sistemske in sistematične razgradnje človečnosti, skupnosti in družbenosti jalov posel. Njegova jalovost pa je premo sorazmerna naši utajitvi realnosti. Videti ali ne videti pa sploh ni vprašanje.

REVŠČINA UBIJA! KAJ PA SOCIOLOGIJA?

Matjaž Hanžek

Po diplomi na FSPN leta 1976 sem se zaposlil na Inštitutu za sociologijo in filozofijo, na katerem sem se ukvarjal s socialnimi indikatorji; po nekajmesečnem prebivanju na Zavodu za plan Ljubljane sem večji del zaposlitve prebil na Zavodu za družbeno planiranje Slovenije, na katerem sem se ukvarjal z družbenim razvojem, revščino, zdravjem in s podobnimi družboslovnimi temami. Pozneje sem bil zaposlen na Uradu za makroekonomske analize in razvoj. Vmes sem bil med latoma 2001 in 2007 varuh človekovih pravic. Po kratki vrnitvi na Umar sem se upokojil za dve leti. Zdaj sem poslanec Državnega zbora Republike Slovenije v poslanski skupini Združena levica. Čez tri leta načrtujem odhod v pokoj.

Slovensko sociološko društvo je med svojim obstojem preživelo kar nekaj družbenih eksperimentov: dve državi, eno majno vojno pri sebi in veliko klanje v soseščini, nekaj valut, predvsem pa veliko spremembo v družbenem sistemu, s tem tudi velike spremembe v družbenem življenju, predvsem pa v življenju vsakega in vseh posameznikov. Vse to in še marsikaj drugega predstavlja velik bazen »materiala« za družboslovno raziskovanje. (Malo cinična ugotovitev, a je žal resnična.)

Družboslovje je namreč prikrajšano za raziskovalno »udobje«, ki ga imajo na voljo naravoslovne znanosti. Ne more si privoščiti, da bi spustilo jabolko z drevesa in preučevalo njen prosti pad ter iz tega ugotovilo, katere intervencije v družbi so zaželene in katere niso. Kakšne rezultate dobimo, če oblast ljudem malo bolj ali manj priškrne svobodo, zmanjša plače, jih prisili v tekmovanje za preživetje ali kaj drugega iz neskončne množice ukrepov, ki si jih lahko vsaka oblast izmisli? Lahko le opazuje dogajanje v družbi in iz majhnih sprememb dela (velike) zaključke. Le kakšni izjemni dogodki, ki pa so navadno družbeno škodljivi, nudijo množico raziskovalnega gradiva. In zadnja tri desetletja predstavljajo takšen dogodek. Nekoliko neetično bi lahko sklenil, da so za sociologijo družbene katastrofe izjemne priložnosti za raziskovanje.

Pa je naša sociologija dovolj izkoristila to »priložnost«, da bi lahko s svojimi spoznanji opozorila, česa se moramo v prihodnosti izogibati? Tu bom omenil le nekaj (naključnih in nesistematičnih) družboslovnih tem, ki sem jih spremljal.

Odnos do neenakosti, revščine in do drugih skupin ljudi, ki v družbi nimajo dovolj moči, da bi narekovali državno politiko, kot to lahko počnejo posamezni neoliberalni lobiji, kapital ali kdor koli, ki ima moč. In to spremljam že desetletja. Dolga leta kot sociolog, pisec desetine prispevkov v strokovnih in poljubnih medijih, strokovnjak za vprašanja družbenega razvoja,

šest let kot varuh človekovih pravic, zdaj kot poslanec DZ. In s kakršnimi koli očmi ali katerega zornega kota pogledam, vidim vedno enako sliko: ko gre za poskus pomagati izključenim, oblasti pokažejo izjemno inovativnost pri iskanju ovir. Vedno se strinjajo, da je revnim treba pomagati, ampak vedno od nekod prileti rešilna beseda AMPAK. Ampak rešitev ni celovita, zakon tega ne omogoča, paziti je treba, da ne bo kak nebodigatreba dobil kak cent in podobno. In z njimi globoko sočustvujemo. Ko gre za izkoriščevalce, za tiste, ki delavcem ne plačujejo prispevkov, ne dajejo plač itn., pa se ponovno najde množica ovir, da se tega ne da preprečiti.

Smo sociologi v pretekli četrtini stoletja dovolj glasno opozarjali na ta problem in zastavili svoja sociološka znanja, da se to ne bi dogajalo? Morda smo raziskovali, a opozarjali smo premalo. Premalo smo tudi družbeno angažirano zastavljali svoj ugled, da bi preprečevali povečevanje neenakosti in družbeno izključevanje. Imam občutek, da smo se bolj ukvarjali s preučevanjem elit, ki naj bi nas »rešile« pred bedo in popeljale v kapitalistični raj.

Razmišljanje o elitah je morda druga zanimiva tema. Devetdeseta leta so bila usmerjena predvsem v razmišljanje o novih elitah. Deležna so bila veliko večje pozornosti kot razmišljanje o marginalnih skupinah. Ne bom trdil, da elite niso pomembne, a graditev družbe prihodnost za vse le na eni skupini brez povezave z vsemi drugimi je zgrešeno. A to še ni največji problem. Problem je (bil) v konceptu elit. Elite smo enačili s količino (nagrabljenega) denarja in materialnih simbolov. Skladno z neoliberalno logiko smo pozabili na kulturne, politične, športne in na druge elite, ki jih je imela Slovenija tudi v preteklosti veliko. In zoženje pogleda le na eno skupino se je izkazalo za katastrofo. Velik del »elitistov« se je izkazal za neetične roparje, ki so uničili državo. V resnici je bil cilj le nova prerazporeditev denarja, pri čemer ni bilo merilo družbena koristnost, ampak pohlep in brezbrižnost do ljudi in družbe. Smo sociologi na to dovolj glasno opozarjali? Prepričan sem, da ne.

In tretje vprašanje – kakšen razvoj? Morda najpomembnejši primanjkljaj, ki smo ga sociologi »zagrešili«, je odsotnost nekega poskusa celostnega pogleda na družbeno prihodnost. Čeprav smo se v večini ukvarjali s pomembnimi temami, ki je vsaka zase zanesljivo pomenila družbeno korist, nismo uspeli »vsiliti« politiki, javnosti in drugim odločevalcem neke skupne vizije razvoja, ki ne bi temeljila le na enem družbenem regulatorju – to je denar. To je uspelo ekonomistom s tezo: Neenakost in ekonomska rast sta v pozitivni korelaciji. Enako tudi ekonomska rast in družbeni razvoj.

Da bi razkrinkali popolno zgrešenost takega koncepta, smo sociologi naredili premalo. Res je, da je imel ekonomistični koncept zaslombo kapitala, a to je preslab izgovor. Tem, o katerih smo premalo razmišljali, je še veliko. A za ta kratek (provokativni) izlet po času in strokovni »odgovornosti« naj bo dovolj. Revščina ubija, se strinjamo. Kaj pa ob tem lahko stori sociologija?

O TOKOVIH IN OVIRAH V KROŽENJU DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ

Glede na kritično oceno, da spoznanja sociioloških raziskav v veliki meri ostajajo neuporabljena, kot da bi bila sama sebi namen, sem pritegnil avtorje, ki to osvetljujejo z zornega kota preseganja (sub)disciplinarnih meja in njihovega približevanja vsakdanjemu življenju. To približevanje se velikokrat ne odvija pod njenim imenom, ampak poteka prek drugih osamostaljenih disciplin, kot so npr.: politologija, komunikologija, ekonomija, socialna psihologija, arhitektura z urbanizmom, socialno delo, ekologija idr.

To pa je samo ena smer v večsmernih tokovih znanja, ki jih delno že vključujemo v besedilih tega zbornika. Bolj celostno predstavitev o teh pa nam nudi grafična ponazoritev, ki vključuje epistemološko legitimizacijo znanja v smeri k ezoteričnemu jedru pa tudi približevanje različnim uporabnikom prek značilnih stopenj poenostavljanja in posredovanja. Takšna predstavitev veliko bolj življenjsko nakazuje večstopenjsko prehajanje med znanostjo in različnimi akterji družbenega življenja, ki jih tudi sama že okvirno predstavlja.

OD ŠIRŠIH OSNOV K ZNANSTVENEMU JEDRU IN IZ ZNANSTVENEGA JEDRA V ŠIRŠO DRUŽBO

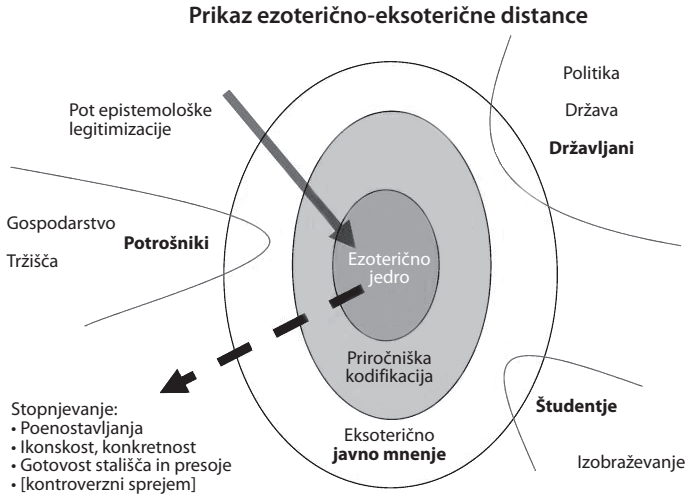

Koncentrična sfera znanstvene komunikacije (Fleck, 1935 v Bauer, 2009)

FRAGMENTACIJA CELOTE IN CELOTA FRAGMENTACIJ: RAZUMEVANJE RAZMERIJ NARAVA – DRUŽBA – ZNANOST – TEHNIKA – EKOLOŠKA ZAVEST

Andrej Kirn

Ta vednost, ki upošteva le
podrobnosti in celote ne,
ne vzrokov, ne resničnosti,
ta ozka vednost lena je.
(Bhagavadgita: Gospodova pesem,
iz indijskega Epa Mahábharata)

Diplomiral sem iz filozofije kot A- in sociologije kot B-predmeta na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer sem tudi doktoriral iz filozofije. Študijsko sem se izpopolnjeval v Hamburgu in Lundu. Zaposlil sem se na nekdanjem VŠPN in tam ostal do upokojitve. Področje mojega delovanja je bilo najprej filozofija, potem pa sociologija znanosti in znanja ter socialna ekologija. Z disciplinarnega vidika sem bil nekakšna dvoživka: za sociologe sem bil preveč filozofski in premalo sociološki, za filozofe pa premalo filozofski in preveč sociološki. Ta dvojnost pa mi je omogočila, da so me začele zanimati nekatere povezave in da sem jih drugače razumel. Kaže se tudi v tem prispevku. Tu se počutim bolj doma kot v rekonstruiranju dosežkov, poti in stranpoti slovenske sociologije.

***

Ne vem, koliko je moje disciplinarno ukvarjanje s sociologijo znanosti in znanja ter s socialno ekologijo prispevalo k obči sociologiji ter drugim sociološkim in družboslovnim disciplinam. To seveda ni bilo odvisno samo od mene, ampak tudi od spoznavnih interesov akterjev drugih disciplin. Za »prakso« sem bil preveč teoretičen in neuporaben. Moja razmišljanja so bila tuja za prevladujočo paradigmo rasti in znanstvenotehnični optimizem. Tudi spoznavnovrednotna izhodišča za marsikoga niso bila sprejemljiva. Za knjigo Marxovo razumevanje znanosti in tehnike (Ljubljana, 1978) sem prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, kar bi lahko predstavljalo priznanje pomembnosti mojega razmišljanja. Med pomembnejše prispevke uvrščam še dela Ekološka (okoljska) etika (Maribor, 1992), Narava – družba – ekološka zavest (Ljubljana, 2004) in Družbenoekološki obrat ali propad (Ljubljana, 2012). Poleg teh del sem uredil še zbornike in napisal uvodne študije. V obravnavano problematiko znanosti v družbenovrednotnem svetu, o razvoju, ekologiji, ekonomiji in o entropiji sem vključil pomembne

prispevke tujih avtorjev. Nobeno izmed teh del ni doseglo želenega odziva v teoriji ali praksi.

Nekatera moja dognanja bi bila lahko zanimiva za teorijo družbenega razvoja in politično ekonomijo. Veliko sem črpal iz miselne zapuščine Marxa, iz del ekoloških ekonomistov (Roegen, N. G., Daly, H., Ayres, R. idr.), začetnikov razvojnega modela meje rasti (Meadows), avtorjev o socialnih mejah razslojevanja, revščine, izkoriščanja ter vse bolj agresivne, toda pretkane privatizacije skupno dobrega, kritikov koncepta šibke trajnosti ter možnosti trajne ekonomske rasti na fizično omejenem planetu. S svojimi spoznanji sem prispeval k razumevanju razmerij narava – družba – znanost – tehnika – ekološka zavest.

Naj se vrnem k temi naslova svojega prispevka. K navedenim verzom je treba pripomniti, da je »lena« tudi tista vednost, ki upošteva le celoto in ne podrobnosti. Najbolj je plodno mišljenje, ki se giblje v obe smeri: od podrobnosti k celoti in od celote k podrobnosti. Problem fragmentarnosti in celote me vznemirja že od disertacije do danes. To se kaže tudi v organiziranju posvetov, na katerih so sodelovali ne samo sociologi, ampak tudi širši krog družboslovcev in celo naravoslovcev ter inženirjev, npr. posvet o stanju družboslovja v Sloveniji, ki ga je organiziral Marksistični center, v katerem sem vodil sekcijo za znanost in filozofijo, dve posvetovanji o stanju okolja, ki sta potekali v Mariboru, nadalje simpozij o filozofskih vidikih naravoslovja v Portorožu. Strokovne razprave na teh srečanjih so bile sproščene in kritične. Spomnim se, da mi je znani, žal že pokojni slovenski fizik po posvetu v Portorožu dejal: »Bil sem zaskrbljen, kaj se bo na posvetu dogajalo. Zdaj pa nisem več.« Njegova zaskrbljenost je bila upravičena, če pomislimo na odnos med znanostjo in marksizmom (dialektičnim materializmom) v nekdanjem »realnem socializmu«.

Razmerje fragmentacij in celote je problem, ki je navzoč ne samo v družboslovju, ampak tudi v naravoslovju ter v humanistični, tehnični in v medicinski znanosti. To ni problem samo v sferi znanosti, ampak tudi na praktični, politični ravni. V družboslovju se je »izgubila« družba, v naravoslovju narava, v humanistiki se je izgubilo humano, v tehničnih znanostih bistvo tehnike, v medicini pa se je zgubilo človeka kot celote. Zakaj se je to zgodilo? Na to ni mogoče odgovoriti brez preučitve notranjega spoznavnega in zunanjega družbenega konteksta razvoja znanosti. »Izgube« različnih celot se kažejo v stilu mišljenja in praktični uporabi fragmentiranega znanja. Prispevale pa so k rastoči produkciji disciplinarnega znanja in njegovi uporabi. S spoznavno fragmentacijo nastaja tudi drugačno razumevanje celot (narave, družbe, humanosti, tehnike, življenja, organizma, človeka, razvoja idr.). Vprašati se moramo, kako naravo in kako družbo preoblikujemo in oblikujemo s takim znanjem. Zdajšnja znanstvenotehnična inovativnost in zaostrena konkurenčnost s svojimi socialnimi in z ekološkimi posledicami nas

silita v razmislek o razmerjih narava – družba – tehnika. Vse bolj problematična postaja sama tehnična uporaba znanosti ter ne samo njena politična in podjetniška zloraba. V še tako sofisticiranem tehničnem produktu so vedno prisotni po človeku predelani naravni materiali, torej nekaj naravnega, česar človek ni ustvaril. Še tako intenzivna in ekspanzivna sociotehnosfera nikdar ne bo mogla obstajati brez narave. Poglabljala pa se bo iluzija, da je to mogoče. Običajno pa gre za dve stvari: 1) povečanje produktivnosti človekovega dela zaradi znanstvenotehničnega inovativnega koriščenja naravnih virov in 2) za nadomeščanje brezplačnih storitev narave s človekovim delom in z znanjem. Nadomeščanje naravnega s sociotehničnim pogosto vključuje degradiranje narave, siromaši biotsko pestrost ter spreminja družbenost in človečnost.

Treba je sicer z najrazličnejšimi empiričnimi kazalniki podrobno raziskovati relativni položaj znanosti in tehnike v različnih državah, toda prav tako je pomembno premisliti vse bolj intenzivno in ekstenzivno poznanstvenjenje in tehnizacijo življenjskega sveta, biosfere in družbe. Za celotno civilizacijo postajajo vse večji problem nenamerne in neželene posledice znanstvenotehničnega napredka. V širitvi in uporabi znanja se skriva velika tragičnost. Z znanjem sta povezani ne samo antropogeneza in sociogeneza, nastanek in vzpon civilizacije, ampak tudi njen zaton. Znanstveno vse bolj intenzivna in ekspanzivna sociotehnosfera siromaši in degradira biosfero; s tem so ogroženi naravni temelji civilizacije. Z družbeno delitvijo dela se je povečevala družbena raznovrstnost dejavnosti, poklicev, znanja, institucij, tehničnih proizvodov, materialnih dobrin, toda zmanjševala se je biotska raznovrstnost. Razmerje med družbeno in biotsko raznovrstnostjo postaja vse bolj kritično za obstoj zdajšnje civilizacije. Kažejo se družbenoekološki znaki tega kritičnega razmerja. Skrajno moteče je govoriti o tem v prevladujoči paradigmi rasti in znanstvenotehničnega optimizma.

Resnica je lahko zelo boleča in pesimistična. Večina spoznanj v naravoslovni, tehnični in v matematični znanosti je onstran pesimizma in optimizma. Kako moremo in moramo delovati in misliti, da se pesimistična družbenoekološka resnica ne bi udejanila? Treba je imeti drugačno lestvico vrednot, misliti celoviteje, bolj globalno, dolgoročneje in delovati bolj družbenoekološko odgovorno in transsektorsko. To bo nujno, toda vprašanje je, ali bo tudi zadostno.

Vsako odločanje vsebuje znanje. Če je in bo transdisciplinarnost postala prevladujoča zlasti v tistih disciplinah, ki že imajo ali bi morale imeti veliko vlogo v družbenopolitičnem odločanju (ekonomija, socialno delo, sociologija dela, javno zdravstvo, pravo, organizacijska znanost, politologija, pedagogika idr.), bo tako znanje pripevalo k spremembi odločanja. Če bomo res uveljavljali vzdržni model družbenoekološkega trajnostnega razvoja, umeščanje v prostor ne more biti samo vprašanje prijaznega okolja za vlagatelje,

ampak tudi zdravega okolja, varovanje plodne zemlje, biotske raznovrstnosti, dviga prehranske samozadostnosti idr. Potrebna bosta drugačno sodelovanje in odločanje med ministrstvi, saj je večina problemov transsektorske narave. Zastrašujoča je ozka tržna miselnost, za katero je pri prodaji državnega premoženja pomembna predvsem njegova cena, ne pa tudi številni drugi elementi. Taka vednost je »lena« zaradi treh razlogov – prvič ne upošteva celote, drugič ne podrobnosti in tretjič ne dolgoročnosti. Empirično raziskovanje strukture citiranosti virov bi zelo verjetno potrdilo hipotezo, da sta trans- in meddisciplinarnost večji v naravoslovju, v znanstvenotehnično razvitejših državah kot v manj razvitih. Zakaj? Eden izmed razlogov je v tem, da so pogoji inventivne in inovativne tekmovalnosti ostrejši v naravoslovju kot v družboslovju. Ne gre samo za velike transnacionalne projekte, v katerih sodeluje na stotine in tisoče raziskovalcev (npr. projekt ITER, v katerem se raziskujejo možnosti praktične uporabe fuzije, ali velika mednarodna raziskovalna skupnost v CERNU), ampak gre tudi za trans- in meddisciplinarno sodelovanje med znanstvenimi in tehničnimi področji, npr. tehničnim in biološkim (bionika), sodelovanje med medicino, kemijo, fiziko in tehniko, med naravoslovjem in družboslovjem (ozonska diplomacija, raziskovanje biosfere, omejenosti naravnih virov ter posledice njihovega koriščenja in nemožnosti trajne ekonomske rasti na našem planetu).

Disciplinarno znanje in sektorska politika spadata skupaj. Odločanje na temelju transdisciplinarnega znanja zahteva transsektorsko politiko. Uporaba transdisciplinarnega znanja vključuje celostnost, dolgoročnost in demokratičnost. Vključuje akterje iz različnih področij v demokratično razpravo in odločanje. Je tudi bolj družbeno odgovorno, ker vsebuje večjo celostnost in dolgoročnost.

Če je bila prvobitna enotnost znanosti v stari Grčiji izraz njene mladosti, sta fragmentarnost in »izguba« celot izraza zrelosti, starosti znanosti. Starost se pogosto spominja mladosti. Ob nastanku znanosti kot filozofije je bila ta prežeta z idejo enega in vsi njeni deli so bili deli enega. Ta velika disciplinarna in specialistična razčlenjenost znanosti vodi k novemu razmerju med celoto in fragmentarnostjo. Ne gre preprosto za vračanje k mladostnemu začetku. Transdisciplinarno znanost zanimajo različne celote. Te so le začasno odrinjene v nepomembnost. Vedno znova se potrjuje, da disciplinarnost ni nekaj avtonomnega, samozadostnega, ampak gre la za fragmentarnost neke celote. Čeprav vse več vemo o raznovrstnosti bivajočega in davnini njegovega začetka, se bo znanost morala sprijazniti z resnico, da »ne vemo, od kod prišla so bitja vsa in ne kam gredo, znan je le srednji del njih poti«. Srednja pot z razvojem znanosti sicer postaja vse daljša in širša, toda vedno bo ostala srednja. Ta nedokončanost bo vzpodbuda za spoznavno radovednost pa tudi za vse mogoče religiozne imaginacije. Zelo verjetno bodo astrofiziki časovno mejo od 10^{-45} sekunde pred velikim pokom pomaknili na 10^{-46},

10^{-47} … Toda kaj sploh pomeni pojasnitev »izvora«, »nastanka« vesolja? Ali ne utone vsak začetek v večnosti, brezčasnosti? Toda zdaj imamo opravka s paradoksom večnosti in sedanjosti. Od večnosti ni mogoče priti do sedanjosti. Naša sedanjost predpostavlja nastanek časa. Za pojav človeške eksistence je pomembna časnost ne pa večnost. K nastanku in koncu časa znanost sicer prodira vse bližje, toda zadovoljiti se bo morala s srednjo potjo. Znanost bo vse več vedela o raznovrstnosti bivajočega, vendar ne bo mogla napovedati njegove preobrazbe v oddaljeni prihodnosti. Isto velja za nastanek in prihodnost družbe. Niti vsi fizikalni sistemi niso strogo determinirani in s tem predvidljivi. Še bolj pa to velja za družbene sisteme. Pa še nekaj je zelo pomembno. Če nam ne bo uspelo zadržati povečanja povprečne globalne temperature za 2 stopinji Celzija in preprečiti upadanja biotske pestrosti, kar pa zadeva celoten zdajšnji način proizvodnje in porabe ter obstoječo hierarhijo vrednot, bo to radikalno spremenilo naravne pogoje družbe, kot jih poznamo zadnjih 200 let. Spremenil se bo pomen znanstvenotehničnih rezultatov ter znanstvene in tehnične dejavnosti sploh. Za množico lačnih ljudi pametni telefoni ne bodo enako pomembni kot za site in bogate.

Viri

Cohen, B. I. (ur.) (1994). *The natural Science and the Social Sciences. Some Critical and Historical Perspectives.* Dordrecht, Boston, London: Cluwer Academic Publishers.

Prigogine, I., Stengers, S. (1982). *Novi savez. Metamorfoze znanosti*. Zagreb: Globus.

Radnitzky, G. (ur). (1987, 1988). *Centripetal Forces in the Sciences*. Vol. 1., vol. 2.: New York: Paragon House Publishers.

INTERDISCIPLINARNI IZZIV V KONTEKSTU KRIZE DRUŽBENIH IN HUMANISTIČNIH VED

Rudi Rizman

Diplomiral in magistriral sem iz političnih ved na predhodnici Fakultete za družbene vede UL (VŠPV), pozneje pa sem na Filozofski fakulteti UL in na Harvardu doktoriral iz sociioloških znanosti. V prvem doktoratu sem se ukvarjal z vprašanjem naroda (sociologije naroda), v drugem pa s problemom demokracije oz. demokratične tranzicije. Moje raziskovalno in pedagoško delovanje na FF UL se osredinja na naslednja področja: teoretična sociologija in politologija, zgodovina družbene misli, občа in politična sociologija, sociologija globalizacije, sociologija (etno)nacionalizma idr. Poleg tega sem redni gostujoči predavatelj na Univerzah v Bologni in Sarajevu, občasno pa predavam tudi na drugih univerzah v svetu. Poleg kontinuiranega povezovanja raziskovalnega dela s pedagoškim sem družboslovna spoznanja, do katerih sem se dokopal, vseskozi posredoval širši javnosti in v tem smislu implementiral agendo javne sociologije oz. imperativ o odgovornosti intelektualcev.

***

Med sociologi oziroma v sociologiji lahko upravičeno govorimo o veliki stopnji soglasja o prednosti(h), če že ne profesionalno obvezujoči implementaciji interdisciplinarnosti v raziskovanju tako kompleksnega pojava, kot je družba in njene konstitutivne sestavine. Čeprav kompetence interdisciplinarnosti ni mogoče meriti na eksakten način, lahko tudi pri tem ugotovimo, da gre za velik razkorak med deklariranim in dejanskim stanjem. Iz meni bližjega področja, se pravi politične sociologije in politične znanosti, lahko navedem primer Seymourja Martina Lipseta, ki je bil predsednik Ameriškega sociološkega (1979–1980) in pozneje (1992–1993) tudi Ameriškega politološkega združenja. Ne predstavlja sicer edinega takega pristnega interdisciplinarnega zgleda, lahko bi omenili še Steina Rokkana pa še koga, vendar je število precej manjše, kot bi si lahko želeli. Dokaz, zaradi katerega je Lipset, če se omejim samo nanj, užival spoštovanje v obeh disciplinah, je njegovo delo na področju posebne, tj. politične sociologije, kar govori v prid temu, da pripadnost določeni sociološki subdisciplini ne vodi nujno v fragmentacijo vede, ampak predstavlja interdisciplinarni potencial, ki ga je mogoče implementirati, če obstajata za to profesionalna usposobljenost in volja.

Implementacija interdisciplinarnosti, kakršna je bila značilna za čas, v katerem sta ustvarjala in delovala Lipset in takratna sociologija, je danes praktično neponovljiva. To seveda ne pomeni, da je ta postala irelevantna,

ampak merimo na spremenjeni globalni kontekst, v katerem sta prevladujočo vlogo pri produkciji in vrednotenju/razvrščanju »pravega« znanja prevzela scientizem/neopozitivizem in (ideološki) neoliberalni diskurz. V optiki obeh so ne le družboslovne, ampak še posebej humanistične vede na čelu s filozofijo obravnavane kot tiste, ki nimajo veliko opraviti z objektivno realnostjo. Med družboslovnimi vedami je kot »znanost« preživela in bila temu ustrezno nagrajena (Nobel) le ekonomija, ki je bila pripravljena plačati »ceno«, tj. da se je z absolutizacijo »trga« ter izločitvijo »družbe« in »zgodovine« iz njenega raziskovalnega repertoarja odrekla avtentični interdisciplinarnosti v smislu upoštevanja spoznanj iz njej »sorodnih« družboslovnih in humanističnih ved ter oprla izključno na eksaktno znanost (matematiko).

Tako kot je filozofija, ki je po besedah ameriškega filozofa Juliana Friedlanda po dvainpoltisočletni zahodni intelektualni zgodovini, ko je uživala status »matere vsega znanja«, pred slabimi petdesetimi leti s postopno marginalizacijo dočakala svoj »konec« in bila prisiljena odstopiti svoje mesto prevladujoči kulturi scientizma, se je tudi sociologija že prej poslovila od pričakovanj njenega ustanovitelja Augusta Comta, ki ji je naložil nevzdržno breme »kraljice vseh znanosti«. Vendar je treba biti do takih »triumfalnih« trditev tudi do določene mere skeptičen. V družboslovnem in humanističnem taboru namreč upravičeno zanikajo preuranjene napovedi o »smrti« mehkih (soft) znanosti, kamor prištevamo filozofijo skupaj s sociologijo, s tem ko dokazujejo, da ne kaže nič bolje tudi vedam, ki se ponašajo s pridevnikom trde (hard) oziroma eksaktne. Dober primer je (teoretična) fizika, ki ji v dobrih štiridesetih letih ni uspelo spraviti skupaj njenih ključnih teoretičnih paradigem, tj. teorije relativnosti in kvantne mehanike. V tej smeri predstavlja ponujena teorija strun sicer matematično duhovit poskus, ki pa je očitno težko (ne)razumljiv tudi tistim, ki se z njo ukvarjajo. Prav tako pa fizikom ni uspelo umestiti pojava zavesti v materialni svet in gre v tem smislu za propadli projekt.

Še bolj se je z arogantno odpovedjo interdisciplinarnosti in s sklicevanjem na eksaktno znanost, ki da lahko prepreči pojav ekonomske krize, kompromitirala pred izbruhom svetovne gospodarske in finančne krize ter še bolj po njej danes (pre)vladajoča in v svetu politike najvplivnejša in upoštevana (neoliberalna) ekonomska misel skupaj z njenimi protagonisti (ekonomisti). Namesto da bi ta veda anticipirala krizo ali da bi jo zmogla na dovolj prepričljiv način (raz)reševati, se je sama znašla v lastni krizi, kar nekateri njeni kritiki pojasnjujejo s tem, da se je ujela v profesionalno kontraproduktivno »skupinsko enoumje« (groupthink).

Sodobna sociologija oziroma sociologi, če zanemarimo izjeme, sicer s podobnimi »scientističnimi« pretenzijami niso (bili) obremenjeni, kar pomeni, da se lahko manj obremenjeno in z večjo samozavestjo spoprimejo z izzivi, ki jih bomo na kratko skicirali v nadaljevanju. To pa seveda

ne pomeni, da si lahko privoščijo samozadovoljstvo ali da so imuni pred lastno krizo, ki je seveda neprimerljiva s tisto, v kateri se je znašla ekonomija, vseeno pa z njo deli interdisciplinarni primanjkljaj in tudi »okuženost«z ahistoričnim pristopom. S krizo sociologije, pri čemer sama ni izjema, ker se z njo spoprijemajo tudi druge družboslovne vede, na primer politologija, merimo na pretirano profesionalno specializacijo, ki sociologe motivira izključno za obravnavanje ozkih (parohialnih) tem, pri katerih se izgubi širši, tj. makrosociološki uvid – družba. V času, ko se odvijajo epohalna globalna transformacija, enormno in v zgodovini še nevideno povečevanje družbene neenakosti v okviru družb (držav) in med njimi, nepripravljenost družb, da se resno spopadejo s pojavom globalnih migracij itn., preseneča, da sociologija/sociologi pri njihovem pojasnjevanju ne igra/-jo (dovolj) izpostavljene vloge. Povedano z drugimi besedami, opraviti imamo z oženjem intelektualne (spoznavne) agende, kar ima za posledico neupoštevanje interdisciplinarnih spoznanj znotraj danes razvejane in kompleksne sociologije, kot so: politična, komparativna in historična sociologija, pa tudi prek nje: ekonomska zgodovina, svetovna zgodovina, demografija in druge. Brez takega interdisciplinarnega inputa, ki na koncu vključuje neobhodno sintezo, si je nemogoče predstavljati, da bi se lahko v procesih produkcije znanj v sociološki disciplini dokopali do spoznanj in politično relevantnih (policy) strateških podlag (scenarijev).

Za omenjeni interdisciplinarni primanjkljaj bi težko našli pravo opravičilo. Pred dvajsetimi leti je več avtorjev (Atul Kohli, Peter Evans, Peter J. Katzenstein, Adam Przeworski, Susanne Hoeber Rudolf, James C. Scott in Theda Skocpol, 1995) ugotavljalo, da se velika večina sociologov v svetu ne identificira z neko ekskluzivno teoretično usmeritvijo, ampak je zanje v tem pogledu značilen eklektični pristop. Njihove ugotovitve so vsebovale stališče, da taka odprta teoretskospoznavna drža bolj kot rigidna (dogmatska) privrženost določeni teoretski usmeritvi pozitivno korelira z naklonjenostjo interdisciplinarnemu pristopu. Razlogi, da se taka preveč optimistična pričakovanja niso uresničila, so številni in jih je na tem mestu težko predstaviti. Zato se bom omejil na tri, ki se mi zdijo najprepričljivejši: najprej že omenjeno 1. oženje intelektualne agende, 2. krizo paradigme in 3. spregled/nezaznavanje groženj, s katerimi se sociologija oziroma sociologi niso znali ali se jim nis(m)o mogli pravočasno upreti.

Prvi in drugi omenjeni razlog sta vzročno povezana. Spomnimo, da je Thomas Kuhn že pred dvema desetletjema »trde« in »mehke« znanosti, med njimi tudi sociologijo, opozoril, da za znanstvena spoznanja ne velja linearni proces, ampak se na določeni točki do tedaj prevladujoča (dominantna) spoznanja srečajo z nepremagljivimi ovirami, ki zahtevajo paradigmatični obrat, se pravi novo paradigmo. To z drugimi besedami pomeni, da s starimi koncepti, teorijami in z zastavljenimi vprašanji v znanosti ni mogoče več

naprej/napredovati, da so potrebni nov način mišljenja in razmišljanja, nov jezik in razlagalne metafore. V primerjavi z ekonomijo, ki jo poleg interdisciplinarnega duši tudi pluralni primanjkljaj (skupinsko enoumje), je v tem pogledu sociologija v boljši, čeprav še zdaleč ne tudi v idealni kondiciji. Večje število sociologov (Beck, 2000; Burawoy, 2013; Mlinar, 1992 in drugi), za katere velja, da (dosledno) zasledujejo interdisciplinarni pristop, je ponudilo teoretično in konceptualno inovativne predloge, ki prispevajo k oblikovanju nove sociološke (družboslovne paradigme) v času, ki ga zaznamujejo deroči procesi globalizacije skupaj z njenim razsrediščenjem (decentering) in s še nevideno globalno transformacijo. Te prispevke je mogoče v luči njihove interdisciplinarne resonančnosti v drugih družboslovnih (politologija, delno tudi v ekonomiji in politični geografiji) in tudi v humanističnih vedah prepoznati po uveljavljanju takih novih konceptov, kot so metodološki globalizem, velika (globalna) transformacija, glokalizacija, rehabilitacija koncepta družbe itn.

Naj do zdaj zapisano povzamem: če hoče sociologija ostati znanstveno in javno relevantna ter hkrati prispevati k izgrajevanju nove teoretične in konceptualne paradigme, si tega potrebnega ambicioznega cilja ni mogoče predstavljati brez kontinuirane implementacije interdisciplinarnega pristopa, kar je druga beseda za sodelovanje s sorodnimi družboslovnimi disciplinami. Tako se bo lahko tudi na najbolj profesionalno učinkovit način uprla grožnjam (Agata, 2014), kakršne v tem času predstavljajo komodifikacije znanja, omejenost (stupidity), informacijska prenasičenost in birokratizacija vseh ustanov, ki so tako ali drugače povezane s sociološko produkcijo in z diseminacijo znanja.

Zgoraj predstavljeni širši (mednarodni) kontekst v marsičem določa in (in)formira tudi pretoke (spo)znanj med sociologijo in politologijo v ožjem slovenskem prostoru. Zanj zaradi njegove majhnosti veljajo tudi nekatere posebnosti. Ni seveda nobena skrivnost, da se slovenski avtorji v obeh obravnavanih disciplinah med seboj (pre)malo berejo in pretežno spremljajo oziroma se predvsem opirajo na referenčne vire na svojem področju v svetu, pretežno v anglosaškem, kar ima za posledico komaj prepoznaven (interdisciplinarni) pretok doseženih spoznanj. Dober (interdisciplinarno zamišljen) namen, ki je bil povezan s preimenovanjem nekdanje Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Fakulteto za družbene vede, je (bil) in ostaja slabo izkoriščen.

Čeprav bi bilo treba za celovitejši vpogled na tem področju vložiti za to potreben in obsežen raziskovalni napor (npr. raziskovalni projekt, magistrska ali doktorska tema), lahko že zdaj, kljub kritičnemu primanjkljaju, omenim nekaj spodbudnih primerov pretoka (spo)znanj, ki bi jih kazalo okrepiti ali ponovno obuditi. Pri zadnjem gre za sodelovanje med sociologi in politologi v SJM v primeru starejše (prve) generacije politologov, ki pa je pozneje

zamrlo. Poleg tega lahko poudarimo nekaj širših družbenih tem in problemov, pri katerih so nekaj časa skupno delali oboji in še danes obstajajo utemeljeni razlogi za sodelovanje: raziskovanje problema neokorporativizma v navezavi na industrijsko sociologijo, druga občasna prepletanja so se nanašala na narod, nacijo, globalizacijo, stranke, interesne skupine (organizacije) in na analize posameznih politik (do žensk, dela, zaposlovanja in drugega). Največji del »gravitacije« skupnih spoznanj se je osredinjal okrog politične sociologije, kar se seveda zdi logično in kot tako ne preseneča.

Na podlagi kratke izmenjave mnenj o obravnavanem problemu z nekaj kolegi (s sociologi in politologi) se je oblikovalo tudi nekaj predlogov, ki bi lahko okrepili pretoke na tem področju. Naj se omejim predvsem na naslednje tri, o katerih je največ soglasja, ki so medsebojno povezani in se nanašajo na neizkoriščeni pretok na ravni magistrskih in doktorskih del, na problem organizacije raziskovalnega dela na način, da se raziskovalne skupine ne dopolnjujejo, in ne nazadnje na dejstvo, da obe stanovski združenji (SSD in SPD) ne izkoriščata priložnosti, da bi kritične družbene probleme, ki jih v tem času (krize) ne manjka, skupaj pretresli in (družbi) ponudili alternativne rešitve.

Viri

Beck, U. (2000). *What is Globalization?* Polity.

Burawoy, M. (2013). The Future of Sociology. V Robert Brym (ur.), *New Society*, Nelson.

Buzan, B. in Lawson, G. (2015). *The Global Transformation – History, Modernity and the Making of International Relations*. Cambridge University Press.

Kohli, A., Evans, P., Katzenstein, P. J., Przeworski, A., Hoeber Rudolf, S., Scott, J. C. in Skocpol, T. (1995). »The Role of Theory in Comparative Politics: A Symposium«. *World Politics*, 48, str. 1–49.

Lisiak, A. (2014). »Threats to Scholarly knowledge«. *IMV*, No. 113 (Spring/Summer), Dunaj.

Mlinar, Z. (ur.) (1992). *Globalization and Territorial Identities. Aldershot, Brookfield USA*. Hongkong, Singapore, Sydney: Avebury.

Rizman, R. (2014). *Odprte sociološke agende – globalizacija, demokracija in intelektualci*. Filozofska fakulteta UL.

POVEZOVANJE IN IZKLJUČEVANJE V DRUŽBOSLOVNEM RAZISKOVANJU KOMUNICIRANJA – ZA KOGA IN ZA KAJ?

Slavko Splichal

Sem redni profesor (1989) na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; po diplomi leta 1971 sem bil izvoljen za asistenta, leta 1975 sem magistriral, leta 1979 pa doktoriral. Od leta 1980 do leta 1982 sem bil direktor Centra za raziskovanje samoupravljanja pri Zvezi sindikatov Slovenije, v letih 1991–1993 dekan Fakultete za družbene vede. Sem eden izmed ustanoviteljev in direktor (1993–) Evropskega inštituta za komuniciranje in kulturo ter urednik njegove revije *Javnost – The Public*. Od leta 2003 sem izredni, od leta 2009 pa redni član SAZU. Sem dobitnik več priznanj in nagrad, med drugim Zoisove nagrade za vrhunske znanstvene dosežke (2000).

***

Nekaj let pred ustanovitvijo Slovenskega sociološkega društva se je v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji rojevala nova znanstvena disciplina, na predlog Franceta Vrega poimenovana »komunikologija« (Vreg, 1991). Poimenovanje ter interdisciplinarno zasnovane izobraževalne in raziskovalne programe na področju novinarstva in komunikologije, ki jih je Vreg s sodelavci izoblikoval v Ljubljani, so skoraj v celoti prevzeli na univerzah v Beogradu, Sarajevu, Skopju in v Zagrebu. Novi komunikološki programi so povsod v nekdanji Jugoslaviji nastajali pretežno v navezavi na politične vede, le v Ljubljani tudi v navezavi na sociologijo na takratni Visoki šoli za politične vede. V preimenovanju v Visoko šolo in potem Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo (zdajšnja Fakulteta za družbene vede) je sicer skupaj s sociologijo dobilo domovinsko pravico tudi novinarstvo, ne pa komunikologija, na kateri je bil študij novinarstva utemeljen. Jugoslovansko sociološko združenje je bilo s sekcijo za množično komuniciranje v tistem času ključno za povezovanje akademskih in »neakademskih« (zlasti iz republiških centrov RTV) raziskovalcev medijev pa tudi za povezovanje komunikologije in sociologije.

Po razpadu Jugoslavije je ugasnilo dotedanje plodno raziskovalno in pedagoško sodelovanje med fakultetami v republiških središčih. Hkrati so nekdanji interdisciplinarno zasnovani programi FDV z reformami – še zlasti z bolonjsko reformo – postajali vse bolj fragmentirani. In ne nazadnje – obetavni Mednarodni sociološki inštitut, ki je bil sodelovanju z ISA ustanovljen konec 80. let prejšnjega stoletja v Ljubljani, je hitro ugasnil. Prehoda v samostojno Slovenija tudi nista doživeli oz. preživeli izrazito interdisciplinarno

in empirično usmerjeni »neakademski« raziskovalni organizaciji, sindikalni Center za raziskovanje samoupravljanja in Služba za študij programa RTV Ljubljana. S kolegi iz Anglije, Nizozemske in iz ZDA sem takrat kot »nadomestilo« za izgubljene čezmejne povezave ustanovil Mednarodne kolokvije o komuniciranju in kulturi ter revijo *Javnost – The Public*, ki so se povezali v EURICOM, Evropski inštitut za komuniciranje kulturo.

Od takrat je bilo moje raziskovalno delo pretežno povezano s sodelovanjem s kolegi na univerzah v zahodni Evropi in Severni Ameriki, zato moj tukajšnji prispevek ni namenjen analizi odnosov med komunikologijo in sociologijo v Sloveniji, ampak se na kratko ter v nekoliko obrnjeni in zgodovinsko širši perspektivi lotevam odnosov med preučevanjem komuniciranja oz. komunikologije ter sociologijo oz. družboslovnimi znanostmi sploh. Nedvomno so ti odnosi vplivali tudi na konstituiranje komunikologije in njen odnos do drugih družboslovnih znanosti v Sloveniji, tako da konkretnejše razčlenjevanje teh razmer ostaja pomembna naloga za prihodnost.

Za uvod k pojasnjevanju teh odnosov je treba povedati, da družbeno komuniciranje sodi med najstarejša področja znanstvenega preučevanja v družboslovnih vedah, kot kažeta znamenita Platonov *Fajdros*, v katerem Platon razpravlja o družbeni vlogi in naravi govora, pisave in preventivne cenzure, ter Aristotelova *Retorika*, za katero še danes velja ocena, da je do zdaj najpomembnejše delo o prepričevalnem komuniciranju in da so vse poznejše razprave bolj ali manj le opombe k temu temeljnemu delu. Čeprav je Aristotel postavil retoriko ob bok logiki in dialektiki kot tretji ključni sestavini filozofije in so bile tudi prve razprave o naravi in družbenih funkcijah časopisov napisane že v 17. stoletju, torej veliko pred rojstvom sodobnega družboslovja, pa so vprašanja (prepričevalnega) komuniciranja vse do danes pretežno ostajala zunaj zanimanja filozofije in »tradicionalnih« družbenih ved, kot sta sociologija in politologija.

Odnos med »tradicionalnimi« družboslovnimi disciplinami in proučevanjem komuniciranja je še vedno ambivalenten. Komuniciranje je predmet p(r)oučevanja ter vključeno v disciplinarne taksonomije sociologije, psihologije, ekonomije, političnih ved in se hkrati uveljavlja kot posebna disciplina ali veda. »Osamosvajanje« nove discipline je sicer spodbudilo razvoj raziskovanja, vendar so bili širše družbene okoliščine medijev in komuniciranja ter »sam sistem, njegove kulturne in sociološke posledice ter njegove socialne in ekonomske predpostavke« (Adorno, 1969, 343), ki so bili predmet proučevanja v »predinstitucionalnem« obdobju, potisnjeni v ozadje kot posledica partikularnih interesov naročnikov raziskav in institucionalnih omejitev. Tudi v Sloveniji institucionalizacija nove discipline ni potekala brez postavljanja disciplinarnih pregrad in izključevanja, še večja omejitev razvoju pa so bili politični »pomisleki« zoper »nemarksistične« oz. »buržuazne« teorije komuniciranja in raziskovalne metode (Vreg, 1991; Splichal,

2015). Preseganje disciplinarnih pregrad in vzpostavljanje povezovanja je še vedno videti težavna naloga v svetu in pri nas. Osebno sem sicer naklonjen sodobni ideji (kritično zasnovane) »integralne znanosti«, ki naj bi premagovala disciplinarne omejitve, a moram hkrati priznati, da se mi zdi ideja težko uresničljiva – v svetu in Sloveniji.

Tako sodim na podlagi izkušenj pri pisanju dveh pomembnih dokumentov Evropske znanstvene fundacije: *Vital Questions: The Contribution of European Social Science* (2009) in *Media in Europe: New Questions for Research and Policy* (2014). Oba dokumenta v ospredje postavljata integrirano (*integrated*) in integralno (*integral*) družboslovno znanost (prvo pomeni preseganje monodisciplinarnosti s povezovanjem znanstvenih disciplin in/ali preseganjem razlik med njimi; pri drugem je poudarek na povezovanju akademskih in zunajakademskih akterjev) in tesnejše sodelovanje družboslovcev z drugimi znanstveniki (*Vital Questions*, 3). Integralno raziskovanje ne presega (predvsem) disciplinarnih omejitev, ampak ekskluzivnost ekspertnega raziskovanja. Ker družboslovno raziskovanje proučuje procese, ki imajo pomembne, dolgoročne posledice za veliko posameznikov in družbenih skupin, sodi neposredno v območje »javnega« – skladno z Deweyjevim razumevanjem, da javnost nastane takrat, ko se posamezniki in skupine, ki jih posredne posledice družbenih »transakcij«, v katerih niso mogli neposredno sodelovati, zavedajo njihovih dolgoročnih in pomembnih posledic ter nujnosti delovanja za uveljavitev svojih (skupnih) interesov »z metodami, namenjenimi regulaciji skupnih dejanj posameznikov in skupin« (Dewey, 1927/1991, 35). Ti akterji naj bi bili vključeni tudi v procese načrtovanja in izvajanja raziskav, ki zadevajo njihove interese in potrebe.

Vendar inter- in transdisciplinarno povezovanje raziskovanja in raziskovalcev ter vključevanje »zunajakademskih akterjev« v raziskovalne procese še zdaleč ni brez težav in pasti. Razlike znotraj znanstvenih disciplin in med njimi morda niso nepresegljive, so pa pomembne in v neki meri tudi paradigmatsko konstitutivne, kot so npr. razlike med »administrativnim« in »kritičnim« raziskovanjem že od Adorna naprej. Če torej govorimo o preseganju razlik z vidika možnosti sodelovanja, ki naj bi omogočilo družbenim vedam večjo »učinkovitost«, to ne pomeni niti prizadevanja za odpravo teh razlik niti podcenjevanja pomena teh razlik pa tudi ne prepričanja, da je tako sodelovanje vedno mogoče in smiselno. Enako velja za vključevanje »neakademskih akterjev«, pri čemer obstaja izjemno pomembna razlika med močnimi (npr. financerji) in šibkimi akterji (npr. državljani, še zlasti, če so deprivilegirani).

Leta 1996 objavljeno poročilo »Wallersteinove komisije« *Open the Social Sciences* je pozvalo k preseganju neproduktivnih disciplinarnih delitev, prikritih interesov in epistemoloških zablod ter k povezovanju humanistike in naravoslovja. Poročilo je doživelo ugodne pa tudi kritične odmeve, predvsem

na račun utopičnega univerzalizma in nezanimanja za osnovna vprašanja, kot je vprašanje, komu in za kaj oz. kakšne namene (naj) služijo znanstvena spoznanja, na kar je še zlasti opozoril Burawoy (2007) ob deseti obletnici poročila. Burawoy opozarja na razlike v znanstveni produkciji glede na to, *komu* je ta namenjena – akademski publiki ali »družbenim svetovom« zunaj univerze – in *čemu* je namenjena – ali je znanje namenjeno iskanju ustreznih sredstev za doseganje vnaprej določenega, samoumevnega cilja ali pa vključuje tudi razpravo o samih ciljih, ali je torej znanje instrumentalno ali refleksivno (Burawoy, 2007, 139–140).

Burawoyev premislek vodi do tipologije štirih vrst znanstvene produkcije, ki opredeljujejo polje družboslovnega raziskovanja, pri čemer Burawoy zlasti poudarja sodoben pomen »javne sociologije«, »javnih družbenih ved« in »javne univerze«, ki morajo posebej skrbeti tudi za produkcijo do zdaj zanemarjanega refleksivnega znanja, namenjenega zunajakademski populaciji. S Petrom Dahlgrenom (Splichal in Dahlgren, 2014) sva nekoliko modificirala štiri Burawoyeve kategorije, zlasti z mislijo na zgodovinske okoliščine in tradicije raziskovanja medijev in komuniciranja ter ohranjanjem dihotomije »administrativno – kritično«:

	Akademska publika	**Zunajakademska publika**
Instrumentalno znanje	profesionalno	administrativno *(policy*)*
Refleksivno znanje	kritično	javno

*Po Burawoyevi tipologiji (2007)

Če ta razmišljanja apliciram na enajst »življenjsko važnih vprašanj«, ki so poudarjena v *Vital Questions*,[1] je očitno, da je marsikje že *dopuščanje*, kaj šele *preseganje* spoznavnoteoretskih razlik med paradigmami znotraj disciplin (ekonomije, sociologije, pedagogike, klimatologije …), skoraj »misija nemogoče«. Te nepremostljive razlike se izrazito kažejo prav v zadnjem času (2015), npr. v opredeljevanju vzrokov in izhodov iz ekonomske krize, odnosu med neenakostjo in solidarnostjo, v pristopih k reševanju begunske krize, demokratičnem primanjkljaju v Evropi ali v kontroverznih interpretacijah podnebnih sprememb, pri čemer je mogoče veliko razlik povezati prav z vprašanjem, *komu* in *čemu* naj bi raziskovanje »služilo«.

V razčlenjevanju življenjsko pomembnih vprašanj iz leta 2008 je internet sicer le trikrat bežno omenjen, vendar je po mojem prepričanju prav ta

1 V *Vital Questions* je bilo opredeljenih naslednjih enajst »življenjsko važnih vprašanj«: 1) makroekonomija; 2) družbene in ekonomske neenakosti; 3) družbene neenakosti v zdravstvu; 4) staranje evropskega prebivalstva; 5) izzivi pred izobraževalnim sistemom; 6) Janusov obraz migracij v Evropi; 7) globalizacija, vladovanje in demokratični primanjkljaj; 8) izzivi evropeizacije; 9) regionalne neenakosti; 10) družbeni vidiki podnebnih sprememb; 11) družbenoekonomski učinek raziskovanja inovacij.

»izsilil« sodelovanje med disciplinami za boljše razumevanje in pojasnjevanje družbenih procesov. Sodobna vsepovsodnost interneta z vpletenostjo v prav vse družbene procese in pore posameznikovega in kolektivnega življenja ter delovanja opozarja na do zdaj nepredstavljive družbene posledice uporabe nove informacijske in komunikacijske tehnologije. Ne preseneča, da smo prav zaradi interneta v zadnjih desetletjih povsod priče hitri rasti raziskovanja interneta ter medijev in komuniciranja sploh. Brez interneta si sodobne družbe preprosto ni mogoče predstavljati. Pri tem internetizacija ne prinaša samo koristi, ampak tudi vse več neenakosti, zlorab, vsiljene publicitete, odvisnosti in nadzora. Na nevarnosti opozarja tudi odprto pismo nekaterih vodilnih strokovnjakov umetne inteligence iz začetka leta 2015, ki posebno vlogo v reševanju teh problemov pripisujejo predvsem družboslovnim raziskovalcem (Bratko, 2015). Ti problemi in njihovo znanstveno »reševanje« so neposredno povezani z usodnima Burawoyevima vprašalnicama, »za koga« in »za kaj« je raziskovanje.

V publikaciji *Media in Europe: New Questions for Research and Policy* (2014) smo v izhodišče zastavljanja »življenjsko važnih« vprašanj postavili človeka in državljana »v obdobju, v katerem se pojavljajo krize gospodarstva, blaginje, politične participacije in javno-zasebnega partnerstva …, ki ustvarjajo raven negotovosti in socialnega nemira, ki je bila v času prejšnje generacije v Evropi neznana«; iz tega izhodišča smo definirali štiri ključna področja, na katerih potekajo bistvene spremembe, ki zahtevajo znanstveno raziskovanje in politično intervencijo: 1) politično angažiranje v dobi medijatizacije (internetizacije); 2) digitalne delitve in njihove razredne, spolne, generacijske, etnične in regionalne določenosti; 3) ustvarjanje (medijskih) vsebin in »ustvarjalne industrije«; 4) oblikovanje multiplih identitet.

Tako definirana »življenjsko važna« področja internetizacije jasno izražajo prioritizacijo produkcije refleksivnega znanja, ki nima vnaprej postavljenih ciljev, ki naj bi jih z raziskovanjem učinkovito dosegli, ampak je namenjena prav iskanju z vidika »človeka in državljana« (ne pa npr. potrošnika ali kapitala) smiselnih ciljev. Integrirano in integralno raziskovanje je tu mogoče le, kolikor obstaja soglasje o tako postavljenih izhodiščih, saj sicer postane sporno, katera so res »življenjsko važna« vprašanja – za koga in za kaj. To je dobro pokazala ad hoc primerjava 12 ključnih vprašanj, ki smo jih oblikovali v našem dokumentu *Media in Europe: New Questions for Research and Policy* (2014), s ključnimi vprašanji oz. temami, ki jih je predstavil European Communication Summit Evropskega združenja komunikacijskih direktorjev (EACD) konec junija 2013.[2]

Presek med obema množicama ključnih vprašanj je bil nič, kar najbrž kaže predvsem razlike v pričakovanju, *komu* in *čemu* naj bo namenjeno

2 http://bloomcast.pt/en/noticias/noticia-17/

raziskovanje. Različne skupine raziskovalcev so ne le konstituirane na različnih teoretskih paradigmah, ampak jih tudi vodijo različni (ne le spoznavni) interesi, povezane so z različnimi zunajakademskimi akterji in naročniki. Ob takih razlikah postane sporno, katera so res »življenjsko važna« vprašanja, kar onemogoča integrirano-integralno raziskovanje. Integralno raziskovanje, ki presega ekskluzivnost ekspertnega raziskovanja, ne more zagotavljati »integriranega« raziskovanja, ki presega disciplinarne omejitve. Toda ker – kot je bilo poudarjeno – družboslovno raziskovanje po sami naravi stvari proučuje družbene procese, ki imajo pomembne dolgoročne posledice za veliko posameznikov in družbenih skupin, to ne more biti izgovor, da si ne bi prizadevali doseči višje stopnje »integralnosti« našega raziskovanja. Vendar je to mogoče samo na temelju *kritičnega* premisleka in soglasja o tem, *komu* in *čemu* je raziskovanje namenjeno.

Literatura

Adorno, T. 1969. "Scientific Experiences of a European Scholar in America." V: D. Fleming in B. Bailyn (ur.), *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930–1960*, 338–370. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bratko, I. 2015. »Kako lahko umetna inteligenca prevzame oblast?« Posvet Krasni novi digitalni svet? Umetna inteligenca, internetizacija in novi družbeni red. Ljubljana, SAZU, 2. junij 2015.

Burawoy, M. 2007. "Open the Social Sciences: To Whom and for What?" *Portuguese Journal of Social Sciences* 6 (3): 137–146.

Dewey, J. 1927/1991. *The Public and Its Problems*. Athens, Ohio: Swallow Press.

Media in Europe: New Questions for Research and Policy. 2014. Strasbourg: ESF.

Splichal, S. 2015. »Raziskovanje medijev in novinarstvo: 'Integralnost' med javnostjo in profesijo.« *Javnost: The Public*, suplement.

Splichal, S. and Peter D. 2014. "Media Research Paradigms: Conceptual Distinctions, Continuing Divisions." V: F. Darling-Wolf (ur.), *The International Encyclopedia of Media Studies: Research Methods in Media Studies* 7, 39–64. Wiley-Blackwell.

Vital Questions: The Contribution of European Social Science. 2009. Strasbourg: ESF.

Vreg, F. 1991. Trideset let komunikacijske znanosti na Slovenskem. *Teorija in praksa* 28 (8–9): 1018–1024.

Wallerstein, I, ur. 1996. *Open the Social Sciences. Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences.* Stanford: Stanford University Press.

SOCIOLOGIJA KULTURE IN HISTORIČNI MATERIALIZEM

Josip Rastko Močnik

Po diplomi iz sociologije in svetovne književnosti z literarno teorijo na ljubljanski Filozofski fakulteti leta 1968 sem bil eno leto novinar pri dnevniku Delo. Po podiplomskem študiju na École des hautes études en sciences sociales v Parizu sem leta 1975 dosegel »doktorat tretjega cikla« iz lingvistike – literarne semiotike na Université Paris-X Nanterre pod mentorstvom Algirdasa Greimasa. Leta 1983 sem doktoriral iz sociologije književnosti pod mentorstvom Božidarja Debenjaka. Od leta 1970 sem delal na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in se leta 2014 upokojil kot redni profesor. Zdaj predavam na Fakulteti za medije in komunikacijo v Beogradu. Najboljše poslušalstvo sem srečal v Moskvi, najhvaležnejše pa v Bolgariji. Plovdivska univerza Pajsij Hilendarski mi je leta 2005 podelila doktorat honoris causa.

***

V šestdesetih letih političnih mobilizacij in visoke teorije so bile univerze intelektualna in politična središča povsod po svetu, še zlasti v Jugoslaviji, tudi v Ljubljani. Poslušal sem povojne začetnike in institucionalne utemeljitelje tukajšnje sociologije. Pri Borisu Ziherlu smo se lahko naučili discipline ortodoksnega marksizma. Od Jožeta Goričarja smo se navzeli intelektualne širine in spoštovanja dosežkov iz zgodovine sociologije. Anton Žun je vpeljal alternativni marksizem Antonia Gramscija. Teorija družbenih formacij, ki jo je predaval Ludvik Čarni, nas je naučila, da je treba predmet analize obravnavati v enotnem konceptualnem polju in ga ne drobiti na posamezne perspektive, ki jih določajo institucionalizirane discipline ali celo ideološka stališča.

Teorija, ki smo se je učili na Oddelku za sociologijo, je bila marksistična teorija, tj. teoretizacija zgodovinskih razrednih bojev delovnih množic. Zato je bila v dialektičnem odnosu do svojega predmeta – zgodovinskih procesov in družbenih praks. Tudi v vsakdanjem življenju smo si prizadevali, da bi teorija, kolikor smo jo poznali, neposredno delovala v naših praksah. Teoretska posredovanost prakse je bila druga stran materialistične epistemološke zahteve, da je treba v analizi konkretnega zgodovinskega gradiva hkrati kritično ocenjevati in po potrebi predelovati teoretsko problemsko polje, tj. tudi sam konceptualni aparat. Ta epistemološka zahteva pa je bila spet le teoretizacija zgodovinske prakse jugoslovanskega socializma.

Na svetovni književnosti z literarno teorijo (kakor se je takrat imenoval moj drugi študij) smo pri Dušanu Pirjevcu doživljali dvojno študijsko

izkušnjo: na eni strani izjemna predavanja, na drugi njegovo intelektualno pot iz marksizma v fenomenologijo in nazadnje v heideggrovstvo. Pirjevčev umik iz teorije v filozofijo nam je sicer pomagal, da smo lahko brali Derridaja, ta pa nas je obvaroval pred strukturalističnim mehanicizmom.

Odločilni sta bili Althusserjevo branje Marxa in Lacanova vrnitev k Freudu. Pod njunim vplivom smo razvijali sociologijo kulture kot teorijo simbolnega in kot analizo ideoloških mehanizmov. Ta prijem je zahteval integracijo institucionalno sicer razdrobljenih disciplin (semiotike, diskurzivne analize, filozofije vsakdanje govorice, pozneje antropologije in zgodovinopisja). Ob tem so se postavljali posebni problemi, ki smo jih reševali, tako da smo zaostrili epistemološko strogost posameznih disciplin. Postopki so bili različni, a skupno je bilo prizadevanje, da bi integrirali polje družboslovja.[1] Takrat sem se ukvarjal s sociologijo književnosti. Prepričan sem bil, da je čim bolj eksaktna imanentna analiza besedil prvi pogoj, da jih lahko sociološko interpretiramo v njihovem zgodovinskem kontekstu. Kmalu se je pokazalo, da je (v bistvu »goldmannovsko«) dihotomijo »imanentna analiza/transcendentna interpretacija« mogoče odpraviti s teorijo ideološke interpelacije. Althusserjevo filozofsko (kategorialno) rabo lacanovskih konceptov sem vrnil v polje teorije in predlagal teorijo ideologije, ki je ločevala med »pogojno identifikacijo s 'subjektom, ki se zanj predpostavlja, da verjame'« (ideologija kot družbena vez) in »brezpogojno identifikacijo s 'subjektom, ki se zanj predpostavlja, da ve'« (interpelacija v pravem pomenu). Ta teorija je bila prezahtevna, saj je po njej lahko prišlo do ideološke interpelacije, le če je ideološka formacija v interpeliranem individuumu aktivirala nezavedno fantazmo. Hkrati sem ob vse bolj trivialni uporabi lacanovskega aparata za intuitivne domislice postal skeptičen do izvoza psihoanalitičnih konceptov. S pomočjo prijema, ki ga je vpeljal francoski jezikoslovec Oswald Ducrot, se mi je posrečilo izdelati teorijo interpelacije, ki temelji na konceptualnem paru »identifikacija – subjektivacija«. Pogoji za reproduktivno identifikacijsko interpelacijo in transformativno subjektivacijsko interpelacijo so zdaj šibkejši, teorija pa omogoča tudi precej natančno »bahtinovsko« formalizacijo. Vprašanje, kako se artikulirajo heterogene ideološke formacije, me je pripeljalo do teorije nacije kot »ničte institucije« (v Lévi-Straussovem pomenu). To je bil teoretski odgovor na zgodovinski razpad nacionalnih formacij in vznik identitetnih skupnosti, ki so razbile Jugoslavijo in povzročile

1 Drago Braco Rotar je iz likovne semiotike prešel k zgodovinski antropologiji; Bojan Baskar sistematično obdeluje problematiko, ki krši sistemske klasifikacije, in je za ta prijem našel ustrezno umestitev v socialni antropologiji; nedokončano delo Iztoka Sakside je problematiziralo mejo med družboslovjem in naravoslovjem. Jože Vogrinc je po zgledu britanskih kulturnih študijev prakticiral prehod »od Althusserja h Gramsciju« in je proizvedel izviren historični materializem. Igor Ž. Žagar je iz filozofije govorice prešel v teorijo diskurza. Albert Mrgole je zasnoval zgodovinsko sociologijo na Slovenskem.

vojne na našem področju. Konkretneje sem to problematiko obdelal s teoretsko skico o novih fašizoidnih politikah.

A vse to pravzaprav že pripada zgodovini sociologije kulture. Po letu 2000 so mlajši teoretiki in teoretičarke radikalno predelali problemsko polje in okrepili konceptualni aparat.[2] Razvili so materialističen koncept kulture, na novo epistemološko utemeljili disciplino, naprej so razvili teorijo ideologije in prispevali vrsto konkretnih analiz. Teoretsko so se spopadli z ideologijami, ki zasedajo problemska polja v humanistiki in družboslovju. Njihova materialistična sociologija kulture je analizirala kulturne prakse, institucije in kulturne politike v sodobnem perifernem kapitalizmu ter predstavila družbeno-zgodovinske učinke identitetnih politik priznanja. Mlajše kolegice in kolegi si prizadevajo, da njihove analize zajamejo predmet v njegovi protislovnosti in zgodovinski dinamiki; s tem na Slovenskem ponovno uveljavljajo teorijo historičnega materializma.[3]

Zdajšnji razcvet sociologije kulture je »prekaren«, kakor so prekerni njegovi nosilci in nosilke. Sociologija kulture je ta čas brez institucije, saj je matični oddelek na ljubljanski univerzi s podporo fakultetnega vodstva odpravil njeno institucionalno podlago, jo izgnal iz študija in pretrgal kadrovsko reprodukcijo. Usoda sociologije kulture je samo poseben primer krize univerze, ki smo jo znali analizirati, ne pa odpraviti.[4] Kriza tukajšnje univerze je ena izmed razsežnosti ponovne umestitve Slovenije na evropsko obrobje. Nova evropska periferija v Sredozemlju in postsocialističnih deželah je izdelek evropskega središča, ki z novo kolonizacijo nadomešča izgubo evroatlantske svetovne hegemonije. Sociologija kulture je izdelala vrsto prijemov za analizo teh procesov, a to ji do zdaj ni pomagalo, da bi si zagotovila institucionalno preživetje.

2 Zdaj že nekoliko zastarel pregled *status artis* je najti v tematskem bloku Sociologija kulture, objavljenem v *Ars & humanitas*, 2013, letn. 7, št. 1 (uredila Jernej Habjan in Rastko Močnik), http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-0HZGNKUZ/?query=%27keywords%3dFilozofski*%27&flanguage=mul&pageSize=25&fpublisher=Znanstvena+zalo%C5%BEba+Filozofske+fakultete&ftype=znanstveno+%C4%8Dasopisje (20. 9. 2015). Za pregled razvoja sociologije kulture v zadnjih desetletjih gl. v tem bloku: Rastko Močnik, Oris problematik v sociologiji kulture in izbrano bibliografijo na koncu bloka: Knjižne objave domače produkcije v sociologiji kulture.

3 Gl. tematski blok Historični materializem v *Teorija in praksa*, letn. 48, št. 1, 2011.

4 Avtorska skupina. *Kaj po univerzi?*. Ljubljana: Založba /*cf., 2013.

PREK DELITEV, RAZCEPLJENOSTI IN ODTUJENOSTI

Marina Lukšič - Hacin

Sem znanstvena svetnica in izredna profesorica za sociologijo, predstojnica Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU ter direktorica evropskega magistrskega študija migracij in medkulturnih odnosov (EMMIR) na Fakulteti za humanistiko UNG. Diplomirala sem leta 1989 na FSPN, magistrirala leta 1994 in doktorirala leta 1998 na FDV. Leta 1989 sem se zaposlila na ISIM ZRC SAZU in od leta 1999 sem njegova predstojnica. Od leta 1992 sem bila asistentka na Pedagoški fakulteti in na FDV UL ter se po izvolitvi v docentko kot predavateljica vključila v pedagoško delo na obeh fakultetah, po letu 2006 pa postala profesorica Fakultete za humanistiko na Univerzi v Novi Gorici. Od leta 1998 sem bila članica iniciativne skupine mednarodnega magistrskega študija migracij, ki je bil 2005 akreditiran kot mednarodni študij na daljavo Joint MA Migrationa and Intercultural Relations; leta 2010 je pridobil status programa Erasmus Mundus, akreditiranega pod imenom European Master in Migration and Intercultural Relations.

Od vsega začetka svoje profesionalne kariere se gibljem v treh znanstvenoraziskovalnih in pedagoških realnostih, ki pri nas vse od mojih študijskih dni do danes prebivajo druga ob drugi kot vzporedne realnosti z redkimi trenutki sodelovanja in sobivanja, pogostejšimi navzkrižji, z razhajanji in razprtijami, največ časa pa z uspešno reprodukcijo vzporednih realnosti brez medsebojnih povezav: humanistika, družboslovje in migracijske študije kot marginalni rob prve in druge. Druga močna razcepljenost in odtujenost, ki jo moram omeniti, pa je med pedagoško in raziskovalno dejavnostjo, natančneje med (polno obremenjenimi) raziskovalci in pedagogi v visokem šolstvu. Te delitve, ki so se med mojim študijem jasno javno zrcalile na ravni (konfliktnih) odnosov med posameznimi ustanovami: Filozofsko fakulteto, Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo (pozneje FDV) ter raziskovalnimi oddelki SAZU, ki so se pozneje konstituirali kot samostojni Znanstvenoraziskovalni center SAZU, so sčasoma prešle na prikrite sofisticirane ravni in tako pridobile na moči, namesto da bi bile presežene.

Skrb za prihodnost družboslovja in humanistike v Sloveniji sega že v prva leta novega tisočletja in leta 2004 je na ZRC SAZU izšla publikacija »Za odprto znanost«, v kateri številni znanstveniki razmišljajo o znanstvenoraziskovalni dejavnosti v Sloveniji in njeni prihodnosti. Danes je prenekatera misel tistega časa bistvenega pomena. Borut Telban npr. izpostavlja: »Zdi se, da v slovenski humanistiki (tako kot v širši družbi) prevladujeta dve skrajnosti: ena je izrazito lokalistična, druga pa globalistična. Slovenski obliki

globalizma in lokalizma sta odraz političnih, družbenih in kulturnih sprememb v tem geopolitičnem okolju v zadnjih petnajstih letih. V tem obdobju, ki nikakor še ni za nami, se vrednote in »pravila igre« ustvarjajo na novo. (…) Takšno nestrukturirano okolje omogoča različne oblike manipuliranja. Ko dobijo zagovorniki ene izmed skrajnosti večino, začnejo svojo moč uveljavljati tako, da svoje interese, poglede in vrednote vsiljujejo okolju, v katerem delujejo. V takih primerih strokovnost in kvaliteta seveda ne igrata dovolj pomembne vloge« (Telban, 2004, 24). Svojo misel nekaj strani naprej nadgradi s stavki, ki danes pred nas postavljajo zrcalo in postavijo kritiko temu, kar se je zadnja leta dogajalo v odnosu do družboslovja in humanistike v Sloveniji, ko pravi: »Namesto da humanistika in družboslovje sledita pravilom naravoslovnih ved, bi se morala več ukvarjati z javnim razmišljanje in s samo človekovo dejavnostjo. To pomeni tesnejši stik med analitiki in subjekti njihove študije ter z njihovimi praksami. Analitiki bi morali izkusiti družbeno reakcijo na njihovo raziskovanje. Mnogi, kot so na primer Pierre Bourdieu, Clifford Geertz, Alasdair MacIntyre, Richard Rorty in drugi, ne glede na velike razlike med njimi, pri študijah ljudi in družb poudarjajo praktično znanje pred epistemološkim. (…) To seveda ne pomeni, da bi morali humanisti svoje oddelke spremeniti v »profitne centre«, kot se neredko dogaja znanstvenikom tehničnih in naravoslovnih ved. Nasprotno, če bo in kjer bo do tega prišlo, bo družba izgubila poetiko človekove eksistence; ljudje, ki bodo živeli znotraj te družbe, bodo hlastali po samem bistvu življenja, ki ga »profitni centri« ne bodo znali in mogli ponuditi. Zaradi vsega tega menim, da bi slovenska humanistika morala graditi na poglobljenem analitičnem in argumentativnem znanju (ki ga je kot del srednjeevropskega razmišljanja vedno imela), hkrati pa bi morala biti sposobna to znanje vključiti v razprave, ki zadevajo širšo javnost, tako strokovno kot poljudno, tako domačo kot tujo« (Telban, 2004, 31).

V svoji razpravi, ki sem jo objavila v omenjeni knjigi, sem izpostavila, da: »znanja in vedenja, do katerih prihajamo raziskovalci v humanističnih in družboslovnih vedah, pa naj govorimo o novih idejah in spoznanjih ali vprašanjih, ki so bila že neštetokrat zastavljena in različni konteksti nudijo nanje različne odgovore, ne smejo postaviti meje drznosti misli. Znanost, kot jo razumem sama, se tu pravzaprav čisto zares šele začne. Nadgraditi spoznanje z drzno kritiko in odkrivanjem njegovih pomanjkljivosti, ki temeljita na dvomu kot osnovnem postulatu obstoja družboslovne in humanistične znanosti, šele zaokroži znanost v nekaj, kar se pomembno razlikuje od mišljenja, katerega temeljna vodila so popolna resnica, aksiomi in zakonitosti. Dvom je tisti, ki znanost ustoliči kot znanost. Njegova nadgradnja je kritična distanca do obstoječega védenja in ravnanja. Nova spoznanja in ugotovitve niso zakonitosti, pač pa verjetnosti – večje ali manjše – in ob njih vedno obstajajo možnosti izjem. Te izjeme so potencialne nosilke novih dvomov« (Lukšič

Hacin, 2004, 33). Novi dvomi pa so predpogoj znanstvene dinamike, saj naj še enkrat izpostavim, da je dvom tisti, ki znanost ustoliči kot znanost. Neprestana preiskovanja in vedno nova preizpraševanja dobljenih rezultatov, postavljenih interpretacij in odnosov, to je družboslovna in humanistična znanost. Nova spoznanja in ugotovitve niso zakonitosti, ampak verjetnosti – večje ali manjše – in ob njih vedno obstajajo možnosti izjem. To pa je tisto, kar povzroči, da znanost ni in ne more biti tržna. Dvom se ne prodaja, prodaja se resnica, čeprav je dejansko samo navidezna in konstrukt. V tem tiči tudi osnovni nepomirljivi konflikt med bistvom znanosti, kot ga razumem sama, in znanostjo, kot je danes definirana skozi normativne pogoje, objavljene v različnih pravilnikih ARRS, ki so v zadnjih letih okrepili in poglobili konfliktne odnose med že pred tem sprtimi akterji znanstvenoraziskovalne dejavnosti, pa naj govorimo o ustanovah ali posameznikih.

Sedanjost pred znanost v Sloveniji postavlja izzive sožitja, kooperacije, sodelovanja, predvsem pa konstruktivne kritike. Vse to so temeljni pogoji, če želimo v integraciji EU, katere del smo, prodreti, postati prepoznavni oziroma – kar je najpomembneje – najprej preživeti na ravni védenja in kompetenc, ki jih kot znanstveniki imamo, a se hkrati v mednarodnem merilu samodegradiramo. Svoje mednarodne povezave pogosto uporabljamo za vzajemno (finančno) izčrpavanje in onemogočanje 'sovražnika' na domačem dvorišču, namesto da bi jih usmerili v skupno krepitev in mednarodni prodor slovenskega znanja, ki je znotraj še vedno obstoječe močne nacionalistične percepcije o evropskih znanostih postavljeno v marginalno pozicijo zaradi etničnega predznaka prostora, v katerem nastaja. Istemu principu razumevanja in delovanja so podlegli tudi nosilci družbenopolitične moči, ki kreirajo ključne principe funkcioniranja znanosti pri nas. Namesto da bi formalni mehanizmi, pravila in pogoji dela, ki jih kreirajo na Ministrstvu RS za izobraževanje, znanost in šport ter na Agenciji RS za raziskovalno dejavnost, odpirali prostor za oblikovanje mednarodnih akterjev znanosti na domačih tleh, ti vse, kar je slovensko, degradirajo in nas nagrajujejo le, če se hlapčevsko udinjamo (včasih tudi s plačili) tujim znanstvenim – še večkrat pa samo tržnim – agensom, medijem in ustanovam. Pomembnejša kot vsebina so postala sredstva posredovanja te vsebine. Časi vzajemnega posredovanja forme in vsebine so minili. Živimo in delamo v trenutku, ko je forma pojedla vsebino.

Omenjena formalna pravila in pogoji dela poleg zgoraj omenjenega dodatno poglabljajo razhajanja med družboslovjem in humanistiko, znotraj njiju pa, ne glede na alarmantne signale ob t. i. begunski krizi, ki v ospredje postavlja socialno-kulturno-družbeno neukost, nesenzibilnost naše družbe v vseh njenih sferah, vključno z znanstveniki, migracijske študije še vedno ostajajo marginalne ali pa se celo še bolj marginalizirajo. V svoji šestindvajsetletni profesionalni karieri preživljam čas, ko so naši raziskovalni problemi,

naše znanstvene discipline in naša širša raziskovalna področja, med njimi družboslovje in humanistika, oropani vsakršnega strateškega razmisleka o kratkoročnem, kaj šele o srednjeročnem in dolgoročnem razvoju. O (nacionalnih) strategijah 'ni ne duha ne sluha', raziskovalci/znanstveniki pa naj bi bili mali multipraktiki, ki se spoznamo na vse, sledimo potrebam trga in prodajamo (tržne) resnice. Le da pogosto velja, da tisti, ki zna vse, dejansko ne zna nič. Znanstvena dinamika je prepuščena popolni stihiji t. i. interesov trga in vsakokratnih sporadičnih kriterijev t. i. znanstvene odličnosti. Znanost o znanosti in zgodovinski vpogled v znanstvene dinamike sta priča, da so takšni konteksti idealni za nevtralizacijo vpliva znanstvenih spoznanj na družbene in politične odnose, ko znanost postane sama sebi namen in je družbeno jalova. In to je trenutna usoda humanistike, družboslovja in migracijskih študij v Sloveniji. To je tudi mesto, za katero bi lahko rekli, da se te tri zelo različne vzporedne realnosti – humanistika, družboslovje in migracijske študije – srečajo v enakosti, kot bi govorili o 'enakopravnosti' v brezpravju.

Literatura

Lukšič Hacin, M. (2004). Vloga humanistike. V: Za odprto znanost (ur. Oto Luthar in drugi). Založba ZRC, Ljubljana str. 33–36.

Telban, B. (2004). Humanistika v kontekstu lokalnih, nacionalnih ter globalnih vplivov in interesov. V: Za odprto znanost (ur. Oto Luthar in drugi). Založba ZRC, Ljubljana, str. 22–32.

K RAZMERJU MED SOCIOLOGIJO IN PSIHOLOGIJO

Mirjana Ule

Sem redna profesorica za socialno psihologinjo, od leta 1971 zaposlena na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, ustanoviteljica in predstojnica Centra za socialno psihologijo pri IDV FDV, vodja programske skupine Socialna psihologija in sociologija vsakdanjega življenja. V svoji znanstveni karieri sem se vseskozi gibala med psihologijo in sociologijo ter tematizirala zanemarjena področja teh znanosti. Tako sem v sedemdesetih letih preteklega stoletja v javnomnenjskih raziskavah začela s področji razmerja med zasebnostjo in javnostjo, razmerji med spoloma, spremembe družinskih razmerij. V osemdesetih letih sem formirala študije mladine in odraščanja ter iz tega izhajajoče študije življenjskih potekov. V devetdesetih letih sem te teme združila v študije vsakdanjega življenja, znotraj katerih sem v zadnjih dveh desetletjih poleg že prej omenjenih tem raziskovala predvsem sodobne identitetne probleme in družbene vidike zdravja.

Uvod

Razvoj sociologije v svetu in Sloveniji je zaznamovan z obojestranskimi prehodi med individualno in splošno družbeno ravnjo raziskovanja in mišljenja ter med aplikativno in teoretsko-konceptualno usmeritvijo. V ospredju pozornosti sociologije v Sloveniji so bile v prvih desetletjih razvoja predvsem makroanalize družbenih struktur in procesov. Spremenjena družbena razmerja pa sociologijo vse bolj izzivajo, da preveri in razvije svoje koncepte tudi v mikro- in mezokontekstih vsakdanjega življenja posameznikov in socialnih skupin. Teh prehodov od makro- do mikroravni analize pa sociologija ni mogla razviti le sama iz sebe, ampak le v navezavi na druge družboslovne vede in discipline, ki so se podrobneje posvečale raziskovanju človeškega doživljanja in delovanja v mikro- in mezokontekstih. To interdisciplinarno povezovanje sociologije s sorodnimi vedami in z znanstvenimi disciplinami vzpostavlja novo transdisciplinarno raziskovanje in znanje, ki samo na videz zmanjšuje družbeno moč in vlogo sociologije. V bistvu krepi njeno refleksivno moč in ji omogoča, da postaja neke vrste metaznanost. Širi tudi njeno uporabnost v praksi z refleksivnim poseganjem v vsakdanje življenjske prakse (od sociologije prostora, arhitekture, zdravja, prehranskih praks, telesa, spolov, otroštva do mladine itn.).

Prav navezovanje sociologije na socialno psihologijo je pomenilo zelo pomembno vzpodbudo za razvijanje sociologije v teh kontekstih. Namen prispevka je torej analizirati razmerje med sociologijo in (socialno) psihologijo

v petih desetletjih razvoja in prepletanja obeh disciplin v Sloveniji. Predstavila bom tezo, da sta obe disciplini od povsem različnih pojmovnih modelov in raziskovalnih pristopov razvili skupno interdisciplinarno bazo raziskovanja, ki ustvarja skupen raziskovalni prostor, ki je ploden za obe disciplini in raziskovalno področje na splošno. To se vidi na ustvarjanju novih raziskovalnih področij, kot so: študije vsakdanjega življenja, študije mladine, študije življenjskega poteka, študije identitet, stigmatizacije, diskriminacije itn.

Sociologija in psihologija na dveh bregovih

V svojih začetkih v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja sta bili psihologija in sociologija v Sloveniji povsem na nasprotnih bregovih. Psihologija se je definirala kot veda, ki se ukvarja s človekovimi kognitivnimi in vedenjskimi odzivi na zunanje dražljaje. Zelo se je branila kakršne koli vpetosti v družbena razmerja. Razumela jih je kot ideologizacijo vede, zato smo na prvih urah psihologije slišali, da je psihologija naravoslovna veda. Zato je bilo najšibkejše področje v študiju psihologije prav področje socialne psihologije. Sociologija pa se je v tem času – nasprotno – ukvarjala z velikimi makrotemami in s projekti, kot so: sociologija dela, religije, samoupravljanja, znanosti. Teme, ki so blizu vsakdanjemu življenju človeka, niso veljale za verodostojne teme znanstvenega raziskovanja. Tudi v razmerju med sociologijo in psihologijo v Sloveniji je torej veljala Adornova ugotovitev, ki jo je razvil v svojem znanem članku K razmerju med sociologijo in socialno psihologijo: »Kadar so potlej sploh razmišljali o razmerju med teorijo družbe in psihologijo, so zgolj odkazali obema disciplinama njuno mesto v sistematiki znanosti, težave, ki jih njuno razmerje prinaša, pa so obravnavali kot vprašanja pojmovnih modelov. Ali je treba izvajati družbene pojave iz objektivnih pogojev ali duševnega življenja podružbljenih individuov ali iz obojega; ali se obe vrsti razlage dopolnjujeta, se izključujeta ali pa je njuno razmerje samo potrebno najprej nadaljnjega teoretskega premisleka – vse to se reducira na metodologijo« (Adorno, 1976: 32).

To zanikanje pomena družbenega ter razmerja med družbo in človekom sem občutila kot veliki manko v študiju psihologije v sedemdesetih letih na FF. Posebej še, ker je bilo to obdobje vznika študentskih in drugih družbenih gibanj, kritičnega prevpraševanja pozicije subjekta v družbi in kritične teorije družbe. Zato so bile ravno študentske tribune, javne razprave in diskusije takrat zame nujni vzporedni študij. Poleg tega sem se zaradi znanja nemškega jezika začela seznanjati z besedili kritične teorije družbe (Adorno, Horkheimer, Marcuse, Fromm) in kritične psihologije (Holzkamp, Lorenzer, Ottomeier, Horn). Zato je povabilo dr. Nika Toša, predstojnika Centra za raziskovanje javnega mnenja, da se kot psihologinja po diplomi kot mlada raziskovalka vključim v delo Centra, obetalo ravno možnost mojega osebnega razvoja v smeri družbeno angažirane psihologije. Temu je že po enem

letu dela v Centru sledilo vabilo takratnega dekana fakultete dr. Vrega, da sodelujem kot asistentka pri predmetu socialna psihologija in celo prevzamem vse delo na tem predmetu. To je pomenilo, da začnem razvijati socialno psihologijo, ki je do takrat v Sloveniji dejansko nismo imeli.

To, da sem začela razvijati socialno psihologijo na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, je pomenilo tudi možnost, da razvijam družbeno kritično, angažirano socialno psihologijo v soočenju z drugimi družbenimi vedami, predvsem s sociologijo. Prvo znanstveno socialno psihološko študijo sem objavila v znanstveni monografiji Od krize psihologije do kritične psihologije (1986). Monografija ni doživela kakega posebnega odmeva na Oddelku za psihologijo, je pa marksistični center CK ZKS organiziral razpravo o njej, na kateri so sodelovali takratni eminentni psihologi, filozofi, sociologi. Celotna avtorizirana razprava je bila objavljena v reviji Anthropos (1987). Pomenljiva je bila diskusija dr. Antona Trstenjaka, ki je med drugim rekel: »Če bi pisal pred tridesetimi leti knjigo v takem stilu, bi rekli – to je pa filozofija. Nisem upal takrat tako pisati, a bi hotel. Danes pa smemo že tako in celo moramo … je napol psihologija, napol filozofija, napol sociologija, saj je socialna psihologija. Tu smo na interdisciplinarnem področju. Smo se že znebili tistega ozkega empirističnega, če hočete, eksperimentalnega gledanja na psihologijo« (1987, 9). Takratni profesor filozofije dr. Vojan Rus je podobno komentiral vsebino knjige in podal dobro diagnozo takratnega razmerja med družbenimi vedami in psihologijo: »Notranja ovira znanosti so pri nas določene teze na področju družbenih ved, ki so močno enostranske in pogosto zelo trde, dogmatične in ki neusmiljeno oklepajo veliko družbenih ved. Gre npr. za pogosta stališča, da je družbeno-ekonomska osnova, da so socialne strukture tako absolutno določujoče, da je vse individualno, subjektivno samo njihov prilepek … Tako enostransko tezo ta knjiga upravičeno in zavestno kritizira. Na drugi strani pa utemeljeno kritizira izrazite subjektivistične in atomistične teze, po katerih naj bi bil subjekt, osebnost nespremenljiv atom brez notranjih nasprotij in povsem ločen od družbenega gibanja … Mislim, da je ta knjiga zelo pomembna točka mogočega obrata v družbenih vedah, ker se dosledno kritično spoprijema z obema tema (1987, 10–11).

Knjiga je, kot je v razpravi omenil prof. dr. Pečjak, nastala pod vplivom nemške kritičnodružbene tradicije in mojega doktorskega študija v tedanji zahodni Nemčiji, na Univerzi v Münchnu. Tam pa sem v osemdesetih letih spoznala tudi nove smernice v sociologiji in psihologiji. Spoznala sem se s prof. Ulrichom Beckom in že leta 1985 še svežo dobila v roke njegovo knjigo Risikogesellschaft (1986). Seznanila pa sem se tudi z novimi raziskovalnimi smernicami ter s področji v socialni psihologiji in sociologiji, s študijami spolov, študijami družine, predvsem pa s študijami mladine. Prav te študije so nakazale nove smernice v razvoju sociologije in socialne psihologije,

predvsem nujnost interdisciplinarnega povezovanja in preseganja omejenosti disciplin pri preučevanju tako dinamičnih procesov, kot je mladosti in propulzivnih družbenih skupin, kot je mladina, na primer potrebo po drugačni konceptualizaciji fenomenov, kot so: odraščanje, socializacija, razvoj.

Odpiranje sociologije

Takrat, to je v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, se je začel tudi širše v Evropi preobrat v družbenih vedah – odmik od abstraktnih globalnih teoretskih modelov, obremenjenih z ideološkimi nasprotji (kot je npr. nasprotje med marksizmom in funkcionalizmom) k raziskavam konkretnih življenjskih problemov. V metodologiji se je to poznalo npr. v večji odprtosti sociologije za kvalitativno raziskovanje, zlasti za tisto, ki je prinašalo tudi kako emancipatorno vrednost. Diskurzne študije pa študije spolov, mladine, socialne izključenosti in diskriminacije so bile tipični primeri tovrstnega raziskovanja. Mislim, da je sociologija od tega preusmerjanja veliko pridobila. Predvsem je postala bolj integrativna, dinamična in socialno povedna. Meni pa je to dogajanje pomenilo nekakšno potrdilo moje lastne percepcije vloge socialne psihologije kot povezovalne vede med sociologijo in psihologijo, konkretno pa kot tendenčno brisanje razlik med t. i. sociološko in psihološko socialno psihologijo v družbeno relevantno socialno psihološko raziskovanje (Ule, 2009), čeprav sem bila zaradi te svoje znanstvene naravnanosti simbolično »izključena« oziroma nepriznana v psiholoških in sociioloških krogih; psihologi so mi očitali, da »nisem več psihologinja«, za sociologe pa sem bila »pripadnica neke druge stroke«.

Ta moja interdisciplinarna pa kritično emancipatorna naravnanost me je v tem času privedla do »odkrivanja« novih mladinskih gibanj po svetu in v Jugoslaviji kot prvovrstnega socialnega fenomena z izjemnim emancipatornim potencialom, ki ga je vsekakor treba natančneje raziskovati. Kmalu po prihodu iz Nemčije sem dobila vabilo za sodelovanje v prvi in edini obsežni raziskavi mladine na prostoru nekdanje Jugoslavije, ki sta jo vodila Inštitut za društvena istraživanja (IDIS) iz Zagreba ter Center za raziskovalno, dokumentacijo in izdajateljstvo pri ZSMJ (CIDID) iz Beograda pod vodstvom eminentnega sociologa na takratnem jugoslovanskem prostoru dr. Srdjana Vrcana. Sodelovali pa so socialni psihologi in sociologi iz akademskih ustanov vseh republik nekdanje Jugoslavije. Po osamosvojitvi Slovenije in ustanovitvi Urada za mladino smo s takratnim vodjem urada sklenili pogodbo o sodelovanju in tako je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja nastala vrsta raziskav mladine, ki so imele precejšen odmev v strokovni in siceršnji javnosti. Vse so objavljene v znanstvenih monografijah (Prihodnost mladine, 1995; Predah za študentsko mladino, 1996; Youth in Slovenia. New Perspectives from the Nineties, 1998; Socialna ranljivost mladih, 2000), ki so ne samo odraz stanja mladine v takratnih tranzicijskih časih, ampak tudi

analiza časa. So pa to izrazito interdisciplinarne študije, ki so presegle omejenost konceptov socializacije na eni strani in individualizacije na drugi strani.

Študije socialne psihologije pa študije mladine so sprožile potrebo po novi raziskovalni enoti. Tako sem predlagala ustanovitev Centra za socialno psihologijo. Ta je bil ustanovljen leta 1994. Center je bil pomemben, zato ker je legitimiral pomembno pedagoško in raziskovalno področje socialne psihologije na FDV. Pedagoško sem v tem času razvila še vrsto iz socialne psihologije izhajajočih predmetnih področij, na primer: ekološko psihologijo (na pobudo prof. Mlinarja), psihologijo komuniciranja (na pobudo prof. Vrega in pozneje prof. Splichala), psihologijo komuniciranja in trženja pa študije mladine ter sociologijo vsakdanjega življenja. Raziskovalni center je takrat združeval socialne psihologe, ki so se mi pridružili na FDV (dr. Bojan Dekleva, dr. Vlado Miheljak), pa sociologinje, ki so se specializirali za sociološke študije zasebnosti, družine in so se mi pridružili pri raziskovanju mladine (dr. Tanja Rener).

Prav raziskovanje tem iz vsakdanjega življenja pa me je vzpodbudilo k predlogu za magistrski študij sociologije vsakdanjega življenja, ki je temeljil na naši raziskovalni dejavnosti. Magistrski študij sociologije vsakdanjega življenja je bil sredi devetdesetih let oblikovan v okviru študija sociologije kot interdisciplinarni študij socioloških in psiholoških tem iz vsakdanjega življenja, ki smo jih vse tudi raziskovali. Teme, kot so: vsakdanji svet, vsakdanje življenje, življenjski potek in nanje vezane subteme: identitete, stili, zdravje, telo, odnosi, prehranske prakse itn., so v zadnjih desetletjih postale pomembne in ponekod prednostne teme socialnopsiholoških in socioloških znanosti. Za vsa ta področja vsakdanjosti je bilo znotraj sociologije in psihologije značilno, da se nanašajo na nekaj, kar je navidezno neproblematično, samoumevno, preprosto, trivialno. To pomeni, da vsakdanje, trivialno postane nenadoma vredno vse pozornosti, resnega akademskega in političnega diskurza. To se je videlo na svetovnih socioloških kongresih, ko so se od devetdesetih letih naprej pojavljale nove sekcije, kot so: sociologija mladine, zdravja, prehranskih praks, telesa itn.

Obrat sociologije v vsakdanje življenje in življenjske prakse

Za tak obrat sociologije v mikrosfero vsakdanjega življenja je več družbenih razlogov, na primer refleksivna modernizacija sodobnih družb (Giddens), zlom fordistične družbe in prehod v postfordistično družb v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja (Sennett, Bauman). Prevlada trga v neoliberalnih pogojih je povzročila, da so se kreativni elementi produkcije v tendenci začeli pomikati v vsakdanjost, zasebnost, prosti čas oz. da se je ukinila ostra delitev javnost – zasebnost, delovni – prosti čas, delovno mesto – gospodinjstvo. Poleg tega so zlomi velikih ideoloških sistemov pokazali, da so se izčrpali potenciali za velike družbene preobrate, zgodbe, ideologije. Izkazalo

se je, da so pomembni poskusi družbenih sprememb zastali pred navidezno nepojmljivo odpornostjo ljudi pred različnimi poskusi naglega in radikalnega prevrednotenja ter prestrukturiranja njihovega vsakdanjega življenja; potreb, navad, rutin. Emancipacija vsakdanjosti in zasebnosti pa je povzročila tudi potrebo po tematizaciji nekaterih zanemarjenih in spodrinjenih tem vsakdanjega življenja in okolja, reaktiviranje potreb po bližini, intimnosti, zaupnosti, blagosti v vsakdanjem svetu.

Usmeritev k temam vsakdanjega življenja je znotraj sociologije sama po sebi pomenila svojevrstno družbeno kritiko in kritiko prevladujočih tokov v družboslovju. Je pa povzročila tudi velike epistemološke premike v sociologiji. Primarnost vsakdanjega sveta je podlaga za kvalitativno metodologijo, kajti življenjski svet je dostopen skozi doživljanje in sodoživljanje dogajanj, ne pa skozi kvantitativne, npr. statistične metode ali eksperimente. Vsakdanji svet je svet onkraj metodološkega razcepa na subjekt in objekt raziskovanja, ki jo priznavajo tradicionalne znanstvene metodologije. Vsaka raziskovalka vsakdanjega sveta je to lahko le kot soudeleženka tega sveta. Spremenile so se tudi temeljne sociološke kategorije. Znotraj tematizacije vsakdanjega življenja so postale temeljne teoretske pozicije: pomen, smisel, znanje, vedenje, konstrukcija realnosti.

Pomembno je, da je magistrski študij vsakdanjega življenja poleg sociologov in sociologinj pritegnil diplomante in diplomantke z drugih področij, npr. zdravnike in zdravnice, pedagoge in pedagoginje, arhitekte, socialne delavce in delavke, medicinske sestre, etnologe, jezikoslovce itn. Vsi ti so sociologijo vsakdanjega življenja razumeli za izrazito refleksivni študij, ki jim je omogočil družbeno refleksijo in teoretizacijo lastne profesije. Velika škoda se je tu naredila v zadnjem desetletju s prehodom v bolonjski študij in z ukinitvijo znanstvenega magisterija. Magistrski študij je namreč postal nadaljevanje študija iz prve stopnje in tako izgubil svojo refleksivno moč. Z razvojem neoliberalne družbe, ki temelji predvsem na takih pragmatičnih vrednotah, kot so: kapital, profit, moč, tekmovanje, pa je refleksivno moč do neke mere izgubila tudi sociologija. Sociološka refleksija v akademskem študiju pa tudi sociološka refleksija družbenih razmer je ravno v zdajšnjih razmerah v akademski sferi in družbi na splošno še kako pomembna. Upam, da je petdesetletnica sociologije ravno pravi prostor za ponovni zagon sociološke refleksije v akademskem in siceršnjem družbenem prostoru v Sloveniji.

Sodobna socialna psihologija je, vsaj kot to sama razumem, pomembno obogatila sociologijo, npr. s temeljnimi uvidi v procese socialne konstrukcije stvarnosti, delovanje »mikroideologij« vsakdanjega življenja, sodobnih fluidnih identitetnih strategij, skupinskih in medskupinskih odnosov, v genezo družbenih gibanj. Gre za skupek konceptualnih in metodoloških inovacij, ki se morda danes komu zdijo samoumevne, vendar si je bilo treba zanje vedno izboriti prostor v aktualnem polju družboslovnih raziskav v

konkurenci z drugimi pristopi. Upam, da sem s svojim dozdajšnjim znanstvenim in raziskovalnim delom, ki ga je redno spremljal kak moj siceršnji družbeni angažma, uspela nekaj teh inovacij vnesti tudi v slovensko sociologijo oz. družboslovje na splošno; upam, da bodo podobno počeli tudi moji nasledniki na polju socialne psihologije in sociologije vsakdanjega življenja.

Literatura

Adorno, T. (1976). K razmerju med sociologijo in psihologijo. *Problemi – Razprave*, 163–168, str. 30–54.

Rus, V. (1987). Razgovor ob knjigi Mirjana Ule Od krize psihologije h kritični psihologiji. *Anthropos* 3–4, str. 9–13.

Trstenjak, A. (1987). Razgovor ob knjigi Mirjana Ule Od krize psihologije h kritični psihologiji. *Anthropos* 3–4, str. 7–9.

Ule, M. (2009). *Socialna psihologija*. Analitični pristop k življenju v družbi. Ljubljana: FDV (zbirka Psihologija vsakdanjega življenja).

SOCIOLOGIJA IN SOCIALNA ANTROPOLOGIJA: LOČEVANJE IN PREŽEMANJE

Bojan Baskar

Sem redni profesor socialne antropologije in mediteranistike na Oddelku za sociologijo in Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF v Ljubljani. V svoji akademski karieri sem se ukvarjal s številnimi področji, preden sem se ustalil v socialni antropologiji in si izbral svojo regionalno specializacijo v Mediteranu. Stalnici v moji polimorfni intelektualni radovednosti sta bili zanimanje za epistemologijo (meje med vedami, medsebojno sposojanje konceptov, različni pomeni konceptov v različnih vedah …) in prepričanje, da se najkreativnejše stvari dogajajo na mejah disciplin in ne v njihovih središčih.

***

Ko sociologi pomislijo (ali se spomnijo) na antropologijo, jo največkrat vidijo kot *socialno* antropologijo. (Tu zanemarimo, da lahko pomislijo tudi na fizično oziroma antropološko antropologijo, ki je v kontinentalni Evropi dolgo veljala za antropologijo *tout court*.) Kadar se sociologi in antropologi skupaj znajdejo na oddelku, se ta najpogosteje imenuje Oddelek za sociologijo in socialno antropologijo. Lahko se imenuje tudi 'za sociologijo in antropologijo', za oddelek za 'sociologijo in *kulturno* antropologijo' pa nisem še nikoli slišal in ga nisem našel niti z Googlom. To me ni presenetilo. Sociologi in antropologi, formirani v tradicijah kulturne antropologije (to so v izhodišču tradicije nemškega historicizma, ki ga je Boas uspešno transplantiral v ZDA), so namreč dejansko kot olje in kis. Tudi če jih pretresemo, se čez nekaj časa spet separirajo.

Danes bi večina antropologov rekla, da razlikovanja med socialno in kulturno antropologijo ni več oziroma da so razlike med njima minimalne. To ne drži. Res je, da so že dolgo tega potihnili sektaški spori med njima (kjer je šlo predvsem za rivalstvo med britansko socialno in ameriško kulturno antropologijo), a tradiciji nemškega historicizma in francoske sociologije (ki je socialni antropologiji dobavila sociološko teorijo) sta znotraj antropološke vede še zmeraj aktivni.

Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF (v nadaljevanju: OEKA), za katerega sem se odločil v pričakovanju, da bom lahko na njem bolj zadovoljivo prakticiral antropologijo v celoti in ne le v enem njenem ožjem sektorju, je v konservativni strukturi njegovega silabusa še zmeraj mogoče razbrati miselne poteze nemške historicistične tradicije. Eden

sočnejših indicev te pripadnosti je vztrajanje pri terminu *socialna kultura*. Gre za raritetni izraz nemške provenience (*soziale Kultur*), ki delegitimira rabo klasičnih pojmov socialne antropologije, kot so: družbena struktura, družbena organizacija in celo družba. Ker mora biti naša kulturna antropologija (oziroma etnologija) za vsako ceno popolnoma različna od sociologije, mora imeti svoj predmet definiran v celoti neodvisno od sociologije ali kar družboslovja. Vse, kar je na pojavih družbenega, lahko postane predmet te vede edino tako, da je asimilirano kulturi. Najprej sta obstajali materialna in duhovna kultura, z razmahom družboslovja v teku 20. stoletja pa so morali odmeriti prostorček še za socialno kulturo. (Če bi anglofonim antropologom omenili *social culture*, bi seveda debelo gledali.)

Moč in inercija historicistične tradicije na oddelku se kažeta tudi tako, da nevtralizirata morebitna sociološka znanja članov oddelka. Kar nekaj mlajših kolegov je dodiplomski študij etnologije kombiniralo s sociologijo oziroma sociologijo kulture, vendar je sociološka razsežnost njihovega dela težko zaznavna. Kot da bi obstajali skrivni zaviralci, ki bi preprečevali aktiviranje sociološkega mišljenja. Profesor Kremenšek, ki je v povojnih letih odigral ključno vlogo v profiliranju oddelka, zanimivo, ni bil povsem brez sociološkega talenta (imel ga je pravzaprav več kot večina njegovih vidnejših učencev). Kot pravoverni marksist se sociologiji niti ni mogel kar tako izogniti, čeprav je bil predvsem 'historik', ki je brezmejno verjel v historično bistvo etnološke vede (npr. Kremenšek, 1970). Sociologe je, kot se zdi, doživljal predvsem kot nevarne in ogrožajoče za etnologijo (menda pa tudi za 'slovenski etnos', kot so mi razložili nekateri njegovi učenci). Enako je za nevarne subverzivce imel tudi antropologe – vseeno, ali so se označevali za socialne ali kulturne. Med ameriško kulturno in britansko antropologijo sploh ni videl razlike: zanj sta bili obe sinhronistični, zgodovino zanikujoči podvrsti iste vede. Čeprav danes vladajo na oddelku kolegi 'mladoturki', ki so v konfliktu s staro gardo etnologijo 'antropologizirali', mi občasno še zmeraj dajo vedeti, da sem pravzaprav sociolog (torej ne 'pravi antropolog'). Glede na to, da antropologija, kakršno prakticiram, nima nič s sinhronizmom, je to še bolj ironično.

Kolegi sociologi na Oddelku za sociologijo (FF) so, po drugi strani, pri antropologiji zmeraj videli le socialno antropologijo v ožjem pomenu besede. Od utemeljitvenih figur (zlasti profesor Ziherl), ki jih nisem nikoli v življenju srečal, do mojih starejših kolegov na oddelku so bili skoraj vsi marksisti in teoretiki. Vsi so zato kazali malo večjo ali malo manjšo naklonjenost do antropologije. Verjetno ni bilo nikogar, ki ne bi prebral nič antropološkega. Mlajši kolegi antropologi smo bili na oddelku dobrodošli, vendar pod pogojem, da smo z njimi delili temeljno sociološko identiteto in da nismo bili ekspanzivni.

Mene in moja kolega iste generacije (prof. Vogrinc in pokojni Iztok Saksida), ki smo se na oddelku začeli skupaj leviti iz sociologov kulture v antropologe, je pri tem najbolj inspiriral profesor Močnik. Njega bi težko klasificirali kot socialnega antropologa, je pa kot avtentični strukturalist kazal veliko zanimanje za Lévi-Straussa in je obravnaval antropologijo s teoretsko sofisticiranostjo, ki nas je intelektualno močno angažirala in privlačila (npr. Močnik, 1994). Vendar pa ni uspel nikogar od nas navdušiti za strukturalno analizo in poti, ki smo jih vsak zase ubrali, in so bile izrazito sredobežne. Vogrinc je ostal pri sociologiji (kulture), ki pa jo kombinira z zanimanjem za teoretska in tudi regionalna vprašanja socialne in historične antropologije. Antropologija se zanj ne zvede na socialno, ampak je precej dobro obveščen tudi v paleoantropologiji (evoluciji človeka). Saksidova intelektualna avantura se je zaradi smrtne nesreče končala, še preden je srečal abrahama. Glede na to, da je na dodiplomski ravni študiral primerjalno književnost, je bil njegov poznejši scientizem gotovo nenavaden; ta ga je iz sociologije kulture in socialne antropologije najprej gnal v smeri arheologije, paleoantropologije in primatologije, kmalu pa mu tudi 'trda' antropologija ni več zadostovala in je iskal odgovore na svoja vprašanja v smeri bolj 'temeljnih' naravoslovnih ved, predvsem biologije in geologije. Njegov predmet socialna antropologija II je bil na koncu razdeljen na tri tretjine, od katerih je eno tretjino poučeval sam, za drugo tretjino (biologija, paleoantropologija) je angažiral biološko antropologinjo prof. B. Bajd s Pedagoške fakultete, za tretjo tretjino (geologija) pa profesorico z geologije. Nasprotno pa je bila socialna antropologija I, ki sem jo poučeval jaz, zastavljena kot uvod v socialno (in tudi kulturno) antropologijo v bolj britanskem slogu (z močnim poudarkom na kompleksu sorodstvo – družina – poroka).

Medtem ko se na Oddelku za sociologijo FF antropologija ni nikoli imenovala kulturna, pa se je na FDV oblikovala antropologija, katere začetnik, profesor Južnič, je bil izrazito zazrt prav v ameriško kulturno antropologijo. To je gotovo paradoksno, če pomislimo, da so sociologija in druge vede, ki so jih tam poučevali, gojile izrazito scientistične ambicije naravoslovne eksaktnosti in objektivnosti. Njegova 'mehka' boasovska, nekoliko romantično navdahnjena antropologija je – kolikor lahko presodim po neštetih pripovedih njegovih nekdanjih študentov – gotovo delovala tudi kot oddih od 'trde' sociologije in kvantitativnometodološke vneme. Južnič je bil pri nas prvi, ki je poučeval moderno anglosaško antropologijo ter uporabljal imeni socialna in kulturna antropologija (Južnič, 1970). (To seveda ne pomeni, da je bil naš prvi antropolog.) Zdi se, da med svojo vedo in etnologijo, kot so jo poučevali na drugi fakulteti, ni videl kake tesnejše zveze (kaj šele, da bi ju imel za isto disciplino). Vsa vidnejša imena iz njegove šole (današnje profesorice Irena Šumi, Vesna V. Godina, Duška Knežević Hočevar in Karmen Šterk) so ženskega spola, kar daje misliti, da je antropologija na 'scientističnem'

FDV morda kotirala tako nizko, da je bila karierno 'primerna' le za ženske. V primerjavi z 'Močnikovo šolo', ki je izrazito transdisciplinarna in ima šibko disciplinarno identifikacijo, se te antropologinje (ali vsaj večina izmed njih) precej strastno identificirajo s svojo vedo in so na splošno precej bolj monodisciplinarne. Ali pa kombinirajo antropologijo s svojo sociološko kompetenco, kar se potem izraža v močnejšem medsebojnem vplivanju obeh ved.

Pri primerjavi teh treh 'centrov' antropologije, v katerih prihaja (socialna) antropologija v stik s sociologijo, je treba seveda videti, da samo eden izmed njih (OEKA) združuje dovolj antropologov, da doseže kritično maso, neobhodno potrebno za razvoj vede. V tem centru je antropologija kot veda 'na svojem'. Oddelek 'pokriva' bolj ali manj celotno antropologijo – celotno seveda v perspektivi evropske prakse, v kateri so biološki antropologi institucionalno in prostorsko ločeni od sociokulturnih. Druga dva centra sta v precej manj hvaležnem položaju, saj sta bolj privesek sociologije ali dodatna sociološka specializacija. Ker se tu antropologi nahajajo v sistemu, ki so ga zasnovali sociologi, veliko teže pridejo do terenskega etnografskega raziskovanja, ki je za antropologijo vitalno pomembno. V teh centrih je antropologija v zadnji instanci podrejena sociologiji (v primeru FDV se to kaže predvsem kot podrejenost sociološki raziskovalni metodologiji), medtem ko je v prvem primeru sociologija še zmeraj spontano dojeta kot tujek. (Primerljivih 'centrov' z razpršenimi antropologi je pri nas še nekaj, vendar jih tu ne obravnavam in se omejujem na tiste tri, ki jih najbolje poznam.)

Pesimistični sklep, da je meja med vedama neprepustna, nikakor ni potreben. Zaradi majhnosti države in nizke intenzitete interdisciplinarnega sodelovanja, ki je med drugim tudi značilnost manj razvite akademske periferije, nimamo primerov velikih interdisciplinarnih projektov ali transdisciplinarnih diskusij, ki bi privedli do vidnejših (in lepo dokumentabilnih) medsebojnih izposoj konceptov, modelov ali metodoloških prijemov. Težave niso toliko v glavah ljudi, ki svoje vede ograjujejo z bodečo žico in vestno patruljirajo po njihovih mejah, kot v tem, da ni sistemske spodbude k sodelovanju čez disciplinarne meje (oziroma da je sodelovanje celo kaznovano namesto nagrajevano). Že tako preprosta rešitev, kot je bil pogoj ARRS, da morajo projektne skupine imeti vsaj eno partnersko skupino v drugem centru, je hitro pokazala, da sodelovanje ni problem, če obstaja spodbuda zanj. Temu ukrepu se lahko zahvalimo, da smo pridobili projekt *Strategije razvoja na sodobnih družinskih kmetijah*, v katerem sta sodelovali ekipi z OEKA in z Družbenomedicinskega inštituta ZRC (prof. Knežević Hočevar in prof. Černič Istenič), ki sta se sociološko in antropološko formirali na FDV in Oddelku za sociologijo FF.

Raziskave podeželij in kmetov so tudi sicer tipičen primer raziskav, ki po naravi stvari spodbujajo k transdisciplinarnemu raziskovanju in v katerih lahko ruralni sociologi, agrarni antropologi, agrarni geografi in včasih

tudi ruralni ekonomisti kreativno sodelujejo, če le zmorejo skupno opredeliti raziskovalno vprašanje. Kako se v našem projektu medsebojno oplajajo znanja in metodologije vseh naštetih centrov, si je mogoče ogledati v tematski številki *Doing Various Paths of Family Farming Development* revije Slovenskega antropološkega društva *Anthropological Notebooks* (Knežević Hočevar, 2014, Bartulović in Kozorog, 2014, Knežević Hočevar in Černič Istenič, 2014). Razlike med antropologi in sociologi postanejo v praksi nepomembne tudi v številnih drugih raziskovalnih poljih. Iz lastne izkušnje bi omenil medsebojne afinitete sociologije ter antropologije hrane in prehranjevanja, predvsem pa raziskave v polju sorodstva in družine, pri katerih je bil medsebojni vpliv obeh ved zmeraj posebej močen.

Viri

Južnič, S. (1970). *Socialna in politična antropologija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Knežević Hočevar, D. (ur.) (2014). Doing Various Paths of Family Farming Development. *Anthropological Notebooks*, XX, 3.

Kremenšek, S. (1983). *Etnologija – zgodovina – sociologija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Močnik, R. (1994). Lévi-Strauss med paradoksi antropologije (spremna beseda). V: Lévi-Strauss, Claude. *Rasa in zgodovina. Totemizem danes* (str. 148–228). Ljubljana: ŠKUC in Filozofska fakulteta.

KDO JE PRESTOPNIK: KRIMINOLOGIJA MED SOCIOLOGIJO IN BIOLOŠKIMI VEDAMI

Renata Salecl

Leta 1986 sem diplomirala na FF, smer filozofija in sociologija, ter dobila mesto mlade raziskovalke na Inštitutu za kriminologijo. Magistrirala sem na Oddelku za sociologijo (FF) z nalogo Nadzorovanje in kaznovanje v šoli (knjiga Disciplina kot pogoj svobode) in doktorirala z disertacijo Ideologija in družbeno nadzorovanje (knjiga Zakaj ubogamo oblast?). Redno sem se zaposlila na Inštitutu za kriminologijo, danes kot znanstvena svetnica, imam tudi naziv redna profesorica. Prejela sem nagrado Zoisovega sklada, objavila veliko znanstvenih člankov in štiri knjige v angleškem jeziku (prevedene v veliko tujih jezikov, zadnja (Tiranija izbire) celo v 13 jezikov). Profesorica na School of Law, Birkbeck College, University of London, redna gostujoča profesorica na Cardozo School of Law, New York ter na Department of Social Science, Health and Medicine, Kings College, London. Kot gostujoča profesorica pa sem predavala tudi na Duke University, Humbolt Universitat, University of Michigan, George Washington University ter bila »fellow« na Wischenschaftskolleg zu Berlin.

***

V sociologijo sem zajadrala zaradi želje raziskovati, kako spremembe v družbi vplivajo na psiho posameznika, v kriminologijo pa po čistem naključju. Ko sem v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja na Filozofski fakulteti končevala študij filozofije in sociologije, sem se pridružila raziskavi o jugoslovanski mladini, ki jo je v okviru Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti vodila prof. dr. Mirjana Ule. Moje raziskovanje se je takrat dotikalo vprašanja, kako se je v desetletjih po vojni mladino kriminaliziralo in ideološko nadzorovalo. V veliko oporo pri tem delu mi je bilo pisanje Michela Foucaulta. Po naključju se je takrat na inštitutu odprlo delovno mesto mladega raziskovalca, na katero sem bila sprejeta. Ko sem nato na Oddelku za sociologijo na Filozofski fakulteti delala magisterij iz problema nadzorovanja in kaznovanja v šoli ter po tem še doktorat iz ideologije in nadzorovanja, sem se začela vse bolj zavedati, da je to tematiko mogoče preizpraševati le s pomočjo izrazito interdisciplinarnih mehanizmov. Vrsta naključij mi je po doktoratu omogočila, da sem lahko začela poučevati v ZDA, najprej na New School for Social Research, nato pa še na Cardozo School of Law. Po prvih objavljenih knjigah v tujini pa se mi je zgodilo še povabilo, da postanem Centennial profesor na London School of Economics. V Veliki Britaniji in ZDA je bila kriminologija umeščena nekako med pravom in sociologijo.

Meni pa se je zdelo, da je v to interdisciplinarno združbo treba dodati še psihoanalizo. Kako bi sicer lahko razumeli, zakaj nekateri posamezniki ponotranjijo družbene prepovedi in drugi ne; zakaj imajo nekateri premajhen in drugi prevelik občutek krivde, in še posebej, zakaj nekateri najdejo tak užitek v samokaznovanju, drugi pa predvsem v tem, da kaznujejo druge? Ta vprašanja so me vodila k temu, da sem oblikovala poseben predmet z naslovom psihoanaliza in pravo, ki sem ga imela možnost predavati na veliko mednarodnih univerzah. Ker sem v zadnjih letih opazila, da se pravo in kriminologija precej navdušujeta nad nevroznanostjo in genetiko, pa sem se odločila, da se kritično lotim tudi te tematike.

Vprašanje, kaj je tisti X v osebi, ki jo naredi kriminalca, kriminologijo zaposluje že dolgo časa. Kriminologija se od svojih začetkov prav tako ukvarja z vprašanji, kako predvideti in preprečiti zločine, ki jih nekdo lahko stori v prihodnosti. Nevroznanost in genetika zdaj ponujata neverjetne možnosti na tem področju – toda tudi veliko težav.

Najnovejša znanstvena dognanja o genskih vplivih na posameznikove vedenjske vzorce so oživila razprave o razmerju med biološkimi, socialnimi in psihičnimi dejavniki, svobodi odločanja, moralni in pravni odgovornosti ter potrebi po »naturalizaciji družbenih ved«. Iz sociološke perspektive je danes še kako treba osvetliti razliko med gensko predispozicijo in genskim determinizmom, s pomočjo katerega se danes razlaga nasilno in drugo antisocialnega vedenja. Še posebej pa se je treba kritično lotiti uporabe dognanj o (»bojnem«) genu MAO-A v kazenskem postopku. Spoprijemamo se z različnimi novimi oblikami stigmatizacije (ali diskriminacije), ki je je deležen posameznik z določeno »problematično« gensko diagnozo, npr. pred sodiščem, pri sklepanju zavarovalne pogodbe ali pri iskanju zaposlitve. Ob tem obratu v biološki determinizem ne smemo pozabiti tudi na različne tipe tesnobe, ki se pojavljajo kot posledica komercializacije in popularizacije genetskih testiranj, ter na problem (ne)ustreznosti pravne regulacije zbiranja in hranjenja genskih informacij. S pomočjo sociološkega znanja lahko opozorimo na senčno stran navdušenja nad napredkom genetike: identificiramo zagate, dileme in težave, ki spremljajo po večini nekritična pričakovanja prednosti, ki naj bi jih omogočilo čedalje natančnejše »gledanje v genom«.

V zadnjih letih na sodiščih v vlogi izvedencev vse več srečujemo tudi strokovnjake za nevroznanost. To se še posebej dogaja v ZDA, kjer je bila leta 2005 nevroznanost na sodišču uporabljena v tridesetih primerih, leta 2012 pa je to število naraslo že do sto. Do zdaj je bila nevroznanost kot glavni dokaz na sodišču v ZDA uporabljena že tisočpetstokrat (Sample, 2013).

Ni presenetljivo, da sta pravo in kriminologija postala tako fascinirana nad nevroznanostjo. Kot prvo, zakon vedno išče pomočnika pri razlagi subjektivnosti, ki je predstavljena sodniku, čigar pravni mehanizmi poskušajo presoditi, ali je bil posameznik prišteven ali ne, ko je prišlo do kršenja

zakona. Kot drugo pa so bile diskusije o naravi svobodne volje in odgovornosti kriminalca resno preizkušene s prihodom nove znanosti o možganih (Gazzaniga in Stephen, 2007).

Pravo je v preteklosti vedno prilagodilo svojo percepcijo subjektivnosti glede na filozofske teorije, ki so prevladovale v določenem času (Završnik, 2009). V času moderne dobe je vpliv na pravo prešel iz Descartesovega *cogita* do Kantovega nesubstančnega subjekta. S pojavom psihoanalize pa je prišlo tudi do novih oblik pravnega razmišljanja o nezavednem in neobvladljivih vzgibih, ki so posameznika lahko vodili h kršenju zakona. Toda že od časa Lombrosa in Gala naprej je kriminologija poskušala najti skrivnost kriminalnega tudi v telesu. Ideja je bila, da bi s pomočjo prepoznavanja bioloških znakov potencialne nagnjenosti h kriminalu družba lahko preprečila kršenje zakonov v prihodnosti.

Obstaja veliko primerov, v katerih nevroznanost ponuja nov vpogled v človeško vedenje. Eden izmed najbolj fascinantnih primerov je primer učitelja srednjih let, ki je bil visoko cenjen v svojem poklicu, kar naenkrat pa je začel kazati znake pedofilskega vedenja. Začel je zbirati pornografijo in tudi njegov odnos s pastorko je imel podtone spolnih namigovanj. Zaradi svojega nenavadnega vedenja je učitelj začel obiskovati skupinsko terapijo, namenjeno spolnim odvisnikom. Med potjo na svoje prvo terapevtsko srečanje je učitelj dobil močen glavobol in morali so ga odpeljati v bolnišnico. Tam so odkrili, da ima v možganih benigen tumor. Tumor so operativno odstranili, učitelj pa je po operaciji spet postal »normalen«. To stanje ni trajalo dolgo, saj so se znaki pedofilskega vedenja kmalu vrnili. Zdravniki so opazili, da mu je možganski tumor ponovno zrastel. Spet so ga operirali in znaki njegovih prejšnjih spolnih strasti so izginili.

V kazenskem pravu je nevroznanost najpogosteje uporabljena, kadar se obramba sklicuje na neprištevnost obsojenca. V povezavi s tem pravo vse bolj zanima, kako ločevati med zdravimi in bolnimi, normalnimi ter deformiranimi možgani in kako možganske spremembe vplivajo na sposobnost posameznika za izvajanje samostojnih odločitev.

Prvi vidik, ki se loteva problema ločevanja med normalnimi in nenormalnimi možgani, se nanaša na dejanske in neizpodbitne spremembe v možganih, ki so posledica bolezni. V večini primerov so takšne spremembe posledica tumorjev ali cist.

Drugi vidik se nanaša na manjšo kriminalno odgovornost, ki je posledica nerazvitih možganov (Maroney, 2009). Ta težava večinoma zadeva mladostnike, pri katerih se frontalni možganski reženj, ki upravlja z razumevanjem posledic in tveganj ter moralnimi implikacijami naših dejanj, najdlje razvija. V povprečju se zgoraj omenjeni mehanizmi razvijejo približno ob dvajsetem letu starosti. Nekatere zvezne države v ZDA, kot na primer Teksas, Severna Karolina in tudi druge, konservativne države na jugu ZDA, imajo zelo nizko

starostno mejo, od katere naprej posameznike pravno obravnavajo kot odrasle. (V Severni Karolini so na primer trinajstletnika obsodili na dosmrtni zapor zaradi posilstva.) V takšnih primerih bi lahko dognanja nevroznanosti omilila radikalne kazni mladostnikov, če bi njihove možgane dojemali kot prožnejše, tj. odprte za ključne spremembe v procesu odraščanja.

Tretji vidik se nanaša na problem odvisnosti, ki sproža različna vprašanja glede odgovornosti: ali možgani delujejo povsem drugače, kadar so pod vplivom drog; kako neodvisne so odločitve odvisnika. Nekateri menijo, da je posameznik ravnal neodvisno vsaj v trenutku, ko se je odločil, da bo prvič poskusil drogo. V pravu poznamo dve osnovni poti sklepanja v povezavi z odvisnostjo. Prvo sklepanje temelji na trdem determinizmu, ki vključuje tudi izsledke nevroznanosti na področju biologije odvisnosti, drugo pa dopušča tudi določeno mero svobodne volje odvisnika (Morse, 2006).

Kriminologija običajno pojasnjuje kriminalna dejanja, tako da poskuša odkriti njihov začetni vzrok v zunanjih okoliščinah (kot na primer revščina, disfunkcionalna družina, pritiski vrstnikov itn.) ali s pomočjo psiholoških faktorjev (kot na primer odvisnost, agresija, manična depresija in druge osebnostne motnje). Problem je, da takšne razlage težijo k temu, da razčlovečijo kriminalca: kriminalec je obravnavan kot neodgovorna entiteta, ujeta v interakcijo socialnih ali nezavednih mehanizmov oziroma obeh. Pri takem znanstvenem pristopu k zločinu pa tudi taki pravni obravnavi kriminalca prestopnik ni obravnavan kot subjekt, ampak kot objekt v rokah zunanjih ali notranjih operacij, nad katerimi sam nima nikakršne kontrole. Posledično je edina naloga strokovnjakov, ki se ukvarjajo z zločinom, da locirajo te mehanizme in tako določijo odgovornost kriminalca.

Človeške subjektivnosti s svojo domišljijo, fantazijami, sebi škodljivim vedenjem in z užitkom, povezanim s prekrški, ne bo nikoli mogoče zreducirati na nevronski stroj, ki ga ženejo zapleteni vzorci delovanja celic v možganih. Vendar je prav želja po utemeljevanju subjektivnosti v biologiji odraz pomembnih sprememb, ki jih izkušamo v sodobni družbi. Vedno bolj lahko opazujemo nagnjenost k temu, da odstranjujemo socialno iz razumevanja delovanja družbe, in še posebno to, kako mehanizmi socializacije oblikujejo biološko bitje v družbeni subjekt.

Kako se odvija to pozabljanje družbenega? Za primer vzemimo moč revščine. Ne potrebujemo napredne znanosti, da opazimo, kako se otroci, ki živijo v revščini, v družinah, v katerih se nezaposlenost vleče skozi generacije in v katerih so prisotni nasilje, zasvojenost in strah pred zločini v soseski, ne bodo socializirali na enak način kot tisti, ki izhajajo iz stabilnega in perspektivnega okolja. Raziskava, ki so jo pred kratkim izvedli v ZDA, je pokazala, da otroci iz šibkejšega ekonomskega okolja dobijo več zdravil za zdravljenje motenj pozornosti kot otroci iz bogatejših predelov. Ti namreč dobijo pomoč v obliki različnih terapij, ki so seveda dražje od tablet.

Tudi raziskovalci, ki poskušajo najti biološke predispozicije za agresivnost, se strinjajo s tem, da se neubogljivost otrok nadaljuje tudi v prihodnosti, če so odraščali v nestabilnem okolju, v katerem pravila vedenja niso bila postavljena. Ko zdravilo, kot je npr. ritalin, postane nadomestilo za starševski »ne«, je veliko manj možnosti, da bo otrok ponotranjil družbene prepovedi – razvil občutek krivde in tesnobo, povezane z družbenimi prepovedmi.

Nevroznanost nam ponuja širok spekter novih možnosti pri razumevanju dogajanja v naših glavah, vendar pa odpira vrata za nove oblike družbenega nadzorovanja. Medtem ko smo lahko očarani nad novimi možnostmi za okrepitev naših miselnih zmožnosti z novimi zdravili, možganskimi vajami ali z novimi oblikami neposrednega stimuliranja možganov, nas lahko skrbi dejstvo, da se za nevroznanost močno zanima vojaška industrija (Rose, 2011). Ta pogosto sponzorira možganske raziskave pod pretvezo, da bi rada odkrila način, kako se znebiti travm pri žrtvah nasilja. Slišimo lahko za pozitivne učinke novih zdravil, ki so pomagala odstraniti travme pri žrtvah posilstva. Njihov edini cilj pa ni samo to, kako bi z novimi zdravili pomagali vojakom, ki se hočejo znebiti svojih travm, ampak odkriti, kako bi bili vojaki lahko dlje časa budni, in najti načine, kako poškodovati sovražnika z novimi psihotropnimi vojnimi plini.

Način, kako gledamo na X v nas (naj gre za gen ali možgane), je vedno vključeval določeno mero fantazme – celo če je ta fantazma samo povezana z dejstvom, da nam nova tehnologija ponuja čisto pot do odgovora na vprašanje, kaj je v mojem umu. Aldous Huxley je nekoč dejal: »Obstajajo poznane in nepoznane reči, vmes pa so vrata percepcije.« Prav na to moč percepcije ne smemo pozabiti, ko se prehitro navdušujemo nad tem, da bi nam lahko nevroznanost in genetika povedali resnico o naravi subjektivnosti, in predvsem, da bi nam lahko omogočili predvidevati, kdo bi v prihodnje lahko postal prestopnik in kako bi se to dalo preprečiti. Če bo kriminologija pozabljala na svojo vez s sociologijo, se hitro lahko zgodi, da bo v partnerstvu z biološkimi znanostmi omogočila družbene spremembe, pri katerih bo še več razslojevanja, stigmatizacije in izključevanja. V kak »krasni novi svet« bomo takrat zakorakali, nas lahko preveva s tesnobo.

Literatura

Gazzaniga, M. S., Stephen, M. S. (2007). Free Will in the Twenty-first century: A Discussion of Neuroscience and the Law, from Brent Garland, Mark S. Frankel (eds.): Neuroscience and the Law, Charles A. Dana Foundation, 2004 Dean Mobbs, Hakwan C. Lau, Owen D. Jones, Christopher D. Frith: *Law, Responsibility, and the Brain*, PLOS Biology, Vol 5, No 4.

Maroney T. A. (2009). The False Promise of Adolescent Brain Science in Juvenile Justice, *Notre Dame Law Review*.

Morse, S. (2006). Addiction, Genetics, and Criminal Responsibility, 69, *Law and Contemporary Problems,* 165–208.

Rose, S. (2011). *Risks, Brain Waves Modules*. Royal Society.

Sample, I. (2013). *US courts see rise in defendants blaming their brains for criminal acts, The Guardian* (http://www.theguardian.com/world/2013/nov/10/us-rise-defendants--blame-brains-crimes-neuroscience).

Završnik, A. (2009). *Homo criminalis: Upodobitve zločinskega subjekta v visokotehnološki družbi tveganja*. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri PF.

SOCIOLOGIJA NA PODROČJU ZDRAVJA IN ZDRAVSTVA TER TOKOVI DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ

Majda Pahor

Sem sociologinja; od leta 1978 sem bila zaposlena na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani, bila sem dolgoletna vodja Katedre za družbene vidike zdravja in zdravstva ter v letih 1992–1995 prodekanja. Bila sem nosilka različnih socioloških in metodoloških predmetov, med drugim tudi mednarodnega predmeta v sodelovanju z Univerzo Umea na Švedskem, kjer sem bila redna gostujoča predavateljica. Moje raziskovalno delo obsega preučevanje zdravstvenih poklicev in njihovih razmerij ter sodelovanja, vloge uporabnikov zdravstva, zdravstvenega izobraževanja, značilnosti zdravja in zdravstva v Sloveniji ter staranja v povezavi z zdravjem.

Namen prispevka ni celovito prikazati raznolike sociološke aktivnosti in še bolj raznolike aktivnosti sociologov v slovenskem zdravstvu, ampak le predstaviti nekatera do zdaj razvita razumevanja, pristope in dejavnosti na tem področju, zlasti v okviru delovanja Katedre za družbene vidike zdravja in zdravstva na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani.

Področje raziskovanja: proučevanje družbenih vidikov zdravja in zdravstva

Zdravje je po opredelitvi Svetovne zdravstvene organizacije »ne le odsotnost bolezni, ampak tudi psihično, fizično in socialno dobro počutje«. Čeprav je ta opredelitev stara že skoraj sedemdeset let (Preamble, 1948), je zdravje v Sloveniji še vedno razumljeno pretežno v svoji fizični dimenziji, manj v psihični in še manj v socialni – kot družbeni pojav, ki je neposredno povezan s pogoji življenja ljudi.

Področje zdravja je že po svojem imenu pokrito s sklopom disciplin, institucij in sistemov, ki se imenujejo zdravstveni. Zdravstvene vede (najpomembnejša je tradicionalno uveljavljena medicina, ob njej pa tudi razvijajoče se akademske discipline, kot so: zdravstvena nega, babištvo, fizioterapija, delovna terapija itn.) sicer pri svoji obravnavi pojavov zdravja in bolezni deklarativno izhajajo iz zgornje opredelitve, dejansko pa so, zlasti medicina, naslonjene pretežno na naravoslovje in vidijo zdravje kot fizični pojav. Osrednjo vlogo v slovenskem zdravstvu ima tradicionalno in formalnopravno medicina, ob njej pa se uveljavljajo nove zdravstvene vede, kar v razvojne procese prinaša zanimivo dinamiko. Sociologija se na tem področju v Sloveniji torej spoprijema s specifično obliko razvoja zdravja (kot porazdelitve dobrega počutja in odsotnosti oz. obvladanja bolezni) ter specifično

obliko zdravstvenih ved, zdravstvenih institucij (bolnišnice, zdravstveni domovi, drugi zdravstveni zavodi) in zdravstvenega sistema (zakonodaja, ministrstvo, razmerje javno – zasebno, zavarovalnice itn.).

Za analitične namene se pojav preučuje po posameznih segmentih, najpogosteje po stopnji splošnosti na makro-, mezo- in mikroravni. Makroraven pokriva širša vprašanja zdravja in zdravstva, kot so: raziskovanje značilnosti porazdeljenosti in neenakosti v zdravju prebivalstva, tudi družbene determinante zdravja, mesto zdravja v političnih prioritetah, sistem zdravstvenega varstva ter reguliranost odnosov med uporabniki in izvajalci. Na mezoravni obravnavamo družbene skupine, predvsem poklicne skupine in organizacije zdravstvenih profesij, značilnosti njihovih razmerij in medpoklicnega sodelovanja, ter organizacije, kot so bolnišnice idr. Sem spada tudi izobraževanje za zdravstvene poklice na splošno ter za medpoklicno in mednarodno sodelovanje v zdravstvenem varstvu pa tudi preučevanje združenj pacientov. Mikroraven vključuje posameznike ter njihovo doživljanje zdravja in bolezni, zlasti vidik uporabnikov pa tudi izvajalcev in odločevalcev s pomočjo induktivnih raziskovalnih pristopov.

Delovanje sociologov v zdravstvu poteka na področju raziskovanja pa tudi na pedagoškem in strokovnem področju. Tu je prikazan primer delovanja na Zdravstveni fakulteti Univerze v Ljubljani v okviru Katedre za družbene vidike zdravja in zdravstva. Na *raziskovalnem* področju smo največ delovali v okviru interdisciplinarnih raziskovalnih skupin. Pomembno smo vplivali na razvoj raziskovalne metodologije družbenih vidikov zdravja skozi ves raziskovalni proces – od izbire raziskovalnih vprašanj, uporabe raziskovalnih metod, interpretacije rezultatov in posplošitev. Na *pedagoškem* področju smo razvili več kot deset dodiplomskih in podiplomskih predmetov ter vodili študente pri izdelavi zaključnih del. Predmeti, razviti v okviru Katedre v zadnjih letih, so taki s sociološkimi vsebinami, tj. družbeni vidiki zdravja, sociologija zdravja in bolezni, življenjski prehodi in zdravje, vidik uporabnikov zdravstvenega varstva, sociologija rodnosti in rojevanja, sociologija promocije zdravja, medpoklicno sodelovanje v zdravstvenem timu, dying and mourning (mednarodni predmet), vloga profesij v zdravstvu, in z metodološkimi, tj. raziskovanje v zdravstveni negi, uvod v raziskovalno metodologijo (za študente ZF), pristopi k raziskovanju v zdravstvu. *Strokovno* delovanje je potekalo kot reševanje problemov v kliničnem okolju, npr. problemov s sodelovanjem, komunikacijo, z organizacijo, odnosi, s konflikti, z diskurzi, razmerja moči, predvsem s predavanji in z delavnicami na strokovnih srečanjih, z udeležbo v projektnih skupinah, s svetovanjem itn.

Iskali smo torej odgovore na vprašanja o razmerjih moči na različnih ravneh vzpostavljanja zdravja – od individualne (doživljanje izkušnje zdravja in bolezni) prek skupinske in institucionalne (procesi v poklicnih skupinah in zdravstvenih ustanovah) do skupnostne z obravnavo produkcije in

distribucije zdravja na ravni celotne družbe. Ugotavljanje doživljanja, smisla, delovanja, organiziranja in nadzorovanja ljudi, ki se srečujejo v polju obravnave zdravja in bolezni kot uporabniki storitev ali poklicni zdravstveni delavci, pomembno prispeva k pojasnitvi pojava. Predmet zdravstvene sociologije so vsakdanje izkušnje ljudi, ki imajo težave z zdravjem, pa tudi tistih, ki ljudem s težavami pomagajo, kot so: medicinske sestre, fizioterapevti, zdravniki in drugi. Mogoče bo prav vpogled v te procese pomagal pojasniti, zakaj prihaja do velikih razlik med strateškimi načrti na področju izboljševanja zdravja, kot so npr. projekti Svetovne zdravstvene organizacije in njegove izpeljave na nacionalnih ravneh, ter konkretnimi prepričanji in ravnanji ljudi. Eden izmed razlogov za veliko entropijo v zdravstvu je lahko tudi dejstvo, da načrtovanje na tem področju poteka brez poznavanja osebnega doživljanja in izkušenj ljudi ter povezanosti tega s strukturnimi elementi družbe.

Problemi pri povezavah in pretoku znanja med sociologijo in zdravstvenimi vedami/zdravstvom

Problemi na strani sociologije

- Hermetični jezik – specifični diskurz sociologije za posvečene, ki ne razlikuje ravni govora oz. je usmerjen le na občinstvo iz svoje stroke, kar zmanjša komunikacijski domet sociologije.
- Neprepoznavnost specifičnega sociološkega pristopa, konceptov in metodološkega aparata, ker je oboje že posvojeno od drugih strok (vsi govorijo o odnosih, uporabljajo vprašalnike itn.).
- Zdravstvene raziskovalne teme na FDV in FF se sicer pojavljajo, a gre za pretežno kratkoročne projekte posameznikov, ni programske skupine za to področje, ki bi omogočila dolgoročnejše projekte.
- Sociologi sodelujejo pri konceptualnem in metodološkem razvoju drugih disciplin, npr. zdravstvene nege, deloma medicine. »Priklapljajo« se drugam, ker verjetno ni možnosti zaposlovanja na lastnem področju. Kako lahko ohranjajo sociološko identiteto v okolju drugih disciplin?
- Zdi se, da so nekatere druge družboslovne stroke, ki obravnavajo zdravje, bolj prepoznavne kot sociologija. To so npr. socialna medicina/javno zdravje, deloma tudi družinska medicina in (socialna) epidemiologija na Medicinski fakulteti, medicinska antropologija (FF), zdravstvena ekonomika (EF), zdravstvena psihologija (FF).

Problemi na strani zdravstvene dejavnosti in zdravstvenih ved

- Ker je v zdravstvenih strokah po definiciji prisoten *družbeni vidik kot njihova imanentna sestavina*, se pojavlja izrinjanje ali eklektična uporaba socioloških teorij in poklicnih sociologov. Iz študijskih programov izginja sociologija kot predmet in/ali se preimenuje tako, da jo (lahko) predavajo

učitelji iz različnih strok, npr. vsebine se imenujejo sodelovanje, komunikacija, vloga pacienta itn. Sociološki koncepti postajajo del zdravstvenega diskurza. Ali je to (Pirova) zmaga sociologije?

- Pojavlja se vprašanje, kaj je ideološka oz. vrednotna podstat zdravstva v Sloveniji: tradicionalno konservativna, neoliberalistična ali solidarnostna socialna orientiranost medicine in drugih zdravstvenih strok? Znotraj medicine pa tudi drugih zdravstvenih strok se kažejo tendence po monopolizaciji dejavnosti, tudi privatizaciji, zaslužku in po privilegijih, pa tudi take, ki so solidarnostne, usmerjene v etične vrednote enakosti in družbene pravičnosti. Tipična je razprava o dilemi zdravstva javno – zasebno.
- Za zdravstvene delavce različnih poklicev in stopenj izobrazbe je sicer značilno veliko skupnih elementov, ki bi jih lahko imenovali zdravstvena subkultura, a je hkrati med njimi močno prisotna tudi razslojenost znotraj posameznih poklicev (ugled posameznih specialnosti) in med poklici, ki je tudi zakonsko opredeljena, kar se odraža v neenaki distribuciji moči in njenih posledicah. Sociologija lahko s svojimi metodami to razkrije in izpostavi, kar pa ni vedno zaželeno. Podobno velja za neenakosti v zdravju prebivalstva.
- Kot za slovensko družbo v celoti se tudi v zdravstvu po letu 1990 kažejo nekateri procesi retradicionalizacije in repatriarhalizacije odnosov ter povečevanje plačnih in drugih razlik med zaposlenimi.

Kaj (lahko) prispeva sociologija v zalogo zdravstvenega znanja?

- *Znanje o družbenih pojavih* kot nujni sestavni del zdravstvenega znanja (problem je v tem, da je sociološko znanje kodirano na drugačen način, v drugih paradigmah, v zdravstvu pa prevladuje biomedicinski pogled).
- Pri delovanju v zdravstvu so najuporabnejše sociološke *teorije* kot pripomoček za analizo in interpretacijo pojavov. Glede na različne ravni obravnave so uporabne npr. funkcionalizem, marksizem, interakcionizem, feminizem idr.
- Podobno velja za sociološke *koncepte*: struktura/akcija, povezanost/samostojnost, moč, zaupanje, sodelovanje, skrb, skupnost, socialna omrežja, razvoj, kakovost življenja (npr. Allardtova tipologija).
- Zaloge *empiričnih* podatkov: SJM in nasledniki so bogat in premalo izkoriščen vir za analize pojavov s področja zdravja in zdravstva.
- *Metodološki* pristopi za preučevanje družbenih vidikov zdravja.
- *Kritični pogled* na pojav, zavedanje kompleksnosti (vseh) pojavov. To je zelo koristen pogled za neurgentne situacije. Ko ta kritičnost, refleksivnost in analitičnost postajajo del znanja zdravstvenih delavcev, pa se lahko pojavijo težave v okolju, ki vedno zahteva ukrepanje, velikokrat zelo hitro. Zato je pomembno vprašanje, kako kombinirati refleksijo in akcijo.

Kaj prinaša sociologija zdravja v t. i. mainstream sociologijo?

To je gotovo najprej specifična tematika – obravnava družbenih oz. odnosnih vidikov zdravja in bolezni, kot so npr. polje skrbi, refleksija različnih oblik neenakosti, ki so spregledane, sposobnost sodelovanja z drugačnimi, upoštevanje tudi drugih pristopov in paradigem, skupnostna skrb, razvoj skrbi za zdravje na lokalni ravni, vplivi družbenih okoliščin življenja na zdravje. Pomeni tudi postavljanje vprašanj, kot so: zakaj in kako so ljudje zdravi/bolni, kako družbeni odnosi vplivajo na zdravje in kakšne posledice prinašajo, temeljno vprašanje pa ostaja, na kak način doseči na videz kontradiktorna cilja – po eni strani integrirati sociološko znanje v zdravstveno znanje in delovanje, po drugi pa ohraniti specifično ekspertizo sociološke stroke.

Z zdravstvom se sociologija lahko poveže na različne načine ali skozi različne korake – prvega bi lahko imenovali sociologija zdravja in zdravstva, ki predpostavlja pogled od zunaj ter uporabo socioloških teorij, konceptov in metod za analizo pojavov zdravja in bolezni ter skrbi za zdravje, drugega pa zdravstvena sociologija, ki z integracijo socioloških in zdravstvenih konceptov in perspektiv prispeva k poglobljenemu razumevanju preučevanega pojava ter je sestavni del njegovega razvoja.

Sklep

Uspešnost sociologije pri doseganju ciljev, spoznavnih in akcijskih, je odvisna od dveh ne nujno povezanih dejavnikov – po eni strani je to lastni notranji razvoj, to je razvoj znanja o družbi, razlagalne moči za razumevanje družbenih pojavov, po drugi pa od interesov okolja, katerega razmerja moči in interesov vplivajo na nastajanje in uporabo sociološkega znanja.

Sociologija bi morala ohraniti (ali vzpostaviti) kombinacijo refleksivnosti in proaktivnosti (instrumentalnosti), kot jo navaja Mlinar (2006) po Burroway (2005), tj. refleksivno znanje kritične sociologije kot akterja javnosti. Tukaj imajo svoje vloge sociološko »trdo jedro« akademskih monokulturnih sociologov in tudi sociološki »ambasadorji«, ki večino svojega dela opravijo v drugih okoljih in so v stalni nevarnosti, da postanejo domorodci drugih plemen – ali pa razvijejo novo disciplino?

Literatura

Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19–22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.

URBANA (PROSTORSKA) SOCIOLOGIJA – IDENTITETA IN PRESEGANJE DISCIPLINARNIH OKVIROV

Pavel Gantar

Sem docent za področje prostorske sociologije. Med letoma 1974 in 1994 sem bil zaposlen na FSPN/FDV, kjer sem se pedagoško in raziskovalno ukvarjal z družbeno-prostorskim razvojem in predaval več predmetov s področja prostorske sociologije. Po vstopu v profesionalno politiko sem vse do leta 2008 v zmanjšanem obsegu ohranil predavateljsko funkcijo. Od leta 1994 do leta 2011 sem deloval kot minister za okolje in prostor (1994–2000), minister za informacijsko družbo (2001–2004), poslanec DZ 2004–2011, od leta 2008 do leta 2011 sem bil tudi predsednik DZ Republike Slovenije.

***

Kot urbani (prostorski) sociolog sem se vseskozi gibal na meji med različnimi disciplinami (urbanizmom, arhitekturo, urbano geografijo), kar prinaša celo vrsto prednosti pa tudi celo vrsto tveganj. Po eni strani sodelovanje z drugimi disciplinami bogati in dopolnjuje sociološka spoznanja o prostorskih procesih, včasih pa jih tudi omaja ali postavi v drugačno luč. Po drugi strani pa sodelovanje lahko predstavlja tudi past in vodi v razblinjanje specifičnih socioloških znanj ali celo v njihovo banalizacijo za določene »praktične« potrebe pri različnih oblikah prostorskega planiranja. Vključevanje v interdisciplinarne skupine – na ravni akademskega raziskovanja ali pa v praksi prostorskega planiranja – ne more pomeniti samo tega, da vsak izmed udeleženih prispeva svoje lastno disciplinarno znanje, ampak se mora vsaj delno seznaniti tudi z drugimi disciplinami in razumeti njihovo logiko argumentiranja. Če tega ni, se pojavljata »sodelovanje v prazno« in govorjenje mimo drugega. Sodelovanje v interdisciplinarnih skupinah navadno pomeni obogatitev lastnega znanja, hkrati pa tudi nevarnost izgube specifične sociološke identitete. Sicer pa v zadnjih treh desetletjih lahko opažamo, da se – kar zadeva obravnavo prostorskih procesov v najširšem smislu – brišejo meje med disciplinarnimi ločnicami in se vzpostavlja polje »urbanega družbenega raziskovanja« (urban social research).[1] Vzpostavlja se nekakšno transdisciplinarno raziskovalno polje, v katerem si nobena izmed disciplin ne more več lastiti primata.

Temeljna podmena, ki napotuje na sodelovanje sociologije pri dejavnostih urejanja prostora, je seveda ta, da lahko sociologija ponudi specifična

1 Za ponazoritev lahko navedemo najodmevnejše strokovne revije, kot so International Journal of Urban and Regional Research, Journal of Urban Affaires itn.

spoznanja, ki naj izboljšajo kakovost urejanja prostora. Vendar pa praksa sodelovanja vseskozi napotuje na neke vrste »spodletelo srečanje« med prostorskimi oz. urbanimi sociologi na eni ter urbanisti in arhitekti na drugi strani. Čeprav se vsi zavedajo vrste sovisnosti med prostorskimi in družbenimi procesi, pa vloga sociologije pri prostorskem planiranju ostaja marginalna. Malo globlji vpogled nam ponuja ugotovitev, da gre za fenomen, ki ga ni mogoče zvesti na nesposobnost sociologov, da bi posredovali »uporabna znanja«, niti ne na nesposobnost urbanistov, da bi jih uporabili. Zato je treba k vprašanju »uporabnosti« pristopiti z drugačnega zornega kota. Norveški sociolog Bent Flyvbjerg se sprašuje, zakaj družbenim znanostim, kar zadeva »praktično uporabnost«, ni uspelo to, kar je očitno uspelo naravoslovnim in tehničnim znanostim. Zakaj se družbene znanosti glede na »uporabnost« nahajajo v podrejenem položaju? Flyvbjerg zavrača tezo, da so družbene znanosti podrejene oz. manj uspešne preprosto zato, ker se nahajajo v »preparadigmatski fazi« ter niso sposobne pojasnjevanja in predvidevanja na osnovi od konteksta neodvisnih variabel (Flyvbjerg, 2001: 2, 26) Opozarja, da naravoslovnih in družboslovnih znanosti ni mogoče primerjati v pojmih njihovih »epistemoloških kvalitet« (ibidem, str. 2) in zato, opirajoč se na Aristotela, ki v odnos med znanjem (vednostjo) in delovanjem poleg kategorij *episteme* in *techne* vpelje še kategorijo *phronesis*, ki jo lahko prevedemo tudi kot *preudarnost* ali kot *praktično modrost* in ki se »po Aristotelu nanaša na 'stanje, ki je resnično, rezonirano in sposobno za delovanje glede na stvari, ki so za človeka dobre ali slabe'« (ibidem, str. 2). Po Flyvbjergu so družbene znanosti, če se zgledujejo po naravoslovnih, ujete v bitko, ki je ne morejo dobiti. Zato zagovarja pronezično naravnanost družbenih znanosti: »… družbene znanosti so najmočnejše tam, kjer so naravoslovne znanosti najšibkejše: tako kot družbene znanosti niso veliko prispevale k pojasnjevalni in napovedovalni teoriji, naravoslovne znanosti niso prispevale k refleksivni analizi in razpravi o vrednotah in interesih, kar je predpogoj za razsvetljeni politični, ekonomski in kulturni razvoj vsakršne družbe« (ibidem, str. 3).

Premostitev prepada med družbenimi znanostmi in družbeno prakso na splošno je mogoča samo skozi elaboracijo »praktične modrosti«, ki vključuje vrednotenje in presojanje sociioloških spoznanj in tudi praktičnega delovanja z vidika, kaj je dopustno, kaj zaželeno, kaj in za koga je nekaj dobro in za drugega slabo. S tega zornega kot se zastavljata dve vprašanji, in sicer:

- ali je sploh smiselno govoriti o »uporabnosti« sociioloških spoznanj za različne oblike družbenega delovanja;
- kako naj razumemo vlogo ali vloge sociologov kot praktikov na različnih področjih družbenega delovanja.

Na obe zgornji vprašanji bom poskusil odgovoriti karseda kratko, in sicer tako, da bom najprej poskušal pokazati, da je namesto o uporabnosti

ustrezneje govoriti o relevantnosti sociioloških spoznanj. V nadaljevanju bom izpostavil nekaj problemov in omejitev, s katerimi se srečujejo sociologi v javni upravi, sklenil pa bom s kratko predstavitvijo relevantnosti sociologije za urbanizem in urbanistično planiranje.

Uporabnost in/ali relevantnost sociioloških spoznanj

Če sem že pritegnil Flyvbjergovemu stališču, da v povezavi z družbenimi znanostmi ne moremo govoriti o uporabnosti na isti način kot pri naravoslovnih znanostih, je nemara bolje govoriti o *relevantnosti* spoznanj družbenih znanosti (sociologije) za različna področja družbenega delovanja. Ne gre torej primarno za prenos določenega sociiološkega spoznanja v prakso, ampak za prepoznanje dejstva, da so določena spoznanja relevantna v pomenu, da (so)določajo okvir, ki ponuja različne možnosti delovanja oz. ukrepanja. Relevantnost sociioloških spoznanj je širši pojem, ki nakazuje, da so sociiološka spoznanja uporabna v različnih smereh. Na primer: nedvoumne ugotovitve o tem, da smo na poti v »starajočo se družbo«, vključno z analizo vzrokov, zakaj se to dogaja, in s prikazom mogočih posledic, so podlaga za celo vrsto delovanj (ukrepov, politik), med katerimi so nekateri v kumulativnem, drugi pa v izključujočem se razmerju. Tako so seveda mogoče politike, ki temeljijo na zaščiti pridobljenih pravic starejših ali pa na njihovem omejevanju ali celo zmanjševanju, ali pa politike, ki so usmerjene v spremembo starostne strukture prebivalstva, npr. z ukrepi za povečano rodnost ali priseljevanje. Več kot očitno je, da mogoče politike temeljijo na povsem različnih vrednostnih izhodiščih, čeprav je sociiološka diagnoza razmer povsem enaka.

Pomembno je poudariti, da so določena sociiološka spoznanja relevantna za družbeno delovanje (prakso), ne da bi bila kadar koli in kakor koli načrtovana ali »naročena«, da bi bila »uporabna« na določenem področju delovanja. To lahko ilustriram z naslednjim primerom: v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja se je v javni sferi, predvsem v medijih in v javnih razpravah, začel pojavljati pojem civilne družbe, pojavila so se civilnodružbena gibanja. Ne gre dvomiti, a pojem civilne družbe je imel od poznih osemdesetih do zgodnjih devetdesetih let prejšnjega stoletja pomembno mobilizacijsko vlogo pri demokratičnih transformacijah. Civilnodružbeni diskurz se ni pojavil iz nekakšne praznine in kar tako od nekod in je priletel v javni prostor. Danes je malo znano in žal tudi slabo dokumentirano dejstvo, da se je ob koncu sedemdesetih let znotraj SSD oblikovala Sekcija za nova družbena gibanja, ki je oživila zanimanje za ta tradicionalni koncept iz politične filozofije, ga tudi sociologizirala, se svojimi prispevki vključila v razmeroma dejavno mednarodno razpravo in razpravo znotraj družboslovcev v takratni Jugoslaviji, predvsem z beograjskim »disidentskim« krogom. Postopoma je ta koncept v navezavi na družbena gibanja preskočil ozke »akademske«

in teoretske okvire ter se, kot že rečeno, včasih tudi v banaliziranih oblikah pojavil v javnem političnem diskurzu v povezavi z jugoslovansko krizo. Razprave o civilni družbi so preprosto ujele neko družbeno in duhovno klimo; izkazale so se kot relevantne za demokratično transformacijo. Za nazaj bi lahko trdili, da je bila razprava o civilni družbi izrazito v Flyvbjergovemu pomenu pronezična razprava, ki vključevala tudi vrednotenje in presojanje o tem, kaj je dobro in kaj ni dobro za družbeno skupnost.

Javna uprava kot praktično polje sociološkega delovanja[2]

Za slovensko javno upravo, predvsem pa za državno upravo velja, da jo obvladujejo pravniki in upravni pravniki. Njihova moč sloni na dveh temeljih:

- Priprava, izvajanje in nadzor nad izvajanjem normativnih aktov za regulacijo določenih področij, na katerih se izvajajo določene javne politike. Zato obstaja močna navezanost na procedure in postopke v povezavi z izvajanjem oblasti (upravni akti, standardi …). Njihova moč temelji na *techne*, torej na tehničnem znanju (know how) oblikovanja regulatornih pravil.
- Akumulacija enakih poklicnih profilov. Pravniki zaposlujejo druge pravnike ali upravne pravnike, čeprav gre za naloge, ki niso neposredno povezane s tehničnim znanjem na področju pripravljanja in izvajanja predpisov.

Vsekakor je treba poudariti, da je v tradiciji slovenske javne uprave poudarjena normativna stran delovanja, zapostavljena pa je presoja posledic različnih intervencij državne (javne) politike in seveda tudi analiza različnih možnih politik na posameznem področju. To se vidi predvsem v tem, da imajo dokumenti, ki imajo bolj vsebinski in usmerjevalni program (razni nacionalni programi, strategije, resolucije, razvojni programi), izrazito deklaratorni značaj, izražanje intencij (»storili bomo«, »prizadevali se bomo«), ne pa elaboriranje, vrednotenje in presojo različnih mogočih ciljev in poti za njihovo doseganje. Redko so opredeljeni tudi viri (razen obvezne računovodsko finančne presoje) za njihovo izvajanje. Imajo predvsem legitimizacijski značaj. Različne poglobljene in celovite študije razmer in procesov na posameznih področjih, po katerih se odlikuje »policy making« v UK ali pa tudi v EU, so prepoznane kot nepotreben strošek, saj »uradniki vedo več«.

V tako delujočem upravnem kontekstu se pravzaprav ne ve dobro, kaj početi s sociologi. Pravzaprav so obsojeni na prilagajanje upravnemu

2 Na javno upravo se omejujem predvsem zato, ker imam praktične izkušnje z delom sociologov in sociologinj prav na tem segmentu družbenega delovanja oziroma družbenemu podsistemu.

institucionalnemu okolju, pogosto se spremenijo v priučene sestavljavce normativnih aktov, so »generalisti«, se pravi »specialisti« za splošna vprašanja, organizatorji, komunikatorji z javnostjo, le redko pa imajo status strokovnjaka za določena posebna vprašanja. Še najbližje svojemu poklicu pridejo kadrovski sociologi oz. sociologinje, kadar se ukvarjajo s kadrovsko politiko.

»Viseč« status sociologov v javni upravi je povezan tudi z razmeroma nizko stopnjo institucionalne kodifikacije discipline, predvsem v primerjavi s pravom, kjer so določena opravila rezervirana samo za pravnike oziroma celo samo za tiste s pravosodnim izpitom. Obenem pa je v primerjavi s pravniki in z ekonomisti število sociologov (in politologov) razmeroma majhno; med seboj so nepovezani in zato težko uveljavljajo svoje profesionalne interese.

K temu naj dodam še splošno značilnost javne uprave v Sloveniji, to je dosledna navezanost na pravila delovanja. Pravzaprav je vse, kar ni izrecno zakonsko predpisano, v javni upravi prepovedano.[3] V javni upravi se torej neguje in pravzaprav zapoveduje tip »ekspertnega znanja«, ki je Flyvbjergu značilno za tako imenovane začetnike, to je ravnanje dosledno po pravilih (Flyvbjerg, 2001: 10–23).

Skratka, če povzamem institucionalno okolje slovenske javne uprave, še posebej pa državne uprave, ki je tako močno vezano na delovanje (ukrepanje) na podrobnih in doslednih pravilih, je tuje »sociološkemu habitusu«, ki je pri analizah in presojah močno vezan na kontekst, prepoznavanju specifičnosti in iskanju unikatnih rešitev za posebne odločevalne situacije. Zato se sociologi v njem ne znajdejo najbolje.

Urbanizem, prostorsko planiranje in sociološka relevantnost

Problem uporabnosti in relevantnost socioloških znanj za prostorsko planiranje je bil v središču moje akademske in raziskovalne kariere. Vse tri formalne akademske stopnje – diploma, magisterij in doktorat – so bile povezane z vprašanji o razmerju med urbanizmom in sociologijo. V diplomi sem se ukvarjal s problemi sodelovanja (participacije) prebivalcev pri urbanističnem planiranju, v magisteriju sem obširno analiziral naravo sodobnega urbanizma in identificiral tako imenovani »socialni program«, to je družbene spremembe skozi oblikovanje/urejanje prostora kot polje, v katero lahko intervenirajo sociološka znanja (Gantar, 1985), v doktorski disertaciji pa sem teorije (prostorskega) planiranja podvrgel sociološki kritiki skozi optiko, ki je poskušala dokazati, da spodletelo srečanje med planiranjem in realnostjo (prostorski plani se tako rekoč nikoli ne realizirajo tako, kot

3 Splošno načelo, ki velja za državljane v demokratični državi, da je namreč dovoljeno vse, kar ni izrecno prepovedano, je pri izvajanju oblasti obrnjeno: vse, kar ni izrecno dovoljeno, je prepovedano.

so bili zasnovani) temelji že v samih teoretskih zasnovah posameznih teorij planiranja.(Gantar, 1993).

V mojem prvem obdobju je treba omeniti še moje sodelovanje v uredništvu revije Arhitektov bilten (AB) v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Generacija arhitektov '68, ki je takrat prevzela AB, je v veliki meri gledala na arhitekturo kot na sredstvo za reševanje socialnih problemov; skozi celotno desetletje do začetka 80. let so v uredništvu in številnih objavah potekale razprave o družbeni vlogi ter naravnanosti arhitekture in urbanizma.[4] Takratna generacija mlajših arhitektov je dojemala vlogo sociologije ter sploh družbene znanosti in filozofijo v funkciji analize družbene realnosti in kot pomoč pri oblikovanju arhitekturnih družbenih projektov. Sodelovanje v AB je bilo pomemben del oblikovanja moje profesionalne sociološke identitete v razmerju do arhitektov in urbanistov.

Drugi del moje poklicne kariere zaznamuje prestop iz akademske sfere v profesionalno politiko – na vladni oz. ministrski ravni. Na ministrstvu za okolje in prostor sem bil takoj soočen s perečimi javnimi problemi (črne gradnje, odpadki …), s katerimi sem se pred tem ukvarjal z raziskovalnega vidika. Predvsem pri črnih gradnjah sem takrat odstopil od doslednega legalističnega pristopa in mukoma začel uveljavljati bolj realistični pristop, ki je temeljil na prepoznanju, da so črne gradnje realnost in da jih ni mogoče odstraniti, preden ne veš, kaj boš storil z njihovimi lastniki ali s prostorom, na katerem stojijo. Ključni prostorsko planerski izziv pa je bil umeščanje avtocestnih odsekov v prostor. To je izjemno konflikten proces, v katerem interesi vpletenih in njihova moč igrajo zelo pomembno vlogo. Pri tem so nekatera moja strokovna znanja in izkušnje igrali razmeroma pomembno vlogo. Tako je preučevanje omrežij mest, s katerim sem se ukvarjal, gotovo vplivalo na to, da AC-povezav nismo dojemali samo kot evropske transnacionalne koridorje, ampak morajo prvenstveno povezovati slovenska regionalna središča med seboj. Izhajajoč iz pomena sodelovanja prebivalcev pri prostorskem planiranju smo poleg osnovnih kriterijev za umeščanje tras v prostor vpeljali tudi kriterij družbene sprejemljivosti, ki se nanašal na to, kje potek AC povzroča najmanj konfliktov s prizadetimi prebivalci.

Vendar se sociološka relevantnost torej ni kazala samo v nekaterih povsem specifičnih spoznanjih, ampak bolj v sociološki imaginaciji, v načinu gledanja na probleme in na njihovo reševanje v stalnem soočanju s pogledi, ki na probleme gledajo z vidika njihovega tehničnega reševanja.

Če danes govorimo o vlogi sociologije v prostorskem planiranju, je treba najprej poudariti, da je sama dejavnost prostorskega planiranja (v različnih

---

4 Gre za skupino študentov in diplomantov Fakultete za arhitekturo v seminarju profesorja Eda Ravnikarja, ki je postala znana kot Soba 25. Rekapitulacijo delovanja Sobe 25 prinaša *Arhitektov bilten, št. 193–194, december 2012*.

oblikah in na različnih ravneh) pod hudim pritiskom tržnega pogleda na prostor; sama doživlja razvrednotenje in devolucijo. Ker se že sami urbanistični načrtovalci »borijo« za profesionalno integriteto, se toliko težje ukvarjajo z nečim, kar je vsaj na prvi pogled neki »presežek« v tehničnem planiranju. Vloga sociologije je vseskozi minimizirana in se tako rekoč dosledno omejuje na izvajanje anket o preferencah ljudi, prihodnjih uporabnikov itn., o določenih prostorskih ureditvah. Sociologija je za večino prostorskih planerjev in urbanistov izenačena z anketiranjem. O drugih mogočih vlogah sociologije in sociologov v procesu prostorskega planiranja skoraj ni govora.[5]

Prvi korak v smeri sprememb bi moral biti obnova dialoga z urbanisti na društvenostrokovni ravni in v »prostorsko sekcijo« integrirati vse tiste sociologe, ki se v praksi tako ali drugače ukvarjajo s problemi, ki imajo navezave na prostor.

Sklep

Čeprav ni dvoma, da znotraj sociologije kot akademske discipline obstajajo razmeroma zanesljivi kriteriji preverjanja in ocenjevanja kakovosti socioloških spoznanj (kot na primer objavljanje in citiranje), pa vendarle zastopam stališče, da je prava vrednost socioloških spoznanj prepoznana takrat, kadar o njih razpravljajo drugi, kadar sociologija in sociologi vstopajo v polje javnih razprav, kadar sooblikujejo okvire družbenih delovanj in sprememb. Klic k javni sociologiji, ki ga je na mednarodno skupnost sociologov leta 2004 naslovil predsednik ISA Michael Burawoy, ostaja prej ko slej izziv za odpiraje sociologije.

Literatura

Burawoy, M. (2005). For Public Sociology. *American Sociological Review*. Vol. 70 (February: 4–28).

Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Science Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gantar, P. (1985). *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*. Ljubljana: Krt.

Gantar, P. (1993). *Sociološka kritika teorij planiranja*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.

Gantar, P. (1995). Mesta v omrežjih nadnacionalnih povezav. V: Mlinar, Z. (ur.), *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.

Pahl, R. (1977): Playing the Rationality Game: The Sociologist as a Hired Expert. V: Bell, C., Newby, H., *Doing Social Research*. London: Allen and Unwin.

5 Ray Pahl tako navaja kar deset mogočih vlog sociologov pri prostorskem planiranju (Pahl, 1977: 145–6).

ALI KADROVSKO PODROČJE SOCIOLOGIJO BOGATI ALI SIROMAŠI?

Ivan Svetlik[1]

V tem prispevku bom poskušal na kratko osvetliti, kako je sociologija kot temeljna družboslovna disciplina v času svojega hitrega razvoja, širitve in priljubljenosti tudi pri nas začela odkrivati nova področja raziskovanja. To širitev so druge družboslovne discipline pogosto sprejemale z zadržanostjo, izzivala pa je tudi vprašanja za sociologijo samo. Kot primer bom poudaril kadrovsko področje, h nastanku in razvoju katerega je sociologija izdatno prispevala.

Kadrovsko področje sta kot posebno področje raziskovanja in izobraževanja začela vzpostavljati sociologa in filozofa profesor Janez Jerovšek in profesor Veljko Rus. Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja sta na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo sociološko preučevanje osvežila z novimi spoznanji ameriških raziskovalcev ter se na podlagi njihovih konceptov in metod usmerila v raziskovanje organizacij in delovnih procesov v domačem prostoru. Novo področje je bilo poimenovano sociologija (delovnih) organizacij, sociologija dela ali tudi industrijska sociologija. V središče raziskovalnega zanimanja so bili postavljeni zaposleni – kadri, njihovo povezovanje v socialne skupine ter razmerja med njimi in tehnološkim okoljem. V svojem pristopu sta kombinirala sistemske vidike s socialnimi vidiki. Tako so bili v ospredju strukturiranje delovnih procesov, povezanih z uporabo proizvodnih tehnologij, in vpetost ljudi vanje, notranje strukturiranje organizacij na posamezne organizacijske enote in vključevanje socialnih skupin vanje, razmerje med vodstvom in zaposlenimi, izraženo tudi kot vprašanje porazdelitve družbene odgovornosti in moči (Rus, 1972), vključevanje zaposlenih v sindikate in njihovo sodelovanje pri (samo)upravljanju ter podobno.

Korak v smeri notranje diferenciacije socioloških konceptov in njihove aplikacije na novem področju pa ni bil povsem brez težav. Prva in najočitnejša težava je bila trk s sorodnimi, pogosto tudi starejšimi znanstvenimi disciplinami, kot so: pravo, ekonomija, psihologija in druge. Na kadrovskem področju je to vprašanje sociologija razmeroma uspešno razrešila z vključevanjem sorodnih in dopolnjujočih disciplin v raziskovanje in posebej v izobraževalne programe. Tako sta k razvoju raziskovanja in izobraževanja na kadrovskem področju izdatno prispevala pravnik profesor Mitja Kamušič, ki je deloval na Visoki šoli za upravo, in psiholog profesor Stane Možina (2002)

1 Avtobiografija na strani 443.

z Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. V tem smislu se je sociologija kazala kot odprta in vključujoča disciplina.

Proces osamosvajanja kadrovskega področja so spremljale dileme o stopnji njegove specializacije oziroma splošnosti. Tako je prišlo iz nekdaj širšega organizacijsko-kadrovskega oziroma socialno-kadrovskega področja do osamosvojitve posebnih organizacijskih študij in študij socialnega dela. Pravzaprav organizacijske študije pri nas niso izhajale prvenstveno iz sociologije, so se pa navezovale na kadrovsko področje že pred sociologijo. Kljub nekaterim nasprotovanjem znotraj sociologije sta nastali Fakulteta za organizacijske vede in Fakulteta za socialno delo. Sociologija pa je bila vzrok za osamosvajanje tudi drugih ved, kot so komunikologija in politične vede.

Raziskovanje novega kadrovskega področja v tistem času ni pomenilo izjeme. Podobno so drugi sociologi, izhajajoč iz temeljnih konceptov in pod vplivom svetovnih socioloških tokov, začeli razvijati svoja specifična sociološka področja: Zdravko Mlinar sociologijo lokalnih skupnosti, Katja Boh sociologijo družine, Jan Makarovič sociologijo mladine, Maca Jogan sociologijo spolov in podobno. Ta proces je mogoče razumeti skozi razvoj sociologije kot sistema znanja. Sistem je iz jedra temeljnih znanj, ki so se osredinjala okrog konceptov socialne stratifikacije ter socialne in prostorske mobilnosti in bila običajno zajeta v okvir obče sociologije, prehajal v fazo notranje diferenciacije. Vzroka za to sta bila vsaj dva. Prvi je bil ta, da je sociologija kot obča disciplina razvila koncepte in metodološke pristope, s katerimi je bilo mogoče raziskovati in pojasnjevati širok nabor specifičnih družbenih pojavov. Drugi pa je bil v tem, da je bila priljubljenost sociologije vzrok za naraščanje števila sociologov, ki so s poseganjem na nova področja iskali svoje mesto v delitvi dela. Sociologija je tako doživljala razvoj bolj v širino kot v globino.

Notranja diferenciacija korpusa temeljnega sociološkega znanja pa ne pomeni le njegove širitve. Lahko pomeni tudi njegovo izpraznitev in slabitev v smislu raziskovalnega zanemarjanja temeljnih socioloških konceptov in temeljnih socialnih vprašanj. Z nastajanjem novih podpodročij sociologije se je zanimanje za temeljne koncepte zmanjševalo, njihova uporaba na specifičnih področjih pa je pogosto postajala ohlapnejša. Nadomeščali so jih koncepti drugih disciplin ali na novo oblikovani koncepti, ki morda niso niti več prepoznani kot sociološki. Tako je zanimivo, da v Sloveniji, čeprav tako rekoč v zadnjega četrt stoletja, živimo v pravem socialnem laboratoriju z izjemno turbulenco družbenih sprememb, nimamo pravih stratifikacijskih in mobilnostnih raziskav in da je vedenje o strukturi sodobne slovenske družbe skromno. Sistem sociološkega vedenja je po izraziti notranji diferenciaciji zato morda pred dilemo – ali razpad ali reintegracija. Prvo bi pomenilo nadaljnje osamosvajanje socioloških poddisciplin, ki bi utegnile izgubljati sociološko identiteto, in slabljenje temeljne oziroma obče sociologije. Drugo, za kar je za

zdaj manj vidnih znakov, bi zahtevalo raziskovalno in izobraževalno osredinjenje na temeljna vprašanja strukture in razvoja (slovenske) družbe.

Morda možnosti za reintegracijo vendarle obstajajo, čeprav ne samo v obliki povratka na že videno v obliki reafirmacije temeljnega sociološkega raziskovanja. Potrebe po njej nakazuje diferenciacija sociologije na večje število disciplin in poddisciplin, pri čemer vsaka obravnava le en vidik navadno celovitih in kompleksnih družbenih pojavov, ki jih ne more zadovoljivo pojasniti. Vse manj je celovitega preučevanja ter razumevanja človeka in družbe. Še bolj pa jo terja dejstvo, da se tudi od družboslovnih diplomantov in strokovnjakov pričakuje sposobnost pojasnjevanja in razreševanja konkretnih družbenih problemov in ne le 'vedenje oziroma znanje o', pričakujejo se kompetence. Kot pozitiven odgovor na te zahteve lahko jemljemo enoten doktorski študij humanistike in družboslovja. Podoben trend zaznavamo tudi v naravoslovju, kjer se kljub tradicionalnim disciplinam, kot so: fizika, kemija in biologija, pojavljajo novi problemsko zasnovani doktorski študiji; kost sta materiali in energija. Povedano z drugimi besedami, reintegracijo sociološkega znanja morda smemo pričakovati še bolj kot ob temeljnih znanjih in konceptih okrog družbene problematike, ki jo sociologija naslavlja in poskuša v praksi razreševati. Pri tem bo vse bolj običajno srečevanje tudi z drugimi družboslovnimi disciplinami.

Morda lahko prav kadrovsko področje jemljemo kot primer za to. Prepoznano je bilo kot tipično problemsko področje, ki ga sicer obravnavajo različne discipline, vendar ga nobena ni zmožna sama zadostno pojasniti in ponuditi orodja za njegovo uravnavanje. Zato je razumljivo, da je bil kadrovski študij zasnovan ob sodelovanju številnih disciplin: ekonomije, ki je prispevala zlasti ekonomiko organizacij in kadrov ter preučevanje zakonitosti delovanja trga delovne sile; psihologije, ki se je osredinjala na psihologijo osebnosti in socialno psihologijo; prava, pri katerem so v ospredju delovno, socialno in organizacijsko pravo; antropologije s poudarkom na razumevanju človeka kot delovnega bitja; organizacijske teorije, zlasti organizacije dela in organizacijskega vedenja, ter podobne. Pri tem ni nenavadno, da je imela prav sociologija ambicijo odigrati povezovalno vlogo. Za razumevanje kadrovskega področja je prispevala nekatere temeljne koncepte, kot so: koncept socialne stratifikacije, ki pojasnjuje razslojenost zaposlenih na različne skupine; koncept socialne mobilnosti, ki pojasnjuje prehajanje posameznikov v organizacijo in iz nje ter napredovanje v njej; koncept družbenih procesov sodelovanja in konfliktov; koncept sociotehničnih sistemov, ki opazuje razmerje med tehnologijo, posamezniki in socialnimi skupinami, itn.

Glede na navedeno ni nobenega dvoma, da gre pri kadrovskem področju za posebno problemsko področje, na katerem se srečujejo različne družboslovne discipline. Vprašanje pa je, koliko je navedeni interdisciplinarni pristop ostal eklektičen, koliko pa je postopno prispeval k razvoju

nove kakovosti oziroma novega znanstvenoraziskovalnega, pedagoškega in strokovnega področja. Na to vprašanje najlaže odgovorimo z vpogledom v stopnjo profesionalizacije kadrovskega področja. Začnemo lahko z ugotovitvijo, da so številne raziskave posvečene kadrovski problematiki in tako prispevajo k ustvarjanju novega znanja. Raziskovalni rezultati se objavljajo v posebnih revijah, ki v svojih imenih vsebujejo 'personnel management' ali 'human resource management'. Že od sedemdesetih let naprej je tudi v Sloveniji izhajala revija Organizacija in kadri. Obstajajo univerzitetni izobraževalni programi za izobraževanje kadrovskih strokovnjakov, med njimi enega prvih še vedno izvaja Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Kadrovski strokovnjaki imajo svojo profesionalno organizacijo s kodeksom profesionalne etike. Vrstijo se strokovna srečanja, seminarji, publiciranje strokovnih prispevkov in podobno. V organizacijah, v katerih delujejo, so kadrovski strokovnjaki osnovali svoje posebne oddelke. Kaže, da se njihov pomen krepi. Po drugi strani pa je res, da znanje, ki nastaja na kadrovskem področju, še vedno ostaja precej eklektično in čaka na primerno konceptualno integracijo. Kadrovski poklic nima posebej visokega ugleda in tudi ne vpliva v družbi. Ni zaznati monopola tega poklica nad področjem njegovega dela niti ne nadzora nad vstopom v ta poklic. Avtonomija kadrovskih strokovnjakov v različnih delovnih okoljih ni posebej velika in podobno (Svetlik, Kohont, 2009).

Navedeni kazalniki potrjujejo strokovno in znanstveno osamosvajanje kadrovskega področja, ki pa je nekako na pol poti v smeri večje profesionalizacije. Pri tem pa ni gotovo, v katero smer to osamosvajanje teče. Ni gotovo, ali s tem sociologija, ki je veliko prispevala k vzpostavitvi samostojnega kadrovskega področja, dobiva svojega zaveznika, ki prispeva k njeni krepitvi, ali pastorka, ki jo vse manj pripozna. Na pobeg med drugim kažejo zadrege s poimenovanjem področja, na katerem prevladuje terminologija poslovnih ved – kadrovski menedžment oziroma menedžment človeških virov. Optimističen pogled pa pravi, da v jedru poslovnih ved prevladujejo sociološki koncepti. Zato ostaja gojenje temeljnih socioloških konceptov za prihodnost sociologije in njen vpliv na posamezna problemska področja toliko pomembnejše.

Viri

Možina, S. (ur.) (2002). *Management kadrovskih virov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Rus, V. (1972). *Odgovornost in moč v delovnih organizacijah*. Kranj: Moderna organizacija.

Svetlik, I., Kohont, A. (2009). Organizacija in izvajanje menedžmenta človeških virov. V: Svetlik, I., Zupan, N. (ur.), *Menedžment človeških virov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

SOCIOLOGIJA, PRAVOZNANSTVO IN PRAVNA PRAKSA

Albin Igličar

Dobro leto po diplomi na ljubljanski pravni fakulteti leta 1970 sem se zaposlil kot asistent na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN) ljubljanske univerze. Po treh letih sodelovanja na tej fakulteti, na kateri sem lahko poglabljal sociološko znanje, in po doktoratu pravno-političnih znanosti (1977) sem kot univerzitetni učitelj do upokojitve in naslova zaslužni profesor (2015) deloval v pedagoškem in raziskovalnem procesu na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Glavni področji mojega zanimanja in posredovanja znanja novim generacijam sta bili sociologija prava in z njo povezani problemi zakonodajnih procesov. Med državnim osamosvajanjem sem bil prodekan in dekan pravne fakultete (1989–1993), potem pa tudi član nekaterih državnih teles (npr. svet za visoko šolstvo, sodni svet) in član organov univerze (habilitacijska komisija, komisija za nagrade in priznanja) ter predsednik teh organov (nostrifikacijska komisija, statutarna komisija).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

V Sloveniji so po drugi svetovni vojni postavljali temelje sociologiji prava Goričar, Žun in Jambrek. Preučevanje prava ne le z njegove idealne, ampak tudi realne strani je v ospredju socioloških razlag prava. Prispevek sociologije prava v teh preučevanjih je bil zlasti v ugotovitvah, kako ustrezna globalna družba vpliva na pravo kot odvisno spremenljivko, na njegovo strukturo, vsebino, nastajanje in spreminjanje, na procese pravnega odločanja, na delo zakonodajnih, izvršilnih in sodnih organov itn. (Goričar). Skupni predmet preučevanja in enotnost splošnih metod sicer povezuje pravno znanost in sociologijo prava (Jambrek), vendar je vseeno mogoča neka delitev dela pri preučevanju prava. Tako naj teorija prava v središče svojih raziskovalnih problemov postavi pravne norme, filozofija prava pravne vrednote, sociologija prava pa pravne odnose (Žun). Po tej poti in s sodelovanjem vseh treh disciplin je mogoč integralni pogled na pravo kot celoto norm, vrednot in odnosov. Tak tridimenzionalni pogled na pravo, ki vključuje tudi njegovo dejstveno, tj. realno oziroma sociološko stran, je prevzelo tudi slovensko pravoznanstvo.

Ta izhodiščna *spoznanja* sem povzel in jih dogradil v dveh monografijah (Igličar: Sociologija prava, CZ, Ljubljana, 2004; Igličar: Pogledi sociologije prava, GV Založba, Ljubljana, 2009, 2012) in v Hrestomatiji (Igličar, ur.: Pravo in družba, GV Založba, Ljubljana, 2000, 2014). Navedene knjige so

bile tudi podlaga za postopno preoblikovanje predmeta občа sociologija v predmet sociologija prava v študijskem programu Pravne fakultete v Ljubljani. S predavanji in sodelovanjem v raziskavah o procesih družbenega in pravnega odločanja glede na razmerja družbene moči v zakonodajnih telesih in organih lokalnih skupnosti sem posebno pozornost posvečal pravotvornosti civilne družbe, premikom v slovenski pravni kulturi in učinkovitosti pravosodja ter upravnih ustanov pa tudi zaupanju javnosti v te ustanove. Ob prikazu in upoštevanju stališč klasikov sociologije prava so prihodnjim pravnikom ter udeležencem sodniških šol in strokovnih srečanj (npr. dnevi slovenskih pravnikov) posredovana spoznanja o interesni podstati prava, razmerju med gospodarstvom in pravom ter politiko in pravom, analitično so prikazani delovanje zakonodajnih, upravnih in pravosodnih ustanov (law in life) ter javno mnenje o pravu in pravnih ustanovah, socialne funkcije prava in uveljavljanje pravniških poklicnih družbenih vlog.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Neposredno uporabo socioloških oziroma sociološkopravnih spoznanj v praksi naj najprej ilustriram z nekaj uspešnimi primeri mojega **praktičnega delovanja** ob nastajanju ustave samostojne slovenske države in ob aktivnostih v državnem zboru.

V začetnih prizadevanjih za državno osamosvojitev Slovenije sem bil vse od ustanovitve (25. 9. 1987) član delovne skupine za ustavni razvoj pri Slovenskem sociološkem društvu. Že takrat je bilo dogovorjeno, da naj bi »… reaktivirali vse tisto sociološko znanje, s katerim slovenska sociologija na posameznih področjih že razpolaga«. To so bila področja komunalnega razvoja, skupščinski in volilni sistem, državna uprava, zaposlovanje, narod, temeljne pravice in svoboščine. Moj prispevek za ustavno komisijo sociološkega društva je zadeval področje (ne)delovanja občinskih skupščin in krajevno skupnost (več v knjigi: P. Jambrek: Ustava in svoboda, EPF in FDŠ, Kranj, 2014, str. 62 in 309). Pri nastajanju veljavne slovenske ustave v letih 1990 in 1991 sem bil član delovne skupine za ekonomska in socialna vprašanja pri Komisiji za ustavna vprašanja ter nato v letih 2002–2004 ob ustavnih spremembah član strokovne skupine pri ustavni komisiji. Pri vsem tem delovanju je bilo mogoče posredovati sociološka spoznanja o strukturi in dinamiki družbenih odnosov pri koncipiranju ustavnih določb.

Ob pripravi Poslovnika Državnega zbora v letih 1993 in 2002 je bil za osnovo zakonodajnega postopka vzet sociološko razvit splošni model družbenega odločanja. Kot član delovne skupine za pripravo strokovnih podlag za Poslovnik DZ sem uspel uveljaviti tudi pravilno poimenovanje izjemnega postopka kot »nujni postopek« in umestiti v uvod k predlogu zakona zahtevo po oceni stanja oziroma analizi obstoječih družbenih odnosov, in sicer

pred njihovim zakonskim urejanjem. Podobno so bile na osnovi socioloških analiz lobiranja (delovna skupina: Svete, Kaučič, D. Fink Hafner, Igličar) pripravljene strokovne podlage za teze (nesprejetega) Zakona o lobiranju, katerega vsebina pa je skoraj nespremenjena prešla v VI. poglavje Zakona o integriteti in preprečevanju korupcije, ki je bil sprejet leta 2010. Prav tako so bila nekatera spoznanja sociologije prava upoštevana pri izhodiščih in poimenovanju koalicijskega sporazuma ter v vsebini Resolucije o normativni dejavnosti

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Pri srečevanju politike in sociologije se pojavljajo tudi *ovire in omejitve*. Znanost kritično analizira dane družbene razmere in v svojih končnih ugotovitvah daje predloge za spreminjanje stvarnosti. Neka mera medsebojne konkurence je zato na tem stiku tako rekoč nujna. Ob tem pa je potrebna tudi neka mera medsebojne tolerance in razumevanja ter priznavanja različnih pristopov, s katerimi nastopa ena ali druga stran. Kritične ugotovitve posebne sociologije ne smejo biti vsiljevane političnim akterjem kot edini mogoči način reševanja problemov, saj so pogledi politike pogosto širši in povezani z ustreznimi demokratičnimi postopki odločanja. Pogledi znanosti oziroma neke posebne sociologije pa so strogo disciplinarni in vpeti v samo delno pojasnjevanje določenega problema.

Za primer dveh neuspešnih predlogov sociologije prava naj navedem opozarjanje na sporno razlikovanje med veljavnostjo zakona – pravni pojem – in njegovo uporabo – sociološki pojem (Igličar: Na rob določilom o veljavi in uporabi zakona, Pravna praksa, št. 31–32, Ljubljana, 2007) ter neupoštevanje družboslovno argumentiranih predlogov za opustitev sintagme »sodba v imenu ljudstva« (Igličar: Za sodbo brez ideoloških simbolov, Pravna praksa, št. 9, Ljubljana, 2008).

Kljub temu bi bila lahko slovenska politična praksa dovzetnejša za spoznanja sociologije prava, zlasti v njenem izrazito aplikativnem delu. Tako bi na primer lahko v večji meri v praksi upoštevala sociološka spoznanja o zakonodajni dejavnosti (npr. Igličar: Zakonodajna dejavnost, GV Založba, Ljubljana, 2011). Še vedno so številne ovire, ki preprečujejo večji pretok teoretičnih spoznanj v praktično delovanje državnih organov. Te se na primer kažejo kot nizka politična kultura odločevalcev, premajhno pritegovanje družboslovcev v različna svetovalna telesa vlade, ministrstev in parlamenta, kot finančna podhranjenost družboslovnih raziskav itn.

PRIMER IZKUŠENJ NAVEZAV SOCIOLOGIJE S SODNIŠKO STROKO

Boštjan Zalar

Po diplomi na Pravni fakulteti v Ljubljani sem imel stik s sociologijo od leta 1990 do leta 2004, in sicer med magistrskim študijem sociologije menedžmenta in priprave doktorske disertacije na FDV s področja privatizacije javnega sektorja v luči varstva človekovih pravic. S tem ko sem leta 1999 prevzel polno zaposlitev na Upravnem sodišču Republike Slovenije, sem nekaj časa obdržal tretjinsko zaposlitev na Inštitutu za družbene vede (FDV). Vendar pa moje organizacijsko-vodstvene zadolžitve, ki sem jih pridobival v mednarodnih omrežjih, in publicistično delo niso ignorirali sociološkega razmisleka o razlogih za probleme ter možnostih za učinkovito in uspešno delovanje določene mednarodne skupine, projekta ali sodniške organizacije. Zaradi te specifičnosti zaposlitvene kariere se odgovori na spodnja tri vprašanja nanašajo na *medsebojno interdisciplinarno oplajanje* ter *bogatenje na podlagi vzvratnih tokov* med sociologijo in sodniško stroko doma in v tujini.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Sociološka spoznanja in delovanja je treba v mojem primeru razmejiti na dve temeljni vrsti. V prvem primeru gre za tista sociološka spoznanja in delovanja, ki jih kot sodnik lahko uporabim v procesih sojenja, to pomeni v sodnih odločitvah glede na to, da je sodnik pri sojenju vezan na zakon in ustavo in ne morebiti na sociološka spoznanja. V drugem primeru pa gre za tista sociološka spoznanja in delovanja, ki jih lahko uporabim zunaj procesa sojenja, in sicer v upravljavskih (menedžerskih) vidikih ukvarjanja s kakovostjo v sodstvu, kamor pa bi uvrstil zlasti ukvarjanje s strategijo usposabljanja sodnikov na ravni Evropske unije, vodenje mednarodnih omrežij sodnikov in reformne predloge za spremembe v slovenskem sodstvu.

Sociološko spoznanje in delovanje (iz prve omenjene vrste), ki je doživelo pomemben odziv v sodni praksi in morebiti deloma tudi v pravni teoriji, je teza o pravični družbeni ureditvi kot splošnem pravnem načelu, po katerem je pozitivna diskriminacija socialno šibkejših posameznikov v slovenskem pravnem redu upravičena na podlagi ustavnega načela socialne države (2. člen ustave). Ni pa ta teza, ki izvira iz del E. Durkheima, doživela polne uveljavitve v tem smislu, da bi sodna praksa sprejela tudi stališče, da je kakršna koli družbena reforma sprejemljiva, dokler reformni ukrepi še delujejo v prid socialno najšibkejših slojev (J. Rawls). Poleg tega zelo splošnega vidika načela pravičnosti iz sociološke teorije o pravični (ne)enakosti je v pravni

(sodni) praksi dovolj prostora za uveljavitev določenih socialnointegrativnih elementov povsod tam, kjer je v sporu treba uporabiti splošna pravna načela (načelo sorazmernosti, prepoved arbitrarnosti, varstvo legitimnih pričakovanj, varstvo pridobljenih pravic) in medsebojno tehtati temeljne človekove pravice, ki so v koliziji.

Kar zadeva drugo temeljno vrsto socioloških spoznanj in delovanj, pa so ta dosegla poln odziv v praksi v tujini v raznih projektih in vodenjih omrežij ali delovnih skupin sodnikov. Na tem mednarodnem področju delovanj so tista minimalna oziroma temeljna znanja s širšega področja sociologije organizacij, ki sem jih uspel obdržati in vzdrževati, bistveno pripomogla k marsikateri uspešni rešitvi problemov na mednarodni oziroma evropski ravni. Metodološka rigoroznost in inkluzivnejši pristop k obravnavanju problemov, ki sem ju (pri)dobil od sociologije, sta brez dvoma prispevala, da sem bil izbran za vodjo več mednarodnih delovnih skupin sodnikov, da sem bil sprva imenovan, potem pa dvakrat izvoljen v Svet *European Law Institute* (ELI) s sedežem na Dunaju in da sem aktivno sodeloval v raziskavah ELI-ja na teme: *Case-Overload at the Europen Court of Human Rights*, *Model Rules on EU Administrative Procedures*, *Migration and the Rule of Law.* V tujih periodičnih revijah in knjigah objavljam od leta 1998 na temo privatizacije in modernizacije družbenih dejavnosti in državnega aparata prisile, mednarodnega prava beguncev in uporabe človekovih pravic v sodnih postopkih domačih in mednarodnih sodišč. Prispevki so med drugim izšli oziroma so v tisku pri založbah, kot so: *Academic Press,*[1] *Oxford University Press,*[2] *Hart Publishing Oxford,*[3] *Martinus Nijhoff Publishers, Springer, Peter Lang, Bruylant, Cambridge University Press.* Od leta 2010 sem na listi *ad hoc* sodnikov Evropskega sodišča za človekove pravice v Strasbourgu. Sem tudi na listi strokovnjakov za izvajanje izobraževanj za sodnike pri ključnih evropskih ustanovah, zlasti za področje Listine EU o temeljnih pravicah, Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter mednarodnega prava beguncev.[4] Od leta 2015 sem podpredsednik

1 Zalar, Boštjan (1999). Privatisation of State Coercive Authority: From Compact back to Combat. *International Journal for Socilogy of Law*, 27, 317–334.

2 Zalar, Boštjan (2006). The Experiences and Challenges for Adjudication on Refugee Law in Slovenia. *International Journal of Refugee Law*, 18, 1, 118–181.

3 Zalar, Boštjan (2015). From a Discourse on »Communist Legacy« Towards Capacity Building to Better Manage the Rule of Law, in: Bobek, M., (ed.), *Central European Judges Under the European Influence: The Transformative Power of the EU Revisited*, Hart Publishing, Oxford.

4 European Judicial Training Network (EJTN), European Asylum Support Office (EASO), Visoki komisariat ZN za begunce (UNHCR), Europäischen Recthsacademie (ERA), TAIEX (EU), Association of European Administrative Judges (AEAJ), International Association of Refugee Law Judges (IARL) in številne mednarodne nevladne organizacije ter državni centri za izobraževanje v sodstvu v državah Sveta Evrope.

mednarodnega združenja *European Chapter of the International Association of Refugee Law Judges.*

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Odgovor na to vprašanje pa zadeva drugo vrsto omenjenih socioloških spoznanj in delovanj. Nobeno moje spoznanje s področja sociologije (menedžmenta) organizacij namreč ni doživelo kakršnega koli pozitivnega in še toliko manj zaželenega odziva v regulaciji ali praksi vodenja sodišč v Sloveniji. Najbolj temeljno in splošno spoznanje, ki v domači pravosodni praksi ni doseglo nobenega odziva, je v tem, da pravna stroka ključnih problemov stanja v sodstvu doma ali na ravni EU nikakor ne more in tudi ne bo rešila, če se ne bo odprla relevantnim organizacijskim in poslovnim vedam. To brez dvoma za nosilce sociološke teorije ali prakse ni sporno. Na žalost pa je to nerazumljeno v domači (pravo)sodni praksi. Tako na primer že najbolj temeljni pojem ali temeljno vprašanje, kot je na primer, kaj je kakovost v sodstvu oziroma kako upravljati s kakovostjo v sodnem sistemu, v domači praksi nikakor ne more biti obravnavano v navezavi tudi na sociološka dognanja. V precejšni meri je sicer izjemna redkost tudi v tujini, da je posamezen sodnik poučen o temeljnih znanjih sociologije organizacij, vendar pa je zaradi večje prisotnosti meritokratskih sistemov v državah zahodne Evrope, od koder vstopajo sodniki v mednarodna omrežja, in zaradi izrazito nehierarhičnih (kolegialnih) odnosov v mednarodnih omrežjih sodnikov, ki nastajajo od spodaj navzgor, odprtost za razumevanje pomena znanj o tem, kako je treba vzpostaviti neki nov sistem, voditi neki projekt ali omrežje, neprimerno večja kot doma. Bolj na splošno je povezovanje prava in sociologije organizacij v praksi uveljavljeno v državah, kot so: Nizozemska, Velika Britanija, Avstralija, Nova Zelandija in ZDA. Gre torej za države t. i. tradicije *common law*.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

To vprašanje je v pretežni meri relevantno z vidika druge omenjene vrste socioloških spoznanj in delovanj, vendar ne izključno. Razlogov oziroma ovir je več. Spodaj jih navajam od bolj splošnih in objektivnih proti bolj subjektivnim in posebnim razlogom:

- Običajna oziroma prevladujoča metoda preučevanja določenega problema v pravu je deduktivna in izhaja iz splošnega; na tej podlagi sklepa za posamični primer, medtem ko je v sociologiji temeljna metoda preučevanja določenega problema obrnjena oziroma je induktivna. V procesu sojenja je zaznavna stična točka med sociološko in pravno metodo razmišljanja večinoma prisotna samo v pravnih sistemih s tradicijo *common*

law, kjer se sodniki bistveno večkrat kot sodniki v kontinentalnem pravnem sistemu pred odločitvijo povprašajo, kakšne posledice (*policy issues*) bo določena sodna odločitev imela na družbena dogajanja/razmerja.

- Na dodiplomskem in podiplomskem študiju v Sloveniji so programi izobraževanj pravne in sociološke stroka bistveno preveč ločeni, namesto da bi se na tehtno izbranih področjih prepletali.
- Odsotnost profesionalizacije menedžmenta (in vodenja) na sodiščih, kar je posledica tudi pomanjkanja tovrstnih izobraževalnih programov v Sloveniji oziroma finančnih ugodnosti, spodbud in priložnosti, da bi se posamezniki za vodenje sodišč usposabljali v tujini.
- Sistem, v katerem delujemo sodniki, ki smo načelno povsem zavarovani z vidika neodvisnosti, je vendarle hierarhično strukturiran in posameznik s pridobivanjem v hierarhiji pridobiva tudi pomembne vzvode moči, in ker sistem ne sprejema (prenaša) mednarodno preverljivih meril kakovosti (v primerjavi tudi z deloma hierarhično strukturo v akademski sociološki stroki), je že svoboda izražanja posameznika bistveno manjša v sodniški stroki, kot to velja za sociološko stroko. Manjša svoboda izražanja onemogoča uspešno uveljavljanje socioloških spoznanj.
- Egalitarni sindrom (verjetno deloma tudi kot dediščina preteklosti) se kaže kot pomembna ovira za uveljavljanje socioloških spoznanj pri organizaciji uspešnosti in učinkovitosti sodnega sistema pa tudi v procesu sojenja v okoliščinah globalizacije prava, to je postopnega spreminjanja »nacionalnega« v mednarodno pravo. Ta sindrom se kaže med drugim v tistih posamičnih primerih, ko se ne nagrajuje in posebej spodbuja uspešnih posameznikov oziroma jih sistem niti ne uspe zaznati, zlasti če obstaja verjetnost, da bi lahko ti posamezniki vnesli določene spremembe – samo organizacijske ali vsebinske – v proces sojenja. Na drugi strani pa sistem dopušča tudi, da so določeni manj uspešni posamezniki neustrezno obravnavani, zato da ne bi izstopali navzdol. Ta odsotnost meritokratskega sistema se dopolnjuje s primeri, ko posamezniki sodelujejo oziroma so solidarni tam, kjer bi si morali konkurirati, in si konkurirajo tam, kjer bi morali sodelovati, kar v kombinaciji z egalitarnim sindromom lahko vodi do trajnih razvojih zastojev, lahko pa tudi do izkrivljenih kolegialnih odnosov, kar pomeni, da gre za odnose, ki ne temeljijo na izgrajevanju profesionalne etike.
- Tako opisani egalitarni sindrom v okoliščinah, ko bistveno več kot le določena kritična masa akademskih nosilcev pravne stroke v Sloveniji ni dosegla znanstvene uveljavitve prek uglednih publikacij v tujini in prek vabljenih predavanj na tujih univerzah in ko je med sodniki akademska izobrazba ali celo akademska izobrazba z nepravnega področja izrazita redkost oziroma izjema, je ohranjanje ali celo uveljavljanje sociološke

identitete in sociioloških idej iz poslovnih in organizacijskih ved dejansko onemogočeno oziroma se to znanje lahko prenaša in uveljavlja le v interakciji s tujimi sodniki oziroma v omrežjih mednarodnih sodniških povezav.

Namesto sklepa

Ker so se na področju sodniške stroke tudi v Evropi (z nekaj desetletnim zaostankom za ZDA) začele pojavljati empirične študije (od preprostejših anket in vprašalnikov do obsežnih empiričnih študij z odgovori 5.800 sodnikov) o posameznih relevantnih temah, kot so: odnos javnosti do zaupanja v sodišča, percepcija sodnikov glede njihove neodvisnosti in neodvisnosti med kolegi, učinkovitost sojenja, pri čemer pa ne opažam zagotovil, da gre za znanstveno utemeljene metodološke pristope, se na področju sodstva zlasti na mednarodni ravni kaže profesionalna priložnost za sociologe, ki imajo potrebna metodološka znanja za empirične študije. Posebna priložnost bi bila vsekakor raziskava s področja analize mednarodnih omrežij med sodniki glede na to, da gre za zelo zaprte sisteme, do katerih je dostop mogoč samo na podlagi tesnih profesionalnih in osebnih vezi, ki temeljijo na visoki stopnji medsebojnega zaupanja in profesionalne etike.

RURALNA SOCIOLOGIJA MED BIOTEHNIČNIMI VEDAMI

Ana Barbič

Na Inštitutu za sociologijo in filozofijo UL (1961–1980) sem se ukvarjala predvsem s sociologijo množičnih medijev in politično participacijo občanov na lokalni ravni. Z ruralno sociologijo sem se začela ukvarjati, potem ko sem se na pobudo M. Jogan leta 1980 zaposlila na Biotehniški fakulteti UL kot docentka za področji sociologija in politologija. Tam sem hitro ugotovila, da študentje poleg splošnih socioloških in politoloških znaj potrebujejo znanja s področja ruralne sociologije in ustrezne empirične podatke. Sociološko preučevanje podeželja in kmečkega prebivalstva se je v Sloveniji sicer začelo že leta 1959 na istega leta ustanovljenem Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani z zasnovo raziskovalnega in pedagoškega področja sociologije lokalnih skupnosti (Z. Mlinar), razvilo pa po letu 1980 na Biotehniški fakulteti UL, ki je matična fakulteta za ruralno sociologijo kot posebno sociološko disciplino.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med pomembna *sociopsihološka spoznanja v preučevanju množičnih medijev* štejem ugotovitve o personifikaciji medijev. Pisma gledalcev, naslovljena z »Draga televizija«, opozarjajo na odtujenost, ki jo povzroča »odvisnost« posameznika od enega ali več sredstev javnega komuniciranja, kar je bila tudi tema mojega magistrskega dela z naslovom Zaupni tujci: odnos med množičnim medijem in občinstvom kot interakcija (1968). Na identificiranje gledalcev s televizijskimi vsebinami je dodatno opozorila raziskava o TV-nadaljevanki Mestece Peyton (1970), ki je izpostavila dejstvo, da gledalci TV-vsebine ponotranjijo skladno s svojimi izkušnjami in vrednotami.

Mednarodni projekt o politični participaciji državljanov na lokalni ravni, ki ga je vodil S. Verba s sodelavcema Normanom H. Niemom in J. O. Kimom in katerega jugoslovanski del sem koordinirala, je izpostavil spoznanje, da se politična aktivnost državljanov štirih jugoslovanskih republik bistveno ne razlikuje od politične aktivnosti državljanov drugih držav, vključenih v projekt, z izjemo sodelovanja v samoupravnih organih, ki so bili posebnost socialistične Jugoslavije. Primerjava državljank/državljanov štirih jugoslovanskih republik, vključenih v projekt (Slovenija, Hrvaška, Srbija in Makedonija), pa je pokazala, da so v politični aktivnosti večje razlike med moškimi in ženskami v korist prvih kot med pripadniki različnih republik.

Raziskovalni in razvojni projekti s področja ruralne sociologije na BF so bili že od samega začetka usmerjeni v tri glavna področja: v družinsko kmetijo, kmečko družino, kmečko žensko in kmečko gospodarstvo, v sociološke vidike prenosa znanja v kmetijsko pridelavo ter v zasnovo in izvajanje projektov celovitega razvoja podeželskih skupnosti. Na osnovi empiričnih podatkov o kmečki družini/gospodinjstvu in kmečkem gospodarstvu (iz raziskave Kmečka družina – socialna sestavina družinske kmetije, 1991) so bili ugotovljeni trije tipi kmečkih družin: propadajoča tradicionalna (25,5 %), vitalna tradicionalna (36,8 %) in vitalna demokratična (37,5 %).

Povezovanje socioloških in tehnoloških vidikov prenosa znanja v kmetijsko pridelavo v obliki konkretnih akcij/projektov, ki so povezovali strokovnjake Biotehniške fakultete in Kmetijske zadruge Ljubljana ter sodelujoče kmete (1987, 1988), je potrdilo uspešnost povezovanja družboslovnih in tehnoloških pristopov pri prenosu tehnoloških spoznanj v kmetijsko pridelavo.

Oblikovanje *modela celovitega pristopa in ruralno-sociološka (spo)znanja* so se pokazala še posebej potrebna in uspešna v *načrtovanju in izvajanju projektov (celovitega) razvoja podeželskih skupnosti,* ki terjajo interdisciplinarni pristop ne glede na to, katera stroka ima v konkretnem projektu ali njegovi fazi vodilno vlogo. V vsakem primeru pa je (bilo) vključevanje domačinov in tudi študentov BF v procese načrtovanja in odločanja ter v angažiranje izkušenj in znanj pa tudi gospodarskih potencialov lokalnih gospodinjstev v razvojne programe bistveno za uspeh posameznega projekta. Kot primer uspešnih projektov naj omenim Koncept dolgoročnega razvoja Spominskega parka Trebče (1988/1989 – vodja projekta arhitekt P. Gabrijelčič; 1990/1991 – voditeljica projekta A. Barbič); projekt Regijski park Škocjanske jame (1995–1998), v katerem so sodelovali študentje dodiplomskega in podiplomskega študija krajinske arhitekture in kmetijstva pod mentorstvom A. Barbič in v prvem letu tudi pod mentorstvom J. Marušiča. Projekt Šmarje – Vrata v osrčje slovenske Istre (2004–2005), za katerega je dala pobudo Pangea – Društvo za varovanje okolja Koper, je razvoj naselja Šmarje in celotne krajevne skupnosti zastavil celovito. Pomeni, da je hkrati upošteval prostorske danosti, obstoječe in mogoče gospodarske dejavnosti ter prebivalstvo s ciljem zagotoviti/pospešiti razvoj podeželja ob varovanju okolja in v navezi z urbaniziranim obalnim območjem. Ustrezne urbanistične, gospodarske, kulturne in naravovarstvene aktivnosti na projektnem območju še vedno potekajo skladno z v projektu opredeljenimi cilji in akcijami.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V praksi so rezultate omenjenih in številnih drugih raziskav s področja množičnih medijev, ki so bile v Sloveniji opravljene na ISF, vodstvo in uredništva RTV upoštevali v oblikovanju/izboru medijskih programov, pozneje

pa je RTV-hiša ustanovila lastno službo za spremljanje poslušanosti radia in gledanosti TV, zanemarilo pa se je teoretično delo na področju preučevanja medijskih občinstev.

Po zaslugi sodelovanja v mednarodnem projektu S. Verbe je FSPN dobil SPSS – program statistične obdelave empiričnih podatkov družboslovnih raziskav.

Ruralno-sociološke raziskave v okviru BF so potrdile uspešnost interdisciplinarnega pristopa predvsem v projektih prenosa znanja v kmetijsko prakso ter v projektih celovitega razvoja podeželskih skupnosti, teoretična razmišljanja strokovnjakov različnih strok, ki so se ukvarjali s podeželjem, pa so bila pod uredništvom A. B. objavljena v monografiji Prihodnost slovenskega podeželja (1991). Seveda pa rezultati marsikatere opravljene raziskave niso bili upoštevani. Kot primer naj omenim raziskavo študentov magistrskega študija na BF v okviru predmeta metode družboslovnega raziskovanja (2007/2008) z naslovom Okoljevarstvene teme v občini Horjul, ki je med drugim preučevala stališča občanov do izgradnje zadrževalnikov na Horjulščici, ki bi obvarovali/omilili poplave na zahodnem območju Ljubljane. Ponudbe študentov, da rezultate raziskave javno predstavijo, občina ni podprla.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Čeprav se je na večini oddelkov Biotehniške fakultete predavala panožna ekonomika, se je ruralna sociologija uveljavljala počasi, in to kljub načelnemu priznavanju njenega pomena kot dopolnila tehnološkim znanjem. Na prvi pogled manj opazna, vendar pomembna *ovira v uveljavljanju ruralne sociologije* na raziskovalnem in pedagoškem področju pa je (bil) občutek vsaj nekaterih tehniških strokovnjakov o tem, da dovolj dobro poznajo kmeta, kmečko družino/gospodarstvo in podeželje ter da za njihovo razumevanje in morebitno raziskovanje ne potrebujejo posebnih socioloških in družboslovnih metodoloških znanj. Ob prenavljanju pedagoških programov (bolonjska reforma) so nekateri oddelki BF in veterina, ko je postala samostojna fakulteta, opustili ali vsaj zmanjšali obseg ruralno-socioloških predmetov. Da se je ruralna sociologija uveljavila kot matična disciplina v okviru Biotehniške fakultete UL, pa dokazujeta obsežen raziskovalni opus (po upokojitvi A. Barbič ga nadaljuje in dopolnjuje M. Černič Istenič) ter številna dodiplomska in podiplomska dela z ruralno-sociološkega področja.

K boljšemu *razumevanju* in hitrejšemu *uveljavljanju sociologije* zunaj matičnih fakultet lahko pomembno prispevata FDV in sociološki oddelek na FF pa tudi SSD z vsestransko podporo izvajalcem pedagoških in raziskovalnih programov zunaj matičnih fakultet.

SOCIOLOGIJA VOJSKE NA SLOVENSKEM

Anton Bebler

Na področje sociologije vojske sem vstopil z doktorsko tezo o vojaških režimih v Afriki, ki sem jo zagovarjal na Univerzi Pensilvanija v ZDA l. 1971 in nadaljeval po imenovanju za prvega predstojnika obramboslovnega študija na FSPN/FDV leta 1975. Pedagoško, raziskovalno in publicistično delo me je za več let tesno povezalo s tem področjem. Več kot dve desetletji sem se aktivno udejstvoval v raziskovalnih komitejih ISA in IPSA, v Meduniverzitetnem seminarju o oboroženih silah in družbi ter bil soustanovitelj evropskega raziskovalnega združenja ERGOMAS.

***

Razvoj sociologije vojske na Slovenskem je bil v primerjavi z več drugimi področji sociologije tesno povezan s procesom političnega osamosvajanja Slovencev in s stopnjo tega osamosvajanja na izjemno občutljivem vojaškem področju. Zaradi poznega, večfaznega preraščanja nekdanje neznatne narodnostne manjšine v večnarodni monarhiji v nacijo z lastno državo se je sociologija vojske na Slovenskem pojavila in oblikovala kot akademsko področje z večdesetletno zamudo v primerjavi s to disciplino v Severni Ameriki in zahodni Evropi. Njen razvoj so v SFRJ utesnjevali uradna ideologija, zaprtost oboroženih sil in vojaških akademij ter strah režima pred okužbo z »meščanskimi« ideologijami. Pri oblikovanju pojmovnega aparata, teoretičnega ogrodja in metodologije empiričnega raziskovanja pa je pri nas nujno prihajalo do zgledovanja po delih najboljših zahodnih avtorjev (R. Aron, M. Janowitz, C. Moskos idr.).

Naslednja naša posebnost se je izražala v tem, da se sociologija vojske na Slovenskem ni razvijala samostojno, ampak v okviru večdisciplinarnega obramboslovja. Njene prvine najdemo tudi v delih slovenskih zgodovinarjev. Pri tem pa je bil in obstaja medsebojni pretok spoznanj med slovenskim obramboslovjem in slovenskimi sociologi, socialnimi psihologi in komunikologi, bistveno manj pa z drugimi panogami sociologije na Slovenskem, še posebej na teoretični ravni.

V primerjavi z večino slovenskih sociologov pa so imeli obramboslovci v samostojni Sloveniji možnost zaznavno vplivati na ustrezne dele programov in stališč vodilnih slovenskih političnih strank, na obrambno politiko skoraj vseh vladajočih koalicij ter na razvoj obrambnega sistema RS od leta 1991. Poleg tega so slovenski obramboslovci s svojimi nastopi v javnosti vplivali na oblikovanje odnosa javnosti do obrambne sfere in ključnih vprašanj mednarodne varnosti, ki občutno zadevajo našo skupnost in državo.

***

Sociološko-vojaške vsebine so kot del izobraževalnega procesa na vojaških šolah verjetno obstajale na ozemlju današnje Republike Slovenije že v Avstro-Ogrski, npr. v delovanju podoficirske Kadetnice v Mariboru, ter občasno v drugih oblikah vojaškega izobraževanja v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Prvine sociološkega obravnavanja vojn in vojaške organizacije so bile prisotne v delih slovenskih zgodovinarjev še pred drugo svetovno vojno (Josip Gruden, Fran Zwitter, Bogo Grafenauer). Razvoj teh vsebin po l. 1945 se je izražal v preučevanju družboslovnih, tudi socioloških vidikov jugoslovanskega in slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja med drugo svetovno vojno. Številna in obsežna vojaškozgodovinska dela s tega področja so vsebovala tudi analize socialne sestave slovenskih partizanskih enot, vloge žensk in mladine v njih, organizacijskega razvoja, sistemov poveljevanja in obveščanja, Narodnoosvobodilne vojske Slovenije, delovanja pomožnih sistemov narodnoosvobodilnega gibanja (zdravstvenega, oskrbovalnega, informacijskega itn.), slovenskega domobranstva, slovenskih mobilizirancev v Wehrmachtu pa tudi uporabnosti teritorialne obrambe v obdobju »hladne vojne«. Med temi študijami izstopajo monografije skupine vojaških zgodovinarjev pod vodstvom Zdravka Klanjiščka, dela Dušana Kvedra, Lada Ambrožiča, Stanka Petelina, Toneta Ferenca, Damjana Guština, Borisa Mlakarja idr. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so se pojavljala tudi akademska dela slovenskih avtorjev s sociološko-vojaško vsebino, ki presegajo zemljepisne okvire Slovenije in SFRJ (Anton Bebler).

Razvoj sociologije vojske (ang. Military Sociology) kot akademske discipline na Slovenskem je tesno povezan z nastankom in delovanjem multidisciplinarnega študija obramboslovja na Univerzi v Ljubljani. Ta študij je bil ustanovljen leta 1975 kot posebna katedra na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN), zdaj Fakulteta za družbene vede (FDV). Podlaga za ustanovitev je bil medrepubliški dogovor z Zveznim sekretariatom za ljudsko obrambo SFRJ. Poleg takrat že obstoječe vojaške gimnazije v Ljubljani je tako ustanovljeni obramboslovni študij razširil na LR Slovenijo mrežo šol – delno z vojaško znanstveno vsebino. Skladno z novosprejeto uradno doktrino »Splošne ljudske obrambe« je bil namen tega študija usposabljati tudi v Sloveniji kadre rezervnih oficirjev za zvezno vojsko (JLA) in zelo široko zastavljeni sistem »Splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite«, s Teritorialno obrambo SR Slovenije vred. Ustanovitev študija obramboslovja se je ujemala z nacionalno-emancipatornimi težnjami Slovencev tudi na področju, ki jim je bilo dolgo precej odtujeno. V dopolnjeni program šolanja prihodnjih rezervnih oficirjev, civilnih obrambnih uradnikov in učiteljev predmeta »obramba in zaščita« na srednjih šolah so vnesli tudi prvine sociologije vojne in vojske ter vrsto vsebin iz sorodnih družboslovnih disciplin (zgodovine, zemljepisja, filozofije, politologije,

psihologije, andragogike) ter iz vojaških ved. V svojem razvoju se je sociologija vojske na Slovenskem srečevala s problemi, skupnimi z drugimi porajajočimi in z mladimi znanstvenimi disciplinami, vključno z izraznimi in s pojmovnimi problemi in dilemami. Poleg tega je zelo visoka zaprtost JLA v SFRJ onemogočala ter sorazmerna zaprtost Teritorialne obrambe RS in nato Slovenske vojske zelo omejevala in še vedno omejuje možnosti empiričnega raziskovanja znotraj vojaške organizacije.

Med vsemi hkrati ustanovljenimi študiji obramboslovja na jugoslovanskih univerzah je bil študij v Ljubljani najmanj uradno ideološki in najbolj mednarodno odprt. Od sedemdesetih let se slovenski obramboslovci vključujejo v delovanje mednarodnih združenj sociologov (ISA), politologov (IPSA), čikaškega Meduniverzitetnega seminarja o oboroženih silah in družbi (IUSAFS) ter nastopajo kot soustanovitelji in aktivni člani Evropskega združenja za preučevanje vojske in družbe (ERGOMAS). Slovenski obramboslovci so vzorno organizirali najmanj dve pomembni mednarodni konferenci s področja sociologije vojske: konferenca ERGOMAS 2002 v Portorožu in zasedanje Raziskovalnega odbora 01 ISA leta 2012 v Mariboru. Slovenski obramboslovci delujejo v vodilnih organih teh mednarodnih združenj, igrajo v njih vidno vlogo, tudi kot člani uredniških odborov mednarodnih strokovnih revij itn. V okviru teh združenj so bili slovenski obramboslovci nekaj desetletij edini sodelujoči z ozemlja SFRJ, zelo redki med tedanjimi družboslovci, tudi sociologi iz tedanjih socialističnih držav.

Konec sedemdesetih in v osemdesetih letih so se v povezavi s študijem obramboslovja na FSPN pojavljala strokovna in znanstvena dela na področju polemologije in politične misli o vlogi oboroženega nasilja v družbenem razvoju, o naravi vojne in razvoju tega družbenega pojava, o možnosti temeljite razorožitve v sodobnem svetu itn. V osemdesetih letih več slovenskih sociologov, komunikologov in politologov sodeluje v empiričnem raziskovalnem makroprojektu o varnosti, obrambi in zaščiti v jugoslovanski družbi. Ena izmed tem teh raziskav je bila o odnosu mladine v posameznih republikah SFRJ do vojske in vojaških poklicev. Izsledki iz te raziskave so slovenski obramboslovci v sodelovanju z nemškim Družboslovnim institutom Bundeswehira vključili v primerjalno sociološko raziskavo o tem pojavu v evropskih državah.

Od osemdesetih let naprej se v razvoj že akademsko priznane discipline s pomembnim deležem prvin sociologije vojske vključujejo diplomanti FSPN, slovenski magistri in doktorji obramboslovja. Pri založbah iz Slovenije, Hrvaške, Švice, Švedske, ZDA, Velike Britanije, Belgije, Nizozemske, Italije, ZR Nemčije, Islandije, Madžarske in iz Ruske federacije se pojavljajo knjižne izdaje s pomembnim deležem slovenskih obramboslovcev. Slovenski obramboslovci so v preteklih desetletjih objavili več sto znanstvenih, strokovnih in poljudnoznanstvenih člankov s sociološko-vojaško tematiko

v domačih in številnih tujih revijah (»Teorija in praksa«, »Naša obramba«, »Sodobni vojaški izzivi«, »Armed Forces and Society«, »European Security«, »Defence analysis«, »La Defense Nationale«, »Osterreichisches Militärzeitsehzift«, »La Rivista Marittima«, »Journal of Arms Control and Disarmament«, »RUSI Journal«, »International Defense Review«, »Military Review«, »NATO Review«, »Indian Journal of Strategic Studies«, »Etudes Polemologiques«, »A Defensa Nacional«, »Journal of Peace Studies«, »Journal of Peace Research«, »Revue Militaire Suisse«, »Voennaia Mysl«, »Evropeiskaia Bezopasnost« idr.). Med avtorji teh del ter magistrskih in doktorskih tez so nekdanji in zdajšnji pedagoški in raziskovalni delavci na FDV (Anton Bebler, Anton Grizold, Marjan Malešič, Ljubica Jelušič, Anton Žabkar, Vinko Vegič, Darko Lubi, Igor Kotnik, Uroš Svete, Iztok Prezelj, Erik Kopač, Klemen Grošelj, Maja Garb, Vladimir Prebilič, Jelena Juvan, Janja Vuga, Rok Zupančič) pa tudi drugi slovenskih obramboslovci – častniki Slovenske vojske, civilni in državni uradniki idr.

Med temami preučevanja in strokovnih objav v devetdesetih letih najdemo nacionalni sestav in družbeno vlogo JLA kot dejavnike krize in razpada SFRJ, militarizem in militarizacijo družb, oporečništvo vesti, profesionalizacijo v oboroženih silah, trend opuščanja množičnih oboroženih sil, zasnovanih na splošni vojaški obveznosti, odnos slovenske mladine do vojaških poklicev, emancipacijo žensk ter povečevanje njihovega deleža v vrstah slovenskih in drugih poklicnih vojsk, pojav seksizma v vojaški uniformi, procese preobrazbe in reform v oboroženih silah po »hladni vojni«, vlogo množičnih medijev v vojnah na ozemlju držav – naslednic SFRJ in v mirovnih operacijah, vpliv širjenja Nata na strukturo, sistem upravljanja in poveljevanja v oboroženih silah kandidatk za članstvo v zavezništvu itn.

V tem stoletju se pahljača obramboslovnih tem, pogosto z izrazito sociološko vsebino, širi na delovanje družbenih podsistemov v obdobjih kriz, krizno upravljanje v Sloveniji, za primerjalno delovanje civilne zaščite v Sloveniji in na Švedskem, na probleme civilnega nadzora nad oboroženimi silami in vlogo pri tem civilne družbe, človeški dejavnik v vojaškem sistemu, položaj družin poklicnih vojakov, problem upokojevanja poklicnih vojakov, patološke pojave v in v povezavi z oboroženimi silami (korupcija, kriminal, narkomanija, tihotapstvo idr.), na sociološko analizo sodelovanja Slovenske vojske v mirovnih operacijah, krizno komuniciranje, vlogo vojaške logistike in obrambne industrije v sistemu nacionalne varnosti RS, psihološko obrambo, sociološke vidike mednarodnega terorizma in na terorizma na zahodnem Balkanu, primerjave v razvoju oboroženih sil Slovenije, Litve in Estonije, socialne vidike evakuacije prebivalstva v obdobjih kriz in vojn, vpliv ekonomskih sankcij pri zagotavljanju mednarodne varnosti, na domoljubno vzgojo in varnostnoobrambno ozaveščanje prebivalstva, na strukturno in funkcionalno profesionalizacijo Slovenske vojske idr. V zadnjih desetletjih so

slovenski obramboslovci redno sodelovali s Centrom za preučevanje javnega mnenja in množičnih komunikacij v empirični raziskavi »Slovensko javno mnenje«. Njihov prispevek je viden predvsem pri oblikovanju instrumenta raziskave in analizi pridobljenih podatkov v povezavi z zaznavo ogroženosti, odnosom javnosti do nacionalnih in mednarodnih varnostnih struktur, vojaškega poklica, sodelovanja Slovenske vojske v mednarodnih mirovnih operacijah ter glede zaupanja v družbene institucije, vključno s Slovensko vojsko itn.

Od začetka njegovega delovanja leta 1975 do leta 2015 je na obramboslovnem študiju FDV diplomiralo prek tisoč, magistriral 101 in doktoriralo 23 obramboslovcev. Med njimi je bila velika večina državljanov Slovenije pa tudi nekaj deset državljanov iz drugih držav, predvsem iz republik nekdanje SFRJ. Tudi na ta način, s sodelovanjem v mednarodnih strokovnih združenjih, z objavami v uglednih tujih založbah in revijah, s poučevanjem na univerzah in s sodelovanjem v znanstvenih projektih v drugih državah, so slovenski obramboslovci prispevali k razvoju sociologije vojske tudi na mednarodni ravni. Sociologija vojske kot del multidisciplinarnega obramboslovja na Slovenskem je prispevala k razvoju slovenske kulture in družbe. Sam izraz obramboslovje in pomembni del slovenske vojaške terminologije sta nastala za potrebe te discipline, ki je tako obogatila slovenski jezik.

V kritičnem obdobju za obstoj samostojne Slovenije so diplomirani obramboslovci odigrali pomembno vlogo v celotnem obrambnem sistemu mlade države in s tem prispevali k uspehu sorazmerno neboleče osamosvojitve Republike Slovenije. Od takrat so številni med njimi delovali in še danes delujejo v Slovenski vojski, na obrambnem in notranjem ministrstvu, v Sovi ter v drugih z obrambo in varnostjo povezanih organih, javnih službah in gospodarskih organizacijah. Diplomirani obramboslovci so zasedali visoke položaje predsednika vlade (1), obrambnega ministra (4), notranjega ministra (1), načelnika Generalštaba Slovenske vojske (2), več obramboslovcev položaje državnih sekretarjev, generalnih direktorjev na več ministrstvih ter druge pomembne položaje v Slovenski vojski in drugih državnih organih. Poleg tega so posamezni obramboslovci aktivno delovali kot člani in predsedniki posvetovalnih teles pri vladi RS, na obrambnem in zunanjem ministrstvu, nastopali kot povabljeni razpravljavci na sejah ustreznih odborov Državnega zbora RS, sodelovali na javnih razpravah, nastopali v množičnih medijih itn. Tako je disciplina sociologija vojske, sicer z različnimi izidi, posredno vplivala na prakso državnih organov RS in delovanje obrambno-varnostnega sistema RS. Več deset slovenskih obramboslovcev, pedagoški delavci in raziskovalci pa tudi novinarji, publicisti in drugi javni delavci, že desetletja prispeva k ozaveščanju slovenske javnosti na obrambnem in varnostnem področju, k dvigu strokovne in kulturne ravni javnih razprav o obrambi, krepitvi demokratičnih norm v civilno-vojaških razmerjih, k večji

odpornosti družbe na pojave nestrokovnosti, neodgovornosti, manipuliranja z javnostjo, razsipništva, vdora političnih strank in zlorab obrambnega resorja, korupcije in drugih oblik družbene patologije na obrambnovarnostnem področju. S tem so obramboslovci vzpodbujali demokratični razvoj slovenske družbe in prispevali h kovanju strokovno utemeljenega družbenega soglasja glede obrambe in varnosti.

Ožji izbor avtorskih knjižnih del in zbornikov z vsaj delno sociološkovojaško vsebino

Bebler, A. (1973). Military rule in Africa, Preager Publishers, New York.

Bebler, A. (ur.) (1997). Civil-military relations in post-communist states: Central and Eastern Europe in transition, Praeger, London.

Bebler, A. (ur.) (2005). Sodobno vojaštvo in družba, Knjižna zbirka Varnostne študije. FDV.

Bebler, A., Kuhlman, J. (ur.) (1988). Youth Motivation and Military Service, SOWI, München.

Edmunds, T., Malešič, M. (ur.) (2005). Defence transformation in Europe: evolving military roles, IOS Press, Amsterdam.

Grizold, A., Jelušič, L., Korošec, T. (ur.) (1991). Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Haltiner, B., Malešič, M. (ur.) (2004). Renaissance of democratic control of armed forces in contemporary societies, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

Jelušič, L., Selby, J. (ur.) (1999). Defence restructuring and conversion: sociocultural aspects, European Commission, Bruselj.

Malešič, M. (ur.) (2003). Conscription vs. all-volunteer forces in Europe, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

Malešič, M., Jelušič, L., Garb, M., Vuga, J., Kopač, E., Juvan, J. (2015). Small, but Smart? The Structural nad Functional Professionalization of the Slovenian Armed Forces, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

Malešič, M., Kummel, G. (ur.) (2011). Security and the Military between Reality and Perception, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.

PRETOK SPOZNANJ MED SOCIOLOGIJO IN SOCIALNIM DELOM

Srečo Dragoš

Sem sociolog in socialni delavec, predavatelj Fakultete za socialno delo (FSD, UL). Na FSD, kjer sem zaposlen od leta 1988, sem nosilec treh vrst študijskih predmetov: dveh socioloških, enega s področja socialnega dela in treh »hibridnih«, utemeljenih na preseku med socialnim delom in sociologijo. Kot osrednje pojme v svojem dozdajšnjem delu bi poudaril: krepitev moči, skupnostno socialno delo, sociologija religije, družbene neenakosti, socialni kapital, multikulturnost, socialna politika, univerzalni temeljni dohodek.

***

V povezavi z naslovno temo gre za kompleksno problematiko, ki združuje štiri različna vprašanja (prikazana v tabeli). Najlažje bom odgovoril na prvo vprašanje (1), s katerim ne bi imel težav noben sociolog niti socialni delavec, najtežje pa se mi zdi zadnje vprašanje, ki je najaktualnejše (4).

Vprašanja o interdisciplinarnosti:

PRETOK SPOZNANJ	**REALIZIRAN**	**ŽELEN (nerealiziran)**
od sociologije → k socialnemu delu	1.	2.
od socialnega dela → sociologiji	3.	4.

1. Primeri o tem, *kaj se od socioloških vsebin dejansko uporablja v profesiji socialnega dela*, so številni – splošni in konkretni. Naj začnem s konkretnim, tj. s prvim primerom, v katerega sem bil vpleten že takoj ob koncu svojega dodiplomskega študija v prvi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja. Šlo je za raziskavo – zgleden akcijski eksperiment s področja (skupnostnega) socialnega dela – na temo takratnih mladinskih delovnih akcij (MDA). Ukvarjali smo se s problemom, kaj narediti z MDA med največjo erozijo mladinskega interesa za udeležbo v tej obliki prostovoljstva. Pri tem projektu sem prvič izkusil, da so veščine dela z ljudmi, pa naj bodo še tako strokovno izpiljene, nezadostne za analizo konteksta, v katerem se socialno delo izvaja (v okviru analiziranih MDA smo imeli tudi lasten terenski oddelek, »specializiran« za socialno delo). Ko sem skušal stvarno kvalificirati načrtovane in dejanske učinke, ki so jih imele MDA na vse vpletene, sem se moral nasloniti na sociološko zalogo vednosti (konceptov, teorij). Enako velja tudi za poznejšo osmislitev mojih terenskih dnevniških zapiskov. Brez uporabe sociološkega znanja (kombinacije interakcionističnega in funkcionalističnega pristopa) bi vsa detajlna empirija, ugotovljena v dnevnikih,

obtičala samo na ravni bolj ali manj kronološke interpretacije mikroskupinskih dogajanj. To je bila moja prva raziskovalna izkušnja, ki sem jo do takrat poznal le iz literature: brez sociološke refleksije ni niti teorije socialnega dela niti dobre socialnodelovne prakse, saj celo pri povsem praktičnem izvajanju veščin pomoči (za kar je socialno delo specializirano) nikakor ni mogoče ignorirati širšega družbenega konteksta, ki vpliva na uporabnike in izvajalce socialnih storitev. Druga zanimiva izkušnja v tem projektu je bila konstituiranje raziskovalne skupine. Na pripravljalnih sestankih smo med drugim tudi študirali strokovno literaturo o kvalitativnem raziskovanju (avtorji: Frane Adam, Paulo Freire, Gian A. Gilli), kar je bila takrat v našem prostoru sociološka novost. Skratka, brez sociološkega znanja bi moje veščine socialnega dela obvisele v zraku.

Od mojih poznejših, številnejših primerov prenosa socioloških znanj v socialno delo bi poudaril sintagmo »krepitev moči« (uporabnikov socialnih storitev). Krepitev moči se je v socialnem delu kar nekaj časa površno reducirala na preozek izraz opolnomočenje (*empowerment*). Ko smo na ta problem opozorili v monografiji na istoimensko temo (Dragoš, 2008), sem sam izhajal predvsem iz socioloških konceptov moči (M. Weber, V. Rus, T. Bottomore) in na tej podlagi izdelal (v dodatku) tudi slovarček najpogostejših strokovnih izrazov v socialnem delu. Pri tem so (mi) bili sociološki koncepti nepogrešljivi.

Zaradi zgodovinskega spomina naj v okviru te točke omenim še najstarejši in v slovenskem prostoru daleč najpomembnejši ter zanemarjen primer prenosa sociološke vednosti v prakso socialnega dela. Nedvomno je to primer Janeza E. Kreka v času od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne. Prav J. E. Krek je avtor prvega slovenskega sociološkega učbenika (*Socializem*, 1901),[1] iz katerega je v istem času – torej na podlagi sociooloških izhodišč omenjene knjige – Krek vzpostavil neverjetno masoven in uspešen zadružniški projekt, namenjen reševanju kmečkega in delavskega sloja. To je naredil v najbolj kritičnem modernizacijskem obdobju slovenske družbe, v nastanku divjega ekonomskega liberalizma, ko socialne države še ni bilo na vidiku. Bistvo: Krekova načela in praksa vzpostavljanja zadrug so tipičen in še danes zgleden projekt (skupnostnega) socialnega dela.

2. Drugo vprašanje – *nerealiziran pretok socioloških vsebin v profesijo socialnega dela* – se mi ne zdi problematično, saj takšno že dolgo ni več. Seveda je vedno mogoče pokazati na kak primer neizkoriščenega sociološkega znanja, idej, izkušenj, podatkov. Na primer: sam sem nekoliko presenečen, da v teoriji in praksi socialnega dela ni bolj uporabljana osupljiva zaloga empiričnih podatkov, s katerimi nas oskrbuje naš najuspešnejši in najdaljši sociološki

1 Za to prvenstvo se napačno šteje Ušeničnikovo *Sociologijo* iz leta 1910.

projekt, *Slovensko javno mnenje*. A takih primerov stanovske brezbrižnosti do »sadežev iz sosednjih vrtov« že nekaj zadnjih desetletij ne gre več razlagati s sistemskimi ovirami, še manj z implicitnimi predsodki o večvrednosti ali manjvrednosti posameznih profesij. Vedno ni bilo tako. Dosežen interdisciplinarni napredek je ireverzibilen, kajti čas profesionalizacije socialnega dela v smislu dozorevanja njegove institucionalne in teoretske emancipacije v razmerju do (kolonizatorskih teženj) drugih, večjih profesij, je tudi na Slovenskem že daljna preteklost. Ključni problemi so tisti, ki jih omenjam pod točko 4.

3. In *kaj je socialno delo dejansko prispevalo sociologiji*? Kolikor se sam spomnim, se je prvi večji, vplivnejši in odmevnejši prispevek k sociološki vednosti, ki je prišel iz socialnega dela, realiziral s projekti, ki so jih izvajali moji starejši kolegi (več o tem v: Stritih, 1980) že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja naprej. Tu mislim zlasti na projekte terapevtskih kolonij na Rakitni in Pohorju (Stritih, 1977) ter akcijsko raziskovanje v takratni novozgrajeni megaurbani soseski Štepanjsko naselje (Šuštaršič, 1977, Stritih, 1977a). Oba projekta sta potekala – zgovoren podatek – v okviru nekdanjega *Inštituta za sociologijo in filozofijo* v Ljubljani, prispevek socialnega dela k tem sociološkim raziskavam pa je nastal po zaslugi Bernarda Stritiha in Blaža Mesca ter njunih sodelavcev. S sociološkega vidika predstavljata omenjena socialno-akcijska projekta enega prvih premikov slovenske sociologije v smeri od klasične makrosistemske paradigme (marksistične) k mikronivojskim študijam. Povsem vseeno je, ali to »prizemljitev« sociološkega mišljenja kvalificiramo kot posledico vpliva socialnega dela na sociologijo ali pa predvsem kot dokaz dojemljivosti takratne sociologije za aplikacijo mikromodelov in pristopov, razvitih v socialnem delu. Pomembno je, da se je ta sestop od makro k mikro zgodil in da je dober primer interdisciplinarnosti v razmerah, ko je ta veljala še za redko ptico. Ob tem je koristno pomisliti tudi na splošne – paradigmatske – smernice, brez katerih zdrsnemo v skušnjavo, da prehitro reduciramo primere dobre prakse samo na naključni splet okoliščin ali ljudi.

Splošna raven – spomnil bi na dva trenda širših dimenzij, ki pojasnjujeta primere v okviru te točke: začetek nastanka sociologije kot znanstvene vede in pa kontekst, v katerem je (zahodna) sociologija »odkrila« uporabnost tega, kar počne in misli socialno delo. Prav velika imena »očetov« sociologije – npr. Georg Simmel, Leopold von Wiese, Alfred Schultz – so sociologijo definirala predvsem kot izhodiščni mikroraziskovalni projekt, iz katerega je mogoče šele pogojno in vsekakor šele naknadno abstrahirati makromodele družbenega razvoja. A prav to se ni zgodilo. Z zgodnjo ignoranco teh zgodnjih začet(ni)kov je razvoj sociologije za več kot pol stoletja krenil v nasprotno smer. Ko je sociologija zašla v konstrukcijo makroteoretskih modelov (funkcionalizem, marksizem), se je za dogajanja na mikroravni

zanimala samo izjemoma, samo toliko in takrat, ko je s pogledom navzdol pritrjevala svojim makroteoretskim konstruktom. Šele poznejša znotrajsociološka korekcija, ki je prišla z interakcionizmom in še bolj z etnometodologijo, je sovpadla z zunajsociološko: z odkritjem socialnega dela ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja. Takrat se je socialno delo uprlo svoji tamponski vlogi med kapitalizmom in njegovimi žrtvami; ta protest proti funkciji »vazelinskega sistema«, kot so mu rekli socialni delavci, je sovpadel z radikalizacijo sociologije, ki se je odlepila od klasičnega funkcionalizma.[2] Presek obeh tokov (interdisciplinarnost) je revitaliziral kritiko institucij in prizadevanj za boljšo družbo na mikro- in makroravni.

V tem smislu lahko tudi pri tej točki naredim podoben sklep, kot sem ga naredil pri prvi, pri kateri sem poudaril, da se socialno delo ne more razvijati brez sociologije. Vse bolj velja tudi nasprotno: dobre sociologije ni mogoče razvijati z ignoranco do mikroravni in tu je socialno delo eden[3] izmed dragocenih virov. Ne zanemarimo, da je ravno socialno delo najbolj specializirano za intervencijo v konfliktnih odnosih na mikro- in mezzoravneh[4], hkrati pa tudi socialno delo razpolaga, kot rečeno, s tradicijo radikalnejših odnosov do makroravni.

4. *Kje je pri prenosu spoznanj iz socialnega dela v sociologijo slepa pega*, v čem bi se ta prenos moral zgoditi, pa se ni? Med več aktualnimi temami naj tu omenim le najpomembnejšo, ki bo tudi dolgoročno krojila kakovost življenja v Sloveniji, in to v večji meri kot vse druge. To je tema socialne države. Pri nas se erozija socialne države dogaja znotraj rigidnih (hierarhičnih) razmerij med sektorji, kjer si ekonomska politika podreja in instrumentalizira socialno politiko, ta pa instrumentalizira socialno delo. Posledično se napake v ekonomski politiki (neoliberalizem) samoumevno prenašajo navzdol – na podrejene sektorje. Socialno delo skupaj z nevladnimi organizacijami razpolaga s kvalificirano evidenco in z analizo teh škodljivih posledic na mikro- in mezoravni; pri tem tudi protestira in predlaga spremembe, a neuspešno. Hkrati pa sociološka veda ostaja pri omenjenih vprašanjih preveč pasivna. Ne spomnim se sociološkega članka niti študije,[5] ki bi kritično ovrednotila socialno politiko zadnjih nekaj let, sploh pa ne v najbolj kritičnem času zadnjih dveh vlad (v katerih sta prejšnji minister in aktualna

2 Prav ta poudarek je izpostavila sociologinja Tanja Rener že pred dobrega četrt stoletja, ko smo na takratni šoli za socialno delo organizirali posvet na isto temo, ki je tudi naslov tega članka (več o tem v: Rener, 1988).

3 Podobno kot socialna pedagogika s številnimi projekti, med njimi predvsem *Kralji ulice*, kraljevski projekt s sociološko relevanco.

4 Z mezzoravnjo označujem interakcijske in organizacijske sisteme, ki so širši od (mikroravni) osnovnih skupin in manj kompleksni od družbe kot najširšega sistema.

5 Pomembni izjemi sta *Inštitut RS za socialno varstvo* in raziskava Brede Luthar (2011).

ministrica za socialno politiko prišla iz socioloških vrst). Zdi se, kot da se vprašanja socialne politike, socialne države in naraščajočih družbenih neenakosti umikajo iz središča sociološke pozornosti in odrivajo na obrobje strokovnega interesa (od devetdesetih let naprej, prej je bilo nasprotno). V tej zvezi ostaja socialno delo za sociologijo bogat, a neizkoriščen bazen.

Literatura

Dragoš, S. idr. (2008). *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V., Pavlović, Z. (1985). *Mladinske delovne akcije med krizo in perspektivo (MDA v SR Sloveniji v letu 1984)*. Ljubljana: RK Zveze socialistične mladine Slovenije.

Luthar, B., Kurdija, S. (2011). Razred in kulturne distinkcije. *Teorija in praksa*, 48, št. 4, 982–1003.

Rener, T. (1988). K razmerju med sociologijo in socialnim delom. *Socialno delo*, XXVII, št. 3, 212–213.

Stritih, B. idr. (1977). *Prostovoljno preventivni in socialno terapevtsko delo z otroki*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo.

Stritih, B. idr. (1977a). *Nepoklicno prostovoljno preventivno delo z mladino v krajevni skupnosti in OZD, Štepanjsko naselje*, *2. del.* Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo.

Stritih, B. idr. (1980). *Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.

Šuštaršič, R. idr. (1977). *Štepanjsko naselje*, *1. del.* Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo.

TRANSDISCIPLINARNOST IN ŽENSKE ŠTUDIJE

Maca Jogan

Od leta 1965 do upokojitve (1999) sem bila zaposlena na zdajšnjem FDV (na začetku VŠPV, FSPN), kjer ob 50-letnici SSD še vedno delujem (v omejenem obsegu, po letu 2000 kot zaslužna profesorica UL). Izhodiščno in glavno področje mojega delovanja (razvoj sociioloških teorij) se je v teku aktivne kariere vedno bolj dopolnjevalo z raziskovanjem spolnega reda in oblikovanjem (posebne discipline) sociologije spolov, ki se ji posvečam zlasti po upokojitvi. Na tem področju je tudi težišče ocenjevanja o tem, kaj je po lastni presoji pomembno spoznanje in delovanje, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji in praksi.

Uvod

Sama oznaka »ženske študije« pomensko ni enoznačna, saj se lahko nanaša na spol izvajalske osebe ali na posebno tematiko, ki velja kot ženska. Z vidika razvoja sociologije se ti dimenziji kažeta kot začetno neločljivo povezani, vendar pa se v sodobnosti povezava »ženske« tematike z ženskim spolom rahlja. To preobražanje je odvisno od znotrajznanstvenih (pre)usmeritev spoznavnega zanimanja in zlasti od tega, koliko »žensko vprašanje« postaja tudi »moško« ali – preprosto povedano – koliko se zmanjšuje diskriminacija po spolu. K odpravljanju družbene neenakosti spolov so prispevala tudi sociološka znanstvena (spo)znanja v okviru ženskih študij, ki so razkrivala strukturne določilnice asimetričnega spolnega reda. Večina teh preučevanj je (bila) večdisciplinarno zastavljena, kajti celostna (re)produkcija spolnega reda zajema različna področja človeškega delovanja, ki jih spoznavno »pokrivajo« različne znanstvene discipline, praktične politike pa jih transdisciplinarno udejanjajo. V nadaljevanju bom v skopih potezah predstavila okoliščine, ki so v sociologiji spodbudile razvoj ženskih študij, katerih temeljna spoznavna usmeritev vključuje transdisciplinarnost kot vodilno gonilo v pojasnjevanju družbene neenakosti spolov.

Sociologija in spolna (ne)nevtralnost

Znamenita enačba G. Simmla *objektivno = moško* (1911) je šele v zadnjih desetletjih 20. stoletja postala empirično preverjena sestavina sociološke teoretske dediščine. Na podlagi izsledkov spolno občutljivega raziskovanja družbenega reda se je namreč začel krepiti dvom o čistosti in nevtralnosti sociologije, saj je bilo vedno več dokazov, ki so razkrivali moškopristransko (»male-biased«) znanost in njeno vlogo v utrjevanju moškosrediščnega

reda. Ključno vlogo so v nastajanju tega novega toka odigrale prav sociologinje, podobno kot so začele vnašati dimenzijo spola znanstvenice tudi na drugih področjih in v drugih disciplinah. Ta premik v spoznavnem zanimanju je bil mogoč, ko so se pripadnice »drugega spola«, ki so bile v večtisočletni praksi kot naravne nosilke čustvenosti izključene iz javnega prostora in produkcije znanstvenega znanja, lahko množično akademsko izobraževale in začele raziskovati kompleksne okoliščine, ki so določale njihov podrejen položaj v družbi in tudi v znanosti. K takšni usmeritvi so v drugi polovici 20. stoletja prispevala tudi globalna prizadevanja (zlasti OZN) za zmanjšanje diskriminacije po spolu na vseh področjih življenja.

V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je v sociologiji in tudi v nekaterih drugih družboslovnih znanostih (npr. zgodovini) povečalo zanimanje za razkrivanje spolno diskriminatornih družbeno strukturnih determinant. V sociologijo so začele vstopati teme, ki jih je porajal množični vstop žensk v javni prostor (npr. sekundarni položaj na trgu delovne sile) in s tem povezani problemi družine, torej teme, ki so bile prej kot »naravne ženske« zasebne potisnjene v nevidnost (ali kvečjemu na obrobje »resne« znanosti) in katerih večina se nanaša na ključne vidike biosocialne reprodukcije (»narejanja življenja«), v sodobnosti pa jih označuje krovni pojem skrbstveno delo (»care work«, »caring«; Crompton, 2006). Z odpravo redukcionizma v samem določanju predmeta, k čemur so prispevale prav ženske študije, se je oblikovala zasnova za razkrajanje seksizma v sociologiji in drugih znanostih, kar naj bi imelo podoben učinek na zavest kot Kopernikovo odkritje (Lerner, 1986).

Konec 20. stoletja se je v ospredje postopno prebijala zahteva, da je treba na pojave gledati z »žensko in moško optiko«, da javno in zasebno področje nista ločeni (Abbot, Wallace, 1990; Jogan, 1990) in da je v sociologiji potreben paradigmatski premik, prenos feminističnega znanja z obrobja v središče, kar pomeni preobrazbo sociologije, ki naj prispeva tudi k odpravljanju neenakosti v družbi (Myers in drugi, 1998).

V začetku 21. stoletja se je oznaka »feminističen« (kot nasprotje celoviti usmeritvi moškogospodovani, »male-dominated«) razširila in postala (že skoraj) samoumevna napovedovalka celovitega zajemanja družbenega dogajanja v raziskovanju in izobraževanju. V tem smislu je ena ključnih značilnosti feministične usmeritve preseganje ozkih disciplinarnih vidikov oziroma povezovanje parcialnih disciplinarnih spoznanj v celoto ob enotnih predpostavkah, ki ne vključujejo spolne hierarhije in na njej sloneče (tradicionalne) delitve družbenega dela kot naravne danosti. Glede na tak pristop se bo lahko tudi »feministična sociologija« (Delamont, 2003) otresla tega prilastka, seveda po tem, ko bo priznavanje družbene spolne simetrije postalo univerzalno izhodišče v spoznavni praksi (tudi drugih družboslovnih znanosti in humanistike) in v praktičnem urejanju družbe. Na simbolni ravni

se to že izraža v globalno pogosteje uporabljanih oznakah »študije spolov« (»gender studies«, »gendered research«).

Od ženskih študij do študij spolov

Spolno občutljivo raziskovanje in akademsko izobraževanje sta v evropskem prostoru od začetkov zlasti v sedemdesetih letih potekala pod različnimi nazivi (raziskovanje žensk, spolov, ženske študije, študije spolov itn.) z vključevanjem v že ustaljene in utrjene predmete in izobraževalne programe ter raziskovalna polja (»engendering«) ali z oblikovanjem novih predmetov znotraj ene discipline ali v povezavi več disciplin ter ob raznoliki institucionalni navezavi (npr. katedre, oddelki, celotne fakultete, posebne enote znotraj univerz). Skupno vsem raziskovalnim in pedagoškim praksam je bilo razširjanje (za)vedenja o vsebnosti seksizma v realnih družbenih procesih, kar je spodbujalo prizadevanja za odpravo najrazličnejših ovir (»stekleni stropovi, stene«) v vsakdanjem življenju ob opori na uresničljive politike na različnih področjih in ravneh.

V Sloveniji je bilo ukvarjanje z »ženskim vprašanjem« navzoče v različnih disciplinah – v raziskovanju in praktični uporabi znanj, ki naj bi prispevala k boljšemu položaju žensk, že pred sistematičnim uvajanjem te tematike v akademsko delovanje, zlasti v sedemdesetih letih. V ta čas se umešča tudi začetek načrtnega vključevanja perspektive spola v raziskovanje in poučevanje sociologije na takratni Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Podobno kot v nekaterih drugih okoljih je tudi na FSPN spolna dimenzija vstopala skozi »stranska vrata« v nekatere utrjene predmete na dodiplomskem študiju (npr. *razvoj socioloških teorij, sociologija družine*) in se prek tem magistrskih nalog »vtihotapila« tudi na podiplomski študij. V drugi polovici osemdesetih so bili v redni študijski program sociološkega izobraževanja na FSPN vključeni posebni predmeti (kot izbirni, vendar privlačni za oba spola): *žensko vprašanje v zgodovini* (1987/88), *lik ženske v množičnih občilih* (1989/90), v devetdesetih se je ta tendenca nadaljevala s predmetoma *seksizem, telesnost, čustvenost* (1993/94) in *sociologija spolov* (od 1995/96 naprej). V okviru podiplomskega študija sociologije se je od leta 1992 naprej izvajal magistrski program *seksizem kot (sodobna) tradicija*. Nosilka vseh predmetov je (bila) avtorica tega zapisa. V prvem desetletju 21. stoletja se je število predmetov in nosilk še razširilo (v št. letu 2005/06 npr. *evropska integracija in antiseksistična politika, žensko delo in gospodarstvo v ZDA, religija in seksizem,* od 2012 naprej *spol, delo in organizacije*).

Postopno se je vnašanje (feministične) perspektive spolov širilo tudi na druge fakultete Univerze v Ljubljani. Že v prvi polovici devetdesetih let je bilo med izbirnimi predmeti na Oddelku za sociologijo na Filozofski fakulteti UL mogoče vpisati predmet *ženske: zasebno, javno in politično*, z bolonjsko reformo pa je bila uvedena tudi posebna smer študija na 2. stopnji – *študiji*

spola. V drugi polovici devetdesetih se je na Filozofski fakulteti v Ljubljani začel izvajati samostojni interdisciplinarni program *ženske študije in feministična teorija* (1997/98). Interdisciplinarno je po bolonjski reformi zasnovan tudi program doktorskega študija *študiji spola*, ki ga na Univerzi v Ljubljani skupaj izvajata Filozofska fakulteta in Fakulteta za družbene vede.

Zlasti v novem tisočletju se je okrepila vključenost vidika spola v različne sociološke predmete tudi na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani ter v dodiplomskem in podiplomskem študiju sociologije na Univerzi v Mariboru. V tem času se s perspektivo spola »okužujejo« tudi druge discipline, zlasti na Univerzi v Ljubljani (npr. zgodovina) in na Univerzi na Primorskem. Glede na to, da v nekaterih drugih, za družbeno delovanje pomembnih disciplinah (npr. pravo, ekonomija) prevladuje tradicionalna usmeritev, se poraja vprašanje, kako razsejati sociološko spolno občutljivo integralno znanje tudi na ta področja vednosti in prakse, preprosto, kako jih senzibilizirati za celovito »optiko«.

Pri iskanju odgovorov na to vprašanje so lahko koristne izkušnje z različnih območij po svetu, ki se raztezajo med nevarnostjo getoizacije spolno občutljivega spoznavanja ob nadaljevanju tradicionalne spoznavne usmeritve glavnine znanosti na eni ter globinsko preobrazbo znanstvenega raziskovanja in zavestno ter celovito neseksistično prakso na drugi strani. Druga, celostno emancipativna usmeritev je mogoča ob širitvi sociološkega spoznavnega zanimanja na razkrivanje strukturnih ovir (ki jih vedno znova ustvarja težnja po retradicionalizaciji spolnega in tudi razrednega reda) ter vključujoč vidike drugih družboslovnih in humanističnih pa tudi naravoslovnih disciplin. Takšno skupno znanje, ki temelji na integralnem pristopu in je tudi kritično per se, je lahko podlaga za (pre)oblikovanje temeljnih pogojev življenja za vse, zlasti pa v prid prikrajšanim kategorijam.

Preseganje (tradicionalne) disciplinarnosti in krepitev družbene enakosti spolov

Podobno kot v drugih okoljih po svetu se večina feministično usmerjenega raziskovalnega osebja na področju sociologije tudi v Sloveniji vključuje v prizadevanja za uresničevanje (transsektorskih) politik, katerih cilj je krepitev družbene enakosti spolov (od nadnacionalne prek državne do nižjih ravni). Temu – na znanstvenih spoznanjih temelječemu – aktivizmu, v katerem sociologinje in sociologi delujejo (pogosto primarno spodbujevalno) povezovalno z disciplinarnega in institucionalnega vidika, brez dvoma pripada zasluga, da so se v Sloveniji (zlasti po zasuku družbenopolitičnega sistema) ohranile nekatere temeljne človekove pravice žensk (npr. pravica do upravljanja reproduktivnega obnašanja – 1991), da se izpopolnjujejo strukturno določene okoliščine za zmanjševanje diskriminacije po spolu (npr. omejevanje nasilja v zasebnem in javnem prostoru, usklajevanje plačanega

in neplačanega dela itn.) in da se brzdajo težnje po redomestikaciji žensk. Znotraj slovenskega sociološkega društva ima v teh dogajanjih pomembno vlogo sekcija Spol in družba, katere predhodnica (Ženska sekcija SSD) je bila ustanovljena leta 1984.

Literatura

Abbot P. in Wallace C. (1990): *An Introduction to Sociology – Feminist Perspectives.*

Crompton, R. (2006): *Employment and the Family. The Reconfiguration of Work and Family Life in Contemporary Societies*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paolo: Cambridge University Press.

Delamont, S. (2003). *Feminist Sociology*. London, Thousand Ouks, New Delhi: Sage Publications.

Jogan, M. (1990): *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Lerner, G. (1986): *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press.

Myers, K. in drugi (1998): *Feminist Foundations. Toward Transforming Sociology*. Thousand Ouks, London, New Delhi: Sage Publications.

INTERDISCIPLINARNE IZKUŠNJE: SOCIOLOGIJA, SOCIALNA ANTROPOLOGIJA TER MEDICINSKE IN ZDRAVSTVENE VEDE

Duška Knežević Hočevar

Sem dr. zgodovinske antropologije, višja znanstvena sodelavka in izredna profesorica antropologije. Da sem diplomirala iz analitične sociologije, magistrirala iz teoretične sociologije, doktorirala pa iz zgodovinske antropologije, gledam kot privilegij, ki mi je omogočil sorazmerno uspešno raziskovanje v disciplinarno različnih raziskovalnih timih doma in v tujini. Kot mlada raziskovalka sem bila zaposlena na FDV, po doktoratu (1998) pa sem se zaposlila na ZRC SAZU. Zadnjih 15 let delam na Družbenomedicinskem inštitutu ZRC SAZU, ki zaposluje sodelavke in sodelavce različnih disciplinarnih usmeritev, kar je prednost pri izvajanju inštitutskega vsebinskega programa, ki vključuje vsaj tri aktualne družbene problematike: rodnost in staranje prebivalstva, duševno zdravje in sodobno kmetovanje, ki je družinsko organizirano. Čeprav je presoja posamičnih vsebin umeščena na raziskovalna področja družboslovnih, humanističnih pa tudi medicinskih ved, je prečkanje disciplinarnih mej inštitutska praksa.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na videz različna področja mojega raziskovalnega in pedagoškega delovanja se prav zaradi specifike prehajanja disciplinarnih mej na zanimiv način prepletajo. Začetno ukvarjanje z lokalnim razumevanjem družbenega razmejevanja ob oblikovanju slovensko-hrvaške državne meje po razpadu Jugoslavije v okviru presoj antropologije etničnosti in nacionalizma je doma zbudilo pozornost zlasti pri geografih, zgodovinarjih in pri mlajši generaciji sociologov, v tujini pa sem se pridružila skupini antropologov, ki so po padcu berlinskega zidu uveljavljali antropologijo mednarodnih mej z ambicijo oblikovanja obsežnega mreženja in izmenjave izkušenj raziskovalcev različnih disciplinarnih provenienc. Glavno spoznanje, da lokalno prebivalstvo vpenja uradne diskurze v svoja razumevanja razmejevanja, jim pripisuje kulturne pomene in z njimi upravlja, kar se kaže zlasti skozi situacijsko preklopne kolektivne identifikacije, je presenetilo številne domače družboslovce, ki so še vedno razpravljali o razločno zamejenih kolektivnih (nacionalnih) identitetah skladno s političnimi črtami (z mejami) in pretežno izhajali iz normativnih definicij ali pa iskali odklone od njih, kar jim je preprečevalo vpogled v kompleksnejše situacije identifikacijskega procesa. To spoznanje

sem vključila v svoje drugo glavno področje delovanja – demografsko antropologijo. Da so državne (uradne) in individualne presoje ter razumevanja rodnostnega vedenja in migracij privilegirano področje razprav o etničnosti in nacionalizmu, celo o t. i. prebivalstvenemu inženiringu, je bilo moje drugo pomembno spoznanje, ki je poseglo tudi na spolzka tla izključevalnih ideologij o nacionalni pripadnosti, ki je še vedno aktualna tema v domačih in tujih političnih in akademskih krogih. Ta spoznanja sem nadalje vpletla v tretje pomembno področje svojega delovanja – v agrarno antropologijo, v okviru katere sem raziskovala razumevanje kmetijskih razvojnih usmeritev v socializmu, t. i. tranziciji in posttranziciji pri kmečkem prebivalstvu. Glavno spoznanje, da je motivacijo in odločitve za nadaljevanje ali pa opuščanje sodobnega kmetovanja v opazovanih obdobjih v Sloveniji, ki je družinsko organizirano, nujno iskati tudi onkraj dognanj uveljavljene ekonomske teorije racionalne izbire in da sta vidika spola in generacij ključna za razumevanje identifikacijskih procesov na kmetiji, njeno predajo in za odločanje o razvojnih strategijah, je pokazalo, da razvojnih vsebin ni mogoče več ločeno obravnavati od demografskih, kot so rodnostno vedenje, izseljevanje in staranje. To spoznanje je bilo posredno uporabno tudi za oblikovalce kmetijske politike v Sloveniji, ki so se spraševali, kak profil nosilcev kmetijske dejavnosti sta vpeljana ukrepa zgodnjega upokojevanja kmetov (2004) oziroma predaje kmetij mladim prevzemnikom (2005) dejansko naslovila. Logika uvedbe obeh ukrepov je bila namreč utemeljena v pogojni verižni enačbi, ki je sporočala, da naj bi se s pravočasno zgodnjo upokojitvijo oz. predajo kmetij mladim prevzemnikom izboljšali slika starostne strukture nosilcev kmetij v Sloveniji, produktivnost dela v kmetijstvu, predvsem pa bi se zadržalo mlade ljudi na podeželju.

Obenem je raziskovanje večplastne dinamike solidarnih, ambivalentnih in konfliktnih odnosov med člani kmetij odstrlo marsikatero romantično predstavo o nevprašljivem sobivanju več generacij pod isto streho in utemeljilo potrebo po raziskovanju zdravstvenih problematik in blaginje te specifične skupine ljudi, ki je še vedno »nevidna« v obstoječih socialnih in zdravstvenih statistikah.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Prizadevanja za izvedbo mednarodnega projekta Generations and Gender Survey (Odnosi med generacijami in spoloma) v Sloveniji, ki bi prinesel dragoceno in na podatkih utemeljeno znanje o problematiki nizke rodnosti in staranja prebivalstva, je prav gotovo eno izmed mojih pomembnejših delovanj, ki ni doseglo želenega odziva pri oblikovalcih politik in ukrepov, je pa povezalo zainteresirane raziskovalce in strokovnjake, ki so takrat osamljeni delovali v različnih akademskih in neakademskih ustanovah.

Program Odnosi med generacijami in spoloma (OGS), ki ga je koordiniral UNECE, si je prizadeval za izvedbo obsežnih in zaporednih nacionalnih anketnih raziskav kot strokovnih podlag za oblikovanje primernih ukrepov v kontekstu nizke rodnosti in staranja v državah UNECE. Oblikovalci programa OGS so namreč poudarili, da imajo demografske spremembe dolgoročne posledice na številnih družbenih področjih, kot so: solidarnost med generacijami (generacijski računi), razpoložljivost človeškega kapitala na trgu dela, oskrba starih ljudi, socialna izključenost, priseljevanje, reproduktivno zdravje, stanovanjska problematika itn.

Skladno s priporočili snovalcev programa smo se v raziskovalni skupini na ZRC SAZU lotili vseh dejavnosti, da bi izpeljali projekt tudi v Sloveniji. V letu 2005 smo oblikovali Nacionalni odbor OGS kot okvir za sodelovanje in dialog med raziskovalci, oblikovalci politik in statistiki. V skupen projekt smo uspeli združiti zainteresirane predstavnike s SURS, z Inštituta za ekonomska raziskovanja, Ekonomske fakultete UL, Inštituta za varovanje zdravja, s Fakultete za družbene vede UL in z Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. Sledile so predstavitvene dejavnosti vladnim službam, leta 2007 pa smo v Ljubljani organizirali mednarodni sestanek delovne skupine OGS prav s ciljem, da bi se srečali najuglednejši evropski in svetovni strokovnjaki s področja demografije, avtorji programa OGS in predstavniki nacionalnih resornih služb. Žal se zadnji tega dogodka sploh niso udeležili.

Čeprav petletno prizadevanje za izpeljavo projekta OGS v Sloveniji ni doseglo želenega odziva v praksi, je delovanje v Nacionalnem odboru OGS povezalo raziskovalce različnih akademskih ustanov v skupen projekt, ki je imel za posledico številne akcije, ki trajajo še danes:

- od leta 2007 potekajo v okviru multikonference Informacijska družba, ki jo organizira Inštitut Jožef Stefan, redna srečanja Demografski izzivi;
- člani nacionalnega odbora smo medijsko dejavni ob dogodkih, vezanih za raznovrstne prebivalstvene vsebine, nekateri pa redno sodelujejo v delovnih skupinah resornih ministrstev pri sprejemanju dokumentov, ki se nanašajo na prebivalstveno problematiko;
- nekateri smo na novo vpeljali vsebine programa OGS v predmetnike dodiplomskih in podiplomskih študijev, ki se izvajajo še danes.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Ocenjujem, da so ovire, ki se kažejo na mojem področju delovanja, bolj sistemske narave. Na eni strani je prisotno nestabilno financiranje raziskovalne dejavnosti, na drugi strani pa poenotena merila ocenjevanja znanstvene odličnosti, ki so bolj po meri določeni vrsti raziskovanja oz. niso občutljiva za specifike raziskav, kaj šele za interdisciplinarno naravnane projekte, kar onemogoča kontinuirano in poglobljeno raziskovanje. Manko opredelitve

»aktualnih raziskovalnih problematik« daje vtis, da se raziskovanje podreja zanimanjem odličnih raziskovalcev, ne pa nasprotno, da se odlični raziskovalci ukvarjajo z »aktualnimi problematikami«. To krepi predstavo o raziskovalnem *larpurlartizmu*, ki sporoča, da so vsa raziskovalna in družbena področja enako aktualna. Stalen boj za pridobivanje raziskovalnih sredstev ne spodbuja medinstitucionalnega povezovanja, ampak bolj pristransko tekmovalnost med akademskimi ustanovami ter zapiranje v lastne akademske in institucionalne kroge, kar prav tako ovira moje področje delovanja, ki je izrazito interdisciplinarno in medinstitucionalno naravnano.

Na drugi strani pa sem v svoji delovni karieri pogosto naletela na neodzivnost potencialnih naročnikov in uporabnikov rezultatov mojega akademskega angažmaja v smislu prepoznave pomembnosti določenih spoznanj ali njihove vpeljave v prakso. Kot stalnica se kaže pogosta praksa ignoriranja predstavljenih rezultatov naročnikom raziskav, kar daje vtis o njihovi neodgovornosti ali pa nekompetentnosti. Vprašanje namreč ostaja, zakaj naročnik razpiše potrebo po raziskavi in jo denarno podpre, če pa njenih rezultatov ne uporabi ali pa jih v najboljšem primeru »pospravi v predal«.

BIBLIOTEKARSTVO IN INFORMACIJSKA ZNANOST KOT DRUŽBOSLOVNA VEDA

Primož Južnič

Sem redni profesor na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Najprej sem kot raziskovalec deloval na Centru za razvoj univerze, nato na FSPN kot vodja osrednje družboslovne knjižnice, kjer sem tudi magistriral na področju sociologije. Nato sem bil svetovalec direktorja na Zavodu za družbeno planiranje in vodja plansko-razvojnega oddelka na takratni Raziskovalni skupnosti Slovenije. Leta 1990 sem prevzel vodenje Centralne medicinske knjižnice na Medicinski fakulteti. Od leta 1993 do leta 1995 sem bil v Bruslju, kjer sem delal na DGXII kot informacijski ekspert. Po vrnitvi sem prevzel vodenje Računalniškega centra Univerze v Ljubljani. Nato sem prevzel vodenje Centra za računalništvo in knjižnico na Veterinarski fakulteti. Leta 2007 sem se redno zaposlil na Filozofski fakulteti.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na svoji profesionalni poti sem se srečeval z različnimi izzivi, saj sem deloval na različnih področjih in v različnih ustanovah. Svoja znanja in usposobljenosti sem tako lahko preizkusil pri različnih nalogah in v sodelovanju s strokovnjaki različnih disciplin. Vedno sem imel tudi to srečo, da sem lahko deloval v interdisciplinarnih timih, s sodelavci, s katerimi smo si delili podobne ideje in vizijo.

Mogoče bi poudaril dve področji, za kateri se mi zdi, da sem lahko največ prispeval. Prvo je informacijski sistem o znanstveni dejavnosti. Ko smo pred tridesetimi leti postavljali prvi tak sistem, ki bi omogočal transparentnost delovanja in rezultatov znanstvene dejavnosti, je bil to velik izziv. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je dozorelo spoznanje, da je temu informacijskemu sistemu treba dodati tudi bibliometrijske podatke, objave znanstvenih rezultatov in njihovo odmevnost. V zadnjih letih pa je bil moj prispevek usmerjen predvsem k temu, kako zdajšnji sistem še izboljšati (Južnič idr., 2010). Pri svojem delu sem izhajal iz prepričanja, da je znanstveno raziskovanje posebna oblika družbene dejavnosti. Pomembno prispeva k materialni blaginji v smislu gospodarske blaginje in kakovosti življenja; deluje kot gonilna sila sodobne družbe in je izhodišče za preboj k novemu znanju. Transparentnost rezultatov je pomembna za znanstvenike same, snovalce in odločevalce znanstvene politike pa tudi za širšo javnost.

Drugo področje, na katerem sem lahko največ prispeval in je povezano s prvim, je omogočanje dostopa do informacijskih virov za znanstvenoraziskovalno dejavnost v Sloveniji (Južnič, 2009). Tu sem izhajal iz prepričanja, da kakovostnega znanstvenega raziskovanja ni, če raziskovalci nimajo ustreznega dostopa do objav raziskovalnih rezultatov svetovne javnosti. Znanost je treba razumeti tudi kot informacijsko dejavnost: zbiranje, obdelavo in razširjanje informacij. V Sloveniji nam je uspelo z dobro organizacijo nabavnih konzorcijev in njihovega financiranja to omogočiti. Z raziskovalnim delom na tem področju in kot predsednik Strokovnega telesa ARRS za mednarodno literaturo in baze podatkov sem lahko k temu pomembno prispeval.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Seveda bi lahko našel različne konkretne primere, ko mi ni uspelo doseči, da bi kakega od konkretnih ciljev ali ukrepov, za katere sem na osnovi svojih raziskovalnih rezultatov ali praktičnih izkušenj menil, da bi bili lahko koristni, tudi dosegli oz. uresničili. Vendar bi tu vendar izpostavil širše področje znanstvene dejavnosti. Gre za zmanjševanje sredstev za znanstvenoraziskovalno dejavnost, ki je še posebej vidno po letu 2012. Očitno tudi odlični rezultati, ki so jih znanost in znanstveniki dosegali pred tem, ni prepričala politikov in politike, da je vložek v znanost nujen in koristen. Nasprotno, znanstvena dejavnost in znanstvena politika še nikoli nista bili tako očitno predmet političnega kupčkanja, plen in vir prerekanja med različnimi deležniki.

Najbolj je ta problem viden na področju vključevanja mlajših generacij v raziskovalno dejavnost in raziskovalne ustanove, predvsem Univerzo. Vsaka družbena dejavnost, ki nima ustreznega razmerja med generacijami, je invalidna in njen nadaljnji razvoj je ogrožen. Žal se mi tu zdi, da se tega mi, starejši, ne zavedamo dovolj. Tudi v okviru svojega pedagoškega dela sem se veliko truda in časa posvečal praksi študentov, ki omogoča njihovo boljše vključevanje v »svet dela« (Južnič, Pymm, 2011); ta je prav tako ne ustrezno ovrednotena v okviru spremenjenih bolonjskih študijskih programov.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Zelo težko je izpostaviti posamezne ovire in še težje bi jih bilo razvrstiti po pomenu. Zato bi raje povedal, kaj me osebno zelo moti in kaj se mi zdi, da škoduje uveljavljanju socioloških spoznanj in delovanj na raziskovalnem področju, a gotovo tudi v praksi. Gre za zanimiv pojav, ki bi mu lahko rekel samozadostnost ali celo neke vrste ignoranca. Raziskovalci, ki z različnih vidikov raziskujemo enake družbene pojave, namreč ne upoštevamo dovolj podobnih raziskav, ki so jih opravili naši kolegi in kolegice. To je še

posebej vidno v objavah, ko v seznamu virov navajamo samo tuje in zelo veliko tudi svoje lastne objave. Ne verjamem, da nimamo časa, da bi prebrali objave raziskovalnih rezultatov na svojem področju svojih slovenskih kolegov. Verjetno je to povezano s težavami, ki jih imamo s sodelovanjem na področju znanosti v Sloveniji, te gotovo niso samo posledica dejstva, da si konkuriramo pri pridobivanju sredstev za raziskovanje. Navadno se mi zdi, da lažje sodelujem s strokovnjaki z drugih področij kot s tistimi s področja sociologije.

EMPIRIČNO DRUŽBOSLOVJE: METODOLOGIJA, STATISTIKA IN DOSTOP DO INFORMACIJ

Značilnost prispevkov pod tem naslovom je v tem, da predstavljajo skupno razsežnost vseh sociioloških področij raziskovanja, ker niso prvenstveno vsebinsko opredeljeni. To pa – kot ugotavljajo nekateri avtorji – predstavlja tudi problem, saj vključevanje v obravnavo različnih vsebinskih področij hkrati pomeni tudi diskontinuiteto, ki otežuje osebno profiliranje in utrditev profesionalne identitete. To še posebej velja zato, ker ima večina raziskovalnih nalog izhodiščno vsebinsko opredelitev, ki jo najprej opredelijo drugi in jim tako preostane, da to upoštevajo kot vnaprejšnjo danost, ki se ji morajo prilagoditi. Njihovi 'prebojni' področji sta analiza omrežij in družboslovna informatika, ki je bila na FDV prva v Jugoslaviji uvedena kljub ideološko-političnemu nasprotovanju. Ob večdesetletnem kontinuiranem prizadevanju je Ljubljana postala tudi mednarodno prizorišče na področju družboslovne metodologije.

ANALIZA DRUŽBENIH OMREŽIJ – RAZVOJ METOD IN NJIHOVA UPORABA

Anuška Ferligoj

Na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (zdajšnji FDV), na kateri sem še danes, sem se zaposlila leta 1972. Na FSPN/FDV pa tudi na drugih fakultetah Univerze v Ljubljani ter na tujih univerzah sem predavala predvsem predmete s področja družboslovne metodologije, statistike in analize družbenih omrežij. Sem ustanoviteljica univerzitetnega doktorskega programa statistika in med ustanovitelji magistrskega programa uporabna statistika na Univerzi v Ljubljani. Glavno področje mojega raziskovanja so metode razvrščanja v skupine (z omejitvami, večkriterijsko razvrščanje), ocenjevanje kakovosti merjenja in metode za analizo družbenih omrežij. Za svoje delo sem prejela več slovenskih in mednarodnih priznanj in nagrad, med njimi je Simmlova nagrada, ki jo podeljuje mednarodno združenje International Network for Social Network Analysis (2007). Sem voljena članica Mednarodnega statističnega inštituta in Evropske akademije za sociologijo. V letu 2010 sem prejela častni doktorat na Etvos Lorand univerzi v Budimpešti.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Prav gotovo je moje najpomembnejše raziskovalno področje analiza družbenih omrežij, tj. raziskovanje odnosov med enotami, s katerim se ukvarjam zadnjih 25 let.

Bločno modeliranje. S Patrickom Doreianom in z Vladimirjem Batageljem sodelujemo že od vsega začetka, še posebej na področju bločnih modelov, ki sodi med najpomembnejša področja sociološkega raziskovanja omrežij. Cilj bločnega modeliranja je, da se večje, nepregledno omrežje skrči glede na predpostavljeno vrsto enakovrednosti na manjše omrežje, v katerem so nove enote skupine enakovrednih enot. Te skupine enot določajo pozicije. Povezave med pozicijami določajo vlogo posamezne skupine v omrežju. Tako dobljena struktura je preglednejša in ustreznejša za interpretacije. Za določitev razvrstitve enot in bločne strukture smo izdelali učinkovite metode, posplošili tipe enakovrednosti med enotami in predlagali pristope za preverjanje vnaprej znane bločne strukture. Rezultate tega raziskovanja smo objavili v številnih člankih in tudi znanstveni monografiji Generalized Blockmodeling (Cambridge University Press, 2005). Knjiga je prejela

nagrado Harrison White Outstanding Book Award za leto 2007 Sekcije za matematično sociologijo Ameriškega združenja za sociologijo. Še posebej po izidu te monografije in prijazni izvedbi v programu Pajek se pristopi, ki smo jih razvili, veliko uporabljajo v analizah po vsem svetu, kar dokazuje veliko citatov naše knjige.

Merjenje družbenih omrežij. Drugo pomembno področje analize družbenih omrežij, ki sem mu skupaj z Valentino Hlebec in s Tino Kogovšek posvetila kar precej svojega raziskovalnega dela, je ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti merjenja družbenih omrežij. V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja sem bila članica mednarodne projektne skupine, imenovane MTMM, katere vodja je bil Willem Saris. Projektna skupina je raziskovala nove modele za ocenjevanje zanesljivosti in veljavnosti spremenljivk. Te pristope smo z V. Hlebec in T. Kogovšek prilagodile za ocenjevanje kakovosti merjenja družbenih omrežij. Tudi ti rezultati, ki smo jih objavile v uglednih revijah za analizo družbenih omrežij (npr. objave v reviji Social Networks, 1999, 2001, 2002, 2005), so naleteli na zelo pozitiven odziv v mednarodni javnosti. Obe sodelavki še naprej raziskujeta na tem področju.

Analiza velikih omrežij. Zadnje večje delo na področju analize družbenih omrežij je monografija Understanding Large Temporal Networks and Spatial Networks (Wiley, 2014). V njej so predstavljene metode za analizo zelo velikih omrežij in njihova uporaba na več dejanskih omrežjih: omrežju znanstvenega citiranja, omrežju citiranja patentov, omrežju citiranj med odločitvami vrhovnega sodišča ZDA, omrežju prestopov nogometašev med najboljšimi angleškimi klubi v *English Premier League* in državami ter prostorskem omrežju 48 celinskih držav ZDA.

Uporaba pristopov analize družbenih omrežij. Moje zelo pomembno delovanje v okviru družbenih omrežij je tudi uporaba pristopov analize družbenih omrežij za reševanje različnih problemov v družboslovju in drugih vedah. V zadnjem desetletju sem precej delovala na področju raziskovanja znanstvene dejavnosti. V prvem projektu s tega področja smo raziskovali vpliv odnosov v raziskovalni skupini, v katero so bili vključeni mladi raziskovalci, glede na njihovo znanstveno uspešnost. Pri tem projektu sem odlično sodelovala s Hajdejo Iglič in Francem Malijem. Ti rezultati so zanimali tudi Znanstveni svet ARRS v prejšnji sestavi, ko so določali pravila za izbor mentorjev mladim raziskovalcem. V naslednjih projektih, v katerih sem še naprej sodelovala s H. Iglič in Malijem in se nam je pridružil še Luka Kronegger, smo raziskovali soavtorska omrežja slovenskih raziskovalcev. Najprej smo začeli s štirimi znanstvenimi disciplinami (biotehnologija, fizika, matematika in sociologija), nato pa nadaljevali raziskovanje na vseh znanstvenih vedah in disciplinah v Sloveniji. Za analizo soavtorskih omrežij, pri čemer smo izhajali iz modela malih svetov in modela preferenčne izbire, smo uporabili metode razvrščanja simbolnih podatkov, bločno modeliranje

in tudi dinamične modele, ki jih razvija Tom Snijders (npr. objavi v reviji Scientometrics, 2012, 2015). S tem raziskovanjem se bomo ukvarjali vsaj še nekaj let.

Metode, modeli in pristopi za analizo družbenih omrežij pa tudi metode razvrščanja v skupine z omejitvami in večkriterijsko razvrščanje, ki jih razvijam s svojimi sodelavci, se kar uporabljajo znotraj sociologije (doma in v tujini), v drugih disciplinah (npr. v ekonomiji, geografiji, psihologiji, v računalništvu) pa tudi v praksi. Lep primer uporabe je raziskovanje slovenske politične in gospodarske elite, ki ga je opravil Ali Žerdin. Naše raziskovanje socialne opore je imelo kar pomemben vpliv na socialno politiko v Sloveniji, še posebej po zaslugi Mojce Novak, ko je bila direktorica Inštituta RS za socialno varstvo.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pravzaprav pomembnega spoznanja ali delovanja, ki ni doseglo odziva, ni.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Seveda ni dovolj uporab metodoloških spoznanj, do katerih sem prišla s svojimi sodelavci. Zelo veliko truda je potrebnega, da znotraj akademske sfere ali zunaj nje (v praksi) najprej posameznike seznanimo o svojih raziskovalnih dosežkih. Potem je potrebnega kar precej dela, da njihove probleme razumemo in jim najdemo ustrezne metodološke pristope. Nato nastane problem zbiranja ustreznih podatkov itn. Običajno posamezniki v praksi nimajo dovolj motivacije, da bi si vzeli potreben čas za uporabo najsodobnejših metodoloških in statističnih pristopov, ki pa bi lahko bistveno pomagali pri premoščanju problemov v družbi, v podjetjih ali kjer koli že. Zato se mi zdi zelo pomembno, da na univerzitetni ravni (na vseh stopnjah) vzgojimo sposobne raziskovalce (družboslovce pa tudi metodologe in statistike), ki bodo v praksi sposobni reševati probleme z ustreznimi metodološkimi in s statističnimi pristopi ter bodo tudi sposobni spremljati najnovejše dosežke na teh področjih.

ALI (ENOTNA) DRUŽBOSLOVNA METODOLOGIJA LAHKO PRISPEVA K POVEZOVANJU DRUŽBOSLOVNIH DISCIPLIN? RAZISKOVALNA IZKUŠNJA SOCIOLOGA

Mitja Hafner Fink

Sociološko izobrazbo (od diplome do doktorata) sem pridobil v okviru študija na UL, FSPN. Diplomiral sem leta 1980. Prva zaposlitev je bila na mestu strokovnega sodelavca na področju, ki bi mu danes rekli vseživljenjsko učenje. V drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja sem kot mladi raziskovalec prišel na Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij (CJMMK), kjer sem se priključil raziskovalni skupini, ki je vodila veliko (primerjalno) raziskavo o razredni sestavi takratne jugoslovanske družbe (»Klasno biće«). Lahko rečemo, da je CJMMK s to raziskavo vstopal na področje mednarodnih družboslovnih anketnih raziskav in da je kmalu zatem (po osamosvojitvi Slovenije) začel sodelovati pri velikih mednarodnih raziskavah, kot so World Values Survy (WVS) in European Values Study (EVS), Internationa Social Survey Program (ISSP), pozneje pa še European Social Survey (ESS). V magistrskem in doktorskem delu sem se usmeril v empirično družboslovno raziskovanje v povezavi z omenjeno raziskavo o razredni sestavi jugoslovanske družbe. V prvi polovici 90. let sem raziskovalnemu delu »dodal« mesto visokošolskega učitelja na predmetnem področju metodologije družboslovnega raziskovanja, ki je vse do danes moje primarno delovanje.

***

Medtem ko je bilo poučevanje vseskozi usmerjeno na področje družboslovne metodologije, pa sem z raziskovalno aktivnostjo posegal na različna družboslovna področja, ki jih je povezovala vključenost v raziskovalni program Slovensko javno mnenje (SJM) in druge raziskovalne projekte CJMMK. Sodelovanje v raziskovalnem programu Slovensko javno mnenje je tako pomenilo nekakšen okvir za različna področja družboslovnega raziskovanja, v katera sem do zdaj posegel. Omeniti moram vsaj naslednja: socialna stratifikacija in družbene neenakosti; etnična, nacionalna in evropska identiteta; državljanstvo; politična participacija; povezanost vrednot in družbenega razvoja; metodologija anketnega raziskovanja.

Specifika mojega raziskovanja je torej v tem, da se nisem ustalil na enem področju raziskovanja, ampak sem bil nekakšen družboslovni »migrant«, ki se seli med različnimi družboslovnimi »prostori«. Po eni strani takšno »migriranje« izhaja iz značilnosti raziskovanja mnenj in stališč, kakršno je potekalo v okviru programa Slovensko javno mnenje – raziskovanje je segalo

na številna vsebinsko in disciplinarno različna področja. Zdi pa se, da je pogost vzrok za takšno prehajanje s področja na področje tudi usmeritev na področje družboslovne metodologije, na katerem sem se še posebej posvetil aplikaciji različnih metod in pristopov v konkretnih raziskovalnih projektih. Povsem običajna je namreč praksa, da so metodologi zaradi potrebe po metodološki podpori povabljeni k pisanju člankov ali v raziskovalne projekte na različnih družboslovnih področjih. Tako je bil lahko sociolog metodolog »uporaben« in uspešen tudi pri politoloških ali komunikoloških projektih. Podobno velja tudi za sodelovanje v somentorski vlogi pri diplomah, magisterijih ali pri doktoratih. Zdi se, da se prav skozi takšna sodelovanja na splošno odpirajo možnosti za intenzivnejše interdisciplinarno sodelovanje družboslovcev, kar lahko skozi sprejemanje epistemološkega pluralizma vodi do novih, poglobljenih in celovitih spoznanj (gl. npr. Miller et al., 2008). Takšna metodološka sodelovanja prek meja posamezne družboslovne discipline pa so lahko tudi dokaz teze o enotnosti metode v družboslovnem raziskovanju (npr. Ragin, Amoroso, 2011). Prehajanje s področja na področje pa je lahko tudi primer, ki kaže na smiselnost razmisleka o enotni, vendar hkrati raznoliki znanosti o družbi. Pri tem se postavlja vprašanje, ali se ta enotnost vzpostavlja skozi enotno metodo (seveda na najsplošnejši ravni) ali morda skozi skupno teorijo o družbi. Odgovor na tako vprašanje bi nas seveda zapeljal na področje epistemologije družbenih ved, kar pa presega namen tega prispevka.

Tako »sprehajanje« med različnimi področji je morda tudi vzrok, da nisem gojil posebnih pričakovanj glede odmevov oz. odzivov na spoznanja, do katerih sem prišel na posameznih področjih. V celoti gledano, zato težko ocenim, ali sem z raziskovanjem oz. s publiciranjem rezultatov raziskovanja na katerem koli izmed omenjenih področij dosegel želen ali posebej izstopajoč odziv oziroma odmevnost. Kljub temu pa lahko rečem, da po »opaženosti« nekoliko odstopa raziskovanje *socialne stratifikacije, družbenih neenakosti* ter vrednot družbenih slojev v obdobju razpadanja nekdanje Jugoslavije. Gre za raziskovanje v okviru zadnjega večjega družboslovnega raziskovalnega projekta, ki je potekal v drugi polovici 80. let 20. stoletja na celotnem prostoru nekdanje (socialistične) Jugoslavije (torej tik pred njenim razpadom) – *Razredna bit sodobne jugoslovanske družbe* (gl. Toš, 2014, Hafner Fink, 1994). Poleg osrednje ugotovitve, da v sociološkem smislu (že pred začetkom intenzivnih procesov njenega razpadanja) ni bilo mogoče govoriti o eni jugoslovanski družbi, ampak o več jugoslovanskih družbah, ocenjujem, da je specifična *uporaba metod razvrščanja v skupine* pomenila tudi izvirni metodološki (tudi mednarodno opažen) prispevek. To raziskovanje je bilo najpogosteje opaženo pri avtorjih, ki so se ukvarjali s procesi tranzicije v postsocialistični Evropi, z nastajanjem novih držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije in s pridruževanjem vzhodnoevropskih držav Evropski

uniji. V tem kontekstu je bilo odziva deležno tudi raziskovanje na področju *nacionalne in evropske identitete med prebivalci Slovenije*, ki je bilo vključeno tudi v raziskovalni program *Slovensko javno mnenje*.

O odmevnosti pa lahko razmišljamo tudi nekoliko drugače. Postavlja se vprašanje, ali bi kot pokazatelj odmevnosti lahko razumeli tudi povabila k sodelovanju na različnih projektih kolegov iz drugih raziskovalnih skupin, pri čemer se je predvsem pričakoval prispevek v obliki metodoloških znanj in ekspertiz. Razen tega, da je to lahko odziv na delovanje povabljenega na področju družboslovne metodologije, pa se za tem lahko skriva tudi pomanjkljivo metodološko znanje pri posameznih raziskovalcih (družboslovcih) na splošno ali pa odsotnost metodoloških ekspertov v raziskovalnih skupinah. Lastna izkušnja pa kaže, da je šlo (eksplicitno ali pa vsaj implicitno) za potrebo po preseganju zapiranja v ozka in zelo specializirana družboslovna področja, torej za nekakšne (že omenjene) korake v smeri interdisciplinarnosti v okviru družboslovja. To še posebej velja v primerih, ko je šlo za sodelovanje z raziskovalci na področju politologije, komunikologije in celo zgodovine.

Če poskušamo razmišljati o spoznanjih oz. raziskovalnih rezultatih v okviru programa Slovensko javno mnenje, ki niso dosegla pričakovanega odziva, je treba opozoriti na dejstvo, da se je domača javnost veliko bolj odzivala na dnevnopolitične vsebine raziskav SJM (kot so npr. volilne namere anketirancev) kot pa na (teoretsko) utemeljene sociološke ali politološke vsebine. Sicer pa zaradi že omenjenega »migriranja« oz. prehajanja med različnimi raziskovalnimi področji tudi o odzivih na konkretne rezultate, ki niso dosegli pričakovanj, težko govorim. Mednje bi morda sodilo raziskovanje na področju (aktivnega) državljanstva (povezava z nacionalno identiteto, državljanskimi vrednotami in s politično participacijo) po letu 2004 (publiciranje v različnih oblikah: referati na konferencah, znanstvena monografija, znanstveni članki). Tukaj bi še posebej poudaril spoznanja na področju (dejavnikov) pojavljanja t. i. postnacionalnega državljanstva v kontekstu globalizacijskih procesov in še posebej v okviru Evropske unije (Hafner Fink et al., 2013). V tem okviru je bil pomemben tudi prispevek na področju družboslovne metodologije, in sicer je šlo za specifično uporabo kvalitativne primerjalne analize (QCA). Ob tem prispevku so pričakovanja glede odziva še največja. Raziskovanje na področju državljanstva je bilo sicer zaznano v slovenskih medijih – konkretneje je šlo za radijski pogovor ob izidu knjige Državljanstvo brez meja?. Težko pa govorim o pomembnejših odzivih v akademskem smislu – morda tudi zato, ker je omenjeni metodološki prispevek vključen v članek, ki je bil objavljen šele konec leta 2013 in se odziv še lahko pričakuje.

Večina mojega raziskovalnega delovanja sodi na področje temeljnih raziskav in družboslovne metodologije, zato težko govorim o uveljavljanju

teh spoznanj v praksi ter o ovirah, ki se pri tem postavljajo. Glede na vključenost v program Slovensko javno mnenje in v poučevanje na FDV vidim kot prvo »prakso«, ki naj bi jo dosegla raziskovalna spoznanja, prav pedagoški proces na vseh stopnjah univerzitetnega študija. V tem smislu pa moram posebej izpostaviti problem vključevanja metodoloških spoznanj v poučevanje. Zdi se namreč, da se z vsako novo študijsko reformo metodološke vsebine pogosto razumejo kot »nujno zlo«, namesto da bi jih razumeli kot sestavino temeljnih družboslovnih znanj, ki niso namenjena le študentom na specializiranih programih družboslovne metodologije, ampak vsem študentom družboslovja. Zdi se, da je ta problem povezan vsaj z naslednjimi procesi:

a) Poteka specializacija in pogosto tudi zapiranje – ne le med družboslovnimi disciplinami, ampak tudi znotraj njih na raziskovalnem in študijskem področju. To se kaže v drobljenju raziskovalnega dela na veliko število raziskovalnih programov pa tudi v številnih družboslovnih študijskih programih, ki imajo še komaj kaj skupnih vsebin. Prisotna je celo praksa, da posamezne družboslovne discipline ali celo »poddiscipline« zanikajo enovitost družboslovne metode in zato »izumljajo« in poučujejo svoje »temeljne« metodologije.
b) S prenovami študijskih programov se domnevno prilagaja potrebam oz. zahtevam trga. To pa pogosto pomeni izrivanje temeljnih teoretskih in metodoloških znanj na račun nekaterih aplikativnih in specifičnih znanj.
c) Vsekakor pa ne smemo pozabiti na pritiske po racionalizaciji oz. zmanjševanju stroškov, ki se v opisanem kontekstu pogosto izrazijo prav v krčenju metodoloških vsebin v študijskih programih, na račun drugih, predvsem programsko specifičnih vsebin.

Trenutni napori ob prenovi študijskih programov na FDV sicer kažejo na zavedanje teh problemov in na poskuse iskanja ustreznih rešitev. Tako je prisoten razmislek o interdisciplinarnosti in transdisciplinarnosti, kar bi moralo vključevati vsaj dve stvari:

a) Sprejemanje raznolikosti glede spoznavnih (raziskovalnih) pristopov, kar šele omogoča tvorno sodelovanje med družboslovnimi in naravoslovnimi disciplinami (npr. Miller et al., 2008, Allen et al., 2014). To pa je mogoče le, da na podlagi znanja o teh raznolikostih (to vključuje tudi poznavanje pristopov in metod, ki jih uporabljajo »druge« discipline).
b) Sprejemanje ideje o obstoju in potrebi po (temeljnih) znanjih, ki so skupna različnim družboslovnim disciplinam. Če pomislimo na raziskovalni proces in raziskovalne metode, je pri tem smiselno postaviti v ospredje predvsem splošna spoznavno-teoretska vprašanja (epistemologija, raziskovalni pristopi in splošne metode) in tudi etična vprašanja (gl. npr. Ragin, Amoroso, 2011).

Je pa res, da je iskanje skupnih točk in razvijanja interdisciplinarnosti ali transdisciplinarnosti v situaciji že omenjenega drobljenja na množico specializiranih družboslovnih področij precej zahtevna naloga. Pomembno je, da izobraževalni proces ponudi taka teoretska in metodološka znanja, ki bi omogočila prepoznavanje in preiskovanje meja med disciplinami ter iskanje povezovanja med disciplinami (gl. npr. Wiesman et al., 2008; Bernstein, 2015).

Viri

Allen, W., Oglivie S., Blackie, H., Des Smith, S. S., Doherty J., McKenzie, D., Ataria J., Shapiro L., McKay J., Murphy E., Jacobson C. & Eason C. (2014). Bridging disciplines, knowledge systems and cultures in pest management. *Environmental Management*, 52 (2): 429–440.

Bernstein, J. H. (2015). Transdisciplinarity: A Review of Its Origins, Development, and Current Issues. *Journal of Research Practice*, *11* (1), Article R 1 (online) URL: http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/510/412 (dostop: 23. 12. 2015).

Hafner Fink, M. (1994). *Sociološka razsežja razpada Jugoslavije* (Znanstvena knjižnica, 9). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Hafner Fink, M., Malnar B. and Uhan S. (2013). The national contexts of post-national citizenship. *Sociologický časopis/Czech Sociological review* (49) 6: 867–901.

Miller, T., R., Timothy, D. Baird, Caitlin, Littlefield, M., Kofinas, G., Stuart Chapin, F., III, and Redman, C. L. (2008). Epistemological Pluralism: Reorganizing Interdisciplinary Research. *Ecology and Society*, *13* (2): 46 [online]. URL: http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art46/ (dostop: 23. 12. 2015).

Ragin, C., C., Amoroso, L. M. (2011). *Constructing social research. The unity and diversity of method*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage, Pine Forge.

Toš, N. (2014). Raziskava socialna struktura jugoslovanske družbe. Zasnova, projekt in izvedba raziskave – zadnji poizkus. V: Toš N. (ur.), *Vrednote v prehodu IX. Iz zakladnice socioloških raziskav: Migracije Slovencev in socialna struktura jugoslovanske družbe 1973–1987* (Dokumenti SJM 23), str.: 309–334. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK.

Wiesmann, U., Hadorn, G. H., Hoffmann-Riem, H., Biber - Klemm, S., Grossenbacher, W., Joye, D., Pohl, C. and Zemp E. (2008): Enhancing Transdisciplinary Research. A Synthesis in Fifteen Propositions. V: Hirsch Hadorn, et. al. (eds.) *Handbook of Transdisciplinary Research*, str.: 433–441. Dordrecht: Springer. Dostopno tudi na: http://www.transdisciplinarity.ch/d/Transdisciplinarity/documents/HB_Propositions.pdf (dostop: 23. 12. 2015)

VSAK KONEC POMENI TUDI NOV ZAČETEK: RAZISKOVALNA INFRASTRUKTURA DOSTOPA DO PODATKOV

Janez Štebe

Po diplomi iz sociologije leta 1988 sem se zaposlil pri Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij kot mladi raziskovalec pri izpeljavi ankete SJM 1988: Stališča o ustavnih spremembah. Peter Kozmik z Računalniškega centra FDV je takrat še velikodušno prenašal tiho znanje veščine priprave podatkov na mlajše sodelavce. Naslednja iniciacijska točka v strokovni usmerjenosti je bila skupaj z Brino Malnar udeležba na pripravljalni konferenci *Mednarodne splošne družboslovne ankete (ISSP): Neenakost II leta 1991 v Kölnu*, na kateri sem poleg tega, da sem v živo lahko sodeloval v razpravi z eminentnimi anketnimi raziskovalci, kot sta Tom Smith in Roger Jowell, spoznal zgled vzpostavljene infrastrukturne storitve arhiviranja in dostopa do podatkov za sekundarne analize. Sledeč zgledom, smo si pod kratico ADP s kolegi Nikom Tošem, Zdravkom Mlinarjem in z drugimi zastavili postaviti na noge tovrstno dejavnost leta 1997 tudi v Sloveniji.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Od takrat naprej bo kmalu dvajset let, odkar se s sodelavci in podporniki trudimo, da bi Arhiv družboslovnih podatkov 'stal in obstal' kot ena izmed podlag družboslovnega ustvarjanja. Če povzamem nedavno opredelitev moderne družboslovne raziskovalne infrastrukture, ta predstavlja celoten kompleks trajnega in institucionalno organiziranega zagotavljanja podatkov in storitev, orodij, poučevanja in izmenjave znanj, ki so kot skupno dobro na voljo za podporo raziskovanju, v prvi vrsti znanstveni skupnosti pa tudi širše zainteresiranim državljanom (Peter Farago, Understanding How Research Infrastructures Shape the Social Sciences). Dosežek je že dejstvo, da se Arhiv po svoji konstituciji vse bolj približuje opredelitvi infrastrukturne dejavnosti, trajnostnega in vzdržnega delovanja v podpori raziskovanju. Institucionalizacija znotraj infrastrukturnega raziskovalnega programa (MRIC) Univerze v Ljubljani omogoča trajnostno vzdrževanje dejavnosti, obenem z razvojno usmerjenostjo v izpolnjevanje mednarodno usklajenih meril delovanja, ki ga označuje izvajanje s podatki povezanih storitev znotraj članstva Republike Slovenije v evropski infrastrukturni enoti Konzorcija evropskih arhivov družboslovnih podatkov s kratico CESSDA.

Pogled na doseženo se najprej ustavi pri osnovni dejavnosti. Prevzeli smo in hranimo vrsto podatkov iz raziskav iz 60., 70., 80. in 90. let prejšnjega

stoletja. Vrednost teh podatkov je obenem s tem, da predstavljajo podrobno dokumentacijo opravljenih raziskav in nudijo vpogled v zgodovino raziskovanja, tudi v možnostih, ki jih ponujajo za analizo družbenih sprememb. Tu se odpira širok prostor za sodelovanje družboslovcev in zgodovinarjev v sodobnem pristopu digitalne humanistike in družboslovja. Z institucionalizacijo storitve dostopa do podatkov, namenjenih drugi rabi, se povečujeta količina podatkov in njihova dostopnost – iz preteklosti in tudi sočasnih. Od začetka nastanka ADP vsako leto prevzamemo in pripravimo za dolgotrajno digitalno hrambo ter za čim bolj širok dostop več deset novih podatkov iz raziskav.

Kot uspeh lahko štejemo tudi dejstvo, da je Vlada Republike Slovenije v letos sprejeti Nacionalni strategiji odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020, sledeč razumevanju rezultatov znanosti kot javnega dobra, z načelom odprtodostopnih raziskovalnih podatkov obvezala vse izvajalce javno financiranih raziskovalnih projektov. Raziskovalni podatki so ob možnosti ponovljene analize nepogrešljivi pri preverjanju objavljenih ugotovitev, kar bo okrepilo omajano zaupanje javnosti v znanost. Ustrezno načrtovani in pripravljeni z namenom, da kot kakovostni vir predstavljajo podlago za čim širšo nadaljnjo uporabo, raziskovalni podatki predstavljajo samostojen rezultat projekta, ki se upošteva tudi pri vrednotenju njegove uspešnosti. Uspeh za ADP je ta dosežek slovenske raziskovalne politike zaradi zagotovila, da bodo sčasoma vsi pomembnejši in za nadaljnjo uporabo najzanimivejši podatki prišli v zajem Arhiva in bodo od tu trajno dostopni drugim raziskovalcem za analize najrazličnejših problemov. Sami ali v kombinaciji z drugimi podatki predstavljajo neizčrpno zakladnico za najrazličnejše družboslovno in interdisciplinarno zasnovane raziskave, npr. tudi medicinsko-epidemiološke.

Na podlagi vsem enako dostopnih podatkov se lahko soočijo tekmujoče interpretacije – izhajajoče iz različnih teoretskih, disciplinarnih, metodskih izhodišč – iz česar se lahko skozi razpravo v znanstveni skupnosti oblikujejo veljavnejša spoznanja. Podatki in na njih temelječe interpretacije so splošno dostopni lahko podvrženi kritiki in predstavljajo izhodišče za nova raziskovanja. Skozi primerjavo več podatkovnih virov o vzporednih pojavih lahko bolje ocenimo pristranost in napake v posameznih podatkih. Vse to so koristi, ki jih vzpostavljena podatkovna infrastruktura prinaša pri napredovanju znanosti.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V vsakodnevnem delovanju se stalno spoprijemamo z izzivi, ko želimo stanje na določenem področju še izboljšati, pri tem pa naletimo na nerazumevanje in zaprtost, samozadostnost, monopoliziranje podatkov za izključno

izkoriščanje in objavljanje tudi po preteku razumno določenega obdobja, rezerviranega za prve avtorske objave, skratka odsotnost kulture deljenja podatkov. Nekateri posamezniki in področja družboslovja že dobro sodelujejo pri deljenju podatkov. Stalni izziv pa ostaja, kako še bolj prodreti z idejami deljenja podatkov v skupnosti, zlasti v različnih disciplinarnih okoljih, v katerih so te ideje še precej nove, kot so: ekonomija, pedagogika, psihologija, socialno delo itn. Poleg ozaveščanja o potrebnosti in možnostih deljenja podatkov napore usmerjamo v usposabljanje, kako načrtovati in ravnati s podatki, da bodo primerni za Arhiv in s tem uporabni za druge. Na to temo smo pripravili priročnik za raziskovalce (Štebe, Bezjak, Vipavc Brvar: Priprava podatkov za odprti dostop), imamo usposabljanja, pogovarjamo pa se tudi z vodstvi raziskovalnih ustanov. Realnost je, da se premiki na tem področju dogajajo počasi in sama Strategija brez sodelovanja različnih drugih deležnikov, npr. tudi uglednih in vplivnih članov SAZU, ne bo dovolj za uresničitev ciljev.

V duhu odpiranja podatkov bi si želeli imeti na voljo čim več raznovrstnih raziskovalno relevantnih podatkov, nastalih v različnih okoljih. Zlasti so zaradi svoje visoke kakovosti zanimivi za uporabo mikropodatki uradne statistike, ki so še premalo izkoriščeni in dostopni za različne uporabnike – za zahtevne raziskovalce in študente ter običajne državljane. Tako je zelo aktualen izziv, kako še izboljšati dostop do raziskovalnih podatkov, ne da bi izpostavili podatke prevelikim tveganjem, da pride do razkritja oseb. V ADP že ponujamo dostop do mikropodatkov za javno uporabo (t. i. Public Use File – PUF) nekaterih raziskav uradne statistike, npr. popisov prebivalstva (gl. http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/dajalec/SURS/), ki jih je bilo treba zaščititi. Obenem sodelujemo s Statističnim uradom Republike Slovenije s pripravo metapodatkov in mikropodatkov za dostop v 'varni sobi'. Podobno so lahko občutljivi detajlni podatki iz kvalitativnega raziskovanja. Zato razvijamo različne storitve, ki zagotavljajo etično ustrezno uporabo tovrstnih podatkov. Vendar ugotavljamo, da pogosto zaradi preveč togo razumljene sicer zelo legitimne obveze varovanja zasebnosti podatkov ne dobimo in jih ne moremo ponuditi drugim, čeprav bi jih pod kontroliranimi pogoji lahko.

Še bolj bi bilo treba spodbuditi sodelovanje, npr. humanistov in družboslovcev (geografi, zgodovinarji, ekonomisti, sociologi, psihologi), medicinske stroke in družboslovja (primer raziskav rodnosti, nalezljivih bolezni itn.) ter tehnično-naravoslovnih strokovnjakov. Zadnje je denimo aktualno pri temah digitalne humanistike in družboslovja, pri Big data pa tudi pri drugih kompleksnih podatkih in podatkih, ki so iz različnih virov in so povezani med seboj. Tehnični znanstveniki lahko prinesejo poznavanje pristopov, npr. rudarjenja podatkov, vizualizacije, in drugih specializiranih pristopov, npr. primernih za analizo živih in stalno spreminjajočih se registrskih podatkov. Potrebna sta tudi družboslovno znanje in razumevanje, pri tem pa je izziv

premagati predsodke enih in drugih. Meddisciplinarno sodelovanje pa je smiselno organizirati tudi skozi skupno zagotavljanje infrastrukturnih storitev in produktov z različnih področij, npr. skrb za oživitev popisnih mikropodatkov iz preteklih popisov prebivalcev in njihova dostopnost, kar je zanimivo za zgodovinarje in demografe, sociologe, ekonomiste idr. SiStory pri Inštitutu za novejšo zgodovino že dela na gradivih izpred sto in več let, v ADP so mikropodatki najnovejših dveh popisov, vmes pa zeva praznina. Če bi moči in znanja dveh skupnosti združili v skupne koristi, bi bili oboji še učinkovitejši, podatki pa dostopnejši eni in drugi skupnosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Tisti podatki, ki so na voljo, se še premalo uporabljajo v okviru tekočih raziskovalnih projektov in pri izobraževanju glede na spoznavni potencial, ki ga imajo. Potrebna je še aktivnejša promocijo kvantitativnih in kvalitativnih naprednih pristopov v okviru izobraževanja in z organiziranjem delavnic, srečevanj uporabnikov, da se preseže ovira premajhne statistične in podatkovne pismenosti. Skupaj s Statističnim uradom RS pripravljamo delavnice, ki uvajajo študente v okviru rednega študijskega procesa v delo z mikropodatki popisa, s podatki Ankete o delovni sili in z drugimi. Tu bi si želeli več sodelovanja. Radi bi dosegli, da bi specialisti z določenih področij, ki obvladajo posamezne pristope, pa tudi če izhajajo iz različnih disciplinarnih okolij, ob ustrezni spodbudi in podpori ponudili usposabljanje za delo s podatki drugim. Npr. nekateri, vešči uporabe sodobnih analitičnih pristopov kombiniranja mikro- in makroanalize, uporabe orodij, kot je Stata, R itn., bi lahko prevzeli del tovrstnih infrastrukturnih nalog in zadolžitev.

Podatkov je vse več, najrazličnejših vrst in izvorov, postajajo nepregledni, omejeno dostopni, nemogoče jih je vse upoštevati in analizirati. Napoveduje se čas spremembe paradigme, ki pa za zdaj še ni tako očitna. Ena izmed ovir je, da je delo s podatki v različnih oblikah, naj bo pri skrbi za podatke ali pri njihovem izkoriščanju, premalo cenjeno v tradicionalnih sistemih akademskega vrednotenja. Potrebne bi bile dodatne in aktivne spodbude za večjo infrastrukturno vključenost posameznikov in raziskovalnih ustanov in pa ciljani razpisi, ki bi spodbujali raziskave z uporabo obstoječih podatkov.

IZZIVI DRUŽBOSLOVNE METODOLOGIJE IN STATISTIKE

Vasja Vehovar

Diplomiral sem na UL iz matematike in tudi iz ekonomije, magistriral in doktoriral pa na Ekonomski fakulteti UL, statistično-informatična smer. Magistriral sem še na Univerzi v Essexu in se izpopolnjeval na University of Michigan. Moja prva zaposlitev je bila leta 1986 na takratnem ministrstvu za raziskovalno dejavnost, od leta 1988 pa delujem na FDV, kjer sem redni profesor statistike na Katedri za družboslovno metodologijo in informatiko ter predstojnik Centra za družboslovno informatiko. Svoje raziskovalno delo lahko razdelim na tri obdobja. Prvo desetletje sem se ukvarjal z družboslovno statistiko in metodologijo, drugo desetletje sem posvetil preučevanju informacijske družbe, v zadnjem desetletju pa se ukvarjam predvsem s spletnim anketiranjem.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Za zgoraj navedena tri obdobja lahko poudarim naslednja spoznanja in dosežke:

- Na področju družboslovne metodologije in statistike sem se ukvarjal predvsem z vzorčenjem in s problemi manjkajočih podatkov. Hkrati sem deloval kot metodolog pri številnih vsebinskih raziskavah. Moja izkušnja je, da statistično-metodološko razmišljanje ne rešuje samo empiričnih problemov, ampak pomembno izostruje tudi vsebinske probleme in rešitve. V znanstvenem smislu sem na tem področju povezan s številnimi raziskovalci doma in v tujini, kar je na splošno ena najboljših komponent ukvarjanja s tem področjem. Veliko sem deloval tudi aplikativno in konzultantsko, in sicer doma in v tujini, v javnem in zasebnem sektorju. Posebej velja omeniti sodelovanje pri razvoju novih instrumentov in metodologij Urada za statistiko, na katerem so izjemno odprti za izmenjavo znanja.
- V pogledu preučevanja informacijske družbe lahko poudarim pionirsko vlogo projekta Raba interneta v Sloveniji (RIS), ki je več kot desetletje (1996–2011) predstavljal osrednji vir raziskav in informacij na tem področju. Na širšem področju informacijske družbe sem deloval še v vrsti EU-projektov, ukvarjal pa sem se tudi z družboslovno informatiko (»social inforamtics«), ki se je kot študijska smer najprej pojavila v Sloveniji (leta 1984). V pogledu pridobivanja uradnih podatkov s področja informacijske družbe lahko ponovno omenim odlično sodelovanje s Statističnim

uradom, na katerem so znali prisluhniti vsebinskim potrebam za spremljanje tega področja in so ustrezno prilagajali metodologije – prek njihovega sistema statističnih sosvetov pa tudi v neposrednem sodelovanju.

- Ukvarjanje s spletnimi anketami pomeni predvsem aktivnosti, povezane: i) z razvojem globalnega spletnega mesta o metodologiji spletnega anketiranja Web Survey Methodology (WebSM.org), za katero sem s kolegico dr. Katjo Lozar Manfreda prejel ugledno priznanje Warren J. Mitofsky Innovators Award, American Association for Public Opinion Research (AAPOR); ii) z razvojem spletnega orodja EnKlikAnketa (1KA.si), kjer se letno izvede že prek milijon spletnih anket; iii) z izvedbo letnih strokovnih srečanj Dan spletnega anketiranja (DSA) z nekaj sto udeleženci. V znanstvenem smislu delovanje na tem področju pomeni več odmevnih publikacij, nazadnje soavtorstvo monografije pri založbi Sage (Web Survey Methodology, 2015).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Žal mi je za projekt RIS (ris.org) in tudi za globalno spletno mesto družboslovne informatike (»social-informatics.org«. Oboje je namreč imelo dober odziv in velik potencial, vendar sem ju opustil, v znatni meri zaradi odsotnosti sinergije med kolegi, ki delujemo na tem področju. Enako velja za spletno mesto družboslovne informatike v Sloveniji (fdvinfo.net), v katero sem vložil še posebej veliko naporov.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Kot prvo bi izpostavil odsotnost sistemskih vzvodov za razvijanje sodelovanja med raziskovalnimi entitetami in področji, zaradi česar pogosto prevladajo osebni, institucionalni in ideološki motivi. V mislih imam predvsem notranji ustroj univerze in posameznih članic, ki z institucionalnimi rešitvami nemalokrat stimulirajo zaprtost, ne pa sodelovanja.

Kot drugo bi izpostavil razvrednotenje empiričnega družboslovnega raziskovanja:

- Niža se kakovost empiričnih komponent, kar npr. opažam kot občasni bralec Družboslovnih razprav, kot občasni recenzent Teorije in prakse in kot član komisije za presojo etičnih problemov, v katerih sem pri nekaterih člankih naletel na katastrofično metodološko raven.
- Prepogosto se družbeni pojavi analizirajo brez resnega empiričnega raziskovanja. Ko so bili npr. pred leti v Sloveniji ulični protesti, sem imel vtis, da ni nihče niti pomislil, da bi zadevo empirično raziskal. Podobnih izzivov, ki bi zahtevali aktualno empirično raziskovanje, je sicer še veliko (se opravičujem, če s čim nisem seznanjen, in delam komu krivico).

Govorim o odzivih stroke, ki bi se lahko samoorganizirala in hitro reagirala – brez nekih zahtev po dodatnih projektih – v smislu manjših zaokroženih empiričnih refleksij.

- V tem pogledu je sociologija, ki je bila v prejšnjem sistemu med najbolj privilegiranimi družboslovnimi znanostmi, sama odgovorna za izgubljanje svojega družbenega položaja. Kljub sorazmerno velikim resursom, ki jih področje sociologije še vedno prejema (samo programskih skupin imamo na FDV tem področju 9), namreč raziskovalci ne prispevamo k družbeni refleksiji, vsaj ne dovolj odmevno, promptno in empirično podprto. Naša drža je, da bi za to morali najprej dobiti še dodatna sredstva. Vse to kaže na nerazumevanje vloge družbene angažiranosti pa tudi na šibko samoorganiziranost stroke oziroma fakultete, ki bi sicer lahko ustvarila mehanizme in fonde za aktualne empirične odzive.
- Časi tudi niso naklonjeni izobraževanju na področju družboslovne metodologije in statistike. Tako se npr. z zadnjo bolonjsko reformo na FDV ukinjata skupni empirična komponenta in identiteta, čeprav je (bila) fakulteta znana po tem, da imajo diplomanti v tem pogledu nadpovprečne kompetence. Kot je videti, bomo postali skoraj edina družboslovna fakulteta v Sloveniji brez skupnih statističnih vsebin.

Naj sklenem z optimističnim vtisom, da je empirično družboslovno raziskovanje izjemno zanimivo, razburljivo, dinamično in z veliko možnostmi. Prehojena strokovna pot raziskovalcev, ki delujemo na tem področju, kaže, da se poleg metodološkega dela lahko ukvarjamo tudi z različnimi vsebinskimi izzivi. Mlajšim kolegom bi vsekakor priporočil, da v začetku kariere pridobijo ustrezno znanje s tega področja. Dodatna prednost tega je tudi dejstvo, da je to lahko za kariero pomembna primerjalna prednost, še posebej, ker je očitno, da bo v prihodnje podatkov, informacij, transakcij, komunikacij vse več in več.

RAZVIJANJE KVALITATIVNE ANALIZE

Blaž Mesec

Po diplomi na smeri za industrijsko psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani jeseni leta 1964 sem se zaposlil na takratnem Inštitutu za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, kjer sem delal do leta 1969, ko sem se zaposlil kot predavatelj na takratni Višji šoli za socialne delavce. Tam sem najprej predaval opisno statistiko, nato predmet raziskovanje v socialnem delu, ki je vseboval metodologijo empiričnega družboslovnega raziskovanja. Ta predmet se je ob tem, ko je višja šola prerasla v visoko (1991), preimenoval v metodologijo raziskovanja v socialnem delu. To sem poleg drugih predmetov predaval do konca svoje poklicne kariere. V poznih 70. je ISF izvajal akcijskoraziskovalne projekte prostovoljnega nepoklicnega dela z otroki in mladino s čustvenimi in z odnosnimi težavami (nosilca Anica Kos in Bernard Stritih), začenši z znanimi kolonijami na Rakitni in Pohorju; ob tem in pozneje pa smo podobne projekte izvajali na VŠSD in delali z otroki v krajevni skupnosti in s taborniki. V disertaciji sem evalviral in interpretiral te začetne projekte, o katerih so že obstajala posamezna poročila, kot skupnostnopsihološke akcijskoraziskovalne projekte. Na VŠSD in pozneje na Fakulteti za socialno delo (2003) sem deloval do leta 2007, ko sem se upokojil, in bil v letih 1995–2001 tudi njen dekan.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Ob projektih nepoklicnega prostovoljnega dela z otroki s čustvenimi in z odnosnimi težavami (socialnoterapevtske kolonije) je Franko Adam prispeval študijo o kvalitativni metodologiji in akcijskem raziskovanju. Medtem ko je on obravnaval predvsem temeljna vprašanja teh metod na epistemološki ravni, so mene zanimale predvsem tehnike kvalitativne analize besednega gradiva. Kot metodolog namreč nisem bil zadovoljen s pojmovanjem, kot se je *de facto* uveljavilo v prvih kvalitativnih poročilih ob teh projektih, ki je kvalitativno raziskovanje enačilo z esejističnim slogom razmišljanja o dogajanju. Kje je ustrezno zbrana in urejena empirična evidenca za to umovanje, sem se spraševal. Pozivanje na udeleženo opazovanje in osebna doživetja se mi ni zdelo dovolj prepričljiva utemeljitev. Morda je prav zaradi takega enačenja in zanemarjanja (ali neobstoja) strogih načel zbiranja in analize besednega gradiva kvalitativna metoda veljala za manjvredno. Ne oziraje se na očitke, da je tako gledanje pozitivistično, sem razvijal predvsem tehnike analize, razviden postopek analize besednega gradiva, ustvarjanja konceptov.

Uvajanje kvalitativne metodologije in akcijskega raziskovanja je v okolju, v katerem sem deloval takrat, spremljal pionirski zagon ob uvajanju »nove metodološke paradigme«, »nove znanosti« v nasprotju z dotedanjo »tradicionalno metodologijo«. Ni mi bilo sicer jasno, kaj je v tem kontekstu »novo« in kaj »tradicionalno«: »duhovedni« Dilthey (*Uvod v duhovne znanosti, 1883*) in »pozitivist« Durkheim (*Pravila sociološke metode, 1896*) sta bila tako rekoč sodobnika. Res pa je, da so se v 20. stol. v okviru družboslovne metodologije razvijale predvsem kvantitativne metode in da je kot ideal prevladala podoba eksaktnih naravoslovnih ved, medtem ko je bila premalo upoštevana intencionalna narava družbenega dogajanja. Šolan v duhu kvantitativne, »objektivistične« metodologije in njenih kriterijev kakovosti raziskave, sem le postopoma sprejemal »interpretivistični« nazor. V svoji zadržanosti sem se opiral na Milićev (1965) nazor o relativni neodvisnosti treh metodoloških ravni, nazor, ki sem si ga prevedel v geslo: »Ni nujno osvojiti nove epistemologije, da bi uporabil neko metodo ali tehniko (npr. kodiral neko besedno gradivo)«. Oprl sem se na Milesa in Hubermana, avtorja priročnika za kvalitativno analizo, ki sta sebe imenovala »pozitivista, mehka pozitivista, morda«. V tem duhu neodločnega sprejemanja interpretivistične epistemologije (pozneje in spotoma sem šele preučil Glaser in Strauss, *The Discovery of Grounded Theory*) sem se usmeril na metodološko-tehnično raven.

a) Izdelal sem postopek kvalitativne analize (kodiranja) besednega gradiva, v katerem so jasno razvidni in dokumentirani koraki od transkripcije gradiva, morebitne selekcije relevantnih delov besedila, kodiranja (oblikovanja pojmov različnih stopenj abstrakcije), definiranja pojmov in kategorij ter oblikovanja tentativne teorije. Ta postopek sem izdelal, preden so se pojavili računalniški programi kvalitativne analize.
b) Posebej sem poudaril razliko med operacionalno in realno (teoretično) definicijo. Kritiziral sem uveljavljeno prakso (tudi računalniških programov kvalitativne analize), ki pojme (kode) definirajo samo operacionalno, tj. kot definicijo navedejo empirične izjave, označene z določeno kodo, ne da bi izrazile, kot zahteva logika, bistvo, teoretični pomen teh izjav oziroma kod. Kot nujno sem svetoval navajanje teoretičnih definicij vsaj osnovnih kategorij.
c) Končni rezultat tudi najmanjše kvalitativne analize je tentativna teorija. Morda še korak naprej od Glaserja in Straussa, ki sta zagovarjala teorije kratkega in srednjega dometa v nasprotju z »velikimi« teorijami, sem ublažil pomen pojma »teorija«. O pomenu gradiva, ki ga zberemo in analiziramo, neogibno vedno razmišljamo. Ta razmišljanja so tentativne teorije, ki jih je smotrno zapisati, da jih lahko v nadaljevanju analize ali pa pozneje z novimi raziskavami preverjamo.
č) Postopke kvalitativne analize sem razvijal na zelo raznolikih gradivih s področja socialnega dela in oblikoval različne vrste tentativnih teorij.

Za vsebinsko pomemben dosežek štejem analizo primera dela socialne službe z družino, v kateri je bilo nasilje nad otroki (izvedla sva jo s kolegico Gabi Čačinovič Vogrinčič v okviru projekta, ki ga je vodila Alenka Šelih na Inštitutu za kriminologijo) in ki je po najinem pojmovanju na paradigmatičen način razkrila temeljno dilemo socialnega dela, temeljni nujni premik prakse, to je od administrativnega načina dela k strokovno-metodičnemu delu po načelih ne prava, ampak teorije socialnega dela, pri čemer je pravni okvir zunanja omejitev ne pa načelo delovanja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Skoraj nikakršnega odziva ni bilo na mojo kritiko dotedanjega pojmovanja akcijskega raziskovanja (AR) in njegovo umestitev v tridimenzionalni konceptualni model znanstvenih pristopov. AR je poseben način organizacije raziskovanja, pri katerem so običajne prostorsko-časovne-socialne razdalje med akterji (raziskovalci – uporabniki) skrčene, da je omogočena neposredna interakcija sodelujočih v realnem času. Je pristop, odprt za različne epistemologije. Ni niti samo aplikativno raziskovanje niti samo raziskovanje družbenih akcij, ne ukinja razlike med raziskovalci in raziskovanci in njihovih različnih lojalnosti, ni »nova epistemologija«, ni »znanost v službi prakse« itn. Pičel odziv (v glavnem neformalen) gre pripisati dejstvu, da je bil ustrezni članek objavljen samo v tujem zborniku (Flaker, Schmid 2006).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na področju socialnega dela pa tudi v pedagogiki se je kvalitativna metodologija kar lepo uveljavila. Študentje, predvsem izredni študentje praktiki, ki so se poučili o kvalitativni metodi, prispevali so vredna raziskovalna dela svoje prakse. Imel sem občutek, da je uvajanje kvalitativne metodologije, dopuščanje kvalitativnih diplomskih nalog, pozneje magistrskih del in disertacij dalo nov raziskovalni zagon od statistike, ki ji niso videli pravega smisla, utrujenim socialnim delavcem. V splošnem pa uveljavljanje kvalitativne metodologije še vedno ovira nepoučenost o njej, o tem, da so kvalitativni postopki enako preverljivi kot kvantitativni, morda bolj transparentni in »eksaktni«, kot je sofisticirana statistična obdelava nedomišljenih anketnih vprašanj. Iz tega nepoznavanja izvirajo tudi morda ponekod še obstoječe administrativne ovire pri prijavljanju raziskav in nalog.

Viri

Adam, Franko (1982). Kvalitativna metodologija in akcijsko raziskovanje v sociologiji. *Časopis za kritiko znanosti, 10*, 53–54, str. 132–244.

Adam, F. idr.) (2012). *Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi.* IRSA, Ljubljana.

Glaser, B., Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Aldine, Chicago.

Mesec, B., Čačinovič Vogrinčič, G. (1996). Analiza kronoloških in interakcijskih vzorcev: kvalitativna analiza na primeru socialnega dela z družino. *Soc. delo*, 1996, let. 35, št. 2, str. 89–114.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana.

Mesec, B. (2006). Action Research. V: Flaker V., Schmid T. (Hg.), *Von der Idee zur Forschungsarbeit; Forschen in Sozialarbeit und Sozialwissenschaft.* Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, str. 191–222.

Miles, M., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*, Thousand Oaks, Sage.

Milić, V. (1965). *Sociološki metod*. Nolit, Beograd.

Stritih, B. (nosilec) (1977). Prostovoljno preventivno in socialnoterapevtsko delo z otroki – Rakitna – akcijskoraziskovalna naloga – socialnoterapevtska kolonija. V: Repovž, D. (ur.), Sociološke raziskave v zdravstvu. Inštitut za sociologijo in filozofijo, Ljubljana.

SOCIOLOGINJA IN STATISTIKA V DOMAČIH IN MEDNARODNIH POVEZAVAH

Irena Križman

Zaposlila sem se že v absolventskem stažu leta 1974, kot komaj 23-letna absolventka sociologije na takratnem Zavodu za statistiko (SURS), in tam ostala veš čas do upokojitve v letu 2013. Na FDV-ju sem diplomirala leta 1975 in leta 2002 opravila še strokovni magisterij iz menedžmenta neprofitnih organizacij. Na SURS-u sem začela delati na popisu leta 1971 in nadaljevala na ekonomskih statistikah. S 27 leti sem prvič postala vodja oddelka, štiri leta pozneje vodja sektorja in še štiri leta pozneje namestnica direktorja. Po 16 letih namestništva sem leta 2003 prevzela mesto generalne direktorice in na tem položaju ostala 10 let, vse do upokojitve.

Sociologija je znanost, ki preučuje družbo. Statistika ji s statističnimi metodami pomaga spremembe v družbi izmeriti, obrazložiti in utemeljiti s podatki. Izobrazba sociologinje in delovanje v statistiki sta se ves čas moje delovne kariere lepo dopolnjevala. Sociologija mi je dajala potrebno širino, da sem lažje razumela pomen in razsežnosti družbenih sprememb, skozi katere je šla Slovenija in z njo tudi njena statistika. Ves čas sem se dodatno izpopolnjevala v znanju mednarodnih statističnih standardov, mednarodne statistične ureditve ter predvsem voditeljstva in menedžmenta. Zadnje je bil zelo pomembno, saj sem pravzaprav vse od 27. leta opravljala tudi delo vodje najprej manjših enot in pozneje celotne statistične organizacije. Voditeljstvo in menedžment sta bila neizogibno potrebna za upravljanje odnosov s pomembnimi deležniki doma in v tujini.

Kot sociologinja po osnovni izobrazbi sem se vedno zavzemala za sodelovanje strok, timsko delo in prav državna statistika je primer, v katerem različni strokovnjaki sodelujejo pri zbiranju, obdelavi in pri predstavitvi podatkov. V državni statistiki niso pomembne le statistične metode, ampak prav tako razumevanje potreb uporabnikov in pojavov, ki jih merimo, njihova soodvisnost in konceptualni okviri ter sodelovanje na nacionalni in mednarodni ravni. Žal še vedno pogosto opažam, da v naši družbi prevladuje ekonomska stroka, ki vse gleda predvsem skozi prizmo ekonomske učinkovitosti. Družbena povezanost, solidarnost in medsebojna odvisnost so pogosto v drugem planu. Zato si statistiki prizadevamo za večjo uporabo dejstev, podprtih s podatki in z analizami, ki opisujejo ekonomsko pa tudi okoljsko in socialno področje delovanja družbe.

Statistika je mednarodni jezik, saj je eden njenih najpomembnejših principov mednarodna primerljivost. Slovenija se je po zaslugi mojih

predhodnikov, direktorjev Frante Komela in Tomaža Banovca, v svet odprla že v nekdanji državi. Po letu 1970 smo s pomočjo financiranja OECD-ja in sodelovanja nordijskih držav v Slovenijo prenesli in uveljavili znanje in prakso registrov in evidenc za potrebe statistike in države, še pred rojstvom nove države pa tudi evropsko primerljiv način obračuna nacionalnega računovodstva. Skupaj z nemško statistiko smo razvili moderne metodološke in IT-rešitve ter statistično banko podatkov, ki je že v 70. letih prejšnjega stoletja pomenila moderno zasnovo posredovanja podatkov uporabnikom.

Že kot namestnica direktorja sem bila vključena v mednarodno sodelovanje. Slovenska statistika se je začela še v nekdanji državi pospešeno pripravljati na vključitev v mednarodno statistično okolje in prevzem mednarodnih, predvsem evropskih metodoloških, vsebinskih in tehnoloških standardov. Z osamosvojitvijo Slovenije se je SURS tudi formalno začel vključevati v mednarodne integracije in pospešeno izboljševati institucionalno in profesionalno usposobljenost.

Za hiter napredek slovenske državne statistike je bilo tako, kot je tudi danes, odločilno dobro sodelovanje s statistično stroko, povezano s Statističnim društvom Slovenije. Pri tem bi rada še posebej omenila svoje sodelovanje z dr. Anuško Ferligoj, redno profesorico na Fakulteti za družbene vede in dolgoletno predsednico Statističnega sveta RS, ter z dr. Leo Bregar, takratno izredno profesorico na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Na žalost prostor ne omogoča, da bi omenila tudi druge številne sodelavke in sodelavce z različnih področij, poleg strokovnjakov z akademskega področja še veliko drugih iz javne uprave, Banke Slovenije, medijev, iz drugih strokovnih združenj, kot je na primer Slovensko društvo Informatika, predstavnike uporabnikov in dajalcev podatkov, in kar je še posebej pomembno, svoje sodelavce, s katerimi smo skoraj 40 let skupaj razvijali slovensko statistiko.

Povezanost z matično fakulteto FDV je tako ostala ves čas moje delovne kariere predvsem s sodelovanjem na področju statistične stroke, družboslovnega arhiva in družboslovne informatike.

Med svojim vodenjem SURS-a sem v okviru UNECE Slovenijo predstavljala kar tri mandate oziroma osem let kot podpredsednica Konference evropskih statistikov (CES). Tu sem imela priložnost sodelovati z direktorji statistično najrazvitejših držav in pomembnih mednarodnih organizacij. Bila sem tudi članica strokovnih skupin v okviru Svetovne banke, Mednarodne organizacije dela in drugih organizacij Združenih narodov. Priprave na vstop v te integracije so potekale že vse od 90. Let preteklega stoletja.

SURS sem vodila v času, ko je Slovenija vstopila v Evropsko unijo, evrsko območje in v OECD. Slovenska statistika je bila med najuspešnejšimi pri vključevanju in izpolnjevanju mednarodnih potreb in je taka ostala še danes. Vesela sem, da sem bila tudi jaz del te uspešne zgodbe.

V vsem tem času sem sodelovala na številnih strokovnih srečanjih doma in v tujini. Tako je v moji bibliografiji danes več kot 40 prispevkov, od tega skoraj dve tretjini v angleščini.

Vseskozi sem se vključevala tudi v delo civilne družbe in še posebej Statističnega društva v Sloveniji pa tudi v Mednarodni statistični inštitut (ISI) in njegove asociacije. ISI je najstarejša mednarodna organizacija statistikov, ki je bila ustanovljena že leta 1885. Leta 1998 sem postala izvoljena članica ISI. V obdobju 2009–2011 sem vodila Mednarodno združenje za uradno statistiko. Leta 2012 sem bila za štiriletni mandat izvoljena za podpredsednico Mednarodnega statističnega inštituta. Da je Slovenija v statistiki v svet odprta država, ne potrjuje le uspešno delovanje SURS-a v okviru Evropskega statističnega sistema in širše, ampak tudi dejstvo, da imamo v tem mandatnem obdobju v vodenju ISI tri predstavnike: podpredsednico ISI (I. Križman), predsednika IASE – Združenja za statistično izobraževanje (A. Blejec) in članico ISI Council – širšega posvetovalnega odbora ISI (I. Ograjenšek).

Mednarodne integracije, kamor se je vključevala Slovenija, so kakovostno in mednarodno primerljivo državno statistiko postavile kot pogoj za vključevanje. To je prispevalo k mednarodni in domači podpori za njen razvoj. Kljub temu smo se ves čas srečevali s številnimi izzivi. Ti so bili vezani predvsem na pravočasno ter do uporabnikov prijazno zagotavljanje ustreznih podatkov in povečevanje njihove uporabe za boljše delovanje družbe in njenih posameznikov ter ohranjanje strokovne in institucionalne neodvisnosti državne statistike, vse to vedno ob omejenih človeških in finančnih virih.

Z današnjimi izkušnjami bi vsem sociologinjam in sociologom svetovala, da naj bodo ponosni na svojo izobrazbo, hkrati pa se morajo zavedati, da je nova znanja treba pridobivati vse življenje. Vsem tistim, ki krojijo »cariculum« za sociologijo, bi priporočila, da vključijo še več znanj o metodah, podatkih in o analizah te da za preučevanje družbe priporočijo uporabo realnih podatkovnih virov, kakršne med drugim posreduje tudi SURS. Razumevanje podatkov ni nujno le za poslovne namene, ampak tudi za vsakodnevne odločitve. Zadovoljna sem, da sem imela kot sociologinja priložnost sodelovati in v enem delu celo voditi uspešen proces tranzicije slovenske državne statistike v uporabniško usmerjeno in zaupanja vredno ustanovo.

OLAJŠEVANJE DOSTOPA DO INFORMACIJ

Janez Jug

Od leta 1987 sem zaposlen na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Najprej sem bil asistent in raziskovalec na področju družboslovne informatike (1987–1992), nato vodja Osrednje družboslovne knjižnice Jožeta Goričarja (1992–2002), zdaj pa sem vodja Osrednjega specializiranega informacijskega centra za družboslovje (2003–) in urednik družboslovnega dela Splošnega geslovnika Cobiss.si (2007–). Področja mojega strokovnega in raziskovalnega dela so bila in so družboslovna metodologija, bibliotekarstvo, bibliografija, bibliometrija, terminologija, slovaropisje in vrednotenje raziskovalne dejavnosti ter v prostem času interlingvistika in esperantologija.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Moje najpomembnejše uspešno praktično delovanje je bilo in je še usmerjeno v olajševanje dostopa do znanstvenih in strokovnih informacij čim širšemu krogu uporabnikov ter s tem uresničevanje Ranganathanovega četrtega zakona knjižničarstva, tj. »prihrani čas bralcu«.

V Osrednji družboslovni knjižnici Jožeta Goričarja sem vodil in spodbujal uvedbo sistema Cobiss (1993–1995), s katerim je knjižnica omogočila uporabnikom oddaljen dostop do svojega kataloga. Postal sem zagovornik sistema Cobiss ter prispeval številne predloge za dopolnitve in izboljšave. Leta 1994 sem uvedel tudi vodenje osebnih bibliografij zaposlenih na FDV v sistemu Cobiss. Selitev knjižnice v nove in večje prostore oktobra 1999 je omogočila prost dostop do večje količine knjižničnega gradiva. Digitalna knjižnica FDV z iskalnikom po celotnih besedilih, ki sem jo zasnoval leta 2002 kot začasno rešitev, je omogočila elektronski dostop na daljavo do visokošolskih del ter člankov iz Družboslovnih razprav pa tudi Teorije in prakse najširšemu krogu uporabnikov. Predlagal sem tudi povezovanje učnih načrtov in kataloga ODKJG, ki od leta 2002 omogoča hiter dostop do vseh izdaj učbenikov pri posameznem predmetu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pričakovanega odziva ni doseglo moje sodelovanje pri uvajanju pouka esperanta v osnovne in srednje šole v 80. letih 20. stoletja. Ko je fakultativni pouk esperanta od 3. do 5. razreda osnovne šole potekal že na 11 osnovnih šolah,

so zaradi varčevanja učiteljem prenehali plačevati za poučevanje izbirnih predmetov in pouk se je nadaljeval samo na eni šoli, dokler se učiteljica ni upokojila. Leta 1982 sem pripravil učni načrt za esperanto kot tretji tuji jezik v družboslovno-jezikovni usmeritvi, ki pa ga Strokovni svet Posebne izobraževalne skupnosti za družboslovno usmeritev ni niti sprejel niti zavrnil.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Uveljavljanje novih spoznanj in novih načinov delovanja v knjižnica najbolj ovira upiranje spremembam, ki zahtevajo pozabljenje dobro obvladanega znanja ter usvajanja novega znanja in učenje uporabe novih orodij.

3.
SOCIOLOGIJA IN DRUŽBENA PRAKSA

To je osrednji, najobsežnejši in najbolj razčlenjen tematski sklop v tem zborniku, ki vključuje največje število avtorjev in izraža odziv na mojo izhodiščno preokupacijo o neizkoriščenosti sociioloških (spo)znanj. Poizkusni pogled in vpogled v to problematiko pa je nakazal še dodatni razlog za obravnavo te tematike. V nasprotju z živahnimi razpravami in raziskovanji (in celo različnimi poizkusi merjenja) *neuporabe* v mednarodnem merilu v Sloveniji lahko sklepamo, da se zdajšnje stanje večinoma sprejema kot nemoteče.

Da bi se približali dejanskemu stanju, pa sem pritegnil sociologinje in sociologe, ki poklicno delujejo na najrazličnejših področjih družbenega življenja kot raziskovalci, učitelji, upravni delavci, novinarji, v diplomaciji in drugod. Že sama informacija o tej raznovrstnosti je dragocena, če naj se »preštejemo« in prepoznavamo svoj identiteto v smislu, kdo smo in kaj delamo. Še pomembnejše pa je, da smo pridobili pristna pričevanja o njihovih izkušnjah glede odzivnosti okolja. S povečevanjem števila avtorjev (zdaj ravno 70) jih je bilo mogoče razvrstiti v šest tematskih področij, kot sledi tukaj. Njihov odziv sem poizkušal izzvati in usmeriti s tremi vnaprej zastavljenimi vprašanji:

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?
2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?
3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Odgovori pa bodo – tako kot tudi drugi prispevki – predmet analize v posebni knjigi ter na voljo vsem raziskovalcem, pedagogom in študentom.

RAZISKOVANJE IN SPREMEMBE V DRUŽBI IN DRUŽBOSLOVJU

V tem poglavju predstavljam prispevke trinajstih avtorjev, ki jim je skupno to, da se ob odzivu na tri zastavljena vprašanja osredinjajo na sociološko in širšo znanstvenoraziskovalno problematiko, ki jo zaznavajo na svojih področjih delovanja. Ob veliki raznovrstnosti načetih tem lahko v teh prispevkih vendarle prepoznavamo tudi njihov prevladujoč skupni imenovalec, ki zadeva razmerja znanost/teorija – praksa. Njihova soprisotnost vsebinsko ni mogla biti predvidena; minimalna urejenost pa se v glavnem lahko opira na prehajanje od širših, splošnejših tem (znanost, družboslovje, humanistika, teoretska sociologija itn.) k ožjim, specifičnim temam.

ZNANOST ZA POGAJALSKO MIZO

Stojan Sorčan

Na Univerzi v Ljubljani, Fakulteti za družbene vede, sem doktoriral na področju sociologije znanosti z naslovom Znanstveno-tehnične spremembe na Slovenskem, in sicer leta 1993. Profesionalno delujem v državni upravi na področju analiz in upravljanja znanosti, raziskovanja in visokega šolstva, in sicer v okviru ministrstva, pristojnega za znanost in visoko šolstvo. Veliko časa sem namenil vzpostavljanju empiričnih podlag za merjenje raziskovalne uspešnosti in analitičnemu spremljanju raziskovalne dejavnosti[1] v okviru Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Sodeloval sem pri ustvarjanju Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije ter Nacionalnega programa visokega šolstva Republike Slovenije 2011–2020. Trenutno vodim Direktorat za visoko šolstvo na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, kjer se ukvarjam predvsem z normativno ureditvijo visokega šolstva v Sloveniji.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Preučevanje razklanosti in prežemanja individualnih akterjev in družbenih struktur v polju znanstvenega raziskovanja sta zaznamovala moj vstop v študij epistemološke in sociološke misli. Kako se dogaja skrivnostna transformacija individualnega v družbeno skozi procese znanstvenega raziskovanja? Kako družbene strukture oblikuje individualne akademske kariere in družbo znanja ter kako akademiki kot individuumi z delovanjem v institucijah in rezultati njihovih individualno kolektivnih misli posegajo v ohranjanje ali spreminjanje družbenih struktur? Kako razumeti znanost kot družbeno institucionalizirano obliko reprodukcije in produkcije znanstvenega vedenja? Kako se individualna kognitivna razmerja v družbi sploh lahko konstruirajo in rekonstruirajo?

Da sociologija znanosti izhaja iz različnih tematizacij občega sociološkega razmerja med akterji in strukturami, sem empirično zaznal v doktorski nalogi o znanstveno-tehničnih spremembah pri nastanku in razvoju Instituta »Jožef Stefan«. Oblike družbenega razumevanja znanosti, tehnologij in družb ter medsebojnih odnosov so različne v času in prostoru. Med teorijami družbe in teorijami znanosti je soodvisnost. Zame je bil odločilen članek

1 Stojan Sorčan, Franci Demšar, Tina Valenci, Znanstveno raziskovanje v Sloveniji, primerjalna analiza, ARRS, Ljubljana 2008.

nizozemskega sociologa Roba Hagendijka[2], ki je, izhajajoč iz Giddensove teorije strukturiranja, ponudil opis razumevanja družbenih sprememb v znanosti. Članek mi je profesionalno pomagal utirati pot na pogajalskih mizah o razvoju znanosti, vendar z njim nisem uspel nikoli prepričati ne znanstvenikov in ne politikov oziroma odločevalcev v znanosti. Z Giddensovo teorijo strukturiranja družbe, po kateri so družbene institucije odvisne od reprodukcije in produkcije interpretativnih in normativnih pravil ter avtoritarnih in alokativnih resursov, lahko opravimo korektno sociološko analizo medsebojnega vplivanja kognitivnih in družbenih dimenzij znanstveno-tehničnih sprememb, ne da bi reducirali kognitivne dimenzije znanosti na družbeni, ekonomski, politični ravni ali kak drug dejavnik sprememb. Zaradi rastočega neskladja med neenakomerno razvitimi visokokompleksnimi znanstvenimi (in tehnološkimi) sistemi in majhnimi družbenimi sposobnostmi za njihovo upravljanje postaja njuno razmerje, ki je običajno bolj konfliktno in manj sodelujoče, vedno pomembnejše in usodnejše. Družbeni dejavniki konstruiranja znanstveno-tehničnih sprememb postajajo ključni ali vsaj enako pomembni kognitivnim spremembam v znanostih samih, kot to potrjuje vrsta sodobnih empiričnih raziskav o nacionalnih inovacijskih sistemih. Celo več, družbeni dejavniki močno posegajo v samo epistemološko jedro znanosti. Ekonomistka Mariana Mazzucato je na primer pokazala[3], da danes najpomembnejših tehnologij, ki temeljijo na znanosti, ne bi bilo brez ključne vloge državnih administracij in njenega uradništva, ki so s svojimi orodji spodbujali institucionalizirane znanstvene podvige ter s tem šele omogočili kapitalu, da je lahko pozneje brez večjih rizičnih posegov povzročil tehnološke spremembe globalnih dimenzij.

Teoretska konceptualizacija odnosov med družbo in znanostjo ima veliko neposrednih in praktičnih »policy« konsekvenc, ki so me vedno še posebej močno zanimale. Odvisna je od naše obče teoretske pozicije, iz katere opazujemo in analiziramo razmerje med družbenimi akterji in strukturami. Ena izmed praktičnih konsekvenc te konceptualizacije je na primer tudi ta, da znanstveno raziskovanje v Sloveniji razumemo kot samo individualno početje posameznic in posameznikov, medtem ko družbeno naravo znanosti, se pravi razmerij med akterji in strukturami, po navadi ne mislimo in jo zanemarimo. O tem lahko pri nas najdemo celo vrsto prepričljivih empiričnih primerov. Od individualnega načina organiziranja, financiranja, ocenjevanja ter upravljanja znanstvenoraziskovalnega in visokošolskega nacionalnega sistema do razdrobljenih, nepovezanih, zaprtih in nesodelujočih ter premalo

2 Hagendijk Rob, Structuration Theory, Constructivism and Scientific Change, v Cozzens Susan E. (ed.), Theories of Science in Society, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1990.

3 Mariana Mazzucato, The Entrepreneurial State, Demos, Magdalen Hause, London, 2011.

avtonomnih družbenih institucij znanja, v katerih namesto skupinskega in izvorno akademskega ustvarjalnega etosa sodelovanja prevladujeta kodificirana individualna tekmovalnost in konfliktnost.

Menim, da sem se z uporabo Giddensove teorije strukturiranja družbe lažje spoprijemal z analitičnimi problemi razumevanja empiričnih sprememb v divergentnem razvoju evropske in slovenske znanstvene skupnosti. Tako sem vsaj na papirju, se pravi kot (so)avtor različnih uradnih poročil in nacionalnih dokumentov, če že ne v bolj ali manj zaprtih polemičnih razpravah, ki so največkrat rezultirale v družbeno premalo domišljenih instrumentih upravljanja znanosti, poskušal ohranjati sociološko kompleksnost in občutljivost do prezrtih, a prav tako pomembnih vprašanj, ki v primerjavi s hladnim kartezijanskim razumom še kako določajo razmerja oblasti, neenakosti, marginalizacij in konfliktnosti v raziskovalnih odnosih na ravni posameznikov, skupin, institucij, področij in držav.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Znanstveno spoznanje in družbena moč se nahajata skupaj in sta vir družbene neenakosti. V družbi je znanstveno vedenje neenakomerno porazdeljeno. Razlike v znanosti se večajo med znanstvenimi centri in periferijo pa tudi v znanstveni skupnosti sami (v Sloveniji na primer sporni pogodbeni odnosi, prekernost mlajših raziskovalk in raziskovalcev, izpodrinjenost žensk z vodilnih položajev na univerzah in inštitutih itn.). O tem so in pišejo mnogi, tudi pri nas. Sociologi razkrivajo kontekst znanosti in spodkopavajo moč, avtoritarnost, nevtralnost, zaprtost in monopol znanosti. Smo pri vprašanju družbene odgovornosti znanosti v vrednotno-konfliktnem svetu, o čemer nas je pred leti učil prof. Andrej Kirn. Sociologija znanosti pa se, tudi sklicujoč na Giddensovo teorijo strukturiranja, še vedno sprašuje, kako bi lahko znanstvene spremembe prispevale k večji pravičnosti in zmanjšanju strukturne, distribucijske in reprezentativne neenakosti[4].

Posledice takih ali drugačnih konceptualizacij odnosov med znanostjo in družbo so za posameznice in posameznike ter družbe usodne. Sociologi na njih premalo uspešno opozarjamo in jih v praksi spreminjamo. Nekdo je nekoč parafraziral Clausewitza, češ da je znanost preveč resna stvar, da bi jo prepustili samo znanstvenikom in politikom. Razmerja med znanostjo in družbo so kompleksna in premalo razkrita ter raziskana, hkrati pa izjemno perspektivna ali pa nevarna in z vidika razvojnih možnosti posameznih nacij, družb in družbenih skupin celo usodna. V Sloveniji nam manjka

4 Cozzens, Susan E., Wetmore, Jameson (Eds.), Nanotechnology and the Challenges of Equity, Equality and Development, Springer Dordrecht, Heidelberg, London, New York, 2011.

kritična refleksija o družbi znanja v kontekstu evropskih in drugih globalnih sprememb. Poglobljenih teoretskih in dolgoročnih empiričnih sociioloških raziskav (in razprav) o prepletenosti družbenih in znanstvenih sprememb v Sloveniji nimamo. Imamo pa vrsto parcialnih empiričnih podatkov, trenutnih prebliskov in malo resnih poskusov, vpogledov in ocen ter veliko poenostavljanj, ki bi lahko nudili nastavke nadaljnji kritični sociološki refleksiji o družbi znanja v Sloveniji. Skratka, veliko reflektiranja in malo refleksije. Menim, da je ta nujna in da je sociološka znanost pri nas intelektualno odgovorna in profesionalno poklicana, da odpre kvalificirano razpravo o njej ter jo umesti višje v svoji raziskovalni in univerzitetni agendi.

Da znanstveno prakso razumemo samo kot individualno prakso posameznih znanstvenic in znanstvenikov in ne kot njihovo vzajemno, družbeno organizirano in sistemsko urejeno intelektualno dejavnost posameznic in posameznikov v znanosti, je eden izmed pomembnih razvojnih problemov naše družbe. Sociološko nereflektiranje konkretnih odnosov med akterji in strukturami znanstvenih sprememb vodi v pogosto nesistemsko in parcialno urejanje zapletenih družbenih razmerij med posameznicami in posamezniki v nacionalni raziskovalni in visokošolski skupnosti, v kateri se krepijo obstoječi in vzpostavljajo novi vzorci družbene neenakosti.

Prav zaradi tega je za Slovenijo tipično, da na primer še vedno ni zmožna definirati javne službe na področju visokega šolstva in znanstvenega raziskovanja. Čeprav si je Slovenija v številnih strategijah razvoja zastavila izjemno ambiciozne cilje na obeh področjih, država ni jasno in nedvoumno določila javnega interesa za zagotavljanje dejavnosti znanstvenega raziskovanja in visokega šolstva, kar je v trajnem interesu države Slovenije. Da so pri tem individualni interesi različni in lahko nasprotujoči z javnim interesom, je očitno. Očitno pa je tudi to, da je država pri urejanju znanstvenoraziskovalne in visokošolske dejavnosti krepila samo njune individualne elemente in povsem zanemarila njune družbeno strukturne elemente. Tako država podrobno regulira financiranje individualnih akterjev, ne določa pa strukturnih in razvojnih elementov, ki bi učinkovali na razvoj različnih delov družbe. Pri financiranju je na primer država določila individualni obseg javnega financiranja in individualne pogoje ter obveznosti, ki izhajajo iz javnega financiranja, ter celo individualne rezultate in učinke, ki jih posameznice in posamezniki morajo pri tem dosegati. Ustvarjalna vloga institucionalnih kolektivitet, npr. raziskovalnih skupin, kateder, odsekov, laboratorijev, inštitutov, fakultet in univerz, je pri upravljanju javnega interesa na tem področju povsem spregledana in zanemarjena. Ključni so ustvarjalni individuumi, ne pa njihovo skupnostno ustvarjanje in delovanje. Raziskovalnih projektov ne sestavljajo skupine, ampak posameznice in posamezniki, ki štejejo vsak zase in ne kot celota, skupina. Ocenjena in financirana ni skupina raziskovalnega projekta ali študijskega programa, ampak individualni izvajalci. Znanstvena

in visokošolska skupnost sta zato samo formalni okvir individualnih interesov. In zato ustvarjeno znanstveno vedenje ni vedno in samo javno dobro, čeprav je javno financirano in ustvarjeno z javno infrastrukturo.

Da nacionalni sistem znanosti temelji na strukturah, ki upravljajo delovanje posameznikov in ne skupnosti, se pravi institucij, je svojevrsten slovenski paradoks. Moderna znanost, kaj šele njena postmoderna različica, že davno več ne zadeva individualnega raziskovalca, ampak znanstveno skupnost kot družbeni podsistem, v katerem je ključen sistemski interakcijski odnos znanosti do drugih podsistemov, ne pa samo tekmovalni odnosi med posameznimi individuumi.

Poskus drugačnega, na skupnosti temelječega razmišljanja, normativnega reguliranja in sodelujočega upravljanja raziskovalne in visokošolske dejavnosti v Sloveniji je zato verjetno zadeva prihodnjega evolucijskega razvoja kakor tudi temeljitega sociološkega premisleka. Sociološko razumevanje součinkovanja znanstvenih in družbenih struktur, prežemanja akterjev in struktur je aktualno zlasti v času, ko se zdi, da družbena bremena nevzdržno pritiskajo na nežno ustvarjalno tkivo znanosti in visokega šolstva, zlasti v tako majhni skupnosti, kot je Slovenija, še zlasti zato, ker vloga znanosti ter znanstvenic in znanstvenikov v družbi ni dana vnaprej, ampak je iz dneva v dan za pogajalsko mizo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Izvorni epistemološki spor metod med naravoslovno-tehničnimi in družboslovno-humanističnimi vedami je še vedno zelo prisoten, tudi na področju upravljanja z znanostjo. Zdi se, da imajo predstavniki »trdih« znanosti legitimnejšo pravico do izražanja resnice pri upravljanju z znanostjo, zato »mehkejša« znanost pri tem ne uspeva najbolj. Z redkimi izjemami, seveda.

Če pozabim na oblastniško retoriko moči znanosti, ki je pogosto tuja sociološkemu argumentiranju, pogrešam družbeno angažirano sociologijo, ki bi obstoječi znanstveni politiki ponujala nove alternative in mogoče razvojne scenarije. Pogrešam bolj odprto in dialoško sociološko znanost v dvojcu teorije in prakse. Ja, pogrešam to, k čemur nas napeljujejo prav vprašanja spoštovanega prof. Zdravka Mlinarja, za kar sem mu izjemno hvaležen.

MED UNIVERZALNIM IN APLIKATIVNIM DRUŽBOSLOVJEM

Anton Kramberger

Moje profesionalno delovanje zaznamuje prepletenost delovanja na več področjih. Med letoma 1974 in 1979 sem študiral analitsko sociologijo na takratnem FSPN. Po diplomi in do leta 1995 sem bil zaposlen kot informatik. Po vrnitvi k podiplomskemu študiju sociologije med letoma 1987 in 1998 sem veliko in na široko bral, da bi ujel profesionalni razvoj na področju izvornega študija in si ustvaril čim širši pogled na razumevanje aktualnih družbenih problemov. Na študijskih obiskih v tujini sem se poglabljal v statistiko, raziskovalne metode in (uspešne) prakse raziskovalnih skupin. Po redni učiteljski zaposlitvi na FDV (od 2000 naprej) sem svoj interes nekoliko zožil, in sicer na pojave družbene stratifikacije (neenakost, mobilnost, elite) in razvojnega prilagajanja slovenske družbe na EU (kapaciteta institucij, izobraževanje, trgi dela itn.).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Pri raziskovanju sem vedno težil h korektnosti v teoretsko-metodološki argumentaciji, povezani z empirijo. Sodim, da je empirično preverjanje teoretskih zamisli historično konstitutivni vzgib vsakršne znanosti, tudi družboslovja. S tem presežemo predznanstvene nagibe, vnaprejšnjo vednost bolj apriorno naravnanega učenjaštva. Izvirnost v teoretski zastavitvi je lahko vprašljiva, tudi če sledi samo kombinatorni logiki (permutiranja predpostavk); inteligentnejše obračanje znane teorije pa je mogoče predvsem, če sledimo namigom iz empirične neslučajnosti. Skratka, izvirnost, če že kakšno, sem morebiti dodal v kak manjši korpus socioekonomske znanosti, a znotraj opisanega pristopa.

Pri stratifikacijskih analizah, s katerimi sem se največ ukvarjal, sem začel z velikimi strukturno-konfliktnimi teorijami razrednega boja, primernimi za opis zasukov v dolgi zgodovini človeštva (diploma). A na podiplomski ravni študija sem to abstraktno in apriorno razredno teorijo, ki je raziskovalno okorna in pogosto tudi bizarno orodje (vsiljuje odgovore, še preden zastaviš vprašanja!), dopolnil s statusnimi kategorijami weberijanskega tipa, da bi lažje ujel in pojasnjeval empirično specifiko slovenskega razvoja. Pozorno sem preučeval historične oblike delitev dela pri nas, zlasti razvoj poklicev, poklicne spremembe. Zasnoval sem koncepte za manjkajoče teorije poklicev. Ta je blizu virdžinijski teoriji rent Buchanana in Tullocka na eni, idejam

Gruskyja in Weedamove na drugi ter domnevam Larssonove o strateškem delovanju profesij na tretji strani (knjiga *Poklicni trgi dela* iz 1999 je obvezni učbenik na Univ. na Primorskem, mag. stopnja).

S tem sem po naravni poti raziskovalno pripotoval tudi do primerjalnih stratifikacijskih študij. V mednarodnem prostoru je tako na kolegialno naklonjenost naletelo moje delo na področju stratifikacijskih študij slovenske modernizacije v zadnjem stoletju (zlasti članek *Parental effect* iz leta 2000 v soavtorstvu s H. Ganzeboomom in P. Nieuwbeerto). Tu sem zelo sistematično, z Blau-Duncanovim regresijskim modelom ter z drobnimi izboljšavami pri dizajnu spremenljivk (za veljavnejšo interpretiranje trendov), raziskal glavne institucionalne vplive socioekonomskega in političnega okolja na individualne izobraževalne in poklicne dosežke ljudi v Sloveniji v 20. stoletju. Ta analiza je bila v celoti zasnovana z metodološkim instrumentarijem tretje generacije primerjalnih stratifikacijskih študij (teorija oz. konceptualni model, sinhronizacija podatkovja, merski modeli z maksimalno intervalnim zajemom variabilnosti, multivariatni testni modeli za preverjanje domnev itn.). V sklepnem delu članka sem zarisal še obetavno pot naprej – izvirna načela o kompenzacijski naravi mobilnostnega režima, ki predpostavljajo, da se glavni faktorji socialne mobilnosti, družine, trgi in država skozi čas izmenjujejo, dopolnjujejo, celo nadomeščajo (kompenzirajo) pri oblikovanju statusno-promocijskih prostorov in sistemskih spodbud/ovir za ljudi. Dodelava tega osnutka in njegovo empirično testiranje sta še vedno moj moralni dolg – do sebe in stroke.

Nekaj manjši po obsegu, a morda še malce odmevnejši je bil moj prispevek pri uvajanju korektne metodologije kadrovskih potencialov (angl. manpower approach, po Forbes in Bartholomew) za empirične študije 'tranzicijskih' elit. Uvedel sem namreč metodološki okvir za veljavnejše izračune mer, ki popisujejo glavne procese obnove, cirkulacije in reprodukcije elitnih skupin (več objav v obdobju 1996–2014). Je pa mednarodno primerljivo podatkovje za tovrstne analize res težko pridobiti, če že, pa ga je treba dodatno prirediti za primerjalno analizo (ločiti individualne akcije/ravnanja od kontekstualnih faktorjev, omrežij in institucij). Vedno je velik problem tudi visok delež manjkajočih vrednosti (zlasti enot, saj se 'prave elite' aktivno izmikajo raziskovanju!), kar vpliva na veljavnost rezultatov. Dobre empirične študije dinamike elitnih skupin z ustrezno interpretacijo (tudi ta ni samoumevna ali enovita!) lahko zastavimo le redkokdaj. S kolegi doma (V. Rus, H. Iglič, A. Žerdin idr.) in iz tujine (I. Szelenyi, D. Treiman, J. Higley, j. Pakulski, A. Steen idr.) smo zbrali kar nekaj odličnega gradiva te vrste za šest držav v času menjave režimov v vzhodni Evropi (okoli leta 1990), a analitsko to bogato gradivo še zdaleč ni izrabljeno.

Končno, objavil sem nekaj zahtevnejših primerjalnih empiričnih študij evropskih trgov dela (primerjave izobraževanja, trgov dela, zaposlovanja in kadrovskih praks v organizacijah, tj. HRM). Morda so te objave kaj prispevale k prestižnemu povabilu za sodelovanje v panevropskem projektu *Forecasting skill needs in Europe 2020.* Približno pol desetletja (med 2005 in 2011) sem sodeloval pri kalibriranju (dinamičnih) panevropskih napovednih modelov (za zaposlovanje in izobraževanje) pod vodstvom strokovnjakov iz univerz v Cambridgeu, Maastrichtu in v Warwicku, v skupini 40 strokovnjakov z vseh evropskih držav. Leta 2012 so te napovedi prešle v rutinsko obdelavo in se letno objavljajo na ravni EU. Zanimivo ob tem je, da so te napovedi pravilno razkrile glavne strukturne težave evropskih trgov dela: upad števila in kakovosti rutinskih delovnih mest srednje in višje ravni zahtevnosti (prekernost tipa 1: porast agencijsko posredovanega začasnega dela); znaten porast preprostih, nizkokvalificiranih opravil v Evropi (prekernost tipa 2: sezonsko, gradbeniško, 'migrantsko' delo); selektivni porast ključnih, razvojno prebojnih delovnih mest, a ne v vseh državah in panogah, ampak le v izbranih okoljih, z odzivnim institucionalnim okoljem za absorpcijo naprednega znanja. Vse to in še kaj je napovedovalo zagatno segmentacijo (dualizacijo) evropskih trgov dela, s katero se srečujemo danes znotraj evropskih držav in tudi v mednarodnem smislu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Omenil bi morda tri takšne prispevke. Prvič: sredi 90. let prejšnjega stoletja sem na metodološko izviren način ocenil obseg dopolnilnega dela v Sloveniji (okoli 20 % vsega sklada dela se nahaja zunaj formalnega tržnega in vladnega sektorja), kar je zelo korektni približek obsega sive ekonomije pri nas. A ta ocena ni (bila) prav opažena. Drugič: okoli leta 2000 sem namesto klasične ekonomske opredelitve 'učinkovite' (angl. efficient) organizacije uvedel bolj socioekonomsko, institucionalno opredelitev 'uspešne' (angl. effective) organizacije in empirično pokazal (v soavtorstvu z B. Ilićem in A. Kohontom), da se države evropske periferije ob pritiskih globalizacije zatekajo k minimalnim ciljem (tj. k neoklasični stroškovni učinkovitosti), medtem ko akterji jedrnih držav zmorejo delovati tudi s socialno kohezivnejšimi cilji (tj. k uspešnosti). Ta prispevek je kot zanimiv opazil in pokomentiral le pokojni P. Phillips, kanadski ekonomist. No, moj prispevek prezrte vrste je najverjetneje tudi moje večdesetletno delo v domačih strokovnih društvih in revijah; veliko predanega dela, a v bistvu zaman, saj je celotni strukturni učinek tega početja pičel. Apriorna vednost se zlahka usede na kulturno matrico (naroda), strokovno znanje, pridobljeno skozi zahtevnejši raziskovalni napor, pa komajda.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Mislim, da sociologija pri nas, pa čeprav je to zelo heterogena veda, še vedno odpira razvojno pomembne teme, a ji duh časa, ki je ta hip na rakovi poti, kot pravi U. Eco, ni več naklonjen. Počasi, a vztrajno zmanjkuje tudi institucionalne podpore za avtonomnejše, razumno-kritično družboslovje. Gledano celoviteje, slovenske univerze se zlasti po vstopu v EU usmerjajo preveč kratkoročno, instrumentalizirajo se – po meri finančnih virov – predvsem njeni tehnični in naravoslovni deli, ne samo ekonomistični ali poslovni. Ali je za tem kak širši načrt o mednarodni delitvi akademskega dela? Ali so težja razvojna vprašanja, naloge za prvo ligo, operativne recepture pa za drugo, tretjo itn. ligo univerz? S privolitvijo v takšne težnje izgubljamo kontemplativno podlago, nujno za strateške premisleke o človeški in socialni smotrnosti svojega početja. In pozabljamo na izvorno akademsko kulturo, ki bi morala biti v kognitivnem smislu univerzalnejša, kot je ta hip, in avtonomnejša do pogosto precej parcialnih ali celo konfuznih želja financerjev, pokroviteljev, politikov in medijev. Rešujemo službe, za pamet nam je pa že malce vseeno.

Pritisk po utilitarnosti visokošolskega znanja je v deželah s šibko akademsko tradicijo očitno precej močen. Slovenija ni izjema. Simptomatičen v tem smislu je naslednji pripetljaj: ugledni kolegici, matematičarki z Univ. v Ljubljani, so se zdeli cilji nekega bolonjskega magistrskega programa s FDV, ki ga je recenzirala pred reakreditacijsko prijavo (?!), presplošni, preabstraktni, premalo aplikativni in je v javni obravnavi prijav na Univerzi gladko svetovala tole: »Pa kaj sploh komplicirate! Prepišite jih iz zakona. Drugače bo Nakvis vse zavrnil.« Ona že ve.

SOCIOLOGIJA KOT KRIŽIŠČE RAZISKOVANJ VSEGA DRUŽBOSLOVJA IN HUMANISTIKE

Darko Štrajn

Na moj odnos do vprašanj razmerja družbene teorije in prakse je močno vplivala udeležba v študentskem gibanju med študijem na Filozofski fakulteti (1968–1973). Po opravljenem magisteriju (1976) sem skoraj deset let urednikoval pri tedniku Mladina. Po doktoratu iz Fichtejeve filozofije subjekta sem sčasoma (jeseni 1986) pristal na Pedagoškem inštitutu, najprej kot direktor in vse do danes kot raziskovalec. Med drugim sem bil aktiven pri Unescu, v letih 2003–2005 tudi v njegovem Izvršnem odboru v Parizu. Sociologija je bila poglavitna veda v kontekstu mojih interdisciplinarnih raziskovanj, ki obsegajo raznolika področja: od filozofije prek edukacijskih ved do estetike in filmskih študij. Sociološki argumenti so mi dobro služili za podlago v obširnejši publicistiki in nastopih v avdiovizualnih medijih.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Ker se filozofija v vseh svojih smereh spoprijema s težavami v odnosu subjektivnosti in objektivnosti, torej s kompleksnimi problemi realnosti, ki neizogibno zadevajo vprašanja družbenih kontekstov, je sociologija v okviru *interdisciplinarnosti*, ki so jo pospešile tudi zahteve študentskih gibanj, zlasti v teoretskih razsežnostih, tisto področje, ki omogoča tematizacije omenjene realnosti. Benjaminov esej *Umetnina v času, ko jo je mogoče tehnično reproducirati* je v intelektualnem dogajanju, ki ga je Habermas poimenoval »drugi val recepcije Walterja Benjamina«, med drugim sprožil oblikovanje novega koncepta *množične kulture*. S svojim delovanjem in z objavljanjem sem pokazal, kako je omenjeno besedilo strukturiralo razumevanje vrste področij ter med njimi še zlasti sociologije kulture in kulturne analize. Opredelitev vloge *reprodukcije* kot temeljnega tehničnega postopka je nudila argumente za aktualizacijo in razširitev njegovih tez s področja umetnosti na bližnja področja v družbeni nadzidavi. Transformacije, ki jih je način proizvodnje prinesel na področje umetniške produkcije, so zgodovinski izvir medijske civilizacije, ki jo razumemo v tesni zvezi s konceptom *množične kulture*. Ta spoznanja sem povezal z gibanji v družbi in jih uporabil za razumevanje takih pojavov, kot je bila npr. »alternativna kultura« in pozneje »civilna družba«. V družbeni praksi osemdesetih let so ti pojmi igrali pomembno vlogo v soočanju z ideološkimi omejitvami in s prisilami. Drugače poudarjeni pojem

*reprodukcij*e pa ima poglavitno vlogo v refleksivni sociologiji Pierra Bourdieuja, ki sem jo ob sodelovanju pri pripravi prevoda temeljnega dela *Praktični čut* tematiziral tudi v okviru edukacijskih študij. Bourdieujeva sociološka in antropološka razumevanja sem implicitno uporabil tudi v svojem sodelovanju v procesih reformiranja slovenskega šolstva v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Te teoretske podlage pa seveda omogočajo tudi razumevanje področja politike in kritično obravnavo njenih učinkov na družbeno življenje.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Koliko je *državljanska vzgoja* kot kurikulum naložba v produktivni družbeni razvoj in družbeno reprodukcijo, ki presega dane sheme? To vprašanje smo si med drugimi zastavljali na Pedagoškem inštitutu in nanj podali tudi odgovore. V devetdesetih letih smo se začeli ukvarjati s konceptom »nedoktrinarne« državljanske vzgoje, ki upošteva družbene danosti, razvojne smernice in ekonomske dimenzije. Šlo je za preizkušanje koncepta aktivnega državljanstva v okviru participativne demokracije, ki smo ga preoptimistično videli kot evropski politični model.

- Ta preizpraševanja so pripeljala do oblikovanja kurikuluma državljanske vzgoje, ki je bil formalno sprejet na Nacionalnem kurikularnem svetu.
- Temu so sledili tudi učbeniki državljanske vzgoje za različne stopnje izobraževanja, ki so bili večkrat ponatisnjeni.
- V seminarjih za učitelje smo oblikovali modele praktičnega pedagoškega dela.

Toda državljanska vzgoja v šolskem sistemu ostaja prej področje nesporazumov in konfliktov kot pa shema za oblikovanje kritične in avtonomne državljanske drže. Konkretne omejitve družbenega okolja je najprej opredelil pokojni dr. Janez Kolenc s svojimi študijami politične kulture Slovencev. Glede državljanske vzgoje, ki jo zdaj raziskujemo v mednarodnem okviru s testiranji učencev, je v Sloveniji očitna dilema med državljansko in tako imenovano domovinsko vzgojo. Žal ni mogoče zagovarjati obeh konceptov hkrati, zato izkušamo nemoč znanstvenega vpliva v institucionalnih okvirih in političnem polju.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Lahko bi rekel, da na vprašanje o praksi ne znam odgovoriti drugače kot teoretsko. Dokumentarni film o Pierru Bourdieuju, posnet leta 2001, so naslovili *Sociologija je borilni šport*, kar je precej ustrezna metafora za sociološke dejavnosti in prav gotovo morda še bolj za dejavnosti na področjih

edukacijskih ved. Če upoštevamo refleksivni moment, namreč sociologovo upoštevanje svojega lastnega položaja v družbi, ne samo kot opazovalca, ampak hkrati kot proizvajalca shem, konceptov in diskurzov, ki vplivajo ali delujejo tudi v vsakdanjem jeziku, se nam vsaj v osnovnih obrisih pojasnita kompleksnost sociologije in množica s tem povezanih problemov. Sociologija je razvila vrsto smeri, metodologij, poddisciplin in »meddisciplin« ter je kot taka pravo križišče raziskovanj skoraj vsega družboslovja in še dela humanistike. S tem se je – vsaj z zornega kota samih sociologov – približala adekvatnim opisom družbenih realnosti in racionalnim modelom za realizacijo politik v družbenih praksah. Čeprav sociologija in z njo vred velik del družboslovja, razen – seveda – nekaterih znanstveno vprašljivih smeri ekonomije, zlepa ne bosta uživala take naklonjenosti naročnikov raziskav kot vrsta naravoslovnih znanosti, pa se je gotovo mogoče strinjati z Giddensom o tem, da je sociologija vpisana v temelje postmoderne *refleksivne družbe*. Če bi rekel, da uveljavljanje sociologije potem ovira »politika«, bi s tem povedal premalo, kajti tisto, kar učinkuje kot ovira, je predvsem dejstvo, da ne gre samo za »racionalno politiko«, ampak za politiko, ki je determinirana z nenehnim generiranjem *shem dominacije* in *družbenih neenakosti*. Če bi torej pričakovali, da bomo sociologi in s sociologijo povezani interdisciplinarni raziskovalci »pomagali« k oblikovanju na raziskovanju temelječih odločitev v politiki ali vsaj učinkovali na javnost, pa je očitno, da se politična logika stežka sporazume s sociološkimi spoznanji. Pri tem je marsikdo že izkusil to, da »konstruktivno« sodelovanje v političnih projektih izpostavljenim posameznikom lahko prilepi etiketo pristranosti, distanca od politike pa otežuje kakršno koli implementacijo spoznanj.

TEORETSKA SPOZNANJA IN SOCIOLOGIJA V ŠIRŠI JAVNOSTI

Rudi Rizman

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Preden odgovorim na to vprašanje, bi rad opozoril na dvoje, kar si (lahko) na prvi pogled nasprotuje, vendar sem prepričan, da gre za dopolnjevanje: na eni strani na subjektivno zaznavo oziroma naravo odgovora in na drugi, da »praksa«, če upoštevam(o) dognanja sociologije znanosti, občasno akceptira tista družboslovna spoznanja, za katera verjame, da je za njimi širši profesionalni konsenz. To je v globalizaciji velikokrat deklarirana norma oziroma mednarodni standard, če že ne konvergenčni trend. To velja pod pogojem, da je praksa/politika odprta in da se ne opira izključno na samozadostno logiko moči ter da je resnično zainteresirana za profesionalne argumente.

V tem smislu bi poudaril predvsem svoje razumevanje in prispevke (Marksizem in nacionalno vprašanje, 1980; Študije o etnonacionalizmu, 1991; Izzivi odprte družbe, 1997), ki se nanašajo na aktivno in zgodovinsko še vedno aktualno družbeno vlogo naroda, nacionalne države in nacionalne suverenosti v času radikalnega krčenja časa in prostora, ki ga zaznamuje in zamejuje sorazmerno nov zgodovinski pojav globalizacije. Z zamejevanjem je seveda mišljeno, da narodi s svojimi državami in suverenostjo, še posebej za tiste med njimi, ki so včlanjene v Evropsko unijo, z njimi ne razpolagajo na isti način kot v času pred nastopom globalizacije, ki ga (pre)pozna(va) mo kot »vestfalski red«. To zavedanje je bilo v Sloveniji v ospredju med njenim državnim osamosvajanjem in pri včlanjevanju v evroatlantske povezave, pozneje pa je v času t. i. tranzicije začela prevladovati pasivna drža, ki jo lahko v pomenu sociološke hierarhije prepoznavamo kot kritični primanjkljaj avtonomije (demokracije) oziroma kot podrejanje. Vendar je treba dodati, da sta aktualna gospodarska in politična kriza v svetu in še posebej v Evropski uniji skupaj z ne dovolj premišljeno uvedbo evra ponovno postavili v ospredje dve stari vprašanji iz politične zgodovine: socialno (razredno) in nacionalno. V zadnjem primeru gre predvsem za vprašanje državnega (nacionalnega) samoodločanja (politične avtonomije), kar v praktičnem političnem pogledu podpira nujnost izdelave »rezervnih scenarijev«, za katere so poklicani akterji iz civilne in politične družbe.

Za moje prispevke na področju sociologije sta značilni nomotetična razlaga, ki prevladuje v znanstvenoraziskovalnem delu, in ideografski pristop,

pri katerem sociološka spoznanja v duhu (demokratičnega) državljanskega angažiranja (v množičnih medijih, civilni družbi in v mednarodnem prostoru) povezujem/apliciram na kritične družbene probleme. Sintezo mojega profesionalnega in civilno-družbenega delovanja najbolje predstavljajo naslednja dela: Globalizacija in avtonomija (2008 in 2014), Odprte sociološke agende: globalizacija, demokracija in intelektualci (2014) in Čas / brez/ alternative – Sociološke in politološke refleksije (2014), ki nadgrajujejo moje dozdajšnje raziskovanje in premišljevanje o izpostavljenih socioloških problemih. Rdečo nit svojih socioloških prizadevanj bi strnil v spoznanje, da potrebujemo alternativo aktualnemu neoliberalnemu enoumju o vsemogočnem (tiraniji) trgu in »koncu zgodovine« ter o abotni ideološki trditvi, da »družba ne obstaja« (M. Thatcher), ki posledično zanika »raison« same sociološke znanosti. Verjetno je odveč pripomniti, da ima njihovo sprejemanje in nasprotovanje/zavračanje (alternativa) omenjenim idejam posredne in neposredne (praktične/politične in spoznavnoteoretske) implikacije s tem, ko nagovarja oziroma in-formira emancipacijske potenciale ter energije človekovih pravic, ki so permanentni spremljevalec zgodovine.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V številnih socioloških prispevkih poudarjam, kar ostaja pogosto preslišano, da potrebujemo nov politični (tudi profesionalni) diskurz in konceptualna orodja, s katerimi bi se lahko uspešno spoprijeli z globalno krizo (seveda tudi lokalno), ki je poleg ekonomske in politične tudi kulturna, civilizacijska in moralna. Pri tem postavljam v ospredje sociološko (družboslovno) analizo vzrokov, ki so do nje pripeljali, in slovo od »metodološkega nacionalizma« v korist »metodološkemu globalizmu«. »Praksa« na drugi strani, če pri tem misli resno, bi morala biti veliko prepričljivejša pri tem, da tako vednost potrebuje in da jo jemlje resno pri njenem odločanju. To pa seveda ne more biti alibi za to, da je v tem pogledu družboslovna skupnost sama deficitarna, kar si lahko razložimo s tem, da je zaradi svoje skrajne specializacije in statusnega samozadovoljstva izgubila vpogled v relevantno razumevanje odvijajočih se ključnih trendov makro-, mezo- in mikrodružbenih procesov.

Za večjo uporabnost socioloških spoznanj sta potem potrebni pripravljenost in usposobljenost na obeh straneh. Na sociološki (družboslovni) strani pogrešam za širšo javnost transparentno, tudi resonančno in bolj ali manj kontinuirano »ponudbo« perečih družbenih tem, na katerih ta že dela ali pa kot profesionalna skupnost ponuja dobro zamišljene in argumentirane rešitve, na strani (politične, družbene) prakse pa ne le načelno pripravljenost, ampak tudi vzpostavitev rednih institucionalnih »kanalov« in obojestransko zavezujočo recepcijo, ki bi bila naklonjena evidentiranju aktualnih

družbenih problemov, pa tudi odgovorno recepcijo in implementacijo spoznanj, do katerih se je ta akademska skupnost dokopala. Za zdaj o čem takem ni mogoče govoriti, ker gre samo za občasne »stike«, ki so deležni bolj »protokolarne« pozornosti, pozneje pa navadno redko vidimo nadaljevanja v obliki oprijemljivega »izplena« (»spill-over«).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Poleg že omenjenega, tj. da se obe »strani« dejansko ne »slišita« oziroma ne upoštevata, se bom omejil na omembo naslednjih treh zaviralnih dejavnikov:

- Obstoječa globalna kriza, ki je primerljiva z veliko svetovno krizo pred dobrimi osmimi desetletji in jo celo presega, za sociologijo predstavlja enkratno priložnost za nastajanje in oblikovanje alternativ(e). Globalni in lokalni svet po njej ne bosta več ista; dejansko smo že danes priča strukturno spremenjeni družbi (»veliki transformaciji«, če se opremo na Karla Polanyija) in enormnemu, tudi nevzdržnemu in v zgodovini nevidenemu povečevanju neenakosti med državami in znotraj njih. Oboje pa je tudi prepričljiv sociološki dokaz za to, da imajo distopični scenariji družbenega razvoja veliko prednost pred utopičnimi. V tem smislu bi svetoval, da se sociologi več ukvarjamo (raziskujemo) z iskanjem alternativ(e) omenjenim retrogradnim procesom, ki jih poganja hegemonija neoliberalizma, in manj podlegamo nečemu, kar bi pogojno označil s spontanim (pasivnim) fatalizmom in težko razumljivo ravnodušnostjo. Če se bo sociologija (sociologi) izognila temu izzivu, se bo tudi sama uvrstila med tiste, ki utegnejo biti soodgovorni za blokado progresivnih zgodovinskih prizadevanj za vzpostavitev kolikor toliko zdrave družbe in decentnega sveta.
- Šibka profesionalna avtonomija navzven in navznoter ter (pre)velik prepad med ustvarjenim teoretičnim znanjem in epistemološki primanjkljaji imata za posledico, da sociologija/sociologi preveč redko »posoja(jo)« svoj glas marginaliziranim in ogroženim (prekernim) družbenim skupinam; med nje se zadnji čas uvršča tudi »srednji razred«. Do srednjega razreda, ki predstavlja enega glavnih, če ne glavno vezno tkivo demokracije, ima sociologija ne le »znanstveni«, ampak tudi aktivni državljanski interes (odgovornost), če se noče tudi sama na koncu znajti v marginaliziranem položaju irelevantne vede v tako imenovani »postdemokratični« in izključujoči tehnokratski družbi.
- Zadnje, vendar ne najmanj pomembno: sociologija oziroma sociologi se morajo konfrontirati z aktualnim ideološkim imperativom marketizacije in komodifikacije družboslovnega (skupaj s humanističnim) znanja, pravzaprav kar celotne znanosti. Merilo, ki zapoveduje, da »trg najbolje ve« in da ga je treba postaviti pred vse drugo, obsoja vse omenjene discipline na

vlogo »dekle«, kakršno smo poznali iz predmoderne zgodovine, tj. pred nastopom demokracije in institucionalno priznane ter uvedene pluralne in avtonomne vednosti.

V SOCIOLOŠKEM LABIRINTU

Ivan Bernik

Če svojo poklicno pot presojam z globalizacijskega vidika, je bilo moje izobraževanje in poklicno delovanje v glavnem lokalno. Vse stopnje univerzitetnega izobraževanja (vključno z doktoratom) sem opravil na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, na kateri sem se tudi zaposlil in sem še vedno zaposlen. Zato so bili za moje delo toliko pomembnejši »globalizacijske epizode«, pred doktoratom polletno študijsko prebivanje v Veliki Britaniji, po doktoratu pa skoraj dveletno v Nemčiji (na različnih univerzah) in nekajmesečno ponovno v Veliki Britaniji. Na Fakulteti za družbene vede sem predaval oz. predavam predvsem uvodne sociološke predmete, raziskovalno pa sem se ukvarjal z različnim vprašanji. Nekatera so bila povezana osrednjimi sociološkimi temami, kot je npr. družbena neenakost, druga pa z bolj ali manj obrobnimi, npr. sociologija spolnosti.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

To vprašanje se pri današnjem »merjenju« odmevnosti raziskovalnega dela zdi skoraj odvečno. Na spletu je treba samo poiskati skrbno urejene podatke o številu citatov, ki so jih bili v izbranih znanstvenih revijah deležne objave posameznega sociologa oziroma sociologinje, in njegov/njen objektivni status[1] v sociološki skupnosti je izmerjen. Vse drugo je stvar nezanesljivih in neprimerljivih subjektivnih občutkov in ocen. Ker k objektivno izmerjeni (ne)odmevnosti svojih objav torej ne morem dodati ničesar, lahko govorim le o (nepomembnih) občutkih, povezanih z nekaterimi svojimi objavami. Najbolj sem bil zadovoljen s tistimi objavami, ki so jih naklonjeno ali kritično opazili ljudje, ki so bili po mojem mnenju »dobri sociologi«. Njihova pozornost se mi je zdela pomembna predvsem zato, ker mi je povedala, da se ukvarjam s temami, ki niso nepomembne v raziskovalnem in družbenem pogledu. Ti »subjektivni citati« seveda niso pomenili, da je bilo moje raziskovanje »odličnostno«, ampak samo to, da delam stvari, ki s sociološkega vidika niso irelevantne. Tu mislim predvsem na svoje objave, ki so se nanašale na (ne)legitmnost socialističnih režimov, in na nekatere vidike politične kulture v postsocialističnih družbah. Te raziskave, ki nikakor niso bile osamljene, so nastajale med velikimi družbenimi spremembami in ta okoliščina

1 Dejstvo, da je tudi objektivnost vsaj deloma »družbeno konstruirana«, je v tem primeru dobro pustiti ob strani.

je ustvarjala občutek, da družboslovci sodelujemo pri spreminjanju sveta. Ta občutek je dal takratnemu raziskovanju poseben smisel, bil pa je prav gotovo pretiran, saj je sociologija v najboljšem primeru le nekoliko vplivala na oblikovanje »kolektivne zavesti«, ki je omogočala in spodbujala korenite družbene spremembe.

Podobni občutki so bili povezani tudi z mojim delovanjem v Slovenskem sociološkem društvu, zlasti z vodenjem društva v letih 1987 in 1988. To ni bilo zahtevno opravilo, saj so moji predhodniki ustvarili dobro organizirano in dinamično profesionalno združenje. Jaz sem le skušal po svojih močeh prispevati k ohranjanju tega stanja, politično bolj ozaveščeni člani društva pa so pod okriljem društva aktivno vplivali na demokratizacijske procese v Sloveniji. Te okoliščine so pri sociologih skoraj same po sebi porajale občutek pripadnosti profesionalni skupnosti in zavezanosti skupnemu »poslanstvu«. Takrat se mi je zdelo, da je to vsaj malo tudi moja zasluga, danes pa je očitno, da so bile zaslužne predvsem sociologiji naklonjene družbene okoliščine.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pisanje knjige v slovenščini in njena objava pri malo znani domači založbi je po zdajšnjih merilih raziskovalne uspešnosti vnaprej nepomembno in »neodmevno« početje. Vseeno sem z veseljem sodeloval pri pisanju knjige, v kateri so predstavljeni rezultati raziskave o spolnih življenjskih stilih, ki je zajela reprezentativni vzorec slovenskih državljanov v starosti od 18 do 49 let. To pomembno raziskavo je opravila epidemiologinja Irena Klavs. Ker je bila knjiga namenjena domači javnosti, sem se pisanja lotil celo z večjo resnostjo, kot če bi jo pisal za anonimne tuje recenzente. Ker so moje raziskovalne izkušnje na tem področju razmeroma skromne, sem imel neprestano pred očmi mogoče kritične pripombe, ki jih bo deležna knjiga, ko bo objavljena. Izkazalo se je, da so bili moji strahovi neutemeljeni. Ne zato, ker bi bila knjiga deležna samo pohval, ampak zato, ker je bila v sociološki srenji bolj ali manj spregledana. Strah pred kritikami je bil torej povsem odveč. Ne mislim, da je bila usoda te knjige izjemna, saj se podobno verjetno godi tudi drugim domačim sociološkim objavam, tudi takšnim, ki bi si bolj zaslužile pozornost kot knjiga, pri kateri sem bil soavtor. Kot da bi šlo za šolski primer samoizpolnjujoče se prerokbe – ker so domače po veljavnih merilih opredeljene kot nepomembne, so dejansko nepomembne.

Negotovosti ob knjigi o spolnih življenjskih stilih v Sloveniji, ki so bile povezane z zame precej novo in zato zahtevno raziskovalno temo, so bolj ali manj značilne za vse moje raziskovanje in deloma tudi za poučevanje. Za obe področji mojega dela sta (bila) značilna razmeroma hitro spreminjanje intelektualnih interesov in s tem povezana (pre)nizka specializacija. Tako me je zanimanje za družbene neenakosti vodilo k vprašanjem o legitimnosti

neenakosti in legitimnosti celotnih družbenih ureditev. S temi vprašanji je bilo povezano moje zanimanje za (vsaj nekatere) klasične in sodobne družbene teorije. Empirično sem s pomočjo sodelavcev raziskoval nekatere vidike politične kulture v Sloveniji in nazadnje spolne življenjske stile. Ta raziskovalna nestanovitnost je (bila) po eni strani vir mojega intelektualnega zadovoljstva, a hkrati tudi vir frustracij. Zadovoljstvo je bilo povezano predvsem z dejstvom, da mi je (verjetno precej staromodno razumljena akademska svoboda) omogočala ukvarjanje z vprašanji, ki so me resnično zanimala in so se mi zdela pomembna. Negativna stran te svobode pa je bila predvsem v tem, da je zaradi nizke specializacije moje delo pogosto prinašalo razmeroma skromne rezultate in so ti rezultati le težko dosegali raven raziskovalne poglobljenosti, ki jo določajo specialisti na posameznih področjih.

Če je bilo pred pol stoletja moje sodelovanje v Slovenskem sociološkem društvu eden izmed virov mojega profesionalnega zadovoljstva, je bilo v zadnjem obdobju – vsaj v enem pogledu – razlog za razočaranje. Leta 2012 in leta 2013 sem v okviru letnega slovenskega sociološkega srečanja s sodelavci organiziral pogovora s sociologi »iz prakse«. Nanju so bili vabljeni tisti, ki so s sociološko diplomo uspeli ustvariti uspešno poklicno kariero, in tisti, ki pri tem (še) niso bili preveč uspešni. Verjetno ni presenetljivo, da so na pogovorih aktivno sodelovali le prvi. Ti so na prepričljiv način potrdili, da se sposobni, delovni in iznajdljivi sociologi lahko uveljavijo na različnih področjih ter brez večjih težav prehajajo od enega zaposlitvenega področja do drugega. Poudarjali so tudi pomen dodatnega izobraževanja in znanj, ki dopolnjujejo sociologijo, kot so npr. pravna in ekonomska. To je bila razveseljiva stran teh pogovorov, nerazveseljiva pa je bila neudeležba tistih, ki se s sociološko diplomo niso uspeli uveljaviti na »trgu dela«, in na splošno zelo skromna udeležba na pogovorih ter tudi – kljub velikim prizadevanjem organizatorjev – precej majhna udeležba neakademskih sociologov na srečanju. Zame je vse to skrb vzbujajoč znak, da kljub hitremu naraščanju števila diplomiranih sociologov ne naraščata njihova medsebojna povezanost in pripadnost profesiji, ampak se celo zmanjšujeta.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociologija je celo v ugodnih okoliščinah navadno zelo posredno povezana z družbeno »prakso«. Kot sem že omenil – predvsem lahko vpliva na oblikovanje prevladujoče »kolektivne zavesti« in s tem na zaznavanje, opredeljevanje in na morebitno reševanje družbenih problemov. Ta vpliv je pogosto nepredvidljiv, zato imajo včasih abstraktne sociološke razprave (kot je bila pred desetletji razprava o »civilni družbi« v (post)socialističnih družbah) večjo družbeno odmevnost in kulturni vpliv kot na prvi pogled zelo »uporabna« sociologija. Po mojih izkušnjah so odločilni posredniki med

sociologijo in »družbeno prakso« izobraževanje (prihodnjih) sociologov in komunikacijski mediji (vključno s sociološkimi publikacijami). Zdi se mi, da sta pri nas oba »posrednika« slabo izrabljena.

Zdi se mi, da je pri nas »praktični« vpliv sociologije vse bolj neznaten. Poglavitni razlog je v prevladujoči znanstveni politiki, ki favorizira akademsko sociologijo na račun drugih sociologij. Sestavni del te politike je tudi sistematično in vnaprejšnje podcenjevanje objav v slovenščini. Sociologi v teh razmerah komunicirajo le sami s seboj oziroma s svojimi raziskovalnimi »somišljeniki«. Vplivnost sociologije bi se verjetno povečala, če bi se od raziskovalcev zahtevalo objavljanje doma in v tujini in če bi v domačih znanstvenih publikacijah veljala merila, ki so značilna za spodobne tuje znanstvene založbe. Družbeno in pogosto tudi intelektualno sterilna sociologija ni privlačna za mlade radovedne in bistre glave. To pa je eden izmed pomembnih dejavnikov, ki vplivajo na kakovost izobraževanja prihodnjih sociologov.

MARKSISTIČNI DETERMINIZEM ALI SOŽITJE MNOGOTERIH REALNOSTI

Dimitrij Rupel

Leta 1970 sem diplomiral iz primerjalne književnosti in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter leta 1976 doktoriral iz sociologije na Univerzi Brandies v Walthamu (Massachusetts). Leta 1970 sem se zaposlil na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, na kateri sem bil najprej sprejet v Center za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij, nato pa sem tu deloval kot izredni in redni profesor. Uveljavljal sem se kot politik, diplomat, pisatelj, dramatik, urednik in publicist, še posebej v povezavi s slovenskim osamosvajanjem in kot minister za zunanje zadeve. Kot profesor delujem tudi na Fakulteti za državne in evropske študije.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Moja sociološka kariera se je začela v začetku 70. let prejšnjega stoletja pod okriljem Zdravka Mlinarja, ko so se pri nas začele uveljavljati empirične raziskave, pri katerih so igrali glavno vlogo statistike, računalniki, reprezentativni vzorci in povprečja. Taka usmeritev je gotovo motila do takrat vladajočo jugoslovansko sociologijo, ki se je ukvarjala predvsem s parafraziranjem marksističnih konceptov. Ko sem – tudi z Mlinarjevim blagoslovom – odšel študirat v ZDA, sem odkril nasprotje med kvantitativno in kvalitativno (berite: fenomenološko) sociologijo, pri čemer mi je bila bližja druga. Na Brandeisu sem po zaslugi mentorja Kurta Wolffa odkril Schutza, Goffmana, Garfinkla, O'Neilla, Luckmanna …, na tej podlagi pa je nastala moja doktorska disertacija, ki sem jo v Sloveniji objavil pod naslovom Svobodne besede. Ko sem se vrnil iz ZDA, je na FSPN razsajal kulturni boj, v katerem so imeli glavno vlogo naši vrli marksisti. Ideološko razčiščevanje se me je dotaknilo do te mere, da so mi dovolili predavati sociologijo samo na nedružboslovnih fakultetah. Pri tem nisem privolil v marksistični determinizem, ampak sem razlagal – skladno s koncepti Alfreda Schutza – sožitje mnogoterih realnosti. Napisal sem tudi nekaj socioloških knjig. Poleg Svobodnih besed (1976) sem za zbirko Literarni leksikon napisal Literarno sociologijo (1982), ki je bila nagrajena s Kidričevo nagrado, ter učbenik Sociologija kulture in umetnosti (1986), tik pred demokratičnimi spremembami pa še Slovenske intelektualce – od vojaške do civilne družbe (1989). Medtem sem urejal Novo revijo, ki je imela od vseh slovenskih intelektualnih podjetij v osemdesetih

letih najusodnejši vpliv. To še posebej velja za 57. številko, ki je izšla leta 1987. Kot je znano, sem pozneje uresničeval sociološke koncepte, predvsem tiste, ki zadevajo narodno problematiko in mednarodne odnose, v »praksi«. Moje pisanje se je osredinilo na zunanjo politiko. Moji najpomembnejši prispevki s tega področja so: Slovensko predsedovanje v ognju lastnih sil (2009), Slovenija na svetovnem prizorišču (2011) in Negotovo življenje 176. članice OZN (2013).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Po letu 2008 sem se na dveh fakultetah, na FDŠ in EPF, angažiral s predavanji o mednarodnih odnosih in zunanji politiki. Medtem ko moja predavanja seveda niso mogla (in tudi niso imela namena) spreobrniti zunanjepolitičnih konceptov, ki so se uveljavljali po letu 2008, sem bil bolj razočaran nad tem, da nam ni uspelo ustanoviti nove univerze, slovenskega Harvarda. Tisti, ki držijo vodilne položaje v slovenski akademski sferi, ogorčeno zavračajo konkurenco, kar velja za raziskovalne programe o slovenski osamosvojitvi in celo za novo Fakulteto za slovenske študije.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Imam vtis, da naš čas ni najbolj naklonjen sociologiji, kolikor pa je je ostalo, se je izrazito spolitizirala okrog stališč, ki jih lahko imenujemo levičarska. To velja tudi za javnomnenjske raziskave. Pogosto nastaja vtis, tudi zaradi velikih sredstev, ki so bila vložena v reprezentativne gradnje, kot je npr. nov FDV, da imajo privilegiran dostop do socioloških ustanov, personalnih kombinacij in financ slovenske t. i. leve stranke. Še najproduktivnejša je tista slovenska sociologija oz. politologija, ki se vključuje v mednarodne projekte.

DRUŽBENA TEORIJA, NEENAKOST, TALENTI IN KREATIVNOST

Jan Makarovič

Diplomiral sem na Filozofski fakulteti v Ljubljani iz psihologije in filozofije, doktoriral pa iz sociologije na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Leta 1959 sem se vključil v skupino strokovnjakov, ki so takrat polagali temelje slovenskemu poklicnemu usmerjanju. Pri tem sem posebno pozornost posvečal odkrivanju talentov, spodbujanju ustvarjalnosti in socialni neenakosti kot zavori pri pridobivanju šolske izobrazbe. Prav zavzetost za reševanje problemov družbene neenakosti je bila tudi glavni razlog, zakaj sem leta 1971 opustil delo na ljubljanskem zavodu za zaposlovanje in se zaposlil na tedanjem FSPN, zdajšnjem FDV. Doktoriral sem iz problema družbene neenakosti kot bariere pri realizaciji talentov. Na osnovi svojih raziskav sem v sodelovanju s kolegi z zavodov za zaposlovanje izdelal originalni slovenski sistem odkrivanja talentov in podeljevanja Zoisovih štipendij, ki je bil sprejet leta 1968, vendar leta 2009 administrativno ukinjen (danes obstaja le še po imenu).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Za razumevanje mojega prispevka k sociologiji je treba upoštevati specifičnost sociologije same, in sicer s teoretskega pa tudi s praktičnega vidika. S *teoretskega* vidika je pomembno predvsem dejstvo, da človeška družba v procesu svetovnega razvoja predstavlja zadnjo, najvišjo in najkompleksnejšo razvojno plast, ki je odvisna od vseh prejšnjih. Zato je sociologija kot splošna znanost o človeški družbi v večji meri odvisna od drugih znanosti, kot pa so druge znanosti odvisne od nje in druga od druge. Družbo namreč sestavljajo ljudje kot psihofizična bitja, ki žive v določenem fizičnem okolju, zato družbenih zakonitosti ni mogoče razumeti brez upoštevanja ugotovitev psihologije in naravoslovnih znanosti. Temu pa je treba dodati, da je sociologija kot splošna, sintetična znanost o človeški družbi odvisna tudi od drugih, parcialnih družbenih in humanističnih znanosti (ekonomije, prava, jezikoslovja, zgodovine, arheologije itn.), ki jih povezuje med seboj. S *praktičnega* vidika pa je sociologija specifična zato, ker postavlja izhodišča za družbeno delovanje, s katerim človek spreminja človeško družbo samo in tudi zunanji svet. Sociologija je torej specifična *za nazaj*, tj. v odvisnosti od drugih znanosti, pa tudi *za naprej*, tj. v odvisnosti sveta od človeka samega. Človek se nam pokaže tukaj izraziteje kot v drugih znanostih v svoji dvojnosti, kot

teoretsko-praktično bitje, v odnosu do preteklosti in prihodnosti. V odnosu do preteklosti se nam kaže kot produkt okoliščin, v odnosu do prihodnosti pa kot ustvarjalec, preoblikovalec teh okoliščin samih.

Moj prispevek k razvoju sociologije je bil že od vsega začetka teoretski in tudi praktičen. Bil sem eden od psihologov, ki smo v 60. letih prejšnjega stoletja polagali temelje poklicnega usmerjanja na Slovenskem in smo se pri tem seveda spoprijemali predvsem s praktičnimi problemi. Pri tem pa se je kmalu pokazalo, da samo s psihologijo ne pridemo daleč. Srečevali smo se namreč s kričečo družbeno neenakostjo v družinah, šolah, podjetjih in v širšem družbenem okolju, ki je marsikomu onemogočala svobodno izbiro poklica in oblikovanje poklicne kariere. Prvi korak k odpravi tega stanja je bila uvedba sistematičnega psihološkega testiranja ter anketiranja celotnih generacij učencev in njihovih učiteljev, ki naj bi vsakomur omogočila enakopraven dostop do pomoči, ki jo potrebuje. V tem okviru smo izdelali tudi poseben sistem *odkrivanja talentov*, ki je v svetovnem merilu enkraten, saj temelji na pregledu celotnih generacij in na stotinah indikatorjev, preverjenih na tisočih respondentov, na osnovi dvajsetletnih raziskav; do skrajnosti izključuje faktor subjektivnosti in vpliv socialne neenakosti. Ustanovili smo tudi dvoje skladov za štipendiranje talentov – najprej sklad *Milijoni za talente*, nato pa sklad *Zoisovih štipendij* (Mladi iz preteklosti v prihodnost: pogled na zgodovino človeštva z vidika odnosov med generacijami, 1983).

Izdelavo tega sistema štejem za svoj najpomembnejši *praktični* dosežek. Za svoj najpomembnejši teoretski dosežek pa štejem utemeljitev sociologije *mladine* in sociologije *ustvarjalnosti*. Za pojasnilo naj opozorim na dejstvo, da so se do zdaj z mladino ukvarjali predvsem psihologi in pedagogi, ne pa sociologi. Za uvedbo sistematičnega raziskovanja ustvarjalnosti pa je na Slovenskem zaslužen predvsem Anton Trstenjak, vendar jo obravnava s psihološkega, ne pa s sociološkega vidika. Sociologijo mladine in sociologijo ustvarjalnosti pa danes na FDV razvija Gregor Tomc (moja dela: *Mladi iz preteklosti v prihodnost: pogled na zgodovino človeštva z vidika odnosov med generacijami*, *1983*; *Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec*, *1986*; *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti, 1996; Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba, 2003; Stvarjenje človeka: antropologija ljubezni*, *2009*).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Moja prizadevanja na področju sociologije so bila zasnovana kar se da na široko, vendar sem se moral vedno znova spoprijemati s slovensko majhnostjo. Sklad *Milijoni za talente* je ukinila partija že v sedemdesetih letih, dobrih deset let pozneje pa je milostno privolila v ustanovitev *Zoisovega štipendijskega sklada*. Dvajset let pozneje pa je Janševa vlada tiholazniško

ukinila tudi tega. To je storila neverjetno perfidno: obdržala je namreč ime, ki pa danes pomeni nekaj povsem drugega. To namreč sploh ni več sklad za štipendiranje talentov, ampak samo še sklad za štipendiranje privilegiranih pridnih učencev iz »boljših« družin, ki se izkažejo v šoli in na tekmovanjih. Ta vulgarna, socialno pristranska oblika odkrivanja »talentov« vsebuje natanko vse tisto, čemur smo se skušali z našim znanstvenim odkrivanjem talentov izogniti.

Nič bolje se ni godilo mojim teoretskim prizadevanjem. Pri svojih kolegih na področju sociologije sem navadno naletel na neverjetno nevednost, kadar sem jim skušal pojasniti kake osnovne pojme iz psihologije ali biologije, brez katerih je sociologija gola in bosa. Seveda pa ne gre samo za nevednost, ampak je že nevednost sama šele posledica nezanimanja za vse, kar ne raste na lastnem vrtičku. Zato me niti ne preseneča, da ni moja knjiga *Avantura sveta (2013)*, ki predstavlja sintezo vseh mojih teoretskih prizadevanj, doživela skoraj nobenega odziva niti pri mojih poklicnih kolegih, kaj šele v širši javnosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Danes, v dobi globalizacije, seveda potrebujemo globalno znanost. In znanost resnično ni imela še nikoli do zdaj tako odličnih možnosti, da postane resnično globalna. Toda te možnosti ostajajo neizrabljene; to se najbolj usodno kaže ravno pri sociologiji, ki bi morala postati, kot smo videli zgoraj, najbolj globalna znanost. Toda to seveda ni krivda sociologije same. Razlago je treba iskati v širšem družbenem okolju. Svet namreč danes obvladuje neoliberalna kapitalistična *kontrarevolucija*, ki razkraja družbeno tkivo, s tem pa tudi znanosti in odnose med njimi. V sodobnem sistemu družbenih znanosti osrednje mesto sploh ne pripada več sociologiji, ampak si je to mesto uzurpirala ekonomija kot ena izmed parcialnih družbenih znanosti. Pa tudi ta ni več tista globalna politična ekonomija, kakor jo je utemeljil Adam Smith, ampak samo še prakticistično tvezenje o tem, kako doseči čim večjo gospodarsko rast. Vulgarnosti tega pristopa, ki dandanes vdira tudi v sociologijo, sploh ni vredno posebej dokazovati. Pomislimo samo na to, da je v 18. stoletju najhitrejšo gospodarsko rast zaznal San Domingo v Karibih ter pri tem uspešno povezoval ekonomijo treh celin – Evrope, Afrike in Amerike – preprosto zato, ker je temeljil na neusmiljenem, ekonomsko skrajno racionalnem izkoriščanju črnskih sužnjev na plantažah sladkornega trsa. Podobnih primerov ne manjka, ne samo v tako imenovanem tretjem svetu, ampak tudi v ekonomsko razviti Evropi pa tudi tukaj in zdaj, v Sloveniji, ki naglo izgublja značaj socialne države. Sociologija, svetovna in tudi slovenska, bi se morala na ta izziv odzvati vse drugače kot z drobnjakarskim empirizmom in lepodušniškim humanizmom, vendar kaže za to vse

premalo interesa, seveda pa predvsem poguma. Tukaj pa ni treba odkrivati Amerike. Bilo bi čisto dovolj, če bi sociologi prebrali vsaj tisto, kar je o perspektivah razvoja znanosti že pred dvema stoletjema v svojih zgodnjih delih zapisal Karl Marx, ter aplicirali njegova spoznanja na sodobne svetovne in slovenske razmere.

SOCIOLOGIJA SPREMEMBE GLEDE NA TEHNOLOŠKO MODERNIZACIJO IN SOCIALNO POLITIKO

Mojca Novak

Študij analitske sociologije na FSPN sem končala leta 1977 z diplomsko nalogo 'Družbene posledice gradnje nuklearne elektrarne v Krškem'; tu sem tudi magistrirala in doktorirala. Kot raziskovalka sem bila zaposlena na Inštitutu za sociologijo in Inštitutu za družbene vede pri FDV. Opravljala sem vodilne funkcije na Inštitutu RS za socialno varstvo, Visoki šoli za upravljanje in poslovanje v Novem mestu ter na Nacionalni agenciji RS za kakovost v visokem šolstvu. Pedagoško delo je zadevalo na naslednje tematike: sociologija, socialna politika in menedžment javnega sektorja; menedžment, projektni menedžment in socialni kapital na drugi stopnji; Social Problems and Social Policy na Univerzi v Varšavi. Delovala sem kot podpredsednica Evropske sociološke asociacije in ob tem tudi kot direktorica programa četrte konference te asocialcije, ki je bila leta 1999 v Amsterdamu, sodelovala sem v raziskovalnih projektih Evropske komisije (socialna izključenost) in Sveta Evrope (socialna zaščita).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Moj profesionalni profil se je oblikoval z empiričnim raziskovanjem na področju tehnološke modernizacije, revščine v okviru socialne stratifikacije in države blaginje v okviru socialne politike. Sociološko raziskovanje revščine je pokazalo, da so najpomembnejše določilnice tveganja revščine v Sloveniji nizka strokovna izobrazba in krajša delovna doba od polne ter to, da imajo revni prebivalci tudi skromna (po obsegu) in revna socialna omrežja, zaradi česar jim ta ne morejo nuditi zadostne socialne opore.

Raziskovanje revščine v okviru socialne stratifikacije in kakovosti življenja je prispevalo k odkritju drugačnih strukturnih značilnosti od prevladujočih (ekonomskih in etnografskih) spoznanj, po katerih sta bila starost in (ženski) spol temeljni določilnici revščine, saj je bilo do začetka devetdesetih let dvajsetega stoletja raziskovanje revščine v Sloveniji usmerjeno na etnografski in ekonomski vidik pojava. Analiza empiričnih podatkov, pridobljenih iz več anket o kakovosti življenja, je pokazala, da imata (nizka) strokovna izobrazba in (krajša od polne) delovna doba večji vpliv na tveganje revščine kot pa spol in starost.

Raziskovanje revščine v okviru omrežij socialnih opor prebivalstva Slovenije je pokazalo na nov vidik pojava, saj sta nov konceptualni okvir (socialna

omrežja in socialna opora) in velik vzorec anketirancev (vzorec 5.013 anketirancev in 32.400 članov omrežij) omogočila vzdržno statistično analizo subpopulacij in med njimi posebno ogroženih družbenih skupin. Pokazalo se je, da imajo revni posamezniki tudi revna socialna omrežja, ki so preobremenjena, da bi zmogla nuditi socialno ogroženim neformalno oporo. Ti izsledki in mnogi drugi, ki so bili pridobljeni z analizo podatkov o socialnih omrežjih in socialnih oporah prebivalcev Slovenije, so bili objavljeni v knjigi *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ki jo je leta 2004 izdal Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, uredila pa Mojca Novak.

Empirično raziskovanje revščine se je dopolnilo z analizo razvoja socialne politike, in sicer v smeri primerjalne analize razvoja programov socialnega zavarovanja v okvirih različnih modelov države blaginje. Analiza je pokazala, da slovenska država blaginja po svojem izvoru ni 'socialistična', kot se verjame ob sklicevanju na dograjeni Esping-Andersenov model države blaginje, ampak je v svojih temeljih in glavnih značilnostih še vedno adaptirani zavarovalniški (Bismarckov) model, ki je te značilnosti ohranil tudi po drugi svetovni vojni. Tega ni mogoče zanikati niti s pripoznavanjem nekaterih obrobnih značilnosti skandinavskega modela. Ugotovitve so bile objavljene v številnih publikacijah, med njimi tudi v *Reconsidering the socialist welfare state* (v Woodward, A., ur., Kohli, M., ur., 2001: *Inclusions and exclusions in European societies)*; *Viewing the reforming pensions schemes in Europe: a parallel development* (v Pieters, D., ur., *European social security and global politics*, 2001).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Raziskovanje procesov tehnološkega inoviranja v slovenskem gospodarstvu v sedemdesetih in osemdesetih letih dvajsetega stoletja je pokazalo na zaviralno vlogo politično podprtih dominantnih akterjev v gospodarstvu, ki niso bili zainteresirani za uvajanje radikalnih inovacij (izumov), saj bi njihova uvedba zahtevala tudi spremembo nosilcev moči. Celo več, izkazalo se je, da raziskovanja družbenih posledic tehnoloških sprememb ni mogoče omejiti samo na raven lokalne skupnosti ali pa podjetij kot proizvodnih enot. Oblikovanje konceptualnega modela, ki je bil nadgradnja teorij modernizacije in odvisnega razvoja (odvisnosti, nerazvitosti), in njegova metodološka aplikacija na raziskovanje procesov tehnološke modernizacije kot procesov dolgega trajanja sta se iztekla v ugotovitve o razvoju dualne slovenske ekonomije, kjer so bili nosilci prodornega in svetovno uspešnega razvoja tuji lastniki kapitala, medtem ko so lokalni lastniki prevladovali v lokalno usmerjeni ekonomiji. Pomembna značilnost dualne ekonomije pa je tudi primanjkljaj avtohtonih avtonomnih nosilcev sodobnega razvoja kot glavnega manjkajočega elementa modernizacije slovenskega družbenega

sistema. Tako je slovenska (industrijska) tehnološka odvisnost, kot se je kazala v obdobju po drugi svetovni vojni, posledica odvisne industrializacije in tehnološke modernizacije.

Uporaba nadgrajene kombinacije teorije modernizacije in teorije odvisnosti je bila v osemdesetih pa tudi devetdesetih letih dvajsetega stoletja neobičajna, saj sta se za analizo modernizacijskih procesov navadno uporabljali le teorija modernizacije za analizo zahodnega razvitega sveta (vključno z Japonsko) in teorija odvisnosti (nerazvitosti) za analizo manj razvitih in nerazvitih dežel tretjega sveta. Med znanimi analitiki modernizacije je bil ob koncu osemdesetih let le David Apter, ki je domneval, da teorija modernizacije sama ne zadostuje za pojasnjevanje razvoja manj razvitih družb zunaj prvega sveta. Kljub tej kompetentni domnevi so bile argumentacije Mojce Novak o modernizacijskem razvoju slovenske ekonomije po dualnem vzorcu spregledane, saj niso podpirale trditev o socializmu kot glavnem zaviralcu modernizacije.

Zgornje ugotovitve so bile objavljene tudi pod naslednjim naslovom: *Social systems without indigenous features? A contribution to neo-modernization theory* (v Sztompka, P., ur., 1998: *Building open society and perspectives of sociology in East-Central Europe*).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Navedeni primeri kažejo na izvorni problem znanosti, tj. da so na teoretski in aplikativno-operacionalni ravni sprejeti in podprti le tisti koncepti in teze, ki se skladajo z veljavnimi pogledi in interesi. Izkušnje kažejo na zanemarjanje izvornega smisla znanosti, da odpira prostor za nepredvidene dogodke in možnosti za nove, drugačne vpoglede v vzroke družbenih procesov in posledično na oblikovanje novih, ustreznejših rešitev za reševanje obstoječih družbenih problemov.

SOCIOLOŠKE KONSTRUKCIJE OKOLJA IN PROSTORA

Drago Kos

Raziskovalno se v okviru Centra za prostorsko sociologijo na FDV (prej FSPN) že od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjam s prostorsko sociologijo. Pozneje, sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, sem se usmeril tudi v okoljsko sociologijo z ambicijo, da bi prispeval k povezavi obeh področij. V tem času sem začel predavati prostorsko in okoljsko sociologijo na vseh treh študijskih stopnjah na FDV in nekaterih drugih fakultetah ljubljanske in mariborske, občasno pa tudi na nekaterih tujih univerzah. V letih 1995–1998 sem bil predsednik Slovenskega sociološkega društva, od leta 1986 pa do leta 2002 pa sem bil tudi predstavnik Slovenije (najprej Jugoslavije) v Raziskovalnem komiteju za urbano sociologijo in regionalni razvoj pri Mednarodni sociološki zvezi.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Težko bi poudaril eno ali dve svoji spoznanji, sem pa še kar zadovoljen, da sem se večinoma ukvarjal s temami, ki jim je pomen s časom naraščal. Časovna vzdržnost opažanj je po mojem mnenju eden najpomembnejših kriterijev za presojo njihove kakovosti. Na prvo mesto bi postavil »pravilno« in zgodnjo napoved nekaterih družbenih smernic in pojavov, npr. težave zaradi *specifičnih prostorskih modernizacijskih procesov* v Sloveniji, ki jih najbolj zgoščeno opisujem kot *»urbani primanjkljaj«*. Čeprav o tem v prostorskih strokah ni soglasja, pa je teza sprožila nekaj zanimivih razprav, zlasti ob izidu zbornika *O urbanizmu* (D. Kos »Neurbana nacija«, Krtina, 2007, ur. M. Dešman in I. Čerpes). Ta še vedno ne dovolj prepoznana in pojasnjena posebnost slovenskega prostorskega razvoja ima po mojem mnenju pozitivne in tudi veliko negativnih učinkov. *Legitimizacijske težave* formalno sistemskega delovanja, npr. načrtovanja in urejanja prostora, ter komplementaren razmah neformalnega delovanja, so naslednje, ne samo slovenske težave, s katerimi sem se ukvarjal v knjigi *Racionalnost neformalnega razvoja* (FDV, 1993). Ta tema je bila tudi stalnica številnih raziskav o bivanjsko-stanovanjskih izbirah ter urejanju in načrtovanju prostora, ki smo jih izvajali v okviru Centra za prostorsko sociologijo. S sodelovanjem pri pripravi priporočil za implementacijo Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah sem konkretiziral tezo o tem, da soodločanje (participacija) posameznikov in civilnodružbenih skupin pri vseh večjih posegih v okolje in prostor najučinkoviteje zvišuje

legitimizacijo odločanja (»Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora«, FDV, 2002; Aarhuška konvencija v Sloveniji, REC, 2002).

Vplive telematike na delo in bivanje sem raziskoval, še preden je v ekonomsko razvitejšem delu sveta informacijska »omreženost« splošno postala dejstvo (D. Kos idr. Neformalno delo, DE, Ljubljana, 1988). Informacijska preobremenjenost in posledična *»zmedena« refleksivnost posameznikov in institucij* v kompleksnih družbah visoke moderne je prav tako še vedno podcenjena tema, s katero se ukvarjam že dlje časa. Lepo jo je mogoče ilustrirati npr. z naraščajočo zmedenostjo potrošnikov pri presoji »zdrave oz. varne« prehrane (Delokalizacija vsakdanjega življenja. Teorija in praksa, 1995, letnik 32, številka 7/8). Upad prepričljivosti ideologije *»razsvetljenskega »napredka«*, ki se v prostoru/okolju kaže kot okoljska kriza, in nostalgično naivno oziranje v preteklost, ko so ljudje domnevno še živeli skladno s samim seboj in z naravo, je seveda tako velika tema, da je moj prispevek seveda minimalen, čeprav je to temeljni motiv nekaterih mojih besedil iz novejšega časa (Globalizacija utopij ali distopij, TiP, let. 51, posebna številka, 2014). Enako velja za tezo o (pre)visoki kompleksnosti integracijskih procesov (globalizacije), ki vodi v – zdi se – neobvladljive težave upravljanja družb in spodbuja nevarne regresije (Sustainable Development: Implementing Utopia?, Sociologija, vol. LIV, 2012).

Težava pri zgornjih samoocenah je seveda subjektivnost presoje in ponekod precejšna neskladnost s formalnim sistemom presoje kakovosti. Tu se odpira vprašanje, kaj je pravzaprav zaželen odziv v naši sociološki oz. širši skupnosti, ko vendar vsi vemo, da nekega stalnega, odprtega, sinergijskega razpravljalnega prostora pri nas dejansko ni. Zaradi tega ne preseneča, da sem se večkrat znašel v situaciji, ko sem kakšno svojo idejo, tezo, besedilo cenil, čeprav ni bilo nikakršnega odziva, nekajkrat, sicer res redko, pa se mi je zgodilo tudi nasprotno, da me je pozitivni odziv ali vsaj posredni komentar pozitivno presenetil.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Glede na izkušnje oz. odmevnost raziskovalnih rezultatov se mi zdi, da je bolj kot sama strokovna in znanstvena utemeljenost pomembneje, kje in kdaj je neko spoznanje objavljeno. Akademski sistem strokovnega publiciranja je očitno nekajkrat manj vpliven kot pa objava v popularnih medijih. Velika težava pri doseganju večje odmevnosti je minimalna sistemska interpenetracija, ki se še okrepi zaradi tradicionalnih vrtičkarskih razmejitev, kar zelo zmanjšuje sicer nujno interdisciplinarno sodelovanje pri pojasnjevanju sodobnih družbenih in drugih »kozmičnih« pojavov. Na osnovi svojih izkušenj bi si upal trditi, da je npr. interdisciplinarnost urejanja in načrtovanja prostorskih zadev nazadovala, da se dejansko krepi »samozadostno

»strokovnjaštvo«, ki za nazaj utemeljuje politično in kapitalsko konjunkturne projekte. Sociološke intervencije v prostor so še vedno velikokrat razumljene kot nekakšna »eksotika«, ki nam jo ponuja oz. celo vsiljuje družbeni in institucionalni okvir EU. Da je interdisciplinarna komunikacija mogoča in celo zaželena, pa nakazujejo sorazmerno dobro sprejemanje socioloških znanj na dodiplomskem študiju in še posebej podiplomskih nedružboslovnih študijih, pri katerih sem sodeloval oz. še sodelujem.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Samokritično lahko najprej odgovornost za izboljševanje tega ne preveč dobrega položaja sociologije naložimo sami sebi. Očitno je sociološka produkcija v splošni javnosti pa tudi pri odgovornejših subjektih dojeta kot hermetična, abstraktna, nerazumljiva, kar je poenostavljeno in zato pretežno napačno prevedeno v neuporabnost, odvečnost oz. neaplikativnost socioloških spoznanj. Odgovornost pa je seveda tudi na drugi strani, pri nesojenih uporabnikih sociološke produkcije. Zaradi veliko razlogov, ki so bili bežno že omenjeni, v detajle pa se na tem mestu ne moremo spuščati, postaja očitno, da v obdobju »konca velikih zgodb« prevladuje prepričanje, da kritična teoretska analiza in raziskovanje družbe v vseh njenih konstelacijah nista več potrebna niti smiselna in da naj sociologija, če zmore, prispeva samo k »tehničnemu«, obrtniškemu servisiranju družbe. Kritična in preveč radikalna sociologija, ki se še vedno ukvarja tudi z »velikimi zgodbami«, pa s svojim stalnim nerganjem na neki način »kvari igro« in jo je zato smiselno nadomestiti z bolj »kooperativnimi« disciplinami. Najboljši primer za to je vse bolj razširjeni pojav marketinško motiviranega delovanja tudi pri urejanju javnih zadev, zlasti pa še razmah bolj ali manj instrumentalnega »piarovstva«, ki nadomešča vsestransko interaktivno razpravo o veliko odprtih in tudi zelo dramatičnih vprašanjih.

SOCIOLOGIJA SPOLOV IN DRUŽBENOPOLITIČNA PRAKSA

Maca Jogan

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med pomembna *spoznanja* pri sociološkem raziskovanju in pojasnjevanju spolnega reda lahko uvrstim na integralni definiciji seksizma temelječ prikaz (shemo) reprodukcije androcentričnega reda (prvič predstavljen v znanstveni monografiji *Seksizem v vsakdanjem življenju*, 2001, 2), tabelo, ki kaže androcentrično pristranskost v ustvarjanju in uporabi znanja (prav tam, 3), ter nazorno shemo zveze med razredno in spolno neenakostjo (prvič predstavljeno v monografiji *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*, 1990, 98). Prva shema omogoča razumevanje delovanja kompleksne družbene strukture v ohranjanju moškosrediščnosti in razširja spoznavne vidike, ki so (bili) desetletja zoženi predvsem na socializacijo kot producenta družbene neenakosti spolov. Druga shema pa omogoča iskanje odgovorov na vprašanje, zakaj v spoznavanju in praktičnem delovanju ne prevladuje homogenost glede na (biološki) spol, in predvsem, zakaj se nekateri pojavi (kot sta npr. mizoginija in domače nasilje) tako težko odpravljajo (kljub normativnim možnostim v začetku 21. stoletja). Znotraj akademskega območja (npr. v medosebnem stiku pri mentorskem delu) in pri predstavljanju različnih vidikov spolne neenakosti širši javnosti sem se ob uporabi prej omenjenih spoznavnih pripomočkov velikokrat srečala s hvaležnim odrešilnim priznanjem: »Zdaj pa razumem.«, oziroma »Razumemo.«. Tako sem prispevala k uresničevanju ključne vloge sociologije (po M. Webru), ki naj bi ravno prispevala k razumevanju družbenih procesov.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pomembna praktično usmerjena *delovanja* so (bila) predvsem v uporabi in širjenju socioloških spoznanj na različnih področjih, pogosto dodatno spodbujena z lastnimi osebnimi izkušnjami, ko sem kot sociologinja (female sociologist), ne kot sociolog, hodila po karierni poti v moško vladani družbi ter s spoznavanjem izkušenj veliko drugih (zlasti depriviranih žensk).

Izmed dejavnosti, ki so vnesle več pravičnosti v spolno neenake možnosti delovanja žensk, naj omenim naslednje:

- ob obravnavi osnutka Statuta Univerze v Ljubljani (1971) je bil *sprejet moj predlog*, da se odsotnost zaradi izrabe porodniškega dopusta pri ženskah obravnava enako kot odsotnost moških kolegov, ko služijo redni vojaški rok, torej da se za toliko mesecev **podaljša** (re)elekcijska doba; več desetletij je bila takšna rešitev, ki je odpravljala očitno diskriminacijo po spolu v akademskem okolju, edinstvena v svetovnem merilu;
- z zakonsko regulacijo je bil potrjen moj predlog (1977), da se *porodniški dopust za dva ali več živorojenih otrok ustrezno podaljša;* s tem je bila vsaj delno odpravljena diskriminacija (zlasti zaposlenih) mater dvojčkov v primerjavi z drugimi materami;
- splošno izjemno pozitivno vlogo je odigral *predlog za podaljšanje porodniškega (in starševskega) dopusta na eno leto;* ta predlog je nastal na podlagi rezultatov interdisciplinarnega projekta *Biosocialna reprodukcija in porodniški dopust* (1985), ki sva ga vodila skupaj z dr. J. Malačičem z Ekonomske fakultete UL; s 1. 1. 1986 je bil zakonsko določen predlagani čas dopusta, kar je prispevalo k boljši kakovosti družinskega življenja in zgodnjega otroštva.

Praktično pomembno je (bilo) tudi moje dolgoletno *ozaveščanje* najrazličnejših kategorij o spolni neenakosti/diskriminaciji v pedagoškem procesu na fakulteti in tudi zunaj akademskega prostora. Na FSPN sem v drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja pripravila več izbirnih predmetov, s katerimi sem spodbujala zanimanje in občutljivost za družbeno neenakost spolov (npr. 1987/88 *žensko vprašanje v preteklosti in sedanjosti*, 1989/90 *lik ženske v množičnih medijih*) ter tudi organizirala podiplomski program s*eksizem kot (sodobna) tradicija*. Zunaj fakultete pa sem s problematiko diskriminacije po spolu seznanjala najširšo javnost od sredine sedemdesetih let naprej prek radijskih oddaj (zgoščeno npr. s ciklom oddaj leta 1983), z nastopi v TV-oddajah v živo (npr. 1978 in 1980) in z veliko predavanji za »ciljno specifične javnosti«, kot so (bile): osnovnošolski in srednješolski učitelji, članice Gasilske zveze Slovenije, kmetice, učiteljice gospodinjstva, družinski zdravniki in zdravnice, člani klubov OZN itn. Največje priznanje za to vrsto delovanja je bilo sporočilo ene izmed udeleženk predavanja kmečkim ženskam o cerkvi, ženskah in o religiji (1994): »Gospa, vi bi nam morali predavati s prižnice, ne pa duhovniki« (*Sociologija in seksizem*, 2014, 206).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Kljub mojim resnim prizadevanjem (2001, ko je bila ustanovljena Komisija za sociološko terminologijo, in pozneje) pa ni bilo ustreznega odziva v obravnavi terminoloških vprašanj v sociologiji. Ta naloga vsekakor ostaja pred sociologijo v slovenskem znanstvenem okolju.

Med ovirami za uveljavljanje socioloških spoznanj v slovenski družbi naj najprej omenim znotrajznanstvene: večkrat prešibka razumljivost v pojasnjevanju (metodološko vrhunsko izpeljanih) izsledkov raziskovanja (vzrok za to je vedno bolj uveljavljena »angloslovenščina«); odsotnost marsikaterega spoznanja o slovenskem prebivalstvu v slovenskem jeziku (zaradi načina merjenja znanstvene uspešnosti in pritiska na objavljanje v tujem jeziku); nespoštovanje starejše in novejše slovenske sociološke dediščine. Med zunajznanstvenimi ovirami pa ni mogoče spregledati povečevanja antiintelektualizma, zlasti po državni osamosvojitvi, ter (anarhične in nekritične) odprtosti do vsega, kar se pripisuje »razvitim demokracijam«.

In še osebna ovira, s katero se srečujem pol stoletja: odsotnost podpornih organizacijskih mehanizmov (ker sama nisem imela velikih projektov). Med ovire v preteklosti lahko prištejem tudi izključevanje in izoliranost na fakulteti (tudi z vidika istospolno zaposlenih) ter različne oblike šikaniranja (zlasti v začetku 90. let prejšnjega stoletja), ki pa sem jih (vendarle uspešno) preživela.

»POSTAJANJE-ZNANSTVENICA«: MED FEMINISTIČNIM DRUŽBENIM DELOVANJEM IN TEORIJAMI SPOLOV

Renata Šribar

Po diplomi iz primerjalne književnosti in literarne teorije ter angleškega jezika s književnostjo (UNI LJ, FF, 1983) sem po daljšem delovnem obdobju magistrirala iz sociologije kulture (UNI LJ, FF) in nato doktorirala iz antropologije vsakdanjega življenja (ISH – Institutum Studiorum Humanitatis). Publicističnim izkušnjam in oglaševanju na uredniškem položaju (ČGP Delo – Stik, Studio Marketing) je sledil samostojni kulturniški status pri MK in za njim status zasebne raziskovalke pri ARRS (2004–2012). Od leta 2012 naprej imam honorarne pedagoške obveznosti (UNI MB, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo, UNI LJ, Pedagoški fakulteta, Oddelek za predšolsko vzgojo, in AMEU-ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij). Raziskovalno se posvečam feministični subjektivaciji, prisotnosti žensk v jeziku, družbenim pogojem možnosti znanstvenic, uporu in družbenim hierarhijam, etični in odgovorni znanosti (mdr. delo za Komisijo za ženske v znanosti pri MIZŠ in EIGE, Evropski inštitut za enakost spolov).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Kot antropologinjo in sociologinjo me zaznamujeta dve temeljni odtujitvi – prva je disciplinarna, druga poklicna. Sociologinja in antropologinja sem samo v okviru študijev spolov in feministične teorije; ti niso disciplinarno omejujoči, presegajo tudi samo interdisciplinarnost ter skupaj s kritičnimi feminističnimi teorijami družbe in sodobnimi etnografijami oblikujejo novo, heterogeno polje transdisciplinarnosti. Problematika spolov poleg področno zaznamovane refleksije in raziskovanja tako izziva sam red disciplin, ved; premestitev onkraj, tako kot je v zgodovini človeške vednosti že velikokrat bilo, ponovno kliče k rekonceptualizaciji znanosti in soodvisni družbeni transformaciji. Kar me je zares pritegnilo k znanstveni refleksiji (sredi devetdesetih pri nas še omalovaževan vnos izkušnje v delujoči spregi z vednostjo subjekta raziskovanja), se je končno utrdilo in nadgradilo z medpresečno raziskovalno perspektivo (mdr. McCall, The Complexity of Intersectionality, 2005), ki je zdaj že široko uporabljena, in s feministično-teoretsko razgradnjo dihotomičnega in hierarhičnega odnosa med subjektom in objektom raziskovanja (Haraway, Opice, kiborgi in ženske, 1999). Skozi tematizacijo medpresečnosti družbenih lokacij subjekta se je obogatilo

sociološko spoznavanje diskriminacij in izključevanj, in kot že nekaj časa poudarjam sama, prav tako tudi teoretski in transdisciplinarni vpogled v kompleksni položaj raziskovalke in raziskovalca, ki na mnogotere načine zaznamuje njegova ali njena spoznanja in spoznavna orodja pa njen ali njegov vstop v znanstvenoraziskovalni in pedagoški proces ter odnos z »objekti« (»Medpresečnost perspektiv spola, žensk in etike v znanosti«, prispevek na posvetu, 2014). Prepričana sem, da vzpostavitev tovrstne avtoetnografske razsežnosti medpresečnega pristopa, ki jo lahko najbolje utrjujem pri delu s študentkami, ne bi bila mogoča, če ne bi temeljila na platformi razumevanja pornografizacije kulture tudi na površini lastnega telesa, na »lastni koži«. Bibliografsko je zapisana v objavljeni nadgrajeni doktorski disertaciji (O pornografiji: Pornokonstrukcija in feministična rekonstrukcija seksualnosti, 2006). Delo je še bolj kot k raziskovalnim samoumestitvam prispevalo k novim opredelitvam pornografizirane seksualnosti in s tem h kulturnemu preobratu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pri tematizaciji neuspeha je nujno izpostaviti drugo izmed dveh na začetku naznanjenih odtujitev. Nezadostnost znanosti kot plačljivega dela v sferi, ki naj bi jo strukturirali konstruktivni odnosi na vseh ravneh, a je ne, je zame stanje in obenem tematsko območje, v katerem so bili objavljeni raziskovalni rezultati sprejeti samo na retorični ravni. V Sloveniji nikdar niso bili vzeti v nadaljnjo obravnavo ali aplicirani v upravljanje in prakso znanosti, pa naj je šlo za vpogled v manke statusa zasebnih raziskovalk in raziskovalcev (Družbenostrukturne in eksterne ideološke prepreke v karierah in življenjih zasebnih raziskovalk, 2007) ali analizo z vizijo boljše interdiskurzivne matrice znanosti, v kateri s(m)o znanstvenice prav tako obravnavane kot modul (Raziskovanje skozi feministično etiko, z Valerijo Vendramin, 2012; Konceptualno sodelovanje med ženskami: »mejnost« in »feministična presežna subjektivizacija«, 2013). Odtujitev, ki se odraža v neplačanem, podplačanem in nerednem delu ter zavračanju ali zoženem privzemanju bolj družbeno-transformativnih plodov raziskovanja, ni prostovoljna. Je strukturna, a obenem povezana z izključevalno individualno usmerjenostjo h kakovostnim delovnim odnosom, transparentnosti v vzpostavljanju timov in odločanju ter upravljanju v vseh fazah znanstvenoraziskovalnega postopka. Biti znanstvenica je tako zame trajno imaginarno stanje nekje vmes med realnima *nujno je vedeti* (tj. teorijo) in *lahko kaj storiš* (tj. civilnodružbenim delovanjem) z občasnimi vložki plačanega projektnega raziskovalnega dela. Vzdržnost poklica na simbolni, včasih tudi na materialni ravni zagotavljajo povratne informacije v tujini in iz tujine. Tako sta razgradnja spolnih diskriminacij in problem zlorab na vodilnih položajih, ki sem ju vštela v refleksijo

ter norme etične in odgovorne znanosti (ali »raziskovalne integritete«), nemudoma pozitivno odmevala na globalni ravni (»How to understand Singapore statement?« Internal proposal to the Organizing Committee of the WCRI – World Conference on Research Integrity, Rio de Janeiro, 2015).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Manipulacija, »neupravičeno pridobivanje koristi« v znanstvenem raziskovanju, koruptivnost in klientelizem so bili kodirani kot tiho sprejeti prijemi v formiranju znanstvene vplivnosti. Nakazanega tihega konsenza ni več mogoče uveljavljati pred pričami brez zadržkov; prakse kljub pospeševanju govora o etiki in »raziskovalni integriteti« ostajajo nespremenjene in bodo take predvidoma ostale vse do normativnega preoblikovanja meril za kakovost raziskovalnega in tudi pedagoškega dela. Specifičnost obravnavanega področja je dovolj natančno zavedanje o subtilnih kršitvah načel etične in odgovorne znanosti, kar najpogosteje na polju STEM (naravoslovja, tehnologije, inženirstva in matematike) ne drži. Obenem je močnejša tudi ozaveščenost o naravi predpisov in norm ter njihove moči. Gre za dva nasprotujoča si diskurza, ki se na individualni ravni kažeta v samopercepciji in ravnanju klinč. Razrešen je z namernim ali inertno podredljivim zanemarjanjem nenapisanih ali zapisanih etičnih meril delovanja ali pa se zgosti v ambivalentno držo. To so izkazovale nekatere kolegice, respondentke v raziskavi, ki sem jo opravljala pri nas in izza meje z Italijo. Nekaj indikativnih izjav lahko tule povzamem z »razumem se kot etična, a sem, vsaj deloma, podložna strukturnim zapovedim o znanstveni uspešnosti«. Neodmevnost že predhodno navedene objave (2013) kaže na slovensko specifičnost v obči industrializaciji, birokratizaciji in v menedžeriranju znanosti: potlačitev ali zavestno zanikanje znanstvenoraziskovalnih ugotovitev, ki samo v sledeh odstopajo od oblastniško določenih meja, do kod se sme in kaj mora ostati v zoni molka.

SAMOSTOJNA RAZISKOVALKA O UPORABNEM SOCIOLOŠKEM RAZISKOVANJU

Darka Podmenik

Sem dr. sociologije, mag. komunikologije, sodelavka Inštituta za razvojne in strateške analize, trenutno vodja slovenskih timov evropskih projektov ETHOS in UC-Crowd. Pomembnejši projekti po časovnem razporedu in ustanovah zaposlitve so naslednji: 1971–1973: absolventka, stažistka, FSPN, diplomsko delo *Interpretacije koeficienta korelacije*,[1] mentor: prof. Veljko Rus; 1974–1976: projekt: *Prostovoljno preventivno in socialno-terapevtsko delo z otroki*, ISF; 1981–1983: *Družbeno-ekonomski položaj slovenske knjige,* RCS; 1984–1989: magistrska naloga, mentor: prof. Slavko Splichal: *Vloga knjige v množični kulturi;* mlada raziskovalka: *Teoretične in metodološke osnove komunikologije*, doktorska kandidatka: *Javnost v samoupravnem socializmu*, FSPN; 1990–1992: samostojna kulturna delavka, prevajalka, raziskovalka: *Vloga javnosti v nastajajoči demokraciji (po volitvah 1990),* ZPS; 1993–1995: projekt *Kvaliteta visokega šolstva*, CRU; 1996–2008: zasebna raziskovalka, od leta 2008 naprej: inštitut IRSA.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

»Independent researcher«, status za znanstvenoraziskovalno delo, ki sem ga opravljala, se pri nas ni uveljavil, ampak smo, vključno z mojimi prizadevanji, uspeli formalizirati »zasebne raziskovalce«. Tega si ne štejem posebno v čast, ker je ministrstvo izenačilo ta status z zasebnimi podjetniki. T. i. samostojni raziskovalci v zahodni Evropi in ZDA so bili prepoznani za institucionalno neodvisne, specializirane in izkušenjsko profilirane družboslovce, ki so glede na svoja specialna znanja sodelovali v velikih mednarodnih projektih. Zasebni raziskovalci smo bili »zasebniki«, nekonkurenčni kolegom »honorarcem«, in prisiljeni sprejeti delo, ne glede na specializacijo. V zadnjih desetih letih smo se iz statusa umaknili skoraj vsi družboslovci, naši nasledniki pa so se prisiljeni zaposlovati v nestabilne, začasne in prekerne zaposlitve.

Kot absolventka in raziskovalka sem verjela, da je mogoče sociološka znanja kvantificirati, ter dodatno študirala statistiko in računalništvo. Da to ni uresničljivo, sem spoznala že med pripravo doktorske naloge na FSPN.

1 Objave po letih so dostopne na: http://splet02.izum.si/cobiss/BibPersonal.jsp?init=t&code =&type=conor.

Spominjam se dveh pomembnih »opozoril« iz tega obdobja: prof. Momirović[2] je na enem izmed svojih predavanj povedal, da se je zaradi osredinjenosti na statistiko moral odpovedati psihologiji. Prof. Veljko Rus pa je komentiral moje pritoževanje, da ne najdem »mostu« med teorijo in empirijo: »Med teorijo in empirijo je vedno salta morale, ki jo izvedeš bolj ali manj elegantno«.

Pri naslednjem zaposlovalcu – takratnem ISF – sem bila vključena v terensko raziskavo in raziskovalni tim psihologov, s katerimi smo razvijali kvalitativne metode. S takratnim kolegom in poznejšim življenjskim partnerjem Franetom Adamom sva nekaj let sodelovala pri uvajanju kvalitativnih metod v sociologijo in v soavtorstvu napisala več znanstvenih prispevkov.[3]

Kot aplikativna raziskovalka sem samostojno in v timu sodelovala pri več kot desetih raziskavah na različnih družbenih področjih, in sicer v času pred osamosvojitvijo in po njej; izsledki so bili neposredno uporabljivi. Med drugimi: *Družbeno-ekonomski položaj slovenske knjige*; *Vloga javnosti v nastajajoči demokraciji* (*1990–1992*); evalvacijski načrt za *kakovost visokega šolstva*; *Evalvacija znanstvenoraziskovalne dejavnosti v visokem šolstvu; Samoevalvacija javnih raziskovalnih zavodov*; *Slovenska nacija in kolektivne identitete* (*1995–1996*); CRP *Neposredne oblike demokracije in aktivno državljanstvo na lokalni ravni*; CRP *Evalvacija naložb v izobrazbeni kapital in mladinski trg dela* s ponovitvijo, izsledki obeh objavljeni v Kako do ustrezne zaposlitve? Diplomanti v času družbene krize, IRSA, 2013.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Žal so te in druge raziskave ostale neuporabljene; če posplošim: uporabne sociološke raziskave ostajajo pri nas neuporabljene, čeprav bi njihovi izsledki izboljšali poteke in rezultate različnih nacionalnih politik in posledično tudi družbenih trendov. Kaže, da so slovenski politično-upravni izvrševalci nedostopni za informacije in dognanja znanstvenih virov, izključenih iz političnih krogotokov. To je mogoče opaziti tudi pri večini kolegov/-ic, sociologov/-inj na politično-upravljavskih položajih. Pred tridesetimi leti sem v soavtorstvu napisala prispevek o prevladi političnega (sub)sistema nad znanstvenim, ki je aktualen še danes.[4]

Bolj kot za izsledke uporabnega empiričnega raziskovanja so (bili) politiki dovzetni za aktivizem. Še posebej v času pred slovensko osamosvojitvijo smo bili nekateri družboslovci deležni političnih sankcij, ki so se izvajale tudi

2 Prof. Konstantin Momirović, ustanovitelj SRC l. 1971 in Zagrebške statistične šole.

3 Adam in Podmenik: Qualitative research in a changing epistemic context. The case of a small social science community. *Forum qualitative Sozialforschung*, 2005.

4 *Jugoslovanska družba med politično in ekonomsko »racionalnostjo«*, 1983.

prek VIŠ-ustanov (verjetno pogosteje za partijske nečlane/-ice). Kot primer lahko navedem svoje aktivistično in publicistično delovanje v okviru Sekcije za socialna gibanja v okviru SSD, ki me je stalo mojega prvega doktorata in začasne zaposlitve na FDV. Res, da nisem upoštevala »dobronamernih« svaril nadrejenih in je bilo kazen pričakovati. A na način njene izvedbe sem bila popolnoma nepripravljena (obstaja dostopna dokumentacija).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na svoji dolgi in ovinkasti »karierni poti« v okviru sociologije sem prispevala k njenemu prepoznavanju na metodološki in teoretski ravni. Vztrajno sem si prizadevala za uporabo njenih empiričnih dognanj. Slovenska sociologija je bila in je še apologetska, a v času po marksističnem enoumju je bil prenos novih spoznanj v slovenski prostor pogumno in napredno početje. Še posebej, ko smo s pretanjenim posluhom izbirali novosti, aktualne za družbe za železno zaveso, npr. razprave o civilni družbi. V zadnjem času sociologi/-nje tega ne počnemo. Mlajšim začasne in druge negotove zaposlitve preprečujejo kontinuirano in angažirano delo; starejši, ki so sredi ali na koncu stabilnih karier, pa so zavezani matičnim ustanovam in/ali posameznim političnim opcijam. Take pripadnosti pa so (spo)znanjsko omejujoče.

Sociologija je »speča« znanost, ki ni ne pozitivna in ne postmoderna, ampak neuveljavljena kot samostojna znanstveno-empirična disciplina. To kažejo nedokončana dela velikih sociologov, ki so (bila) po časovni, kadrovski, znanjski in po finančni zahtevnosti enaka večjim projektom naravoslovno-tehniških ved.[5] V globalni atmosferi tehnološke evforije je nezamisljivo, da bi finančniki financirali raziskave o družbi v primerljivih zneskih kot npr. nanotehnologijo, astrofiziko itn. Financirajo pa se *evropske raziskave*, med njimi tudi večje in z velikimi ambicijami. A njihove vsebine definirajo evropske politike, organizacijsko-izvedbene postopke pa vodijo evropske in nacionalne birokracije. Med nami, raziskovalci v evropskih projektih, se je uveljavilo reklo *Več papirologije kot raziskovanja in vse konča na policah evropskih birokratov*.

5 Npr. Bourdieuju je uspelo objaviti *rezultate* dolgoletnega teoretično-empiričnega dela v *Distinction*, a rezultati zadnjih raziskav njegove »šole« so objavljeni fragmentarno in brez krovne teorije; Luckmannovo dolgotrajno preverjanje izvirnega metodološkega pristopa k verifikaciji teorije vsakdanjega življenja je zaradi materialnih ovir ostalo nedokončano.

SPODBUJATI ZANIMANJE ZA DRUŽBENA IN OBČEČLOVEŠKA VPRAŠANJA

Aldo Černigoj

Diplomiral sem leta 1967 na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in sicer iz sociologije in filozofije (pod B). Moja pot službovanja in dela je bila pestra. Po končani prvi stopnji študija sem se – prehodno – zaposlil pri občinskem odboru SZDL Ajdovščina. Nekaj več kot deset let sem bil v šolstvu: kot učitelj, profesor in ravnatelj srednje šole. Delal sem tudi na Zavodu za zaposlovanje Koper in bil en mandat glavni urednik revije Obala. Največ časa pa sem bil kot strokovni delavec in potem kot član izvršnega sveta na Skupnosti obalnih občin Koper zadolžen za področje družbenih dejavnosti in v okviru tega tudi za razvoj visokega šolstva v slovenski Istri. V zadnjih letih pa je moje zanimanje posvečeno literaturi. V svojih knjigah *Večer pri Maticavih*, *Čas ob zori* in *Po dnevu noč* sem razvil svoj prepoznaven pripovedni način – notranji monolog – v obliki, ki v literaturi ni posebno pogost. S krajšimi sestavki sem se občasno odzival tudi na aktualne dogodke.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na sorazmerno dober odziv so naletele vse tri moje knjige. V njih se lotevam nekaterih perečih družbenih vprašanj. V svoji tretji knjigi sem literariziral obdobje osemdesetih let prejšnjega stoletja. Moje zanimanje je namenjeno doživljanju prehoda iz socialističnega samoupravnega sistema v sistem parlamentarne demokracije in kapitalizma. Izpostavil pa sem tudi nasilje nad ženskami, ki je v veliki meri prav sociološki problem (oblika družine, preobremenjenost žensk, socialna stiska, stanovanja).

S poučevanjem sociologije in filozofije je bilo mogoče v dijakih vzbuditi veliko zanimanje za družbena in občečloveška vprašanja. Več mojih dijakov je pozneje študiralo filozofijo, sociologijo ali novinarstvo in se uveljavilo na teh področjih. Seveda pa ti predmeti v tistem času niso mogli biti drugačni kot ideološko obarvani in se jih je razumelo kot utrjevanje uradne ideologije.

Veliko in uspešno sem delal za razvoj visokega šolstva v slovenski Istri. Za ta namen sem izdelal več analiz in krajših študij, za kar sem s pridom uporabil svoje znanje statistike in metodologije. K delu sem pritegnil več oseb, ki so se pozneje uveljavile pri nadaljnjem razvoju visokošolskega izobraževanja in vodenju univerze. V tem času smo postavili temelje za Univerzo na Primorskem.

Dober odziv je bil na nekaj mojih manjših sociioloških raziskav.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Kot večina ravnateljev šol tistega časa sem moral veliko svojega dela in moči nameniti urejanju materialnih vprašanj (gradnja, oprema), kar je šlo na račun pedagoškega dela. Mislim, da v samoupravnem sistemu vodilni nismo imeli dovolj vzvodov za učinkovito organiziranje dela.

Pri reviji Obala, ki ni mogla obstati kot samostojna revija, in pri nekaterih neuspešnih poskusih ustanovitve oddelkov visokošolskega študija se je pokazalo, da v razvoju družbe ni mogoče nič prehitevati. Še posebej je potrebna določena gostota kadrov.

Ob svojem literarnem in publicističnem pisanju sem seveda zadel ob nekatera vprašanja jezika. V tem sestavku pa bom izpostavil le tri, ki so v veliki meri družbeno pogojena. Nanje do zdaj še ni bilo pravega odziva.

a) Danes se za oslavljanje staršev uveljavlja dvojica besed *mama – oče,* takrat pa ena beseda iz ene, druga pa iz druge dvojice poimenovanja tega sorodstvenega odnosa (*mama – tata (ata)* in *mati – oče*). Beseda *mama* je prvinska. Tožeči klic *mama* spontano prihaja iz ust majhnih otrok iz različnih jezikovnih skupnosti in posreduje konkretno nujno zahtevo po dojenju. *Tata (oče)* pa je bil vedno bolj odtujen. Sam govorim in pišem *mama – tata*.

b) Pred uvedbo priimkov so se ljudje ogovarjali s hišnimi imeni. Takrat sta moški in ženska oba enako pripadala isti domačiji, rodbini (Kovačev, Kovačeva). Z uvedbo priimkov (v Avstriji so postali obvezni leta 1782 s patentom cesarja Jožefa II., nastajali pa so seveda že veliko prej) pa se je to spremenilo. Priimek (Kovač) je dobil poglavar družine, žena pa mu je bila formalno in tudi dejansko podrejena; bila je njegova (Kovačeva).

Priimki so bili takrat načelno moškega spola. Zato pride pri njihovi uporabi za ženske do neskladja – ko se rabi moška oblika priimka za ženske osebe.

Danes se skoraj vedno za oslavljanje žensk uporablja posamostaljena oblika svojilnega pridevnika iz ustreznega lastnega imena s priponskim obrazilom -ova/-eva (Mazejeva, Bratuškova, Kvedrova itn.), ki jo Slovenski pravopis navaja kot možnost na drugem mestu. Še posebno to moti, ko gre za znane tuje osebe (Rajsova, Campbellova, Merklova), še bolj pa, ko gre za kitajske priimke (Lijeva – od Huang Li). To se pač sliši le malo preveč po domače. Najzvestejši uporabniki te oblike so športni novinarji.

Oblika oslavljanja žensk s priimki z obrazilom -ova/-eva ima seveda prizvok družbene podrejenosti žensk. To je pač forma, ki je bila skladna z vsebino teh odnosov stoletja nazaj, ko so bile ženske še kako »pozabljena polovica«.

Sam uporabljam obliko, ki jo tudi Slovenski pravopis ponuja na prvem mestu, tj. ko se navedeta ime in priimek, pregiba pa se samo ime (Marija Kovač, Marije Kovač …).

c) Ugotavljam, da za Primorsko ni nobeden naredil tistega, kar so naredili za Dolenjsko Trubar, za Gorenjsko Prešeren in za Štajersko Slomšek. Primorci takrat slovenskega knjižnega jezika skoraj nismo soustvarjali, ampak smo se ga vedno le učili; to pa je velika škoda za slovenski jezik. Vzrok je v tem, da je bila Primorska stoletja razcepljena na več upravnih enot ali držav in ni imela enotnega središča. Komaj po tem, ko je leta 1719 Trst postal svobodno pristanišče in se je zelo hitro razvijal, je vplival na združevanje in razvoj Primorske.

V svojih knjigah in člankih se v besedju in skladnji skušam približati značilnostim primorskih govorov. Tako namesto obče uveljavljenih besed: *zlasti, zopet, takoj, vedno, torej* itn. uporabljam bolj naše, primorsko obarvane sopomenke teh besed, kot so: *še posebno, spet, brž, zmerom, tedaj* itn. Svoje razmišljanje o tem vprašanju sem obrazložil na 22. primorskih slavističnih dnevih.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Potreba po socioloških raziskavah in spoznanjih nastane komaj v zadosti razviti in strukturirani družbi. Tako v šestdesetih letih prejšnjega stoletja moj poskus, da bi delal sociološke raziskave v okviru Socialistične zveze, ni uspel.

V povezavi z jezikovnimi vprašanji ugotavljam, da je slavistična srenja še zmeraj preveč zaprta vase in pod vplivom nekaterih bolj patriarhalno usmerjenih avtoritet.

Na kratko sem predstavil nekaj obdobij v svojem službovanju in delu ter izpostavil nekatere probleme, s katerimi sem se spoprijemal ter jih skušal tudi sociološko razumeti in reševati.

SPOZNANJA SOCIOLOGOV/-INJ S PODROČIJ ZNANOSTI, KULTURE IN RELIGIJE

Prevladujoča vsebina prispevkov zadeva področja kulture in religije. Napisali so jih raziskovalci oziroma profesorji ali pa tudi tisti, ki so se angažirali v javnem kulturnem delovanju. Ker s tem posegajo na področje nasprotujočih si ideološko-političnih usmeritev, je pomembno, da avtorji tudi v tem pogledu zastopajo različne pristope oziroma vrednote. S posebnim spoštovanjem do avtorja, ki je s svojo ustvarjalnostjo presegal vse znanstvenodisciplinarne zamejitve, pa naj tukaj zapišem, da je tik pred svojim slovesom kolega Aleš Debeljak napisal svoj prispevek Kritična misel med religijo in kulturo.

ZNANSTVENO DELOVANJE, STROKOVNA JAVNOST IN PRENOS ZNANJA V DRUŽBENO PRAKSO

Franc Mali

Na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani že več kot trideset let raziskujem in tudi poučujem teme s področja sociologije znanosti. Kot sociolog znanosti sem se v svoji profesionalni karieri ukvarjal z zelo splošnimi teoretskimi vprašanji s področja teorije znanosti, ki dejansko mejijo na filozofijo znanosti, ravno tako z vrsto empiričnih raziskovanj, ki se nanašajo na analizo socioloških dejavnikov razvoja znanosti in tehnologije v Sloveniji pa tudi širše v Evropi.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na svojem ožjem disciplinarnem področju sem bil z vidika sočasne odzivnosti v teoriji in praksi še najuspešnejši v družbenosistemskih analizah kategorije znanstvenega vedenja in mehanizmov prenosa znanja iz akademske sfere znanosti v industrijo oziroma v širše družbeno okolje. V okviru teoretskih razlag in empirične uporabe posameznih socioloških kategorij in konceptov, kot so: trojna spirala, znanstvena evalvacija, transdisciplinarno znanstveno vedenje, razvoj konvergentnih tehnologij, etična vprašanja biogenetskih znanosti, sem v slovenski strokovni javnosti v marsičem prebijal led. S tega tematskega področja imam v svoji znanstveni bibliografiji tudi daleč največ objav v mednarodnih (Science Studies, Journal for Science and Technology Studies, Science Communication, Innovation – The European Journal of Social Science Research, Nanoethics, Scientometrics, Journal of the Association for Information Science and Technology, Neuroethics …) in domačih (Teorija in praksa, Družboslovne razprave, Anthropos, Časopis za kritiko znanosti …) družboslovnih znanstvenih revijah. Ne morem tudi mimo omembe dveh svojih knjig v slovenskem jeziku, tj. Znanost kot sistemski del družbe (1994) in Razvoj moderne znanosti (2002). Moji rezultati raziskovanj na tem tematskem področju sociologije znanosti so dosegli odziv v širši evropski skupnosti sociologov, tudi zaradi moje izjemno aktivne vloge v Sekciji za sociologijo znanosti (SSTNET) pri Evropskem sociološkem združenju (ESA). Bil sem namreč dolgoletni član njegovega izvršnega odbora.

Veliko zadovoljstvo pri mojem profesionalnem delu mi je predstavljal kakršni koli, čeprav kritični odziv prakse na rezultate mojega raziskovanja. Ocenjujem, da so posamezne strokovne službe v slovenskih vladnih

in paradržavnih ustanovah, ki so bile zadolžene za vodenje raziskovalno--razvojne politike pri nas, v posameznih obdobjih pokazale precej visoko stopnjo zanimanje za moje raziskovanje. Seveda je šlo za občasna in ne trajna zanimanja. Seveda težko ocenjujem, ali so bili – in v kolikšni meri – rezultati mojih raziskovanj kakršna koli strokovna opora za sprejemanje katere izmed odločitev, ki zadevajo raziskovalno-razvojno politiko, dejstvo pa je, da sem ravno na tem področju svojega profesionalnega ukvarjanja pripravil največ strokovnih ekspertiz. Tovrstne obsežne ekspertize so vključevale empirično podprte analize, ki so se nanašale na delovanje znanstvene skupnosti v Sloveniji, s poudarkom na različnih mehanizmih in instrumentih prenosa znanja v družbeno prakso (vloga znanstvenih centrov odličnosti itn.), sociioloških analizah različnih vidikov zaščite intelektualne lastnine na področju temeljne znanosti ter na znanstvenih kazalnikih merjenja znanstvene odličnosti in znanstvene produktivnosti itn. Pri teh temah sem dosegel najproduktivnejši spoj z družbeno prakso.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Veliko svojega raziskovalnega napora sem v določeni fazi svoje profesionalne kariere namenil epistemologiji družbenih ved. Izdal sem tudi knjigo s tem naslovom, ki je izšla pri Založbi FDV. V svojih raziskovanjih s področja epistemologije znanosti sem zelo obsežno elaboriral vprašanja, ki zadevajo razliko med spoznavno strukturo nomotetičnih in ideografskih družbenih ved. V okviru svojih teoretskih preučevanj teh kompleksnih vprašanj sem skušal pokazati, da morajo današnje smernice razvoja kognitivne strukture družbenih ved iti po poti povezovanja nomološko-deduktivnih in hermenevtičnih tipov spoznanja, na kar so opozorili že sociološki klasiki. (Zaradi tega razloga v svojih teoretskih analizah namenjam veliko prostora metodološkim spisom Maxa Webra). Nič manj pomembno se mi ne zdi v kognitivni strukturi modernih družboslovnih znanosti poudarjati vlogo inter- in transdisciplinarnih tipov vedenja in seveda – kot sestavni del znanstvene aksiologije – družbene odgovornosti znanosti. Treba je upoštevati, da se bodo v prihodnosti vedno bolj vzpostavljale simetrične povezave med posameznimi znanstvenimi področji in disciplinami. V okviru take simetrije se bo težilo k ukinjanju prevlade hierarhičnih in redukcionističnih epistemoloških principov v strukturi znanstvenega vedenja. Menim, da te abstraktne in na neki način bolj teoretsko-spekulativne teme, katerim sem v svoji profesionalni karieri namenil veliko intelektualnih naporov, niso našle nekega večjega odziva v ožji, kaj šele širši strokovni javnosti. Eden izmed razlogov je, da pretirana specializacija in fragmentacija družboslovnega raziskovanja, ki smo ji priča danes na univerzi, tudi zaradi bolonjske reforme nima posluha za splošna epistemološka vprašanja znanosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociologija znanosti lahko z vidika praktične uporabnosti še največ prispeva kot strokovna opora odločitvam družbenih akterjev, ki skrbijo za družbeno regulacijo znanosti in tehnologije. V tej luči ocenjujem kot največjo pomanjkljivost za sorazmerno majhno razpoznavnost spoznanj sociologije znanosti v širši slovenski javnosti (odgovornost za to stanje je seveda tudi na strani nas, sociologov znanosti) predvsem nerazvitost neke odprte družbene »agore«, ki bi spodbujala javno diskusijo o vseh družbenih koristih in (tudi) tveganjih, ki so povezana z razvojem novih znanosti in tehnologij. Ravno tako se moramo zavedati, da je intenzivnost vključevanja spoznanj s področja sociologije znanosti v prakso odvisna, zlasti v majhnih državah, kot je Slovenija, od zavedanja vsakokratne (aktualne) politike o (ne)potrebnosti uporabe ekspertnega vedenja znanstvenih »specialistov« za družbena vprašanja znanosti. Včasih se zdi, da smejo o slovenski znanosti in njeni znanstveni politiki govoriti samo ministri, direktorji agencij ter direktorji in dekani znanstvenih inštitutov oziroma fakultet, znanstvena javnost pa – kot da ne obstaja. Zato se mi zdi ključnega pomena v Sloveniji danes razvijanje kulture dialoga med znanstveniki kot eksperti, politiki in tudi med širšo laično javnostjo.

SOCIOLOGIJA MED VEDAMI IN KNJIGAMI

Neda Pagon

V svojem aktivnem in uradnem delovnem obdobju sem se ukvarjala predvsem s tremi sklopi znanstvenega delovanja – s pedagoškim (predavateljica na FSPN in Pedagoški akademiji, gostujoča/(honorarna predavateljica na drugih visokošolskih zavodih), raziskovalnim (na Inštitutu za marksistične študije, Filozofskem inštitutu ZRC SAZU) in uredniškim ter publicističnim delom. Prvo in drugo delovno področje sta si sledili v prvih desetletjih mojega dela, v tretjem obdobju je prevladovalo uredniško in založniško delo na področju humanistike in družboslovja. Po diplomi iz sociologije in romanistike, podiplomsko – do doktorata – na FF v Ljubljani – sem se izobraževala predvsem v Franciji in Italiji; tamkajšnje takrat prevladujoče (v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja) znanstvene smeri, predvsem strukturalizem, nova zgodovina, semiotika, so opredelile moje zanimanje za raziskovanje socialne in idejne zgodovine in posebej za možnosti in potrebe povezanosti, prepletenosti ter medsebojnega vplivanja različnih družboslovnih in humanističnih vednosti.

***

Sodim torej v prvo generacijo sociologov, ki smo diplomirali na FF Univerze v Ljubljani; večinoma vsi smo poleg sociologije študirali še kakšno bolj ali manj sorodno vedo – zgodovino, filozofijo, primerjalno književnost ali/in jezike. Zaradi praktičnih razlogov je bilo to kar nujno, saj se o uporabni vrednosti čiste sociologije še ni veliko vedelo niti videlo. Zaradi teoretičnih razlogov pa se je marsikomu tudi zdelo, da je čisto sociologijo treba ali podgraditi ali nadgraditi ali kako dopolniti. Zaradi takšnih, malce sumničavih razlogov o moči in vrednosti sociologije, še zlasti v njenih pionirskih začetkih, je nemara izšla moja stalna želja po povezovanju in prepletanju družbenih ved. Ves svoj uradni in neuradni delovni vek sem namenila zbliževanju in sodelovanju družbenih in humanističnih ved oziroma teorij, hkrati pa preizkušanju njihove realne (ne)moči v aktualnem družbenem dogajanju – v vsakokratnih civilnodružbenih gibanjih in akcijah. Sociologija v »čistem stanju«, ki je pozneje sicer doživela in dosegla neizpodbitno pomembne rezultate (zlasti v empiričnem raziskovanju, javnem mnenju itn.) v tem obdobju pa še kar dolgo časa pozneje, je bila zaposlena z dokazovanjem svoje posebne veljave in avtonomnosti znotraj polja družbenih ved in še ni bila pripravljena niti za uveljavljanje posebnih vrst sociologije (teoretskih smeri) niti za meddisciplinarno povezovanje, še posebej ne s humanističnimi vedami. Prav to zadnje me je najbolj zanimalo in zdelo se je, da se bo

temu najbolj približal široki okvir sociologije kulture (korpus vednosti tega področja se je v različnih obdobjih različno imenoval in pokrival različno široka področja – od »oblik družbene zavesti« do kulture v širšem smislu / kultura, natura/ pa do kulturoloških študij, medijskih študijev itn).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Ugotovitev, da je institucionalno nastajanje nekaterih družboslovnih disciplin, zlasti na nekdanjem FSPN in pozneje na FDV, omogočilo na eni strani večjo jasnost in določljivost samega sociološkega raziskovalnega polja, na drugi strani pa ga je razbremenilo precej dolgo nujno služnostno razmerje nekakšnega dežurnega razlagalca in usmerjevalca družbenih dogajanj (pogosto brez učinkovitega vpliva na politike odločanj o družbenih spremembah), ne štejem za posebno spoznanje. Gre za pragmatično ugotovitev o razmeroma hitri rasti posebnih in posamičnih disciplin in šol, ki so zagotavljale in prinašale raznolikosti pa tudi nasprotnosti v pristopih in metodah, pogosteje pod vplivom te ali one prevladujoče ali vplivnejše sociološke usmeritve v tujini kot zaradi družbenih procesov in dogajanj v domačem okolju. Teoretske analize so pogosto umanjkale, čeprav je teh petdeset let mogoče šteti za pravi družbeni laboratorij, za predmet sociološke analize par exelence, kakršnega si sociolog/-inja lahko samo želi. Še bolj kot neuveljavljenost tovrstnih analiz pa se mi zdita opazna nepovezanost in nevplivanje posameznih raziskovalnih polj med seboj, preprosto rečeno, obdelovanje lastnega vrtička in nezanimanje za delo in raziskovalne rezultate na drugih področjih sociološkega raziskovanja.

Pomemben del vseh teh področij sem uresničila in pomagala uveljaviti prek večdesetletnega dela v založbi Studia humanitatis, zlasti npr. s prevodi in spremnimi študijami, ki so v naš prostor prinašale strukturalizem, antropološke pristope, znamenito francosko »nouvelle histoire«, temeljne, a bolj spregledane, vendar za posamezne posebne sociološke vede ključne študije (etnomuzikologija, prostorske študije itn., zlasti je treba omeniti vpliv lingvističnih študij, F. de Saussura in psihoanalize, posebej dela S. Freuda) in seveda »čiste« sociološke klasike (Weber, Durkheim, Habermas, Gelner itn.) pa tudi neevropocentrični pogled na družbe in pogosto tudi aktualen, a vselej teoretsko trden spoprijem z aktualnimi družbenimi dogodki. Skozi to delo si je sociologija v sožitju in sobivanju z drugimi družboslovnimi in s humanističnimi vedami zagotovila kar trdno in ugledno mesto kot resna znanstvena disciplina v slovenskem prostoru, zlasti založništvu, ki tovrstne literature ni sistematično gojilo in je ni ciljno razširjalo. Neke vrste priznanje avtonomnosti vede, znanstvenosti družbenih analiz in uveljavljenosti v družbi so tudi pomembne nagrade, ki jih je poželo to delo, tako domače

(najvišja založniška nagrada, Schwentnerjeva), dve visoki odličji francoske države, več priznanj.

Posebej je treba omeniti pomembno delo pri uvajanju, definiranju in pri uveljavljanju znanstvene terminologije, ki jo je bilo za marsikatero področje treba tako rekoč izumiti in je bila pogosto neobičajna tudi za najbolj razširjene in etablirane sociološke discipline. Pogosto je prav terminologija pomenila vdor novih spoznanj v klasično in empirično sociologijo, omogočila novo razumevanje že znanih in morda preveč enostransko pojasnje(va)nih družbenih dejstev ter terjala spoštovanje pomena pa tudi vrednosti besed in pomenov.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Svoje praktično delovanje na polju sociologije bi označila prav s prehajanjem in spopadanjem z zgoraj omenjenimi tematskimi sklopi, s prizadevanjem po sodelovanju med družboslovnimi in humanističnimi vedami. In prav na tem področju nisem uresničila svojih znanstvenih namenov in teoretskih predpostavk, saj še vedno ni dovolj učinkovitega in poglobljenega sodelovanja med vedno znova nastajajočimi disciplinami znotraj širokih polj humanistike in družboslovja; še zmeraj ostaja določena zaprtost v lastne privilegirane ali zamišljene vrtičke. Nekatere teoretske analize so umanjkale prav kot celovite, meddisciplinarne analize (npr. zaresna družbeno-zgodovinska analiza samoupravljanja), ki jih ne morejo nadomestiti samo ekonomske, javnomnenjske ali podobne predstavitve.

V okviru sociologije kulture (in seveda zaradi izražene družbenopolitične volje) se je v nekem obdobju kar dobro uveljavilo raziskovanje kulturne politike in njenih (samoupravnih) institucionalnih mehanizmov (npr. »kulturnih skupnosti«) kakor tudi razširitev socioloških raziskovalnih metod na polje kulture (raziskave o bralnosti, npr.). Vzporedno je tudi informiranje o takšnih temah našlo več prostora v medijih. Tu sociologija kulture glede na nekdanje obete in pričakovanja ni prav uspela. V današnjih družbenopolitičnih okoliščinah je raziskovanje kulturne politike in politik omejeno; deklarativno je sicer močno poudarjeno, a popolnoma brez praktičnega ali konkretnega učinkovanja na odgovorne izvršilne oblasti, kar se seveda kaže tudi v malomarnem odnosu do kulture na splošno, še bolj pa pri hitrem in nepovratnem zniževanju standardov in meril umetniškega dela. A tu očitek velja bolj zunanjim okoliščinam, ki sociologiji kulture kot teoretski dejavnosti niso naklonjene, manj pa velja vedi sami, ki se je kar dobro razvila (na račun ali škodo nekaterih izpostavljam teorije filmov in vizualnih umetnosti ter teorijo medijev (ne gre za t. i. medijske in komunikacijske študije).

S spremljanjem in z uveljavljanjem tujih znanstvenih teorij v domačem prostoru smo precej dobro razvili tudi domačo znanstveno terminologijo na

marsikaterem področju, a ravno na tem polju se v novejšem času kažejo vse manjša skrbnost za pravilno rabo konceptov ter izrazov in njihovih točnih pomenov, vse bolj poljubno *izražanje* sicer trdno opredeljenih pojmov in površna raba jezika.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociološka spoznanja in znanstvene ugotovitve so pri svojem prodiranju in uveljavljanju v družbenem življenju (ne v »praksi«) na večji preizkušnji, kot smo pričakovali pred pol stoletja in kot je pravzaprav zares potrebno. Nekaj je k temu prispevalo splošno znižanje vsakršnih standardov kar znotraj znanstvenih disciplin samih (znanstvenih, uredniških, jezikovnih), nekaj k populistični rabi znanstvenih ugotovitev nagnjena »popularizacija« znanosti in medijska (zlo)raba jezika, ko pomensko točno določene besede pokrivajo, kar si bodi, in v istem kontekstu je tudi vsakršna poljubnost in brezbrižna površnost v razglašanju prenekaterega družbeno obarvanega ali samo cinično kritičnega razglabljanja za strokovno delo, kar je blizu ogrožanju znanstvenosti in resnega teoretskega dela. Nekaj znanstvene dignitete si mora sociologija sama zagotoviti, zanesljivo pa je to odvisno tudi od naklonjenosti, razumevanja in od zaznavanja nujnosti po njenih spoznanjih v širšem družbenem okolju, ki seveda vključuje tudi družbeno odločanje, torej politiko. Ta pa ni takšna, da bi v svojo podobo prav z veseljem zrla.

SOCIOLOŠKA IZHODIŠČA IN OSEBNE POBUDE V KULTURNEM DELOVANJU

Sergij Pelhan

Rodil sem se v Idriji leta 1939, in ker sem med 2. svetovno vojno ostal brez staršev, sem od 8. leta naprej živel pri starih starših, nato pa vse do diplome iz sociologije na Filozofski fakulteti leta 1966 po različnih mladinskih oziroma dijaških domovih v Cerknem in Idriji ter nazadnje v Akademskem kolegiju v Ljubljani. Zaposlil sem se v Idriji, nato pa sem Novi Gorici vodil občinsko kulturno skupnost, pozneje pa Primorsko dramsko gledališče Nova Gorica. Nato sem vodil Kulturno skupnost Slovenije in deloval kot minister za kulturo, potem pa še kot predsednik občine Nova Gorica. Po ponovnem vodenju gledališča sem se upokojil; zdaj delujem kot predsednik združenja Slovenska izseljenska matica.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Sociologija, ki je bila v 60. letih prejšnjega stoletja uvedena na Filozofski fakulteti v Ljubljani, je bila za nas, študente, povsem nov svet. Spoznanja iz sociologije so se me dotaknila predvsem zaradi preučevanja odnosov med ljudmi in možnostmi, kako na spoznanjih graditi boljše odnose v skupnostih, od društev pa do ravni države. Povsem so me osvojila spoznanja, ki so govorila, da so lahko uspešne le skupine, ki združujejo ljudi v skupnih interesih ter gradijo uspehe na motivaciji in dobrih medsebojnih odnosih. Globoko so se mi vtisnili v spomin rezultati raziskav, ki so potrjevali navedena spoznanja. Nikoli ne bom pozabil naslednjih raziskav:

- V ameriški vojski med 2. svetovno vojno je v prvem letu bojevanja z Japonci padlo ogromno letalskih častnikov, ki so leteli kot prvi v jati in od drugih letalcev niso imeli ustrezne zaščite v bojih, zato so izvedli anketo med piloti in v skupine uvrstili tiste letalce, ki so bili v dobrih odnosih z nadrejenimi častniki. V preostalih treh letih bojevanja je v bojih padlo enako število častnikov kot v prvem letu, torej vsako naslednje leto trikrat manj kot prvo leto.
- V ameriških podjetjih, v katerih so delali raziskave med zaposlenimi in ugotovili, da če ti delajo v manjših skupinah, vzpostavijo boljše medsebojne odnose, kar posledično vodi tudi do boljših delovnih rezultatov.
- Med gradnjo mest, v katerih lahko z ustreznim načrtovanjem in urbano arhitekturo vplivaš na dobre medsebojne odnose in dobro počutje prebivalcev.

Največ neposrednih spoznanj iz sociologije sem uporabil v svoji prvi službi, tj. leta 1967 v Idriji, kjer sem se zaposlil kot strokovni sodelavec občinskega sindikata in občinskega komiteja ZK. Takrat sem imel možnosti izvajati različne sociološke raziskave. Posebej obširna in odmevna je bila raziskava o problemih mladih, zaposlenih in nezaposlenih. V širši javnosti pa je odmeval razgovor med marksisti in kristjani, ki sem ga organiziral kot predsednik občinske ZSM Slovenije na temo »Ali je bog mrtev?«.

Leta 1972 me je pot vodila v kulturniške vode. Na pobudo sociologa Marjana Tavčarja sem prišel v Novo Gorico na ustanavljajočo kulturno skupnost Nova Gorica. V letu 1974 sem prevzel vodenje Primorskega dramskega gledališča. V gledališču so v prvi vrsti pomembni odnosi med ljudmi. Umetniški kader je svojevrstna skupina, še posebej igralci, ki jim umetniški uspehi in ploskanje občinstva pomenijo več kot materialne dobrine. Igralci in režiserji, scenografi, kostumografi idr. imajo močno razvit ego in je zato z njimi veliko dela na sociološkem in psihološkem področju. Iz sociologije sem pri vodenju gledališča in pozneje KS Slovenije in Ministrstva za kulturo upošteval predvsem spoznanja iz sociologije, da je za dobro vodenje treba upoštevati predvsem strokovne predloge pa tudi skrbeti za dobre odnose med vsemi zaposlenimi.

V gledališču je bilo predvsem treba zastaviti ambiciozne načrte z dvigom kakovosti predstav, ki so prinašale odmevnost v slovenskem in širšem prostoru. Zato smo v Novo Gorico pripeljali mlade igralce (v dvanajstih letih se je število igralcev povečalo z 8 na 21), nato uveljavljene režiserje in začeli gostovanja po Jugoslaviji in svetu. Vzporedno s tem sem uvedel nekaj raziskav med igralci in obiskovalci. Kot zanimivost naj navedem, da so v anketi igralci ocenjevali svoje sodelavce – od režiserjev do soigralcev. Rezultati so bili povsem podobni kritikam, ki jih je strokovna javnost objavljala v sredstvih javnega obveščanja. Novogoriško gledališče je bilo v letih 1972–1986 v stalnem umetniškem vzponu. K temu je pripomogel tudi festival Srečanje malih odrov, katerega ustanovitelj je bil zdaj že pokojni režiser Jože Babič. Jaz pa sem festival razširil še na vsa gledališča iz jugoslovanskega prostora in pozneje še na gledališča iz držav Alpe–Jadran.

V letu 1997 sem se vrnil v gledališče v Novo Gorico, ki je takrat na mojo pobudo že dobilo novo stavbo in ustrezen renome v slovenski gledališki sreni. Umetniški dosežki gledališča in nova kulturna politika v takrat že samostojni Sloveniji so bili podlaga za izvedbo še dveh ciljev. Prvi je bil gledališču v Novi Gorici zagotoviti status gledališča nacionalnega pomena zaradi dosežene kakovosti in geostrateškega položaja mesta. Geografski položaj in policentrični razvoj v Sloveniji sta omogočala enakomernejši razvoj kakovosti tudi na področju kulture. Primorsko dramsko gledališče se je leta 2005 preimenovalo v Slovensko narodno gledališče. To je bilo doseženo zaradi dviga kakovostne ravni predstav pa tudi zaradi odmevnih mednarodnih gostovanj

in povezav gledališča z gledališči po Jugoslaviji in tujini (gledališča iz Grčije, Turčije, Poljske, Rusije, iz Italije in s festivalov v Južni Ameriki).

Drugi cilj je bil vzpostaviti povezave med vzhodnoevropskimi gledališči. V letih 1997–2007 smo direktorji gledališč v republikah nekdanje Jugoslavije spoznali, da smo v odnosu do gledališč v zahodni Evropi slabo organizirani. Na pobudo gledališč iz Beograda, Bitole in iz Sarajeva sem oblikoval osnutek nove gledališke zveze, ki je poleg gledališč iz nekdanje Jugoslavije pritegnila še gledališča iz Romunije, Grčije, Madžarske in iz Rusije. Nastala je NETA – nova evropska teatrska akcija, ki je temeljila na sodelovanju gledališč, skupnem festivalu ter na izmenjavi sodobnih besedil in skupnih predstav.

Zanimivo je, da so v republikah nekdanje Jugoslavije po osamosvojitvah ministrstva za kulturo večinoma vodili direktorji gledališč. Verjetno zaradi spoznanja, da so gledališča tako veliki korpusi, da zahtevajo raznolike voditeljske sposobnosti. V mojem primeru se je to zgodilo v letih 1986–1990, ko sem vodil Kulturno skupnost Slovenije, in v letih 1993–1996, ko sem bil imenovan za ministra za kulturo Republike Slovenije.

Če kot sociolog primerjam obe obdobji, moram najprej ugotoviti dve temeljni razliki med njima.

Prva ugotovitev je, da je bilo v obdobju Kulturne skupnosti Slovenije in občinskih kulturnih skupnosti več demokracije kot v obdobju samostojne Slovenije, ko sem bil minister. V času kulturnih skupnosti so imeli državljani Slovenije več možnosti, da so kot zaposleni v kulturi ali kot uporabniki kulturnih dobrin vplivali na razvoj kulture na ravni občin in države. Tudi zato se je Slovenija v letih 1970–1990 na kulturnem področju razvijala izrazito policentrično.

Druga ugotovitev je, da je bil odnos politike do kulture boljši, kot je dandanes. Dejstva govorijo sama zase. Delež sredstev za kulturo v bruto družbenem proizvodu je leta 1989 dosegel že 1,10 %. Danes je več kot razpolovljen. Naj kot zanimivost navedem primer znane »Nove revije, št. 59«. Ko je revija ob svojem izidu razburkala takratno politično sfero, je prišel k meni urednik revije Niko Grafenauer. Izrazil je bojazen, da bo revija izgubila finančno podporo. Zagotovil sem mu, da bo denar nakazan še isti teden za vse leto naprej. To se je tudi zgodilo, čeprav ni bilo potrebe, saj ni bilo od politike nikakršnih pritiskov, kot so se nekateri bali.

Tretja pomembna razlika med obdobjem Kulturne skupnosti in Ministrstva za kulturo je v preveliki birokratizaciji ministrstva. Ne samo da je bilo v letih 1986–1990 na ravni države zaposlenih le 42 ljudi, danes pa je zaposlenih trikrat toliko, sredstev za kulturo pa je bistveno manj. Povečala se je tudi birokratizacija z novimi zakonskimi in s podzakonskimi akti, ki onemogoča hitrejše odločanje. Posledica je, da se število zaposlenih, ki odločajo o posameznih področjih kulture, povečuje, s tem pa se zmanjšujejo že tako nizka sredstva za vzdrževanje kulturne dediščine in kulturne ustvarjalnosti.

V obdobju svojega ministrovanja sem še posebej ponosen na odločitve, da kulturno ministrstvo prevzame prostore nekdanjih vojašnic na Metelkovi in Roški, ker sem se zavedal, da lahko le tako razrešimo prostorsko stisko Narodnega in Etnografskega muzeja, Arhiva Slovenije, Moderne galerije in Restavratorskega centra.

2/3. Kaj sem kot minister pogrešal in česa mi zaradi pomanjkanja politične volje v državi ni uspelo uresničiti?

Predvsem sem pogrešal raziskave s področja kulture ter primerjalne podatke o razvitosti kulture in novih tendencah v drugih državah, kar bi bila dobra podlaga za načrtovanje kulturne politike v Sloveniji. Obdobje mojega ministrovanja je hitro minilo in ni bilo časa za izvedbo vseh načrtov. Najprej je bilo treba zaščititi kulturne dejavnosti, zato smo oblikovali zakon o javnem interesu na področju kulture, zaščitili ljubiteljsko dejavnost z zakonom o javnem skladu za ljubiteljsko dejavnost in sprejeli zakon o avtorskih pravicah. Ni pa mi uspelo sprejeti zakona o scenskih dejavnostih, ki sem ga pozneje ponujal ministrom, ki so me nasledili. Zaradi splošne nezainteresiranosti političnih strank ni bilo mogoče dvigniti deleža sredstev za kulturo v BDP na 1,5 %. Med pomembnejšimi nerealiziranimi predlogi je bil tudi ta, da bi Obalne galerije dobile status nacionalne ustanove. Obalne galerije imajo namreč najkakovostnejšo likovno zbirko iz 70. in 80. let 20. stoletja v Sloveniji.

Med mojim vodenjem občine Nova Gorica nam je uspelo uresničiti številne projekte na področju kulture. Predvsem sem ponosen na tiste, ki so povezovali kulturi dveh mest. Kljub vsemu je zaradi različnih političnih in drugih lokalnih interesov nekaj predlogov ostalo neuresničenih.

Na osnovi več socioloških raziskav v Novi Gorici in Gorici (Italija) ter poznavanja odnosov med Slovenci v zamejstvu in naprednimi Italijani, ki so izdajali dvojezično revijo *Isonzo – Soča*, sem dal takrat predlog o »dveh Goricah kot enem mestu«. Obe mesti naj bi z arhitekturnega in prometnega vidika ter drugih vidikov gradili kot eno mesto. Zaradi boljših odnosov pa naj bi v šole kot drugi jezik uvedli italijanščino oziroma v Gorici slovenščino, predvsem pa naj bi postopoma odpravili mejo med mestoma. Ideja je razburila italijanske desničarje, češ da bo Gorica izgubila italijanski značaj, pri nas pa so desno usmerjene stranke protestirale zaradi bojazni o poitalijančevanju Nove Gorice.

Na kratko naj povzamem še takole:

- pobuda o podnapisih v slovenskem in italijanskem jeziku v muzejih in razstaviščih v obeh mestih;
- mesti se še dandanes razvijata vsako zase, čeprav sem že kot predsednik Skupščine občine Nova Gorica leta 1992 predlagal, da bi skupaj načrtovali urbanistični načrt obeh mest in ga sprejeli na skupnem zasedanju obeh občinskih svetov;

- pobuda o skupnem operno-baletnem abonmaju in pobuda o skupnem kulturnem dnevu obeh mest, ko bi si lahko družine brezplačno ogledale muzejske in galerijske zbirke ter kulturne prireditve v obeh mestih; s tem bi dosegli, da bi prebivalci na obeh straneh meje bolje spoznavali kulturo svojih sosedov.

Vse našteto je seveda uresničljivo. Kulturni razvoj družbe bo izboljšal tudi splošno družbeno ozračje, kar bo vodilo do uresničitve povezovalnih, kulturnih in družbenorazvojnih idej.

KUTLURNI ANIMATOR MED ROVTARSTVOM IN SVETOVLJANSTVOM

Miha Naglič

Ko sem se leta 1971 vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, samostojni študij filozofije ni bil mogoč; moral si vpisati še B-predmet. Izbral sem sociologijo, nevedoč, da je ta na tej fakulteti le torzo, ki ji je ostal po selitvi tega študija na FSPN. Po končanem študiju sem deloval kot poklicni animator kulture v takratni Krajevni skupnosti Žiri, kjer sem ves čas pazil, da se ne utopim v dnevnem aktivizmu, ampak svoje delovanje tudi reflektiram. Po osnovnem poklicu sem ostal kulturnik, od leta 1990 s statusom samozaposlenega v kulturi. Najdejavnejši sem bil na novinarskem in publicističnem področju (Žirovski občasnik, Gorenjski glas s Snovanji in z Glasovo prejo, Sobotna priloga Dela …) in področju varovanja kulturne dediščine; od leta 1995 sem bil predsednik Muzejskega društva Žiri in vodil nastajanje Muzeja Žiri …

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

V svojih »rovtarskih Atenah« sem se spoprijel s svojevrstno dialektiko rovtarstva in svetovljanstva. Iz žirovske rovtarije mi je namreč uspelo za dobri dve leti (1983–1985) zbežati na študij v svetovljanski Pariz; po vrnitvi sem prej nakazani dialektični odnos doživljal drugače, saj sem ga spoznal z obeh koncev. Svojega rovtarstva nisem več obžaloval, skušal sem ga celo rehabilitirati. Voltairovo maksimo, da je treba kultivirati svoj vrt, sem parafraziral v Kultivirati svoj rovt (tudi naslov moje knjige, 2002). Kakor so rovti v agrarnem smislu nastali s kolonizacijo (kultiviranjem) do takrat neobdelanih zemljišč, tako je v krajih slovenske rovtarije nastala tudi svojevrstna kultura; že davno pred prihodom svetovljanskega in nekoliko snobističnega rovtarijanstva jih je zajelo žlahtno rovtarijanstvo. Rovtarijo namreč po zgledu bolj znane Prlekije opredeljujem kot kulturno pokrajino v mnogokotniku med Škofjo Loko, Logatcem, Idrijo in Tolminom, in to z vsem, kar je tu nastalo – od gospodarskih podvigov (Rudnik živega srebra v Idriji, Kolektor, Hidria, Eta Cerkno, Domel Železniki, Alpina Žiri …) prek uporniških (XXXI. divizija NOV) in humanitarnih presežkov (PB Franja) do umetniških (cela vrsta likovnikov in pisateljev). Najbrž ni samo naključje, da se je prav v ta prostor umestila tudi slovenska »Dežela čipke« … In zdaj tisto, kar je z vidika tega zapisa še zlasti pomembno: ko sem zasnoval zbornik Žirovski občasnik

(ŽO), sem k sodelovanju povabil tudi sociologa in rojaka Zdravka Mlinarja ter v vse tesnejšem sodelovanju z njim spoznal, da je razmerje rovtarstva in svetovljanstva pravzaprav posebna oblika razmerja med lokalnim in globalnim. Preučevanje globalizacije s sociološkega vidika pa je, kot je dobro znano, njegova kraljevska tema. Tako sva vsak s svojega konca dialektičnega razmerja lokalnega (v tem primeru rovtarskega) in globalnega (svetovljanskega) prišla do enkratne povezave. Sociolog Mlinar jo je povzel v razpravi Z inovativnim nadgrajevanjem tradicije vstopajo v svet. Ta je najprej izšla kot priloga ŽO v samostojni knjižici (2011), potem pa jo je avtor vključil v drugo knjigo svoje monumentalne trilogije Globalizacija bogati in/ali ogroža (kot šesto poglavje na straneh 325–372, Ljubljana, 2012). Tako je najino spoznavanje in delovanje postalo vzajemno in dobilo zlasti z Mlinarjeve strani tudi sociološko »pokritje«.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V moji sociološki biografiji je še en zanimiv detajl, a žal je tudi ta torzo. Ko sem oktobra 1983 prišel v Pariz, sem bil najprej sprejet v seminar, ki ga je na ugledni EHESS (École des hautes études en sciences sociales) vodil sloviti francoski sociolog Pierre Bourdieu (1930–2002). Z njim osebno sem se sicer srečal le enkrat; za mojo povezavo z njegovo študijsko skupino mi je določil sodelavko Monique de Saint Martin. Njegov seminar sem obiskal le nekajkrat, precej bolj pa sem se zatopil v branje njegovih knjig, zlasti Distinkcije (La Distinction, 1979), »socialne kritike presojanja«. Zdaj v Wikipediji berem, da jo je ISA uvrstila med deset najpomembnejših socioloških del 20. stoletja (kot šesto). Vpisal sem se tudi na pariško osmo univerzo in potem svoje študijske oglede nadaljeval tam, na polju, ki bi ga lahko spet označil kot sociologijo kulture … Drugo, kar obžalujem, je dejstvo, da v Žireh nismo uspeli udejanjiti nekaterih pobud, ki jih je Mlinar nakazal v svojih člankih v ŽO. Že leta 1982 je predlagal, da bi v Žireh prirejali »žirovski družboslovni tabor« – »kot forum, na katerem bi razčiščevali zamisli in dileme o (dolgoročnem) razvoju (te) krajevne skupnosti …« V dolgem intervjuju, ki sva ga naredila ob njegovi 70-letnici (2003), je to pobudo ponovil s predlogom, »da bi v Žireh izoblikovali razvojno-raziskovalno in informacijsko jedro, ki bi prestavljalo podlago razvojnih snovanj za prihodnost«. Mlinar je opazil (2002), da se v Žireh že uveljavlja e-trgovina, da pa ni še skoraj nič e-demokracije, pri čemer je mislil na uporabo IKT, ki omogoča tudi vse širše vključevanje občanov v procese odločanja. Občani so sicer vsaka štiri leta poklicani na volitve, potem pa jih nihče več ne sprašuje po njihovem mnenju. V dvosmernih spletnih forumih je mogoče izražati svoje, velikokrat tudi drugačno mnenje. V letu objave (2003) je bila drzna njegova pobuda, da se Žirovci povežemo v »svetovno žirovsko omrežje«. Nič od tega se ni

zgodilo. Sicer pa so njegove pobude še vedno aktualne in upam, da se bodo nanje odzvali vsaj tisti, ki na sceno prihajajo zdaj in so za svet odprti bolj, kot so bili najini sodobniki.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Najprej obdolžujem sebe, da sociološkega vzgiba v sebi, ki je bil ves čas živ, nisem bolj negoval in uveljavil. Po drugi strani pa je dejstvo, da nekatere odlične pobude, kakršne so zgoraj navedene Mlinarjeve, zablokira nezainteresiranost lokalne skupnosti, zlasti nekaterih lokalnih veljakov, ki svojo osebno komodnost in ignoranco opravičujejo z izgovorom, da ni denarja. Ta res ne leži po tleh, a če je volja, se ga najde. Tudi sociološki eros se mora kar naprej spoprijemati s socialnimi ovirami in jih premagovati. Sam sem skušal ves čas delovati kot »prevajalec med splošnim in konkretnim« (izraz Z. Mlinarja) v domačem okolju. Toda že stari so vedeli, da je težko biti »prerok« v svojem domačem okolju. Mlinar piše, kako se njegove žirovske sošolke, poznejše učiteljice, niso hotele zaposliti v Žireh, kjer bi jih enačili z njihovimi sorodniki itn. Tudi sam sem sprva naletel na ovire te vrste in kazalo bi s sociološkega vidika preučiti, kako izvor zaznamuje družbeni položaj posameznika danes.

SOCIOLOGIJA RELIGIJE: Novi koncepti in spopadi za avtonomijo družbenih ved[1]

Zdenko Roter je že kot šestošolec bežigrajske gimnazije leta 1942 odšel v partizane in se po vojni zaposlil v organih za notranje zadeve RS. V začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja je diplomiral na VŠPV in tam kot predavatelj sodeloval pri ustanovitvi revije Teorija in praksa (TIP), sočasno pa pri zasnovi pedagoškega in raziskovalnega koncepta sociologije religije. Na Univerzi v Sarajevu je leta 1976 obranil disertacijo *Sociološki vidiki razvoja odnosov med katoliško cerkvijo in državo v SFRJ*. Zaradi politične kritike je bilo grobo prekinjeno njegovo delovanje odgovornega urednika TIP. Nadalje je deloval kot redni profesor za sociologijo religije in mentor, še posebej kot raziskovalec in predstojnik Centra za proučevanje religije in cerkve pa tudi kot predstojnik sociološkega oddelka in dekan FSPN – do upokojitve leta 1990. Velja za utemeljitelja sociologije religije na Slovenskem; je zaslužni profesor UL RS, prejel je najvišje državno odlikovanje, zlati častni znak svobode RS.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Zdenko Roter se je osredinjal na vzpostavljanje teoretskih in metodoloških podlag za sociologijo religije, ki jo je pionirsko uvajal v slovenski in takratni jugoslovanski akademski prostor. Ukvarjal se je z empiričnim preučevanjem vernosti in nevernosti, posebno pozornost pa je posvečal vprašanjem krščanstva. Izdal je tri znanstvene monografije: *Cerkev in sodobni svet: razvoj katoliškega nauka o socializmu, komunizmu, marksizmu in ateizmu* (1973), *Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945–1973: sociološki teoretični vidiki in raziskovalni model* (1976) ter v soavtorstvu z Markom Kerševanom *Vera in nevera v Sloveniji: 1968–1978* (1982).

Njegovo raziskovanje razmerij med Rimsko-katoliško cerkvijo in slovensko oz. jugoslovansko državo ima izviren pomen, saj je kljub odporom politizirane okolice uspel uveljavljati znanstveno nevtralen pristop, ki v takratnem času sploh ni bil samoumeven. Iz konca šestdesetih let preteklega stoletja so pod njegovim vodstvom potekale poglobljene religiološke raziskave, v katerih je sodelovala vrsta uglednih družboslovcev. Presegajoč politični

1 Ta zapis sta uredila A. Črnič in N. Toš na podlagi intervjuja, objavljenega v Teoriji in praksi 2–3, 2014, in pogovora z Roterjem.

dogmatizem je Roter utemeljeval moderen, pluralen in svobodomiselni pristop k vprašanjem religije v sodobnih družbah; njegovo pedagoško in raziskovalno, mentorsko in povezovalno ter vodstveno delovanje je ustvarjalo temelj, na katerem so zrasle generacije sociologov religije. Te izpričuje več kot sto religioloških tem, ki so jih pod njegovim mentorstvom raziskovali študentje v okviru diplomskih in magistrskih nalog ter doktorandi v svojih disertacijah. Iz njegove mentorske šole in raziskovalnega okolja njegovega centra je izšla vrsta najuglednejših slovenskih in jugoslovanskih družboslovcev, religiologov, današnjih univerzitetnih profesorjev (S. Hribar, M. Kerševan, A. Debeljak, I. Cvitković, N. Skledar, M. Smrke, M. Velikonja, S. Dragoš, A. Črnič idr.).

Zdenko Roter je v akademski družboslovni prostor vstopil pozno, s sedemintridesetimi leti. Po diplomi leta 1963 je ostal na VŠPV z namenom, da se posveti sociologiji religije. Na začetku je iskal povezave po Jugoslaviji. Pripravil je program za predmet sociologija religije in nekoliko pozneje program raziskovalnega centra. Kot prvi na VŠPV je bil ustanovljen Center za raziskovanje javnega mnenja, leto za njim (1967) pa centra za preučevanje religije in cerkve ter za politološke raziskave. Ustanovitev teh centrov in predmetov posebnih sociologij je pomenil dokončen odmik od ideološkega konstrukta, ki je štel t. i. historični materializem za temelj, ki naj pokriva vso sociologijo in filozofijo.

Zdenko Roter je sodeloval pri ustanovitvi revije *Teorija in praksa* (1964) in opravljal tudi vlogo odgovornega urednika do leta 1974, ko ga je režim, kot pravi, dokončno izločil zaradi mednarodnega posveta *Socializem in demokracija*.

Roter v nadaljevanju povzema, da je skupaj z Nikom Tošem in skupino od leta 1968 sodeloval pri koncipiranju raziskave Slovensko javno mnenje in še posebej njene religijske razsežnosti. Izdelal je tipološko lestvico za zajemanje pojava religioznosti. Na splošno pa je sociologija religije v socializmu v bistvu naredila veliko delo na področju demistifikacije religioznih pojavov v Sloveniji in s tem pomagala cerkvi, da dela tisto, za kar sama pravi, da je poklicana. Pri tem vprašanja slovenskega javnega mnenja v povezavi z religijo navadno niso bila predmet sporov in težav z oblastjo, razen vprašanj, ki so se neposredno nanašala na politiko države do Cerkve.

Če povzamemo, očitno izstopa Roterjeva vloga pri postavitvi koncepta sociologije religije kot pedagoške in raziskovalne discipline. Kot profesor in mentor je pritegnil veliko pozornost in odzivnost, kar se izrazi v njegovem mentorskem delovanju na dodiplomski, podiplomski in na doktorski ravni. S postavitvijo sociologije religije kot kulturološkega predmeta v okviru programa VŠPV/FSPN ob hkratni širitvi in poglabljanju teoretskih, metodoloških znanj in znanj s področij drugih posebnih sociologij se je študij na fakulteti dokončno izvil iz primeža zgodovinskega materializma. V povezavi

s tem je bil angažiran v okvirih programa Slovenskega javnega mnenja, ki ga je Aleš Debeljak označil kot »nemara najbolj dolgoročni in dolgosežni projekt slovenskega družboslovja«. Roter je zavračal ideološko zamejenost in se zavzemal za modern, pluralen in za liberalen pristop. Ta pristop je ohranil tudi po »grobem obračunu komunistične oblasti z liberalizmom« na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Osebno je sicer ušel usodi profesorjev Veljka Rusa, Tineta Hribarja, Janeza Jerovška, ki so jih leta 1974 odstranili iz pedagoškega procesa, vendar je še desetletje po tem doživljal neprijetne posledice, kot dekan FSPN in predstojnik Oddelka za sociologijo pa se je zavzel za njihovo ponovno habilitacijo in se postavil tudi Spomenki Hribar v bran.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V svojih prizadevanjih za demokratizacijo v družbi in družboslovju je bil seveda le delno uspešen in ni mogel v celoti uresničiti svojih samostojnih in kritičnih pogledov na vsakokratno okolje. To velja tudi za odpiranje razmerij med državo in Cerkvijo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na njegovem lastnem raziskovalnem področju in v širši sferi družboslovnega delovanja so dosežena spoznanja zastajala ob ideoloških preprekah, zaradi katerih ni moglo priti do njihovega uveljavljanja v praksi.

RELIGIOZNOST, CERKVENOST IN 'RELIGIJA PO IZBIRI': RAZISKOVALNA SPOZNANJA IN IDEOLOŠKA NASPROTJA?

Marko Kerševan

Na Filozofski fakulteti UL sem leta 1966 diplomiral iz sociologije. Podiplomski študij sem opravil na Univerzi v Zagrebu; doktoriral sem leta 1973, in sicer na FSPN. S Humboldtovo štipendijo sem delal v Nemčiji na Univerzi v Konstanzu, raziskovalno sem delal na Univerzi v Tübingenu. Od leta 1974 do upokojitve leta 2010 sem bil učitelj na Filozofski fakulteti, od leta 1986 kot redni profesor za sociologijo religije in občo sociologijo. V letih 1976–1980 in 2000–2003 sem bil predstojnik Oddelka za sociologijo, v letih 1991–1993 pa dekan Filozofske fakultete. Od leta 2010 sem zaslužni profesor Univerze v Ljubljani. Znanstvenoraziskovalno sem se posvečal vprašanjem religiološke teorije in sociologije religije, preučeval sem posamezna vprašanja obče sociologije, sodobne protestantske teologije in slovenskega protestantizma; strokovno in publicistično sem se ukvarjal z odnosi med državo in cerkvijo.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Kot pomembno, ki je doživelo odmev in uporabo v »teoriji in praksi«, lahko štejem uvajanje empiričnega sociološkega – tudi anketnega – raziskovanja religije/religioznosti v Sloveniji v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja, konkretno s specializirano raziskavo religioznosti med slovenskimi srednješolci ter z oblikovanjem in vključitvijo stalnih vprašanj o religiji v SJM v letih 1968 in 1969; z raziskovanjem smo preverjali in potrdili hipoteze o razlikovanju med vernostjo/religioznostjo in cerkvenostjo, o različnih tipih povezave med (ne)vernostjo in (ne)cerkvenostjo, o razlikovanju med cerkveno konformno in cerkveno nekonformno religioznostjo; v naslednjih letih je to v teoriji in raziskovanju v okviru tez o sekularizaciji in privatizaciji religije odprlo vrata za dojemanje modernega tipa »religioznosti na svoj način« (kot »krparije«, »religije po izbiri« itn.) pa tudi za uvajanje sociološkega pojmovanja ljudske religioznosti in civilne religije. Uporabljane hipoteze in raziskave so se navezovale na sociološko obravnavo religije v zahodni Evropi in ZDA ter jo vključevale in vanjo vnašale tudi specifikacije in korekcije, ki so izhajale iz takratnih specifičnih slovenskih/jugoslovanskih razmer; kot take so bile v mednarodni sociologiji religije tudi z zanimanjem sprejemane, tako namreč kažejo odmevi na mednarodnih konferencah sociologije

religije in z njimi povezane objave. Tako je bil na primer moj referat, ki je izhajal iz (hipo)teze o človeku posamezniku kot temeljnem subjektu in objektu moderne religioznosti (značilne za moderne družbe tržnoblagovne proizvodnje) in se pri tem opiral tudi na slovenske empirične raziskave, objavljen v angleškem, francoskem in v poljskem jeziku.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Primer za to bil poskus uvedbe sociološkega pojma ljudske religioznosti tudi pri preučevanju sodobne religioznosti. Pojem ljudske vernosti je bil in ostal v slovenskem prostoru pretesno povezan s folkloristiko in z etnologijo (ter z njunim pojmovanjem ljudske vernosti in ljudskih pobožnosti), katerih pojmovni aparat je nastajal v polpreteklem obdobju pri preučevanju kmečkega in neurbanega ljudskega okolja in je zato le obrobno obravnaval sodobne urbane množične religiozne pojave, kolikor jih ni do pred kratkim sploh ignoriral. (Miklavž in »miklavževanje« sta bila na primer obravnavana kot del slovenskih ljudskih šeg in ljudske vernosti, Božiček in dedek Mraz pa kot element sodobnega potrošništva in politična iznajdba.) Sem bi lahko štel tudi vključitev pojma svetega v sociološko obravnavanje in opredeljevanje religije že v poznih šestdesetih in sedemdesetih letih; pojem svetega je bil pozneje na Slovenskem dominanten v njegovi heidegeriansko-filozofski različici ali povsem razvodenelo uporabljan pri obravnavi konjunkturne teme »posvetne religije«.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na področju sociologije religije so taka ovira predvsem zasidrana in vztrajna stereotipna pojmovanja in predsodki, ki so povezani z interesi in »investicijami« v preteklih pa tudi sodobnih ideoloških in političnih spopadih (»kulturnem boju«), v katerih ena ali druga stran noče ne videti ne slišati za (strokovne) hipoteze in (raziskovalna) dejstva, ki jih ne uspeva »funkcionalizirati« v svoj prid. Druga težava pri uveljavljanju že doseženih spoznanj pa je neizogibna menjava konjunktur različnih (tipov) teoretskih paradigem. V našem primeru: nekatere hipoteze in raziskave, ki so nastale in bile odmevne v času evropske konjunkture althusserjanske različice marksistične teorije v sedemdesetih letih, so pozneje, z zatonom te paradigme in njene problematike, ostale zunaj interesnega obzorja in vedenja raziskovalcev na področju sociologije religije in uporabnikov njenih dosežkov.

KRITIČNA MISEL MED RELIGIJO IN KULTURO

Aleš Debeljak

Diplomiral sem iz filozofije in primerjalne književnosti leta 1985 na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter doktoriral iz družbene misli leta 1993 na Maxwell School of Citizenship, Syracuse University, New York. Poučujem in raziskujem na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani, kjer sem leta 2005 postal redni profesor. Med drugim sem bil Senior Fulbright Fellow na kalifornijski univerzi v Berkeleyju, leta 2006/07 sem bil Roberta Buffett Professor za mednarodne študije na Northwestern University v Chicagu, leta 2012 pa Robert Bosch Senior Fellow na Institute of Human Sciences, Dunaj. Prejel sem nagrado Prešernovega sklada, priznanje ambasador znanosti Republike Slovenije in dvakrat Jenkovo nagrado za poezijo. Moje knjige kulturne refleksije in poezije so izšle v angleških, nemških, francoskih, španskih, katalonskih, italijanskih, romunskih, hrvaških, srbskih, makedonskih, bolgarskih, poljskih, slovaških, čeških, litovskih, albanskih, finskih, madžarskih in japonskih prevodih. Sem sourednik mednarodnih kulturnih revij *Sarajevski zvezki* in *Verse* ter pridruženi urednik pri revijah *Cultural Sociology* in www.fastcapitalism.com.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Raziskovalni center za preučevanje religije in cerkve sem prevzel od dr. Zdenka Roterja, ki je center ustanovil leta 1967 in ga vodil do leta 1996. Raziskovalno delo centra je že pod Roterjevim vodstvom vključevalo širše kulturološke, ne le strogo religiološke pristope in tematike, to pa smo leta 1998 razumeli kot upravičeno podlago za preimenovanje v Center za preučevanje kulture in religije. V tem raziskovalnem okviru so nastale tudi moje študije, ki se z ustrezno hevristično distanco opirajo na izročilo frankfurtske kritične teorije družbe, usmerjene pa so na preobrazbe nacionalne identitete in na horizont evropskega združevanja po koncu hladne vojne, vključno z zamislijo o koncentričnih krogih identitete. Gre za spoznanje o politični nujnosti iskanja evropske plasti v posameznikovi identiteti, ne glede na visoke ovire, ki so zasidrane v priljubljenem uspehu nacionalističnih pripovedi dvajsetega stoletja. Zamisel reflektira posameznikovo identiteto kot fluidno, gibko in nezaključeno, to pa tako, da njena prepričevalna moč izhaja iz medsebojnega učinka mestnih, regionalnih, državnih in pokrajinskih kolektivnih imaginarijev, pri tem pa kritično sugerira, da zaloga smisla presega samo etnično definirane in nacionalno sankcionirane pripovedi, simbole in ideje.

Ta zamisel predstavlja nosilno os moje lepo sprejete monografije v angleščini, *The Hidden Handshake: Europe, national identity and post-communist world* (2004). V knjigi *Evropa brez Evropejcev*, v slovenščini objavljeni leta 2004 in prevedene v več vzhodnoevropskih jezikov, uporabim to zamisel na izrecnem gradivu slovenske umeščenosti v evropske predstavne horizonte. Pri tem opozorim na šibki status evropske plasti v identitetah sodobnih prebivalcev Evrope, to pa kljub sistemskim naporom Evropske unije po poglobitvi in utrditvi te posebne transnacionalne identifikacije. Takšna slovenska umeščenost med močno nacionalno in šibko evropsko dimenzijo dobiva kontinuirani odziv in potrditev, čeprav ne nujno pritrjevanje, v strokovni in poljudni publicistiki.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Religiološko tradicijo Centra za preučevanje kulture in religije sta z raziskovalnim, s pedagoškim in z javno angažiranim delom izvrstno prevzela kolega dr. Marjan Smrke in dr. Aleš Črnič, zadnji tudi z ustanovitvijo religiološke sekcije Slovenskega sociološkega društva, ki jo je vrsto let tudi vodil. Sam sem leta 1995 objavil knjigo *Oblike religiozne imaginacije*, v kateri sem poleg analize religijske tipologije pri Maxu Webru priobčil tudi poglobljeno reflektirane in sistematizirane spise o religijskem fundamentalizmu v abrahamskih religijah ter o pojmovanju svete vojne v islamu. Čeprav je knjiga dobila nekaj afirmativnih odzivov, pa – drugače od pričakovanj – ni prišlo do širše publicistične diseminacije spoznanj o katastrofalno razdiralnem potencialu, ki ga ima dobesedno branje svetih besedil, ki izključuje sodobni kontekst, kar je demonstrativno vsekakor mogoče detektirati tudi v posvetnih »močnih« ideologijah, vključno z njihovimi milenarističnimi in apokaliptičnimi tendencami. Prav tako je študija o pojmovanju svete vojne v islamu morda res ena prvih študij v slovenščini z izrecno takšno tematiko, vendar kljub skrbnemu razčlenjevanju in analitičnemu razlikovanju med različnimi modalitetami svete vojne ni doživela širšega odziva: zainteresirana javnost se med objavo te študije sploh še ni ukvarjala z islamskimi zgodovinami, doktrinami in s praksami, saj je šlo za obdobje, v katerem islam še zdaleč ni tako poudarjeno kot danes nastopal v zavesti ameriške, evropske in slovenske javnosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Uveljavljanje socioloških in drugih intelektualnih spoznanj v sodobni Sloveniji naleti na več površinskih ovir: akademska fragmentacija in specializacija dela, ki v vsaki disciplini zahteva poseben žargon in poseben način prezentacije, kar preprečuje dialog onstran disciplinarnih omejitev, skokovita

birokratizacija univerzitetnega in raziskovalnega dela, konflikti interesov pri ocenjevalcih/tekmovalcih na različnih projektnih in programskih razpisih pa tudi ideološka zainteresiranost namesto znanstvene radovednosti itn. Vendar imamo opravka še z globinsko oviro, ki izhaja iz dejstva, da je logika maksimizacije profita v svetu globalnega kapitalizma uspela kolonizirati tako rekoč vse sfere vsakdanjega življenja, vključno z javno konverzacijo med nosilci različnih znanj in vednosti. Prevedeno v drastični jezik podjetništva to pomeni, da si spoznanje, ki ga ni mogoče takoj namazati na kruh, tj. ga neposredno uporabiti, niti ne zasluži, da sploh obstaja. Zdi se, da to postaja tudi usoda humanističnih in interpretativnih družbenih ved.

KRITIKA SAKRALNEGA V POSVETNEM IN POSVETNEGA V SAKRALNEM

Marjan Smrke

Kot sociolog javno delujem dobrega četrt stoletja. Ukvarjam se predvsem s tematikami s področja sociologije religije in primerjalne religiologije. V diplomi (1987), magisteriju (1992) in v doktoratu (1996) sem obravnaval različne vidike religijskih pojavov postsocialističnega sveta, predvsem religijske značilnosti komunizma in religijske spremembe v postsocializmu. V novejšem času razvijam še dve disciplini: družbeno mimikrijo kot znanost o pretvarjanju (disimuliranju) oz. prevarah in sociologijo družbenih dilem (»social dilemmas«) kot znanost o konfliktih med individualnimi in kolektivnimi interesi. Moje domače delovanje je v celoti povezano s Fakulteto za družbene vede Univerze v Ljubljani. Mednarodno sem deloval predvsem v okviru organizacij ISSR (International Society for the Sociology of Religion) in ISORECEA (International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Za temeljni uspeh svojega delovanja štejem sámo zastopanje in razvijanje sociološkega pogleda na religijske pojave v javnosti. T. i. hermenevtika dvoma, ki naj bi ji bili raziskovalci religij(e) neformalno zavezani vsaj od M. Webra naprej, namreč ni samoumevna perspektiva. Ob družbenem preobratu na začetku moje kariere je bila sociološka obravnava religije celo postavljena pod vprašaj v smislu: o verah se sme govoriti le s perspektive vere. A skupaj z nekaterimi starejšimi in z mlajšimi kolegi nam je uspelo ohraniti in še razviti kritično distanco do predmeta in to pretočiti v prakso. To se tudi po naši zaslugi izraža v še sprejemljivi obliki ločenosti države in religije/verskih organizacij pri nas (npr. v javni šoli) v primerjavi z drugimi postjugoslovanskimi družbami, v katerih je prišlo do občutne desekularizacije na societalni ravni.

Zadovoljiv odmev strokovne javnosti sem zaznaval ob seriji raziskav oz. člankov, ki so bili znanstveni odgovor na stereotipno obravnavo nereligioznih oz. ateistov od nekaterih predstavnikov Katoliške cerkve v postsocialistični tranziciji. Empirično sem zavrnil utemeljenost predsodkov o nevernih kot »nesrečnih, nemoralnih in življenjsko neosmišljenih«. Strokovna javnost je opazila interpretacije (de)sekularizacijskih trendov v postsocialističnih

družbah v smislu korigirane klasične sekularizacijske teze (gostovanje v Oxfordu). Mešane občutke imam, ko pomislim na mimikrijo, zlasti glede svoje teze o postsocializmu kot dobi mimikretičnih verskih konverzij: medtem ko sem se s tematiko prebil na dva kolokvija na Collège de France (2007), v Sloveniji posebne pozornosti nisem vzbudil niti z monografijo (2007, Družbena mimikrija).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja sem izoblikoval kritičen odnos do nekaterih vidikov umeščanja Katoliške cerkve v postsocialistično družbo, predvsem ob vprašanju denacionalizacije veleposesti. Sem je spadala teza o vzponu »predkoncilskega duha« v tej organizaciji (1995). Gre za mentaliteto in ambicije, ki niso skladne s (post)moderno družbo in tudi ne z duhom drugega vatikanskega koncila. Opozarjal sem na polarizacijo kot mogočo družbeno disfunkcionalno posledico takih ambicij. Svetovno odmeven finančni polom mariborske nadškofije in s tem povezane odstavitve nadškofov dokazujejo, da je bila kritika na spoznavni ravni upravičena in točna, na praktični pa povsem brez učinka. Podobne izkušnje imam v povezavi z Zakonom o verski svobodi: strokovne kritike, npr. glede meril za registracijo verskih skupnosti, niso bile pripoznane kot relevantne, dokler jih ni deloma potrdila razsodba ustavnega sodišča.

Predvsem po lastni krivdi je izostala odmevnost spoznanj, do katerih smo prišli v okviru mednarodnega projekta (NORFACE) »Učinki verskega pluralizma« s kolegi iz Nemčije in Finske. Gre za ugotovitev, da ksenofobija in socialna distanca (npr. do drugače vernih) upadata s pogostostjo neposrednih osebnih izkušenj s tujci oz. z drugače vernimi. Ob aktualni begunski krizi je vrednost teh spoznanj očitna.

V teoriji družbene mimikrije razvijam orodja za analizo prevar in tozadevno prevencijo na različnih področjih družbenega delovanja. Prepričan sem, da bi bilo večje zanimanje strokovne in širše javnosti za to problematiko družbeno koristno.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Z leti se vse bolj zavedam, da k poklicu sociologa spadajo številne frustracije, ki izvirajo iz različnih tozadevnih ovir. Delim jih na splošne in posebne.

Splošne ovire so povezane z značilnostmi sodobnih družb. Nekatere je mogoče razumeti kot izraz nekritičnega postmodernega izenačevanja znanstvenih, psevdoznanstvenih in neznanstvenih naracij. Nekatere so del neurejenosti (post)tranzicijske družbe, zlasti odnosov med hipertrofirano politiko in strokami. Nekatere so del globalno delujočih neoliberalnih mehanizmov

za razvrednotenje kritičnega družbenega mišljenja, kot jih npr. razčlenjuje M. Nussbaum (2010, Not for Profit: Why Democracy Needs Humanities?) v smislu kratkovidnega favoriziranja neposredne in očitne »koristnosti«. Problem je tudi favoriziranje akademske sociologije na škodo javne, o čemer je kritično pisal M. Burawoy (2004, Public sociologies: Contradictions, Dilemmas and Possibilities). Počasnost procesa publiciranja v akademski sociologiji razvrednoti dobršen del vrednosti in aktualnosti spoznanj.

Poleg tega se ukvarjam s specifičnim področjem: z družbenimi organizacijami in s pojavi (cerkvami, religijami), ki so tradicionalno žarišča bolj ali manj izražene »epistemološke arogance«. Pogledi, ki jih (na videz) ogrožajo, že sam način obravnave, vzbuja(jo) raznolike zavrnitvene odzive. To se med drugim izraža v nedialoškosti, celo cenzuri, ki sem jo izkusil. Navedel bi lahko anekdotične in travmatične izkušnje podcenjevanja in izključevanja. Ovire so povezane tudi s specifičnostjo odnosov med verskimi organizacijami in politiko. Politika v odnose z verskimi organizacijami, zlasti z najmočnejšo, pogosto vstopa preračunljivo. Pri tem stroko zanemari kot manj pomembnega akterja.

Človek se mora ozreti tudi po lastnih kvalitetah. Ugotoviti moram, da imam še nekaj rezerv v razvijanju načinov učinkovitejšega nastopanja v javnosti. Opažam tudi, da s(m)o slovenski sociologi in sociologinje premalo kritični do poseganja nesociologov na sociološko področje, ki je zlasti očitno v modernih elektronskih medijih. V tekmi za »akademsko odličnost« v revijah, ki so družbeno skoraj nevidne, izgubljamo ozemlja, na katerih je resnično mogoče vršiti širši vpliv.

ŠIBKA ODMEVNOST IN USTVARJALNA MOČ DIALOGA

Igor Bahovec

Še pred sociološkim študijem sem diplomiral iz fizike. Na sociološkem področju sem najprej več let učil sociologijo na gimnaziji, po doktoratu leta 2004 pa opravljal raziskovalna dela na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Nekaj let pozneje sem začel predavati s področja sociologije religije na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer sem še vedno zaposlen. Raziskovalno se ukvarjam s tematikami, povezanimi s skupnostmi, civilno sfero in s socialnim kapitalom ter z vprašanji postmoderne kulture, predvsem z vidikov tvorjenja smisla, kulturnih sprememb in fenomena religije, duhovnosti. Posebej me zanima tema pristnega dialoga v medosebnih, medkulturnih in v medreligioznih stikih. Pri tem se pogosto posebej osredinjam na vlogo in pomembnost različnih intermediarnih institucij – od družine, prostovoljnih društev in drugih okolij civilne sfere do lokalnosti itn. v teh pojavih.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

O odmevnosti svojih del je težko govoriti, najprej zato, ker sem v sociologiji sorazmerno kratek čas (desetletje), drugič pa zato, ker živimo v družbi in kulturi, ki sorazmerno zelo malo odmeva. Vseeno naj omenim raziskavo o z religijo povezanim socialnim kapitalom v evropskih regijah. Če so za ZDA različne analize socialnega kapitala pokazale, da je religija eden najpomembnejših posameznih virov socialnega kapitala, pa študije v Evropi z religijo povezan socialni kapital pogosto prezrejo. Zdi se mi škoda. Pomen raziskave ni le empirično vedenje o razširjenosti in družbenem pomenu delovanja, ki ga merijo indikatorji socialnega kapitala (prostovoljstvo, združenja, generalizirano zaupanje), ampak razumevanje razlik med evropskimi kulturno-religijskimi regijami in vplivom kulture na vzorce organiziranja življenja ljudi. Vedenje o tem bi v času stikov med ljudmi različnih kultur – tudi migracij beguncev – še kako potrebovali.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Izpostavil bi delo na področju stikov med kulturami in medkulturnim dialogom. V času, ko so ti stiki med ljudmi različnih kultur vedno številčnejši, pogostejši in intenzivnejši, je vprašanje dialoga (ne le pogovora, tudi pristnega srečanja, skupnega iskanja itn.) po naših raziskavah eden bistvenih za polnejše življenje Evrope in sveta v prihodnje. Oblika medkulturnih stikov,

v katerih se strpnost med različnimi kaže samo kot »toleranca« obstoja razlik, ni pa interesa za (dobro) drugega, ni dovolj močna sila za integracijo in potrebno družbeno kohezijo multikulturnih družb. Potreben je dialog ali interkulturnost, kot kaže tudi vrsta drugih raziskav v zadnjih letih.

Besedilo pišem v času, ko je begunjska kriza v Evropi prerasla vse dozdajšnje oblike. Zaradi vojne in drugih razlogov v Evropo dnevno prihajajo tisoči ljudi. Strpnost do njih je dobrodošla, a po izsledkih zgornjih raziskav ne zadošča: potrebno je več, odprtost, ki je tudi srečanje, pristen dialog.

Drugi vidik pristne dialoškosti pa je ustvarjalna moč dialoga. Kot sta med drugimi pokazala sociolog Peter Berger in pred njim Martin Buber, je eden ključnih vidikov dialoga ustvarjanje novega: srečanje v različnosti omogoča ustvarjalnost (če v globini obstaja neka povezava, npr. iskanje resnice, skupno prizadevanje za mir …). Zdi se mi, da naša (slovenska in evropska) družba brez takega srečanja z drugim, drugačnim, ne bo ustvarila potrebnih rešitev za prehod iz sodobne družbeno-kulturne krize.

Glede šibke odmevnosti v naši družbi pa naj omenim dva dogodka, dve izdaji knjig. V obdobju pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo smo skupaj z drugimi izdali drobno knjigo Roberta Schumana *Za Evropo*, v kateri so jedrnato povzeti ključni elementi njegovega političnega delovanja. Ker je Schuman eden ustanovnih očetov evropskega povezovanja, sem naivno menil, da bi to lahko prispevalo k razvijanju evropskega zavedanja v Sloveniji – kolikor mi je znano, knjiga skoraj ni opažena. Očitno se Slovenci (in Evropejci) veliko manj zavedamo pomena svojih »ustanovnih očetov« kot (severni) Američani.

Podobno je bilo, ko sem souredil prevod izbranih del Tomaža (Thomasa) Luckmanna v slovenščino. Pa je profesor Luckmann eden največjih še živih sociologov, sin slovenske matere in oseba, ki se je osebno zavzela za osamosvojitev Slovenije. To sta le dva očitna primera, ki kažeta, da nekatere pomembne zadeve pri nas – pa tudi drugje – ne doživijo odmevnosti. Zdi se mi, da je za Slovenijo značilno dvoje: na splošno smo šibko medsebojno odmevni (tako kažejo moji lastni intervjuji glede tega vprašanja), zaradi različnih razlogov pa obstaja kar nekaj vsebinskih področij, na katerih je družbene odmevnosti zelo malo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Pri tem vprašanju naj najprej omenim področje sociologije religije. Na podlagi več srečanj pri nas (in primerjalno s srečanji po svetu) lahko rečem, da smo pri nas na tem področju še zelo obremenjeni z ideološkimi predstavami, ki ovirajo odprto soočenje različnosti. Zdi se, da sociološki študij religij (zlasti krščanstva) še vedno nekateri razumejo kot idejni boj z religijo. Zato ni vedno uravnotežene kritičnosti – kritičen pogled v smislu tega, da

prepoznava pluse in minuse, priložnosti in napetosti/nevarnosti, če se navežem kar na analize SWOT. Glede celote sociologije pa bi rekel naslednje: še bolj kot drugje se pozna, da pri nas še ne obstaja uravnoteženo pokrivanje vseh različnih socioloških perspektiv. To se pozna na veliko načinov, začenši z objavami in zahtevanim študijskim branjem. Na primer: nekateri pomembni (zahodni) sociološki avtorji nimajo v slovenskem prevodu nobenega dela (ali jih je malo), drugi nasprotno. Podobno velja tudi glede določenih socioloških perspektiv. Včasih je celo tako, da je zelo malo tudi tuje literature. Posebno pomembna naloga prihodnosti sociologije pa se mi zdi to, da bi še bolj razvili različne načine odprtega pogovora/diskusije/razprave o žgočih temah sodobnih družb. Nekatere stvari so se premaknile (in je pogovora več), a bi se dalo še veliko narediti. V tem pogledu naj pozovem tudi k nujnosti interdisciplinarnega pristopa – pristopi različnih panog so lahko dopolnjujoči, komplementarni. Ekološko vprašanje npr. združuje spoznanja »trdega« naravoslovja, družboslovja (ekonomije, sociologije …) in etično-kulturnih, včasih tudi normativnih vidikov življenja (etika, pogledi na svet, duhovne tradicije različnih religij …). Potreba po integralnem povezovanju različnih znanj po mojem mnenju segajo tudi na veliko drugih vsebinskih področij.

STRAH PRED RESNIČNOSTJO, KI JO RAZKRIVA SOCIOLOŠKA RAZISKAVA

Vinko Potočnik

Po študiju teologije in dveh letih duhovniške službe sta mi bila leta 1974 omogočena magistrski in doktorski študij sociologije v Rimu (Univerza Gregoriana). V začetku 80. let prejšnjega stoletja sem na teološki fakulteti postal predavatelj najprej t. i. pastoralne sociologije, nato pa tudi novega predmeta sociologija religije, in sicer vse do upokojitve leta 2012. Raziskovalno sem se ukvarjal predvsem z vprašanji religije (zlasti cerkvene) in z njo povezanimi tematikami: z družino, demografskimi vprašanji, s politično tranzicijo oziroma z modernizacijo družbe in religije v srednji in vzhodni Evropi. Ves ta čas sem bil vpet v mednarodne povezave in strokovna srečanja sociologov religije (npr. CISR).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Kot predstavnik prve generacije katoliških teologov, ki so se poklicno angažirali na področju sociologije, sem bil k sodelovanju v SSD povabljen v začetku devetdesetih, ko se je slovenska sociološka srenja na letnih srečanjih osredinila na sociologijo M. Webra in T. Parsonsa. S tem je bil prej prevladujoč marksistični pristop nekako »relativiziran« in umeščen v pluralnost mogočih teoretičnih izhodišč tematiziranj družbenih vprašanj, tudi religije.

V 80. letih je bil zame poseben izziv razvijanje predmeta sociologija religije (in t. i. pastoralne sociologije). Čeprav so se pri nas profesorji teologi ukvarjali s sociologijo že na njenih začetkih (npr. Jeraj in Ušeničnik, Krek), je prišlo še do večje odprtosti zanjo, ko se je Katoliška cerkev na vesoljnem cerkvenem zboru (Vatikan 1962–1965) prepoznala kot »Cerkev v svetu«. Za večje poznavanje družbenih vprašanj je v krog teološkega preučevanja in izobraževanja izrecno vključila tudi družbene vede (za sociologijo se je posebej zavzemal mariborski škof Maksimilijan Držečnik). Nov predmet oziroma raziskovanje religioznosti kot družbenega dejstva je bilo treba umestiti v razmerja do drugih disciplin, poleg tega pa upoštevati dejstvo, da gre za sociologijo za teologe, torej za nesociologe, ki naj jim disciplina omogoča razumevanje sociološkega pristopa ter razmišljanja o problemih in izzivih, s katerimi se bodo srečevali v svojem poklicu. Seznanjenje z osnovnimi metodami in instrumenti raziskovanja ni bilo mogoče brez vključitve empiričnega raziskovanja v sam predmet.

Ob skromnem empiričnem raziskovanju domače religioznosti (pretežno na osnovi cerkvenih podatkov religioznosti in sekundarne analize raznih raziskav) so se zame sredi 90. let prejšnjega stoletja pojavile nove možnosti empiričnega raziskovanja, z vključitvijo v mednarodni raziskovalni projekt o religiji in religioznosti v tranzicijskih deželah srednje in vzhodne Evrope (»Aufbruch«, pozneje še projekt Religions and Values in Central and Eastern Europe – Revacern). Zaradi velike religiozne raznolikosti dežel (Slovenija se je umestila med najbolj sekularne) v procesih iz predmodernih v moderne družbe se je v veliko pogledih kot tranzicijska pokazala tudi religioznost: v smeri družbene degetoizacije, »nove« sekularizacije, pluralizacije, od institucije k vse večji individualizaciji verskega življenja (k religioznosti a la cart) pa tudi s kar nekaj nostalgije po komunizmu oziroma socializmu (prim. P. M. Zulehner, M. Tomka, I. Naletova, *Religionen und Kirchen in Ost(Mittel) Europa: Entwicklungen nach der Wende,* 2008).

Poleg posebnega tranzicijskega družbenega okolja smo se v projektu spoprijeli tudi z zahtevnim metodološkim izzivom: izkazalo se je, da je empirično raziskovanje katoliške in evangeličanske vernosti že dobro uveljavljeno, kar pa ne velja za pravoslavno/ortodoksno in še manj za islamsko religioznost. Projekt je vključeval in pokazal tudi pomen posredovanja ugotovitev raziskave predstavnikom zunaj akademskega občinstva, konkretno predstavnikom vlad in cerkva v raziskavo vključenih dežel, tudi vodstvu Katoliške cerkve v Sloveniji in duhovnikom, pri čemer se je izkazalo, da so bili izsledki široko sprejeti in pogosto aplicirani.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Menim, da pri nas na sociološkem področju zelo zaostajamo z analizami in s spoznanji pomena družbenih sprememb oziroma družbene tranzicije in modernizacije, ki posledično predstavljajo pomembnejši dejavnik življenja sodobnika, kot se nam zdi. Namenja se premalo pozornosti zlasti (po Luckmanovo) majhnim življenjskim prostorom, v katerih prihaja tudi do novih oblik duhovnosti in obrednosti, vključno z obujanjem starih oblik praznovanj in obredov.

V slovenskem cerkvenem prostoru se zdi – ob sorazmerno dobri splošni recepciji izsledkov socioloških raziskav religioznosti – precej problematično razumevanje sekularizacije. Čeprav ob kompleksnosti in pogosto zelo ohlapni definiciji koncepta zmeda razumevanja sekularizacije ne preseneča povsem, pa nekateri v Katoliški cerkvi ta proces dojemajo pretirano enostransko in negativno – kot nevarnost in grožnjo religiji, premalo pa kot izziv za nove poti verskega udejstvovanja.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Že od časa poskusov »value free sociology« spoznavam velikanski pomen temeljnega odnosa do predmeta preučevanja. Znova in znova se pokaže, do kako različnih spoznanj prihajajo sociologi, ki religijo in religioznost dojemajo kot pozitiven družbeni fenomen oziroma družbeno vrednoto, od tistih, ki jo razumejo kot nekaj družbeno negativnega.

V cerkvenem prostoru je še kar nekaj spomina na obdobje, ko je bila sociologija kot marksistična veda splošno dojeta kot zastopnica ali vsaj podpornica protiverske in proticerkvene drže. Tako mnenje se pri nekaterih ohranja tudi zaradi stališč in drž do religije (in zlasti Cerkve) nekaterih »sekularnih« sociologov (religije). Na različnih straneh večkrat manjka prave odprtosti in pripravljenosti prepoznavati v drugem dobro. Ideološka zaprtost je velika ovira pri iskanju skupnega kritičnega pogleda na stvarnost religije ter odnos med religijo in drugimi družbenimi pojavi.

Posebej stalna in splošna ovira (tudi) pred sociološko vedo pa pogosto obstaja v verskem/cerkvenem in širšem družbenem prostoru, v nelagodju ali tudi strahu pred resnico, če je ta nevšečna in nezaželena. Tudi pred resničnostjo, ki jo odkriva in empirično argumentira resna sociološka raziskava.

POSREDOVANJE DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ: IZOBRAŽEVANJE, NOVINARSTVO

Tukaj imamo pred seboj prispevke avtorjev, katerih poklicno delovanje zadeva posredovanje informacij in znanja na dveh osamostaljenih in institucionaliziranih področjih: izobraževanje in mediji oziroma novinarstvo. Tudi ta tematika predstavlja le člen v obravnavi tokov in kroženja znanja, ki pa je tako obsežna in kompleksna, da tukaj predstavljene prispevke lahko upoštevamo kot izziv za sistematično raziskovanje. To bo moralo vključevati posredniške mehanizme in ovire, ki zaustavljajo tokove od ustvarjalcev znanja k uporabnikom in nasprotno na vseh ravneh teritorialne organizacije družbe. To je hkrati izziv za združevanje sil sociologov, komunikologov, pedagogov, novinarjev in drugih, ki zdaj delujejo vsak zase.

Sociološke retrospektive s področja izobraževanja

INSTRUMENTALIZACIJA EDUKACIJE V DRUŽBI ZNANJA

Pavel Zgaga

Diplomiral sem iz filozofije in sociologije na FF UL (1975) in prav tam doktoriral iz filozofije. Deloval sem v študentskem gibanju. Prva služba je bila na srednji šoli, nato na Pedagoški akademiji. Ukvarjal sem se z vprašanji edukacije[1], sodeloval pri konceptualizaciji in izpeljavi prehoda akademije v fakulteto pa tudi v intelektualno-aktivistični skupini »Šolsko polje« na področju politike izobraževanja (državni sekretar in minister na Ministrstvu za šolstvo in šport), pri razvijanju bolonjskega procesa na evropski ravni in kot nacionalni predstavnik v t. i. »Bologna Follow-up Group«, dokler me ni tedanji minister aprila 2005 razrešil. Na PeF UL vodim Center za študije edukacijskih politik; aktiven sem v mednarodnih raziskovalnih krogih, predvsem v Consortium of Higher Education Researchers in European Educational Research Association.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med temeljnimi koncepti, ki so me privlačili že med dodiplomskim študijem, je koncept znanja in z njim povezana dihotomija »dvoma in gotovosti«, če se izrazim kartezijansko. Na to se navezujejo teorije ideologije in tudi te so znatno opredeljevale moje vstopanje v edukacijske študije kot interdisciplinarno področje, ki sem se mu postopoma zapisal. Med različnimi konceptualnimi stimulacijami – težko bi izbral eno samo – je imel name znaten vpliv Bourdieujev *Homo academicus* (1984): močno je namreč prispeval k zorenju spoznanja, da »akademskega« in »političnega« prostora ne gre pojmovati kot nasprotujočih si prostorov »znanja« in »moči«, ampak v znatni meri kot konvergentna prostora, ki ju na različne načine prečita »znanje« in »moč« – »racionalno« in »iracionalno«. To spoznanje se potencialno seveda lahko nagiba k relativnosti in relativizaciji, toda Bourdieujevo poanto sem prepoznal tudi v tem, da naloga teoretske refleksije ni v prepuščanju relativizaciji in »postmodernizmu«, ampak v njenem/njunem reflektiranju in »komunikativnem delovanju«, če se naslonim še na drugo veliko teoretsko ime druge polovice prejšnjega stoletja, Habermasa.

---

1 Priljubljeni slovenski termin »vzgoja in izobraževanje« je rezerviran za pedagogiko, svoj interes pa sem prepoznaval v drugačnem (inter)disciplinarnem horizontu, zato uporabljam ta »nepriljubljen« termin.

Ta temeljna vprašanja so povezana z enim izmed osrednjih vprašanj o edukaciji: razumevanje vloge edukacije v družbi oziroma vpliva družbe na edukacijo. Z ene strani imamo opraviti s »progresivističnimi« teorijami edukacije (»spreminjanje družbe na bolje«). Z druge je teoretiziranje edukacije mogoče utemeljiti, če se metaforično izrazim, na »teoriji odraza«: edukacija je »ogledalo« družbe. Oba pogleda lahko poenostavljeno zajamemo v naslednji dihotomiji: edukacija je izraz »tradicionalnih vrednot in praks«, njihova reprodukcija pa je temeljna naloga edukacije – je »odraz ekonomske baze«, »preobrazba družbe« (»revolucija«, »reforma« itn.) ali je proces, ki zajame in spremeni tudi edukacijo.

V sodobnem času, v »dobi neoliberalizma«, dobivajo te teoretizacije nov kontekst in nov pomen: novodobna »konservativna modernizacija«, ki s progresivno analizo »tega, kar je« vodi k zanikanju »tega, kar bi lahko bilo« (Apple, 2010), je povzdignila »družbo znanja« na piedestal, ki je neprimerljiv z nekdanjim razsvetljenskim idealom znanja in izobrazbe, obenem pa temeljito preobraža edukacijo, ki ji vse bolj pripada le vloga dejavnika reprodukcije danega, ne pa konstrukcije mogočega. Na svoji postrazsvetljenski trajektoriji koncept edukacije še nikoli ni bil tako temeljito *instrumentaliziran*, kot je v zdajšnji »družbi in ekonomiji znanja«. Vse to seveda zaznamuje družboslovje na splošno in tudi današnje interdisciplinarne študije visokega šolstva posebej. Mislim, da sem na več načinov poskušal prispevati h kritiki te paradigme in k argumentiranju drugačnega pogleda: pogleda, ki se npr. zavzema za širok spekter ciljev edukacije (Biesta idr., 2009) in ne za omejen »ekonomski« cilj; pogleda, ki ob diktatu »kompetitivnosti« poskuša rehabilitirati pomen »kooperativnosti« v sodobnem visokem šolstvu (Zgaga, 2006) itn. Imam občutek, da je del teh spoznanj naletel na dober odziv – bistveno bolj v mednarodnem kot v domačem kontekstu – v akademski sferi, pri delu s (podiplomskimi) študenti in deloma pri oblikovanju politik.[2]

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Gre bolj ali manj za ista spoznanja, ki jih omenjam zgoraj, a za njihovo (ne) odzivnost v domačem okolju. Kot primer naj navedem knjigo o bolonjskem procesu (Zgaga, 2004), ki sem jo izdal, ko je bila »glina še mokra«. Knjiga je bila sicer razprodana, vendar so recepcija, interpretacija in implementacija bolonjskega procesa v našem okolju pozneje potekale v veliki meri prav v nasprotni smeri od tiste, za katero sem se v knjigi zavzemal. S tem

2 Npr. pravkar omenjena knjiga iz leta 2006 je prispevala k oblikovanju t.i. »zunanje strategije« bolonjskega procesa, sprejete leta 2007; gl. European Higher Education in a Global Setting. A Strategy for the External Dimension of the Bologna Process, drugi odstavek; http://www.ehea.info/Uploads/Global%20context/Strategy-for-EHEA-in-global-setting.pdf.

je povezana tudi moja formalna razrešitev iz v tistih časih osrednjega konceptualnega telesa bolonjskega procesa (BFUG), kar sem omenil že zgoraj. A pri tem ne gre le za osebno izkušnjo konflikta s političnim, ampak tudi z akademskim prostorom (ne v enem in ne v druge primeru to ni bila prva izkušnja). K temu se znova vrnem pri zadnjem vprašanju. Pred tem še nekaj besed na temo »odpiranja v svet«.

Pred par leti me je v hotelskem dvigalu na konferenci v Šanghaju kolegica z azijskimi potezami, s katero se nikoli poprej nisva srečala, povprašala, ali sem »ta pa ta« (poznala me je le prek interneta) in ali bi bil pripravljen na nekaj vsebinskih vprašanj, povezanih z mojimi deli, ki jih je prebrala. Z izjemo par doktorskih študentov in najbližjih kolegov takšnega vprašanja doma še nisem bil deležen. Videti je, kot da ima aktivnost na nekem precej ozkem in specializiranem interdisciplinarnem področju v domačem okolju manj možnosti za odziv, saj je krog ljudi, ki se s to specialnostjo ukvarja v majhni državi, izjemno majhen (če sploh obstaja). Morda pa gre tudi za to, da sta v prevladujoči akademski kulturi pripadnost *disciplini* in *disciplinarna identiteta* še vedno zelo pomembna dejavnika. Toda to me ni nikoli posebej privlačevalo; »disciplina« pač omejuje »svobodo«. V evropskem in tudi širšem kontekstu sem srečeval ljudi s podobnimi raziskovalnimi interesi, to pa je močno prispevalo, da sem lahko bistveno več pomena pripisoval *vprašanjem* in *problemom* kot pa disciplinarni identiteti. Svet se je »odprl« kar sam po sebi: doma bi se tem vprašanjem težko posvetil. Pripomnim lahko, da domicil v neki manjši, srednje- ali jugovzhodnoevropski državi, t. i. »novi članici«, pri tem prej pomaga kot ovira, saj lahko prispevaš »nov pogled«, »drugačnost« itn.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Vprašanje omejujem na konkretno polje svoje dejavnosti – na študije visokega šolstva. Če pustimo »praktične« ovire, kot so finančna sredstva in opremljenost, ob strani, je ovir še vedno veliko. Tako je npr. ovira lahko že izbira, da je »svoboda« pred »disciplino«: danes si zlasti na začetku kariere skoraj ni mogoče več zamisliti, da bi se lahko nekdo formiral na nekem akademskem področju, če ne pripada »plemenu« in »teritoriju«, če parafraziram Tonyja Becherja in Paula Trowlerja. Russellovska pozicija, ki daje svobodi prednost pred varnostjo, je torej v nekem smislu ovira za uveljavljanje individualnih spoznanj. Dozdeva se mi tudi, da je v manjšem (zaprtem) prostoru to večja ovira kot v velikem (odprtem). Na splošni ravni pa sta oviri predvsem dve. Ena je na strani »establishmenta«, ki ne potrebuje »think tankov« oz. »tankistov« v njih, če ti mislijo voziti po bojnem polju po sklepih in zaključkih, do katerih jih pripelje lastno raziskovanje. To vodi k temu, da imamo obilico fragmentiranih in »uporabnih« raziskav, a (skoraj) nobene

sinteze. To oviro dobro poznamo in o njej je bilo prelitega kar nekaj črnila. Vendar se zgodbe o razmerju politike in sociologije (oziroma akademskega prostora, v imenu katerega so družboslovci vedno radi nastopali) tu ne bi loteval, ker ne bi povedal nič bistveno novega.

Druga ovira je *nereflektirani homo academicus* sam: politika je »zla«, znanost je »dobra«. No, v sociologiji, političnih vedah itn. imamo to nesrečo, da se s to trditvijo – v primerjavi z večino drugih področij – lahko hitro zarečemo. Lotimo se je torej z druge perspektive. Škandali v povezavi z visokim šolstvom, ki jim sledimo v novejšem času (ne le pri nas), vnašajo nov element, vreden resne refleksije: univerza zbuja pozornost in dvome, kritike, obtožbe – ne le politike, ampak »družbe«, »davkoplačevalcev«. Slonokoščenega stolpa preprosto ni več. To ni nujno spodbuden element; nasprotno, lahko je dodatna ovira: krepitev toka *instrumentalizma* kot dominantne ideologije. Kljub temu pa lahko ta trend prispeva k temu, da neka tradicionalna in nevidna ovira postane vidna – in morda postopoma bolj obvladljiva: razumevanje univerze in vsega akademskega prostora kot sistema moči, ne samo kot sistema znanja. Še drugače rečeno: razumevanje procesa instrumentalizacije znanja kot krepitve sistemov moči.

Sklenem lahko tako, kot sem sklenil že v študiji k Bourdieuju (2013): ko se srečujemo z oviro te vrste, gre za zahtevo, da zavestno postavimo transparentno ločnico – z Bourdieujevimi besedami – med vsem tistim, »kar lahko vemo le, če smo v tem«, in vsem tistim, »česar ne moremo ali nočemo vedeti, ker smo v tem«, in s tem posvetimo v spontano zmešnjavo v akademskem polju (Zgaga 2013, 280). Mislim, da bi od tega lahko imeli korist akademsko polje na sploh in sociologija posebej. Nemara pa bi to blagodejno vplivalo celo na politični prostor?

Citirana literatura

Apple, M. W. (2010). Reform through conservative modernization: standards, markets, and inequality in education. *Philosophy of Mathematics Education Journal,* 25, October 2010.

Biesta, G., Kwiek, M., Locke, G., Martins, H., Masschelein, J., Simons, M., Zgaga, P. (2009). What is the public role of the university? A proposal for a public research agenda. *European Educational Research Journal*, 8 (2), 249–254.

Zgaga, P. (2004). *Bolonjski proces. Oblikovanje skupnega evropskega visokošolskega prostora*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL, CEPS.

Zgaga, P. (2006). *Looking out: the Bologna Process in a global setting. On the »External dimension« of the Bologna Process*. Oslo: Norwegian Ministry of Education and Research.

Zgaga, P. (2013). Knjiga, ki ne sme biti sežgana. V: Bourdieu, P., *Homo academicus*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL.

KRITIČNA OCENA VISOKEGA ŠOLSTVA IN IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH

Sonja Kump

Sem redna profesorica za področje primerjalne andragogike in sociologije izobraževanja odraslih na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani; najprej sem kot raziskovalka delovala na Centru za razvoj univerze (1976–1994), krajši čas na Andragoškem centru Slovenije (1995) in Fakulteti za družbene vede (1996–1998), kot visokošolska učiteljica in raziskovalka pa na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete (od leta 1998 naprej). V širšem smislu bi področje svojega raziskovalnega in strokovnega dela uvrstila v sociologijo izobraževanja, bolj specifično pa sta bili to področji visokega šolstva in izobraževanja odraslih.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med svoje pomembnejše delovanje uvrščam raziskovanje visokega šolstva, ko sem v raziskovalni skupini Centra za razvoj univerze preučevala različne vidike visokega šolstva, kot so npr.: vrednostne orientacije študentov, socialni izvor študentov in učinkovitost študija, dostop do visokega šolstva, položaj in pogoji akademskega dela, hierarhična razmerja na univerzi, evalvacija visokega šolstva itn.). Pri tem poudarjam longitudinalno raziskavo o socializaciji študentov, ki je bila vpeta v mednarodni projekt FORM, rezultati pa so bili objavljeni v monografiji Akademska kultura (Kump, 1994). V tej raziskavi sem ugotovila, da na ljubljanski univerzi ni skupne akademske kulture, da univerza ne skrbi za neko raven 'splošne intelektualne kulture', ki bi presegala meje posameznih disciplin; na univerzi ne obstaja nikakršna povezovalna in enotna ideja, ki bi se kazala kot skupni etos študijskih disciplin. Tako se univerza zdi samo kot ustanova, ki organizira heterogene in specialistične vednosti, katerim zagotavlja le institucionalni okvir. Nima ne določene ideje ne skupnega namena, ki bi bil opredeljen v ideji univerze. Dejansko postaja le vse obsežnejši konglomerat najrazličnejših specialističnosti in partikularnosti. Monografija je bila uvrščena v študijsko literaturo vsaj treh socioloških predmetov, večkrat tudi citirana; med drugim je ugotovitve iz publikacije v svojem programu navajal tudi eden izmed kandidatov za rektorja ljubljanske univerze (ki ni sociolog).

Sorazmerno odmeven je bil prispevek Izobraževanje in država blaginje v mednarodni perspektivi (Kump, 2008), v katerem sem petindvajset

evropskih držav – na podlagi izbranih kazalnikov socialne in izobraževalne politike – razvrstila v šest režimov države blaginje. Prispevek je med drugim v svojem programu za volitve v državni zbor leta 2008 uporabila stranka Zares, navajajo ga tudi predstavniki visokošolskega sindikata. S pomočjo primerjalne analize sem ugotovila, da imajo države s podobnimi politikami socialne varnosti tudi podobno izobraževalno politiko. Slovenija se uvršča v hibridni tip države, ki se približuje neoliberalnemu režimu države blaginje, zanjo pa so značilni: demontaža države blaginje, deregulacija vseh trgov, vključno s trgom dela, krčenje stroškov dela, privatizacija in trženje nekdanjih javnih dobrin in storitev, med katere spada tudi izobraževanje.

Čeprav sem po izobrazbi sociologinja, sem bila v drugi polovici svoje profesionalne poti habilitirana na področju andragogike, vendar menim, da sem v svojih »andragoških« besedilih ohranjala zavezanost sociološkim dimenzijam mišljenja. Pripadnost sociologiji pa sem potrdila tudi z oblikovanjem dveh socioloških predmetov v bolonjskem programu študija pedagogike in andragogike, saj sem prepričana, da je izobraževanje odraslih treba premišljati v širšem družbenem kontekstu. Sicer pa sem skozi preučevanje visokega šolstva ugotovila, da je v programe družboslovnih študijev vključeno premalo komunikacije v obliki interdisciplinarnega učenja, ki bi lahko vključevalo predmetno specializacijo in širši kontekst znanja. Namen takega študija ne bi bilo le nizanje različnih nepovezanih disciplinarnih vsebin, ampak bi lahko predstavljalo razvijanje sodelovanja in komunikacije, uvajanje različnih perspektiv, ki omogočajo razumevanje in razjasnitev razlik, učenje vzajemne tolerance, doseganje konsenza in skupnih odločitev, obravnavo skupnih in različnih problemov posameznih disciplin ter razumevanje drugih načinov dojemanja in mišljenja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Raziskovalno in strokovno delo na področju evalvacije visokega šolstva ni imelo ustreznega odziva, saj se moja opozorila o tem, da evalvacija, ki ni povezana z raziskovanjem, spremeni v »papirnatega tigra«, niso upoštevala pri ustanavljanju Nacionalne agencije za kakovost v visokem šolstvu (Nakvis). Menim, da pri zdajšnji akreditaciji in evalvaciji visokošolskih programov prevladujejo administrativni in kvantitativni kazalniki »storilnosti« – brez poglobljenih analiz in refleksije vsebine.

Kot kaže stanje na področju visokega šolstva, tudi obsežne longitudinalne raziskave in analize, ki smo jih izvajali na Centru za razvoj univerze (CRU) in ki so bile med njegovim obstojem (1970–1995) pogosto citirane ter uporabljene pri vodenju univerze in oblikovanju visokošolske politike, niso imele dolgoročnega učinka. Po moji oceni je z ukinitvijo CRU veliko izgubil celoten visokošolski prostor, ne le Univerza v Ljubljani. Visokošolska

politika se je potem snovala brez raziskovalnih in analitičnih podlag; bila je stihijska, kar je med drugim pripeljalo do nebrzdanega ustanavljanja visokošolskih (predvsem zasebnih) ustanov, med katerimi si jih veliko ne zasluži naziva akademske ustanove.

Tudi raziskovalno in strokovno delo na področju andragogike se predvsem pri oblikovanju politike izobraževanja odraslih ne upošteva in je v glavnem prezrto. Te ugotovitve lahko podkrepim z izkušnjami, ki jih imam kot predsednica Strokovnega sveta RS za izobraževanje odraslih. V procesih oblikovanja politike izobraževanja odraslih in razporejanja javnih sredstev za to področje imajo prevladujočo moč državni uradniki, saj pri sprejemanju odločitev argumentirane predloge stroke upoštevajo le v minimalnem obsegu. V tem smislu je tudi moje raziskovalno delo na tem področju (sistemsko urejanje izobraževanja odraslih, politika in evalvacija izobraževanja odraslih, visokošolsko izobraževanje odraslih, izobraževanje starejših, funkcionalna pismenost itn.) marginalizirano, prezrta so tudi moja opozorila, da se je delež javnih sredstev v zadnjih letih prepolovil in da je večina teh okleščenih sredstev namenjena kratkotrajnim oblikam usposabljanja za potrebe trga dela, tj. pridobivanju hitro zastarelih spretnosti. Rezultati mojih raziskav kažejo, da daljše, formalne oblike izobraževanja odraslih dejansko razširijo socialne in ekonomske možnosti posameznika ter dolgoročno zmanjšajo njegovo odvisnost od mezdnega dela in tržnih sil, s čimer se lahko izboljša tudi posameznikova dolgoročna socialna varnost. Toda naša država že drugo leto zapored formalnemu izobraževanju oz. dvigu izobrazbene ravni odraslega prebivalstva namenja le še 3 % vseh proračunskih sredstev, namenjenih za izobraževanje odraslih, čeprav naj bi ta delež skladno s cilji Resolucije o nacionalnem programu izobraževanja odraslih za obdobje 2013–2020 znašal 20 %. To drastično krčenje sredstev se odraža tudi v podatkih Eurostatovega letopisa iz leta 2015, ki kažejo, da je pri nas v formalno izobraževanje vključenih le 2,3 % odraslih, s tem podatkom pa se Slovenija uvršča na predzadnje mesto med članicami EU. Samo Romunija ima nižji delež (1,4 %).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na podlagi raziskovanja visokošolskega prostora ugotavljam, da je ovira pri uveljavljanju raziskovalnih spoznanj in delovanja posledica pomanjkanja dialoga, sodelovanja in komunikacije v razcepljeni, neenotni, razpršeni akademski skupnosti, ki ji manjkajo samozaupanje, samorazumevanje in vizija o njeni vlogi v prihodnosti, kot takšna pa ni sposobna samorefleksije o lastni identiteti in tudi ne odkrite razprave o svojih problemih.

Ovire pri upoštevanju raziskovalnih rezultatov so pogosto tudi v sami stroki, kar se na področju andragogike kaže v številnih nesoglasjih že glede osnovne terminologije.

Na področju oblikovanja in izvajanja izobraževalnih politik so raziskovalne ugotovitve in strokovni predlogi pogosto prezrti zaradi nekompetentnih državnih uradnikov, ti pa imajo pri sprejemanju odločitev največjo moč in pogosto servilno sledijo smernicam nadnacionalnih organizacij (OECD, Komisija EU) ter hkrati omalovažujejo mnenja domačih raziskovalcev in strokovnjakov. Politika izobraževanja odraslih postaja dimna zavesa za prikrivanje uničevanja države blaginje; vse bolj namreč postaja orodje upravljanja socialne politike z delovno silo in sredstvo za preprečevanje družbenih konfliktov.

IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH: RAZISKOVANJE, DOSEŽKI IN KRITIKA

Ana Krajnc

Sem redna profesorica za andragogiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Bila sem raziskovalka na Inštitutu za sociologijo (1964–1970). Specializirala sem na Inštitutu Univerze v Torontu (OISI). Uvedla sem študij andragogike na Filozofski fakulteti. Na FDV sem uvedla sociologija izobraževanja. Sem predsednica mreže univerz za tretje življenjsko obdobje. Ustanovila in urejala sem prvo slovensko revijo za izobraževanje odraslih Andragoška spoznanja. Sem članica več mednarodnih raziskovalnih skupin za komparativno andragogiko. Sodelovala sem s svetovno organizacijo ICAE (International Council for Adult Education) in bila njena predstavnica pri ZN. Raziskovala sem nove paradigme teorije vseživljenjskega izobraževanja, znanja za razvoj. Andragogiko sem povezovala s sociologijo.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Prva samostojna publikacija na Univerzi v Torontu Adult Education and Social Participation je teoretično poglobila komparativni vidik (1973). Na andragoško teorijo, uvajanje permanentnega izobraževanja in družbeno-ekonomski razvoj v praksi je najbolj vlivala moja knjiga Izobraževanje – naša družbena vrednota (Delavska enotnost, 1978). Zanimata me spremenjena družbena vloga in status izobraževanja – znanja v obstoječi in novonastajajoči informacijski družbi. Poleg rednih pedagoških in znanstvenih obveznosti na fakulteti sem imela vsako leto več javnih predavanj in širila spoznanja v prakso (delavske univerze, zborovanja strokovnih organizacij, konference, seminarji, simpoziji).

Raziskovala sem vplive družbenega okolja na motivacijo odraslih za izobraževanje (Motivacija za izobraževanje, Delavska enotnost, 1982), odkrila, da so ljudje močno pod vplivom ideologije, zoženega motiva, da se izobražujejo le zaradi dela, da le stroj in delo diktirata izobraževanje. To ideološko manipulacijo javnosti sem močno zaznala, ko so leta 1984 ustanovili univerzo za tretje življenjsko obdobje. Javnost se je čudila: »Zakaj bi se stari učili, saj ne hodijo več v službo.« Preprosto zato, ker »želijo nekaj novega znati.« Moj odziv je bil utrjevanje primarne motivacije za izobraževanje, vedoželjnosti v praksi in teoriji. Opazovanja so opozorila, da je prav učenje z radostjo starejših vplivalo na prebujanje primarne motivacije za

izobraževanje mlajših (Karacteristics of Elderly Education, referat, Univerza v Ulmu, Krajnc, 2006).

V mednarodni raziskavi (koordinatorica Univerza Lueven, Belgija, Zakaj se odrasli izobražujejo (1993–1998)) sem odkrila, da gresta razvoj in nova vloga znanja prek državnih meja in političnih sistemov ter da so motivi za izobraževanje povsod podobni. Druga pomembna ugotovitev: iz motivov sta izginila poklic in poklicno izobraževanje. Ljudje se učijo, da obvladujejo medosebne odnose, komunikacijo, samostojno odločanje, iskanje smisla življenja, zabavo in rekreacijo, družino, zdravje in ekologijo. Odkritja o razvoju in spreminjanju motivov so bila prispevek k andragoški teoriji in ozaveščanju prakse (Andragoška spoznanja, 1996).

V andragogiki sem uvedla novo raziskovalno metodologijo: participatorne raziskave (leta 1981 sem v Ljubljani organizirala svetovno konferenco ICAE) in raziskovanje osebnih učnih projektov (od leta 1994 naprej). Skladno s smernicami svetovne znanosti sem v metodologiji izobraževalnih ved uveljavila nova poglavja in prispevala k razvoju andragoške teorije – prehod iz kvantitativnega v kvalitativno raziskovanje – ter vplivala na spreminjanje predmeta raziskovanja v andragogiki, od andragoških ustanov k človeku kot stičišču vseh oblik učenja (osebni učni projekti). Opredelila sem nove paradigme vseživljenjskega izobraževanja (Andragoška spoznanja, Krajnc, 2007).

Izstopata dva moja pomembna vpliva na razvoj prakse: zakonska zahteva z začetka osemdesetih let, da v izobraževanje učiteljev vključijo tudi andragogiko, ki velja še danes, ter ustanovitev in razvoj slovenske mreže univerz za tretje življenjsko obdobje (od leta 1984 naprej). Po podatkih Eurostata je Slovenija v izobraževanju starejših prva v Evropi.

Mednarodni vpliv je imela resolucija ZN o izobraževanju zapornikov. Osnutek in njeno nastajanje sem vodila v letih 1987–1990. Sprejela jo je Generalna skupščina ZN v New Yorku leta 1991.

Zasledili smo obetavne premike v akademski praksi. Andragogiko imajo poleg Filozofske fakultete v Ljubljani še: Univerzi v Novi Gorici, Primorska univerza v Kopru, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru in Visokošolsko središče Novo mesto. Praksa prehiteva politiko. V interdisciplinarnem pristopu andragogike in sociologije sem odkrivala, kako je zaradi velikega povpraševanja po znanju nevarnost za vdor kapitala tudi na to področje, ker izginja vloga države. Zasebne andragoške ustanove so za 80 % povečale ponudbo izobraževanja odraslih. Z raziskovanjem sem ugotovila, da je to, kar je bila osnovna šola (primarna izobrazba) v začetku industrijskega obdobja, danes v informacijski družbi terciarna (višja, visoka) izobrazba – za delo in življenje je obvezna. Raziskovala sem razvoj aspiracij staršev za izobraževanje otrok; tudi pri manj izobraženih ljudeh so se dvignile na raven terciarne izobrazbe. Odkritje postavlja znanje v nova razmerja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Premoč uradne ideologije in politike je povzročala zelo okrnjen enostranski razvoj izobraževanja odraslih v Jugoslaviji, ker so ga načrtno ločevali od kulture. Etatizem je bil v nasprotju s humanistično andragoško teorijo razvitega sveta, ker je bilo izobraževanje posvečeno delu in političnemu izobraževanju na škodo splošne izobrazbe ljudi. V teoriji in praksi sem poudarjala pomen splošne izobraženosti v informacijski družbi kot podlage za razvoj temeljnih kompetenc ljudi (Izobraževanje ob delu, Univerzum, Krajnc, 1978, Andragoška spoznanja, letnik 16, št. 2, 2010).

Iskala sem nove poti do znanja (študij na daljavo, neformalno izobraževanje), ker sem predvidevala, da bo pomanjkanje znanja za neko družbo usodno. Zato sem že zelo zgodaj (1969) pri Inštitutu za sociologijo organizirala mednarodno konferenco o študiju na daljavo in objavila knjigo Metodika dopisnega izobraževanja (Univerzum, 1981). Žal prizadevanja niso obrodila rezultatov, ker je bil in je še danes brezbrižen odnos do izobraževanja, politika ga vrednoti kot nepotreben izdatek in ne kot najpomembnejšo naložbo v človeški kapital.

Teoretično sem utemeljila, da je terciarna izobrazba (višja, visoka ali fakultetna) startna osnova za vstop na trg dela in da se je v Sloveniji z zamudo razcvetela, ko v nasprotju z razvojem država prav tu zmanjšuje izdatke in ustvarja armado nezaposljivih. Od leta 1981 do danes raziskujem izobrazbo prebivalstva v Sloveniji. Tudi po podatkih zadnjega štetja Slovenija močno zaostaja za kriteriji informacijske družbe: po mednarodni raziskavi v Sloveniji prevladuje funkcionalno nepismeno prebivalstvo (nezaposljivi), nizko, zelo omejeno je število ljudi s terciarno izobrazbo, primernih za informacijsko družbo. Nimamo dovolj ljudi s terciarno izobrazbo, prestrukturiranje gospodarstva zaostaja in mladi izobraženci morajo v tujino.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Pomanjkanje vizije družbenega in ekonomskega razvoja. Večkratni državni poskusi zašolanja izobraževanja odraslih so zadrževali pretok znanja. Nova IKT-tehnologija ljudem odpira nove možnosti za učenje. V Sloveniji so v izobraževalni ponudbi za odrasle velike razlike med regijami. Uporaba interneta je regije izenačila.

Pomanjkanje demokratičnosti ni dovoljevalo, da bi v politiki priznali nove vrednote: človeka kot žarišče informacijske družbe in družbe znanja. Premoč politike nad znanostjo in stroko onemogoča, da bi vplivali na razvoj prakse in naredili korak naprej. Novosti sprejemajo prej ljudje kot politika.

SOCIOLOGIJA ZA ARHITEKTURO – ARHITEKTURA ZA SOCIOLOGIJO

Marjan Hočevar

Kot visokošolski učitelj sem zaposlen na Fakulteti za družbene vede. Od leta 1992 se na Centru za prostorsko sociologijo raziskovalno ukvarjam s prostorskosociološkimi temami, zlasti z družbenoprostorskimi spremembami, ravnmi prostorske organiziranosti družbe v razmerah procesa globalizacije, znotraj tega okvira pa z mesti in urbanostjo (»urbanim vprašanjem«). V zadnjih letih se intenzivneje ukvarjam s prostorsko mobilnostjo in njenim vplivom na družbeno (vertikalno) mobilnost.

***

Na dodiplomski ravni za študente sociologije poučujem predmet prostorska sociologija, poleg drugih dveh, ne neposredno »prostorskih« predmetov (uvod v sociologijo, študije turizma in potovanj). Pred bolonjsko reformo – z drugačno strukturo predmetnika – sem bil še nosilec dveh seminarjev: revitalizacija mestnih središč in sociologija arhitekture. Na podiplomski (magistrski) ravni na programu sociologija koordiniram modul okolje in prostor. Nanj se vpisujejo tudi študentje nedružboslovnih smeri: krajinska arhitektura, arhitektura, geografija, ekologija, geodezija. Na tem programu sem nosilec predmeta sociologija načrtovanja in urejanja prostora. Ta predmet je naravnan interdisciplinarno, raziskovalno in predvsem praktično. Študente okoljsko-prostorskega modula želimo usposobiti za profesionalno sociološko delovanje v produkciji prostora na različnih ravneh institucionalne organiziranosti in podjetništva.

Na Fakulteti za arhitekturo UL na dveh enovitih petletnih programih, arhitektura in urbanizem, poučujem predmet urbana sociologija. Z bolonjsko reformo je ta predmet postal obvezen del predmetnika v petem letniku. Pred tem obdobjem so imele sociološke vsebine v arhitekturnem študijskem kurikulumu večinoma status predmetne izbirnosti in s tem nestanovitnosti pri izvajanju predmeta. Vendar pa ima poučevanje sociologije na Fakulteti za arhitekturo daljšo (in zanimivo) zgodovino, navadno daljšo kot v večini arhitekturnih šol v Evropi. V sredini sedemdesetih let prejšnjega stoletja je prof. Zdravku Mlinarju in dr. Pavlu Gantarju uspelo prepričati takratno vodstvo fakultete, da so za prihodnje arhitekte in urbaniste prostorskosociološke vsebine bolj koristne in življenjske ali so celo nujno potrebne kot predvideni doktrinarni predmet temelji marksizma. Šele z bolonjsko reformo, s katero so za vse programe visokih arhitekturnih šol na območju EU predpisane

minimalne in obvezne urbanosociološke vsebine, se Mlinarjevo in Gantarjevo vztrajanje izkaže kot utemeljeno, skoraj vizionarsko. Z manjšimi prekinitvami in različnimi nazivi predmeta so prostorskosociološke vsebine stalnica prisotnosti sociologije na Fakulteti za arhitekturo več kot trideset let, na programih urbanizem in arhitektura. Naj mimogrede omenim, da so prostorskosociološke vsebine že vrsto let pedagoško prisotne tudi v dodiplomskih in podiplomskih programih v nekaterih drugih tehniških in umetniških študijskih programih na fakultetah v Ljubljani in Mariboru: krajinska arhitektura, gradbeništvo, strojništvo, geodezija in oblikovanje.

Menim, da gre za sorazmerno uspešno kontinuiteto in obenem prodornost pri posredovanju socioloških vsebin slovenskih prostorskih sociologov na visokošolska področja tehnike in naravoslovja, kjer je obravnava medsebojne odvisnosti fizične in družbene prostorskosti temeljna. Seveda se ob tem postavlja vprašanje o družbenih učinkih, tj. dejanske koristnosti pridobljenih socioloških znanj pri arhitektih in inženirjih, ter tudi o ustreznosti podajanja družbenoprostorskih vsebin nesociologom, ko nato poklicno »proizvajajo« grajeni prostor. O tej dvojni dilemi interdisciplinarnosti razpravljam v nadaljevanju.

Če dilemo o koristnosti socioloških znanj za »fizične proizvajalce prostora« odmislim, ne morem mimo ugotovitve, da so prostorske tematike v slovenski sociologiji raziskovalno in pedagoško večdesetletna konstanta. Kontinuiteta in prodornost sodelovanja s »trdimi« prostorskimi disciplinami ne bi bila tako samoumevna, če prostorska sociologija ne bi imela uveljavljene raziskovalne in pedagoške ter s tem kadrovske podlage na matični družboslovni fakulteti, zlasti znotraj sociološkega oddelka na FDV (prej FSPN). Na Katedri za analitsko sociologijo so prostorske in okoljske tematike, izražene z deležem predmetov v kurikulumu ter pedagoško-kadrovsko zasedbo sorazmerno močno zastopane glede na druge sociološke tematike. Občasno je med kolegi zaznati celo določene pomisleke, da je specifična teža »prostorcev« in »prostorskosti« znotraj sociologije prevelika. Na tak položaj oz. vpliv (sub)discipline v stroki in v povezovanju z drugimi nedvomno vplivajo različni dejavniki. Tu kot pomemben dejavnik umeščanja prostorskih tematik navznoter v sociologijo in navzven v arhitekturo ter urbanizem poudarjam odprto (inkluzivno) in praktično (aplikativno), v izhodišču čezsektorsko in interdisciplinarno področno naravnanost[1].

V nadaljevanju tega zapisa poizkušam predstaviti izobraževalni vidik interdisciplinarnosti na univerzitetni ravni ter izzive dejavne (strokovne) povezave med sociologijo in arhitekturo. Načelnemu, manifestnemu razpredanju o vse večji nujnosti interdisciplinarnega povezovanja se bom izognil,

1 Podrobneje o vlogi prostorske sociologije za prostorsko planiranje v sodobni, informacijski družbi glejte v Mlinar, 2004: 63–79.

ker tako ali tako ne gre več za dilemo, ampak za vprašanje, kako to resnično udejanjati. Morda samo opomba, da brez dejavne interdisciplinarnosti v akademskem raziskovanju in univerzitetnem poučevanju ne moremo pričakovati, da se bo v praksi uveljavil čezsektorski pristop produkcije grajenega prostora. To je res velik izziv.

Osredinil se bom na dve vprašanji ali bolje dilemo, ki sem jo okvirno zastavil že zgoraj: prvič, kako in kakšno »prostorsko« znanje posredovati študentom sociologije in arhitekture, da bo relevantno, ko bodo delovali v praksi; drugič, kakšna je družbena in spoznavna koristnost sociologov in arhitektov, ko svoji disciplini oz. stroki dialoško soočata?

Težava v prežemanju »dveh svetov«: arhitekti in sociologi v prostoru

Izhajam seveda iz svoje subjektivne pedagoške izkušnje, predvidevam pa, da je mogoča tudi določena mera objektivizacije ob razgrnitvi specifičnega vidika širše interdisciplinarne oz. izpostavljene čezsektorske dileme. Že zato, ker ni preprosto »podjetje«, mi poučevanje študentov sociologije in arhitekture najprej predstavlja izziv na ravni spoznavnega in pomenskega razmisleka o prostorskosti kot na ravni načina podajanja snovi pri soočanju z dvema različnima »publikama«, s prihodnjimi sociologi in arhitekti. Za pomembno štejem tudi realistično izhodišče, da je arhitektura kot stroka profesionalno zelo homogena, kar ji omogoča poseben družbeni položaj; njeno poslanstvo je idejno (umetniško) in izvedbeno (konstrukcijsko) sorazmerno jasno opredeljeno. Stopnja profesionalizacije je podobna pravniški ali zdravniški. Arhitektova izobraževalna formacija je z vidika kognitivnosti tehniško-likovna. Podobno velja tudi za druge, bolj specialistične tehniško-inženirske stroke, ki so ključne za (fizično) produkcijo grajenega prostora. Sociologi in sociologija iz več razlogov – širša razprava o tem bi presegala namen tega zapisa – nima teh lastnosti, zato je pri produkciji grajenega prostora nujno pomožna ali svetovalna, vendar tudi nenadomestljivo komplementarna stroka. Zavedam se, da je ta trditev lahko sporna, če bi s tem vlogo sociologije zožili na legitimizacijo urbanističnih projektov, ki bi jih pripravili in izvedli tehniški strokovnjaki[2]. Sicer pa v taki označbi ne vidim zadrege, kot jo verjetno ne vidijo sociologi, ki delujejo npr. na področju zdravstva. Arhitekti in inženirji oblikujejo in gradijo, tako kot zdravniki zdravijo. Sociologi ne morejo zamenjati arhitekta ali zdravnika; njegove procedure so po naravi fizične, formalne, normativne, rigidne in izvedbene. Sociologi so komplementarno potrebni, da fizičnost relativizirajo, kontekstualizirajo in analizirajo ter anticipirajo glede na družbene okoliščine (razmerja, ravnanja, procese, organizacijo, interese itn.). Ob zavedanju sociologov, da je

2 Več o tej dilemi glejte v Gantar, 1993: 59–91.

proizvedeni prostor »odsev« družbenih razmerij, bi bila naša »naravna« vloga lahko tudi koordinatorska, tudi upravljavska. Vendar bi se morali sociologi, ki se ukvarjamo s prostorom, bolj opreti na realistično, izvedljivo in v konkretnih primerih ne samo na idealizirano (humanistično) predstavo o naši razsvetljenski vlogi pri dejanski produkciji prostora. Arhitekti pa ne bi smeli živeti v prepričanju, da v profesionalni praksi njihovo zdravorazumsko opazovanje družbenih pojavov povsem zadošča, ker svoja opažanja tako ali tako intuitivno vključujejo v gradnjo objektov. Kot ugotavljam, pedagoško delo s študenti sociologije in arhitekture v izhodišču zahteva prilagoditev na dve kognitivni logiki, in kar štejem za pomembno, zahteva njuno »rahljanje« in prežemanje. Vendar pa ta zahteva ne sme zajedati v distinktivnost obeh profesionalnih integritet. Že v začetnem stiku z obema študentskima »publikama« se mi zdi smiselno izpostaviti, da sociologi ne morejo biti arhitekti in nasprotno. Napačno in neproduktivno bi bilo, da npr. sociologi razpravljajo o naravi ali kakovosti likovnih ali statičnih elementov zgradbe, arhitekti pa trivializirajo kompleksne družbene zakonitosti ter pojave v prostoru.

Vendar: ali so temeljna sociološka spoznanja tako univerzalna, da so ob dobri pedagoški prezentaciji dojemljiva obojim, da zato ni potrebna diferencirana obravnava prostorske tematike? Na začetku temu vprašanju nisem posvečal pozornosti, čeprav sem seveda opažal, da npr. študenti sociologije težje razumejo grafični načrt ali konkretno likovno prostorsko prezentacijo (npr. tloris objekta ali projekcijo pokrajine), študenti arhitekture pa imajo težave s podano ubesedeno sociološko abstrakcijo ali z zapisano tipizacijo istega prostorskega fenomena.

Kmalu sem ugotovil, da ne gre samo za problem, ki se zdi sociologom očiten, ko imamo opravka s tehniki ali z umetniki, tj. njihova redukcija prostorskega fenomena na obliko, konstrukcijo in/ali na funkcijo. Je tudi problem sociologov, da družbene fenomene ne soočijo dovolj realistično, s konkretnimi fizičnoprostorskimi in z normativnimi determinantami. V tem smislu zavračam (še vedno) pogosto stališče sociologov, da je izvorni problem medsebojnega nerazumevanja na strani arhitektov. Morda se zdi čudno, toda sam imam s študenti sociologije, vsaj v prvih urah predavanj, prav tako problem pri utemeljevanju tega, da je fizični prostor sociološko relevanten.

Tu naj opozorim na »izvorni greh« sociologije. Že nastanek in razvoj sociološke discipline kaže na njeno zabubljenost v »vsebino« družbenih razmerij in obravnavo fizičnih »oblik«, torej tudi fizičnega prostora kot samo derivata ali posledice družbenih zakonitosti (npr. velikost, razdalja, gostota, meje, fiksnost, gibanje, vidnost, likovnost). Tako je Georg Simmel s svojo »formalno sociologijo« vse do druge tretjine dvajsetega stoletja, ko se pojavi t. i. *spatial turn* v družboslovju, veljal za sorazmerno obrobno klasično sociološko figuro, vsaj v primerjavi z Webrom, Durkheimom in z Marxom. Tudi sociologija prvih dveh tretjin dvajsetega stoletja, marksistična

in funkcionalistična, je neposredno zavračala potrebo po subdisciplinarni obravnavi urbanega fenomena, češ da gre samo za preslikavo družbenega v fizični prostor (Löw, Silke, 2014). Na videz paradoksalno šele procesi globalizacije, deteritorializacije, časovno-prostorskega krčenja, različnih oblik osamosvajanja in povezovanja na različnih ravneh družbeno-prostorske stvarnosti so v sociologijo vnesli večje zavedanje o medsebojni pogojenosti vsebine in oblike ter neenakosti in razločljivosti družbenih pojavov (Hočevar, 2000). Nauk zgodbe je vsaj ta, da tudi arhitektura (oblika) vse bolj vpliva na sociologe in sociološko rahljanje razumevanja prostorske fizičnosti.

Podobno se je v preteklosti dogajalo z arhitekturo ter arhitekturno in urbanistično teorijo, vsaj na diskurzivni ravni. Šele s prvimi poizkusi na arhitekturnem kongresu CIAM[3] in nato z Atensko listino (1933), ko se je oblikovala zavest o družbenem (humanističnem, javnem) pomenu urbanističnega načrtovanja kot ključnega arhitekturnega cilja, se arhitekti bolj zavedajo družbene podlage njihovega početja. Ta zavest se je oblikovala znotraj zamejenega likovno-tehniškega kognitivnega spektra racionalnosti. Prevladujoč pomen likovnosti zamenja (domnevna) humana funkcionalnost, ki pa v duhu časa poudarja univerzalne in standardizirane ter zanemarja individualne in partikularne lastnosti zgradb ter grajenega prostora na splošno. Zavedanje arhitektov o potrebi po zmanjševanju družbene neenakosti se je materializirala v utopičnih »strojih za bivanje« (Le Corbusier). Ne glede na preživetost takšnih idej med arhitekti samimi, ki so v graditeljski praksi urbanih naselij trajali vse do sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja, je gotovo, da je redukcija družbenosti na racionalnost in funkcionalnost med njimi še vedno prisotna.

Toda isti družbeni procesi, ki so vplivali na bolj refleksivno in inkluzivno sociologijo, ter lekcija o omejenosti, če ne že zgrešenosti arhitekturnega modernističnega duha časa vplivajo vedno bolj tudi na kompleksnejše dojemanje fizičnega prostora in ravnanja arhitektov z njim. Družbena kompleksnost in spremembe, ne pa sociologija sama, vplivajo na arhitekturno teorijo in prakso. Poanta je preprosta in razlaga sociološka: prežemanje disciplinarnih oz. poklicnih kognitivnih logik je realistična šele takrat, ko se obe soočita s svojimi omejenostmi pri praktičnem delovanju.

Profesionalna avtonomija sociologov in povezovanje z arhitekti

Naj se po kratkem izletu o logiki prežemanja arhitekturne in sociološke stroke vrnem v predavalnico. Če bi snov podajal obema študentskima »publikama« povsem enako, bi zaradi problema težavne »prevedljivosti« iz

3 CIAM (Congrès International d'Architecture Moderne), združenje arhitektov (1928–1959), ki oblikuje manifest o arhitekturi kot »družbeni umetnosti« in humanističnih izhodiščih modernosti, kot so jo takrat sami razumeli.

likovnega v govorjeni jezik in nasprotno oboji odnesli bolj malo s predavanj. Moji pedagoški prijemi so zato usmerjeni v diferencirano obravnavo s hkratnimi »likovnimi« vložki za študente sociologije in »pojasnjevalnimi« vložki za študente arhitekture, ki naj rahljajo in povezujejo dva različna kognitivna svetova. Pri tem pa prihajam še do nekaterih problematičnih ugotovitev. Večinoma so oboji takšnim vložkom naklonjeni, vendar jih težje ponotranjijo tako, da bi jih resnično razumeli – prvič: kot ne samo obrobne; drugič: kot resnično komplementarne; tretjič: ne kot zamenljive pri svoji prihodnji poklic(a)nosti. To tretje je še najbolj problematično in pomeni, če ilustriram s primerom: ni v profesionalni domeni sociologa, da problematizira estetske vidike zgradbe ali ulice, kot ni v domeni arhitekta, da intuitivno (zdravorazumsko) trivializira trende ali vrednotne vzorce bivanja in rabe javnega prostora.

Te ugotovitve me motivirajo do te mere, da jim posvečam precejšnjo pozornost, ko pripravljam diferencirana gradiva za obe »publiki« in ko jih podajam v predavalnici. Poleg tega je vsako leto del predmeta »terenski«, tj. v obliki organiziranja in izvedbe urbanosocioloških ekskurzij doma in v tujini (Ljubljana, Koper, Berlin, Barcelona, Pariz itn.). Pri tem skušam biti pedagoško »prizemljen« in kar se da praktičen. Izhajam iz predpostavke, da bo večina diplomiranih arhitektov in sociologov delovala v praksi, ne v akademski oz. raziskovalni sferi. Osnovno nerazumevanje poslanstva sociologa ali arhitekta, ko se ukvarjata s fizično- in z družbenoprostorskimi problemi, se neizbežno z izobraževanja prenese na profesionalno praktično raven, ki – rečeno preprosto –, ko se soočita, ne najdeta skupnega jezika, da bi dejavno sodelovala. Tako npr. že soočanje akademskih sociologov z arhitekturno ali akademskih arhitektov s sociološko teorijo pogosto predstavlja nepredstavljiv napor in frustracije za oboje. Toliko težje breme so za sociologa v praksi različni izvedbeni prostorski načrti ali za arhitekta v praksi interpretacija rezultatov sociološke raziskave. Potreba po dejavnem medsebojnem življanju v različna kognitivna (in diskurzivna) svetova je torej očitna, vendar prepreka ni preprosto premostljiva[4]. Če kaj mi je po dobrem desetletju stika s študenti arhitekture in sodelovanja z arhitekti v praksi postalo jasno je, da pravega (skupnega) uspeha ne bo, če se ne bomo učili drug od drugega, čeprav se zdi ugotovitev še tako banalna.

Končujem s povzemanjem argumentov o tem, da je sociologija zunaj akademskega in znanstvenoraziskovalnega polja produkcije prostora pomožna ali svetovalna, vendar tudi nenadomestljivo komplementarna, v idealnih razmerah tudi koordinatorska in upravljavska stroka, zato je potrebna temu

4 O težavni povezljivosti sociološke in tehniško-inženirke obravnave prostora glejte monografijo Draga Kosa: Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora (2002).

primerna pedagoška prostorsko sociološka obravnava študentov na dodiplomski in podiplomski ravni. Ob sicer nenehnem upravičenem ugotavljanju, da je premalo sociologov zaposlenih na prostorskih uradih in še manj v gradbenih podjetjih ali arhitekturnih birojih ter da tudi tisti maloštevilni, ki tam imajo zaposlitev, ne opravljajo del, ki bi jih kot sociologi morali, bi se najprej morali vprašati, ali smo jih primerno izobrazili. V povezavi s koristnostjo prostorskega (in ožjearhitekturnega) sociološkega znanja pri študentih sociologije ter njihovo prodornostjo, da bi se v prihodnosti s pridobljenim znanjem profesionalno (praktično) ukvarjali s prostorom, pa sem prepričan o naslednjem: javne ustanove (npr. prostorski uradi) in zasebna projektantska, komunalna in druga podjetja (npr. arhitekturni biroji) se bodo neizbežno in naraščajoče spoprijemali s kompleksnimi prostorskimi problemi, ki jim samo arhitekturno in inženirsko izobraženi kadri ne bodo kos. Naj si bodo zasebni naročniki za gradnjo bivalnega objekta ali uporabniki javnih prostorov, bodo oboji naraščajoče občutljivi pri tem, kak proizvod ali kako storitev pričakujejo. Resnične neoblikovalske in neinženirske dileme v fizičnem prostoru ali povezane s prostorom bo vedno bolj treba reševati, še preden bi nastopili problemi z gradnjo. Večjo občutljivost (konfliktnost) vedno večjega števila deležnikov gre pričakovati zlasti pri vprašanjih načrtovanja in urejanja prostora kot javnega dobrega. Posledično inercija ali klientelizem, ki je sociologom bolj po naključju ali z zvezami in s poznanstvi kot po meritokratskih načelih omogočal delovno mesto, ne pa tudi dejanskega vpliva pri reševanju prostorskih problemov v javnih ustanovah, tudi ne bo mogel biti več prevladujoč.

Viri

Gantar, P. (1993). Sociološka kritika teorij planiranja. Ljubljana: FDV, Znanstvena knjižnica.

Hočevar, M. (2000). Novi urbani trendi: prizorišča v mestih – omrežja med mesti: Ljubljana, FDV, Znanstvena knjižnica.

Kos, D. (2002). Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora: Ljubljana, FDV, Znanstvena knjižnica.

Löw, M., Steets, S. (2014). The spatial turn and the sociology of built environment. V: Koniordos, S.; Kyrtsis, A. (ur.): Routledge Handbook of European Sociology, London: Routledge, 211–224.

Mlinar, Z. (2004). Prostorska sociologija in planiranje ob vstopanju v informacijsko družbo. V: Prostorske znanosti za 21. stoletje; Anton P. (ur). UL FAGG, 63–79.

IZOBRAŽEVANJE IN DRUŽBENE SPREMEMBE V SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI

Sergej Flere

Sem Sergej Flere, zaslužni, redni profesor za sociologijo na Univerzi v Mariboru. Doktorat s področja sociologije sem opravil pod mentorstvom Rudija Supka na Univerzi v Zagrebu (1974). V času 1971–1991 sem predaval sociologijo na Univerzi v Novem Sadu (Vojvodina – Srbija), od leta 1991 pa na Univerzi v Mariboru. Bil sem Fulbrightov profesor na Univerzi Missourija v Kansas Cityju in na Univerzi v Kaliforniji v San Diegu (1986). Pedagoško in raziskovalno sem se ukvarjal z večjim številom socioloških vprašanj: religija, stratifikacija, šolstvo sodijo med področja, ki sem jim namenil največ pozornosti.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Odgovor na to vprašanje predpostavlja oziranje nazaj, kar v mojem primeru obsega obdobje pol stoletja, odkar sem prejel 2. nagrado na beograjski univerzi kot študent 3. letnika, in sicer za obravnavo razmerja med razredno in stratifikacijsko teorijo. V teh 50 letih, ko sem delal predvsem na univerzah v Novem Sadu in Mariboru, sem se dotikal različnih panog – večine panog v sociologiji pa tudi drugih družboslovnih panog.

Moje izhodiščno stališče je bilo razsvetljensko, v širšem smislu marksistično – seveda naivno, kot je značilno za mladega človeka, stališče –, da je sociologija zelo obetavna veda, ki lahko odkrije strukturo družbenih skupin, kar naj bi odločalo o politični organizaciji družbe, vendar sociologija še ne bi bila dovolj razvita, da to nalogo premaga. To odkritje bi bilo lahko podlaga za 'dobro' organizacijo in transformacijo družbe.

V prvi fazi sem se osredinjal na sociologijo izobraževanja, kjer je bil (in tudi ostal) moj osnovni kredo, da ni izobraževanje tisto, ki določa izobraževalni uspeh (tudi, da je izobraževanje daleč od odločilnosti kot družbeni dejavnik), ampak da so to drugi dejavniki, ki so širšega, družbenega značaja. Torej ni šola odločilna za uspeh v šoli, niso prizadevanja dijaka samega, ampak družinski kulturni kapital; pozneje sem dojel, da tudi naravne sposobnosti ne igrajo manjše vloge od družbenih. To je nakazano v delih *Cultural capital and intellectual ability as predictors of scholastic achievement: a study of Slovenian secondary school students* (British journal of sociology of education, 2010, vol. 31, iss. 1, str. 47–58) in *Kdo je uspešen v slovenskih šolah?* (Digitalna knjižnica, Dissertationes, 9. Ljubljana: Pedagoški inštitut,

2010) (obe deli sta nastali v soavtorstvu). Danes so te ugotovitve zaradi univerzalnosti srednjega šolanja in večinskosti terciarnega šolanja pri nas precej zrelativizirane.

Drugo področje, s katerim sem se veliko ukvarjal, je religija. Morda je tu moja osnovna izkušnja, da sekularizacija kot del modernizacije – v zadnjo sem dolgo časa verjel kot osnovni vzorec družbenega razvoja – ne poteka enosmerno, premočrtno; pravzaprav lahko samo upam, da gre za začasne stranpoti zaradi družbenih konfliktov in konvulzij ter da se bomo k sekularizaciji vrnili, torej uresničili družbo na podlagi posvetnih vrednot. Moje izvirno prepričanje je bilo, da poteka premočrtna sekularizacija, čeprav sem se pozneje moral sprijazniti s tistim, kar bi imenoval reverzibilnost tega temeljnega procesa, njegova odvisnost od družbenih konvulzij, ki ga maličijo. Druga ugotovitev/prepričanje je, da je religija, kakršno izkustveno poznamo, temeljno povezana s psihološko in z družbeno avtoritarnostjo. To sem v enem medkulturnem raziskovanju tudi potrdil (Cross-cultural insight into the association between religiousness and authoritarianism, Archive of Pscyhology of Religion, 2009, 31, 2, 177–190, skupaj z R. Klanjškom). Tukaj se lahko vprašamo, ali se tega Katoliška cerkev zaveda in ali poskuša narediti koreniti zasuk, kar pomeni spremembo svojega bistva (neki odgovor o uporabnosti sociološko-psiholoških ugotovitev, ki se kaže kot vprašanje). Po mojem mnenju je ta zasuk skoraj nemogoče storiti, saj je to v bistvu religija, kot je nakazal že Fromm.

Morda bi kot najpomembnejše v svojem delu poudaril ukvarjanje z razpadom Jugoslavije (tudi z njenim malfunkcioniranjem, gl. Tito's and Dolanc's 1972 »Letter« and the dissolution Yugoslavia. Studia Historica Slovenica, ISSN 1580–8122, 2010, letn. 10, št. 1, str. 135–152; Was Tito's Yugoslavia totalitarian?. Communist and Post-Communist Studies, 2014, vol. 47, iss. 2, str. 237–245 (soavtorsko)), s pojavom, do katerega sem imel oseben odnos, čeprav sem bil leta 1986 prepričan, da bo do njega prišlo, in sicer na grd način. Najprej o tem nisem mogel pisati. Nato bi izpostavil: Blind alleys in ethnic essentialist explanations of the downfall of the former Yugoslavia (Critical sociology, 2003, 29, 2, str. 237–256; Reasons for former Yugoslavia collapse: view of a sociologist. Sociologičeskie issledovaniâ, 2003, 5, 52–61) (ko sem še taval glede dojemanja dogodka pod vplivom magnitude dogodkov samih in njihovega pomena zame). Sledilo je delo Exit Yugoslavia: longing for mononational states or entrepreneurial manipulation? (Nationalities papers, 2011, vol. 39, no. 5). Zdaj delam na tem področju, ker menim, da je prišlo v svetovni znanosti do napačnih postmodernih mnenj, da so narodi diskurzivne, nestvarne, fiktivne kategorije (R. Brubaker). To ne pomaga pri pojasnjevanju razpada Jugoslavije, čeprav narodi niso ahistorični, t. i. perenialistični pojavi. Verjetno ne bo trajalo dolgo, da nekateri tudi odmrejo. Sem globoko prepričan, da je bil razpad Jugoslavije dolgoročen proces, da

vloga posameznikov pri razpadu ni bila velika, ker je 'bilo prizorišče pripravljeno', čeprav se ljudstvo tega ni zavedalo. Prepričan sem, da je to mogoče znanstveno dokazati. Dolgoročnost razkroja je razvidna iz novega branja zgodovine, z dostopom virov, ki danes še niso odprti. Vsekakor je bilo leto 1962 zelo pomembno: tedaj je Tito Politbiroju rekel, da dvomi o tem, da bo ona obstala. Pozneje pred kakršno koli javnostjo kaj takšnega ni ponovil, je pa to ponavljal v zasebnem krogu.

Globlje bistvo je v tem, da razlike v kulturnih jedrih narodov, iz katerih je bila Jugoslavija sestavljena, v funkcioniranju večnacionalne države pripeljejo do dinamike, ko ona postane nevzdržna. To so procesi, ki so dolgo omejeni na elito, sploh to v teoriji etnicitete zelo izpostavljeno vprašanje razmerja med elito in množico (ali so nacije mogoče brez zavesti širših slojev ljudstva). Ethnicities studies je morda najbolj odprta nova veda s številnimi razhajanji.

Te moje današnje okupacije me soočajo z nekim razočaranjem o tem, da se sociologija ni gibala k odkritju širših, trajnejših in jasnejših družbenih determinizmov, iz česar sem izhajal. Kot je videti, so vprašljive tudi osnovne kategorije same (razred, religija, nacija) – upam, da sem se soočil samo s trenutno modo 'postmodernizma'.

Sicer se v empiričnem delu nisem mogel upreti psihologiziranju v sociološkem raziskovanju. Pri tem bi izpostavil ekstrinzično in intrinzično religioznost, čeprav je moje bilo preučevanje z Miranom Lavričem postavljeno v družbeno primerjalen okvir, tako da sociološka dimenzija ni manjkala. Iz tega je nastalo pomembno delo Is intrinsic religious orientation a culturally specific American Protestant concept? The fusion of intrinsic and extrinsic religious orientation among non-Protestants (European journal of social psychology, ISSN 0046–2772, Apr./May 2008, vol. 38, iss. 3, str. 521–530 (soavtorsko)). Kljub temu osnovne naloge sociologije ne vidim v rigorizmu psihološke metodologije oz. to ne more biti edina pot k sociološki resnici.

Precej sem se ukvarjal tudi s sociološkimi učbeniki; v to delo sem vložil veliko energije. Zaradi velike spremenljivosti sociološkega kategorialnega aparata (družina, religija, skupina, zlasti pa družba) je tak učbenik danes težko sestaviti. Poleg tega na izgubo vrednosti učbenikov vpliva fotokopiranje.

Izpostavil bi, da tudi danes menim, da sem imel na obeh univerzah slabe pogoje za delo, da pa sem imel v Mariboru uspeh pri utemeljevanju sociološkega raziskovanja in pedagoškega dela ter da je za menoj ostalo nekaj sociologov, ki bodo nadaljevali delo tudi v razmerah, če bi se utegnile poslabšati.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

To sta spet zelo zahtevni vprašanji in bi rekel, da se nanje ne more preprosto odgovoriti. Ne bi dobesedno sledil Paretu, ki meni, da znanost lahko pomaga samo pri tehničnih nalogah, da pa drugi motivi in razmerja v celoti določajo potek osnovnih dogodkov in procesov, je pa res, da je – imanentno – vpliv znanosti na politično odločanje in potek političnega življenja inferioren. Obstajajo pa področja, na katerih lahko sociologija dejavno vpliva. Morda je omembe vreden primer slovenske osnovno- in srednješolske prenove v 90. letih prejšnjega stoletja. No, tudi tedaj se je sociološka veda ujela s politično močjo, ki ni izvirala iz sociologije same. Med druga taka področja sodi urejanje prostora.

V osnovi pa je potek družbenega dogajanja določen v zdajšnjem času z nebrzdano ekspanzijo globalnega kapitalizma, ki ga v svoji destruktivnosti ne more nič ustaviti. Kar zadeva moje osebne ugotovitve, bi praktični pomen utegnile imeti tiste, ki zadevajo šolstvo. Ne bi smel trditi, da so bili usmerjevalci šolskega razvoja nevedni naših ugotovitev. Je pa res, da slovensko šolstvo deluje kot varnostna sklopka, ki preprečuje izkazovanje brezposelnosti mladih, da ne vsebuje konkurenčnosti, težnje k ekselenčnosti, kakršna se kaže v državah Daljnega vzhoda, kjer se vrši gospodarski vzpon.

Kot sem že rekel, je očitno, da verski subjekti upoštevajo neka temeljna spoznanja o sebi in uravnavajo ukrepe skladno s tem, vendar nisem prepričan, da je mogoče ukrepati na podlagi temeljnih ugotovitev. Seveda se te ugotovitve lahko obidejo z oblikovanjem verskega trga, na katerem obstaja religija »za vsak okus«.

Da bi imela sociologija večji vpliv, kot izhaja iz tega, je potrebno, da se osnovna družbena razmerja spremenijo. So pa težave tudi na strani sociologije, saj vidimo, da je sociologija morda v zatonu, ker ni izročila rešitev, in se namesto nje pojavljajo nove vede: family studies, personal growth in tudi druge s širšimi dimenzijami. No, osnovne sociološke postavke ostajajo relevantne za analizo družbe in družba ostaja realnost, ne pa fikcija in diskurz.

V osnovi ne verjamem, da živimo v času, ko so ljudje prevzeli zgodovino v svoje roke, in tudi ne, da se je zgodovina končala, pa tudi ne, da smo blizu temu, da sociologija postane uporabna veda. Pred nami so zanimivi časi.

Če se izrecno izpostavi vprašanje o »ovirah« pri aplikaciji socioloških spoznanj, mojih ugotovitev s področja sociologije izobraževanja (ki so precej konkretna, kar zadeva možnosti spodbujanja razvoja mladine), bi izpostavil, da se je situacija precej hitro spremenila: socialne disparitete v šolstvu so skoraj izginile z univerzalizacijo srednjega šolstva in množičnostjo terciarnega, tako da se problemi kažejo povsem na nov način. Menim pa, da vprašanja kulturnega kapitala kot dejavnika diferenciranega šolskega uspeha ostajajo, vendar je treba šolstvo in ukrepe raziskovati znova. Zdaj smo soočeni z neenakostmi, ki zadevajo šolanje doma in na tujem, delo doma in na tujem. Problematika se je torej spremenila – neenakosti ostajajo.

Tudi če do tega ne bi prišlo v tako hitrem času, je vprašanje, ali bi država lahko ukrepala, ali bi to hotela, in če bi bilo vse to izpolnjeno, kako bi se rezultati kazali v stvarnosti.

USPOSABLJANJE ZAPOSLENIH IN VSEŽIVLJENJSKO UČENJE

Štefan Huzjan

Diplomiral sem na Oddelku za sociologijo FF. Leta 1966 sem začel poučevati sociologijo na gimnaziji. V podjetju sem se ukvarjal z demoskopsko tržno raziskavo in ekonomsko propagando. V banki sem bil direktor Izobraževalnega centra, zadolžen za izvajanje internega izobraževanja zaposlenih. Ko je v Sloveniji prišlo do zamenjave sistema, sem ustanovil College za kvaliteto življenja, d. o. o., in izvajal številne projekte. Ključni pojem za projekte je bil iniciativa sociologa – ne kot vseveden posredovalec že znanih odgovorov, ampak kot mrežni povezovalec, akcijski koordinator učnih skupin na teme ekologija, zdravje, prehrana, varnost itn. Občasno sem na višji šoli predaval podjetništvo in kulturo podjetja. Že več kot deset let sem folklornik in tako zaviram proces staranja, svoje intelektualne sposobnosti pa kot upokojenec usmerjam v rodoslovje, digitalno fotografijo in v kinetografijo.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Pol stoletja sem deloval na različnih področjih in imel različne vloge. Na srečo sem vsako vlogo opustil, ko sem cilj dosegel, in vsako sprejel, če sem bil prepričan, da bom zmogel cilj uresničiti s pridobljenimi sociološkimi znanji in z izkušnjami.

Najlažje je bilo delati na šoli, ker sem lahko uporabil vsa sociološka znanja, pridobljena na Filozofski fakulteti. Z mojim prihodom in načinom poučevanja je do takrat nezanimiv in obroben predmet postal dijakom zanimiv, pomemben in aktualen predmet, saj smo pri šolski uri vsi postali »sociologi« in se lotili načrtovane teme. Začeli smo s temo skupine – naš razred kot skupina – z vidika pripadnosti, strukture, dinamičnosti, socializacije … in se opremili z metodami sociološkega »raziskovanja«. Uporabil sem andragoške metode dela v razredu. Za maturo so skoraj vsi dijaki kot izbirni predmet izbrali sociologijo.

Kot demoskopski tržni raziskovalec sem uporabil znanja s področja demografije, politične ekonomije, javnega mnenja, psihologije in statistike. Ni mi bilo težko prepoznati organizacije, upravljanja, odločanja … v podjetju. Poglobiti sem se moral v prepoznavanje kvalitete proizvodov in usklajevanje trženja s proizvodnjo. Ključna težava je bila spoznati absorpcijsko moč segmentiranega jugoslovanskega trga. Iz tržnega okolja sem podjetju zagotovil (ne)materialna sredstva za delovanje in uveljavil koncept odnosnega trženja. Spremljal sem stanje in spremembe v tržnem okolju (spoznaval potrebe)

s pomočjo raznih virov, obdelal informacije in izidi so bili: ugodne tržne razmere, povečan tržni delež, ugodna stališča odjemalcev, boljša tržna strategija kot pri konkurenci itn. Načrtno sem vodil in izvajal tudi ekonomsko propagando.

Leta 1974 sem dobil osebno povabilo Ljubljanske banke za vodenje posebne organizacijske enote v Centrali – Izobraževalnega centra (ICLB). Star sem bil 32 let, najmlajši med direktorji v banki in po mnenju nekaterih starejših direktorjev za izbrano izobraževalno funkcijo neprimeren po starosti in izobrazbi. Toda kmalu sem s sociološkim znanjem uspel vzpostaviti in uresničevati nov sistem internega izobraževanja odraslih in usmeriti ljudi (direktorje sektorjev, sodelavce v Izobraževalnem centru in zunanje sodelavce) v pravo smer – uresničevanje poslovnih ciljev z usposobljenimi kadri. Med cilje so na mojo pobudo sprejeli tudi pospeševanje invencije in inovacije v banki. Stil vodenja v ICLB sem usmeril na naloge (načrtovanje, reševanje problemov, pojasnjevanje, svetovanje, kontrola itn.) in ljudi (motiviranje, mentorstvo, dajanje priznanj, graditev tima, reševanje medosebnih konfliktov itn.). Uveljavil sem nov način gledanja na usposabljanje in izpopolnjevanje zaposlenih, zato je ICLB v jugoslovanskem merilu postal vzorčni primer za organizatorje izobraževanja, študente andragogike in za raziskovalce izobraževanja odraslih. Postal sem celo predsednik Andragoškega društva Slovenije, zato sem lahko med člani društva obogatil dejavnost, in sicer s posvetovanji, z učnimi ekskurzijami, s problemskimi konferencami na temo izobraževanja odraslih v lokalnih skupnostih, podjetjih ter v ustanovah in društvih. Da sem v banki razvil učinkovit in uspešen izobraževalni sistem, sem izvedel leta 2014, ko sem bil povabljen na praznovanje 40. obletnice delovanja ICNLB.

Z ustanovitvijo samostojne države in uveljavljanjem suverenosti na vseh področjih družbenega življenja smo se v Sloveniji po letu 1991 lotili številnih sprememb v prepričanju, da vodijo k izboljšanju razmer človeškega življenja. Kot sociolog sem se spraševal, katera področja zajeti in spremljati ter ukrepati, da bi v lokalni skupnosti ljudem pomagal dosegati boljše/želene življenjske razmere. Ugotovil sem, da so ta področja: prehrana, prebivališče, zdravje, izobrazba, prosti čas in rekreacija ter varnost. Ustanovil sem College za kvaliteto življenja, d. o. o., in se lotil številnih projektov, ki sta jih finančno podprla ministrstvo in EU. Med najpomembnejša projekta štejem študijske krožke in ekologijo.

Usposobil sem se za vodjo mentorjev študijskih krožkov, s katerimi sem v manjših krajih in ob državni meji organiziral brezplačno obliko skupinskega prostovoljnega, kontinuiranega dela in učenja odraslih. Cilji aktivnega sodelovanja v krožku so bili postavljeni na temelju potreb in pričakovanj vseh udeležencev. Tako sem z udeleženci dosegel določene spremembe v okolju: ustanovili so Telehišo (hišo s telekomunikacijsko opremo) in tako

sem ljudem ob državni meji brezmejno omogočil sodelovanje in komuniciranje s svetom. V številnih krajih so se odločili za teden vseživljenjskega učenja, da so se lahko posamezniki in skupine predstavili s svojimi dosežki na podlagi (ne)formalnega učenja. V medijih so bili predstavljeni vsi, ki so na zaključni prireditvi od svojega župana občine dobili priznanje za vseživljenjsko učenje. Zanimive so bile tudi skupine, ki so pripravile načrt za gradnjo kolesarske poti in naftni muzej ter sanacijo divjih odlagališč ali pa se usposabljale za gradnjo in montažo sončnih kolektorjev ali za lokalno prehransko samopreskrbo po načelih permakulture. Moja naloga je bila izpostaviti določene probleme v lokalnem okolju in pridobiti tiste ljudi, ki so bili pripravljeni črpati znanje iz izkušenj in ga nadgrajevati s teoretičnimi izhodišči, ki so jih črpali iz različnih medijev (muzej, RTV, splet, tiskano gradivo itn.). Predhodno pa sem moral na različne načine spoznati posebnosti in razvojne vizije kraja.

Številne informacije o konfliktu med sociotehnosfero in ekosfero ter o globalni ekološki krizi so mi dale idejo, da bi na lokalni ravni načel vprašanje ekološke etike. Pripravil sem projekt Odkrivanje izvirov pitne vode v Krajinskem parku Goričko. Projekt sem uresničil s člani Pomurskega ekološkega centra, z madžarskimi člani ENVIRON-a (geografi in etnologi), s člani Inštituta za analizo vode ter z osebnimi stiki in razgovori z župani občine, vodarji, lovci in gozdarji ter z domačini, ki so bili vključeni v vsakoletne desetdnevne mednarodne ekološke raziskovalne tabore, vsakokrat organizirane na drugi lokaciji. Na vzhodnem delu krajinskega parka smo odkrili 161 vodnih izvirov. Samo na 36 izvirih smo ugotovili, da je voda pitna. Ko so ljudje dobili vodovod, so vodne izvire zanemarili. Monitoringi so pokazali, da so nekatere občine začele sanirati vodne izvire v korist kolesarjem, pohodnikom in gozdnim živalim.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pri svojem delu sem naletel tudi na ovire in dileme ter zato ostal brez pričakovanega odziva. Na posvetovanju o ciljih ekološke vzgoje je med udeleženci prevladovalo prepričanje, da je naloga šole dati samo znanje, ne pa tudi vplivati na vrednostno usmerjanje učencev in dijakov. Šolam sem ponudil kritično obravnavo ekoloških problemov lokalnega okolja in ekskurzijo. Rečeno je bilo, da ponujam nekaj, kar je za šolo predrago in zahteva preveč časa za pripravo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj najbolj ovira križanje interesov različnih skupin. Premalo odgovorov, pomoči, predlogov sociologi

ponujamo na pobude in pritiske »od spodaj«, tj. od delavcev, nevladnih organizacij, kmetov, gozdarjev in drugih. Pojavljajo se tudi odpori do interdisciplinarnega pristopa, ki ga zahteva sociološka obravnava nekega (ne) zaželenega pojava ali procesa. Največja ovira pri mojem delu v nekem izbranem okolju bi bila, če s svojim znanjem in značajem ne bi znal in zmogel priporočati rešitev problema. Ko sem zbranim rekel, da je bilo lepo slišati, kar so povedali predgovorniki z ekonomskega, s pravnega, psihološkega vidika, in da bom jaz zadevo pojasnil še s sociološkega vidika, so me začeli poslušati in upoštevati.

POUČEVANJE IN IDENTITETA SOCIOLOGIJE TER OPOLNOMOČENJE NJENIH UČITELJEV

Marina Tavčar Krajnc

Diplomirala sem iz sociologije na FDV, pridobila magisterij na področju pedagogike na Filozofski fakulteti in doktorat sociologije na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Poučevala sem sociologijo in filozofijo v srednji šoli, pri tem pa vodila Državno predmetno komisijo za sociologijo na splošni maturi in v njej sodelovala. Poučevala in raziskovala sem na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer vodim Oddelek za sociologijo. Vsebinska področja mojega znanstvenega in strokovnega delovanja zadevajo: sociologijo izobraževanja, študije spolov, sociologijo mladine, didaktiko sociologije. Delujem kot predsednica državne komisije za sociologijo na splošni maturi. Sooblikovala sem evalvacijsko študijo eksterne mature v RS in raziskovala šolsko uspešnost v Sloveniji. Sodelovala sem v več raziskavah študentske populacije in mladih v Sloveniji.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Prvo področje, na katerem sem raziskovalno delala, je bilo preučevanje sociologije kot srednješolskega predmeta, kar je pomenilo premoščanje aplikativnega in teoretskega polja, kar se je pred dvema desetletjema v slovenski sociologiji kazalo kot popolnoma neobdelano polje. Imela sem priložnost aktivnega sodelovanja na več področjih znanstvenega in strokovnega delovanja, med drugim v sociologiji edukacije, študijah spolov, sociologiji mladine, v didaktiki sociologije. Še vedno se sama bolj identificiram s poučevanjem sociologije kakor z raziskovanjem. Možnosti za subspecializacijo nisem imela prav veliko; delno sem to obžalovala, saj bi ožja specializacija omogočila kakovostnejše delo. Hkrati pa je tudi večpodročnost lahko izziv.

Zadnje desetletje sem tako lahko sodelovala v več raziskavah študentske populacije (v letih 2005 in 2006 na Univerzi v Mariboru ter leta 2006 na treh univerzah v Sloveniji); sooblikovala sem evalvacijsko študijo eksterne mature v RS (2008), sodelovala v raziskovanju šolske uspešnosti v Sloveniji (2009). Zadnjima dvema pripisujem sorazmerno visoko vrednost med aplikativnimi sociološkimi študijami. Med pomembnejše raziskave, v katere sem bila vključena kot sodelavka, štejem preučevanje sprememb vrednot v državah nekdanje Jugoslavije (2009) in njeno vsebinsko nadaljevanje (2012), objavljeno v tuji publikaciji 20 Years after: Problems and Prospects of Countries of former Yugoslavia. Ponosna sem tudi na delo pri preučevanju mladine

(Mladina, 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji), ter nadaljevanje v komparativni mednarodni raziskavi, v kateri je bil naš prispevek publiciran pod naslovom Slovenian Youth 2013. Prav zdaj (2015) smo sociologi in sociologinje s Filozofske fakultete v Mariboru vključeni v raziskavo preživetvenih strategij med krizo v štirih državah vzhodne Evrope.

V polju raziskovanja mladine sem osebno sodelovala v več podpodročjih (družina, izobraževanje, politična participacija mladih, zdravje in interesi mladih, posebej pozorna pa sem bila na primerjavo spolov).

Skupaj s kolegi mlajše generacije smo si med sociologi v evropskem prostoru ustvarili določeno prepoznavnost, kar je bilo hkrati tudi priznanje kakovosti našega raziskovalnega dela. Sodim, da je individualni prispevek in tudi rezultat neposredno odvisen od timskega dela. Rekla bi, da posameznik (ne le sociolog) raziskovalno ne more biti uspešen brez timske podpore. Slovenski raziskovalni prostor je zelo majhen; sama sem ves čas pogrešala medinstitucionalno povezovanje, ki bi preseglo posamezno univerzitetno ustanovo. Sama najvišje vrednotim svoje raziskovalno delo v okviru projektov Mladina 2010, Slovenian Youth 2013, 20 Years after in v še nedokončanem raziskovalnem projektu Survival (Preživetvene strategije gospodinjstev v štirih državah jugovzhodne Evrope).

Zelo sem se razveselila tudi povabila k sodelovanju v ekipi, ki je pripravljala Belo knjigo o vzgoji in izobraževanju v Slovenji (poglavje *Gimnazija v Sloveniji na začetku 21. stoletja: med množičnim vpisom in zagotavljanjem kakovosti znanja).*

Zapisana ocena je subjektivna, saj težko sama objektivno presodim svoj znanstveni prispevek. Tovrstno presojo prepuščam drugim, potrebni podatki pa so v celoti na voljo v bazi Cobiss/Sicris (http://izumbib.izum.si/bibliografije/A20150318210906-24745.html).

Kot je mogoče razbrati iz mojega osebnega profesionalnega profila, sem večino aktivnega delovnega obdobja opravila (in ga še vedno opravljam) na področju vzgoje in izobraževanja (sekundarna in terciarna raven), zato v vrednotenju delovnih dosežkov k vrhu pomembnosti postavljam rezultate v poučevanju sociologije v srednji šoli, raziskovanje na področju sociologije edukacije in raziskovanje mladih v Sloveniji.

Kot svoj pomemben profesionalni prispevek štejem tudi poučevanje sociologije v gimnaziji (aktivno poučevanje 22 let, od tega vzporedno sodelovanje s Filozofsko fakulteto UM 10 let), sodelovanje pri oblikovanju razširjenega programa poučevanja sociologije kot izbirnega maturitetnega predmeta (članica Državne komisije za sociologijo na splošni maturi, od leta 2008 predsednica komisije; avtorica učbenika Sociologija. Priprave na maturi). Delovanje na tem področju je povezano tudi z mojim profesionalnim delom na področju didaktike sociologije, kjer poučujem študente sociologije v študijskih programih 2. stopnje na Filozofski fakulteti v Mariboru – prihodnje

profesorje sociologije. Sodim, da je prav to področje – poučevanje sociologije na ravni srednje šole – med vodilnimi sociologi v Sloveniji sorazmerno zanemarjeno, hkrati pa izjemno pomembno, saj predstavlja možnost popularizacije sociološke discipline med mlajšimi generacijami in potencialnimi študenti ter pozneje profiliranimi sociologi.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Izhajajoč iz zadnjega dela svojega odgovora na 1. vprašanje, sodim, da je moje manj prepoznavno in manj cenjeno delo povezano s poučevanjem sociologije. To področje je po moji sodbi v Sloveniji precej zanemarjeno, prepuščeno individualnim pobudam, nima potrebne institucionalne podpore, posledica pa je predvsem ta, da učitelji sociologije nimajo ustrezne profesionalne identitete in je tudi ne morejo vzpostaviti (večinoma so to učitelji dveh predmetov; običajno se bolj identificirajo s svojim drugim predmetom (za katerega imajo običajno več in boljše možnosti za profesionalno delo), ne pa s področjem sociologije. Sama sem si več let zelo prizadevala, da bi kot didaktičarka sociologinja kaj prispevala k opolnomočenju učiteljev sociologije, vendar žal prav tega dela svojih strokovnih prizadevanj ne ocenjujem kot uspešno opravljenega.

Po tehtnem premisleku lahko zapišem, da bi morali za učitelje sociologije uveljaviti potrebno selektivnost, hkrati pa jim ponuditi tudi potrebno profesionalno podporo v organizirani obliki. Oddaljenost od centra v Ljubljani (kjer se je razvoj sociologije začel) je še vedno hendikep, čeprav se to morda zdi nenavadno. Informacijsko-komunikacijska tehnologija ne more nadomestiti stalnega strokovnega sodelovanja in profesionalne vključenosti v dogodke, raziskave in stike z gostujočimi sociologi. Možnosti in prizadevanja tovrstnega vključevanja učiteljev so se precej razredčili. Nekatera prizadevanja Slovenskega sociološkega društva se izkazujejo kot nezadostna; potrebovali bi skupen angažma fakultet, šol in državnih ustanov, odgovornih za razvoj izobraževanja. Morda nov aplikativni razvojni pristop?

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Spet se navezujem na svoj predhodni odgovor. Poučevanje sociologije na sekundarni ravni pa tudi na ravni fakultetnega izobraževanja je nesistematično, prepuščeno individualnim pobudam, razpršeno, nima institucionalne podpore, nima ustrezne informacijske podpore, ni oblikovne profesionalne kulture in identitete.

Najmanj, kar bi bilo za začetek potrebno, je usklajeno sodelovanje terciarnih izobraževalnih ustanov (FDV in FF UL, FF UM, Fakultete za humanistiko UP), raziskovalnih ustanov (CJM, Mirovni inštitut). Tako kot je bila

pobuda za strokovno povezovanje učiteljev uspešna v devetdesetih letih, sodim, da bi potrebovali skupino sociologov – univerzitetnih učiteljev in raziskovalcev –, ki bi del svojega znanstvenega in strokovnega dela lahko namenila posredovanju novejših socioloških spoznanj učiteljem sociologije in jim tako pomagala pri njihovem profesionalnem opolnomočenju. Osebno čutim ta primanjkljaj, ki ga ni mogoče odpraviti s poskusi posameznikov. Profesionalno identiteto učiteljev je mogoče oblikovati samo sistematično in skozi daljše obdobje.

V nekaterih primerih so sicer ovire za oblikovanje potrebnega timskega pristopa za preseganje zdajšnjega stanja tudi povsem subjektivne narave, vendar so po moji sodbi premostljive z ustrezno institucionalno podporo.

Sociologija kot profesionalno raziskovalno področje kaže nekaj temeljnih slabosti slovenske družbe: policentričnost se je izmaličila v obdelovanje lokalnih vrtičkov znotraj države, ki ga obvladuje institucionalna delitev na (predvsem) tri univerze, znotraj in okrog katerih se oblikujejo timi raziskovalcev. Sicer zelo kratke geografske razdalje ustvarjajo pomembno mentalno oddaljenost, ki jo presegajo redki sociologi. Če se iz centra zdi, da dobro deluje predvsem znanstvena pamet v Ljubljani, to drugod ustvarja povsem nepotrebne hendikepe in bariere. Ni naključje, da se raziskovalci zunaj Ljubljane lažje povezujemo/-jo s tujino, kjer iščemo potrebne refleksije in reference. Na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Mariboru tako izjemno cenimo svojega kolega prof. dr. Sergeja Flereta, ki je ob prihodu iz Novega Sada s seboj prinesel neobremenjeno svetovljanskost, ki opogumlja predvsem mlajše kolege sociologe in jim daje vedeti, da znanost nima niti lokalnih niti nacionalnih meja, znotraj katerih bi se moral znanstvenik kot posameznik počutiti oddaljenega. Zdi se, da se že profilira nova generacija, ki bo zemljevid sociologije v Sloveniji zarisala nekoliko drugače, tudi neodvisno od unicentrične tradicije.

ZA KAKOVOSTNO IMPLEMENTACIJO DRUŽBOSLOVNIH ZNANJ ZA NOVODOBNE MLADE

Alojzija Židan

Leta 1970 sem maturirala na gimnaziji pedagoške smeri v Ljubljani. Na Filozofski fakulteti sem končala študij filozofije in sociologije, na FSPN pa študij sociologije. Tezo magistrskega dela z naslovom Izbrani didaktično-metodični problemi predmeta samoupravljanje s temelji marksizma sem uspešno zagovarjala na FSPN. Na omenjeni ustanovi sem tudi uspešno zagovarjala svoje doktorsko delo z naslovom Vloga informiranja v oblikovanju socialnih vrednot in stališč (v letu 1988). Sem docentka za področji specialne didaktike družboslovja in sociologijo izobraževanja – na FSPN od leta 1976. Na FDV sem zaposlena še danes, se pravi že potekajoče 40. leto.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med svoja pomembnejša znanstvena in strokovna delovanja, potekajoča v okviru Centra za politološke raziskave, uvrščam nenehno preučevanje politične socializacije mladih v slovenskem družbenem prostoru. V tem kontekstu me je še posebej zanimalo preučevanje didaktičnih, izobraževalnih modelov, uporabnih za kakovostno poučevanje in učenje socioloških učno-kurikularnih vsebin za mlade. Tako je bilo izdanih več mojih knjižnih del, in sicer: Dinamično učenje v družboslovju (1993), Metadidaktično poučevanje in učenje družboslovja (1996), Za kakovostnejša družboslovna znanja (2004), Aktivno učenje mladih v družboslovju (1995).

Pomembna spoznanja mojega opravljenega sociološkega raziskovalnega dela so bila, da so sociološke učno-kurikularne vsebine, ki naj jih v šoli spoznavajo mladi, zelo dinamične; kot take tudi zahtevajo (narekujejo) dinamično, interaktivno, problemsko učenje in poučevanje.

Za slovenske mladostnike/-ce morata predstavljati problemsko družboslovno poučevanje in učenje komplementarno celoto.

Zelo aktivno sem sodelovala tudi na FF v Ljubljani pri izvajanju raziskovalnih projektov z naslovom Partnerstvo fakultet in šol; kot sociologinja sem poizkušala prispevati k nujni večji povezavi učno-kurikularnih vsebin predmeta didaktika družboslovja s konkretnimi gimnazijami v Sloveniji, ki namenjajo znanja sociološkega kurikuluma mladim. Delo na omenjenih raziskovalnih projektih je potekalo v letih 2004 in 2005 ter še v letih 2006 in 2007.

V zadnjem času se moji raziskovalni interesi osredinjajo k preučevanju temeljnih značilnosti postmoderne didaktike družboslovja. Tako je v objavi moje knjižno delo z naslovom Temeljne značilnosti postmoderne didaktike družboslovja. V omenjenem delu predstavljam sodobne, moderne, interaktivne izobraževalne pristope za kakovostno implementacijo družboslovnih znanj za novodobne mlade. Osvetljujem tudi vprašanja globalnega izobraževanja, ki bodo v prihodnje v globalni družbi pomembno educirala novodobne mlade. Opirajoč se na znanstveno preučevanje uspešnih izobraževalnih, didaktičnih praks v tujini (predvsem na Finskem), sem zagovornica prodora tako imenovane akcijskoraziskovalne paradigme v konkretna pedagoška polja, tudi slovenskega družboslovja. To pomeni, da naj tudi profesor/-ica sociologije v Sloveniji stalno izvaja akcijske raziskave na svojih problemskih poučevanjskih poljih in jih tako tudi stalno nadgrajuje z novimi raziskovalnimi (osebnimi) spoznanji. Skratka, zavzemam se za to, da profesor/-ica družboslovja – tako kot na Finskem – stalno prepleta svoje zahtevno pedagoško delo z raziskovalnim delom. Tak preplet profesorju/-ici tudi slovenskega družboslovja omogoča stalno profesionalno rast in prehod od preprostega k vse zahtevnejšemu profesionalizmu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pri izvajanju svojega sociološkega raziskovalnega dela na področjih didaktike družboslovja in sociologije edukacije pa žal tudi nisem bila vedno znanstveno uspešna. Zakaj? Sodim, da je v naših šolah kot pomembnih socializatorkah za novodobne mlade še vedno premalo učnih ur namenjenih za problemsko, interaktivno poučevanje socioloških učno-kurikularnih znanj.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Zakaj moja sociološka spoznanja in dognanja ne uspejo v večji meri prodreti v konkretna pedagoška, praktična poučevanja in učenjska polja? Sodim, da zato, ker žal veliko učiteljev/-ic družboslovja ni najbolj profesionalno usposobljenih za izvajanje svojega zahtevnega pedagoškega dela, kot je npr. to prisotno v tujini (npr. na Finskem).

Raziskovalno spoznavam, da bi bilo smiselno v prihodnje ne le večje, ampak tudi bolj usklajeno delovanje veliko odgovornih deležnikov za družboslovno in humanistično izobraževanje v slovenskem družbenem prostoru: političnih odločevalcev, staršev, profesorjev, ravnateljskih struktur, samih mladih itn. Le tako bomo lahko tudi uspešneje vključevali tako imenovane evropske izobraževalne stebre v slovensko učno družboslovje.

Mediji in komunikacije

POLOŽAJ SOCIOLOGIJE V RAZISKOVANJU MEDIJEV IN KOMUNICIRANJA

Breda Luthar

Leta 1985 sem kot diplomirana sociologinja po naključju zašla v komunikologijo, ko sem si za diplomsko nalogo izbrala tematiko s področja politične propagande – danes bi se temu reklo politično oglaševanje – in opravila neke vrste semiotsko analizo prvomajskih razglasov od lega 1945. Diplomo sem delala z veliko zagnanostjo in velikim užitkom, verjetno tudi zato, ker sem uspela v njej združiti sociološki in kulturološki pristop ter opraviti neke vrste kulturno sociološko analizo, to, kar sem nevede iskala na dodiplomskem študiju, pa je bilo v sociološkem kurikulumu takratnega oddelka za sociologijo zapostavljeno.

Od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja predavam vrsto predmetov s področja medijev ter popularne kulture in sociologije potrošnje – medijske in materialne (teorije medijev in komuniciranja, mediji in občinstva, potrošna kultura …) in se lotevam raziskovalnega dela, ki bi ga uvrstila na križišče med medijskimi študijami in sociologijo kulture ali bolje kulturno sociologijo; za to poimenovanje se v številnih člankih zavzema J. C. Alexander, saj ima po njegovem mnenju vsaka institucija, vsako delovanje kulturno dimenzijo (glejte npr. 1996, 2008).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Morda bi sem uvrstila epistemološki obrat v obravnavi medijskega komuniciranja ter pozneje motiviranje in rekrutacijo manjših kolegov za »nemedijsko-centrične« medijske študije. Svoj dosežek vidim v tem, da sem in še vedno poskušam intenzivno uporabljati sociološko imaginacijo v razmišljanju o medijskih tematikah. Lahko bi rekla, da sem v svoji profesionalni identiteti posvojila disciplinarne probleme komunikologije (ki se kažejo tudi kot pomanjkanje konsenza o disciplinarni identiteti, skupni kanonični literaturi in skupni zgodovini) in se imam intimno bolj za sociologinjo kulture kot za komunikologinjo.

Gotovo sem imela tudi srečo pri tem svojem osebnem epistemološkem obratu, da je v mednarodnem kontekstu ravno v osemdesetih letih funkcionalistična in politično konservativna »dominantna paradigma« (konservativna tudi če je bila, tako kot pri nas, formalistično cepljena z marksizmom) dobila alternativo v kritični teoriji in kulturnih študijah. »Kritični obrat« in

»kulturni obrat« sta dala v osemdesetih novo energijo področju ter obravnavo teh tematik povezala z drugimi družbenimi in humanističnimi vedami. To povezovanje ni brez težav, saj ga ločene disciplinarne identitete ovirajo in danes nuja po »nemedijsko-centričnih« medijskih študijah, torej obravnavi medijev in komuniciranja v tesnejši povezanosti s sociologijo, z geografijo, antropologijo, s filozofijo, ni nič manjša kot pred desetletji. Preučevanje medijev in komuniciranja nikoli ni bilo v domeni ene same discipline ali pa vsaj ne bi smelo biti. Še več, strinjam se z J. D. Petersom, ki pravi, da je institucionalizacija komunikologije kot discipline povzročila tudi njeno intelektualno osiromašenje.[1]

Na splošno bi lahko rekla, da sta v devetdesetih ta kulturni obrat v obravnavi medijev in obravnava medijev v okviru sociologije kulture vedno naletela na veliko pozornost strokovnih kolegov pa tudi slovenskih medijev samih. To velja za mojo študijo televizijske domačijske popularne kulture na začetku devetdesetih (Čas televizije, 1991), v kateri sem povezala nacionalizem ter zamišljanje naroda in vlogo popularne kulture pri tem zamišljanju, pa za študijo različnih vidikov radikalne tabloidizacije slovenskih medijev na koncu devetdesetih in deset let pozneje (Politika in poetika tabloidne kulture, 1998; Proizvodnja slave, 2006). Bolj kot kakovosti tega dela to pripisujem interesom dela medijev po samorefleksiji in kulturnemu obratu v moji obravnavi medijev. V mednarodnem strokovnem okolju je največji odmev v strokovni javnosti doživelo moje v resnici najbolj sociološko delo, povezano z materialno/s potrošno kulturo v socializmu, ki sem se ga lotila v zadnjih desetih letih (npr. Remembering Socialism: on desire, consumption and surveillance v Journal of Consumer Culture, 2006 ali skupaj z M. Pušnik, Remembering Utopia, 2010).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V zadnjih petih letih se ukvarjam s povezanostjo med razredom in kulturnim kapitalom. Predvsem me zanima razmerje med simbolnimi in družbenimi hierarhijami ali – z drugimi besedami – vprašanje družbene stratifikacije kulturne potrošnje in razredne stratifikacije različnih področij vsakdanjega življenja. Seveda je to tesno povezano s študijami občinstva in praksami medijske potrošnje, po drugi strani pa je kulturni vidik družbene stratifikacije eminentna sociološka tematika. V študiji Kultura in razred, ki je izšla leta 2014, smo izhajali s stališča, da mora vsaka razprava o razredno razdeljeni družbi danes ob neenaki distribuciji ekonomskega kapitala

1 Toda ali ni tako tudi z drugimi vedami? Picketty v svojem epohalnem delu Kapital v 21. stoletju (2013/2015) pravi, da si ekonomija dejansko nikoli ne bi bila smela prizadevati za ločitev od drugih družbenih ved in se tudi ne more razvijati ločeno od njih.

vključevati tudi neenako distribucijo kulturnega kapitala ali »simbolnega bogastva«. Čeprav je torej v sodobnih družbah vsaj na prvi pogled vedno manj ritualne diferenciacije med statusnimi skupinami, je ta študija utemeljena na predpostavki, da kultura še vedno, čeprav bolj kompleksno in manj očitno, signalizira razredno pripadnost, pomaga ohranjati razredne razlike in pogojuje življenjske priložnosti posameznika. Stratifikacija torej ostaja ena ključnih sil, ki strukturirajo naše družbeno izkustvo, in v tej študiji nas je zanimala vloga kulturnih razlik v družbeni stratifikaciji.

Čeprav je delo Kultura in razred, ki smo ga izdali s kolegi po finančno podhranjeni mukotrpni empirični analizi in delu velikega tima, sestavljenega iz sociologov in komunikologov, gotovo bolj sociološko utemeljeno in empirično relevantno kot moje prvo delo o televizijski kulturi pred petindvajsetimi leti, se zdi, da sta sociološki žargon in natančna empirična analiza veliki oviri za vznik javne razprave o tem delu. Novinar v Delu, ki je bežno ocenil delo, mu je očital ravno prevlado sociološkega žargona, podprtega z minucioznimi empiričnimi podatki, ki preprečujejo »berljivost« besedila.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Prvi razlog, ki preprečuje, da bi imeli sociološka analiza in sociološka misel večjo vlogo v javnosti, so mediji, prevladujoča medijska logika in pogoji javne intelektualne razprave. Morda zveni pesimistično, toda zdi se, da bolj kot je sociološka študija esejistično ohlapna in »diagnostična«, argumentacija pa všečno retorična, bolje je sprejeta v javnem/medijskem prostoru. In bolj kot je sociološko rigorozna in empirično natančna, bolj je izgubljena in pozabljena v antiintelektualističnem duhu, ki prežema semiotsko okolje starih in novih medijev. V situaciji prevlade ekonomije, ki je obravnavana kot naddružbena kategorija, prevlade obravnave političnih pripetljajev in psevdodogodkov na račun družbenih problemov, vseprisotnosti diskurza škandala, melodrame in medijske panike ostaja malo prostora za sociološki diskurz. »Slow journalism«, kot ga imenujejo Američani, je v zatonu povsod, toda v manjših polkolonialnih okoljih, kot je Slovenija, še toliko bolj. Javna vloga sociologije je zato majhna ali nikakršna, razen morda takrat, ko gre namerno ali naključno z roko v roki s specifično politično agendo.

Drugi razlog zmanjšanega pomena sociologije v družbi je prevlada ideologije »radikalnega egalitarizma« v slovenski družbi. Že pokojni hrvaški sociolog Županov radikalni egalitarizem razume kot osrednjo družbeno vrednoto postjugoslovanskih družb (1995/2011). Zanjo je konstitutiven tudi antiintelektualizem, saj intelektualna uravnilovka pomeni ideologijo enakih sposobnosti in tako implicira tudi antiprofesionalizem. Ta okoliščina je povezana z medijskimi okoliščinami zgoraj, vendar jih presega. Najočitnejši izraz tega antiintelektualizma je »demotična« kultura mnenj brez argumentov, ki

je vseprisotna v političnem diskurzu in preštevilnih »online« platformah, v katerih je mnenje vse in argument nič.

Tretji razlog, ki zmanjšuje vplivnost sociologije v družbi, so merila ocenjevanja in vrednotenja znanstvenega dela, ki definirajo stvari, ki jim je vredno posvečati čas. Radikalno padanje ravni javnega diskurza tudi v tistih medijih, v katerih bi si lahko privoščili intelektualno rigoroznejše razprave o družbi, ki bi presegala všečni poljudni esejizem in moralno presojanje, je seveda vredno kritike. Toda tu je na mestu tudi samokritika. Ne samo za samokritiko sociologov, ki pišemo žargonsko in smo tako svojo komunikacijo omejili na komunikacijo z nekaj svojimi kolegi, ki počnejo podobne stvari in govorijo podoben jezik, ampak tudi kritiko slovenskih znanstvenih elit, ki so skozi zadnja desetletja sooblikovali taka merila za merjenje in vrednotenje znanstvenih rezultatov, ki konstituirajo sociologijo samo kot še eno retorično obliko obravnave problemov, implicitno podpirajo pozitivistični empiricizem, spodbujajo hiperprodukcijo besedil, ki jih nihče ne bere, podpira karierno oportunistično preračunljivo objavljanje le v tujini ali hiperprodukcijo doma in spodbuja prakse, kot je plagiatstvo. Problem seveda ni lokalen, se pa v našem okolju morda kaže v bolj radikalni obliki.

SOCIOLOGIJO MNOŽICAM! (DRUŽBOSLOVJE V ELEKTRONSKIH MEDIJIH)

Igor Pribac

Sem izredni profesor za filozofijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Predavam predvsem predmete s področja praktične filozofije. Prevedel ali uredil sem dela nekaterih klasikov politične filozofije in etike (Hobbes, Spinoza, Vico, Locke, Rousseau). V letih 1992–1994 sem bil odgovorni urednik Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, v letih 2001–2012 pa odgovorni urednik knjižne zbirke Temeljna dela Založbe Krtina. Bil sem pobudnik nastanka publikacij, ki so se med njihovim izidom v Sloveniji lotevale manj ali še povsem netematiziranih družbenih fenomenov (new age, očetovstvo, virtualna resničnost, uživanje drog, toleranca, globalizacija, bioetika, postfordizem, univerzalni temeljni dohodek). V medijih pogosto komentiram aktualno dogajanje. To počnem tudi na Twitterju.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na moji poti raziskovalca me je vseskozi spremljala misel, da spoznanje samo po sebi ne zadostuje, ampak mora biti ali postati tudi družbeno transformativno. Zanimala so me raziskovanja, ki so lahko vstopila v širšo družbeno razpravo z odpiranjem prezrtih možnosti, argumentov ali s predlaganjem alternativnih ciljev, torej takšna, ki bi lahko postala koristna opora v procesu sprejemanja družbenih odločitev. V tej luči sem kot integralen del svojega raziskovanja razumel tudi prizadevanje za komunikativnost svojih dognanj, tj. za njihovo čim jasnejšo ubeseditev in dostopnost. To me je vodilo tudi do iskanja kanalov, ki bi ta dognanja iz ozke strokovne javnosti ponesla do vseh tistih, ki bi jih lahko plodno asimilirali in uporabili. Od tod moja pripravljenost za sodelovanje z javnimi občili.

Nadaljevanje sloni na podmeni, da družboslovna razpravljanja in dognanja v slovenskih javnih medijih ne zasedajo izstopajočega mesta, morda celo vidnega ne. To tem bolj drži za elektronske medije, še zlasti za televizije, saj njihov poslovni model terja selektiven pristop do tem in gostov. Zasebni mediji v predstavitvi družboslovnih znanstvenih dosežkov ne vidijo svoje priložnosti, RTV Slovenija pa – tako se zdi – bolj obremenjujočo dolžnost. Sociologija in družboslovje toneta v območje nevidnega ali komaj zaznavnega; stroki so redko namenjene samostojne oddaje; največkrat je navzoča kot komentar k predstavitvi političnih stališč. Zdi se, da politični zagon zlasti v elektronskih množičnih občilih čedalje bolj zaseda prostor, ki ga je pred

političnim pluralizmom zasedala stroka, in da je ta trend povezan z njegovo večjo medijsko privlačnostjo. Če je bilo prvo desetletje samostojnosti Slovenije zaznamovano s številnimi javnimi razpravami v medijih, pluralnostjo glasov in z odpiranjem izjemno pomembnih razvojnih vprašanj, ki so bila deležna velike družbene pozornosti, je po doseženi integraciji v EU in Natu interes medijev za odpiranje in vodenje pluralnih razprav o pomembnih vprašanjih družbenega razvoja začel plahneti.

Kot primer uspešnega odziva medijev in sodelovanja z njimi pri promociji družboslovnega dognanja lahko navedem primer univerzalnega temeljnega dohodka (UTD), ideje radikalne reforme načina delovanja socialne države in hkratnega reguliranja trga dela. Leta 2004, nekaj let po tem, ko je o UTD spregovoril Veljko Rus, sem izdal knjigo *Brezplačno kosilo za vse?*, ki je poleg prevodnih besedil o tej ideji vsebovala tudi poglede nekaterih uglednih domačih avtorjev različnih strok. Knjiga je hitro začela odmevati v slovenskem prostoru, čeprav v začetku ni imela podpore nobene politične stranke; poznali in podpirali so jo le redki intelektualci. UTD je bil eden redkih družboslovnih konceptov, ki mu je v Sloveniji uspelo prestopiti visok prag, ki ga takim temam običajno postavljajo elektronski mediji. V valovih je postal glavna tema kar nekaj pogovornih oddaj, nazadnje, ko se je Slovenija zelo dobro odrezala pri podpisovanju evropske civilne pobude o UTD (2014). Te oddaje so zelo pripomogle k temu, da je UTD danes v svojih osnovnih obrisih za širok krog ljudi prepoznavna ideja, ki lahko postane privlačna vsebina strankarskega političnega programa. Medijski uspeh UTD v Sloveniji pripisujem lastnostim same ideje. Ta je namreč razmeroma jasen in preprost predlog reforme, ki je kritiko tega, kar reformira, že preoblikoval v razloge za podporo njemu samemu. Ideja je torej presegla opis stanja in njegovo kritiko ter se predstavila kot predlog delovanja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V svojem preučevanju bioetike sem naletel tudi na delovanje slovenske Komisije za medicinsko etiko (KME) in na splošno na stališča slovenskega zdravništva do nekaterih velikih vprašanj zdravniške etike (npr. evtanazije). Ugotovil sem, da KME po svoji sestavi in načinu dela pomembno odstopa od sestave in načina dela podobnih teles v razvitem svetu ter od smernic, ki jih za njihovo delovanje daje Unesco. Kritiziral sem tudi besedilo slovenske posodobitve Hipokratove prisege, ki je v uporabi ob vstopu v medicinsko združenje, in se javno oglašal ob odmevnih primerih domnevne evtanazije, ki so razburkali slovensko javnost. Nič od tega ni zadostovalo, da bi ti pogledi uspešno prebili omenjeno zaporo elektronskih medijev za predstavitev strokovnih pogledov najširši javnosti. Ta odziv elektronskih medijev je tem bolj nenavaden, ker so zdravstvene teme zanimive za širšo javnost in

ker naj bi disonantnost predstavljenih stališč ustvarjala dramsko napetost ter načelno povečevala privlačnost oddaje. Neuspeh pojasnjujem predvsem z močjo prepričanja, ki vlada v slovenski družbi, da lahko o etičnih vprašanjih zdravniškega poklica razpravljajo samo zdravniki, s čimer jim podeljuje unikaten status. Sociologija zdravstva je ob vseh aferah, ki so zadnja leta pretresale slovensko zdravstvo, v slovenskih elektronskih medijih ostala v globoki senci.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Deloma sem na to vprašanje že odgovoril: imperativ spektakularnosti je sociologiji in vsem drugim znanostim tuj. Dodal bi še dvoje: 1) tudi TV-hiše, zlasti javna, ne znajo izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja obstoj pluralnih strokovnih pogledov na družbo (poznovečerni pogovorni termin ob delovnikih, kakršnega poznajo nekatere druge nacionalne TV, bi tu reči močno spremenil); 2) sociologi in drugi družboslovci se moramo naučiti medijskega formatiranja svojih izsledkov. To ne more biti samo mehanska redukcija najbolj razčlenjene različice njihove predstavitve, ampak nova oblika nagovora laične javnosti, ki izsledke oblikuje v splošno razumljive in pojasnjene predloge reform ali alternativ.

INTERDISCIPLINARNA ODPRTOST IN VLOGA MEDIJEV

Vlado Miheljak

Sem redni profesor za področje socialne psihologije; po dodiplomskem študiju psihologije v Ljubljani in podiplomskem študiju na Freie Universität v zahodnem Berlinu ter po krajših zaposlitvah sem se leta 1986 zaposlil na takratni FSPN kot asistent za psihološko področje z domicilom na Oddelku za sociologijo. To je močno zaznamovalo mojo akademsko dejavnost. Pozneje sem se že kot habilitirani profesor polovično vrnil na matični Oddelek za psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, tako da sem od leta 2009 v enakih deležih zaposlen na FDV in FF. Na FSPN in pozneje FDV sem poleg socialne in politične psihologije predaval več psiholoških predmetov, na Oddelku za psihologijo FF pa socialno psihologijo ter (bolonjske) partikularne izvedbe bazičnega predmeta. Raziskovalno sem na začetku deloval v Centru za socialno psihologijo, pozneje pa na Centru za raziskovanje javnega mnenja.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko izpostavili kot (najbolj) pomembno, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali v praksi (primeroma)?

Svoj strokovni opus bi lahko razdelil v tri sklope. V prvem sem razgrnil temeljne spoznavnoteoretske, epistemološke dileme klasične in sodobne psihologije. Vsakokratna umeščenost v širši kontekst družboslovja mi je bila pri tem v veliko pomoč. Monografija *Camera obscura psihologije; konstrukcija in rekonstrukcija teorij v psihologiji* (1995) je prvo delo pri nas, ki je sorazmerno celostno obravnavalo protislovja, perspektive in stranpoti znanstvenega statusa psihologije. Na FDV sem raziskovalno deloval na dveh področjih, ki sta med seboj tesno povezani. Po eni strani na področju raziskovanja vrednotnih orientacij populacije mladih v okviru Centra za socialno psihologijo (Ule, Miheljak, Rener, Mencin Čeplak idr.). Najobsežnejšo empirično raziskavo smo izvedli leta 2000. Izsledke smo objavili v monografiji *Mladina 2000; slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje* (2002). Moj interes se je osredinil na empirično preučevanje politične kulture in politične socializacije mladih. Topika politične socializacije in politične kulture v času demokratičnega prehoda je bila tudi prevladujoča tema mojega sodelovanja v raziskavah Centra za raziskovanje javnega mnenja. Med drugim sva z Nikom Tošem zbrala analize demokratičnega prehoda s sociološke, politološke in s socialnopsihološke perspektive slovenskih družboslovcev (pretežno sociologov) in jih izdala v monografiji *Slovenia Between Continuity and Change 1990–1997. Analyses, Documents and Data* (2002).

Pozneje sem o politični kulturi v Sloveniji napisal poglavje za mongrafijo V: H. D. Klingemann, D. et al.: *Democracy and political culture in Eastern Europe* (2006). S psihologom Markom Poličem sva sodelovala v obsežnem mednarodnem projektu raziskovanja percepcije vojne, nasilja in terorizma ter izsledke regionalnih študij objavila v več poglavjih obsežnega dela *International Handbook of War, Torture, and Terrorism* (2006).

2. Ali lahko navedete kakšno svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takšnega odziva ni doseglo?

Kot psihologa »na začasnem delu« v sociologiji oziroma širšem kontekstu družboslovja sta me strokovno izzivali predvsem dve svari. Prvič: kako naj se oblikujeta srečanje in sodelovanje disciplin, da kot pripadniki ene discipline (prosto po Alhusserju) ne zapademo skušnjavi, da bi si obetali, da bo druga disciplina »namesto in na mestu« nas reševala naše spoznavne probleme. Modni termin, ki je v obtoku ob srečevanju strok, je t. i. interdisciplinarnost, ki naj bi imela (neproblematično) funkcijo nujne prevedljivosti med disciplinami, med njihovimi terminologijami in metodološkimi izhodišči, da se sploh oblikuje možnost medsebojnega komuniciranja. A hkrati je na stičišču družboslovja na videz samoumevni pojem interdisciplinarnosti alibi, ko metodološki in teoretski okvir neke stroke ne omogoča odgovora na zastavljena vprašanja, na njen spoznavni interes. Navadno se v na videz samoumevnem pojmu interdisciplinarnosti zgostijo tri pomensko in vsebinsko različne stvari: interdisciplinarnost, multidisciplinarnost in transdisciplinarnost. Če naj interdisciplinarnost omogoča sumiranje izsledkov, pridobljenih z različnih vidikov, pa z izrazom multidisciplinarnost označujemo vzajemno oplajanje rezultatov, ki so pridobljeni na podlagi preučevanja določenega spoznavnega problema z različnih znanstvenih vidikov. Transdisciplinarnost pa naj bi označevala preučevanje problema po metodi, ki je imanentna samemu spoznavnemu predmetu, ne glede na to, kateri znanosti pripada. Vloga interdisciplinarnosti bi bila torej predvsem v tem, da omogoči multidisciplinarnost (vzajemno oplajanje rezultatov) in transdisciplinarnost (naknadno rekonstrukcijo disciplinarnih postopkov). Menim, da se teh razmejitev in omejitev sociologija in celotno družboslovje premalo zavedata.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Drugo vprašanje je, kako prevajati teorijo in empirijo sociologije, socialne psihologije in sploh družboslovja v javni govor, zlasti to, kako biti strokovno prisoten v javnosti, v medijih, ne da bi zapadal v banaliziranje ali golo politiziranje. Družboslovje je dolžno iskati odgovore na t. i. javna vprašanja. A kako naj se oblikuje forma odgovora, ki bo dovolj razumljiva, berljiva,

poslušljiva in hkrati strokovna? Zdi se, da smo po eni strani sami družboslovci v oblikovanju stališč do t. i. javnih vprašanj premalo izgrajevali formo družbene refleksije, ki je razumljiva in hkrati brezkompromisno strokovna. Težave tega tipa se neredko pojavljajo in ponavljajo. Denimo pred zadnjim referendumom o družinskem zakonu se zdi, da so edino razvojni psihologi dovolj temeljito (a žal neuspešno) vstopili v javni prostor s strokovno argumentacijo. A izzivov, ki čakajo sociologijo, družboslovje je še veliko: vprašanja regionalizma, volilnega sistema, razmerja med kooperativnim – solidarnim in kompetitivnim vidikom družbenega razvoja …

Po drugi strani pa si je treba priznati, da smo naše študente in diplomante, ki zavzemajo prostor v medijih in javnem diskurzu, premalo usposobili za družbeno analizo onkraj golih političnih stališč. Izzivi sodobne (krizne) družbe od nas in naših diplomantov namreč terjajo prav to – družbeno refleksijo.

ZAKAJ V MEDIJIH NI IZSLEDKOV SOCIOLOŠKIH RAZISKAV?

Janja Koren

Na FSPN sem končala študij sociologije – kadrovsko-organizacijske usmeritve in politologije – mednarodne usmeritve, podiplomski študij na sociologiji menedžmenta in magistrirala z nalogo Koalicije kot vir pridobivanja in ohranjanja moči. Skoraj ves čas delam v novinarstvu, najdlje na TV Slovenija kot novinarka, voditeljica in urednica. Moja prva zaposlitev je bila na Koroškem radiu Slovenj Gradec. Televizijsko pot sem začela kot dopisnica TVS za Gorenjsko in jo nadaljevala kot voditeljica oddaje z regijskimi vsebinami Po Sloveniji. Pripravljala sem različne zahtevnejše oddaje, kot so: Utrip, Dosje, vodila predvolilna soočenja in druge pogovorne oddaje, kot so: Omizje, Odkrito, Tarča itn. Najdlje, deset let, sem vodila večerno informativno oddajo Odmevi. Trenutno sem urednica in voditeljica gospodarske oddaje Točka preloma, v kateri poglobljeno obravnavamo različne teme z gospodarskega področja.

Sociološko znanje se obrestuje

Nikoli nisem delala neposredno kot sociologinja ali politologinja, sem pa vseskozi pri delu črpala znanje s področja obeh ved. Posebej se mi je na fakulteti pridobljeno znanje obrestovalo pri desetletnem vodenju Odmevov, pri katerih mi je bilo prav zaradi študija sociologije in mednarodnih odnosov lažje voditi najrazličnejše pogovore. Sociologija daje temelje za razumevanje družbenih odnosov, za subtilno zaznavanje dogajanja okrog sebe, vrednostnih usmeritev, psihologije množic, sklepanja koalicij, pridobivanja in ohranjanja moči itn. S sociološkim predznanjem mi je bilo veliko lažje razumeti dogajanje v podjetjih, lokalnih skupnostih, v vladi, parlamentu in različnih ustanovah, o katerih sem poročala. Še posebej dragoceno in koristno se mi zdi znanje, ki sem ga pridobila na magistrskem študiju sociologije menedžmenta in pri pripravi naloge o koalicijah, pri čemer me je s provokativnimi napotki usmerjal dr. Andrej Rus. Poglobljeni intervjuji s številnimi gospodarstveniki so mi odprli nova obzorja velikih razsežnosti, ki mi še vedno koristijo oz. pomagajo pri delu. Gre za velik socialni kapital, pogosto rečem. Da ima sociologija marginalen pomen na številnih, predvsem tehniških študijskih usmeritvah, pa sem zaznala velikokrat. Pomanjkanje sociološkega znanja se kaže v marsikdaj »robatem« razmišljanju diplomantov teh fakultet, v njihovi nesposobnosti dojemanja velikega pomena socioloških in drugih družboslovnih znanj ter interdisciplinarne prepletenosti različnih procesov pa tudi v pretiranem poudarjanju pomena tehničnih in naravoslovnih znanj.

Veseli pa me, da se čedalje več menedžerjev zaveda, da je mogoče konkurenčnost podjetij povečati s pospeševanjem sodelovanja med različnimi deli organizacij in z razvojem organizacijske kulture, ki z ustreznimi sistemi, tudi z nagrajevanjem in dobrimi odnosi, spodbuja zavzetost zaposlenih, timsko delo in ambicioznost. Ena izmed raziskav (avtorja dr. Maja Makovec Brenčič in dr. Matevž Raškovič, EF UL) je pokazala, da lahko podjetja, ki imajo visoko kakovost odnosov, dosegajo tudi do devetkrat višjo dodano vrednost na zaposlenega in do dvakrat višji čisti dobiček.

Skromna zastopanost sociologije v medijih

Sociologija kot veda je zelo skromno prisotna v medijih, tudi v politiki, in drugi odločevalci jo preredko upoštevajo pri sprejemanju odločitev. V medijih je mogoče le redko zaslediti novice o znanstvenih raziskavah, ki tako ostajajo najpogosteje omejene na sociološke in druge strokovne revije. To je obžalovanja vredno, saj bi lahko izsledki socioloških raziskav pomembno dvignili kakovost odločitev in pomagali ljudem pri razumevanju dogajanja v družbi in premagovanju stisk. Odgovornost za ta nezavidljiv položaj sociologije v medijih in družbi na sploh si delijo uredniki in novinarji medijskih hiš na eni strani, sociologi, avtorji raziskav in njihove ustanove na drugi ter politiki, ki se pri odločanju preredko opirajo na sociološke raziskave. Je kdo preštel vse sociološke raziskave, ki so bile opravljene v pol stoletja? Gotovo jih je več sto. A za le redke izmed njih je izvedela javnost. Večina je ostala skrita v akademskih krogih in strokovnih publikacijah. Tudi sama kot urednica Dnevnika sem se večkrat znašla v stiski, ko sem želela objaviti kakšno družbeno relevantno temo, pa je nisem mogla – ker zanjo ob poplavi pomembnejših dnevnih tem ni bilo prostora v oddaji, ker ni bilo prostega novinarja, ker ni bilo proste ekipe itn. Sem pa prepričana, da bi gledalci zanimiv, atraktivno pripravljen prispevek s sociološko vsebino dobro sprejeli.

Zakaj v medijih ni izsledkov socioloških raziskav?

V medijih za znanstvene teme ni veliko prostora. To velja za tiskane in elektronske medije, še posebej za televizijo. Razlogov je več. Sestavo dnevnoinformativnih oddaj, če se omejim na televizijo, narekujejo dnevni dogodki; v zadnjem obdobju tako v njih poleg vedno prisotne politike, ki vseskozi prevladuje nad preostalimi področji, prevladujejo poročila o beguncih pa različne afere, povezane s korupcijo ter z drugimi nepravilnostmi in zdrsi. Za novinarstvo velja rek Dobra novica je slaba novica. Če se bo zgodila huda prometna nesreča z več mrtvimi, bo novica o njej takoj dobila visoko mesto v informativni oddaji. Težje pa se bo vanjo uvrstila npr. novica o vidnem dosežku slovenskega dijaka na katerem izmed tekmovanj. Za pozitivne zgodbe običajno zmanjka prostora, čeprav je, kar je razveseljivo, v poplavi

slabih novic v zadnjih letih vedno pogosteje prisotna želja urednika oz. urednice, da bi v oddajah vendarle objavili tudi kako dobro novico. Ne glede na to je znanstvenim dosežkom v oddajah namenjenega premalo časa, razen kadar gre za res velika odkritja, običajno na področju naravoslovja, pa za Nobelove nagrade, Zoisove in še nekatere druge slovenske nagrade. Družboslovne raziskave le redko najdejo pot do gledalcev, poslušalcev, bralcev. Kako pogosto jo najdejo, je poleg števila dnevnih dogodkov in vročih tem, s katerimi so zasuti mediji, odvisno tudi od afinitete, osebnostnih lastnosti in širine (vsestranske razgledanosti in izobraženosti) urednikov in novinarjev, od tega, kako prepričljivi so novinarji, ko predlagajo tovrstne teme, in kak posluh imajo zanje uredniki – da sprejmejo temo oziroma jo predlagajo novinarju. Žal pogosto namesto temeljitega razmisleka prevlada inercija. In ne samo to, vzrok za odločitev je tudi – v bitki s komercialnimi televizijami – pričakovana gledanost prispevka oziroma oddaje. Televizije se borijo za gledalce, za čim višjo gledanost; to je lažje doseči z rumenimi temami, s prispevki o kriminalu, nesrečah itn. kot pa s prispevki o znanstvenih izsledkih. Mimogrede, gledalci z rekordnimi gledanostmi »nagrajujejo« resničnostne šove in različne oddaje lahkotnega žanra, ki jih predvajajo komercialne televizijske postaje. RTV kot javni medij, za katerega gledanost ni odločilen kriterij, lahko tudi na tem področju uresniči svoje poslanstvo – da poskrbi za še več tovrstnih vsebin v svojih programih, ne samo v dnevnoinformativnih oddajah, ampak tudi v posebnih specializiranih oddajah. A tudi teh je zaradi varčevanja vse manj, zaradi nezadostne oz. premajhne gledanosti oddaje ukinjajo, novih pa ne ustvarjajo. Trenutno na TVS ni nobene poglobljene oddaje o znanosti. Edina izjema je tedenska polurna oddaja Ugriznimo znanost, namenjena mladim, ki na poljuden način predstavlja različne znanstvene vsebine, kot so: delovanje možganov, operacija tumorja, magnetizem, kako letijo ptiči itn. Prihodnje leto naj bi TVS le začel objavljati vrsto prispevkov o prenosu znanstvenih dosežkov v gospodarstvo.

Pomemben je še en vidik – vedno težji položaj novinarjev. Še nikoli ni bilo toliko prekernih zaposlitev kot v zadnjih letih. Novinarske norme so visoke, za poglobljeno delo, kot ga zahteva npr. priprava prispevka o znanstvenih izsledkih, časa običajno ni dovolj. In tako zaradi tega tudi gledalci ostajajo prikrajšani za pomembne informacije o znanstvenih dosežkih, tudi socioloških. Podobno velja tudi za tiskane medije, ki se pod pritiski svojih lastnikov (vsi dnevni časopisi imajo zasebne lastnike) borijo za čim višjo naklado in s tem za čim višji dobiček. Pogosto je slišati argument, da bralcev znanost, zlasti družboslovje, ne zanima. Zgovoren je podatek, da so najbolj brane Slovenske novice, v katerih prevladuje črna kronika. A nekoč smo imeli v Sloveniji Naše razglede, v katerih je bilo dovolj prostora tudi za sociološke vsebine in ki so imeli zveste bralce.

Bi lahko več storili tudi sociologi sami?

Na osnovi lastnih izkušenj sem prepričana, da bi lahko za večjo prisotnost socioloških spoznanj v medijih storili veliko tudi raziskovalci sami oz. njihove ustanove. Več bi morali storiti za predstavitev dosežkov v javnosti – npr. s tiskovnimi konferencami pa poskusi objav – tudi v tematskih prilogah časopisov itn. Seveda pa je, kot sem lahko razbrala iz številnih pogovorov s kolegi na fakultetah in v raziskovalnih ustanovah, pri tem lahko velika ovira obstoječi način ocenjevanja znanstvenega dela profesorjev, ko so ti prisiljeni objavljati znanstvena besedila v tujih revijah; v bitki za točke pogosto zanemarijo pomen raziskav za domačo javnost. Če bi bilo tudi to ustrezno ovrednoteno, bi za promocijo lastnega dela v javnosti verjetno bolje poskrbeli in se ne bi zadovoljili samo z objavo v strokovnih publikacijah. Morala pa bi se spremeniti tudi klima v družbi, ko bi bilo objavljanje socioloških znanstvenih dosežkov bolj cenjeno in upoštevano. Ne gre prezreti v zadnjih letih vse bolj prisotnega omalovažujočega odnosa do družboslovja in povzdigovanja naravoslovja, ko bi nekateri študij družboslovja in humanistike kar ukinili. Celotni znanstveni sferi pa veliko škodo povzročajo tudi domnevno nepoštene prakse, kot je bila zadnja afera na FDV.

SOCIOLOG KOT DOPISNIK IN DIPLOMAT

Bojan Grobovšek

Sem diplomirani sociolog; v sredini 80. let prejšnjega stoletja sem magistriral na The Johns Hopkins University – The Bologna Center in prejel naslov Master of Arts in International Affairs. Pri nas se je to nostrificiralo kot magisterij iz politoloških ved. Po krajši asistenturi na takratnem FSPN sem postal novinar, do upokojitve pa je sledila več kot dvajsetletna diplomatska kariera. Sem predsednik SDMO – Slovenskega društva za mednarodne odnose, član slovenskega kluba PEN in kolumnist dnevnika Finance.

Sociolog kot dopisnik in kot diplomat

Za nekoga moje generacije (1949) sem menjal kar nekaj zaposlitev in poklicev. Po svojih vsebinskih interesih in poklicno sem bil usmerjen precej multidisciplinarno in eklektično. Po nekajletni asistenturi pri profesorju Stanetu Južniču, predvsem pri predmetu novejša socialna in politična zgodovina, sem leta 1980 odšel v novinarstvo. V novinarstvu sem bil več kot deset let – najprej v zunanjepolitični redakciji takratnega Radia Ljubljana, nato v redakciji takratnega TV Ljubljana, končno pa sem od sredine leta 1987 do konca leta 1991 deloval na Dunaju kot dopisnik skupne dopisniške mreže Dela in RTV. Sledila je diplomatska kariera. Med drugim sem bil slovenski veleposlanik na Poljskem, v Argentini in Švici. S sociologijo v ožjem pomenu vse od svojega študija na takratnem FSPN nisem bil povezan. S sociologijo v pomenu sociološkega razmišljanja pa sem bil ves čas povezan družinsko in vsebinsko. Tudi soproga Vesna Smole - Grobovšek, ki je že dolga desetletja moja neprecenljiva debatna partnerica ter najpomembnejša svetovalka in ocenjevalka mojega dela, je namreč po temeljnem visokošolskem študiju diplomirana sociologinja. Na to, da me je sociologija močno impregnirala, pa me je zadnjič spomnil kolega Vojko Kuzma ob predstavitve moje zadnje knjige »Zakaj Slovenija ni Švica« (2014). Knjiga je v esejistični obliki izpeljana socialna in politična analiza novejše zgodovine Slovenije. Omenjeni kolega je glede tega opozoril, da je analiza izpeljana strukturalno in da je opaziti, da sem po osnovni izobrazbi sociolog. Gotovo je bilo to mogoče opaziti tudi pri drugih mojih knjigah oziroma knjižnih zbirkah esejev, tj. pri delih »Mirovna gibanja in evrorakete« (1984), »Homo diplomaticus slovenicus« (2000) in »Razmišljanja o Sloveniji« (2007).

Sociolog kot dopisnik

Sama sociologija je multidisciplinarna veda. Seveda pa ima svoj kategorialni aparat oziroma svojstven pristop. Študij sociologije je v dobršni meri vplival

na mojo formo mentis, tako kot jo je v precejšnji meri formirala klasična gimnazija, na kateri sem maturiral. Še posebej imam rad socialno in politično zgodovino. Pri mojem delu v zunanjepolitičnih redakcijah radia in televizije so bile v ospredju predvsem politične oziroma mednarodnopolitične teme. Multitematsko pa novinar lahko zacveti še posebej kot dopisnik. V njegov delokrog sodita poročanje in analiziranje o najrazličnejših vidikih in procesih v državi/družbi, od koder poroča. Avstrija, ki je v drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja v precejšnji meri začela doživljati katarzo glede na svojo polpreteklo zgodovino in se je začela pripravljati za vstop v evropsko integracijo, je bila neizčrpen vir tem, pri katerih sem lahko uporabil sociološki kategorialni aparat in tudi sociološki način opazovanja, pa naj bo za razlago posledic izrednega nemškega asimilacijskega pritiska, ki mu je bilo nenemško govoreče prebivalstvo izpostavljeno že v obdobju monarhije, virulentni protisemitizem, posledice prehoda iz ruralne v industrijsko družbo, odnos do manjšin, za močno dunajsko proletarsko subkulturo itn. Tudi na temelju sociološkega pristopa sem prišel do prepričanja, da je vsaj temeljno poznavanje predvsem socialnega in političnega razvoja nemško govorečega dela nekdanje monarhije izjemno uporabno in malodane sine qua non za temeljitejše poznavanje in razumevanje razvoja slovenske družbe.

Sociolog kot diplomat

Sociološko predznanje je za nekoga, ki deluje v diplomaciji, gotovo prednost. Seveda če to teoretično predznanje zna uporabiti v praksi. Začne se pri zavedanju, da gre pri tem za hermetičen poklic oziroma skupino, ki je sicer danes veliko manj hermetična, kot je bila nekoč, vendar pa še vedno precej hermetična. Poleg tega pa so naša predstavništva v tujini v primerjavi z veliko drugimi državami precej majhna. Vedenje o značilnostih obnašanja in interakcij znotraj hermetičnih organizacij in skupin je lahko močno koristno. Seveda je sociološki pristop diplomatu lahko zelo koristen v tujini tudi za boljše spoznavanje države/družbe, v kateri deluje, saj mu lahko olajša delo in predvsem vzpostavljanje stikov za boljše odnose z državo/družbo gostiteljico. Kot diplomat sem služboval v Avstriji, na Poljskem, v Argentini in Švici. Naš sociološki kategorialni aparat je seveda precej evrocentrično naravnan. Razen Argentine, ki velja za najbolj »evropsko« med južnoameriškimi državami/družbami, sem kot diplomat služboval samo v Evropi. Zato sem svoj sociološki pristop za razumevanje teh družb lahko kmalu apliciral. V nekaterih izmed teh držav/družb sem služboval med izrednimi in hitrimi spremembami, na Poljskem konkretno v času zelo intenzivne gospodarske in socialne tranzicije, ko so se obrazci socialnega, gospodarskega in političnega obnašanja močno in skoraj čez noč spreminjali. V Argentini sem služboval v času zelo intenzivne gospodarske in siceršnje krize, ki je sledila bankrotu države. Med najzanimivejšimi izkušnjami v Argentini je bilo

intenzivno sodelovanje z našo izseljensko skupnostjo, za katero je v precejšnji meri značilna hermetičnost. Sociološki pristop mi je v precejšnji meri olajšal razumevanje in dobro sodelovanje tudi s predstavniki tako imenovane slovenske politične emigracije oziroma z njihovimi potomci. Švica kot sinonim za zelo stabilno, razvito in tradicionalno državo/družbo pa je bila spet destinacija, na kateri mi je uporaba tudi sociološke optike in pristopa pomagala za boljše razumevanje tudi te države/družbe in posledično za čim boljšo navezovanje stikov in odnosov, ki so v interesu Slovenije.

Zato se vsem svojim učiteljem sociologije zahvaljujem in ugotavljam, da je vsakemu dopisniku v tujini in diplomatu nekoliko temeljitejši sociološki tečaj gotovo v korist.

SOCIOLOŠKA DIMENZIJA UREDNIŠKEGA SNOVANJA IN NOVINARSKEGA DELOVANJA

Toni Gomišček

Raziskovanje vloge množičnih medijev pri oblikovanju množične kulture (moje diplomsko delo) me je kmalu po diplomi pripeljalo do sodelovanja z revijo za film in televizijo Ekran. Tam smo nekateri novi sodelavci razvili drugačen, bolj družboslovno obarvan pristop k razmišljanju o filmu in njegovi vlogi kot znanilcu – spremljevalcu družbenih sprememb. Odprtje studia Radia Koper v Novi Gorici je predstavljalo priložnost za vrnitev v domače okolje in vstop v poklicno novinarstvo, ki je trajalo dve desetletji. Delovanje v okviru mednarodnega društva Slow Food mi je omogočilo poglobitev v zgodovino in sociologijo prehrane; spoznanja sem vpletal v publicistično ustvarjanje. Eno desetletje sem bil direktor Vinoteke Brda, zadnjih pet let vodim družbo Andron, ki se ukvarja s svetovanjem, promocijami in s publicistiko; sem glavni urednik 1001 solkanskega časopisa.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Novinar mora procesirati številne informacije in bolj kot na intuicijo se mora pri presojanju relevantnosti oziroma izluščenju bistva opreti na predhodno znanje. Čeprav je od mojega študija sociologije na takratnem FSPN minilo že veliko let, ostajam prepričan, da je bil učni program zasnovan tako, da je dal študentom precej široko osnovo znanj, z njimi pa primerno orodje za delo na številnih področjih. Sociolog v novinarskih vrstah si težko privošči lagodje dolgotrajnega raziskovanja in poglabljanja, zato mora biti sposoben prepoznati vsak najmanjši vir, ki mu pomaga razumeti družbo, ki jo prek svojega dela vrednosti, ki ji s svojimi poročili, z glosami, uvodniki, s komentarji, z reportažami ali s »kozerijami« nastavlja zrcalo. Naj se novinar opira na sociološke raziskave ali naj pisarniški sociolog koristi novinarjevo poročanje? Verjetno je prav, če drug drugega navdihujeta in dopolnjujeta, saj na neki način opravljata isto delo. Žal se zdi, da se za medije relevantnost družboslovnih raziskav začne in konča pri raziskavah javnega mnenja, osredinjenih na preverjanje javnega političnega mnenja, torej na razne barometre priljubljenosti, in odgovore »za koga bi pa danes volili«.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Novinarstvo osrednjih medijev je bilo v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, ne glede na vse teorije, v praksi pogosto osredinjeno na poročanje o zapovedanih temah na pričakovani način. Grajalo se je, kar je pograjal komite, hvalilo se je, kar je pohvalil komite. Ali izvršni svet. Ali skupščina. Kar je bilo, vsebinsko gledano, skoraj isto. Čim hitrejša prilagoditev tem zahtevam je bila stvar poklicnega preživetja. Zadovoljstvu, da sem v praksi doživel potrditev teze iz diplomske naloge, da so množični mediji postali osrednji prenašalci družbeno sprejemljivih vrednot in s tem utrjevalci (izbranega, zaželenega) vzorca obnašanja, je sledilo boleče spoznanje, da je zelo težko odpirati medijski prostor za vse, kar ni bilo na »pravi liniji«, pa če je šlo za osebo, društvo ali za gibanje. Omejevanje je bilo toliko bolj nesmiselno ob meji, ob kateri so mediji igrali tudi vlogo širjenja zavesti o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, v katerega pa so smeli stopati samo »naši«. Ker sem skoraj od samega začetka dobil tudi zadolžitev za spremljanje zamejstva, sem se odločil uporabiti vse svoje sociološko znanje in sposobnost prepričevanja, da bi prepričal urednike o relevantnosti spremljanja dogajanja tudi v okviru tistega političnega pola, ki se je identificiral s stranko Slovenska skupnost in katoliško obarvanimi prosvetnimi ali športnimi društvi. Ob številnih strahovih, ki so se v večini primerov izkazali za nepotrebne, in opozorilih o previdnosti pri dajanju prevelike teže ali minutaže zamejski desnici mi je končno uspelo prebiti led in poslušalcem radijskih programov posredovati precej celovito ali vsaj manj izkrivljeno sliko o tistem delu zamejstva, iz katerega sem poročal.

Urednik s širokim razumevanjem družbenega okolja ima možnost in moč, da s svojo barko (z medijem) in z moštvom (novinarji) krmari med raznimi pritiski, ki so bili tako nekoč kot danes predvsem politični, čeprav se zadnja leta skrivajo za kapitalsko-lastniško krinko. Politika je vedno našla način, da je vsaj pritiskala, če ne že povsem vplivala na urednike. V slovenskem medijskem prostoru so izrazito strankarska glasila še vedno razumljena kot trobila, ki jim ni dano dolgo živeti, zato je bil in je velik pritisk na obstoječe medije, da se uklonijo tej ali drugi politični opciji. Sociološko podkovan urednik, ki bi znal poudariti pomen medija kot nadpolitičnega orodja družbe, ki bi znal varovati njegovo samostojnost in integriteto novinarjev, bi se vsekakor lažje upiral skušnjavi vezanja na samo eno politično stranko, opcijo ali svetovni nazor. Vsekakor pa hkrati potrebuje neki svetovni nazor, ki mu ga lahko da prav sociologija s svojim kritičnim presojanjem vsakokratne stvarnosti, z ugotavljanjem ozadij posameznikovih ali kolektivnih deviacij in vsaj s teoretičnim zagovarjanjem modelov družbene enakosti in človekove svobode.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Glede na to, da v sociologiji ne prihaja do nenadnih in nepričakovanih odkritij, ki bi dvigovala naklado, je poročanje o sociioloških temah omejeno predvsem na to, koliko so sociologi kakor tudi drugi družboslovci pogosto povabljeni k sodelovanju z raznimi mediji. Včasih samo povedo kako misel, ki jo novinar vključi v širši kontekst, včasih so zaželen večerni gost, pogosto pa so sami avtorji prispevkov, največkrat kot kolumnisti. Sicer je v Sloveniji sorazmerno malo družboslovcev, ki bi se znali uspešno samopromovirati, če so izjeme, pa so svetle kot Venera na nočnem nebu. Večina urednikov, čeprav so med njimi številni diplomanti sociologije (FSPN ali FDV), žal ne pomisli na možnost, da bi jih povabil k sodelovanju še kdaj drugič kot ob papeževem obisku, pred volitvami, med njimi in po njih, ob nemirih v kaki oddaljeni državi ali kakem podobnem večjem pretresu. Sociologija, ki pravzaprav preučuje družbeni vsakdan, je skoraj izključena iz medijev, ki sliko tega vsakdana v nekaj urah ali v odzivu brez časovne zanke pregnetejo in posredujejo tej isti družbi. Edino zagotovilo, da bo sociologija z vsem svojim bogastvom vedenj in znanj dnevno prisotna v medijih, sloni na upanju, da so novinarji med študijem in s poznejšim samoizobraževanjem absorbirali sociološka znanja. Vsaj na osnovi lastnega novinarskega in poznejšega publicističnega delovanja lahko trdim, da je vez ostala močna.

SOCIOLOŠKA ZNANJA, ORGANIZACIJA TER JAVNA IN DRŽAVNA UPRAVA

Vrsta sociologov/-inj na univerzah, v upravnih organizacijah in gospodarstvu se raziskovalno ali operativno spoprijema z vprašanji organizacije, upravljanja in vodenja. Kar večina avtorjev s tega tematskega področja pa celo združuje izkušnje »teorije in prakse«. Prav takšne so še posebej dragocene, ker jih podajajo najbolj usposobljeni za to, da presegamo enostranskosti v kritičnem presojanju posameznih problemov. Vrsta sociologov/-inj je opravljala ministrske in druge vloge na visokih državnih in političnih položajih. Nimamo pa uveljavljene prakse, da bi tako pridobljene izkušnje načrtno vključevali v izobraževalne procese na nacionalni in lokalni ravni.

DRUŽBOSLOVNO ZNANJE V REGULATORNIH DEJAVNOSTIH

Ciril Baškovič

Kot diplomant politologije takratnega FSPN, program je bil prepleten s sociologijo, sem zadnja desetletja delal v regulatornih institucijah, zlasti na ministrstvih za znanost in tehnologijo ter za kulturo, z izjemo nekaj let dela v stranki med razpadanjem prejšnje države. V času »novega štetja« sem tretjino časa opravljal funkcijo državnega sekretarja, torej dvoživke na meji med politiko in upravo, preostali čas pa zasedal višja uradniška mesta. Na obeh položajih sem lahko vsaj deloma uporabljal prišolana znanja in imel vpogled v delovanje regulatorne funkcije na ravneh od izvajalcev prek ministrstva do vlade in deloma parlamenta.

***

Regulatorna dejavnost na ravni ministrstva je, poenostavljeno, sestavljena iz procedur razdeljevanja denarja izvajalcem, imenovanja njihovih vodstvenih kadrov ali vsaj močnega vplivanja nanje, pripravljanja in nadzora izvajanja predpisov, in sicer postopkovnih, statusnih in upravljavskih, ter iz spremljanja realizacije načrtovanih ciljev. Vse je prepleteno z vodenjem, organiziranjem, s komuniciranjem, z informatiko, s finančnim poslovanjem, izvajano s prevladujočimi pravnimi in upravnimi orodji. V takem kontekstu, po lastnih izkušnjah sodeč, sociološko-politološkega znanja nisem uporabljal v razviti obliki ali v polni meri, ampak razdrobljeno funkcionalistično in kontekstualno. Še najbolj so prišla v poštev po eni strani in neposredno osnovna metodološka znanja pri raznih analizah, strukturiranjih in razlagah podatkov ter komunikološke veščine, npr. pri vodenju projektnih skupin oziroma sodelovanju v njih ter pri stikih s sodelavci in predstavniki drugih institucij, po drugi strani pa zaradi družboslovne širine posredno kot podlaga za interpretativno zmožnost presojanja razmerij v okviru znanstvenoraziskovalne ali kulturne politike kar vse pridobljeno znanje – vendar ne po znanstvenoraziskovalni logiki stroke, ampak po logiki akcijskih potreb resornih politik. Iz pravkar navedenih in v nadaljevanju sledečih razlogov je težko oceniti, kaj je bila pri tem uspešna raba sociologije/politologije. Problem namreč tiči v pojmovanju in merjenju pravih učinkov regulatorne dejavnosti.

Na konceptualni ravni sem si, nedvomno izhajajoč že iz študija in iz spotoma reflektirane prakse, skoval dva izrazitejša pristopa za službeno rabo: »(posredni) učinki (neposrednih) učinkov« in »socialna akcija«. Npr.: ko se dela zakon, se morajo tvorci nenehno spoprijemati s prvobitnim vprašanjem – kaj bo zaradi tega za ljudi ali skupnost na področju, ki ga regulira,

boljše (v kulturi npr. več in bolj raznovrstne ter kakovostnejše in privlačnejše produkcije z večjim dosegom med prebivalstvom itn.), kakšne so torej tudi posredne in kontekstualne posledice posegov. Brez tovrstnih vpogledov obstaja močno tveganje, da regulator s sicer neogibnimi transformacijskimi stroški (termin sega iz ekonomije v sociologijo) postavi pod vprašaj smiselnost regulacijskih postopanj.

Seveda velja vsak pristop jemati cum grano salis. Primer: ko je takratna vlada (izvršni svet) republike sredi osemdesetih let zaradi ugodne kadrovske konstelacije v SAZU, izvršnem svetu, vodilnih gospodarskih družbah in seveda v osrednjih institucijah znanstvene sfere sprožila projekt »mladi raziskovalci«, je to storila s pomočjo obilne argumentacije, da na pospešeni okrepitvi znanstvenoraziskovalnih vrst v akademskih institucijah in gospodarskih organizacijah temelji dolgoročno jedro inovacijsko pogojenega družbenega razvoja. Ta del je bil dobro analiziran, način učinkovanja tega »kvasa« pa bolj splošno, malo sklicujoč se na izkušnje razvitega sveta, malo pa se ga je prepustilo pričakovanim vzporednim in naknadnim ravnanjem akademskih in gospodarskih subjektov ter vladnim podpornim politikam. Kdo je takrat vedel, da se bo ena država zrušila, v drugi pa precej časa privatizacija ne bo temeljila na skrbi za razvojno konkurenčnost, ampak na kreditnem pozasebljanju v kontekstu prociklične gospodarske politike in lojalistične kadrovske »politične« politike. Verjetno je že čas, da kdo celovito presodi družbene učinke tega dolgotrajnega projekta.

In ko se dela spremembe, je dobro že od zgodnjih faz projekta slediti logiki polnega sodelovanja odgovornih s čim več akterji, ki se jih regulativa tiče, ker se tako navadno povečajo sprejemljivost in uresničljivost projektov ter doseganje ciljev. Spet z zrncem soli: pod ministrovanjem dr. Tanziga je vlada sprejela t. i. belo knjigo o slovenski znanosti, v kateri je za strateško rdečo nit dokumenta odgovarjal minister, besedilo pa bilo narejeno od začetka v tesnem sodelovanju z najvidnejšimi predstavniki sfere (po nezanesljivem spominu je bilo smiselno uporabljenih okoli 70 prispevkov). Takšne »šolske vaje« nisem pozneje nikoli več videl v živo. In cilj? Presojam, da je dosežen, namreč sporočilo znanstveni srenji, da politika tistikratnih novih časov računa na znanost, njeno avtonomijo, na njen razvojni prispevek in ji bo zagotavljala še naprej vsaj proračunski del pogojev. To je bilo pomembno za znanstvene institucije v času, ko se je zamenjala država, spremenil družbeni sistem, ko je nastopila popolnoma nova politična posadka, vsi pa so se spraševali o prihodnosti.

Povzetek izkušenj glede rabe obeh pristopov pove, da so jima sodelujoči na delovnih in strokovnih ravneh pogosto naklonjeni, odločujoči pa le formalistično, kar pomeni prevečkrat ne. Čutijo ju kot kritiko, izgubo časa, odstopanje od lastnih projekcij, ogrožanje interesov, ki jih zagovarjajo, vključno s sramežljivo prikrivanim interesom po izogibanju konfliktov z nasprotniki

konkretnih potez zaradi zagotovitve stabilnosti lastnega mandata. In ne redko jih odločujoči pa tudi sodelujoči vidijo kot strokovno prezahtevna. In imajo načelno prav, kajti potem ko se dlje časa ne uporablja zahtevnih strokovnih pristopov sistematično, tovrstna znanja v kadrovski sestavi regulatornih aparatov ošibijo. Razen pravno-upravnih in deloma ekonomskih, ki so sicer nujna, hkrati pa velikokrat niso zadostna. In ko ošibijo, se zmanjšata tudi zmožnost naročanja zahtevnih elaboratov zunaj uprave in njena sposobnost za absorpcijo zahtevnih strokovnih sporočil. In dogodi se, da zato kakšna akademska srenja upravi proda »rog za svečo«.

Grobo ocenjeno je zato odgovor na vprašanje, koliko svojega osnovnega nominalnega strokovnega znanja lahko človek uporabi pri delu, odvisen od dveh faktorjev: narave oziroma zahtev dela, ki ga opravlja, in znanj, ki jih ima, jih ohranja ali sproti pridobiva.

Naravo regulatorne dejavnosti skopo orišejo naslednji termini: temelji na utilitarno-funkcionalistični logiki, izraža interesno spletje, ujeta je v časovne termine, finančne okvire, odvisna je od hierarhične kontrole v času priprave, sprejemanja in izvajanja, spregleduje socialne »učinke učinkov« in transformacijske stroške pri uvajanju, dejansko je multidiciplinarna. Njeno glavno pravno-upravno orodje dostikrat nereflektirano in dominantno vpliva tudi na samo logiko strukture in vsebino namenov. V praksi zmanjšuje prostor za globlje družboslovne obravnave in vrednotenje (na drugi strani tudi za inženirsko treznost pri projektih, v katerih brez nje ne gre).

Toda na drugi strani se s tem okrepijo izzivi za družboslovje. Znanstveno akademsko jedro bi moralo privoliti v to, da stroke sestavljajo manjše skupine znanstveno prodornih in s svetom povezanih intelektualcev ter velika večina diplomantov, ki delajo v zelo raznovrstnih praksah, navadno z manjšo kot večjo uporabo svojih izvornih strokovnih znanj. Sociologija mora v stiku jedra in močnega obrobja razvijati uporabnost stroke, usvajati interdiciplinarne pristope in se soočiti z za življenje ljudi in njihovih skupnosti aktualnimi procesi in problemi.

V odgovor, kako povečati vlogo družboslovja v družbeni regulatoriki, dajem tri razmisleke: za začetek doseči, da se v obrazložitvah zakonskih projektov in besedilih strateške narave ob poglavjih mednarodnih primerjav in posledic za javne finance uvede sistematično poglavje o širših socialnih (menim družbenih) posledicah tako trasiranih politik. To bi postopoma povečalo vlogo drugih družboslovnih strok ob pravu in ekonomiji ter skupaj z večjim upoštevanjem inženirskih strok vplivalo na izboljšanje kompetenc odločevalcev vsaj na stiku med politiko in upravo.

Fakultete in stanovska društva naj se tesneje povežejo z diplomanti zunaj akademskih karier in jim enakopravno prisluhnejo, ko razlagajo svoje zadrege glede uporabe stroke v praksi. Ti potrebujejo močno stroko in večinoma ne (teoretske) znanosti neposredno. Akademija v pomenu znanstvene

srenje stroke pa naj spodbuja svoje pripadnike, da postanejo državljansko aktivni intelektualci. Tu ne mislim na njihove osebne politične opredelitve, ampak na opozorila stroke o družbenih stanjih, procesih ter učinkih dejanj regulative in politike na ljudi in skupnosti.

SOCIOLOŠKA SPOZNANJA V OKOLJSKI, PROSTORSKI IN V INFORMACIJSKI POLITIKI: MED AKADEMSKO SFERO IN PROFESIONALNO POLITIKO

Pavel Gantar

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Uvodoma naj poudarim, da sem polovico svoje profesionalne kariere preživel v akademski sferi, drugo polovico pa v profesionalni politiki in sem torej lahko od blizu, s prve roke, opazoval in izkusil relevantnost socioloških spoznanj predvsem pri oblikovanju okoljskih, prostorskih in informacijskih politik. Navsezadnje je treba poudariti tudi to, da sem bil kot voljeni politični funkcionar neposredno odgovoren za oblikovanje in izvajanje politik na področju prostorskega načrtovanja, okolja, voda in pozneje tudi na področju informacijske družbe, torej področij, s katerimi sem se raziskovalno in pedagoško ukvarjal, nisem zapustil, ampak sem se z njimi začel ukvarjati z druge, »praktične« strani. Če sem včasih kot raziskovalec težko razumel določene odločitve v povezavi z urejanjem prostora, sem kot politik moral spoznati, da v procesu odločanja intervenirajo številni dejavniki, od katerih so strokovna spoznanja in ugotovitve samo eni izmed njih. Ko govorim o odzivu določenih socioloških spoznanj – ni nujno, da so samo moja – v praksi, naj kot izhodišče omenim naslednje: bolj kot neka konkretna sociološka spoznanja v povezavi s prostorom in z okoljem, čeprav pomembna, mi je pri vstopu v politično sfero, ko sem bil soočen z izzivi oblikovanja politik na področju okolja in prostora, pomagal specifični sociološki način rezoniranja, torej »sociološka imaginacija«, npr. upoštevanje hotenih in nehotenih posledic družbenega (političnega) delovanja. Ta sociološki način rezoniranja je bilo treba soočiti s prevladujočim normativističnim in čisto tehničnim pristopom k reševanju problemov, ki sicer prevladuje v državni upravi. Ne glede na to pa so se nekatera moja konkretna spoznanja izkazala kot zelo uporabna oziroma relevantna pri reševanju prostorskih in okoljskih problemov, na primer:

- sociološka spoznanja v povezavi z družbenimi konflikti v prostoru in pomen participacije prebivalcev pri prostorskem planiranju so doživela določen odziv pri spremembah državnih prostorskih načrtov, predvsem pa pri umeščanju avtocestnih tras v prostor; zavedajoč se problema sodelovanja oziroma vključevanja prebivalcev v proces načrtovanja, je bil kot

dodatni kriterij za presojo posameznih variant AC poleg siceršnjih (prometnotehničnih, ekonomskih, okoljskih, prostorskih) dodan še kriterij *družbene sprejemljivosti*, ki je upošteval učinke posega v prostor za prizadete prebivalce oz. lokalne skupnosti in stopnjo konfliktnosti posameznih variant;

- sociološka spoznanja v povezavi z regionalizmom, ki med drugim vključuje tudi prometno povezanost regionalnih središč, so vplivala tudi na določene spremembe pri umeščanju avtocestnih tras v prostor, predvsem pa na to, da morajo AC-koridorji potekati tako, da bo nanje vezano čim večje število prebivalcev; pri tem sem se opiral na preučevanje omrežij mest, s katerim sem se ukvarjal prav pred vstopom v politiko (Gantar, P.: Mesta v omrežjih nadnacionalnih povezav. V: Mlinar, Z. (ur.) (1995), *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. FDV);
- sociološka znanja o teorijah planiranja so gotovo prispevala k bolj realističnemu pristopu k presojanju posameznih variant avtocest ali drugih odločitev v prostoru, saj so se opirala na teorije »omejene racionalnosti« v nasprotju s tako imenovanim »blue print« planiranjem (Gantar, P. (1993). *Sociološka kritika teorij planiranja*. FDV); to pomeni, da smo se v načrtovalnem postopku odpovedali iskanju tako imenovane »optimalne trase«, saj takšne pravzaprav ni. Glede na številne omejitve in neznanke obstajajo bolj ali manj slabe variante in naša naloga je bila izbrati tisto, ki je najmanj slaba.
- sociološka spoznanja, ki se vežejo na pojem informacijske družbe (ki je bil vsaj deloma razvit tudi v kontekstu prostorske sociologije), dostopnost informacij in na njihovo digitalizacijo (zmanjševanje prostorskih ovir, časovno prostorska kompresija), so igrala pomembno vlogo pri pripravi zakonodaje o dostopu do informacij javnega značaja, ki niso samo povečale transparentnosti javnega sektorja, ampak so informacijske baze odprle za dodatne komercialne in nekomercialne rabe in obdelave; odprte in javne baze podatkov so danes pomemben element razvijajoče se »informacijske industrije«, vendar ocenjujem, da v desetih letih, odkar velja javna in brezplačna dostopnost do informacij javnega značaja, možnosti za razvoj na tem področju še daleč niso izčrpane, da se je pravzaprav zgodilo manj, kot bi se lahko.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Številni prostorski sociologi, med njimi tudi jaz (pa tudi urbani geografi in celo nekateri upravni pravniki) so vseskozi opozarjali, da ustanavljanje občin ne more biti samo predmet čiste politične volje in da obstajajo določeni prebivalstveni oziroma aglomeracijski pragovi, ki omogočajo učinkovito izvajanje poglavitnih nalog lokalne samouprave. Sociološke ugotovitve

o družbenoprostorskih sovisnostih, ki oblikujejo družbene teritorialne entitete, o spremenjeni vlogi prostora zaradi razvoja informacijskih tehnologij itn., so ostale preslišane. Opozorila, da veliko majhnih občin dejansko krepi centralizem, je prevladujoča politika vseskozi ignorirala, več kot to celo Ustavno sodišče je vsaj z dvema odločbama zacementiralo »pravico do občine«, kar je lokalno samoupravo danes pripeljalo v slepo ulico in razvojno zaostajanje. Lokalna samouprava je eno izmed najbolj izpostavljenih področij, na katerem so politični interesi preglasili glas strokovnjakov, predvsem pa sociologov.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Večje, predvsem pa bolj sistematično uveljavljanje socioloških spoznanj pri oblikovanju javnih politik (»v praksi«) ovirajo naslednji dejavniki:

- Omejeni okvir delovanja: pogosto obstajajo časovne, finančne in kadrovske omejitve pri oblikovanju ustreznejših politik. Čeprav se oblikovalci politik zavedajo, da obstajajo boljše rešitve, pa zaradi navedenih omejitev zagovarjajo ukrepe in politike, ki ne upoštevajo relevantnih socioloških spoznanj, ampak le nekoliko izboljšujejo stanje glede na obstoječe razmere. V oblikovanju politik vlada inkrementalizem tudi tam, kjer dolgoročno vodi v slabše stanje na določenem področju javne politike.
- V javni upravi, še posebej pa v njenem ožjem segmentu, tj. državni upravi, kot poklicna skupina dominirajo pravniki in upravni pravniki. Pravniki zaposlujejo druge pravnike, čeprav gre za naloge, ki niso neposredno povezane s tehničnim znanjem na področju priprave predpisov. V tradiciji slovenske javne uprave je poudarjena normativna stran delovanja, zapostavljena pa je presoja posledic različnih intervencij državne (javne) politike in seveda tudi analiza različnih mogočih politik na posameznem področju. Zato tudi vloga sociologov ni toliko izpostavljena.
- Splošna neprepoznavnost sociologije – predvsem v primerjavi z ekonomijo in s pravom – v družbi na splošno. Sociološko znanje se le redko šteje kot ekspertno znanje, ampak je pri nesociologih dojeto kot nekakšno splošno in nezavezujoče razmišljanje o družbenih problemih, ki ga zmore vsak. Prav razbijanje mita o sociologiji kot zdravorazumskemu rezoniranju bi morala biti glavna naloga sociološkega društva.

S SOCIOLOGIJO ORGANIZACIJE/DELA V NOTRANJE ZADEVE IN GOSPODARSTVO

Božo Truden

Sociološko izobrazbo sem pridobival z drugo generacijo študentov sociologije na zdajšnjem FDV. Po diplomi leta 1972 sem bil še eno leto redni študent podiplomskega študija sociologije organizacije, uspešno sem opravil tudi izpite za drugi letnik, magistrske naloge pa nisem niti začel pisati – deloma zaradi političnih okoliščin (moji profesorji dr. Veljko Rus, dr. Janez Jerovšek in dr. France Bučar so bili s političnim pritiskom izključeni s pedagoškega dela), predvsem pa zato, ker pozneje nisem niti znal in niti hotel najti časa za pisanje. V službi pa nisem nikoli imel takšnega dela, da bi ga lahko brez ostanka prevedel v akademsko besedilo. Pol delovne kariere sem posvetil notranjim zadevam, drugo polovico banki. Po upokojitvi občasno delujem v okviru Zveze policijskih veteranskih društev Sever in pri Zvezi združenj upokojencev Slovenije.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na mojo odločitev za študij sociologije je bistveno vplivalo spoznanje o uporabnosti sociologije: v časopisu Naši razgledi so pisali o vlogi sociologije pri urbanističnem načrtovanju, v Volkswagnu so sociologi sodelovali pri razvoju novih avtomobilov, razvijala se je futurologija …

Ko sem se zaposlil, nisem hotel razviti prevelikih pričakovanj; hotel sem v realno življenje in ne ostati v akademskih vodah (profesor Veljko Rus mi je dejal »… hočeš reči, da pa tisti, ki ne znajo delati, postanejo učitelji?«). Malo me je s svojim komentarjem sicer zmedel profesor Robert Agger, toda obenem mi je opredelil etični kriterij mojega delovanja – sociologija deluje v dobro človeka in ne le odkriva zakonitosti družbe. Ko sem mu povedal, da bom spremenil zaposlitev in šel z notranjih zadev v banko, me je vprašal, kakšno delo bi me še zanimalo. Odgovoril sem mu, da raziskava trga; »… vse troje je isto, manipulacija in obvladovanje ljudi …,« so bile njegove besede.

Po končanem pripravništvu na republiškem sekretariatu za notranje zadeve (o tem pozneje) sem šel na takratno Stanovanjsko-komunalno podružnico Ljubljanske banke.

Majhna firma, v celoti podrejena Ljubljanski banki, je želela ubrati samostojno pot. Moja prva naloga je bila oblikovanje kadrovske službe, ki je do takrat izvajala le malo kadrovskih funkcij. Koristno in v celoti sem uporabil

znanje iz sociologije organizacije in sociologije dela ter uspešno zastavil delo organizacijske enote. Pripravil in uvedel sem novo sistemizacijo delovnih mest, novo plačno politiko, politiko usposabljanja itn. Banko smo nato morali v celoti organizacijsko preoblikovati. Takrat sem poleg že navedenih znanj uporabil tudi orodja za projektiranje organizacij (ki jih nisem dobil med študijem na fakulteti, so pa le aplikacija organizacijskih znanosti). Poudariti moram uspešnost sodelovanja z ekonomisti, ki so prav iskali sociološke refleksije svojega dela, tudi na primer pri pripravi načrtov banke. Bil sem nosilec uvajanja stroškovnega knjigovodstva in informatizacije banke, pri čemer sem uporabil znanja iz sociotehničnih sistemov, teorije sistemov, difuzije inovacij in ravnanja s spremembami. Zastavil sem tudi delo na področju analize procesov, ki je bila takrat razvita predvsem v materialni proizvodnji.

Banko sem zapustil, ker me je začela preveč motiti ena izmed disfunkcij samoupravljanja, kjer vsak vse ve. V banko SKB sem se vrnil po skoraj dveh desetletjih, ko je bila že velika, toda njena rast se je ustavljala in bližala se je kriza. Poiskala je strateškega partnerja, s pomočjo katerega je reorganizirala svoj poslovni in organizacijski model. Usmeritev v temeljne funkcije in uvajanje vitke organizacije sta se odražala v »downsizingu«, kjer sem z vso pozornostjo vodil procese zmanjševanja števila zaposlenih. Seveda sem moral implementirati tudi različne modele ravnanja z zaposlenimi na delu, ki jih je razvila matična Societe Generale. Uspešno sem usklajeval interese sindikata in menedžmenta.

Zaposlitev na sekretariatu za notranje zadeve sovpada s časom spraševanja nekaterih ameriških sociologov o etičnosti sociološkega dela za vlado (Cia, vojska, propagandne ustanove …), s časom pričakovanj o eksaktnosti sociologije (ki naj npr. napove ali celo usmerja zrušitev kakšnega družbenega sistema), z začetki globalizacije in postindustrijske družbe, z že vidno neoliberalno noto, z mejami rasti Rimskega kluba in razpotjem civilizacij. Načelnik službe državne varnosti Egon Conradi se je/me je vprašal, ali sociologi lahko naredimo tudi kaj, da se ne bi odvijali samo črni scenariji. Kot pripravnik sem spoznaval delo miličnikov in kriminalistov, deloma pa analiziral pojave v gospodarstvu (cenovni in drugačni pritiski pri prodaji slovenskih izdelkov na jugoslovanskem trgu, nezadovoljstvo delavcev iz drugih republik na železnici in škodni primeri na železnici, varnostni pojavi ob projektiranju gradnje NEK).

Na sekretariat sem se vrnil na samem začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je poleg stopnjevanja polarizacije v svetu in Reaganove križarske vojne notranje razpadala Jugoslavija. Kot analitik sem delal v okolju »splendid isolation«, saj je sekretar za notranje zadeve od nas zahteval naslednje: »… napišite strokovno neoporečne izdelke, ne olepšujte, če nekaj ni lepo. Politične ocene pa so v pristojnosti politike in jaz nosim odgovornost pred politiko, ne vi …«. Analitično sem obdeloval razne vidike varnosti – od

kriminalitete do subverzivne propagande. Pri tem sem uporabljal znanje kriminologije, statistike, komunikologije. Uvedel sem uporabo analitičnega statističnega orodja SAS pri analitičnem delu, vodil prvi projekt sistema za podporo odločanja, zlasti pa sem bil v obdobju po prvih demokratičnih volitvah angažiran pri odpiranju policije javnosti. Pri tem ni šlo le za delo oddelka za odnose z javnostmi, ki sem ga vodil, ampak za koncept dela policije v skupnosti. Pri tem sem uporabljal komunikološka znanja in znanja iz sociologije policije, sociologije organizacije in sociologije lokalnih skupnosti. Prvič je bila v okviru SJM izvedena raziskava javnega mnenja o policiji. Začel sem z menedžerskim usposabljanjem policijskih šefov in s preseganjem legalističnega pogleda na policijsko delo, češ da naše delo, poslanstvo, strategijo in taktiko opredeljujejo zakoni. Izhajal sem iz spoznanj sociologije menedžmenta in teorij organizacijskega obnašanja. Šlo je tudi za transfer spoznanj iz dela v banki.

Veliko moje dejavnosti v obeh ustanovah ni temeljilo na konkretni teoriji, izsledku, poskušal pa sem ravnati kot sociolog, sociološki refleks, black box, ki ga je napolnilo izobraževanje, je dajal odgovore na vprašanja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pri delu na notranjih zadevah, razen pri komuniciranju z javnostmi, nisem pričakoval nekega posebnega odziva, saj bi se tako vpletel v politiko, česar pa nisem hotel. Nisem pa realiziral svoje ideje o odpiranju statističnih baz o varnostnih pojavih (promet, kriminaliteta …) raziskovalcem in študentom.

V banki SKB smo se vključili v francoski projekt delavskega delničarstva banke Societe Generale. Bogate francoske izkušnje (pa ne samo njihove) z velikimi socialnimi in ekonomskimi posledicami, ki sem jih predstavil na raznih mestih, pa so očitno premalo za slovensko politično, gospodarsko, pravno in upravno srenjo, saj na vsakem koraku zavirajo razvoj podobne ideje v Sloveniji.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Danes sem celo bolj kot na začetku kariere prepričan, da je najbolj praktična dobra teorija. Dodal bi le, da bi bilo za sociologijo nujno, da bi razvijala tudi orodja, ki temeljijo na teoriji in ki so (neposredno) uporabna. Zdaj takšna orodja razvijajo in uporabljajo npr. menedžerski svetovalci, anketarji vseh vrst in drugi, ki suvereno zbirajo, obdelujejo in razlagajo podatke, pridobljene na način, kot ga poznajo, in z njim lastnimi »teorijami«. Po svoje jim pri tem pomaga še informatika, saj že z MS Excelom lahko postaneš raziskovalec, analitik in statistik, ne da bi kar koli vedel o merjenju družbenih pojavov in menedžmentu sprememb. Kar na enkrat menda vedo o

ravnanju z ljudmi na delu več diplomanti ekonomsko-poslovnih fakultet in MBA kot sociologi (in/ali psihologi). Na neki način je torej postala sociologija kot znanost in stroka del vsakdanjega strokovnega dela veliko strok, kar je po svoje uspeh, vendar je s tem obenem zožila možnost profesionalizacije sociologov in možnost njihovega delovanja v praksi.

Če se je na eni strani sociologija tako inkorporirala v druge stroke in se deprofesionalizirala, so sociologi po drugi strani poskrbeli, da so preslišani. Če (poudarjam »če«) želijo uveljavljati spoznanja v praksi, se morajo obračati na dve ciljni javnosti: na tiste, ki so vplivni (politiki, menedžerji), in na ljudi (občane, delavce, strokovnjake, študente, mladino, upokojence, civilno družbo …). Z vsako skupino je treba delati posebej in se pri tem kot v akcijski raziskavi zavedati, da začetna spoznanja niso tudi končna in da moramo model, ki ga želimo udejaniti, prilagoditi konkretnim okoliščinam (ne pa ga tudi nereflektirano poenostaviti, da bi bil všečen).

Čim bolj je družbena situacija nestrukturirana in predmoderna, čim bolj je usmerjena v preživetje in kratkoročne koristi, čim večja je distanca med obema javnostma, tem težje bodo sociologi nekaj sporočili in bili slišani. Mogoče pa bo sociologija detektirala nove nosilce razvoja in sprememb. Ali ji bodo bolj prisluhnili?

ORGANIZACIJA, UPRAVLJANJE IN VODENJE: RAZISKOVALNA IN PEDAGOŠKA DEJAVNOST

Bogdan Kavčič

Po diplomi iz psihologije in filozofije leta 1962 sem opravil magisterij (1966) in doktorat (1971) iz sociologije. Sociološko kariero sem začel kot raziskovalec in nadaljeval kot predavatelj več predmetov s področja sociologije (sociologija dela), komunikologije (poslovno komuniciranje, medkulturno pogajanje) in organizacijskih ved (teorija organizacije, organizacijska kultura, osnove menedžmenta, upravljanje proizvodnje, javni sektor, upravljanje inovacij). Bil sem mentor več kot tisoč študentom pri diplomskih in magistrskih delih ter desetih doktoratih. Raziskoval sem predvsem na področju organizacije, upravljanja in vodenja. Zadnjih šest let pred upokojitvijo pa sem bil poklicni konzultant za področje organizacijske problematike.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Tu je najprej vprašanje, kaj je za koga »pomembno« in kaj je »zaželen odziv«. Spomnim se, da smo se sociologi veliko ukvarjali s tem, kaj naši diplomanti delajo in kako uspešni so – da bi dokazali utemeljenost študija sociologije. Posebej v času, ko je bilo na takratnem FSPN bolj malo študentov (konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let) in smo gimnazijske maturante prepričevali, da naj se vpišejo na FSPN. Takrat smo ugotavljali, da diplomirani sociologi delajo na zelo različnih področjih (od upravnika počitniškega doma do čistega raziskovalca in predavatelja sociologije). Splošna ocena takrat je bila, da nam v družbi priznajo premalo pomembnosti. Ne spomnim se, da bi kdaj operacionalno definirali, kaj sploh pričakujemo pa tudi v človekovi naravi je, da želi vedno več, kot ima oz. dobi. Kaj je najpomembnejše, je torej odvisno od kriterija presoje.

Največjo uporabo med raziskavami, v katerih sem sodeloval, je npr. dosegla raziskava o tem, ali (takratna) temeljna organizacija združenega dela (TOZD) izpolnjuje pogoje za osamosvojitev od velikega poslovnega sistema in preoblikovanje v delovno organizacijo. Raziskavo je naročilo in financiralo vodstvo tega TOZD-a. Naša raziskava je potrdila, da TOZD izpolnjuje pogoje za osamosvojitev. Do tega je dejansko prišlo in iz te delovne organizacije se je v nekaj desetletjih razvil eden danes najuspešnejših poslovnih sistemov v Sloveniji. Po osamosvojitvi smo še nekaj let raziskovali različne probleme odnosov in organizacije v tem podjetju. Rezultati teh raziskav, zaradi interesov naročnika niso bili javno objavljeni.

Z vidika števila sodelujočih je bila največja raziskava o odnosu slovenskih delavcev do sindikatov, ki jo je naročilo in financiralo republiško vodstvo takratne Zveze sindikatov Slovenije. Anketirali smo 2 % – reprezentativni vzorec vseh takrat zaposlenih v družbenem sektorju, v katerem so delovali sindikati (skupaj 9.724 ljudi). Rezultati za celoto so bili objavljeni v posebni brošuri: Kavčič, B.: Ocene, mnenja in stališča slovenskih delavcev o sindikatu. Republiški svet sindikatov Slovenije, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana, julij 1967, Zbirka Javno mnenje, št. 5. Nekoliko pozneje pa so bile javno objavljene tudi analize za posamezne takratne sindikate. Z rezultati so bila posebej seznanjena vsa vodstva sindikatov. V odzivu je bilo nekaj začudenja in obrambnih odzivov, vendar so izsledke sprejeli. Čeprav je bila vrsta ugotovljenih stališč precej kritičnih do delovanja sindikatov (npr. odgovori na vprašanje, ali je sindikat, tak kot je bil do zdaj, še potreben). Rezultati te raziskave so imeli nedvomno vpliv na poznejše delovanje sindikatov, vendar toliko in tako, kot so sindikalni funkcionarji razumeli in sprejeli ugotovitve. Koliko natančno so bila spoznanja raziskave uresničena, seveda ni mogoče reči.

Z vidika odmevov v domači strokovni in politični javnosti je bilo najbolj izpostavljeno raziskovanje stavk. S tem sem se začel ukvarjati že sredi šestdesetih let 20. stoletja, ko je bilo najbolj vroče vprašanje, ali so stavke v samoupravljanju sploh mogoče; zanje je bil izumljen pojem »protestne ustavitve dela«. Vendar kar precejšnje količine pojavov stavk od leta 1958 (Trbovlje) ni bilo mogoče zanikati. Pri tem smo slovenski raziskovalci prednjačili v Jugoslaviji. Tako je ob koncu sedemdesetih let preteklega stoletja na pobudo Marksističnega centra pri CK ZKS prišlo do večjega projekta, katerega rezultati so bili objavljeni v knjigi Stavke (avtorji: B. Kavčič, A. Čibron, A. Lukan, D. Mesner - Andolšek), ki je bila publicirana leta 1991. Izsledki prejšnjih raziskav so bili objavljeni v posameznih člankih v jugoslovanskih strokovnih revijah. Ocenjujem, da je tudi empirično sociološko preučevanje stavk pripomoglo k temu, da so bile v sedemdesetih in osemdesetih letih stavke v takratni Jugoslaviji tudi zakonsko urejene (torej tudi uradno priznane).

Z vidika osebne strokovne teoretične in metodološke rasti pa bi moral navesti mednarodne projekte, v katerih sem sodeloval. Najprej v projektu o hierarhiji v organizacijah že sredi šestdesetih let, potem o avtomatizaciji in industrijskih delavcih (prvi mednarodni projekt, v katerem so sodelovale tudi Združene države Amerike in Sovjetska zveza) in projekt o sodelovanju delavcev pri upravljanju podjetij v javni lasti.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Sociologija se ukvarja z družbenimi odnosi in njihovim spreminjanjem. Družbene spremembe pa lahko dosežejo le tisti posamezniki in/ali skupine,

ki imajo za to zadostno družbeno moč. Tako recimo ni zbudila (politične) pozornosti temeljna teza moje doktorske disertacije (1971), da samoupravljanje ne bo uspešno, če ne bo razrešilo problema gospodarskega razvoja družbe, enako uspešnega kot kapitalizem. Odkrito zavrnitev pa je doživel rezultat projekta o razvoju samoupravnih odnosov z začetka sedemdesetih let. Pod mojim vodstvom ga je pripravila delovna skupina, sestavljena iz uveljavljenih profesorjev zdajšnjega FDV, Ekonomske fakultete v Ljubljani in zdajšnje Fakultete za organizacijske vede v Kranju. Rezultat ni bil všeč enemu takratnih vodilnih slovenskih politikov, ki ga je označil kot »nemarksističnega«. S tem je bilo projekta konec. Vendar po mojem vedenju nihče izmed sodelujočih zato ni doživel kakšnih političnih posledic (razen privoščljivosti nekaterih kolegov).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Po mojih izkušnjah gre predvsem za odnos med sociološkimi spoznanji in delovanjem ter nosilci družbene moči, njihovimi vrednotami in hotenji. V podjetjih so to vodstva, direktorji in njihovi najbližji sodelavci. V samoupravljanju sta bila v podjetjih še dva centra družbene moči: delavski svet in sindikat. Če so ti nosilci moči naročili sociološko raziskavo in so sprejeli dobljene rezultate kot veljavne, uresničevanje v praksi ni bilo večji problem. To se je zgodilo pri prvem projektu, ki sem ga omenil (presoja izpolnjevanja pogojev za osamosvojitev TOZD-a). Če nosilcem družbene moči izsledki niso bili všeč, so jih zavrnili (kot pri projektu razvoja samoupravnih odnosov). V celoti gledano, so bili rezultati raziskav, pri katerih sem sodeloval, odmevnejši in bolj uresničeni v času, ko smo raziskovali v okviru sindikatov (od sredine šestdesetih do sredine sedemdesetih let), kot pozneje v okviru zdajšnjega FDV. Takrat so imeli sindikati pomembno družbeno moč pa tudi kritičen odnos do dejanskih družbenih razmer. K temu smo pripomogli tudi raziskovalci, ki smo vodstva sindikatov zalagali z rezultati empiričnih sociioloških raziskav. Če nosilci moči (v podjetjih ali družbi) vse sami »najbolje vedo in poznajo« ter so sociološki izsledki v nasprotju z njihovim prepričanjem in vrednotami, pa sociološke raziskave niso deležne niti pozornosti niti praktične uporabe. Učinek je kvečjemu posreden: kolikor vključijo rezultate raziskav v svoj svet vrednot in prepričanj. Tudi to ni zanemarljiv vpliv, vendar za raziskovalce precej nespodbuden. Drug pomemben razlog pa predstavlja oblikovanje in posredovanje predlogov za aktivnosti na podlagi izsledkov sociologov.

INFORMATIZACIJA, IZOBRAŽEVANJE IN UPRAVLJANJE

Franci Pivec

Večino delovne dobe sem opravljal »nestrukturirane« naloge, pri katerih so se prepletale zelo raznolike kompetence. Ob tem pa sem si tu in tam »honorarno« privoščil opravila, za katera sem bil izšolan: sociologija na agronomiji, politična sociologija na pravu, filozofija in etika na pedagogiki … Prizadeval sem si, da pri prevladujočih upravnih funkcijah v izobraževalnem sistemu, nekaj let pa tudi v politiki, ne bi delal sramote svoji stroki, ampak bi – nasprotno – potrjeval njeno pronicljivost in uporabnost. Pri petdesetih sem se temeljito došolal v informacijskih znanostih, ker sem dobil delo pri informatizaciji knjižničarstva, pri tem pa so se odprle priložnosti za interdisciplinarno raziskovanje. Opisana pot je dokumentirana z bibliografijo več sto enot.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Leta 1970 sem dobil nalogo priprave razvojnega načrta Združenja visokošolskih zavodov Maribor (ZVZ), kateremu je sledil Projekt Univerze Maribor (PUM). To je bilo za družboslovca izjemno izzivalno delo, ki mi je navrglo cel spekter tem, od katerih sem se težko ločil in sem jih neselektivno vlekel skozi vse življenje. Jasno je, da so ostale nedokončane, ene javnosti predstavljene celoviteje, druge le fragmentarno. Ocenjujem, da k odmevnejšim prispevkom sodijo moja spoznanja o porajanju informacijske družbe, ki so povezana tudi z mojim organizacijskim delovanjem na nacionalni in mednarodni ravni.

Ob zasnovah mariborske univerze smo razmišljali tudi o komparativnih prednostih, ki bi nam pomagale do hitrejše uveljavitve v jugoslovanskem merilu. Računalništvo je takrat šele prihajalo v Slovenijo: v IJS so malce prej montirali »Zuseja«, Intertrade je dobil licenco za trženje IBM, predsednik IFIP Zemanek, v otroštvu Domžalčan, pa je v Ljubljano pripeljal Svetovni računalniški kongres. Naše univerze na to niso bile pozorne, nas pa je nova tehnologija zgrabila in odločili smo se, da moramo v Mariboru narediti najbolj »kompjuterizirano« jugoslovansko univerzo. Seveda je prevladovala očaranost s tehničnimi vidiki, vendar smo se zavedali tudi vplivov, ki jih bo imel računalnik na družbo. Na čuden način nas je k temu prisilila tudi politika, ki nas je osumila, da smo »tehnokrati«, in smo se morali braniti. Sam razvoj računalništva v Mariboru je sicer krenil po drugih poteh, kot smo si zamislili v načrtih, ampak konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je

Skupnost jugoslovanskih univerz ocenila, da je mariborska univerza v informatiki najboljša, in ji je zaupala izvedbo računalniško podprtega sistema znanstvenih in tehnoloških informacij, iz česar se je razvil danes mednarodno razširjen in od Unesca priznan Cobiss.

Družbene vidike računalništva smo uveljavili kot redno sekcijo na Dnevih slovenske informatike v Portorožu in to me je privedlo v IFIP in v njegov TK 9 z delokrogom »računalnik in družba«. Sredi devetdesetih smo v Sloveniji organizirali razprave o »modri knjigi EU o informacijski družbi« (Bangemannovo poročilo) in s tem pri nas uveljavili sintagmo »informacijska družba«. Vzpostavili smo paralelo z »industrijsko družbo«, kar se je izkazalo za ploden pristop, ki se je po dvajsetih letih nekoliko upehal, vendar še zdaleč ne izčrpal. Predvidevam nastanek nove sinteze o tem paradigmatskem pojavu, kakršno je ob njegovem rojstvu napisal Manuel Castells (The Information Age: Economy, Society and Culture). Od takrat se je zgodilo marsikaj, kar potrjuje, da je človeštvo vstopilo v novo epoho, ki za njegov največji del ni blagodejno, kar v primerjavi z nastopom industrijske družbe ni presenetljivo.

Med »družbene vidike« informatike spada tudi informacijska etika, o kateri sem v Sloveniji spregovoril med prvimi, sodeloval v mednarodnem projektu FP 7 EGAIS in o njej organiziral serijo kolokvijev. Temeljno vprašanje pri tem je, ali je informacijska etika le ena izmed t. i. poklicnih etik ali pa gre za novo univerzalno etiko, ker se IKT dotika dejanj vseh ljudi.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Maribor, v katerem živim in javno delujem, je sociološki fenomen posebne vrste: regresivni družbeni procesi v njem se prepletajo z izrazito krizo identitete. V različnih vlogah kot funkcionar, kulturni delavec, komentator v medijih itn. se trudim pojasnjevati razloge za skrb vzbujajoče stanje mesta in predlagam izhode, ki se mi zdijo realni. Ne uspe mi prepričevanje:

- da je treba preseči zgodovinsko razklanost mesta, iz katerega so venomer nekoga izganjali (Jude, protestante, Nemce, komuniste, razumnike), kar je povezano tudi s podcenjeno značilnostjo Maribora, da je bil zmeraj »mesto na meji« in zato upravljan od zunaj prek vojske in policije, v obdobjih avtonomije pa so ga navadno vodili komandirji;
- da ekstenzivna industrija ni bila pravo vezivo mesta, ki bi lahko predstavljalo njegovo identiteto, in da je iluzorno pričakovanje odrešenikov (v zadnjih dveh desetletjih se je govorilo o Nemcih, Indijcih, Rusih, Kitajcih in o arabskih šejkih), ki bo spet pognalo tekoče trakove in bo lepo vse po starem;
- da je edina realna sila, ki lahko prenovi mesto in ga dejansko že prehranjuje, širše pojmovana kultura, ki zajema tudi univerzo, razvito zdravstvo

in druge t. i. družbene dejavnosti, kar smo deloma preverili s projektom kulturne prestolnice Evrope, vendar je mestni centri moči niso sprejeli ter na vse načine diskvalificirajo identiteto »kulturnega mesta«, ker se jim ne vklaplja v shemo »baze in nadgradnje«.

Stanje je dramatično, ker je Maribor otrpnil in po letu 1990 vsako leto izgubi tisoč prebivalcev, seveda mladih.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Ključna ovira pri uveljavljanju sociioloških spoznanj je ideologizacija družbenih razmerij v smislu prikrivanja in sprevračanja njihovega bistva. To se dogaja na nov način s posredovanjem inženiringa odnosov z javnostmi, v katerem sodeluje veliko sociologov in drugih družboslovcev. Mediji so podaljšek takega ravnanja: res se tu in tam pojavi tudi kritično raziskovalno novinarstvo, vendar v ogromni večini novinarji razširjajo le sporočila novinarskih konferenc, torej piarovskih interpretacij. Rezultati sociioloških raziskav na ta način ne najdejo poti do javnosti, razen če niso ubrani s pričakovanji te ali one vladajoče interesne opcije. Le vprašanje časa je, ko bodo neodvisne sociiološke študije gmotno onemogočene, saj že zdaj v dobršnem delu nastajajo na podlagi prekernega dela.

IZKUŠNJE DOLENJSKEGA SOCIOLOGA – ŽUPANA, MINISTRA, VELEPOSLANIKA IN PREDAVATELJA

Boštjan Kovačič

Moja sociološka kariera se je začela s poučevanjem sociologije, filozofije in marksizma na novomeški gimnaziji ter z izobraževanjem odraslih v obdobju 1974–1983. V tem času sem predaval na višjih in visokih šolah v Novem mestu ter opravljal funkcijo generalnega direktorja tehničnega centra v Novem mestu, ki je bil drugi največji v Sloveniji po številu dijakov, študentov in profesorjev (1983–1986). V letu 1986 sem vstopil v politični svet in postal predsednik skupščine Občine Novo mesto, poslanec v Državnem zboru (1990–1992), predsednik Izvršnega sveta Občine Novo mesto (1990–1994), minister za lokalno samoupravo (1994–1998), veleposlanik Republike Slovenije v Republiki Hrvaški (1998–2002), župan Mestne občine Novo mesto (2002–2006) ter pred upokojitvijo direktor podjetja za svetovanje pri poslovanju z nepremičninami in investicijah (2006–2008).

1. Kaj je v sociologiji odličnega in uporabnega?

Predvsem družbena širina, raznolikost znanj in metodoloških pristopov, ki jih kot znanost in stroka daje na voljo uporabnikom. Moj fokus skozi celoten študij je bil v povezovanju znanja in njegove uporabne vrednosti. Zaznamovali so me teoretični pristopi celotne frankfurtske šole – od Adorna, Althusserja, Fromma do Marcusa, danes pa Baumana in Rastka Močnika. Njihova analiza družbenih dogajanj, ekonomskih in političnih podsistemov, umetnosti in kulture ter socialne psihologije so predstavljali teoretični okvir mojega spoznavanja družbe, njenih podsistemov in delovanje ljudi – posameznikov in kolektiva. Prav tako ta šola nikoli ni izgubila fokus z družbenega sistema, prijaznega do človeka. Pristop frankfurtske šole mi je bil od nekdaj blizu, ker je bila aktivna in angažirana. Njeni »družboslovci« so aktivno posegali v družbo z namenom, da jo spremenijo na bolje; to je bila vizija mojega dela in poslanstva znotraj družbe. Z opazovanjem in analizo kvalitativnih in kvantitativnih socioloških metod sem vstopal v družbeno življenje in ga poskušal spreminjati na ravni politike, gospodarstva in kolektiva. V povojih slovenskega političnega osamosvajanja smo na ravni lokalne skupnosti in države postavljali temelje nove politične ureditve, ki je bila zastavljena demokratično in povezovalno ter je dovoljevala samostojnost in suverenost občin znotraj države. Še danes so na papirju, v okvirih aktualne zakonodaje, zapisani takratni parametri, izhodišča in pravne opredelitve, ki urejajo delovanje lokalne samouprave. Žal so se zaradi osebnih interesov strank, »salonskih

intelektualcev« in omejenega načina razmišljanja, ki podpira parcialnost in ne javnega interesa, takratna načela in pravne podlage sprevrgli v tisto, kar je Orwell zapisal v Živalski farmi.

Največ vpliva na ugled sociološke vede in sociološkega načina miselnega toka sem imel kot profesor, ki je navduševal mlade generacije, odkrival nadarjene družboslovce in umetnike. Danes so med njimi posamezniki, ki so, zahvaljujoč mojemu angažmaju in prepoznavanju talentiranih posameznikov, postali ugledni in uspešni režiserji, sociologi, filozofi in politiki. Kot minister za lokalno samoupravo, veleposlanik in župan sem imel največ vpliva in moči, da konkretno posegam v družbene procese in usmerjam posamezne tokove družbenega dogajanja v Sloveniji pa tudi zunaj nje. Med mojim ministrovanjem je bila sprejeta še vedno aktualna zakonodaja o ureditvi, financiranju in o organiziranju lokalnih skupnosti. Kot veleposlanik pa sem skrbel za prepoznavnost slovenske kulture, umetnosti, kulinarike ter takrat zelo uspešnega slovenskega gospodarstva in njegovih blagovnih znamk in podjetij, ki so v tem času sklenila pomembne poslovne stike in sodelovanje na področju izvoza in trgovine. Županovanje v Mestni občini Novo mesto je deželi cvička prineslo pridih urbanosti. Ta se je zrcalila v posameznih posegih v družbeno dogajanje občine – od ustanovitve Anton Podbevšek Teatra, profesionalnega gledališča sodobnih uprizoritvenih umetnosti, kakršnega najdemo samo še v ljubljanskem mladinskem gledališču, ustanovitve Škofije Novo mesto, Univerzitetnoraziskovalnega središča Novo mesto do Centra za ravnanje z odpadki ter številnih socialnih, športnih in kulturno-umetniških programov. Novomeška občina je – poleg tega, da je najuspešnejša slovenska regija na področju gospodarstva – postajala sodobna občina v storitvah, visokošolskem izobraževanju, umetnosti, v komunalni infrastrukturi ter med najuspešnejšimi pri črpanju evropskih sredstev.

2. Ali lahko navedete kakšno svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takšnega odziva ni doseglo?

Razvidno je, da se nisem posvetil sistematični, znanstveni sociološki karieri, ker me je vedno zanimala žlahtnost življenja, ki pa sem ga bil sposoben analizirati in zajemati s »sociološkim umom«, ki je prepoznaval pasti »ideoloških aparatov«, poznal »idealnotipske« modele, teoretične ukrepe in raznolike pristope – od biologističnih do fenomenoloških – ter še več od tega. Moj življenjski izziv je že od študija naprej ta, kako teorija in praksa prežemata druga drugo, kako sta si v neizmerno pomoč; edino tako je sociologija celovita znanost, ko njena teorija praktično deluje v družbi, družbenih procesih in v odnosih.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Zapira se v svoje akademske, sterilne in »salonske« okvire ter postaja tisto, kar je bila v svojih začetkih: neprepoznavna in neartikulirana. Sociologi nove dobe kvantificirajo podatke brez resnih, izvirnih, kreativnih in provokativnih kvalitativnih pristopov, ki so vedno bolj ekonomistični in se čedalje manj zmenijo za človeka oziroma kolektiv. Včasih so vzroki v preveliki samovšečnosti in samozadostnosti »velikih socioloških imen«, včasih v nepopustljivosti v teoretičnih pristopih, ki sledijo točno določeni sociološki šoli. Predvsem pa sociologija izgublja svojo ostrino in družbeno angažiranost ter vpetost v življenje družbenih podsistemov. Izgubila se je znotraj bolonjskega sistema, ki reproducira in klonira študente brez izvirnih miselnih konceptov in paradigem.

Želim si, da bi prihodnjim generacijam mladih študij sociologije pomenil izziv in odgovor na življenje njih samih in družbe na splošno, da bi začutili njeno uporabno vrednost in bili dovolj angažirani, da bi bili sposobni teorijo prenesti v prakso, saj sta v tem poslanstvo in uporabnost sociologije kot znanstvene panoge.

SOCIOLOG – ŽUPAN, ZDRAVNIK ZA DRUŽBO

Andrej Fištravec

Študiral sem sociologijo na FSPN in doktoriral na FF v Mariboru, kjer sem delal kot visokošolski učitelj. Ker so moje predstave o akademski odličnosti preveč drugačne, kot so prevladujoče, pa so mi odvzeli habilitacijo. Nadalje sem bil zaposlen v mariborski enoti Zavoda za šolstvo, nazadnje na Inštitutu za razvoj družbene odgovornosti. Skupaj z antropologinjo Vesno Vuk Godina sva izvedla sedem sezon Družabnega družboslovja. Sodeloval sem tudi pri nastajanju Galerije Avla, srednješolskem teatru in pri športni sekciji, (prepovedani) Svobodni katedri na fakulteti, pri delu Radia Študent ter pri ustanavljanju Mladinskega kulturnega centra, Radia Marš, waldorfskega vrtca in šole ter Društva za biodinamično gospodarjenje Podravja idr. Sodeloval sem v protestih in delujem kot župan mesta Maribor, to je mesta, za katero sem se boril z močjo lastne ljubezni in odgovornosti.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Ena izmed praktičnih posledic sociološkega delovanja je sodelovanje pri spremembah družbenih struktur. Na ravni metodologije to pomeni, da sociolog teži k akcijskemu metodološkemu delovanju, torej da se ne zadovolji z možnostmi kvantitativnega in tudi kvalitativnega pristopa. Ni namreč dovolj, da sociolog v »laboratorijskih pogojih« ustvarja spoznanje družbenega sveta, ki ga preučuje (prevladujoč način). Tudi ni dovolj, da s kvalitativnimi metodami ustvarja razumevanje družbenega sveta, ki se že zelo približa razumevanju družbenega sveta tistih, ki jih raziskuje oziroma so »vir« spoznanja. Znotraj svoje akademske sociološke poti sem vedno bolj težil stran od kvantitativnega spoznavanja družbenega sveta. Znotraj akademske skupnosti si nisem uspel ustvariti pogojev, da bi skupaj z akterji družbenega življenja tudi lahko spreminjal družbene strukture.

V profesionalnem obdobju svojega življenja, ki sem ga pretežno preživel na univerzi kot asistent in visokošolski učitelj v habilitacijskem nazivu docent, sem skušal svoje profesionalne usmeritve povezovati s svojimi življenjskimi interesi, dokler je bilo to mogoče. Bolj kot sem se zavedal svoje potrebe po akcijskem pristopu v sociologiji, bolj me je vleklo stran od univerze. Odhod z univerze zame ni bil lahek, ampak iz zdajšnje perspektive je bil nujen in utemeljen. Na srečo se nisem pretirano ukvarjal s poskusi, da na univerzi ostanem, saj sem menil (in še vedno menim), da sem izpolnjeval pogoje za ponovno izvolitev – konec koncev so to menili tudi vsi poročevalci

… Tako sem si omogočil (ne da bi posebej elaboriral družbene okoliščine in njene podrobnosti), da sem postal župan Maribora.

Kot župan imam zdaj izjemno priložnost ne samo sodelovanja, ampak odločilnega usmerjanja pri spreminjanju družbenih struktur (seveda predvsem v mestu). Na tej točki moram povedati, da nisem privrženec revolucionarnega pristopa pri spreminjanju družbenih razmerij (čeprav sem postal župan ravno v času, ki bi ga lahko označili s pojmom revolucionarno izraženega družbenega nezadovoljstva). Na podlagi lastne sociološke in družboslovne evidence namreč menim, da revolucionarne spremembe škodijo družbi in družbenim spremembam. Sam sem torej »evolucionist«: privrženec postopnih družbenih sprememb.

Kako je biti župan in hkrati sociolog? Na prvi pogled bi moral biti to moj najmočnejši adut, saj sem po stroki najbolj poklican za delovanje v smeri družbenih sprememb. Druge družboslovne discipline so veliko bolj specializirane za posamezne družbene podsisteme ali podpodsisteme (npr.: ekonomist ali finančnik in pravnik). Na drugi strani je to moja šibka točka, ker se ne spoznam (kot pravijo) na nič konkretnega. Pri vsakodnevnem delu pa je moja omejitev tudi v tem, da od sodelavcev ter drugih sodeležnikov (npr. mestnih svetnikov in svetnic) pričakujem, da pri svojem delu uporabljajo temeljna pravila sociološke (torej znanstvene) metode. Konkretno: da pri svojem govoru natančno definirajo predmet govora. Tako zdaj ponavljam tisto lekcijo iz učbenika uvoda v sociologijo, da se je mogoče pogovarjati o stvareh, ne da bi natančno definiral predmet pogovora oziroma da definicijo izvedeš na zelo površen način. Pri tem si pomagam tako, da te nepopolne definicije in pojmovno meglo, ki je s tem povezana, skušam razumeti kot poizkus definiranja realnosti s pomočjo (tudi stereotipnih) karakterizacij družbenih izsekov (tipa »vsi policisti so …«).

Na splošno moja sociološka in družboslovno-humanistična podstat odlično služi pri mojem delu, saj pri reševanju konkretnih nalog težim k temu, da so rešitve čim bolj celovite in prodružbeno usmerjene. Prav tako mi moja sociološki položaj omogoča, da ne vzdržim dolgo znotraj pisarniškega urejanja zadev, ampak me neprestano vleče med ljudi in v življenje problemov (izzivov), ki s tem nastajajo. To tudi opažajo moji dragi kritiki s karakterizacijo, da sem »populističen«.

Sam dolgo nisem razumel, zakaj sem postal sociolog. Študirati sem namreč želel medicino. Do hipnega preobrata je prišlo na informativnem dnevu, ko mi je bila medicina predstavljena na način, da v njej nisem uzrl človeka. Potem sem diplomiral (FSPN), magistriral (FDV) in doktoriral (FF UM). In se neprestano spraševal, kakšno zvezo ima moja mladostna želja po študiju medicine s študijem sociologije. Odgovor na to vprašanje mi je dala neznana deklica v enem izmed mariborskih vrtcev (mislim, da jo je mamica pripeljala s seboj na eno izmed predavanj za starše). Vprašala me

je, kaj delam. Odgovoril sem ji, da sem sociolog. Potem me je vprašala, kaj je to. In sem ji skušal pojasniti. Nato je razumela, rekoč: »Aha, ti si zdravnik za družbo.«

Presunilo me je. Njeno razumevanje mojega dela je s preprostim uvidom vzpostavilo pomen, ki sem ga sam zaman iskal. Z zornega kota njenega spoznanja sem začel razumevati, kaj sam sploh počnem v sociologiji. Postalo mi je jasno, zakaj se moja sociološka pozicija ne počuti dobro znotraj kvantitativnega pristopa (če govorim z jezikom metodologa), ampak me vleče v smeri kvalitativnega in akcijskega pristopa. Pravzaprav sem to počel kot dijak, študent in kot profesionalec. Neprestano sem se trudil povezovati svoje zdravorazumske, oblikujoče se strokovne poglede in pozneje strokovne poglede univerzitetnega učitelja z delovanjem v različnih civilnodružbenih projektih. Skupna točka vseh je bila vzpostavljanje drugačnih ali novih družbenih struktur.

Vzporedno s tem je bil odmik od »kabinetne sociologije« povezan tudi s spoznavno-teoretskimi premišljevanji, kako je spoznanje družbe sploh mogoče in kak pomen ima pri tem posameznik. Pri tem me ni zadovoljilo, da lahko znotraj sociologije evidentiram na eni strani objektocentrične (Comte kot začetnik) razlage družbe, na drugi strani pa subjektocentrične (Webber kot začetnik) razlage družbe. Ni mi bilo namreč dovolj, da obstaja sociologija drugih, potreboval sem tudi svojo lastno sociologijo. Pri konstruiranju svojega lastnega položaja sem prišel do spoznanja, v središču katerega je spoznavajoči družbeni subjekt, ki črpa spoznanje sveta iz svoje lastne narave.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V resnici sem v tem trenutku samo župan. Sociologijo sem obesil na klin. Na fakulteti ne predavam in tudi nimam časa, da bi se specialno sociološko izobraževal. Delo župana me v celoti okupira in v bistvu je vse v moji neposredni bližini podrejeno temu dejstvu. Teoretsko in praktično si prizadevam, da ne izgubim stika z družino in družinskimi prijatelji. S težavo skrbim za lastno zdravje in vsakodnevno iščem zven zvoka, katerega glas je moje trenutno delo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociologija je zaradi svojih spoznavnih možnosti še vedno »na vajetih«. Omejen je dostop do raziskovalnih sredstev in omejen je dostop do pedagoških aplikacij. Velik del spremembe bi se lahko zgodil, če bi univerzitetni sistem prepoznal aplikacijo znanstvenih spoznanj kot enakovredni element akademske odličnosti: s težnjo po povezovanju z vsakokratnimi aktualnimi industrijami bi se povečala tudi potreba po socioloških spoznanjih.

SOCIOLOŠKA ZNANJA V POLITIČNEM ODLOČANJU

Jelena Aleksić

Potem ko sem stežka našla svojo prvo zaposlitev (kot pripravnica na enem izmed takratnih ministrstev), sem aktivno vstopila v politiko – včlanitvi v eno politično stranko je sledil velik osebni in strokovni angažma pri ustanavljanju in razvoju druge. To je trajalo več let in me spremljalo ter se prepletalo z mojo nadaljnjo kariero. Skoraj šest let sem bila zaposlena v državnem zboru kot svetovalka v poslanski skupini in nazadnje kot vodja kabineta predsednika. Obenem sem bila dejavna v stranki, predvsem na lokalni ravni, in osem let delovala tudi kot občinska svetnica.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Ves čas dela v državnem zboru, pri katerem gre za oblikovanje politik (»policy-making«) in sprejemanje odločitev (»decision-making«), sem skušala uveljavljati (metodološki) pristop transdisciplinarnosti, da je torej treba k posameznim družbenim pojavom oziroma problemom pristopati s povezovanjem spoznanj in znanj več znanstvenih disciplin, izhajajoč iz enega temeljnih socioloških postulatov o kompleksnosti in medsebojni prepletenosti družbenih pojavov in procesov.

Pri tem sem se že takrat, torej v času pred zadnjo finančno gospodarsko krizo, pri svojem delu spoprijemala s problemom dominacije ekonomskega diskurza, ki je prevladal nad vsemi drugimi, s tem pa se je zožilo tudi polje, iz katerega (bi) lahko politika črpa(la) nove zamisli in snovala koncepte; v letih krize se je ta problem, seveda, samo še poglobil. Pri posamičnih temah, ki sem jih vsebinsko spremljala in postopkovno obdelovala kot svetovalka (v to drugo sodi predvsem dejavno spremljanje zakonodajnega postopka) in ki so bili posebej določni, vsebinsko precej zamejeni, mi je ta pristop uspelo uveljaviti v dobršni meri, čeprav ne vedno. V kolikšni meri (nam) je to uspevalo, je bilo odvisno od veliko »zunanjih« dejavnikov, prednostno od konkretnega političnega konteksta, razmerja političnih sil, javnega mnenja itn.

Konkreten primer uspešno uveljavljenega transdisciplinarnega pristopa (ki ga razumem kot »izvorno« sociološkega) je bil, npr., moja vloga pri pripravi predloga zakona o nevarnih psih, ki je bil odziv na tragičen primer napadov psov, ki so usmrtili svojega lastnika. Po tem dogodku se je namreč javnost izjemno senzibilizirala za vprašanje lastništva psov, odgovornosti lastnikov/ skrbnikov psov in podobne teme.

Šlo je za v Sloveniji razmeroma novo področje podrobnega in celostnega urejanja odgovornosti lastnikov/skrbnikov psov, opredelitev incidentov med psi in ljudmi, za sistem zaznavanja »nevarnih« psov in njihovo rehabilitacijo; obenem pa je tudi predvideval povsem nov sistem izobraževanja in licenciranja lastnikov/skrbnikov psov. Ob tem strokovno-analitskem delu in pripravi zakonskega predloga je bila moja odgovornost tudi priprava in izvedba cele vrste posvetovanj in razprav o tematiki – za vodenje stalnega javnega dialoga, krepitev partnerstva med odločevalci, stroko in zainteresirano javnostjo.

Predlog zakona, ki smo ga pripravili v poslanski skupini, je nastajal postopoma, v dialogu s stroko in civilno družbo (še eno pomembno sociološko spoznanje, ki se je v tem času že dodobra uveljavljalo in dobivalo tudi že institucionalne razsežnosti, da ni dobrega upravljanja javnih zadev, če odločitve ne nastajajo od »spodaj navzgor«, v dialogu z javnostmi) in ob prepletanju znanj in spoznanj z veliko področij (kinologije, etologije, sociologije, psihologije, prava itn.) – in na koncu pripravljalnega procesa je tudi užival veliko podporo civilne družbe in stroke.

Predlog zakona sicer zaradi političnih razlogov ni bil sprejet; ker ga je predlagala opozicijska stranka, ga je vladna koalicija zavrnila z obrazložitvijo, da bo pripravila svoj predlog, s katerim bi uredila to konkretno vprašanje, pa vendar so nekateri predlogi iz tega zavrnjenega zakona pozneje res zaživeli v drugačni zakonodajni obliki. Zato ta primer štejem kot uspešen primer uporabe transdisciplinarnega pristopa pri oblikovanju konkretnega zakonodajnega ukrepa.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Naj na kratko omenim primer, ko v lokalni politiki nisem uspela pridobiti dovolj velike podpore za pristop k načrtovanju družbenega razvoja, pri katerem ima posebej pomembno mesto prostorsko načrtovanje ali upravljanje prostora kot ključnega strateškega razvojnega vira. Lokalna oblast se je namesto za celovito razvojno strategijo, ki bi bila podlaga za pripravo osrednjega občinskega prostorskega akta – občinskega prostorskega načrta, odločila za pripravo občinske razvojne strategije, in to brez upoštevanja zakonitosti in pogojev prostorskega razvoja, obenem pa je še pred sprejetjem te sprožila postopek priprave občinskega prostorskega načrta.

Kljub mojim utemeljenim, sociološko podprtim opozorilom je bila sprejeta slabo pripravljena občinska razvojna strategija, ki že ob sprejemanju ni bila jasno umeščena v strukturo občinskih predpisov in strateških dokumentov. Kot je bilo mogoče predvideti, je »strategija« obležala v predalu občinske uprave, za njeno pripravo pa je bilo porabljenih več deset tisoč evrov davkoplačevalskega denarja. Kljub nekajletnemu časovnemu odmiku je aktualno

stanje tako, da občina še vedno nima sprejetega ne občinskega prostorskega načrta ne celovite razvojne strategije, umanjkanje predvsem prve pa dokazano zavira razvoj, npr. nove gospodarske investicije ali širitev, razvoj, obstoječe industrijske proizvodnje itn.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociologija je po moji skromni oceni, če ostanem v polju politike kot upravljanja javnih zadev, gotovo ena prvih žrtev dominacije najprej pravnega, nato pa – v zadnjih letih krize – izrazito ekonomskega diskurza, še več, ekonomizacije družbenega, kar razumem kot popolno prevlado ekonomskih konceptov nad vsemi drugimi. Vtis izrednih razmer, ki ga v času zaostrovanja finančno-ekonomskih in predvsem socialnih razmer ustvarjajo predvsem osrednji (»main stream«) mediji, vodi v nekakšno stalno histeriziranje odločevalcev, tistih torej, ki bi morali imeti za sprejemanje odgovornih in težkih odločitev dovolj časa za premislek, predvsem pa stalen in celovit vpogled v ustrezne kakovostne analize in študije, tudi ali predvsem sociološke, ki naj bi po eni strani pokazale na širše, družbene učinke že sprejetih odločitev in ki bi predlagale tudi izboljšave sprejetih odločitev (npr. pravnih predpisov), torej vzpostavljenega sistema, po drugi strani pa tudi napovedale in opisale družbene smernice.

Ne pravim, da je to ekskluzivno rezervirano za sociološko stroko, a je ta najbolj usposobljena povezovati spoznanja in ugotovitve drugih strok – ekonomist/-ka še zdaleč ne more tako verodostojno pojasniti učinkov določenih ekonomskih ukrepov (npr. uvedbe davka na nepremičnine, zvišanja minimalne plače), kot lahko to stori sociolog/-inja, saj je za širšo družbeno, celostno interpretacijo opremljen/-a s teoretskim in z metodološkim znanjem.

Žal je zanimanje tistih, ki bi morali kazati največ interesa za posledice lastnih odločitev (npr. odločevalcev), vse bolj zoženo in omejeno na »hitro prebavljiva« spoznanja, ta pa so najpogosteje finančno-ekonomska, torej gledano disciplinarno, enostranska.

Za to je razlogov več: najprej je razlog v tem, da je finančno-ekonomki diskurz oprijemljivejši, konkreten in zato (vsaj pogojno) laže predstavljiv (težko bi rekla razumljiv); drug razlog vidim v tem, da so sociološka spoznanja, kot je tudi že sam predmet preučevanja sociologije, torej družba, družbeni odnosi, procesi, sam po sebi dolgoročen, medtem ko je realna politika, vsaj v smislu političnega sistema, časovno zamejena z volitvami – torej je »naravni« interes politika/političarke bistveno bolj usmerjen v kratkoročnejša spoznanja (kot so, npr., finančno-ekonomski indikatorji) kot pa v dolgoročne družbene procese oziroma spremembe; tretji razlog pa je pritisk javnosti oziroma medijev, ki politike/-čarke ocenjujejo predvsem kvantitativno,

po (spet ekonomskih) merilih obsega in hitrosti odločitev, na pa kvalitativno, torej presojajoč učinke oziroma posledice njihovih odločitev. Za to je, razumljivo, potrebnega več časa, da se odrazijo. Tem pričakovanjem javnosti (medijev) se politiki/-čarke težko uprejo z »antikvantitativnimi« pristopi, saj je »na koncu dneva« njihovo politično preživetje odvisno od tega, koliko jim ista javnost (volivci/-ke) priznava uspešnost pri delu, zato se najpogosteje uklonijo takšnemu »diktatu« presojanja (kvazi)učinkovitosti.

Skratka, sociologija v javnosti (medijih), posledično pa tudi pri politikih/--čarkah, vse bolj velja za nekoristno in nepotrebno stroko, ki sta jo izpodrinila predvsem pravo in ekonomija. Postala je nekakšen »nebodigatreba«, čeprav je vsak dan znova mogoče v praksi najti primere, ki kažejo na nasprotno, da je še kako potrebna, saj bi bilo ob njeni večji veljavi sprejetih bistveno manj slabih (političnih) odločitev pri upravljanju javnih zadev. A naj vendarle sklenem optimistično za perspektivo sociologije – menim namreč, da je še vedno mogoče najti izjeme, ki razumejo, da je svet kompleksen, medsebojno vse bolj soodvisen in da ga ni mogoče interpretirati le skozi eno vrsto »očal«.

SOCIOLOGINJA MED JAVNO UPRAVO IN CIVILNO DRUŽBO

Bojana Kompare

Po končanem študiju sociologije na FSPN, kjer sem leta 1976 diplomirala na temo Sociološki vidiki kontrole proizvodnega procesa, sem se prvič kot pripravnica zaposlila v kadrovski službi takratnega Zveznega zavoda za statistiko. Želja, da bi se seznanila z gospodarstvom, me je peljala v takrat uspešno podjetje Iskra Biro za industrijski inženiring, v katerem sem ob uporabi socioloških metod pri raziskovanju različnih načinov dela oziroma tehnoloških postopkov poglobila svoje vedenje o organiziranosti podjetij in vodenju. To znanje sem pozneje še nadgradila na sekretarskem položaju v Iskri Eli v Novem mestu. Nadaljnja pot me je vodila v negospodarstvo, na občino v Novo Gorico (1984), kjer sem bila vodja Oddelka za občo upravo. Z ustanovitvijo upravne enote Nova Gorica sem najprej kot vodja Oddelka za občo upravo postavljala temelje nove organiziranosti državnih funkcij na lokalni ravni, zdaj pa drugi mandat opravljam dela načelnice upravne enote.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Sociologija dela je bila zame vedno izziv; predvsem to, kako naj svoje teoretično znanje povežem s prakso. Sociološko znanje mi je bilo vedno v pomoč pri delu z ljudmi, zato naj omenim nekaj svojih pozitivnih praktičnih izkušenj. V samoupravljanju, ko sem bila zaposlena v Iskri, je veliko predpisov predstavljalo oviro za uvajanje sodobnejših metod dela, kar bi vodilo v tehnološki razvoj, večjo produktivnost in tudi v višje plače, ki so jih zahtevali zaposleni na zborih delavcev. Na te anomalije sem večkrat opozarjala v raznih delovnih skupinah SOZD-a Iskre. Zanimalo me je tudi, kaj delavca kmeta, polproletarca tistega časa (1978–1983), motivira, da leta in leta premaguje velike razdalje od doma do delovnega mesta, saj se jih je veliko v službo vozilo iz zelo oddaljenih krajev, doma pa so skrbeli še za kmetije. V okviru takrat uspešnega Dolenjskega sociološkega društva sem v sodelovanju s štirimi avtorji opravila raziskavo *Dolenjska regija – njene razvojne dileme in sociološke karakteristike polproletarcev,* katere rezultati so pokazali, da večino k zaposlitvi v mestu vodijo ekonomska nujnost, socialna varnost in starostno pokojninsko zavarovanje. Polproletarci na Dolenjskem so bili nadpovprečno delovni, saj skoraj niso poznali prostega časa. Na podlagi teh spoznanj je bilo mogoče predvidevati uspešen gospodarski razvoj te regije tudi v prihodnje. Vodilni takrat uspešnih podjetij so zaposlovali sociologe

in marsikatera sociološka študija jim je bila v pomoč pri vodenju. Drug izziv je predstavljalo vprašanje, kako zaposliti Rome na Dolenjskem. V Iskri smo tako med prvimi začeli načrtno zaposlovati Rome in s tem postali primer dobre prakse.

Sociološka »žilica« je delovala tudi, ko sem zapustila gospodarstvo in se zaposlila (1984) na občini v Novi Gorici. Tu sem se kot vodja oddelka za občo upravo znašla med birokratskimi ovirami in v okolju s še bolj togim razmišljanjem, kot sem ga bila deležna v gospodarstvu. Takratni uradniki so bili zelo samozadostni in premalo inovativni. Prenašanje uspešnih zamisli iz gospodarstva v javno upravo je bilo skoraj utopično. V primerjavi s prevladujočim močnim vplivom prava je bil moj sociološki pristop na občini prava osvežitev, ki pa ni bila takoj vidna. O tem govori zgodba s koleki; ko sem na ministrstvu, takrat odgovornim za upravo, predlagala odpravo lepljenja upravnih kolekov, sem bila deležna strokovne kritike. Čez več kot dvajset let smo končno odpravili to administrativno oviro. Na podlagi veliko izkušenj kot načelnica upravne enote, kjer je delo vpeto v upravne postopke in veliko administriranja, z etičnim vodenjem in dobro komunikacijo s sodelavci opozarjam in vplivam na odpravo birokratskih ovir.

Društvo sociologov na Goriškem, katerega članica sem bila ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja, je bilo v preteklosti zelo aktivno. Povezovalo se je s sorodnimi društvi in z ustanovami kot je npr. Slori iz Italije. To je bila tudi močna naveza z zamejci. Poznani, žal že pokojni sociolog, zamejski Slovenec iz Italije, Darko Bratina je dal marsikateri nasvet in namig, kako uspeti in priti v rimski parlament, kar je njemu uspelo. Njegova formula je bila zelo preprosta – »od vrat do vrat« – biti prepoznaven pri ljudeh. Sociologi smo bili takrat med seboj zelo solidarni in povezovalni. Pomagali smo si tudi pri iskanju zaposlitev.

Med pozitivnimi dosežki zunaj primarne zaposlitve pa želim omeniti še svoj boj zoper onesnaženje okolja, ki se je začel leta 1995. Takrat sem se kot občanka znašla v situaciji, ko so v mojem naselju poleg dveh obstoječih bencinskih črpalk na sto metrih napovedali gradnjo še tretje, saj je takrat na Goriškem cvetel bencinski turizem. Ob tem pa je že obstajala študija o okoljski onesnaženosti kraja. Prilagoditev odlokov in podlag za pridobitev gradbenega dovoljenja je bila sprejeta brez vključevanja javnosti, z neposrednim vplivom kapitala in osebnih povezav. To je krajane aktiviralo, da smo ustanovili Goriško društvo za kakovost prebivanja, sama pa sem postala prva predsednica. Društvo je postalo glavni okoljski in družbeni aktivist na Goriškem. Opozarjalo in preprečilo je negativne posege v prostor, ki bi posledično škodili zdravju ljudi (razširitev tovarne ivernih plošč, ki so jo pozneje tudi zaprli, gradnjo tretjega letališča v razdalji 20 km itn.). Prvi smo javno opozorili na negativne vplive hazarda, nasilja v družinah in med mladostniki ter na druge družbene anomalije, ki so še danes pereče. Kapitalsko močne

družbe so vplivale tudi na določene okoljske meritve, zato smo se zavzemali, da bi lahko pridobili neodvisne ustanove, ki ne bi prirejale ekoloških študij. Naleteli pa smo na prepreke, saj take študije terjajo velika finančna sredstva, ki jih društvo ni imelo. Pomoč smo iskali tudi pri ekoloških združenjih v tujini. Vključili smo se v lokalno politiko. V mestni svet Občine Nova Gorica je bil izvoljen en naš član, ki je opozarjal na družbene probleme v občini. Žal so nas naši uspehi tudi precej uspavali. Zdaj ugotavljam, da smo premalo pazili, da so posamezni člani društva uveljavljali samo osebne interese, kar je slabo vplivalo na preostalo članstvo. Premalo se je delalo na programih za privabljanje novih, predvsem mlajših članov, premalo je bilo zavzemanja za pozitivne primere, ki bi dali več optimizma. Občasno šikaniranje od posameznih politikov v njim naklonjenih medijih je posameznim članom društva vlilo nekaj strahu pred izgubo službe.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Med ovirami za učinkovitejšo izrabo sociološkega znanja na upravnem področju naj omenim pragmatičnost politike, saj sem v dozdajšnjem delovanju spoznavala, da je bilo veliko zakonov pisanih na kožo ozkim interesnim skupinam, s tem da so bili namerno nerazumljivo napisani, da jih laična javnost ne bi znala uporabljati, kaj šele, da bi lahko aktivno vplivala na njihovo sprejemanje ali izboljševanje.

V zadnjem času smo priča silovitemu tehnološkemu napredku, upravni postopki se informatizirajo. Računalniki in z njimi povezane naprave postajajo vedno cenejši in tehnološko dovršeni. Mobilne naprave, ki jih ima danes skoraj že vsakdo, se po zmogljivosti kosajo z velikimi računalniki izpred 20 let. S tem je povezana tudi težnja po vitki državni upravi, v kateri naj bi rutinsko delo vedno bolj prevzela informacijska tehnologija. S tem pa je povezano zmanjševanje števila zaposlenih. Menim, da mora upravljanje z informacijsko tehnologijo ostati v upravljanju države in naj se da večji poudarek specialističnemu izobraževanju že zaposlenih v javni upravi. Prav tako bi morali več pozornosti posvečati varovanju podatkov, katerih nadzor bi moral ostati izključno v državnem upravljanju. V naši družbi je vse več novih predpisov v državnih organih, kar povzroča različne interpretacije v konfliktnih primerih. Tudi javnost je premalo seznanjena z zapletenim pravnim redom, da bi lahko aktivno vplivala na politiko. In tu je možnost za delovanje pravnih strokovnjakov, računovodskih ekspertov, ki take predpise potem interpretirajo na nešteto načinov in tako kujejo denarce. Žal s plačnim sistemom, da uspešnejše sodelavce z več znanja težko nagradiš, povzroča nemotiviranost.

Vedno manj denarja za izobraževanje bo osiromašilo znanje strokovnega kadra, kar bo odprlo pot zunanjim ustanovam, ki se bodo lažje infiltrirale v tako imenovanem javno-zasebnem partnerstvu. Seveda pa taka (ne)urejenost ne prispeva k učinkovitemu delovanju družbe. V prihodnje bo morala biti javna uprava bolj inovativna, predpisi pa razumljivejši in bolj usmerjeni k uspešnemu gospodarstvu, vendar na vrednotah, ki so povezane z etično doslednostjo.

Predvsem pogrešam bolj kritično in aktivno vlogo akademske elite sociologov, ki bi v ključnih prelomnicah strokovno argumentirali usmeritve. Sociologi, ki kritično presojamo trende v družbi, bi se morali bolj interdisciplinarno povezovati z drugimi strokovnjaki, da bi lahko bolje razumeli posledice razvoja sodobne družbe, in biti aktivnejši pri opozarjanju strokovne in laične javnosti na pasti. Za angažiranje novih gibanj v tej recesiji žal prevladuje apatičnost, vendar bi neka nova komunikacija znotraj različnih družbenih skupin z željo, da bi res naredili kaj dobrega za naslednje generacije, lahko motivirala tudi nas, sociologe, za nove izzive.

OD DIPLOMIRANEGA SOCIOLOGA DO POVELJNIKA SLOVENSKE MILICE IN PISATELJA

Pavle Čelik

Po končani gimnaziji v Škofji Loki leta 1960 sem študiral na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in dosegel naziv magister socioloških znanosti. Služboval sem v organih za notranje zadeve in bil najprej miličnik, nato komandir Postaje milice Ljubljana Center, poveljnik Zveznega odreda milice v Beogradu, načelnik oddelka v Upravi milice in na Upravi za zatiranje kriminalitete, ravnatelj Kadetske šole za miličnike v Tacnu, v letih 1984–1990 načelnik Inšpektorata milice UNZ Ljubljana mesto in v letih 1990–1993 poveljnik slovenske milice. Objavil sem 13 samostojnih knjig in eno še z dvema soavtorjema.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Vpisal sem sociologijo, in sicer kot enopredmetni študij, ker sem pogodbeno delal na tedanjem TNZ OLO Ljubljana, da sem se preživljal. Študij je obsegal a) nekaj skupnih predmetov te fakultete, na primer uvod v pedagogiko, občo pedagogiko in izbrana poglavja iz psihologije; b) obče sociološke predmete, od obče sociologije, metodologije sociološkega raziskovanja, statistike, politične ekonomije, zgodovine družbene misli, družbenega sistema SFRJ, ekonomske geografije, demografije, zgodovine 19. in 20. stoletja, pravnih in političnih ustanov sodobne družbe do socialne psihologije; c) nekaj posebnih predmetov, na primer sociologijo religije, industrijsko sociologijo, sociologijo družine, sociologijo umetnosti in etnologijo. To sem navedel zaradi tega, da bi podčrtal široko zastavljeno vsebino tega študija na prvi in drugi stopnji šolanja. Na tretji stopnji študija so bili štirje temeljni predmeti, in sicer pregled razvoja socioloških teorij, metodologija sociološkega raziskovanja, politična ekonomija in občа sociologija. Pri obči sociologiji se je zvrstilo več predavateljev, med drugimi dr. Ljubo Bavcon o socialni patologiji, dr. Stane Južnič o kulturni antropologiji idr.

Različne vsebine študija sociologije so mi koristile v različnih obdobjih delovanja v milici. Sprva sem koristno uporabljal zlasti spoznanja iz sociologije lokalnih skupnosti, saj smo v Sloveniji vzpostavljali povezanost milice s krajevnimi skupnostmi. Vsaka krajevna skupnost je bila določena kot varnostni okoliš in vodja tega okoliša je imel vrsto nalog glede sodelovanja s telesi krajevne skupnosti. V poročilu o delu Postaje milice Ljubljana Center

za leto 1973 sem prvič prikazal nekaj najpomembnejših varnostnih vprašanj v letih 1972 in 1973 tudi po krajevnih skupnostih v tej občini, kjer je bilo takrat osem takih skupnosti. Tu smo spoznavali odklonskost porajalnih (po kraju prebivanja storilcev) ter odklonskost privlačujočih predelov občine in krajevnih skupnosti (kamor so storilci prihajali s svojih predelov stanovanja), kar je bilo tesno povezano s kriminologijo. Te naše izkušnje iz središča Ljubljane so bile čez tri leta določene za vse enote slovenske milice.

V drugi polovici 60. let 20. stoletja so se zlasti v Ljubljani začenjali javni protesti študentov in mladine, ki so dobivali tudi vsebino, usmerjeno v nezadovoljstvo z domačo politiko. Milica je morala ustrezno delovati, da ne bi prihajalo do nepotrebne uporabe prisilnih sredstev. V ospredje so prišla spoznanja (socialne) psihologije, zlasti psihologije množice. Čeprav je bil na voljo tako imenovani vodni top, ni prišlo do njegove uporabe, ampak šele 29. novembra 2012 ob protivladnih protestih v Ljubljani, za kar ni bilo prave varnostne potrebe.

Ko sem leta 1984 postal ravnatelj Kadetske šole za miličnike v Tacnu, so mi koristila zlasti znanja iz skupnih predmetov na fakulteti: uvod v pedagogiko, obča pedagogika in izbrana poglavja iz psihologije (otrok in mladine). Takrat smo izdelali povsem nov vzgojno-izobraževalni program za to šolo, kot je zahteval Zakon o usmerjenem izobraževanju. Rešiti je bilo treba vprašanje, kaj je pri vzgoji in izobraževanju v tej šoli ključno, človek ali miličnik. Odločitev: najprej oblikujemo široko izobraženega človeka, mladinca, na to pa dodajamo miličniško vsebino. Nekateri v vrhu RSNZ SRS so pripomnili, da Čelik v Tacnu oblikuje gimnazijo, ne pa kadetnice, a so utihnili. Republiški komite za šolstvo je program verificiral in tudi kadetnico kot popolno srednjo šolo V. stopnje zahtevnosti z zaključnim izpitom.

Ko sem bil postavljen na višja delovna mesta, so mi koristila predvsem znanja iz obče sociologije na tretji stopnji študija (socialna patologija, kulturna antropologija, tudi zgodovina 19. in 20. stoletja, saj je bilo treba koordinirati večje število miličniških enot in jih povezovati pri skupnem delovanju, upoštevajoč tudi posebnosti varnostnega dogajanja po pokrajinah Slovenije. Pri tem je bilo treba krepiti razmerja med milico in javnostjo, zato sem magistrsko nalogo izbral prav s tega področja.

Nazadnje je bilo treba upoštevati znanja iz razmerij med politično državo in civilno družbo, saj je ta postajala vse pomembnejši dejavnik v Sloveniji. Prihajalo je do ravnotežja družbenih sil: na eni strani slovenska oblast, na drugi civilna družba, ni pa šlo brez tretje strani, to je teženj iz Beograda. V tem ravnotežju je milica lahko delovala razmeroma avtonomno. Ko se je Slovenija prizadevala za samostojnost, se je milica postavila na stran ožje, slovenske domovine in takratne slovenske oblasti. V prvi plan je stopila domovinska zavest in ne politična pripadnost.

Ko sem se zaposlil v milici, so bili vodilni kadri v njej po navadi pravno

izobraženi. Navadno so na družbo in državo gledali tako kot vsi pravniki: kako ju utrjevati in zagotoviti njeno stabilnost. Pravo je bilo torej nepogrešljiv stabilizator družbe, kar je vodilo tudi v pogosto spreminjanje pravnih predpisov, ki naj bi zagotovili stabilnost. Sociologija pa preučuje družbo in državo v njunem razvoju, torej v spreminjanju, saj ničesar ni stalno in večno. Ocenjujem, da je bilo prav sociološko znanje ključni dejavnik za moje delovanje v organih za notranje zadeve in za moj prispevek k razvoju milice.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V začetku ni bilo dovolj razumevanja za nenasilno delovanje milice v družbenih oziroma socialnih konfliktih takratne dobe, od študentskih in mladinskih protestov do delavskih stavk in sprevodov. Pozneje pa se je to pokazalo zlasti pri vprašanju vloge ZKS v organih za notranje zadeve. Nekateri so njeno vlogo še naprej videli kot idejnega usmerjevalca pri delovanju milice, včasih tudi nad pravnimi predpisi. Ob sestopanju partije z oblasti je prišlo do izločitve organizacij ZKS iz milice, ne pa tudi do njene ločitve od dnevne politike.

Uveljavljanje socioloških spoznanj pri delovanju milice je bilo povezano s političnim ozračjem v družbi oziroma z ravnotežjem družbenih sil. Znotraj ZKS je šlo ves čas za spopad med dogmatskimi in liberalnejšimi silami; tista, ki je prevladala, je občutila tudi na stopnji avtonomnosti delovanja milice. V zdajšnjih koalicijah je prav tako različnost pogledov na dogajanje v družbi in na predvidene ukrepe oblasti odvisna od političnih strank, ki so v koaliciji. To pa omogoča strankarsko vplivanje na delovanje policije.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

V začetku smo bili sociologi zelo redki v organih za notranje zadeve, danes pa je v policiji že več tega kadra. Uveljavili so se zlasti v analitični obravnavi varnostnih vprašanj. Vprašanje pa je, koliko se lahko analize te vrste upoštevajo pri delovanju policije. Menim, da tega ni dovolj. Vsakokratna koalicija ima nekaj podobnosti z nekdanjo partijo in poskuša svojo (dnevno) politiko uveljavljati tudi skozi policijo. To je opaziti na področju kriminala belega ovratnika, korupcije in celo varnosti v cestnem prometu. Ko so varnostne razmere v cestnem prometu ugodne, je to zasluga vladajočih sil, ko se to preneha, pa je naročeno milici, da naj napravi razmere, ugodne za politiko. Nekateri bi radi imeli policijo kot priročni dejavnik za sprotno reševanje varnostnih težav v naši družbi, ne glede na kompleksnost vzrokov in okoliščin za te varnostne težave. Ali se vodstvo policije dovolj uspešno upira tem poskusom, je težavno ugotavljati, ker gre za interno dogajanje, ki je javnosti skrito ali prikrito.

ALI SLOVENSKA EKONOMIJA POTREBUJE SOCIOLOGE, SOCIOLOGINJE?

Ob tem, ko razen posameznih informacij nimamo podatkov o delovanju sociologov/-inj, so toliko pomembnejše tukaj predstavljene izkušnje: kar osem od dvanajstih jih povzema na osnovi poklicnega delovanja v praksi na Štajerskem, Koroškem, Gorenjskem, na Primorskem in drugod. Dve raziskovalki in raziskovalec pa sociološko tematiko dela in proizvodnje osvetljujejo v kontekstu širše družbene preobrazbe. Medtem ko so v tem poglavju značilni poudarki inovativnost, uspešno timsko delo in reševanje kadrovsko-organizacijskih vprašanj, pa bomo v naslednjem poglavju (o socialnem varstvu, zdravstvu) videli večjo pozornost vrednotenju (ne)enakosti. Torej izziv za iskanje skupnih odgovorov?

RAZISKOVANJE EKONOMIJE IN DRUŽBE

Aleksandra Kanjuo Mrčela

Sem redna profesorica na FDV UL, kjer predavam ekonomsko sociologijo, sociologijo dela, spol, delo in organizacije ter ekonomsko in organizacijsko demokracijo. Po diplomi[1] ter magistrskem[2] in doktorskem študiju[3] raziskovalno, pedagoško in svetovalno delujem na področjih industrijskih odnosov, spola in gospodarstva. V letih 1999–2001 sem bila gostujoča raziskovalka na London School of Economics and Political Science. Od leta 2003 sem koordinatorica Nacionalnega centra Eurofounda na FDV. Od leta 2004 sem članica ekspertne mreže na področju zaposlovanja in enakosti spolov Evropske komisije. V obdobju 2007–2011 je bila prodekanja na Fakulteti za družbene vede. Od 2013 sem podpredsednica Slovenskega sociološkega društva, od leta 2014 tudi predstojnica Doktorske šole UL.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Sem med sociologi in sociologinjami, ki smo z izbiro raziskovalnih tem v znanstvenih objavah, pedagoškem in praktičnem delovanju *kritizirali navidezno nevtralnost koncepta ekonomskega človeka in poenostavljeno razumevanje ekonomskega dogajanja*, ki je osnova danes še zelo močnega neoliberalnega ekonomskega koncepta. Kritična ekonomska sociologija s tako držo preusmerja analitično pozornost (ontološko in epistemološko) in prispeva k celovitejšemu razumevanju ekonomije in družbe ter vidnosti »drugih« v ekonomski teoriji in gospodarstvu. »*Drugi*«, na katere sem se osredinjala v svojih raziskavah, so bili ženske in delavci. Moje preučevanje »*femine oeconomice*« – *razumevanje vloge spola pri položaju ekonomskih akterjev/akterk* (posebej razlik v delitvi dela, ekonomske moči in virov; raziskave o ženskah v menedžmentu, plačnih razlikah med spoloma ter o usklajevanju plačanega dela in neplačanega gospodinjskega in skrbstvenega dela) je imelo v teoriji in praksi nekaj odziva in je bilo *komplementarno* delu analitičark in analitikov, ki so raziskovali druge dimenzije spolne družbene ureditve (politika, znanost, spolnost, družinsko življenje, mediji idr.). Znanstveni odmev mojega

1 Diplomska naloga »Radikalna sociologija v delu C. W. Milsa«, mentorica prof. Maca Jogan.

2 Magistrska naloga »Ženske v menedžmentu – stanje in perspektive«, mentorica prof. Maca Jogan.

3 Doktorska disertacija »Delničarstvo zaposlenih in organizacijska demokracija v prehodu iz samoupravnega socializma v postsocializem«, mentor prof. Bogdan Kavčič.

raziskovalnega dela je bil bistveno olajšan zaradi že opravljenega preboja s spolom povezanih tem v slovenskem (in svetovnem) znanstvenem prostoru, ki ga je izborila generacija sociologinj (in redkih sociologov) pred menoj. Izsledke mojih raziskav, ki kažejo po spolu neenako delitev dela, družbenega premoženja in moči v ekonomski sferi, so v praksi uporabili/uporabljajo socialni partnerji (posebej ministrstva in sindikati) pa tudi profesionalna združenja (Združenje menedžerjev, Kadrovska zveza Slovenije) in praktiki v organizacijah. Nastajajoča zakonodajna podpora enakopravnejši delitvi ekonomske moči po spolu (*spolne kvote*) je primer uporabe sociološkega raziskovalnega dela na področju (vodenje in upravljanje gospodarskih organizacij), na katerem je bil spol (ali potreba po spolu specifične analize) dolgo spregledan.

Certificiranje »Družini prijazno podjetje« je drugi primer uporabe izsledkov sociološke analize, ki je opozorila na težave pri *usklajevanju življenja in obveznosti v javni in zasebni sferi,* neupravičeno pripisovanje večje vrednosti plačanemu delu v javnosti ter zanemarjanje in razvrednotenje neplačanega dela ter *naraščajočo prožnost dela in zaposlovanja* (ki ima za posameznice, posameznike in družine negativne posledice). Tudi če gre za majhen prispevek k izboljšanju vse težavnejših delovnih razmer na Slovenskem (v omejenem številu podjetij), je pozitivno, da v slovenskih organizacijah eksplicitno (vsaj retorično) priznavajo obstoj in pomen zasebne sfere v delovnem okolju. Za dejanske spremembe neprijaznih delovnih razmer bi bila potrebna radikalna sprememba smernic gospodarskega in organizacijskega razvoja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Ocenjujem, da moje *raziskovanje in spodbujanje ekonomske demokracije* v Sloveniji dolgo ni imelo pomembnejšega odmeva v praksi. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v času, ko je slovensko gospodarstvo označilo iskanje primernega načina prehoda v kapitalistično ureditev in s tem povezan prvi val privatizacije, je bil del mojega raziskovanja usmerjen v razumevanje lastniških sprememb in še posebej možnosti razvoja delničarstva zaposlenih. Takrat sem sodelovala predvsem s tujimi raziskovalci in praktiki na področju lastništva zaposlenih. Obdobje tranzicije je bilo enkratna priložnost raziskovanja v zahodnih gospodarstvih marginalizirane lastniške oblike in prenosa izkušenj v nastajajoči ekonomski red. Glede na izkušnjo s samoupravljanjem in z družbeno lastnino je bilo pričakovati, da se bo lastništvo zaposlenih v Sloveniji po tranziciji obdržalo v večjem obsegu kot v okoljih, od koder so prihajali moji kolegi (ZDA in Velika Britanija). Izkazalo se je, da je moč specifične jugoslovanske zapuščine (in opozorila o slabostih neoliberalnega modela) zadostovala samo za odlog, ne pa ustavitev močnih neoliberalnih teženj in procesov financializacije gospodarstva. V tej luči je mogoče razumeti tudi odmevnost in moč sociološke analize v

tranzicijskem času. Čeprav gre za družbeno in politično vprašanje, je bilo lastninjenje predstavljeno kot strokovno ekonomsko vprašanje. Kot podlaga za politične odločitve so bili uporabljani določeni ekonomski argumenti (kot da so politično nevtralni). Malo je bilo sociološkega odziva (še manj pa odmeva) na procese radikalnih ekonomskih sprememb. Med (političnimi) ekonomisti pa je bilo malo tistih, ki so prispevali kritične odzive na neoliberalno dogmo. Duh časa je označilo skoraj sramovanje socialistične preteklosti in ponotranjenje konceptov prostega trga ter tekmovalnosti kot ključnih osnov učinkovitega gospodarjenja v teoriji (mladih ekonomistov) in praksi tranzicijskega procesa. Šele pred kratkim (po ekonomski in finančni krizi ter ob političnih spremembah) je bilo opaziti nekaj zanimanja (nekaterih politikov, mlajše generacije političnih ekonomistov in ekonomskih sociologov) za tematiko ekonomske demokratizacije in alternativnih ekonomskih razvojnih poti. Zaradi zdajšnje delitve ekonomske moči v Sloveniji, Evropi in v svetu pa ni pričakovati, da bo ta interes kmalu povzročil obsežnejši prenos socioloških spoznanj o demokratičnih in emancipatornih organizacijskih in ekonomskih modelih v prakso. Je pa pričakovati aktivnejšo raziskovalno dejavnost na tem področju, kar bo prispevalo k pojasnjevalnemu potencialu sociološke discipline.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Kot omenjeno zgoraj, je *duh časa postsocialistične tranzicije* spodbujal uporabo socioloških dognanj, ki so argumentirala ureditev, utemeljeno na tekmovalnosti (npr. enakopravnost tekmovanja moških in žensk za najvišje družbene položaje; meritokratsko načelo), ne pa tistih, ki so ponujala odgovore, kako povečati enakost ali demokratičnost v ekonomski sferi (egalitarnost).

Ekonomska sociologija v svetovnem prostoru že zadnjih nekaj deset let opozarja na povezanost glavnega toka ekonomije in neoliberalnih ekonomskih politik, ki gradijo na postulatih prostega trga, atomizirane družbe in svobodne konkurence ter prevlade navidezno ideološko nepristranske »standardne analize« v ekonomiji. To omogoča ohranjanje statusa quo in preprečuje iskanje alternativ obstoječemu. K večji družbeni odmevnosti kritike ekonomskega imperializma in afirmaciji Burawoyeve in Calhoonove »javne sociologije« bi prispeval uspešnejši sociološki »profesionalni projekt« – uspešnejše pozicioniranje sociologije kot korpusa teoretskega znanja, ki odgovarja na za družbo pomembna vprašanja in dileme. K temu bi pripomogla *preseganje disciplinarne razdrobljenosti* (ki je logična posledica razvoja discipline) in uporaba sociološke imaginacije pri razumevanju »*večnih*« in *velikih socioloških tem in vprašanj*, ki so bila osnova razvoja discipline od samega začetka.

Za družbeno odmevnost sociologije je pomembno *tudi eksplicitno pozicioniranje sociologije v razmerju do aktualnih družbenih in političnih paradigem*, ki jih označujejo nasprotujoče si lastnosti. Prva zahteva minimalno regulacijo kapitala in trga (kar povečuje družbene razlike in zmanjšuje demokratičnost), nasprotna pa se zavzema za zmanjševanje ekonomskih razlik in povečevanje demokratičnosti.

Možnost afirmacije socioloških dognanj bi narasla ob *sodelovanju* sociologinj in sociologov, ki v razmerah zdajšnje krize kapitalistične družbe vidijo priložnost za pozitivne spremembe *z družbenimi in s političnimi akterji s sorodnimi in komplementarnimi cilji* glede okoljskega, ekonomskega in političnega razvoja.

DELAVCI IN PREHOD V KAPITALIZEM

Miroslav Stanojević

Doktoriral sem iz sociologije na Univerzi v Ljubljani, diplomiral in magistriral iz političnih znanosti na Univerzi v Beogradu. V 80. letih prejšnjega stoletja sem delal kot strokovni sodelavec in raziskovalec na Jugoslovanskem centru za samoupravljanje. Leta 1992 sem bil gostujoči raziskovalec na Ruskin Collegeu v Oxfordu na področju industrijskih odnosov. Od leta 1992 sem zaposlen na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, na kateri predavam industrijske odnose. Od leta 2008 sem predstojnik Centra za poučevanje organizacij in človeških virov, ki deluje znotraj Inštituta za družbene vede pri isti fakulteti.

Raziskovalno delam na interdisciplinarnem področju (širše razumljenih) industrijskih odnosov (*industrial relations* oz. zaposlitvenih razmerij – *employment relations*), ki zajema tri discipline – sociologijo, politično ekonomijo in politologijo. V središču tega področja je sociologija dela. Fokus mojega raziskovalnega interesa je na marketizaciji primarno državno reguliranih družb v kontekstu evrointegracij in – posebej – na preobrazbi industrijskih odnosov v Sloveniji – specifični zgodovinski različici teh procesov.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Na osnovi primerjave tranzicijskih procesov, ki so v 90. letih prejšnjega stoletja potekali v Sloveniji in Srbiji, sem v začetku prejšnjega desetletja v članku 'Workers' power in Transition Economies: the Cases of Serbia and Slovenia' (*European Journal of Industrial Relations*, 2003) dokazal, da je v 90. letih na potek slovenske tranzicije značilno – če ne že odločilno – vplivalo močno delavsko gibanje. Ugotovitev je relevantna, ker je bila Slovenija v tem obdobju (v 90. letih) po vseh kazalnikih ekonomskega in socialnega razvoja **najuspešnejša** tranzicijska družba. Moja analiza je na primeru Slovenije ugovarjala tezi o univerzalni šibkosti delavskih gibanj v 'postkomunizmu' (Crowley in Ost, Workers after Worker States, 2001), na primeru abortivne tranzicije v Srbiji pa je tudi nakazala osnovne značilnosti mehanizma (nacionalistične) demontaže potencialno močnega delavskega gibanja. Te ugotovitve so dosegle precejšen odziv v mednarodni strokovni javnosti, saj je bil (leta 2015) članek uvrščen med 50 najbolj citiranih člankov v približno dvajsetletni zgodovini revije.

Precej odzivov v strokovni in širši javnosti so dosegle tudi ugotovitve, ki jih navajam v nadaljevanju. Do večine sem prišel v začetku prejšnjega desetletja, do danes pa so bile že večkrat potrjene v različnih raziskavah.

Prvič: v začetku prejšnjega desetletja, torej pred vstopom Slovenije v EU, sem ugotovil, da je stopnja intenzifikacije dela v slovenskih podjetjih primerjalno sorazmerno visoka (objavljeno leta 2004 v knjigi Razpoke v zgodbi o uspehu). Drugič: v članku *Production coalitions in Slovenian companies* (2004, Journal for East European Management Studies, 9/3) sem oblikoval koncept 'koalicij preživetja', ki je sugeriral, da so se že v obdobju vključevanja Slovenije v EU na ravni slovenskih podjetij (posebej znotraj delovno intenzivnih panog) izoblikovale koalicije delavcev, njihovih sindikatov in vodstev, ki so – v imenu ohranjanja delovnih mest in skromnih plač – intenzifikacijo dela podpirale. Tretjič: leto pozneje sem v zborniku 'Working and Employment Conditions in New EU Member States' (2005, Geneva: ILO) pokazal, da je intenzifikacija dela povezana z novimi oblikami nestandardnega zaposlovanja (zaposlovanja za določen čas) oz. z dualizacijo slovenskega trga dela. Četrtič: leta 2010 sem na konferenci IREC v Oslu predstavil prispevek (objavljen leta 2012 v reviji Europe – Asia Studies, 64/5), v katerem sem zagovarjal tezo, da je slovenski tranzicijski obrazec v 90. letih temeljil na sistematični kombinaciji (konsenzualno sprejete) politike omejevanja rasti plač na makro- in intenzifikacije dela na mikroravni, znotraj podjetij. V zamenjavo za kombinacijo teh politik so bile zaposlenim zagotovljene sorazmerno radodarne storitve socialne države po eni in varnost zaposlitve za jedro delovne sile na drugi strani. Moja analiza je na primeru Slovenije pokazala oblikovanje postsocialistične, zgodovinsko specifične različice neokorporativizma, ki sta ga Rhodes (1998) in Streeck (1999) poimenovala konkurenčni korporativizem oz. sistem konkurenčne solidarnosti.

Zgornje ugotovitve oz. članki so dosegli precejšen odziv v (mednarodni) strokovni javnosti; med drugim so bili citirani v zelo odmevni knjigi Capitialist Diversity on Europe's Peripheru, ki sta jo leta 2012 objavila Dorothee Bohle in Bela Greskovits.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Po zlomu družb 'realnega socializma' se je fokus družboslovnih primerjalnih raziskav premaknil z dotakratne osrednje teme *kapitalizem: socializem ('komunizem')* na preučevanje razlik znotraj kapitalizma oz. med sistemi tržnih gospodarstev. Najodmevnejšo teorijo, ki se je osredinila na konceptualizacijo teh razlik, sta v začetku prejšnjega desetletja v knjigi Varieties of Capitalism (2001) ponudila Hall in Soskice. Njuna binarna tipologija kapitalističnih sistemov je izpeljana iz trga in hierarhije kot temelja (skupnega

imenovalca) vseh vrst kapitalizma: prvi tip, *liberalno tržno gospodarstvo*, je zreduciran na ta temelj, drugi tip, *koordinirano tržno gospodarstvo*, pa vsebuje še nekatere dodatne, netržne koordinacijske mehanizme.

Colin Crouch (2005) je v teoriji Halla in Soskica (t. i. teoriji VoC) zaznal klasične težave sistemske, funkcionalistične družbene teorije (nezmožnost analize družbene spremembe) in ugotovil, da tej teoriji manjka ključni element – država. Crouch poudarja, da so realne kapitalistične družbe 'hibridi'; temeljno značilnost *zahodnih* kapitalistični družb povzema v formulo trg (M), proceduralna država (P) in hierarhija (H), torej MPH.

V članku 'Conditions for a neoliberl turn: The cases of Hungary and Slovenia', ki sem ga v reviji *European Journal of Industrial Relations* objavil leta 2014, sem skušal razviti konceptualni aparat, ki bi v podobnem diskurzu povzel bistvo družb 'realnega socializma' ter omogočil primerjalno analizo postsocialističnih sistemov in njihovega prehoda v različne tipe kapitalizma. V članku sem izhajal iz ugotovitve, da je bil 'realni socializem' programsko zastavljen kot alternativni tip ureditve 'svobodnemu tržnemu gospodarstvu'. Programsko in praktično-politično je bil naravnan na ukinjanje trgov, dejansko pa brez vsaj rudimentarnega delovanja trgov sploh ni mogel delovati. Ni bil preprosto sistem 'komandne ekonomije', ampak kombinacija tega dominantnega sistema uradne ekonomije in njej komplementarne neuradne, neformalne ekonomije. Ta je delovala po tržnih principih. Tako kot realne družbe demokratičnega kapitalizma so bile tudi realne družbe 'realnega socializma' *hibridi*. Medsebojno so se razlikovale po kombinacijah dveh dominantnih institucionalnih aranžmajev – intervencionistične države (S) in hierarhije (H) s podrejenimi, različno razširjenimi/ uveljavljenimi elementi tržnih institucionalnih aranžmajev (m). Zato sem 'realni socializem' idealtipsko povzel v formulo SH (m).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Največjo oviro razvoja in uveljavljanja socioloških spoznanj vidim v širših procesih privatizacij in marketizacij javnih univerz. Z vidika teh procesov je sociologija kot akademska disciplina v osnovi disfunkcionalna, neuporabna znanost. Zaradi tega je obramba javne univerze nujni pogoj (omejevanja ovir) razvoja in uveljavljanja socioloških spoznanj, razvoj sociologije kot akademske discipline pa tudi pogoj ohranjanja javne univerze.

V tem kontekstu je največja ovira razvoja sociologije dela prav njena marketizacija – vulgarno prevajanje sociologije dela v uporabno (menedžersko) znanost. Znotraj tega prevajanja izginja tradicionalni kritični naboj sociologije dela. Njen pluralistični referenčni okvir, znotraj katerega so različni interesi (in konflikti teh interesov) ključni dejavniki sprememb v sferi dela, zaposlovanja in v širši družbi, nadomešča konservativna unitaristična

paradigma, ki različnih interesov ne priznava, konflikt pa interpretira kot patološki pojav. Znotraj tega konservativnega obrata je celo naziv discipline – sociologija dela – odvečen, saj je tržno nezanimiv.

S TIMSKIM DELOM IN Z ODLOČANJEM DO INOVATIVNOSTI

Franc Hudej

Diplomiral, magistriral in doktoriral sem na predhodnicah FDV. Delal sem v naslednjih gospodarskih organizacijah: Železarna Ravne, Rog, Iskra, Strojna tovarna Trbovlje, Združeni proizvajalci strojegradnje. Pedagoško delo sem opravljal na Fakulteti za strojništvo Univerze v Ljubljani in na Visoki šoli za upravljanje in poslovanje v Novem mestu. Bil sem mentor pri pripravi diplomskih nalog nekaj čez 100 študentom in študentkam na dodiplomskem študiju in 20 študentom magistrskega študija. Naslovi objavljenih knjig: Uporaba računalnikov v procesu odločanja (1979); Odločanje v gospodarskih organizacijah (1988); Odločitveni modeli (2000); Od Razborja do Višnje Gore (2009), Človeštvo na prelomnici (2013); Iskanje resnice (2015). Naslovi objavljenih člankov: Država in samoupravljanje (1971); Kako rešiti tovarno (1988); Management, da ali ne (1989); Privid in stvarnost tržnega gospodarstva (1989); Cena delovne sile (1989); Spremembe v lastništvu in upravljanju (1990); Vloga neekonomskih meril pri sprejemanju odločitev v podjetjih (1994).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Moje najpomembnejše delovanje je bilo na področju raziskovanja procesov odločanja v gospodarskih organizacijah. Med drugim sem v 80. letih prejšnjega stoletja sodeloval v mednarodni raziskavi o odločanju, ki smo jo opravili v treh gospodarskih organizacijah elektroindustrije – na Japonskem, Madžarskem in v Sloveniji. Raziskava je pokazala nekatere podobnosti in tudi številne razlike v raziskanih podjetjih. Na primeru slovenskega podjetja sem ugotovil velik razkorak med formalnim modelom odločanja in dejanskim stanjem. Formalni model je določal, da zaposleni na delavskem svetu samostojno odločajo o vseh vprašanjih dela, tekočega poslovanja, razvoja in investicij. Raziskava je pokazala, da delavski sveti o nekaterih vprašanjih, kot so razvoj in investicije, v resnici niso odločali, ampak le formalno potrjevali odločitve, ki so jih že pred tem neformalno sprejeli dejavniki zunaj gospodarske organizacije, in to organi na ravni občine in republike. Razkorak med predpisanim in dejanskim ter med formalnim in neformalnim odločanjem ni prispeval k zagotavljanju odgovornosti. Izsledki te raziskave so se uporabili tudi v pripravah za spremembe političnega sistema v letih 1989 in 1990.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Moje sociološko spoznanje je bilo, da se v Sloveniji ni dovolj spodbujalo in razvijalo timskega dela in da je prevladoval individualizem. To se je kazalo tudi pri vseobsežnem določanju individualnih delovnih norm in individualnem nagrajevanju po učinku, kar ni prispevalo k sodelovanju zaposlenih v procesu dela in tudi ne k uspešnejšemu poslovanju gospodarskih organizacij. Zavedanje o pomenu timskega dela se v Sloveniji ni uveljavilo niti v času, ko je bila Slovenija republika v okviru SFRJ, in tudi ne v času samostojne Slovenije. V gospodarskih organizacijah tudi danes še vedno prevladuje miselnost, da je mogoče z nagrajevanjem posameznikov na podlagi individualnih norm in individualne uspešnosti dosegati večji uspeh pri poslovanju. Taka praksa krepi egoizem in stremuštvo ter v končni posledici prispeva k slabi kakovosti izdelkov in ne spodbuja timskega dela, sodelovanja med zaposlenimi in kakovostnega dela. Uspešne gospodarske organizacije v tujini so razvijale in spodbujale timsko delo; namesto individualnih delovnih norm so uvajale skupinske delovne cilje. Tak način spremljanja delovnih rezultatov in motiviranja zaposlenih sem videl v japonskih podjetjih, ki so pokazala dobre rezultate, ker so spodbujala sodelovanje med zaposlenimi ter skupno skrb za kakovost in doseganje postavljenih ciljev. Ko sem se pred leti pogovarjal z inženirjem, ki je prej delal v razvojnem oddelku v Iskri in se je nato zaposlil pri Philipsu, mi je na moje vprašanje, ali je med Iskro in Philipsom opazil kako razliko, odgovoril naslednje: »Če sem imel v razvojnem oddelku v Iskri kak predlog za spremembe ali inovacijo, sem takoj odšel k šefu, da mu to sporočim, in šef je bil z menoj zadovoljen. Ko sem to storil pri Philipsu, me je šef poslal nazaj v oddelek in predlagal, da svojo idejo posredujem sodelavcem v razvojnem oddelku in da oblikujemo skupen predlog.«

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sociološka spoznanja v gospodarskih organizacijah najbolj ovira odklonilen odnos gospodarskih organizacij do izvajanja socioloških raziskav pri njih. Pomemben vzrok za njihovo odklonilno stališče je povezan s težnjo po zapiranju organizacij v lastne ograje in z nasprotovanjem, da bi se njihovo delo ali eventualne napake razkrivale. Tako ravnanje spodbuja tudi tradicija v Sloveniji, ki še vedno ohranja miselnost lova na čarovnice in čarovnike. Zaradi take miselnosti se storjene napake skrivajo. Pojav prikrivanja napak in izogibanja odgovornosti sem zaznal tudi na področju procesov odločanja v gospodarskih organizacijah, ki sem jih preučeval v daljšem časovnem obdobju. Zaradi splošne netolerance do tistih, ki storijo napako, se vodstva gospodarskih organizacij izogibajo sprejemati odločitve in jih v nedogled odlagajo ali pa prelagajo na različne komisije, svetovalce in izvedence. To

velikokrat povzroča zamude in izgubo številnih priložnosti, zlasti pa zavira uvajanje inovacij, razvoj novih izdelkov in prodore na nove trge. V Sloveniji je še vedno močno zakoreninjena fikcija o nezmotljivosti in se poudarja vrednota, da največ velja tisti, ki ne dela napak. Taka miselnost ni prisotna le v gospodarskih organizacijah; fikcijo o nezmotljivosti širijo tudi nekateri politiki in novinarji, ki vsakogar, ki je naredil napako ali sprejel napačno odločitev, pa čeprav ni kršil zakonov in etičnih norm, pribijejo na sramotilni steber ter ga stigmatizirajo in sramotijo.

Inovativnost in ustvarjalnost sta povezani s poskušanjem in tveganjem; v tem procesu so napake neizbežne. Družba, ki vse napake zavrača in stigmatizira, ne spodbuja uvajanja inovacij v gospodarskih organizacijah. Tisti, ki sprejemajo odločitve v gospodarskih organizacijah, se zato izogibajo sprejemati odločitve in prevzemati odgovornost pri reševanju problemov. Veliko uspešnih organizacij, ki poslujejo na globalnem trgu, se je že znebilo zablod in fikcij o nezmotljivosti pri sprejemanju odločitev v pogojih tveganja in negotovosti, zato ne pričakujejo, da bi imele vse take odločitve srečen konec. Napačne odločitve in spodrsljaje analizirajo in uporabijo za organizacijsko učenje. Tudi v Sloveniji bi morali stereotipe o nezmotljivosti in prakso preganjanja tistih, ki so sprejeli napačno odločitev, zamenjati s korektno analizo ponesrečenih primerov in z učenjem na napakah. Atmosfera lova za tistimi, ki so naredili napako ali sprejeli napačno odločitev, poraja začaran krog, v katerem se stvari ne izboljšajo, družbena klima pa se slabša.

STRATEŠKE USMERITVE IN ZMOŽNOSTI SLOVENSKIH PODJETIJ TER UREJANJE ZAPOSLOVALSKIH RAZMERIJ

Dana Mesner Andolšek

Študirala sem sociologijo na FDV, tu diplomirala leta 1983, magistrirala in doktorirala. Sem izredna profesorica za kadrovsko-organizacijsko področje na FDV. Kot raziskovalka sem najprej delovala na Centru za organizacijo, potem pa kot visokošolska učiteljica na Katedri za kadrovski in socialni management (od leta 1991 naprej). Predavam predmete teorija organizacij, sociologija organizacije, poslovna etika, upravljanje znanja. V širšem smislu bi področje svojega raziskovalnega in strokovnega dela uvrstila v sociologijo organizacije, bolj specifično pa sta bili to področji upravljanja s človeškimi viri oziroma kadrovsko področje. Raziskovala sem strateške sposobnosti slovenskih podjetij ter regulacijo industrijskih in zaposlovalskih odnosov, organizacijsko kulturo, strukturo, vodenje in uspešnost organizacij, direktorje uspešnih slovenskih gospodarskih organizacij.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Zadnja leta med svoje pomembnejše delovanje uvrščam raziskovanje upravljanja s človeškimi viri, ko sem v raziskovalni skupini Centra za razvoj organizacij in človeških virov preučevala različne vidike ravnanja z zaposlenimi v slovenskih in evropskih organizacijah. Med mednarodno najodmevnejšimi raziskovalnimi rezultati so bile objave v mednarodnem tisku (skupaj s Janezom Štebetom, 2005: Devolution or (de)centralization of HRM function in European organizations. V: The International journal of human resource management) o procesih devolucije ali decentralizacije upravljanja s človeškimi viri v evropskih organizacijah. Devolucija je proces, v katerem kadrovske dejavnosti prehajajo iz kadrovskih oddelkov v roke neposrednih (linijskih) vodij.

V izsledkih raziskave so v mednarodnem prostoru prepoznali napredek pri razvoju strateškega upravljanja s človeškimi viri veliko bolj kot v Sloveniji. To dejstvo pripisujem zaostanku v razvoju na kadrovskem področju v slovenskih organizacijah in podjetjih.

Povsem podoben učinek so imele moje raziskave o pripadnosti zaposlenih v mednarodni primerjalni perspektivi (skupaj s Janezom Štebetom, 2004: Multinational Perspective on Work Values and Commitment. V: International Journal of Cross Cultural Management). Veliko bolj kot doma so

odmevale v mednarodnem znanstvenem prostoru. Morda je upad ravni pripadnosti zaposlenih v zadnjih desetih letih v slovenskih organizacijah sčasoma pripeljal do nekoliko večjega zanimanja za te raziskovalne rezultate, saj razkrivajo vzroke za te spremembe v časovni perspektivi.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V zadnjih desetletjih se je globalni ekonomski sistem spreminjal z veliko naglico in tudi slovenska družba tem spremembam ni mogla (želela) ubežati. Z vse večjo globalizacijo in posledično restrukturacijo nacionalnih gospodarstev in njihovih družb je prišlo tudi do regionalnih sprememb (EU-integracija, države Asean, Nort American Treaty), ki so močno zaznamovale nacionalne države in njihova gospodarstva. Sistemsko so se države prilagajale skladno s svojimi resursi zelo različno, odvisno od politike vladajočih elit in interesnih bojev. Slovensko gospodarstvo se poizkuša na te spremembe prilagajati med drugim tudi z vse bolj fleksibilnimi oblikami dela in vse bolj popustljivimi standardi na področju poslovanja, zaposlovanja in delavskih pravic.

Na slabe poslovne prakse upravljanja s človeškimi viri opozarjajo moji raziskovalni rezultati v zadnjih letih, ko sem analizirala vlogo kadrovskih strokovnjakov in njihove dileme, s katerimi se srečujejo pri svojem delu. Članka, objavljena z Matejo Primožič (2011, Managerji HRM in njihove etične dileme. *Management*) in Janezom Štebetom (2013, Human resource managers and employees' rights: an ABC (antecedents – behavior – consequences) analysis of ethical dilemmas. V: Vissak, Tiia (ur.), Vadi, Maaja (ur.). (Dis)honesty in management: manifestations and consequences), opozarjata na slabe poslovne prakse pri upravljanju z zaposlenimi. Prav tako na to opozarjajo raziskovalni rezultati, na podlagi katerih smo v članku skupaj s Janezom Štebetom (2014, Učinki poslovnih strategij v kontekstu globalizacije. Teorija in praksa) slovenske organizacije analizirali skozi prizmo strateških usmeritev. Ravnanje z ljudmi pri delu je posledica takšnih ali drugačnih poslovnih strategij, ki se jih poslužujejo slovenskih delodajalci, da bi preživeli v zaostrenih konkurenčnih pogojih ali pa – preprosto – da bi dosegali želene ravni profitov. Nerazvojno naravnane strateške usmeritve delodajalcev te silijo v izčrpavanje slovenske delovne sile in slabo ravnanje z zaposlenimi. Multinacionalna podjetja, ki delujejo v Sloveniji, pa prek lobističnih in delodajalskih združenj vsiljujejo in pritiskajo na spremembe zakonodaje v smislu neoliberalnih reform in popustljivejše zakonodaje z nadaljnjim zniževanjem delavskih, socialnih, okoljskih in zakonskih standardov.

Sindikati na Slovenskem so verjetno ena redkih institucij, ki opozarjajo in se borijo za pripadnike različnih delavskih skupin, vendar ne vedno tudi povsem uspešno (zavzemajo se za zaposlene in včasih tudi nezaposlene, revne redno zaposlene delavce in včasih tudi za prekerne delavce).

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Slovenska sociološka znanost ne reflektira dovolj dobro razširjenih slabih poslovnih in menedžerskih praks. Odsotnost alternativnih, med drugim tudi emancipatoričnih projektov na področju formalnega dela (kolektivno lastništvo, zadružništvo, osvobajanje pri delu in od dela, udeležba pri poslovnih rezultatih, solastništvo itn.) kaže na abdikacijo sociologije, še posebej sociologije dela in organizacije (odrekanje nekega visokega položaja sociologije) in privolitev v obstoječe razmere kot naravne in postvarele stvarnosti, kjer alternativ ni. V preteklosti je sociologija in še posebej sociologija dela znala razpravljati in raziskovati v tej smeri, danes pa te vloge (vsaj v Sloveniji že tri desetletja) ne igra več.

Ugotavljam pa, da je takšna vloga sociologije posledica pomanjkanja dialoga in sodelovanja v razcepljeni in razpršeni akademski skupnosti, ki ji manjka samozaupanja, samorazumevanja in vizije o njeni vlogi v prihodnosti. Veliko od tega je preprosto tudi posledica sistema evalvacije znanstveno-raziskovalnih rezultatov, ki se je uveljavil zadnja desetletja v Sloveniji. Slovenski sociologi bi imeli lahko pomembno vlogo pri uveljavljanju modela družbeno odgovornega podjetja, ki bi moral zagotavljati dinamično ravnovesje med interesi in potrebami ključnih akterjev: uporabnikov proizvodov in storitev, zaposlenih, lastnikov kapitala in družbene skupnosti. Takšno razumevanje organizacije in s tem vloge sociologije pri njenem uresničevanju pomeni preseganje okvirov identitetnih bojev, ki kolektivno identiteto reducirajo na individualnega pripadnika (ženskega spola, hendikepiranega, mladega, starejšega zaposlenega). Za takšno razumevanje vloge sociologije pa je treba videti sfero formalnega dela kot sfero kolektivnega boja (zaposlenih) proti kapitalu, kjer je osnovni odnos *odnos izkoriščanja* in ne samo *diskriminacije* delodajalca ali ene skupine delavcev proti drugi. V ekonomsko-ideološkem modelu neoliberalizma je diskriminacija legitimna tema za raziskovanje in angažma sociologov. Tema izkoriščanja pa je tabuizirana, getoizirana in pregnana iz raziskovalnih projektov. Ali bomo sociologi/-nje znali/-e obrniti ta trend v prihodnosti, pa je veliko vprašanje in izziv za slovensko sociologijo.

ŠIRINA, ODPRTOST IN SPOSOBNOST DELOVANJA V TIMIH

Almira Pirih

Konec leta 1980 sem diplomirala na FSPN na politologiji, vendar s sociološko temo, in ob delu na Zavodu za družbeno planiranje (v sklopu občine Nova Gorica) na sociologiji opravila tudi magistrski študij. Po desetih letih, ko se je demokratično izvoljena oblast odločila, da razvojne ustanove v občini ne potrebuje več, sem delo nadaljevala v manjši zasebni gospodarski družbi, v kateri sem se prav tako pretežno ukvarjala z razvojnimi vprašanji. In po naslednjih desetih letih me je pot zanesla v razvojne agencije. Najprej sem zelo kratek čas delovala v razvojni agenciji v Novi Gorici, potem pa se – očitno za dlje časa – zasidrala v Zgornjem Posočju, kjer sem se v Posoškem razvojnem centru najprej posvetila razvoju človeških virov, zadnjih pet let pa vodim to ustanovo.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Moja prva zaposlitev v Zavodu za družbeno planiranje, takratni t. i. razvojni organizaciji (ustanovljene so bile znotraj večjih občin), je po eni strani predpostavljala, po drugi strani pa mi omogočila uporabo med študijem pridobljenih (predvsem socioloških) znanj. K temu je veliko pripomoglo moje sodelovanje s prof. dr. Zdravkom Mlinarjem, ki je v času, ko sem končevala dodiplomski študij, v mestu Nova Gorica vodil sociološko raziskavo. Kot edina sociologinja in pravzaprav tudi družboslovka sem v Zavodu sodelovala v timih z ekonomisti in urbanisti ter svoje izkušnje nadgrajevala tudi z magistrskim delom.

To je bil čas priprave srednjeročnih in dolgoročnih razvojnih dokumentov občin. Opravljeno je bilo ogromno delo, ki je mobiliziralo in povezalo številne akterje in znanje na različnih področjih občine; delo, ki s(m)o ga znali ceniti šele dolga leta po tem, ko občine niso imele več »kaj prijeti v roke«. Ti dokumenti so se na neki način vrnili v naše življenje šele s pripravo regionalnih razvojnih programov, ko jih je bilo treba pripravljati (v veliki meri) zaradi koriščenja evropskih sredstev.

Moje delovanje na področju razvoja se je nadaljevalo tudi v 10-letnem delu v zasebni družbi, še v večji meri pa v zadnjih 13 letih mojega dela na Posoškem razvojnem centru. Kot vodja področja razvoja človeških virov sem morala po prihodu v to ustanovo najprej poskrbeti za izvajanje pomembnega dela t. i. razvojnega programa, ki ga je Zgornje Posočje (občine Bovec, Kobarid in Tolmin) dobilo po potresih in drugih naravnih nesrečah. Po zaslugi

posameznih predstavnikov državne oblasti in lokalnih oblasti, ki so sprevideli, da samo obnova infrastrukture in stavbnega fonda ne bo zagotovila razvoja ranjenemu območju, je država skozi razvojni program vse od leta 2002 pa do leta 2013 območju letno namenjala razvojna sredstva. Občine so jih dobile za gradnjo poslovnih con in turistične infrastrukture, podjetja za zagon novih investicij, na področju razvoja človeških virov pa posamezniki za štipendije, podjetja pa za spodbujanje zaposlovanja in tudi izobraževanja zaposlenih. To zadnje troje je bilo od leta 2002 naprej v moji domeni.

Ob izvajanju razvojnega programa smo zaposleni hitro ugotovili, da območju primanjkuje ne le srednjih šol, ampak tudi ustanov, ki bi se ukvarjale z izobraževanjem odraslih. To dobiva pomembno vlogo v razvojnih dokumentih države, tudi tistih, ki zagotavljajo koriščenje evropskih sredstev. Zavedanje, da so nova znanja ključni dejavnik razvoja, je PRC »izkoristil«, zapolnil sivo liso v Zgornjem Posočju na področju izobraževanja odraslih in skozi desetletje postal tudi na slovenski ravni pomemben izvajalec teh programov. Vodilo nas je prepričanje, da bomo območju s sorazmerno nižjo ekonomsko močjo pomagali tudi tako, da bodo imeli zaposleni in drugi prebivalci brezplačen dostop do vrste izobraževalnih programov oziroma programov usposabljanja. Po tem, kar smo v preteklih letih s koriščenjem evropskih sredstev ponudili območju, tukajšnjim prebivalcem, se lahko kosamo z ljudskimi univerzami, ki so najpogostejše izvajalke teh programov, kjer koli v Sloveniji.

V naslednjem koraku smo se vključili v vrsto čezmejnih programov in programov evropskega teritorialnega sodelovanja ter spet z evropskimi sredstvi na različnih področjih (od spodbujanja podjetništva do urejanja prostora in varstva okolja) prispevali k razvoju Zgornjega Posočja.

To, da je PRC danes kot lokalna agencija (v naši regiji delujejo še tri) po številu zaposlenih največja v Sloveniji (presega vse, ki so regionalnega značaja), govori samo zase. S koriščenjem evropskih sredstev prispevamo k razvoju območja, hkrati pa financiramo tudi zaposlitve, predvsem mladih družboslovcev in humanistov, ki bi sicer v Zgornjem Posočju težko dobili zaposlitev in bi se z območja po vsej verjetnosti tudi izselili.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Nas družbena in ekonomska kriza ni prizadela, saj je bil odprt »trg« evropskih in domačih projektov. Prav med krizo smo z uspešnim pridobivanjem projektov lahko še več prispevali območju. Kaj pa nas ogroža in nas lahko okrni? Zdajšnja situacija v Sloveniji, ko že drugo leto nove finančne perspektive ustanove, ki ne živimo od občinskega ali državnega denarja, nimamo možnosti pridobivati projektov, saj v Sloveniji sploh ni javnih razpisov, mednarodni pa se šele postopno odpirajo.

Čeprav smo se na ta »predah« med eno in drugo finančno perspektivo pripravili, pa očitno na tako dolg »premor« nihče ni računal. To nas lahko ogrozi v smislu, da ne bo mogoče vsem kadrom, ki smo jih v veliki meri sami vzgojili skozi delovanje, nuditi kontinuirane zaposlitve. Ironija – namesto da bi nam evropska sredstva pomagala k razvoju, se lahko zgodi, da bo ta drža države »ko bo, bo« prispevala k povečanju brezposelnosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Celotno moje službovanje (prek 30 let) zaznamuje dvoje: delovanje na razvojnem področju, pa kjer koli že sem, in konkretno delo, usmerjeno v rezultate.

Ves čas mojega delovanja mi je sociološko ali pa – širše gledano – družboslovno znanje le koristilo. Nikoli nisem zato, ker sem sociologinja, občutila kakšnega zavračanja ali pogledov zviška. In to velja tudi za vodenje čisto gospodarskih projektov, v katere so bila oz. so vpeta velika podjetja. Bistvena po mojem mnenju sta širina in odprtost duha, razumevanje razvoja, sposobnost delovanja v timih, v katerih se združijo različna znanja, znati opredeliti cilj in pot do njega ter to pot tudi speljati. In v tej luči je na mojem področju delovanja popolnoma nepomembno, ali si sociolog, ekonomist, fizik ali organizator; vsak lahko prispeva svoj del k razvoju. In za to tudi gre. Zapiranje v okvire svoje znanosti in spraševanje, zakaj ni(smo) bolj upoštevani, v tem kontekstu izgubi svoj pomen.

SOCIOLOG V SLOVENSKI INDUSTRIJI

Branko Žerdoner

Na FSPN sem diplomiral leta 1983 na smeri sociologija. Ves čas svoje delovne kariere delujem v slovenski industriji. 23 zaporednih let sem bil član poslovodnih ekip, od tega 15 let generalni direktor ali predsednik uprave v večjih poslovnih sistemih. V obdobju 1982–1996 sem kot član uprav v večjem poslovnem sistemu pokrival področja, na katerih sem lahko izkoristil pridobljeno sociološko znanje, povezano predvsem z industrijsko sociologijo (kadrovsko področje, organizacijsko področje). Po letu 1996 sem ob vodenju podjetij nadgrajeval svoje znanje in ga v letu 2007 tudi formaliziral s pridobitvijo znanstvenega magisterija na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Trenutno delujem v srednje velikem družinskem podjetju na področju avtomobilske industrije.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Gotovo je bil začetek moje poklicne poti zelo zaznamovan s pridobljenim znanjem med študijem. Zaposlil sem se v podjetju, ki je imelo zaposlenih precej družboslovnih kadrov (sociologi, psihologi, socialni delavci), in je zato obstajala kritična masa znanja. Do slovenske osamosvojitve, ki je zahtevala korenito prestrukturiranje podjetij, sem skupaj z ožjo ekipo 12 družboslovcev (brez pravnikov) suvereno obvladoval problematiko človeških virov v najširšem smislu, in sicer v kolektivu, ki je imel 6.800 sodelavcev. Nedvoumno lahko rečem, da smo v tistem obdobju izvajali dejavnosti, ki jih danes izvajajo največji in najuspešnejši evropski gospodarski sistemi. Imeli smo razvite sisteme izbire kadrov, nagrajevanja, izobraževanja, napredovanja, usmerjali smo inovacijsko dejavnost, imeli lastno ambulanto, stanovanjsko podjetje, počitniške kapacitete, napredno organizacijsko strukturo in bili enakopraven člen v najvišjem vodstvu podjetja, ki je bilo v tistih časih in tistih pogojih na trgu pojem odličnosti.

S temi izkušnjami smo nato v letih 1991–1995 izpeljali eno najobsežnejših prestrukturiranj v Sloveniji, ko smo poslovni sistem Slovenskih železarn preoblikovali na 6 lokacijah, in sicer z 18.000 na 11.000 zaposlenih. Pri tem smo s kolegi (Albina Tušar, Gorazd Tratnik, Jožica Puhar, Rina Klinar) uporabili veliko lastnih inovacij in vse mehanizme, ki jih je takrat nudilo slovensko okolje. Bili smo pionirji uspešnega poslovnega prestrukturiranja. Šlo je za pisan nabor aktivnih in pasivnih oblik kadrovskega prestrukturiranja

ter za intenzivno obliko sodelovanja s sindikati, z nadzornimi odbori in s posamezniki, za katere smo iskali rešitve. Več kot tisočim smo pomagali najti aktivno obliko novega začetka v novih okoliščinah (samostojni podjetniki, manjša podjetja …). Že takrat smo razvili podjetniške inkubatorje, izvajali »co-working«, ustanovili invalidska podjetja. Lahko mirno zatrdim, da smo na podlagi formalnega znanja in izkušenj, ki smo si jih pridobivali, pomembno prispevali k prestrukturiranju in takrat preživetju celotne slovenske jeklarske industrije, ki je v nadaljevanju pokazala svojo odličnost in je danes med uspešnejšimi slovenskimi podjetji.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Začetek zadnje velike krize sem pričakal v industrijskem podjetju, ki je trpelo za pomanjkanjem lastniškega kapitala. Moje ocene so bile, da je v podobnem položaju vsaj 30 % vseh večjih izvozno naravnanih slovenskih podjetij. Razsežnost krize (kako globoko bo zarezala) smo v Sloveniji ocenjevali različno. Bil sem med prvimi (oktober 2008), ki je javno opozoril na posledice neukrepanja. Trdil sem, da je hitrost ukrepanja izjemnega pomena in da je treba pri predlogih preseči nekatere obstoječe formalne okvire. To sem videl kot sociolog, saj nisem obremenjen z logiko pravnega razmišljanja in logiko kratkoročnih ekonomskih koristi posameznih deležnikov. Izdelal sem predlog ukrepov za predstavnike vlade RS in vodilne bankirje, saj sem ocenil, da bo prišlo do nove oblike podržavljenja (česar nisem imel za slabo), do potrebe novega prestrukturiranja in ponovne privatizacije. Kot vidim z današnje perspektive, so bili moji predlogi ustrezni, le nekaj let prehitri in s preveč poudarka na razmišljanju o enem ključnih socioloških problemov – s številom in strukturo brezposelnih.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Industrijska sociologija je seveda tudi danes pomemben del sodobnih menedžerskih spoznanj. Kot v tehniki tudi v družboslovju nove tehnologije prinašajo nove izzive in nove rešitve. Večja prisotnost sociologije v industrijskih sistemih je povezana z majhnostjo slovenskega gospodarstva. Le dovolj veliki sistemi imajo moč, da vsa spoznanja iz podpornih funkcij (kamor človeški viri še zmeraj sodijo) instrumentalizirajo v vsakodnevni praksi. Podobno počnejo tudi manjša in srednje velika družinska podjetja, ki zaradi dolgoročnega obstoja in razvoja posvečajo ustrezno skrb razvoju človeških virov. A to počnejo marsikdaj na poenostavljen in seminarsko »priučen« način.

Vsekakor menim, da se mora del socioloških znanj združiti (ali pridružiti) z znanji iz ekonomije, organizacije in iz informatike), saj bi tako nastali profili, ki bi bili sposobni izzivom današnjega časa. Tudi v tehniki nastajajo

programi mehatronike (kombinacija strojništva in elektrotehnike) in še lahko najdemo kombinacije, ki želijo povečati delež mejnih znanj.

A zmeraj bodo formalna šolska znanja širša od vsakodnevnih zahtev, ki jih od posameznika zahteva njegova služba. Verjetno ni v tem nič narobe. Samo nobenih frustracij naj to ne povzroča in nobene motivacije posameznika naj to ne zmanjšuje. Tudi v medicini in tehniki je tako, za družboslovje pa menim, da je širina razmišljanja celo konkurenčna prednost.

SOCIOLOŠKA KARIERA V GOSPODARSTVU IN SOCIOLOŠKO DELOVANJE ZUNAJ LJUBLJANE

Jože Glazer

Na FSPN sem diplomiral leta 1974, in sicer na smeri sociologija. V svoji delovni karieri sem deloval v gospodarstvu (Talum Kidričevo na različnih delovnih mestih – od sociologa, vodje kadrovske službe do direktorja kadrovsko-splošnega sektorja in pomočnika generalnega direktorja za kadrovske, organizacijske, pravne, splošne zadeve), javni upravi (Zavod RS za zaposlovanje – generalni direktor) in na koncu še na področju visokega šolstva (tajnik FDV). Bil sem ustanovitelj Sociološkega društva Ptuj v začetku 90. let prejšnjega stoletja, predsednik Zveze kadrovskih delavcev Slovenije, član UO Svetovnega združenja javnih zavodov za zaposlovanje WAPES pa tudi UO Evropskega združenja kadrovskih menedžerjev EAPM ter med ustanovitelji povezave javnih zavodov za zaposlovanje osrednje Evrope. Bil sem tudi kandidat za župana mesta Ptuj. Od julija 2015 sem upokojen.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Sociologija ni bila moja temeljna dejavnost, vendar so mi znanja, pridobljena med študijem, pomagala, da sem svoje zelo različne naloge uspešno opravljal. Na začetku kariere sem kot eden redkih sociologov v gospodarstvu pripravljal analize za vodstvo podjetja o pomembnih družbenih procesih: fluktuacija in absentizem zaposlenih, delovna klima, način in možnosti izboljševanja komuniciranja med vodstvom in zaposlenimi, stopnja pripadnosti in identifikacije zaposlenih z vizijo, s strategijo razvoja in cilji podjetja. Drugi del kariere v gospodarstvu sem opravljal aktivnosti s kadrovskega področja. Med pomembnejšimi uspešnimi projekti, ki sem jih vodil, bi omenil: *vodenje projekta kadrovskega prestrukturiranja podjetja* ob prehodu na informatizirano proizvodnjo aluminija (število zaposlenih smo zmanjšali za tretjino, uvedli delovna mesta, ki so zahtevala višjo stopnjo znanja, in bili med prvimi v nekdanji državi, ki smo se srečali s problematiko presežnih delavcev). Uvedli smo veliko novih načinov reševanja presežnih delavcev – od strokovnega in finančnega podpiranja samozaposlovanja, organizacijske osamosvojitve posameznih vzdrževalnih delov in njihove usmeritve v iskanje dela na trgu, predčasnega upokojevanja do uvajanja novih sodelavcev. Po končanem projektu je imelo podjetje podobno kadrovsko strukturo kot primerljiva podjetja po svetu.

Drugi večji projekt je bil *projekt reorganizacije podjetja* (okrepitev strokovne in vodstvene centralizacije ter zmanjšanje vodstvenih nivojev s krepitvijo vloge srednjega menedžmenta). Poudaril pa bi tudi *razvoj različnih kadrovskih sistemov,* kot so: napredovanje (horizontalno in vertikalno), motiviranje zaposlenih, identifikacija ključnih kadrov ter sistemi njihovega usposabljanja in nagrajevanja (med redkimi podjetji, v katerih so imeli tako imenovane menedžerske pogodbe tudi za podjetje pomembni strokovnjaki).

To je bilo tudi obdobje, ko smo bili zelo *aktivni v regionalnem Sociološkem društvu Ptuj*, v katerem smo se družili diplomanti vseh smeri nekdanjega FSPN in aktivno sodelovali pri razvoju našega mesta. Bili pa smo tudi tesno povezani s Slovenskim sociološkim društvom ter s soorganizatorji uspešnega posveta slovenskih sociologov na Ptuju. Na žalost je preusmeritev SSD na akademskoteoretične teme in delovanje le v Ljubljani povzročila postopno ukinitev delovanja regionalnih društev, s tem pa tudi zmanjšanje vpliva sociologije na dogajanje zunaj Ljubljane.

Drugo tretjino svoje delovne kariere sem deloval na področju zaposlovanja in trga dela, in to ravno v obdobju, ko smo se po ustanovitvi svoje države v Sloveniji srečali z velikimi težavami brezposelnosti in njenimi socialnimi posledicami. Iz tega obdobja bi poudaril *projekt organizacijske in vsebinske prilagoditve Zavoda RS za zaposlovanje spremembam na trgu dela* – sodelovanje pri pripravi in izvajanju zakonodaje s področja zaposlovanja, oblikovanje in izvajanje vseh oblik aktivne politike zaposlovanja ter novi strokovni izzivi – pomoč brezposelnim, sodelovanje z delodajalci in *vključevanje v enoten evropski trg dela.* Zavod za zaposlovanje je bil aktivno vključen v različna svetovna in evropska profesionalna združenja s področja zaposlovanja ter prepoznan kot primerljiv javnim službam v EU. Odgovoren sem bil tudi za *prilagoditev Zavoda delovanju trga po vstopu Slovenije v EU*, kar smo izpeljali brez posebnih zapletov in se uspešno vključili v mrežo evropskih javnih zavodov za zaposlovanje. Pri tem mi je sociološko znanje omogočalo lažje razumevanje gibanj v naši družbi – spremembe v gospodarstvu, brezposelnost kot stalnica družbenega razvoja ter razumevanje vloge države in zavoda za zaposlovanje na področju zaposlovanja pa tudi vpliv družbenih gibanj na slovensko in evropsko na trgu dela.

Pri pogledu na svojo kariero lahko ugotovim, da mi je znanje, ki sem ga pridobil kot sociolog, pomagalo, da sem se lažje in hitreje vživljal v nova delovna okolja, prilagodil različnim organizacijskim kulturam ter lažje delal s sodelavci in partnerji. Seveda pa sem si moral ves čas pridobivati še veliko drugega znanja (tj. pravno, ekonomsko, finančno, organizacijsko, informacijsko in podobno znanje) pa tudi veliko veščin, ki jih pri delu v »praksi« nujno potrebuješ. Znanje, pridobljeno pri študiju sociologije, mi je omogočilo, da sem bil sposoben zadeve videti najprej celovito, sistemsko, ter

nato sprejemati in izvajati konkretne aktivnosti, ki so vodile k postavljenim ciljem, strategijam in vizijam.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Vključen sem bil tudi v lokalno politično delovanje, in sicer kot županski kandidat in kot član mestnega sveta. Na tem področju sem doživel največji razkorak med profesionalnimi pričakovanji, ki sem si jih kot družboslovec sociolog postavil, in konkretnim političnim delovanjem. Same lokalne politične odločitve so bile rezultat strankarskih lobiranj, pri katerih je bil večinoma v ospredju strankarski interes in ne interes občanov. Strokovne profesionalne osnove niso bile dovolj pomemben argument pri sprejemanju veliko odločitev. Podobno prakso opažam tudi na državni ravni, na kateri se posamezne odločitve prikazujejo kot reševanje skupno prepoznanih problemov, vendar čas vedno bolj kaže, da je šlo le za zadovoljevanje interesov posameznikov ali cehovskih skupin.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Pri ugotavljanju vpliva sociologov na družbenopolitični razvoj v Sloveniji se znajdemo pred paradoksom: kar veliko sociologov aktivno sodeluje v najpomembnejših političnih in upravnih organih ves čas od ustanovitve nove države, na drugi strani pa zaznavamo majhen vpliv socioloških spoznanj, saj med sprejetimi ukrepi prevladujejo ekonomski (predvsem finančni) argumenti. Sociologija se v naši družbi ni oblikovala v profesijo, sociologi delujejo na zelo različnih področjih in se bolj identificirajo z vsebinskim področjem, na katerem delujejo. Zato se tudi njihov vpliv in uspehi pripisujejo področjem, ki so s sociologijo le povezana.

Na manjši vpliv sociologije vpliva tudi način financiranja raziskovalnega dela, saj se raziskovalci odločajo za vsebine, za katere lahko pridobijo finančna sredstva, ne pa za teme, ki so družbenopolitično aktualne in sociologiji bližje.

Povečanje vpliva na politično odločanje in aktivno sodelovanje pri pripravi za razvoj pomembnih odločitev je eden glavnih izzivov, ki je pred sociologijo kot stroko.

PROBLEMATIKA ZAPOSLOVANJA IN VODSTVENO DELOVANJE

Samo Hribar Milič

Trenutno sem generalni direktor Gospodarske zbornice Slovenije. Na zbornici sem s presledki že od leta 1993, ko sem najprej vodil združenje za malo gospodarstvo in podjetništvo, pozneje pa postal direktor projektov in podpredsednik zbornice. V letih 2011–2015 sem bil tudi predsednik Gospodarske zbornice Slovenije. Na svoji poklicni poti sem bil v letih 2002–2003 direktor v podjetju Pristop ter generalni sekretar Združenja delodajalcev Slovenije v letih 2004–2007. V začetku devetdesetih sem bil vodja Oddelka za zaposlovanje in poklicno usmerjanje na Zavodu za zaposlovanje Slovenije. Svojo poklicno kariero sem začel v osemdesetih kot odgovorni urednik Radia Študent ter nadaljeval na Radiu Glas Ljubljane, kjer sem bil sprva novinar, potem pa pomočnik direktorja. Magistriral sem na področju sociologije.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Le manjši del svoje poklicne kariere – na začetku – sem delal kot sociolog. Ukvarjal sem se s politiko zaposlovanja in sodeloval pri vzpostavljanju programov aktivne politike zaposlovanja na prehodu iz socializma v kapitalizem. Velik izziv je bil poiskati programe in ukrepe za spopadanje z brezposelnostjo in s pomanjkanjem podjetniškega duha ter jih prenesti v naš prostor, ki do takrat ni imel niti slovenskih izrazov za aktivnosti na področju zaposlovanja. Vendar pa so me prav ti izzivi pripeljali v stik s številnimi drugimi vedami, predvsem z ekonomijo, s psihologijo, pravom, z menedžmentom, s trženjem itn., pa tudi do spoznanja, da je sociološki aparat primerno orodje predvsem za ocenjevanje razmer, za spreminjanje pa potrebuje močno mrežo sodelovanja z drugimi strokovnimi področji.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Zelo veliko pozornosti je v politikah zaposlovanja deležen koncept »flexicurity«. Že dobeseden prevod – prožna varnost – vodi ne le do napačnega razumevanja, ampak tudi do poznejšega neustreznega ukrepanja. Prožna varnost namreč ne more obstajati – ta je ali pa je ni. Lahko pa govorimo o različnih vrstah prožnosti in ena med njimi je (lahko) tudi varna, kot jo poznajo na Danskem, Nizozemskem, na Švedskem in še kje. Nerazumevanje

bistva tega nesporazuma pa še zdaleč ni le kost za glodanje med različno mislečimi sociologi, ampak predstavlja eno pomembnih slabosti slovenskega makroekonomskega okolja. Nekatere manjše spremembe v delovnopravni zakonodaji v preteklih letih so problem sicer zmanjšale, vendar pa je v zavesti, v vrednostnem sistemu, še vedno velik odpor do koncepta varne prožnosti. In tudi v družboslovnih krogih v Sloveniji prevladujejo strokovnjaki, ki ne razumejo izzivov prihodnosti, ampak prisegajo na paradigmo preteklosti, ki je bila zaznamovana s togostjo, stabilnostjo, z egalitarizmom; drznem si reči, da tudi s socialnim inženiringom. Delo in delovno mesto bosta stabilna le, če bo njun produkt konkurenčen, če bodo nosilci kompetentni in če bodo zmožni sprejemati spremembe.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Marsikaj, najbolj pa sociologija sama. Bolj se mora povezovati z drugimi strokami – od psihologije do prava, saj kompleksnosti družbenih odnosov ni mogoče spreminjati ali popravljati samo z enim orodjem. Podobno napako vidim tudi pri drugih vedah, predvsem pri ekonomiji, ki zaznamuje moje zdajšnje profesionalno delovanje. Prav je, da razvijamo vrhunske strokovnjake, poleg sociologov in ekonomistov tudi vse druge, ampak razviti moramo tudi sposobnosti za sodelovanje z drugačnimi vedenji in usmeritvami. Izziv vsaj za dopolnitev študijskega programa, če ne celo za njegovo radikalnejšo prenovo?

MARIBORSKO GOSPODARSTVO V KRIZI IN KADROVSKI MENEDŽMENT

Dragica Kšela

Po diplomi iz sociologije na FSPN leta 1976 sem se zaposlila na raziskovalnem Centru za razvoj samoupravljanja pri ZSS, v katerem sem sodelovala v empiričnih socioloških raziskavah. Večji del poklicne kariere sem delala v gospodarstvu, najprej kot vodja splošnega kadrovskega sektorja v enem največjih mariborskih industrijskih podjetij z okoli 3.500 zaposlenimi, nato pa kot članica uprave največjega trgovskega podjetja v Mariboru z 2.500 zaposlenimi. Zaposlena sem bila tudi na ZRSZ – prvič kot vodja sektorja za zaposlovanje v mariborski enoti zavoda, pozneje v kadrovski službi zavoda, v kateri sem vodila projekt uvedbe celovitega kadrovsko-informacijskega sistema. Sodelovala sem pri delu mariborskega društva kadrovskih delavcev, ki sem ga tri mandatna obdobja tudi vodila. Vključena sem bila tudi v delo Zveze društev kadrovskih delavcev Slovenije in Slovenskega sociološkega društva, v katerem sem delovala v sekciji sociologov v združenem delu. Po upokojitvi delujem zlasti kot članica humanitarnega društva Soroptimist International Maribor.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Kot raziskovalka sem sodelovala v več raziskovalnih projektih (o izobraževanju v gospodarstvu, skupinski dinamiki v podjetjih in o vpetosti podjetij v lokalna okolja), za kar sem na fakulteti pridobila ustrezno znanje. Rezultati raziskav so publicirani v izdajah Centra za razvoj samoupravljanja pri ZSS.

Pri ravnanju z ljudmi pri delu v velikem gospodarskem sistemu v kriznih časih mi je zelo koristilo znanje, pridobljeno na fakulteti. Ker je podjetje, ki je že občutilo posledice gospodarske in politične krize v takratni Jugoslaviji, za preživetje moralo povečevati obseg proizvodnje in izvoza, ob tem pa ni smelo na novo zaposlovati in povečati stroškov dela, smo s sodelavci skupaj zasnovali in izvedli ukrepe za racionalno organizacijo, prekvalifikacijo in za prezaposlitev kadrov. Z uvedbo stimulativnega nagrajevanja smo povečali produktivnost dela, zmanjšali število bolniških odsotnosti in povečali kakovost. Žal se zaradi racionalizacije in intenzivnejšega dela standard delavcev ni bistveno povečal, saj je plače spodjedala čedalje večja inflacija, ki je rasla hitreje od plač. V tistem času smo pristojnim predstavili več predlogov za razbremenitev in oživitev industrijskih podjetij ter velikih izvoznikov, vendar pravih odzivov ni bilo.

Po tranziciji sem delala v velikem trgovskem podjetju, ki se mu je obseg poslovanja iz meseca v mesec zmanjševal, saj so njegovi poslovni partnerji iz Maribora in Slovenije zaradi kriznih razmer drug za drugim propadali. Zato je podjetje moralo zmanjšati število zaposlenih. Najprej smo število zaposlenih zmanjšali z mehkimi metodami, ko možnosti za to ni bilo več, pa smo med prvimi v Sloveniji pripravili celovit program reševanja problemov trajno presežnih delavcev, za kar je bilo potrebnega veliko sociološkega znanja. V sodelovanju s sindikati smo še pred pripravo programa uspeli oblikovali merila za opredelitev presežnih delavcev. Zaradi poglabljanja krize je bilo podjetje prisiljeno v nekaj letih izpeljati celoten postopek odpuščanja trajno presežnih delavcev petkrat, kar je bilo stresno za zaposlene (še zlasti odpuščene) in tudi za kadrovski sektor v celoti. V petih krogih odpuščanja presežnih delavcev je podjetje odpustilo skoraj dve tretjini sodelavcev. Zaradi transparentnega in strokovnega dela nam je ves čas tega procesa uspelo ohraniti socialni dialog s sindikati in z zaposlenimi, brez česar zdravega jedra podjetja ne bi mogli rešiti.

V času, ko sem delala na zavodu za zaposlovanje kot vodja službe za zaposlovanje v Mariboru, smo spremenili metode dela in s tem odnos zavoda do brezposelnih oseb in podjetij. Metode dela smo še posebej prilagodili potrebam podjetij in delodajalcev na splošno, saj sem njihove probleme dobro poznala.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V raziskovalnem Centru za razvoj samoupravljanja v Ljubljani sem dala pobudo, da bi ustanovili in razvili enoto v Mariboru, kjer je bila raziskovalna dejavnost na sociološkem področju zelo deficitarna, kar se je odražalo tudi v družbenih načrtih v mestu, v katerih so prevladovali tehnicistični in še zlasti ekonomistični vidiki. Pobuda je bila sprejeta, vendar zaradi krize za njeno uresničitev ni bilo nikoli dovolj sredstev. Pozneje je v delovanje centra usodno posegla politika, ker so bili rezultati nekaterih raziskav v nasprotju z njenimi željami. Tako je bilo v Mariboru v času krize in tranzicije žal ves čas čutiti odsotnost sociološkega raziskovanja in analiziranja družbenih sprememb. Primanjkljaj na tem področju smo kadrovski delavci poskušali nekako zapolniti z razpravami na sejah društva kadrovskih delavcev.

Kar se tiče dela v gospodarstvu, pa je bil v kriznih časih največji problem, da so podjetja poleg pomanjkanja sredstev za tehnološko in programsko prenovo pestili tudi neurejeni industrijski odnosi, preživele metode vodenja in premalo usposobljen srednji menedžment, ki je na vse načine ščitil svoje privilegije in se upiral spremembam. V takih okoliščinah je bilo uvajanje sprememb na osnovi socioloških znanj in spoznanj izjemno težavno, saj so spremembe povzročale konflikte, ki so se jim vodilni menedžerji izogibali,

ker so želeli ostati všečni vsem. Na splošno so tudi vodilni menedžerji in politiki v podjetjih razen redkih izjem imeli premalo sociološkega znanja, da bi se zavedali, kako nujno je za prestrukturiranje in modernizacijo podjetja spreminjati tudi zavest ljudi in odnose med njimi. Če bi vodilni menedžerji pokazali več zavzetosti za uvajanje socioloških spoznanj in znanj v prakso, bi bili rezultati na tem področju lahko znatno večji.

Ravnanje z ljudmi pri delu v kriznih časih in razmerah je zahtevalo veliko več kot sociološko znanje. Za ravnanje in na splošno sodelovanje z nezadovoljnimi, razočaranimi in marsikdaj jeznimi delavci smo kadrovski menedžerji morali poleg znanja pokazati tudi veliko mero sočutja in razumevanja ter sposobnost empatije. Zato ni čudno, da so v času krize, ko je bilo treba odpuščati trajno presežne delavke in delavce, skoraj v vseh mariborskih industrijskih podjetij funkcijo kadrovskih menedžerjev opravljale ženske, medtem ko so bili pred krizo, ko so podjetja na novo zaposlovala delavce, v teh istih podjetjih kadrovski menedžerji v glavnem moški.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na FSPN sem pridobila ustrezno znanje za samostojno empirično raziskovanje pa tudi za delo v gospodarstvu, čeprav sem za uvajanje socioloških spoznanj v gospodarsko prakso potrebovala tudi znanja in veščine z drugih področij, ki smo se jih med študijem le dotaknili. Zlasti imam v mislih psihologijo, komuniciranje, delovno pravo in varstvo pri delu z elementi zdravstvenega varstva. Predvsem pa bi bilo dobro, če bi del študijskega procesa potekal prek diskusij in polemik s pogledi, ki ne zaznajo sociološke dimenzije razvojnih problemov. Bistveno pa je, da smo se diplomanti sociologije na fakulteti naučili samostojnega študija, mišljenja in analiziranja družbenih odnosov in problemov, zato smo se lahko na mejnih področjih skladno s potrebami v gospodarstvu sami izpopolnjevali, saj fakulteta ne more izobraževati za konkretna delovna mesta v gospodarstvu.

RAZISKOVANJE, (SAMO)UPRAVLJANJE IN DELO Z LJUDMI V ŽELEZARNI JESENICE

Albina Tušar

Sem diplomirana sociologinja (med prvimi v Sloveniji), zdaj že 19 let upokojena. Skoraj vsa moja delovna kariera je bila v železarstvu, kjer sem začela kot industrijska sociologinja, nato nadaljevala kot vodja Centra za proučevanje samoupravljanja in informiranje, vodja delovne skupnosti za kadre, članica poslovodnega odbora za kadre, informiranje in nagrajevanje, ob koncu na Slovenskih železarnah v Ljubljani usklajevala problematiko presežnih delavcev. Vseskozi sem bila aktivna tudi v politiki: bila sem vodja republiškega odbora za informiranje pri SZDL, sekretarka občinskega komiteja ZKS na Jesenicah, članica ZKJ.

1. **Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?**

2. **Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?**

Sociološka znanja, ki sem jih usvojila na fakulteti, sem v ugodnih družbenih razmerah po svoji oceni uspela uporabiti in obogatiti v praksi. S tem želim povedati, da tudi na periferiji – čeprav stran od centrov moči – lahko živijo in se razvijajo ideje oziroma se teorije preizkušajo v praksi.

Časovna distanca pri opisovanju več desetletij oddaljenih dogodkov lahko pomeni manjšo kritičnost in vpliv aktualnega dogajanja, vedno pa je prisotno individualistično gledanje. Zato je tudi moj prispevek treba obravnavati s temi omejitvami. V prispevku želim prikazati tiste vidike, ki so bili specifični za moje delovanje v železarni na Jesenicah in širše, ker praktičnih izkušenj drugje v industriji oziroma gospodarstvu skoraj ni bilo. Majhno število diplomantov po letu 1965 pa je bilo vzrok za nepoznavanje področja.

Moja prvotna vključitev v tim psihologov je z mojimi znanji razširila njihov do takrat individualističen pristop k raziskovalni dejavnosti družbenih pojavov (fluktuacija, nagrajevanje, vključevanje priseljenih delavcev na različna področja delovanja), ki so bili v železarni kot konglomeratu domačih in priseljenih delavcev izjemno aktualni in zahtevni hkrati.

Kot pomembno za afirmacijo sociologije ocenjujem dejstvo, da smo z ugotovitvami in s predlogi redno seznanjali vodstvene in samoupravne organe ter da je bila tako naša stroka sprejeta kot nujna spremljevalka metalurški, čeprav ne na povsem enakovredni ravni.

Postopno smo oblikovali samostojno službo – Center za proučevanje samoupravljanja in informiranje –, v katero smo vključili organizacijo za delovanje samoupravnih organov in glasilo Železar, ki je že imelo dolgo tradicijo. Pri ustanavljanju tega centra smo se povezovali s sociologi in psihologi v organizacijah, v katerih so že imeli podobne zametke, ter svoje izkušnje posredovali drugim z obiski, s predavanji in z različnimi gradivi.

Pri uvajanju zakona o združenem delu v prakso se je izoblikovala ideja o samoupravnih delovnih skupinah, s katerimi smo dosegli, da so novosti prišle do vsakega delavca v tovarni, da je bilo komuniciranje obojesmerno, zavore za izražanje mnenj so bile v skupini manjše, mnenja so se usklajevala in za uveljavljanje ideje o samoupravljanju so bila izjemno koristna. Izvedli smo vrsto raziskav o njihovem delovanju, jih popularizirani in marsikje so sledili našim izkustvom.

Vpliv politike na dogajanje v organizaciji v tem obdobju ni bil zanemarljiv; vse strateške odločitve so bile sprejete v soglasju z družbeno-političnimi organizacijami, naša mnenja so se nemalokrat slišala in upoštevala tudi na republiški, predvsem pa na občinski ravni.

Predlog, da vodim republiški odbor za informiranje pri SZDL in pozneje občinski komite ZK na Jesenicah, je na nek način tudi odraz te povezave med politiko in gospodarstvom.

Pogosti strokovni stiki s sociologi v gospodarstvu, fakulteto, sociološkim društvom, šolo za vodstvene kadre na Brdu in z izobraževalnimi ustanovami, so dokaz za povezavo teorije in prakse v tistem obdobju. Tudi predavanja samoupravljanje s temelji marksizma sem dejansko prepletala s primeri iz neposrednega delovnega in življenjskega okolja ter tako dijakom na sprejemljivejši način prikazala sicer – po njihovem mnenju – precej dolgočasno snov.

Ne bi smela izpustiti niti zelo močne strokovne povezave v okviru Slovenskih železarn, ki se je nadaljevala v prehodnem obdobju nastajanja delniških družb. Za pestro populacijsko strukturo, kakršna je bila značilna na Jesenicah, smo na precej neboleč način uspeli za presežne delavce zagotoviti prestrukturiranje, odpravnine, upokojitve. Zato Jesenice po letu 1992 niso izstopale z negativno problematiko, ki se je pojavljala v marsikaterem drugem okolju.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Posebnih ovir pri svojem delovanju nisem zasledila, ker so bile takratne družbene razmere precej ugodne za uveljavljanje socioloških spoznanj. V novejšem času so se po mojem mnenju (dopuščam preslabo spremljanje) uveljavili predvsem posamezniki na nekaterih socioloških področjih, medtem ko je stroka kot celota potisnjena v ozadje.

KADROVSKO-ORGANIZACIJSKE IN VODSTVENE IZKUŠNJE

Vladimir Mišo Čeplak

Po končanem študiju na FSPN (sociologija – kadrovsko-organizacijska smer in novinarstvo) sem svojo karierno pot začel v Alpini, Žiri, kjer sem bil po nekajletnem vodenju kadrovske službe tudi član najožjega vodstva podjetja za področje kadrovsko-organizacijskega sektorja. Največji del karierne poti pa sem del ekipe Zavarovalnice Triglav, v kateri sem leta 1995 začel kot vodja prodaje osebnih zavarovanj in posledično več let deloval na prodajnem področju. Od leta 2004 do leta 2011 sem opravljal naloge člana uprave zavarovalnice in bil tudi predsednik uprave; od leta 2012 sem bil pomočnik oz. pooblaščenec uprave v tujini in prokurist v odvisni družbi v Beogradu, zdaj pa v odvisni družbi v Zagrebu. V letih 1996–1998 sem svoje izobrazbo in znanje dopolnil z magisterijem na Ekonomski fakulteti v Ljubljani.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Med mojim zdaj že blizu 35-letnim delovanjem oz. službovanjem je seveda kar nekaj področij, na katerih sem lahko uporabil svoje osebne značilnosti ter znanja in izkušnje. Imam občutek, da mi je nekako »dano«, da se pogosto znajdem v vlogi neke vrste mediatorja, usklajevalca interesov, blažilca napetosti itn. Že v Alpini sem več let kot vodja splošnoorganizacijskega sektorja usklajeval sodelovanje med vodstvom in zaposlenimi (s svetom delavcev in sindikati). To vlogo sem nato več let uspešno udejanjal tudi v Zavarovalnici Triglav kot član uprave – delavski direktor. Ker sem vzporedno pokrival tudi področje prodaje, je bilo usklajevanje obeh segmentov izjemno zahtevno. Na eni strani je bilo treba od ljudi zahtevati zelo konkretne rezultate, na drugi strani pa uveljavljati delavske pravice. Deloval sem torej z različnimi skupinami ljudi – z zavarovalnimi zastopniki, internimi zaposleni, z vodstvom podjetja. Pri tem je šlo za preplet različnih interesov in za uspešen skupni cilj je bilo treba poznati vse, torej poznavanje delovanja, psihologije, skupinske dinamike, reševanje konfliktov, tehnike pogajanj itn. To so bila tista delovanja, ki bi jih lahko poudaril kot najpomembnejša in s pomočjo katerih sem uspeval usklajevati različne interese skupin in posameznikov.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Za doseganje uspešnih poslovnih izidov je ključna vloga vodij. Ko sem prevzel položaj pomočnika predsednika uprave, sem se prav posebej lotil izzivov

vodenja znotraj podjetja in izdelave modela uspešnega vodje. Pri tem sem obdeloval več vlog vodje: kot komunikator, reševalec konfliktov, motivator, kot obvladovalec sprememb itn. Začel sem razgovore s posameznimi vodji in potencialnimi vodji, prav tako pa sem vsem vodjem sporočil, da sem jim pripravljen pomagati pri njihovem razvoju in »učenju« vodenja. A izkazalo se je, da je interes za pomoč sorazmerno majhen. Spraševal sem se, zakaj, saj bi sam v obdobju, ko sem postal vodja, zelo potreboval koristne nasvete na tem področju. Ugotovil sem, da se ljudje bojimo priznati, da potrebujemo dodatna znanja tudi za vodenje. Večina vodij je namreč menila, da če bodo prosili za pomoč, bi bil to lahko znak, da niso dobri vodje, zato bi bili lahko posledično ogroženi na svojem položaju. Vem, da se tej problematiki v naši družbi zdaj posveča veliko več pozornosti in da se bo tudi to moje sociološko spoznanje v prihodnosti pokazalo kot uspešno in učinkovito.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Imam občutek, da je v slovenski družbi kot celoti največja ovira za uveljavljanje socioloških spoznanj v praksi predvsem usmerjenost v kratkoročno logiko ustvarjanja poslovnega uspeha. Preveč je samo kratkoročnega »cost cutting« razmišljanja. Premalo pa se gleda dolgoročno, in to na razvoj ljudi, ustvarjanje dobrih odnosov v kolektivu, grajenje karierne poti posameznikov, na oblikovanje sistema napredovanja, namestništva, pravega ciljnega vodenja in letnih razgovorov z zaposlenimi itn. Vedno, kadar je globalna družba v finančni oz. gospodarski krizi, »ni sredstev« za sociološko, psihološko, filozofsko, pedagoško delovanje. A na dolgi rok so posledice tega še kako vidne.

VARNOST, TURIZEM IN DELOVANJE GOSPODARSKIH ORGANIZACIJ

Milan Ambrož

Sem redni profesor za področje sociologije in sem delal na različnih področjih:

- strokovno na področju kriminalistike na Sekretariatu za notranje zadeve ter na varnostnem in obrambnem področju na Sekretariatu za zunanje zadeve, na občini Ljubljana Center in v Savi Kranj;
- izobraževalno in svetovalno na področju razvoja človeških potencialov (Izobraževalni center Sava Kranj, Svetovalno podjetje Institut za samorazvoj, d. o. o.);
- pedagoško kot visokošolski učitelj (Visoka šola za turizem Portorož, Fakulteta za organizacijske študije Novo mesto, Alma Mater Europea – Evropski center Maribor).

Moje strokovno delo je bilo povezano z obrambnimi in predvsem z varnostnimi zadevami, z razvojem človeških potencialov in turizma ter v mejah tega področja s preučevanjem odnosov med turisti in lokalnimi prebivalci. Moja kariera se je odvijala na različnih področjih, na katerih sem deloval strokovno, vodstveno in raziskovalno.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Največ uspeha pri prenosu svojih strokovnih spoznanj sem imel na področju varnosti v zasebnem sektorju, ko sem upravljal vodstveno funkcijo. Na občini Ljubljana Center sem vodil projekt civilne zaščite v okviru integralnega vseslovenskega projekta »NNNP 82« ter oblikoval sistem civilne zaščite in varovanja ob naravnih nesrečah. V zasebnem sektorju, v Savi Kranj, sem razvil varnostni sistem, ki je bistveno izboljšal varnostne razmere na področju fizične in tehnične varnosti delovnih in poslovnih procesov, na področju varstva pri delu in predvsem na področju požarnega varstva v organizaciji. Delovanje varnostnega sistema smo preizkusili na vaji civilne zaščite »Vareko 87«, na kateri je sodelovala tudi helikopterska enota NZ. Nastal je učni film, ki smo ga uporabljali za usposabljanje vseh gasilcev in varnostnikov v prvem programu usposabljanja na področju varnosti in zaščite v Jugoslaviji. Pri načrtovanju varnostnega sistema sem izhajal iz lastnih raziskav na področju varnosti in iz konceptov, ki sem jih preučeval v ZDA na velikih športnih prireditvah: na svetovnem kolesarskem prvenstvu v Veliki Britaniji (1982), mediteranskih igrah v Maroku (1982), svetovnem kolesarskem

prvenstvu v Švici (1983), Colorado Cycling Touru (1984) in na olimpijskih igrah v Los Angelesu (1984).

Drugo področje, za katero menim, da sem uspešno prenašal strokovna znanja, je bilo področje svetovanja v organizacijah s področja gospodarstva (1994–1999). Na področju vodenja sem razvil program usposabljanja za vodje proizvodnih in storitvenih oddelkov, to je »Akademijo vodenja«. Akademijo so uspešno končali vodje iz 30 organizacij v Sloveniji. Udeleženci programa usposabljanja so uspešno vodili spremembe v organiziranosti delovnih procesov v večjih organizacijah v Sloveniji (Perutnina Ptuj, slovenjegraški Prevent, Kolektor Idrija in v drugih organizacijah).

Pri prenosu znanj sem bil uspešen tudi pri razvoju kakovosti visokošolskega izobraževanja na Visoki šoli za turizem v Portorožu, in sicer v času, ko sem bil član Komisije za kakovost visokega šolstva (2003). Pripravil sem izhodišča za vključitev visoke šole v Univerzo na Primorskem in osnove za razvoj visoke šole v fakulteto. V letih 2009–2011 sem aktivno sodeloval pri oblikovanju programa in konstituiranja Fakultete za turizem v Brežicah, ki je postala članica Univerze v Mariboru.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Veliko energije sem vložil v razvoj konceptov in raziskovanje moderne organiziranosti, predvsem gospodarskih organizacij in tudi organizacij v javnem sektorju. Pri tem sem izhajal iz koncepta, ki sem ga razvil v svoji magistrski in doktorski nalogi. Posebno pozornost sem posvetil načinu organiziranosti, ki spodbuja nenehno izboljševanje in prenavljanje poslovnih in delovnih procesov, ki krepi tekmovalno sposobnost organizacije ter uspešno zadovoljuje pričakovanja in potrebe potrošnikov. Na to temo sem izpeljal vrsto projektov (1994–2005), ki so izboljšali učinkovitost poslovanja, niso pa bistveno prispevali k inovacijski sposobnosti organizacij. Vodstva organizacij so ohranjala klasično organiziranost, ki je temeljila na močni usmerjenosti v produktivnost. Posledice takega delovanja so se kazale v obliki tekmovalne nesposobnosti, in to predvsem med intenzivnim odpiranjem v globalno okolje.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Menim, da lahko vzroke za nepripravljenost iščemo pri spreminjanju organiziranosti organizacij, v pomanjkanju vodstvenih izkušenj tistih, ki so vodili organizacije med intenzivnim odpiranjem v globalno in mednarodno okolje, in v prepričanju, da je organizacijska kultura, ki temelji na preteklih uspešnih načinih poslovnega delovanja v poslovnem okolju, še vedno uspešen vzorec delovanja v globalnem okolju, ki se hitro spreminja.

Uspešnejši sem bil pri prenosu strokovnih spoznanj v večjih gospodarskih organizacijah, katerih vodstva so razumela potrebo po nenehnem izboljševanju ter prenovi poslovnih in delovnih procesov (Kolektor Idrija, Perutnina Ptuj, organizacije v sistemu Iskra). Težavo vidim predvsem v tem, da so organizacije, ki izkazujejo nizko pripravljenost za nenehno prenovo, pod močnim vplivom lastnikov in tudi vodstev, katerih edini cilj je produktivnost. Taka usmeritev ne ustvarja dovolj socialnega kapitala, ki bi podprl spremembe k razvoju inovacijske kulture v organizaciji. Nosilci sprememb v takih organizacijah so ljudje na najbolj izpostavljenih mestih, ki v nenehnem stiku z okoljem delujejo inovativno, a so hkrati tisti, ki jih vodstva izključujejo iz procesov sprememb ali jih ob različnih reorganizacijah celo odpuščajo.

SOCIALNO VARSTVO, ZDRAVSTVO IN POLITIKA

Prispevki razkrivajo močno akcijsko prisotnost zlasti več avtoric – žensk, ki so opravljale tudi vodilne vloge v politiki. Po eni strani izkazujejo veliko pridobljenih izkušenj v interdisciplinarnem sodelovanju z akterji drugih poklicev ter v reševanju specifične problematike nemočnih in ranljivih skupin prebivalcev. Iz tega izhaja tudi poudarjena posebna vrednotna usmerjenost avtoric in avtorjev (enakost, sodelovanje, pravičnost …). Hkrati pa retrospektiva razkriva tudi zamujene priložnosti, ker v Slovenji nismo že zgodaj uveljavili tako pomembnega subdisciplinarnega področja, kot je sociologija zdravstva. To je tudi kritika matične fakultete – FDV.

ISKANJE RAVNOTEŽJA MED SVOBODO IN VARNOSTJO V PRAKSI

Ivan Svetlik

Sem profesor za kadrovsko in socialno področje; večino svoje akademske kariere sem izpolnil na zdajšnji Fakulteti za družbene vede, na kateri sem tudi diplomiral in doktoriral na področju sociologije. Vmes sem bil v letih 1988–1991 raziskovalec na Inštitutu za sociologijo in filozofijo, od leta 2005 do leta 2008 prorektor Univerze v Ljubljani, od leta 2008 do leta 2012 minister za delo družino in socialne zadeve v Vladi Republike Slovenije in od leta 2013 naprej rektor Univerze v Ljubljani.

1. **Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?**

2. **Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?**

Področje mojega delovanja je netipično oziroma za sociologijo mejno. Sprehodil sem se skozi problematiko zaposlovanja in izobraževanja na makropodročju delovanja države in na mezzopodročju delovanja organizacij. Na prvem se sociološki koncepti družbene diferenciacije in mobilnosti prepletajo z ekonomskimi koncepti trga delovne sile, človeškega in intelektualnega kapitala, na drugem pa se poleg tega prepletejo koncepti organizacijske strukture in funkcij z bolj psihološko obarvanimi koncepti mišljenja in vedenja posameznikov. Temu bi moral dodati še področje kakovosti življenja in socialne politike.

Tako širok nabor tem me ni privedel do kakih pomembnih temeljnih spoznanj. Sem pa v svojih raziskavah in objavah izdatno dokumentiral specifike slovenskega prostora v primerjavi z evropskim in s svetovnim ter v slovenski prostor prenašal spoznanja iz svetovne zakladnice znanja. Na tej podlagi sem imel priložnost nekatera spoznanja prenašati tudi v konkretna družbena okolja. Odzivi na prizadevanja za njihovo implementacijo pa vsekakor niso bili in niso enopomenski.

Naj začnem s področjem zaposlovanja, na katerem sem skupaj s sodelavci skupine, ki jo je vodil prof. Veljko Rus, začel kritično obravnavo modela dogovorne ekonomije in predlagal vrnitev h konceptu trga delovne sile. Ob predstavitvi tega predloga sem sredi 80. let preteklega stoletja doživel vsesplošno zgražanje na posvetu Društva ekonomistov ljubljanske regije. V tem času sem končal doktorat in ga objavil v knjigi Brezposelnost in politika

zaposlovanja (1985). Spoznanja iz njega pa so bila široko uporabljena v obdobju tranzicije v začetku 90. let, ko smo tesno sodelovali s takratnim ministrstvom za delo, ki ga je vodila Jožica Puhar. V sodelovanju z njo smo začeli oblikovanje programov in ukrepov politike zaposlovanja, ki je terjal velik porast brezposelnosti v začetku tranzicije. Po zgledu evropske agencije Eurostat smo vzpostavili projekt Anketa o kadrovskem potencialu, katerega rezultati so služili ministrom slovenske vlade za predstavljanje razmer na področju zaposlovanja v Sloveniji ter za primerjave in pogajanja v mednarodnem prostoru. Takratni Zavod za statistiko kar nekaj časa ni želel prevzeti tega projekta in je šele skozenj spoznal nujnost, da tudi Slovenija – podobno kot druge evropske države – dobi svoj 'Labour Force Survey'.

Drugo je področje socialne politike in kakovosti življenja, na katerem smo izvajali temeljni raziskovalni projekt z istim imenom in pri mednarodni založbi Avebury objavili knjigo Social Policy in Slovenia, ki sem jo tudi uredil (1992). Šlo je za spremljanje dogajanja na socialnem področju ob prehodu v tržno gospodarstvo in politično demokracijo. Vseskozi se je postavljalo in se še postavlja vprašanje temeljnega razmerja med svobodo in varnostjo. Srečujemo se z utopičnim pričakovanjem visoke stopnje svobode posameznika, ki pa bi ohranjal sistemsko zagotovljeno varnost ob minimalnih osebnih tveganjih. Srečujemo se z zahtevo po svobodi podjetništva brez prevzemanja odgovornosti podjetnikov do zaposlenih in do zaupanega jim ali prisvojenega kapitala ob pričakovanjih, da bo tveganja podjetnikov prevzela država s svojimi socialnimi skladi in slabo banko. Eno izmed sintez raziskovalnih spoznanj te problematike je raziskovalna skupina, ki sem jo vodil, objavila v knjigi HRM's Contribution to Hard Work, ki sva jo uredila z B. Iličem (2006). V njej smo napovedali težave v slovenskem gospodarstvu zaradi povečevanja intenzivnosti dela in zanemarjanja vlaganj v znanje in nove tehnologije. V iskanje ravnotežja med svobodo in varnostjo sem se vključil tudi kot minister za delo, družino in socialne zadeve v letih 2008–2012. Ne bi mogel trditi, da smo v tem obdobju razrešili katero izmed temeljnih dilem. Prej nasprotno. Ob vztrajanju sindikatov, da mora vsa tveganja prevzemati država, in hkratnem zavračanju strukturnih sprememb je bil edini izhod v pospešitvi procesa zaostritve krize, ki se je iztekel v spremembo ustave in omejitev možnosti blokade strukturnih reform z referendumi.

Tretje področje, ki mi je blizu od dodiplomskega študija naprej, je kadrovsko in izobraževalno, poimenovano tudi menedžment človeških virov, kakor sva s sourednico N. Zupan dala naslov zadnji izdaji knjige na to temo (2009). Na tem področju sem največ pedagoško deloval in vesel sem, ko srečam svoje študente in diplomante, ki so se uveljavili na tem področju v najrazličnejših vlogah: kot raziskovalci, podjetniki, menedžerji in strokovni delavci. Vesel sem njihovih pohval in dosežkov pa tudi pripomb na to, česa jim fakulteta ni dala v zadostni meri. Naše skupno veselje je, da se v mednarodnih

primerjalnih raziskavah kadrovska dejavnost v slovenskih organizacijah kaže kot strateško zelo pomembna, naše skupno razočaranje pa, da to velja bolj za deklarativno kot stvarno raven in da so dejanski pomen kadrov in njihove vloge v razvoju organizacij nenehno spodrivali drugi scenariji vrhnjega menedžmenta, predvsem scenariji privatizacije.

Na makroravni je eno temeljnih empiričnih spoznanj, da položaj posameznika in družbenih skupin izdatno določa stopnja izobrazbe. Od tod tudi sklepanje, da je za razvoj posameznikov, njihov družbeni položaj in tudi za razvoj gospodarstva in celotne družbe vlaganje v znanje ključno. To me je motiviralo k prevzemu vlog predsedovanja svetom za visoko šolstvo, kurikularno prenovo ter za poklicno in strokovno izobraževanje pa tudi za vodenje univerze. Gre za začetek akreditacijskih postopkov v visokem šolstvu, prehod iz snovnega k ciljnemu načrtovanju izobraževalnih programov, ki računa z večjo avtonomijo učiteljev, medpredmetno povezovanje in problemsko osredinjenost učnega procesa, internacionalizacijo in za oblikovanje posthumboldtovskega modela univerze, kateremu se poleg raziskovanja in izobraževanja dodaja tretji steber, to je prenos znanja. Na tem področju je glavno razočaranje, da politika v Sloveniji ne glede na barvo nosi s seboj močne primesi antiintelektualizma in zato znanju niti ne da možnosti, da bi nacionalni in državni skupnosti odprlo nove razvojne možnosti.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Pri iskanju odgovorov na to vprašanje je treba začeti pri lastni zamejenosti. Gotovo bi bil uspešnejši, če bi v večji meri vzpostavljal in izkoriščal mednarodne povezave. Poleg tega je za implementacijo družboslovnih spoznanj izjemno pomemben vpogled v detajle posameznih družbenih okolij; kabinetno raziskovanje ima namreč omejen domet. Če bi ponavljal vajo, bi poleg empiričnega raziskovanja dal večji poudarek stikom s praktiki in tudi skupnemu naslavljanju problemov z njimi. Navedeno lahko do določene mere premosti težave, ki jih povzroča kompleksnost družbe in njenih institucij. Ta namreč otežuje posploševanja, predvidevanja in načrtovanja, zato zmanjšuje prepričljivost predlaganih rešitev.

K temu moramo dodati, da so predmet preučevanja in spreminjanja ljudje, njihovo vedenje in osebne izkušnje. Zato je računati na hitre, velike in uspešne družbene premike nerealno. Vsak je namreč eksistenčno odvisen od prepričanja, da ve, kaj je zanj in njegovo okolico najboljše; to poskuša tudi uveljaviti. Vseh državljanov pa ni mogoče družboslovno izobraziti niti do omejene stopnje, do katere družboslovno znanje sega. Na tem namreč temelji tudi eno temeljnih nasprotij, ki blokira družbene spremembe. Po eni strani bi pri odločanju kazalo slediti strokovnim premisam, čeprav temeljijo na omejenem znanju. Po drugi strani pa si po načelu demokratičnega

odločanja, ki navadno sledi merjenju moči med interesnimi skupinami, odločevalci prisvajajo zadnjo besedo in mirno preglasijo strokovno utemeljene predloge. Kjer demokracija sega predaleč in začnejo javni mediji in ulica odločati o strokovno zapletenih vprašanjih, je lahko razvojna cena, ki jo plačajo ti isti posamezniki, zelo visoka. V Sloveniji se zdi to resen problem. Primer tega je z referendumom zavrnjena pokojninska reforma leta 2011. To bomo morali zdaj po korakih uvesti v še ostrejši obliki, kot je bila predlagana takrat. Poleg tega pa zaradi takratne zavrnitve Slovenija plačuje letno več sto milijonov višje obresti za mednarodna posojila. Davke in prispevke za ta plačila pa žal v največji meri dajejo prav tisti posamezniki, ki so glasovali proti. Skratka, družboslovju ne uspe preprečiti, da bi bili ljudje žrtve svoje lastne nevednosti.

Pomembna in pogosto nepremostljiva ovira za uveljavljanje sociioloških spoznanj je kultura. Prav pri prizadevanjih za uveljavljanje družbenih sprememb se potrjuje, da ima pripisovanje nepojasnjene variance v družboslovnih raziskavah kulturnemu dejavniku svojo realno težo. Vrednote kot temeljni gradnik kulture, so globoko zasidrane v socializacijskih vzorcih posameznikov in skupin. Zato vsaka sprememba, ki jih ne potrjuje ali jih celo ruši, naleti na odpor. V okolju, v katerem prevladuje vrednota partikularizma, so ljudje prepričani, da so univerzalne zakonske in druge družbene norme njim vsiljene od zunaj. Zato se ukvarjajo z vprašanjem, kako jih obiti in prilagoditi svojemu specifičnemu položaju. Tako okolje je v temelju koruptivno in nedovzetno tudi za uveljavljanje znanstvenih spoznanj. Zato je celo veliko družboslovcev na začetku tranzicije verjelo ali še verjame, da je mogoč kapitalizem brez kapitalistov, da bo novi red ohranjal varnost in enakost in da ne bo prenašal tveganj na posameznike ter da ne bo povečeval socialnih razlik.

Globoko zasidrana vrednota varnosti deluje proti sprejemanju tveganj, ki jih prinašajo družbene spremembe. Prav tako deluje proti podjetništvu, ki v svojem jedru pomeni sprejemanje tveganj. Če k temu dodamo prav tako ukoreninjeno vrednoto enakosti, lahko razumemo, zakaj težko sprejemamo nagrajevanje dosežkov na katerem koli področju, vključno podjetniškem in znanstvenem. Zato je politika rezervirana do vzpostavljanja mehanizmov spodbujanja nadpovprečnosti in elit, vključno znanstvenih. Zato je razvoj pri nas počasnejši, kot bi ga lahko zagotavljali naši človeški viri.

PRISPEVKI NA PODROČJU SOCIOLOŠKEGA RAZISKOVANJA SOCIALNE POLITIKE

Zinka Kolarič

Glavno področje mojega pedagoškega in raziskovalnega delovanja od 90. let prejšnjega stoletja naprej je področje socialne politike. Socialno politiko razumem kot krovni pojem, ki zajema celo vrsto politik po posameznih področjih. Študij angleške in nemške teoretske socialnopolitične tradicije je najprej usmeril mojo pozornost k analizi različnih ekonomskih, kulturnih, predvsem pa političnih pogojev, ki determinirajo razvoj socialne politike v posameznih družbah oziroma delovanje različnih blaginjskih sistemov. Ti na različne načine in v različni meri zagotavljajo socialno varnost in socialno blaginjo ljudem ter imajo različne družbene funkcije. V nadaljevanju se je moje raziskovanje usmerilo k civilnodružbenim organizacijam/organizirani civilni družbi. Razumem jih kot pomemben strukturni element vseh blaginjskih sistemov, s tem da sta njihova vloga in pomen od sistema do sistema različna. Na teh področjih tudi poudarjam spoznanja/delovanja, ki so vsaj delno dosegla odziv v teoriji in praksi.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Kot pomembno spoznanje na področju raziskovanja blaginjskih sistemov lahko poudarim ugotovitev, da so se v specifičnih pogojih razvoja nekdanjih socialističnih družb izoblikovali specifično strukturirani blaginjski sistemi. Strukturo slovenskega blaginjskega sistema sem definirala kot kombinacijo elementov iz konservativno-korporativističnega (obvezni sistemi socialnih zavarovanj in pomembna vloga družine) in socialnodemokratskega blaginjskega sistema z močno vlogo države/javnega sektorja, manj pomembno vlogo trga/črnega trga in tudi manj pomembno vlogo civilnodružbenih organizacij kot storitvenih organizacij pri zagotavljanju socialne varnosti in blaginje (prvič objavljeno v Social policy in Slovenia: between tradition and innovation, Svetlik, I., ur., Avebury, 1992, str. 15–32).

Sklicevanje na to kombinacijo, predvsem pa na socialnodemokratske elemente, se je »prijelo« v teoriji pa tudi v medijih, pri civilnodružbenih organizacijah, predvsem sindikatih, pa tudi pri »levem« delu politične sfere. Analitično spremljanje sprememb, ki so se dogajale v slovenskem blaginjskem sistemu v prvih 15 letih tranzicije, je pokazalo, da te niso bile paradigmatske (prvič objavljeno v The handbook of European welfare systems, Routledge, 2009, str. 441–461), kar je mogoče – med drugimi dejavniki – pripisati tudi

podpori in prepoznavnosti strukture slovenskega blaginjskega sistema. Zdi pa se, da v zadnjih letih ekonomske in finančne krize ne nestabilno politično okolje (menjavanje vlad) in ne močna vloga sindikatov niti upor državljanov niso preprečili radikalnejših sprememb na slabše, predvsem na področju družinske politike in politike socialnega varstva.

Drugo spoznanje, ki ga velja omeniti, izhaja iz rezultatov dveh raziskav, ki sta bili izvedeni na reprezentativnem vzorcu vseh tipov in vseh vrst slovenskih civilnodružbenih organizacij. Uporabljena metodologija zagotavlja primerljivost zbranih podatkov s podatki mednarodne raziskave, ki jo je – tudi v evropskih družbah – izvajala ameriška Univerza Johnsa Hopkins. Analiza slovenskih podatkov je pokazala, da slovenski civilnodružbeni sektor sicer intenzivno raste (povečuje se število vseh tipov in vseh vrst organizacij), vendar se ne razvija (nizka stopnja formaliziranosti in profesionaliziranosti, odvisnost od enega vira sredstev, neustrezno vključevanje volonterjev itn.). Kot takšen ne more prevzeti bremena permanentnega zagotavljanja storitev za posamezne skupine prebivalstva. Od tod izhaja opozorilo o nujnosti vzpostavitve komplementarnih odnosov med tistim, kar mora zagotoviti država, in tistim, kar so sposobne zagotoviti civilnodružbene organizacije (prvič objavljeno v Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi, Založba FDV, 2002).

Mediji/Širša javnost in tudi politični akterji dolgo niso kazali zanimanja za te organizacije in naše ugotovitve. Pozornost medijev so pritegnile le posamezne akcije ali »škandali« v teh organizacijah. Politični akterji pa so »odkrili« te organizacije v ekonomski in finančni krizi, ko so predvsem na humanitarne organizacije preložili večje breme, kot so ga te sposobne in bi ga smele nositi. Skrb za eksistenco ne le odraslih oseb, ampak predvsem otrok je nekaj, za kar bi na današnji stopnji civilizacijskega razvoja slovenske družbe morala poskrbeti država, ne pa da je to breme preložila na civilnodružbene organizacije in dobrodelnost državljanov.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Moje praktično usmerjeno delovanje je vezano predvsem na pedagoški proces, ki mi omogoča širjenje in uporabo socioloških spoznanj z obeh področij mojega delovanja:

- izoblikovala sem dva predmeta (sociologija socialne politike ter upravljanje neprofitnih in prostovoljnih organizacij), ki se kot obvezna predmeta izvajata na FDV na dodiplomski ravni, izvajala pa sta se tudi na drugih fakultetah (na Pedagoški in Biotehnični fakulteti);
- na področju socialne politike sem sodelovala pri oblikovanju dveh podiplomskih študijskih programov in dolga leta skrbela za njuno izvajanje; to je bil program Sociologija – socialno delo v skupnosti, ki je bil

izoblikovan z namenom omogočanja nadaljevanja študija na drugi stopnji diplomantom Visoke šole za socialno delo; vanj so se vključevali tudi drugi študentje, predvsem iz civilnodružbenih organizacij, ki delujejo na področju socialnega varstva; za Ivanom Svetlikom sem prevzela vodenje mednarodnega podiplomskega programa Sociologija – analiza evropske socialne politike, ki ga je FDV izvajal skupaj z več evropskimi univerzami; slovenski študentje, ki so končali ta program, so danes zaposleni kot strokovnjaki v domačih in evropskih ustanovah, ki delujejo na področju socialne politike;

- S kolegico dr. Ido Hojnik Zupanc sva v 90. letih prejšnjega stoletja izvedli vrsto seminarjev za zaposlene v javnih zavodih, predvsem na področju socialnega varstva pa tudi zdravstva in šolstva; cilj teh seminarjev je bil predstaviti slušateljem njihovo dejavnost v širšem okviru slovenskega blaginjskega sistema (primerjalno z drugimi blaginjskimi sistemi) in v kontekstu slovenske družbe na splošno;
- v letu 2014 sem skupaj z mlajšimi kolegi in kolegicami vodila proces ustanavljanja Središča za socialno podjetništvo Univerze v Ljubljani; središče je formalno ustanovilo šest fakultet UL (Biotehniška fakulteta, Fakulteta za socialno delo, Ekonomska fakulteta, Pedagoška fakulteta, Fakulteta za upravo in Fakulteta za družbene vede); deluje prek interdisciplinarnih projektnih skupin na področjih raziskovanja, izobraževanja, svetovanja, predvsem pa povezovanja med prakso v sektorju socialnega podjetništva in socialne ekonomije ter sfero političnega odločanja.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Glede na to, da je moje raziskovalno in pedagoško delovanje vezano na področje socialne politike, je smiselno najprej izpostaviti ovire za sprejemljivost socioloških spoznanj za politične akterje. Te ovire so po mojem mnenju v sami logiki procesov oblikovanja javnih politik. Če razumemo te procese kot »igro interesov in moči« in če upoštevamo dejstvo, da je vsaka politična odločitev (ukrep, program) kompromis, je razumljivo, da politični akterji »potrebujejo« pri odločanju nedoločene/ohlapne koncepte (kot je na primer sintagma »strukturne reforme«). Takšni koncepti jih varujejo pred konkurenti znotraj politike pa tudi pred kritiko in izgubo moči ob negativnih posledicah sprejetih odločitev.

Seveda so ovira tudi različne ideološke usmeritve političnih strank. Določena spoznanja z vidika določenih ideologij preprosto niso sprejemljiva. Velja pa opozoriti na »ideološko pristranskost« tudi znotraj znanstvenih disciplin in med njimi.

Naj ta razmislek sklenem z vlogo Slovenskega sociološkega društva pri deseminaciji socioloških spoznanj. V preteklosti so znotraj društva delovale

številne sekcije, v katerih so se sociologi in sociologinje »iz prakse« seznanjali s sociološkimi spoznanji in jih potem poskušali uveljavljati v svojih delovnih okoljih. Žal je danes tako, da akademski sociologi in sociologinje drug drugemu v sekcijah predstavljamo rezultate svojih raziskovanj. Tako smo se še bolj zaprli vase in zapravili vlogo, ki bi jo SSD gotovo moral imeti.

DRŽAVA MED POVRŠINSKO PLITKOSTJO IN REALNOSTJO

Ciril Mezek

Študij politologije sem končal leta 1975 z diplomo pri prof. Tinetu Hribarju. Delal sem na vodilnih mestih v industriji, gradbeništvu in v sindikatih. V začetku 90. let prejšnjega stoletja sem četrtič zamenjal področje in 23 let ostal v zdravstvu. Leta 1992 sem vpisal magistrski študij javnega managementa in ga leta 1995 končal pri prof. Veljku Rusu. V drugi polovici 90. let sem objavil nekaj člankov o menedžmentu in privatizaciji. Izobraževal sem se na tujih univerzah (Rotterdam, Perth) in na mednarodnih kongresih. Kot gost sem kar nekaj let predaval o menedžmentu v zdravstvu, najprej na koprski Fakulteti za management, nato pa na izolski Fakulteti za zdravstvene vede.

***

Leta 2009 me je takratni predsednik vlade imenoval v vladni Strateški svet za javni sektor. Znašel sem se v izjemni družbi uglednih družboslovcev. Nič pa me ni presenetilo, da predsednik (družboslovec!) tega sveta ni niti enkrat sklical in da smo namesto tega dobivali vabila na razne sprejeme in pogostitve ob pomembnih datumih. Simptomatično! Predsednik je pokazal prav tak odnos do družboslovnih znanj, s kakršnim sem se srečeval dejansko povsod. Delo družboslovca je zato v banalno pragmatičnih okoljih, ki jim je že kakršen koli srednjeročni, kaj šele dolgoročni pogled na problematiko odveč, izjemno stresno. Dobesedno vsa (od vladne ravni navzdol!) so namreč rigidna, zaradi lastnega udobja in strahu pred spremembami usmerjena v kratkoročno mikroproblematiko. Zato – velikokrat – ne glede na dolgoročne posledice zahtevajo utilitarne, kratkoročne in takojšnje rešitve, družboslovci pa na tak način nismo uporabni. Z veliko funkcionalnega znanja ta izpad sorazmerno uspešno kompenziramo, vendar nas politološka oz. sociološka znanja nenehno vračajo h kompleksnejšim in strateškim razmislekom ter k projektnemu in interdisciplinarnemu pristopu. Na osebni ravni sem nekakšno zadoščenje lahko doživljal le na daljši rok, ko so se številne rešitve, ki sem jih zagovarjal, pokazale kot pravilne, in kot napačne tiste, ki sem jim nasprotoval. Vendar si v takem »zadovoljstvu« zaradi časovne distance in selektivnega spomina preostalih akterjev lahko v družbi le sam s seboj. Morda bi na tem mestu omenil primer uspešnega delovanja iz svojega profesionalnega obdobja v takratni Zvezi sindikatov Slovenije v drugi polovici 80. let. Rigidna organizacija z nedoraslim vodstvom je bila v primerjavi z vsemi drugimi političnimi subjekti popolnoma zunaj takratnega dogajanja. Ker vsa dolgoletna opozarjanja, da je organizacija neaktualna, ter

zaradi avtomatizma pri včlanjevanju pravzaprav nelegitimna, da se pravim problemom izogiba, na nove pa se ne pripravlja, smo na Obali najprej nekaj let delovali mimo centrale in poponoma avtonomno, nato pa tudi izstopili iz takratne Zveze sindikatov Slovenije. Namesto družbenopolitične organizacije smo formirali sindikat in na lastnem članstvu utemeljili Obalno sindikalno organizacijo, ki je kmalu nato postala osnova za oblikovanje ene izmed današnjih reprezentativnih sindikalnih central. Vendar je treba dodati, da tega delovanja, ki je v praksi doseglo zaželen odziv, žal ne morem povezati z znanjem, pridobljenem na študiju politologije, saj o sindikatih – v primerjavi s političnimi partijami – nismo slišali ničesar.

Da bom pri vprašanjih o dometu družboslovnih znanj v praktičnem delovanju dovolj aktualen, se bom omejil na obdobje dela v bolnišničnem zdravstvu in na prikaz z dveh značilnih primerov.

V letih 1995–2005 sem bil pogosto povabljen kot predavatelj na razne oblike izobraževanja o bolnišničnem menedžmentu, kakovosti v zdravstvu in o njegovi reformi, ki so bile namenjene takratnim in prihodnjim odločevalcem v zdravstvu. Kar nekajkrat so me zaprosili za mnenje in predloge v povezavi s konkretnimi problematikami in jih vedno tudi dobili, razen enkrat, ko sem zavrnil ministra, ki me je hotel prepričati, da napišem nekaj, zaradi česar se ne bi mogel več pogledati v ogledalo. Seveda nisem opazil, da bi kateri koli predlog (in vsi so še danes aktualni!) imel praktičen odziv. Opazil pa sem, da se je neki državni sekretar, ki je pozneje postal minister, za svoj članek o vodenju v zdravstvu v dobršni meri poslužil kar mojega besedila in se pod besedilo brez kakršnega koli citiranja podpisal in ga objavil. S tem je seveda potrdil, da se z menoj strinja. Vendar v letih, ko je bil minister, glede vodenja v zdravstvu ni naredil ničesar, kar bi dokazovalo, da se s spoznanji, pod katera se je podpisal – torej tudi sam s seboj – strinja.

V naslednjem primeru bolnišnica naroči pri zunanjem sociologu raziskavo o zadovoljstvu zaposlenih. Raziskava teče, po nekaj letih pa je, ob sicer dobrih rezultatih, že potrebno opozoriti direktorja na trend padanja zadovoljstva. Sociolog na sestanku te podatke komentira in zaključi, da je problem še obvladljiv, če pa ustreznih sprememb ne bo, se bo čez nekaj časa to odrazilo na kakovosti storitev in nezadovoljstvu bolnikov. Reakcija direktorja, ki sem jo sociologu v naprej napovedal, je takojšnja: takih zaključkov ne priznava in ne sprejema, zdravnik sociologa uči sociologijo, predstavitve raziskave, s tem pa tudi njenega nadaljevanja v naslednjih letih, je takoj konec. Rezultati anket skratka niso bili dovolj lepi. Kot v številnih drugih primerih je tudi takrat zmagala patološka težnja po površinski očarljivosti in ne z empirijo utemeljena sociološka analiza. Pa ne samo tisti dan! čeprav se je trend nadaljeval in je že po približno sedmih letih v nacionalni anketi o izkušnjah odraslih pacientov v akutnih bolnišnicah ministrstva za zdravje (ki rezultatov ne objavlja!) opisana bolnišnica dosegla med vsemi bolnišnicami zadnje mesto,

pri dnu pa je tudi pri čisto vsakem izmed šestih sklopov obravnave pacienta, na katere so se nanašala vprašanja.

Opisana primera sta najkrajša ilustracija notranjega okolja, v katerem je bilo treba delovati. Da bo sociologom in politologom lažje, povejmo, da vodilni zdravniki tudi pravnike učijo prava, ekonomiste ekonomijo, vodje investicij pa vodenje investicij. Pojav ni osamljen, je bolj pravilo kot izjema. Paradoksalno je, da si zdravniki različnih specialnosti med seboj profesionalno avtonomijo v celoti priznavajo, ne priznavajo pa je pravnikom, ekonomistom in zlasti ne menedžmentu. Medicina kaže svojo dominacijo na vseh področjih. Včasih zelo neposredno, danes pa malo bolj subtilno. Zato se notranje in zunanje, ekonomsko in normativno okolje oportunistično prilagajata zdravnikom; ekonomsko se zadnja leta zaradi krize (za zdaj!) ne more več v taki meri. Številni družboslovci (pretežno ekonomisti in pravniki, vendar ne le oni), ki so ravno zaradi tipične osebnostne strukture na mestih, na katerih ne bi smeli biti, temu pri polni zavesti asistirajo. Nadalje je za notranje okolje navadno značilna divergentnost med cilji bolnišnice in cilji zdravniške profesije. Če je direktor zdravnik, je navadno vedno »group-based« in ne »hospital-based«. Misijo tako nadomešča karizma, kar se v velikih bolnišnicah odraža že na ravni predstojnikov organizacijskih enot; posledično je sistem v večini »doctor-centered in ne »patient-centered«. Organizacija se prilagaja zlasti vodilnim zdravnikom in ne zdravniki organizaciji. Posledica je navadno vsakodnevno kaotično stanje. Kadrovanje na vodilna zdravniška mesta poteka prepogosto po načelu senioritete (kdo je na vrsti) in ne po načelu kakovosti (kdo je najboljši). Konflikt interesov je zelo prisoten: alokacijska in produkcijska funkcija se nedopustno prekrivata. Ker zdravnike trenirajo v dedukciji, namesto induktivnega prevladuje tudi pri reševanju nemedicinskih(!) vprašanj deduktivni način razmišljanja, v takem okolju pa prostora za uveljavljanje socioloških spoznanj ni veliko. Ni naključje, da zdravstvene politike nimamo; v takem okolju so razmere za medicinski model zdravstva idealne, z vsemi posledicami za zdravstveni status populacije in za javne finance. Zaradi izkoriščanja naravnega monopola imamo opraviti z ogromno količino nesankcionirane politične moči na strani zdravnikov, kar zaradi neuravnoteženosti z drugimi akterji nujno pospešuje entropijo sistema. Država bi se morala resno vprašati – gre seveda le za pobožno željo, kako je z njeno suverenostjo na tem področju. To je treba še posebej poudariti, ker večina zdravnikov o profesionalnih normah ni slišala ničesar, o njih zato ne ve ničesar. Zainteresirani so večinoma le za profesionalne privilegije, sistematično našteti pa celo teh nihče ne bi znal. Sistem profesionalne socializacije mladih zdravnikov je relikt. Traja 10–15 let in se začne takoj po vpisu na medicinsko fakulteto ter konča s šikaniranjem specializantov in mladih specialistov s strani večine starejših kolegov in bi ga bilo treba v celoti zavrniti. Še zlasti, ker se prevzeti vzorci obnašanja (sem spada tudi odnos

do drugih sodelavcev, zlasti do medicinskih sester) prenašajo na naslednje generacije. V primerjavi z razvitim svetom na področju organizacije bolnišnic in njihovega menedžmenta zaostajamo nekaj desetletij, v številnih primerih pa smo še v obdobju med obema vojnama. Bolnišnice niso organizmi, so bolj mehanski seštevek oddelkov – sodelovanje med njimi pa je prevečkrat odvisno od dobre volje in subjektivne pripravljenosti kot od organizacijske kulture oz. discipline. Med relikte spada tudi nenapisan kodeks molka, ki v našem zdravstvu prevladuje na vseh področjih, čeprav sodi samo k odnosu bolnik – zdravnik. Dobro informirani insajderji, vključno z ministrstvom za zdravje, pa manipulirajo z javnostjo in so »presenečeni«, kakšnim aferam smo priča, čeprav imajo bolnišnice t. i. »akreditacijo« o kakovosti in varnosti (tj. navadno papir brez kritja in dezinformacija za državljane) že kar nekaj let! Nihče pa se noče vprašati, kako je to kljub »akreditiranosti«,ki – glede na izplen – veliko stane, mogoče in zakaj smo šele leta 2015 prišli do prvih korektnih in uporabnih poročil oz. analiz škandaloznih pojavov v zdravstvu, in to mimo »akreditacijskih« postopkov. Seveda, ko pa tudi iatrogeno patologijo in medicino brez indikacij, ki sta marsikje v svetu, s katerim se primerjamo, področji raziskovanja in je znanje o tem na voljo, obvladuje prej omenjeni kodeks. Outsajderske analize so nezaželene, če do njih pride, pa se ignorirajo. Nadzora, ki v urejenih okoljih vedno poteka sproti oz. rutinsko in je v funkciji preprečevanja napak, ni. Tisto, čemur v zdravstvu pravijo nadzor, pa bi se moralo imenovati preiskava, ki je vedno post festum.

Pogoji za delo so torej za posamezne, atomizirane družboslovce v takem okolju izjemno restriktivni. Obstaja pa še drugačen vidik: zdravstvo je za družboslovje permanentno delujoč laboratorij.

Tu pa sem že pri končnem vprašanju, kaj je bila največja ovira za uveljavljanje socioloških spoznanj v praksi. Tu moram biti kritičen do lastne fakultete. Nedopustno je, da osrednja družboslovna izobraževalno-raziskovalna ustanova fenomenov zdravstva, bolezni in medicine še vedno ne vidi kot izjemno zanimivih področij, na katerih bi se morala angažirati. Niti normalne in pričakovane družboslovne radovednosti ni zaslediti. S tem področjem bi se že vsaj zadnjih nekaj desetletij morala na FDV v nacionalnem interesu ukvarjati posebna katedra. Zdravstvo in medicina nista in ne bosta nikoli samo zdravstvo in medicina, zato je kulturološko, sociološko, politološko in še kakšno raziskovanje z njima povezanih fenomenov nujno potrebno. Problematika je taka, da je sociologom, politologom in kulturnim antropologom dobesedno pisana na kožo. Celo sociologija religije bi lahko prispevala marsikaj, saj je zanimivih vzporednic med obema področjema preučevanja veliko. Vsem, ki so zainteresirani, da do takih analiz ne pride, zdajšnje stanje nadvse ustreza. Zato je v zdravstvu število delovnih mest, za katera bi se zahtevala izobrazba, ki jo daje FDV, temu primerno.

REVŠČINA, DRUŽBENE NEENAKOSTI IN SOCIALNA DRŽAVA

Vesna Leskošek

V letošnjem letu sem izpolnila 30 let delovne dobe, ki je bila pestra predvsem zato, ker se je moj interes praktičnega, aktivističnega in znanstvenega delovanja ves čas spreminjal, razhajal in dopolnjeval, kar lahko pripišem nekaj osebnim značilnostim, večinoma pa so vzroki širši. Že pred diplomo na Filozofski fakulteti sem se zaposlila kot socialna delavka na centru za socialno delo. Za znanstvenoraziskovalno pot sem se odločila v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zaradi potrebe po tem, da raziščem, kako se (re) producirajo družbene neenakosti, ki sem jih doživljala v svojem poklicnem delu. Sredi devetdesetih let sem magistrirala na sociologiji kulture in leta 2001 doktorirala na Fakulteti za družbene vede pod mentorstvom prof. dr. Mirjane Ule. Med raziskovanjem doktorske teme sem sodelovala z Mirovnim inštitutom in se kmalu po končanem doktoratu zaposlila na Fakulteti za socialno delo, kjer sem danes v vlogi dekanje.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

K sociološki interpretaciji lahko prispevam s socialno-delovne perspektive, ki analizo gradi »od spodaj«, iz izkušenj ljudi. Javne politike, ukrepi, predpostavke, skrite ideologije, ki so v ozadju političnih ali drugih odločitev, imajo namreč učinke na konkretna življenja. Preučevanje konkretnih življenjskih potekov, izkušenj v vsakdanjem življenju, je ključno za razumevanje učinkov politik (ali njihovega pomanjkanja). Kar je pri analizi politik torej pomembno, je sposobnost prepoznati, kaj se bo zgodilo, ko bomo neki ukrep aplicirali na konkretne življenjske situacije. Da bi to lahko naredili, jih moramo razumeti. Brez tega ni mogoče preprečiti dejstva, da politike slonijo na posploševanjih, stereotipnih sodbah ali preprosto na nekritičnem prevzemanju nekaterih strategij, ki se v zadnjem desetletju kopičijo tudi v Evropski uniji (npr. aktivacija, naložbena država, socialna kohezija ter vključevanje in podobno bolj ali manj prazno govoričenje), kar uničujoče vpliva na vsakdanje življenje veliko ljudi. Gre torej za preučevanje družbenih neenakosti z upoštevanjem perspektive tistih, ki jo izkušajo. S tem sem se ukvarjala predvsem pri preučevanju revščine otrok, žensk in zaposlenih. O zadnjih sem v soavtorstvu izdala znanstveno monografijo (*Revščina zaposlenih*, ki je izšla pri založbi Sophia), o revščini pa več znanstvenih člankov. V mednarodnem prostoru je najbolj odmevalo poglavje z naslovom *Welfare fraud or welfare*

as fraud, ki je izšlo v monografiji pri založbi Ashgate in ki obravnava spremembe socialne države v vedno bolj neoliberalnem političnem kontekstu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Na to vprašanje bi lahko odgovorila podobno kot na prejšnje. Revščina in družbene neenakosti pa tudi socialna država namreč niso preveč priljubljene teme oz. se znanstvena in strokovna javnost zanje ne »ogreje« dovolj. Čeprav se pogosto govori o socialni državi ali revščini (manj o družbeni neenakosti), so to bolj mimobežne teme, čeprav so sociološko zelo relevantne. Največje neuspehe doživljam, ko gre za analizo politik in opozarjanje na učinke, ki jih bodo imele. Naj za primer navedem spremembo socialne zakonodaje v letu 2010 (z začetkom veljavnosti 1. 1. 2012). Socialna zakonodaja se je bistveno spremenila v delu denarnih dajatev in pravic (več o tem pišem v članku *Strukturne reforme na področju socialnega varstva*, objavljenem v Teoriji in praksi, 2011). Kljub naporni analizi vseh zakonskih sprememb, pisanju pripomb, pošiljanju ugotovitev na vse mogoče politične ustanove, ki so bile vpletene v oblikovanje sprememb, organiziranju okroglih miz in posvetov ter na koncu tudi objavljanju v branih časopisih (Delo in Dnevnik), se ni zgodilo popolnoma nič. Ugotavljam, da so poti dialoga prekinjene, oblast se vedno bolj centrira sama nase ali pa podporo išče v varnem okolju EU, kjer se administracije podpirajo pri uvajanju »nepriljubljenih« ukrepov in postajajo odporne na pritiske od spodaj. Tako se spoprijemamo s paradoksom, ko je vedno več javnih pritiskov, protestov, shodov, podpisovanja peticij, pisanja in opozarjanja, vendar do bistvenih sprememb ne pride (gl. članek *Socialna država med oblastjo in uporom* v Časopisu za kritiko znanosti, 2013). Kdor koli že vlada, so politike zelo podobne in gredo v smeri poenotenja svetovnih administracij in nacionalnih okolij, da bi bilo mogoče drastično zmanjšati socialno državo, ki je poglavitna ovira za uveljavljanje prostega trga (o tem piševa s Srečem Dragošem v članku *Social inequality and poverty in Slovenia: policies and consequences*, objavljenem v Družboslovnih razpravah, 2014), vendar se v zdajšnjem času tudi v krogu slovenskih sociologinj in sociologov krepi mnenje, da so bile dozdajšnje spremembe socialne države škodljive in bodo imele dolgoročno negativne posledice.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Deloma sem na to vprašanje že odgovorila. K temu naj dodam še znano dejstvo, da kompleksnost zdajšnje družbene realnosti otežuje sledenje spremembam, ker jih je veliko, dogajajo se hkrati in neprenehoma. Skoraj ne obstaja čas, da bi se spremembe uvedle, preverile, analizirali učinki in na podlagi tega načrtovali novi, če bi bili sploh potrebni. Tako smo raziskovalke

in raziskovalci postali nekakšni sledniki, vedno v pozoru, ne da bi lahko poglobljeno, študiozno in s potrebno distanco premislili materijo, ki naj bi jo obvladovali. Poleg tega je v zdajšnjem času družboslovje kot raziskovalno področje marginalizirano, saj se pogoji za pridobitev sredstev vežejo predvsem na neposredno uporabnost za gospodarstvo. Zelo je upadlo število dobljenih evropskih projektov, na nacionalni ravni je skoraj nemogoče prijaviti temeljni projekt, druge vrste raziskav pa skoraj ne razpisujejo. Zdi se, da se je spremenila tudi akademska kultura iz zagovarjanja in vrednotenja akademske svobode v kvantificiranje dosežkov, kar je predvsem posledica vedno ostrejših pogojev za vstop v raziskovanje in na univerzo. To sicer ni nič novega, o tem celo vlada širok konsenz v družboslovju in humanistiki, vendar kakšnih rešitev ali celo obratov v trendih ni videti. V povezavi s tem bi na koncu opozorila še na eno oviro za uveljavljanje spoznanj, in sicer pomanjkanje akademske razprave. V zdajšnjem času se zdi, da smo predvsem politično angažirani, kar naprej na barikadah, ker je odprtih toliko front. Čas za teoretske in konceptualne razprave je omejen in ga sama dojemam kot nekakšen privilegij.

DELOVANJE SOCIOLOGINJE NA TREH PODROČJIH SOCIALNE POLITIKE: OTROŠKO VARSTVO, SOCIALNO VARSTVO IN ZDRAVSTVO

Andreja Črnak Meglič

V svoji še nedokončani delovni karieri sem opravljala tri vrste dejavnosti:

- analitsko in raziskovalno (Zavod za družbeno planiranje mesta Ljubljana, Sociološki inštitut, Inštitut za socialno varstvo);
- izvršno (predsednica Republiške skupnosti otroškega varstva, predsednica Slovenskega odbora za Unicef, načelnica Oddelka za zdravstvo in socialno varstvo MOL, državna sekretarka v kabinetu predsednika vlade);
- zakonodajno (poslanka v državnem zboru v dveh mandatnih obdobjih).

V posameznih življenjskih obdobjih se je delo celo podvajalo, saj sem bila formalno zaposlena v analitski službi ali na inštitutu, funkcije predsednice pa sem opravljala neprofesionalno. Moje delo je bilo povezano s tremi področji socialne politike: z otroškim varstvom, s socialnim varstvom in z zdravstvom. Velik del mojega raziskovalnega dela in praktičnega udejstvovanja pa je bil povezan tudi z nevladnimi organizacijami. Moja kariera ni bila linearna. Označevalo jo je veliko novih začetkov, vzponov pa tudi padcev.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Največje uspehe pri prenosu svojih strokovnih spoznanj sem imela v času, ko sem izvajala vodilne funkcije v izvršni veji, torej ko sem imela sama neposredno možnost in moč uveljavljati svoja znanja in spoznanja na delovnem mestu, ki sem ga opravljala.

Ker sem delovala predvsem na področju socialne politike, bi najprej želela poudariti uspehe, ki sem jih dosegla kot predsednica Republiške skupnosti (SIS) otroškega varstva (1996–1999). V prvi vrsti je to uveljavitev enoletnega porodniškega dopusta s 100-odstotnim nadomestilom plače (vse potrebne analize in izračune sem opravila sama v vlogi analitičarke, zaposlene na Zavodu za družbeno planiranje MOL). Med mojim predsedovanjem tej skupnosti smo razširili še vrsto pravic, uvedli starševsko nadomestilo za študentke in nezaposlene mamice, vzpostavili univerzalni paket za novorojence, okrepili programe predšolske vzgoje za otroke, ki niso obiskovali vrtca, in drugo (Kako v Sloveniji zastaviti in izvajati učinkovito družinsko politiko, v: N. Stropnik: Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko?, Domus 1994). V majhni profesionalni ekipi, ki je pokrivala to področje

dejavnosti (pet zaposlenih), smo se pri načrtovanju v veliki meri naslanjali na strokovne ekspertize, ki smo jih naročali pri strokovnjakih z različnih področij (sociologije, psihologije, pedagogike in ekonomije). Ocenjujem, da je k uspehu delovanja in širitvi pravic ljudi v veliki meri pripomogla tudi sama oblika načrtovanja politike in njenega izvajanja (usklajevanje interesov uporabnikov in izvajalcev prek skupščine SIS) brez vsiljenih finančnih omejitev vlade (avtonomno odločanje skupščine SIS o višini prispevne stopnje).

Drugo obdobje, v katerem sem bila uspešna pri prenosu pridobljenih strokovnih znanj, pa je bilo obdobje neposredno po končanem doktoratu (2000–2004), ko sem opravljala delo načelnice MOL za zdravstvo in socialno varstvo. Ne le da smo skladno s strokovnimi smernicami pripravili srednjeročni strategiji razvoja socialnega varstva (Strategija razvoja socialnega varstva v Mestni občini Ljubljana do leta 2005. MOL, Oddelek za zdravstveno in socialno varstvo, 2000) in zdravstva v Mestni občini Ljubljana (Strategija razvoja zdravstvenega varstva v Mestni občini Ljubljana do leta 2005, MOL, Oddelek za zdravstveno in socialno varstvo, 2001) v sodelovanju s ključnimi deležniki (z javnimi izvajalci in nevladnimi organizacijami), ampak smo – izhajajoč iz teh strategij – uveljavili nekatere zelo pomembne novosti, sadove, ki jih Ljubljančani uživajo še danes. Med njimi naj najprej omenim Ambulanto za osebe brez zdravstvenega zavarovanja, partnerski projekt MOL, Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, dveh nevladnih organizacij (Slovenske filantropije in Karitas), množice zdravnikov prostovoljcev, ki predstavljajo srce projekta. Drugi tak partnerski projekt (MOL, Ministrstvo za zdravje, UKC-reševalna postaja) pa predstavlja uvedba motorista reševalca, ki bistveno pospeši dostop poškodovanca do življenjsko pomembnih posegov (npr. reanimacija).

Svoje sociološko znanje sem v prakso skušala prenašati tudi v vlogi poslanke državnega zbora. Z vidika te vloge ocenjujem, da sem bila pri tem manj uspešna. Mislim, da je bil moj največji dosežek v tem obdobju sprejetje Zakona o socialnem podjetništvu, ki sem ga pripravila v sodelovanju s strokovnjaki in praktiki s tega področja.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Velik del svojega raziskovalnega dela (Vloga, obseg in struktura neprofitno-volonterskega sektorja v Sloveniji: raziskovalno poročilo: 1. faza, M. Vojnovič in drugi, SINCO, Ljubljana 1996; Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi, v Z. Kolarič in drugi, Ljubljana, FDV, 2002; Velikost, obseg in vloga zasebnega neprofitnega sektorja v Sloveniji, zaključno poročilo. Z. Kolarič in drugi, Ljubljana, FDV, 2006; Raziskava indeks civilne družbe: končno poročilo, T. Deželan in drugi, Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo, PIC, 2010) pa tudi teoretičnih spoznanj, ki sem

jih zapisala v svoji magistrski in doktorski nalogi, sem posvetila nevladnim organizacijam in njihovi vlogi v sistemu blaginje. Na podlagi strokovnih spoznanj sem predlagala vrsto rešitev na ravni države, ki bi okrepile vlogo teh organizacij in njihov prispevek k blaginji v naši družbi, a žal ocenjujem, da so bili ti napori (npr. priprava Sporazuma o sodelovanju med nevladnimi organizacijami in Vlado RS za obdobje 2005–2008) neuspešni. Slovenija po indikatorjih razvoja nevladnega sektorja še vedno caplja in je na dnu razvoja v primerjavi z drugimi, predvsem evropskimi državami.

Uspešnejša sem bila pri prenosu strokovnih spoznanj o tem, kako krepiti vlogo nevladnih organizacij pri delovanju konkretne nevladne organizacije (Slovenskega odbora za Unicef, 1993–2004), katere začetke in nadaljnje zares uspešno delovanje sem uspela vzpostaviti skupaj s peščico prostovoljcev in zaposlenih.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Menim, da je to v veliki meri pomanjkanje znanj pa tudi inercija pri delu uradnikov, ki se je izkazala za najbolj nagrajevano obliko delovanja v javni upravi. Posameznike, ki so nosilci novih idej in sprememb, se hitro umiri s proceduralnimi in drugimi ovirami, tako da sčasoma otopijo in postanejo podobni drugim uradnikom.

Seveda pa je ta začarani krog mogoče preseči, če vodilna mesta zasedajo ljudje z ustreznimi znanji in voljo, da uveljavijo spremembe. Ocenjujem, da so obdobja, ko so vlogo ministrov na področjih, na katerih sem delovala, zasedali sociologi, prinesla veliko reformnih projektov ob ustreznem upoštevanju strokovnih spoznanj. Če je bilo vodenje ministrstva podkrepljeno tudi s političnimi izkušnjami in z znanjem, uspeh ni izostal.

ZAPOSLOVANJE, IZOBRAŽEVANJE IN POLITIČNA PRAKSA PRI NAS IN DRUGOD

Jožica Puhar

Sem sociologinja kadrovsko-organizacijske usmeritve, zdaj upokojena veleposlanica. Moj študij sociologije je bil nadgradnja znanja, pridobljenega na prvi stopnji Pravne fakultete, in spoznanj pri delu. Polja dejavnosti v teku 42-letne delovne dobe so bila precej široka: opravljala sem analitične in planske naloge na Zavodu in pozneje Skupnosti za zaposlovanje za pet gorenjskih občin, bila sekretarka Občinskega sindikalnega sveta v Kranju, namestnica direktorja, zadolžena za vodenje poslovnih funkcij na Inštitutu za pljučne bolezni in tuberkulozo Golnik, predsednica Skupščine Zveze skupnosti za zaposlovanje RS, namestnica Republiškega sekretarja za delo, ministrica za delo v Vladi RS, ministrica za delo, družino in socialne zadeve v Vladi RS in veleposlanica RS na Ministrstvu za zunanje zadeve z dvema mandatoma v tujini.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

A) Že v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja sem analizirala kadrovsko strukturo v gorenjskih industrijskih podjetjih in ugotovila obstoj večjih neskladij (Skupnost za zaposlovanje Kranj, interni arhiv 1969–1973, Glas, januar 1982). V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko so začele v naše družbene razmere prodirati tržne zakonitosti, mi je preučevanje trga dela spet pokazalo pomembna neskladja med ponudbo in povpraševanjem po delavcih, z večanjem obsega brezposelnosti in pomanjkljivimi instrumenti za delovanje mediatorjev – službe za zaposlovanje – na tem trgu (Zveza skupnosti za zaposlovanje, J. P. 1989, arhiv skupščine). Po zakonodaji je sicer obstajalo denarno nadomestilo ob izgubi dela kot element zavarovanja in nekaj državnih intervencij za blažitev problemov brezposelnosti, vendar je bila zakonodaja nezadostna in ni imela dovolj vzvodov poseganja na trg dela, ki je tudi v drugih državah poznan kot najbolj reguliran. Neskladja se namreč ne odpravljajo spontano (Zaposlovanje in tržišče dela; Nove vsebine in oblike dela skupnosti za zaposlovanje, IS RS, 9. 4. 1990).

Nujno je bilo obogatiti in povečati obseg državnih intervencij s ciljnimi ukrepi na strani ponudbe in na strani povpraševanja (pet člankov v nadaljevanjih, J. P., Delo, marec 1990). Oblikovala in predlagala sem vsebine ukrepov, način za izvedbo in obseg potrebnega financiranja. Odločitve je sprejemala Vlada RS, kar je bilo predmet zakonske ureditve, je odločitve sprejemal

državni zbor, izvedbene predpise pa ministrstvo, ki sem ga vodila. Nastal je sistem intervencij, ki se je uspešno uveljavil v praksi. Tako smo tudi v Sloveniji uveljavili »aktivno politiko zaposlovanja«, ki so jo pred nami poznale predvsem skandinavske države (Aktivna politika zaposlovanja, Programi ukrepov in način njihovega izvajanja, J. P., Pravno urejanje trga dela, Inštitut za delo pri Pravni fakultet, marec 1991; Trg delovne sile, IS skupščine RS, zapisnik seje 1992).

Ukrepi, ki se nanašajo neposredno na brezposelne osebe, se uporabljajo še danes. V razmerah poudarjene fleksibilnosti na trgu dela pa niso v uporabi oblike, ki ohranjajo delovna mesta ali stalnost zaposlitve.

B) Drugo sociološko spoznanje, ki je prav tako doseglo realizacijo v zakonodaji in praksi, je participacija delavcev pri upravljanju delovnih procesov.

Moja analiza v sredini sedemdesetih let prejšnjega stoletja je pokazala, da so delavci samoupravljanje, torej svojo udeležbo pri upravljanju, sprejemali kot določeno vrednoto (Osebnostni in organizacijski vidiki uveljavljanja TOZD, diplomsko delo, J. P. K, FSPN, 1975; Odločanje v temeljni organizaciji družbene dejavnosti, Sociološko srečanje, 1986).

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so spremenjene družbeno-ekonomske razmere, skupaj z načinom regulacije gospodarskih družb in s privatizacijo, grozile, da bodo ljudje kot edini živi faktor v delovnem procesu izgubili te možnosti. Od samoupravnega modela je bilo treba preiti na participativni model. Tega smo uveljavili z Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju, sprejetim leta 1993. Aktivnost je podpirala tudi leva politična opcija.

Izvajanje modela delavskega soupravljanja je skozi čas precej zvodenelo. Tehnokratske in upravljavske elite so na eni strani preveč agresivne v svojih prizadevanjih za »oblast« in premoč v odločanju, zanemarjajo pomen ljudi, ki s svojimi kompetencami soustvarjajo rezultate, na drugi strani pa so velikokrat neprofesionalne in ne razpolagajo z zadostnim ali s pravim znanjem, ki bi jim omogočalo tovrstno spoznanje. Čas ekonomske krize je stanje še dodatno poslabšal. Nova lastniška struktura se le počasi prebuja v spoznanju, da je k odločanju pritegnjen delavec ali uslužbenec uspešnejši. Imamo pa nekaj zglednih primerov, ki vlivajo optimizem za prihodnji razvoj.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Spoznanje, da je znanje temeljni pogoj za delo in razvoj kariere, ne glede na to, kako je bilo pridobljeno, je usmerjalo mojo dejavnost k spodbujanju vseh oblik izobraževanja in usposabljanja ter k ohranjanju in vzpostavljanju izobraževalnih ustanov (ustanovitev Andragoškega centra, 1992; pomoč ljudskim univerzam; Izobraževanje odraslih in moč, J. P., ILSCAE, Bled, 26. 6. 1994).

Praksa v samostojni Sloveniji pa je šla vse bolj v smer pripisovanja pomembnosti samo spričevalom, diplomam oz. javnim listinam, ne glede na kakovost znanja (ki je pri delodajalcih navadno nihče ne preverja). Kadri gradijo svojo kariero na vseh mogočih osnovah (pripadnost političnim strankam, prijateljske povezave, sorodstvene povezave, podkupovanje). Gre za pretirano vrednotenje listine kot temelja družbenega uveljavljanja in s tem povezanih možnosti finančne rasti. To prispeva k razvrednotenju znanja ter pod vprašaj postavlja načine pridobivanja in upoštevanja kompetenc.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje sociioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Uveljavljanje sociioloških spoznanj je ovirano zaradi različnih vzrokov: eno je prevladovanje pravne in ekonomske znanosti v praksi, skupaj z aspiracijami po krepitvi tehničnih strok. Pretirano se poudarja vloga države ter poveličuje ekonomske in finančne rezultate. Vse, kar se imenuje družbeno, pa je dobilo znak nazadnjaškega, je nepriljubljeno ali celo na robu nezaželenega. Poleg nizkega povprečnega znanja prebivalcev Slovenije in s tem slabega razumevanja razlik zaradi pridobivanja osebnih ali partikularnih koristi prihaja tudi do zlorab.

Drugi vzrok je distribucija družbene moči. Posameznik ali skupina, ki je na vplivnem položaju, lahko veliko zamisli in spoznanj uveljavi. K delu lahko pritegne tudi druge strokovnjake z upoštevanjem njihovih ekspertiz. V nasprotnem primeru pa je pot do uveljavitve zamisli zelo dolga.

Uresničitev mojih »projektov« je zagotovila povečana politična moč, ki sem jo pridobila z delom v vodilnih strukturah države. Vstopila sem s predsedovanjem Zvezi skupnosti za zaposlovanje (1987), in to v času, ko je politika še cenila znanje in strokovne reference. Tudi za delo v prvi slovenski vladi lahko trdim isto, saj sicer sploh ne bi bila vanjo vključena, ker nisem bila članica nobene izmed strank vladne koalicije.

Resnici na ljubo, v začetku slovenskega parlamentarizma politične stranke še niso bile tako trdno organizirane, da se v državnem zboru ne bi moglo prodreti s strokovnimi gradivi in z dobrimi argumenti tudi pri nekaterih poslancih, pri katerih predlagane rešitve niso bile del programa njihove stranke.

Sama sem imela največji problem pri zagotavljanju sredstev za finansiranje ukrepov, predvsem tistih, ki niso bili del zakonskih pravic iz zavarovanja. V začetku sem se spopadala z državotvornimi, pozneje pa z liberalno mislečimi kolegi. Ob vsakem proračunu ali njegovem rebalansu se je bilo treba za sredstva krepko boriti že v vladnih procedurah in na vladi, potem pa izborjeno zagovarjati v parlamentu.

Prvo bitko za uveljavitev novih programov pa sem morala izbojevati med svojimi sodelavci na ministrstvu, ki so težko prestopali okvire obstoječe

zavarovalniške zakonodaje. Pri pripravljanju novih zakonov ali njihovih sprememb sem se posvetovala tudi z drugimi strokovnjaki oz. raziskovalci, ki so se ukvarjali s temami, ki so bile predmet urejanja (npr. Z. Vodovnik, I. Svetlik, J. Kuhelj …). Za pomoč pri odločitvah za sofinanciranje ukrepov oz. programov v podjetjih pa sem oblikovala komisijo, ki so jo sestavljali strokovnjaki iz gospodarstva in raziskovalne sfere (D. Bahun, N. Grgič, M. Leskovšek, I. Svetlik).

V zadnjih dvajsetih letih se je družbena moč tudi v Sloveniji skoncentrirala v političnih strankah, v katerih prevladujejo interesi. V veljavi so argumenti politične moči, ne pa moč profesionalnih ali strokovnih argumentov. (Take ugotovitve izhajajo tudi iz moje mednarodne prakse, v kateri v odnosih med državami prevladujejo interesi.)

Tretji vzrok je v sociologiji kot znanstveni vedi z njenimi specifikami, od katerih je za običajnega prebivalca že sama terminologija potrebna prevoda v »razumljivščino«. Tega pa akademska sfera ne premore in ni pripravljena na tovrstno poenostavljanje, ker želi ohranjati svojo intelektualno raven (znanstveni elitizem). Drugi, ki delajo v praksi in imajo za to kompetence, pa se ukvarjajo s konkretnimi pojavi in problemi, ki jih z instrumenti sociologije največkrat lahko le ugotavljajo in pojasnijo, rešujejo pa s prepletanjem različnih ved ter z »vijuganjem« med potrebnim in mogočim. Sicer pa bi morali strokovnjaki vsaj treh družbenih ved (sociologija, pravo, ekonomija) obvladati toliko mejnega oz. interdisciplinarnega znanja in terminologije, da bi se medsebojno razumeli, česar za današnjo situacijo ni vedno mogoče trditi.

SOCIOLOGIJA IN POLITIKA V ZDRAVSTVENEM IN SOCIALEM VARSTVU

Zora Tomič

Študirala sem na Oddelku za sociologijo FF in kot prva diplomirala že 24. 6. 1964, mentor Zdravko Mlinar. Zaposlila sem se v državni službi na področju zdravstvenega in socialnega varstva, in sicer v skrbi zlasti za starejše prebivalce, invalide in otroke. Po izvolitvi za poslanko v Republiškem zboru (parlament) v vladi Staneta Kavčiča sem delovala v resorju socialnega in zdravstvenega varstva. Na Dunaju sem se vključila v reševanje problematike zdomcev. Kot članica Zvezne vlade v Beogradu sem bila ministrica za resor zdravstvenega in socialnega varstva, članica Predsedstva SZDL Jugoslavije in predsednica žensk Jugoslavije. Predsedovala sem Zvezi prijateljev mladine Jugoslavije in bila članica RK Jugoslavije. Iz Beograda sem se vrnila v Slovenijo v Predsedstvo SZDL in se tukaj leta 1990 upokojila.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Odločitev za študij sociologije je bila osebna in premišljena odločitev, saj mi je manjkala strokovna podpora pri iskanju odgovorov na nekatera »vprašanja«, s katerimi sem se srečevala pri delu z otroki, med mladimi in starši otrok pa tudi s strokovnjaki, ki so imeli pomembno vlogo pri delu z otroki in zanje.

Študij sociologije me je spodbudil k poglobljenemu razmišljanju o strukturi družbe – države – lokalnih skupnosti, zlasti o vlogi javnih služb (šolstvo, socialno varstvo, zdravstvo) ter o vlogi posameznika in družine. Pomembno je spoznanje, da je pridobljeno strokovno znanje le osnova za delo, ne za hitro odločanje, ampak kot »pripomoček« za oblikovanje na novih osnovah za delovanje v dobro vseh prebivalcev – od najstarejših do novorojenčkov.

Srečevala sem se tudi z dejavniki, ki so imeli svoje obveznosti do mlade generacije pa tudi do družin, a jih pogosto niso uresničevali – ali je šlo za lokalno skupnost, državo ali družbo.

Čeprav sem spremljala razmere v drugih okoljih (v Nemčiji, na Švedskem, Norveškem, Finskem, v sosednji Avstriji in po Jugoslaviji), mi je manjkalo vedenja in znanja, da bi lahko razmišljala poglobljeno, *kaj in kako storiti v domačih razmerah*. Ocenila sem, da je študij sociologije strokovno področje, ki mi bo pri tem v veliko podporo (zlasti v delovanju prostovoljskih organizacij: Zveze prijateljev mladine in Rdečega križa, pozneje še Unicefa in invalidskih organizacij).

Kot članica Izvršnega sveta RS, ki ga je vodil Stane Kavčič, sem z njim končala slovensko pot v politiki na področju zdravstvenega in socialnega varstva. Za drugi mandat je zdravstvo želelo »svojega« kandidata – izražalo je zahtevo, »da je minister za zdravstvo lahko le zdravnik«. Zato je predsednik Socialno-zdravstvenega zbora od prihodnjega predsednika vlade Staneta Kavčiča terjal, da obrazloži zboru, zakaj me ponovno predlaga za mandat. Stane Kavčič je nekako takole obrazložil: »Izvršni svet ni obratna ambulanta, potrebuje strokovnjaka, ki bo znal umestiti sektor v širše družbene razmere v dobro vseh prebivalcev.«

Socialni delavci me kot sociologinjo niso sprejeli v svojo organizacijo, ko so si premislili glede mojega članstva, pa tega nisem več želela. Oporo sem dobila v našem društvu.

Vrnitev v Slovenijo, čeprav prek Dunaja in Beograda, mi je omogočila, da sem se lahko kot prostovoljka s svojim znanjem, z izkušnjami pa tudi s sodelovanjem z mednarodnimi organizacijami neposredno vključila v delo na socialnem področju med invalidskimi organizacijam, v Zvezi prijateljev mladine, Unicefu in v RK Slovenije. V Zvezi društev za cerebralno paralizo Sonček sem zlasti odpirala nove poglede na invalidnost otrok ter s sodelavci razvijala nove konkretne aktivnosti za razvoj otroka in v podporo staršem. Ob mojem angažiranju je Sonček zrasel v ugledno in strokovno usposobljeno organizacijo, ki je s svojim delovanjem prispevala k reševanju veliko vprašanj, pomembnih ne le za otroke, ampak za vse invalide.

Izdelala sem projekt Občina po meri invalidov, ki ga že 10 let uspešno izvaja Zveza delovnih invalidov Slovenije. Projekt ne opozarja le na za invalide pomembno neposredno pomoč, ampak terja, da je občina tisti dejavnik, ki mora vse občane spodbuditi ter povezati v iskanju skupnih rešitev v dobro vseh invalidov in vseh občanov. Pri tem sem poudarjala, da je vključitev invalidov v skupnost in sodelovanje vseh pomembna za kakovostne odnose med občani, da spodbuja odgovornost vseh akterjev v občini v dobro vseh občanov.

Zakon o socialnem varstvu je predvidel ustanovitev Socialne zbornice kot združenja strokovnjakov, ki delujejo na področju socialnega varstva in glede na zakonsko opredeljene naloge zbornice. Prihodnji ustanovitelji, strokovnjaki različnih področij, so me povabili k pripravam za ustanovitev zbornice. Ob ustanovitvi so me tudi izvolili za prvo predsednico Socialne zbornice Slovenije. Aktivno sem bila udeležena pri pripravi temeljnih dokumentov zbornice, kot sta Statut in Etični kodeks. Dva mandata sem predsedovala zbornici in jo povezala z različnimi dejavniki v državi.

V izobraževalni ustanovi Doba sem sodelovala pri pripravi višješolskega študijskega programa za poklic organizator socialne mreže, v katerega je umeščen predmet sociologija, ki sem ga vrsto let predavala študentom.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Moja slovenska izkušnja je bila zelo pomembna, ko sem postala članica Zvezne vlade Jugoslavije ter odgovorna za resor zdravstva in socialnega varstva.

Pri tem sem prepoznavala vso različnost (ne le gospodarsko) med posameznimi predeli takratne države, zlasti v pričakovanjih finančne podpore, veliko manj pa v pripravljenosti za angažiranost v iskanju rešitev za specifične življenjske razmere.

Čeprav sem se srečevala s sociologi iz drugih republik, razmišljala in pričakovala njihovo sodelovanje v iskanju skupnih ciljev, niso kazali zanimanja za druga področja.

V podporo so mi bile države v Evropi, ker sem imela priložnosti, da sem spoznavala njihovo politiko na obeh področjih, konkretne ukrepe in rezultate. Čeprav sem imela dober vpogled v njihovo delovanje, način delovanja ter v uspehe in neuspehe pa tudi odgovornost za opravljeno delo, vsega ni bilo mogoče takoj in v celoti prenesti v naše okolje, še zlasti v vseh predelih države. Prav zaradi tega je bilo za moje delo pomembno sodelovanje v mednarodnih organizacijah in strokovnih srečanjih, na katerih so imeli sociologi pomembno vlogo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Zapiranje posameznih političnih in strokovnih dejavnikov v svoj položaj in svoje znanje namesto v sodelovanje z drugimi strokovnimi dejavniki, iskati ne le rešitve za probleme, ampak pospeševati razvoj, da bi bil rezultat prispevek več k blagostanju vseh prebivalcev Slovenije. Mlade generacije bi morali pripraviti in usposobiti za sodelovanje z drugimi dejavniki v svojem okolju, v naši državi in tudi v tujini.

Razvijati odgovornost ne le za reševanje problemov, ampak ustvarjati pogoje za tovrstno delo – iskanje rešitev in realizacijo nalog – za odgovornost vseh akterjev.

RODNOSTNO VEDENJE, KMEČKO/PODEŽELSKA POPULACIJA IN OBLIKOVALCI POLITIK

Majda Černič Istenič

Diplomirala sem iz analitične sociologije na FSPN, magistrirala iz sociologije kulture na FF in doktorirala iz sociologije na FDV. Od leta 1984 sem bila najprej kot stažistka in pozneje kot mlada raziskovalka zaposlena na Inštitutu za sociologijo in filozofijo, ki se je pozneje pripojil FDV-ju. Jeseni 1997, tri leta po doktoratu, sem se zaposlila na ZRC SAZU, jeseni 1999 pa na Biotehniški fakulteti, Univerza v Ljubljani, Oddelek za agronomijo, ob tem da sem na ZRC SAZU ohranila 30- oz. 20-odstotni delež svoje zaposlitve. Od leta 2011 sem kot zunanja sodelavka vključena tudi v pedagoški proces Oddelka za sociologijo na Filozofski fakulteti v Mariboru. Od leta 2007 sodelujem tudi v evalvacijskih postopkih Evropske raziskovalne agencije pri izboru raziskovalnih projektov (npr. Marie Curie Sklodowska).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

V sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja je bila tema mojega doktorata – sociološki vidiki vzorcev rodnostnega vedenja prebivalcev Slovenije – deležna pozornosti oblikovalcev politike. To je bil čas intenzivnih javnih razprav o pravici do splava, retradicionalizaciji družinskega življenja in o demografskih vprašanjih – zlasti nizki rodnosti. Za moje izsledke se je takrat zanimalo zlasti Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve pa tudi nekatere levo usmerjene politične stranke. Rezultat tega je bil elaborat Izhodišča za oblikovanje populacijske politike, ki je izšel v založbi Državnega zbora Republike Slovenije (1995). Menim, da je bilo pomembno sporočilo mojega takratnega raziskovanja, da do sprememb v rodnostnem vedenju (znižanje koeficientov celotne stopnje rodnosti pod raven preprostega obnavljanja prebivalstva) na začetku 80. let prejšnjega stoletja v Sloveniji ni prišlo zaradi takratnih neugodnih ekonomskih razmer, ampak da je bil ta padec posledica že dlje časa (kar nekaj desetletij) trajajočih družbenih sprememb (pomen družine, položaj žensk in uveljavljanje koncepta odgovornega starševstva), vezanih na zamenjavo med generacijami, zaradi česar naj bi se fenomen rodnosti preučevalo longitudinalno – ob upoštevanju različnih družbenih kontekstov. Moj prispevek pri tem je bil uporaba »analize zgodovine dogodkov« (event history analysis), takrat inovativnega metodološkega pristopa. Svoje izsledke, pridobljene z doktoratom, sem lahko dograjevala

skozi različne raziskovalne projekte vse do leta 2010, ko sva skupaj s kolegico Duško Knežević Hočevar izdali knjigo Dom in delo na kmetijah v Sloveniji, v kateri sva soočili (ne)ohranjanje družinskih kmetij v Sloveniji skozi perspektivo nizke rodnosti in staranja prebivalstva. Po tem času se kljub prizadevanjem za izvedbo raziskovalnega programa Odnosi med generacijami in spoloma (več o tem je poročala že kolegica Duška) tej temi ni več namenjalo pozornosti in raziskovalnih sredstev. Po 25 letih stalnega padanja se je leta 2003 vrednost celotne stopnje rodnosti obrnila v nasprotno smer (kot posledica učinkov spremenjenega koledarja rojevanja, ne pa boljših družbenih razmer, ki naj bi jih domnevno omogočila politika takratne vladne koalicije), zanimanje oblikovalcev politike za tematiko rodnosti v Sloveniji pa je usahnilo (tudi pod vplivom neuspele Strategijo za dvig rodnosti leta 2006) in se do danes ni obnovilo. Kot je razvidno iz navedb iz Cobissa, se v Sloveniji s to tematiko danes ukvarja le še nekaj študentov dodiplomskega in podiplomskega študija.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Že kmalu ob svoji zaposlitvi na Biotehniški fakulteti sem ugotovila, da med mojimi naravoslovnimi kolegi sociologija ni najbolje sprejeta, da je pogosto razumljena kot druga oznaka za marksizem, socializem ali pa celo za retoriko. Družbeni odnosi niso prepoznani kot pomembna osnova kmetijske dejavnosti, ampak se veljava za delovanje/uspeh te dejavnosti pogosto pripisuje samo tehnologiji (npr. biotehnologija, genski inženiring), skladno s čimer se določa tudi mesto posameznim učnim predmetom. Ob javnih predstavitvah svojih izsledkov sem se soočila tudi z nezaupanjem naravoslovnih kolegov do metod, ki jih uporabljamo v sociologiji. Anketni metodi, če ta prinaša reprezentativne rezultate, še nekako zaupajo, precej nezaupljivo pa mnogi sprejemajo rezultate, pridobljene z intervjuji – temu pristopu zaradi svoje nereprezentativnosti odrekajo znanstvenost. Tako gledanje na ruralno sociologijo se je odrazilo tudi v bolonjski prenovi; izgubila je status rednega predmeta (kljub naraščajočemu gibanju opravljenih diplomskih nalog v predhodnem obdobju) in bila razdeljena na več manjših izbirnih predmetov (sociologija podeželja, sociologija kmetijstva, prehrane in naravnih virov), ki se ne izvajajo redno, ampak le glede na »povpraševanje« študentov. Ti predmeti se izvajajo v posameznih blokih, ki trajajo le dva meseca, kar onemogoča, da bi se študentje lahko temeljiteje seznanili s področjem – s tematikami in z metodologijo te poddiscipline. Po mojem mnenju je zaradi navedenega ogrožen nadaljnji razvoj, če ne celo obstoj ruralne sociologije v Sloveniji.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na podlagi svojih lastnih izkušenj, pridobljenih ob predstavitvah svojih raziskovalnih rezultatov naročnikom in njihovi šibki uporabi, menim, da uveljavljanje socioloških spoznanj najbolj ovira nesposobnost uradnikov in oblikovalcev politik (v mojem primeru s področja kmetijstva in podeželja) absorbirati in uporabiti nova znanja – ne vidijo in ne zavedajo se pomena socioloških informacij za svoje delo (npr. relacijskih razmerij, v katerih deluje kmečka populacija) in jih zato tudi ne iščejo. Največkrat sledijo le svoji ozki profesionalni (tehnološki logiki) ali pa interesom (politiki) skupin, ki jim pripadajo in so jim omogočili zaposlitev v posameznih javnih ustanovah. Po mojem mnenju je ta nesposobnost povezana z njihovo nizko ravnjo sociološkega predznanja (formalnega in neformalnega). Kot sem zapisala že pred desetimi leti, še vedno menim, da bi se morale sociološke pa tudi druge družboslovne vsebine ponuditi širše različnim (nedružboslovnim) študijskim programom znotraj univerze oz. bi se morala zagotoviti večja možnost izbire predmetov z drugih fakultet, kot je to zdaj praksa.

SOCIOLOŠKI PRISPEVEK K PRESEGANJU SPOLNE NEENAKOSTI (V ZDRAVSTVU)

Jana Goriup Bezenšek

Po študiju germanistike in družbenomoralne vzgoje sem študirala sociologijo na FSPN UL, sem tudi magistrirala in doktorirala; izvoljena sem v naziv redne profesorice za sociologijo vzgoje in izobraževanja ter sociologijo družine na FF UM; sem raziskovalka in večkratna predstojnica Oddelka za sociologijo ter soavtorica študijskih programov sociologije in interdisciplinarnega družboslovja. Na PeF UM sem uvedla sociologijo vzgoje ter sociologijo družine in predšolskega otroka, na MF UM sociologijo medicine, na FF UM socialno gerontologijo, ki so ob družinskem in partnerskem življenju in življenju starostnikov področja mojega pedagoškega in raziskovalnega dela. S kolegom Milanom Divjakom sem sooblikovala družboslovno izobraževanje na PeF UM – na Oddelku za DMV in Oddelku za družboslovje, ki se je razširil v Oddelek za sociologijo. Tri mandate sem bila tudi predstojnica oddelka. Sem članica uredniških odborov revij Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja in Acta technologica Dubnicae.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Mednje uvrščam raziskovanje na področjih sociologije družine in predšolskega otroka, sociologije zdravja in bolezni, sociologije medicine ter sociologije vzgoje in izobraževanja. Za zadnje sem v soavtorstvu pripravila tudi znanstveni monografiji (Poglavja iz sociologije medicine, 2007; Poglavja iz sociologije vzgoje in izobraževanja: pregled sodobnih socioloških študij, perspektiv in konceptov, 2006), namenjeni strokovni in tudi laični javnosti, za preostali pa študijska gradiva, ki ju ob uvajanju sociološkega študija v Mariboru uvrščam med pomembne dosežke.

Kot pomembno ocenjujem sodelovanje v mednarodnem evropskem raziskovalnem projektu Children's Identity and Citizenship in Europe, v katerem sem bila tri mandate nacionalna koordinatorica in aktivna udeleženka raziskovalne skupine; članstvo v raziskovalnem projektu Unesco Chair in Gender Equality and Women's Empowerment, v katerem komparativno raziskujemo problem spolne neenakosti, vloge ženske v postmoderni družbi (Mapping the gender equality: research and practices – the national and international perspective); članstvo v projektu Europe for Citizens programme of the European Union Commitment to Democracy: Increasing Women's Participation (2015–2019).

Ob pedagoških obveznosti na Pedagoški, Filozofski in Medicinski fakulteti ter Fakulteti za zdravstvene vede UM sem izvedla več javnih predavanj, se udeleževala strokovnih zborovanj, mednarodnih znanstvenih konferenc in simpozijev. Svoja znanstvena, raziskovalna, pedagoška spoznanja sem redno prenašala v prakso (v vrtce, šole, v interesna in strokovna združenja).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Spoznala sem zapleteno kompleksnost problema feminizacije zdravstvene nege, ki vpliva na spremembo številnih razmerij: na togi hierarhični odnos med medicinskimi sestrami in zdravniki, tudi na odnos pacient – zdravnik. Premalo je bilo opaženo, da znotraj zdravstva ostajajo hierarhični odnosi nespremenjeni. Visok status medicine je še vedno moška domena, kar se posredno zrcali v odobrenih specializacijah. Opozarjala sem na nevarnost stereotipov o medicinskih sestrah (Stereotypes and nurses, 2015), pomen kulturnega in socialnega kapitala medicinskih sester v informacijski družbi kot osnovi za razvoj profesionalnih kompetenc (Vloga kulturnega in socialnega kapitala medicinske sestre v primežu družbeno neželenih pojavov, 2012). Žal odgovorni niso spoznali, da so medicinske sestre sicer najštevilčnejši del zdravstvenega osebja, vendar je status tega poklica bistveno nižji od zdravniškega, saj redko dosežejo ustrezno profesionalno priznanje, čeprav je njihovo profesionalno delo določeno s kompetencami in avtonomno in čeprav so s pacientom več časa kot drugo osebje. Zatečen odnos in vrednotenje njihovega dela sta v posmeh vsem, ki jih problemi zdravstvenega sistema kakor koli zadevajo.

Tudi raziskovanje pravnih in socialnih vidikov ovir pri gradnji akademske kariere slovenske ženske (Some sociological views on women in science between career and family, 2012) je bil odmevnejši v tujini kot doma, kjer sicer na različnih ravneh opozarjamo na težave kolegic pri gradnji znanstvene kariere. Žal je v slovenskih razmerah znanost še vedno razumljena kot področje »proizvodnje«, na katerem imajo vodilno vlogo moški. Čeprav ženske v znanosti s svojim delom prispevajo ne le k transferju (potrebnega) znanja, ampak tudi k večanju nacionalnega dohodka, od njega nimajo ustrezne materialne koristi. Še več, zatečeni habilitacijski postopki so jim vse bolj sovražni.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Odsotnost potrebnega znanja vladajoče politike in struktur moči (beri: uradnikov – togih birokratov), včasih pa celo nepripravljenost priznavanja domačih dosežkov in spoznanj ter rivalstvo med kolegi. V akademski sferi zaznavamo trdno zakoreninjene stereotipne predstave o spolih, ki oblikujejo

vlogo žensk in moških, vplivajo pa tudi na neravnovesje med spoloma pri plačanem in neplačanem delu. Da bi dosegli enako obravnavanje žensk in moških, enakomernejšo porazdelitev družinskih obveznosti med partnerjema, enako obravnavanje žensk v znanosti pa tudi sicer na trgu dela, je potrebnih še veliko ukrepov, ki se nikoli niso »uspeli« iz zapisanega spremeniti v realizacijo. Odsotnost dinamičnega ravnovesja ženskam, predvsem mlajšim z otroki, v terciarnem izobraževanju med delovnim in zasebnim življenjem namreč onemogoča njihovo večjo učinkovitost v vseh fazah gradnje akademske kariere.

Pri tem pa ugotavljam še, da želijo biti nove značilnosti slovenske izobraževalne, znanstveno-razvojne in politične kulture s pridobljeno nacionalno in politično samozavestjo primerljive z evropsko demokratično izobraževalno in znanstveno-razvojno kulturo, a niso. Tega vladajoče strukture, žal, ne zaznavajo, saj so kategorije, kot so: »napredek, razvoj, emancipacija, osvoboditev, razsvetljenstvo« in predvsem znanje izgubile na svoji moči, pomenu in vplivu v družbenem delovanju posameznika in družbenih skupin. Zdi se, da preseganja ideološke monopolne, socialne, kulturne in politične ter izobraževalne politike v smeri razvoja demokratične kulture izobraževanja in znanja v slovenski realnosti (še) niso mogoča.

GERONTOLOGIJA IN MEDGENERACIJSKO SOŽITJE V INTERDISCIPLINARNEM SODELOVANJU S SOCIOLOGIJO

Jože Ramovš

Sem socialni delavec (diploma leta 1975) in antropolog (doktorat pri A. Trstenjaku leta 1986). Opravil sem podiplomsko specializacijo iz Franklove eksistencialne analize in logoterapije (München, 1988–1992) in partnerske komunikacije (München, 1999–2003). Zaposlen sem bil v gospodarstvu, vzgojnem zavodu in v zdravstvu, od leta 1995 na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, kjer sem predstojnik. Raziskovalno, akcijsko-razvojno v praksi in pedagoško kot profesor na do- in podiplomskem študiju sem se posvečal zasvojenostim in omamam, samopomoči in solidarnosti, mladini in družini, zadnjih petindvajset let predvsem gerontologiji in medgeneracijskemu sožitju. Tukaj je moje prizadevanje usmerjeno v interdisciplinarno timsko povezovanje socioloških, psihosocialnih, zdravstvenih, prostorsko-arhitekturnih, vzgojnih in drugih panog. Razvijam metodo skupinskega socialnega učenja za kakovostno komuniciranje in sodelovanje, sem začetnik koncepta in metodike celostne antropohigiene. Moja strokovna bibliografija obsega več kot tisoč enot (Sicris).

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Nekaj let pred slovensko osamosvojitvijo je naneslo, da sem se intenzivneje srečal z delom na gerontološkem področju. Pionir slovenske medicinske in socialne gerontologije dr. Bojan Accetto je takrat že izpregel iz dela, njegova sposobna in dejavna interdisciplinarna učenka dr. Vida Hojnik Zupanc je na FDV obetavno vstopala na to področje, žal pa sta kmalu po doktoratu bolezen in smrt pretrgali njeno delo. Razvojno sodelovanje z njima je bilo zelo plodno, saj sta imela poleg človeške tudi interdisciplinarno znanstveno širino, ki je nepogrešljiva za teoretično gerontologijo in razvojno reševanje vprašanj staranja prebivalstva. Ta dobra izkušnja sodelovanja s sociologi se nadaljuje tudi z drugimi. Sociološka spoznanja, zlasti izsledki prostorske sociologije (Mlinar in sod.), kažejo, kako velike infrastrukturne in druge družbene spremembe se dogajajo in se bodo dogajale v bližnji prihodnosti ob starajoči se globalizirani informacijski družbi. Ta spoznanja ter z njimi vzporedna psihološka, biološka in druga so izziv za interdisciplinarno sodelovanje pri ustvarjanju učinkovitih orodij za reševanje demografske krize staranja prebivalstva v času, ko so izčrpane zaloge socialnega kapitala

tradicionalnih družb. Interdisciplinarna gerontologija je v zadnjih 25 letih postala prevladujoči del mojega znanstvenoraziskovalnega in pedagoškega, še posebej pa akcijsko-razvojnega dela (monografiji *Kakovostna starost* iz leta 2003 in *Staranje v Sloveniji* iz leta 2013).

Poleg interdisciplinarnosti je na tem področju odločilen pristop celote življenjskega cikla oziroma medgeneracijskost. Ko smo v 90. letih prejšnjega stoletja začeli razvijati *Mrežo medgeneracijskih programov za kakovostno staranje,* sta se pokazali prednost in potreba po komplementarnem vključevanju vseh generacij vanje. Poudarjanje medgeneracijskosti, ki smo mu priča v znanstveni in medijski publicistiki, političnih dokumentih in v usmerjenosti civilne družbe, potrjuje moje takratno spoznanje, da je prihajajoča demografska kriza evropske kulture rešljiva z razvojem novih, zdajšnjemu času primernih metod za učenje »nove solidarnosti med generacijami« *(Zelena knjiga EU ob odzivu na demografske spremembe).* Pogoj za njihov razvoj in dovolj hitro uvajanje glede na nagle demografske spremembe je interdisciplinarna povezanost vseh relevantnih znanosti (in njihovih strok v praksi), intersektorska povezanost relevantnih političnih resorjev ter sinergična vključitev civilne družbe. Na Inštitutu Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje dosledno upoštevamo ta pogoj pri znanstvenem in pedagoškem pa tudi pri akcijsko-razvojnem delu v praksi, kjer smo do zdaj razvili okoli dvajset prostovoljskih in profesionalnih programov, prav tako tudi pri izdajanju edine slovenske znanstveno-strokovne revije za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje *(Kakovostna starost,* od 1998 naprej); sociologi v njej redno objavljajo prispevke – poleg socialnih delavcev, psihologov, zdravnikov, medicinskih sester, pedagogov, arhitektov in drugih strokovnjakov, ki sodijo v nujni nabor celostne gerontologije. Veliko sil vlagamo v razvoj metodičnih orodij za socialno učenje medgeneracijske komunikacije in sodelovanja v vsakdanji praksi na mikroravni družine (npr. za razbremenilno pomoč družinskim oskrbovalcem), delovnega okolja (npr. usposabljanje menedžmenta in starejših delavcev za njihovo boljše vključevanje v delovni proces ter pripravo na kakovostno življenje po upokojitvi) ter lokalne skupnosti (npr. celostni model krajevnih medgeneracijskih središč).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pred štirimi desetletji sem diplomiral iz skupinskega dela; v 70. letih so bile različne skupine zelo v ospredju teorije z vidika sociologije, psihologije, socialnega dela in pedagogike pa tudi v praksi. Takrat je bil v evropskih psihosocialnih strokah živ slogan *Pomoč za samopomoč.* Vsa ta desetletja svojega strokovnega dela sem razvijal preventivno in terapevtsko skupinsko delo ter skrbel za izdajanje strokovne literature s tega področja (npr. klasično delo Morena, *Skupine, njihova dinamika in psihodrama,* 2000).

Menim, da je skupina (zlasti majhna, od 2 do 8 ljudi, in srednje velika, od 9 do 18 ljudi) najučinkovitejši socializacijski most med posameznikom in družbo. V njej se s socialnim učenjem dialoško prenašajo ustvarjalni dosežki posameznika v vsakdanjo prakso drugih. Pri metodi skupinskega socialnega učenja so v ospredju dobre in slabe izkušnje vsakega udeleženca; pri njihovi izmenjavi in obdelavi *smo vsi učitelji in vsi učenci – razlike pa nas bogatijo.* Pri uporabi te skupinske metode se v medgeneracijskem sodelovanju potrjuje nasprotje teorije o antagonistični logiki *igre z ničelno vsoto,* kakor je ugotavljal za medgeneracijsko področje Zdravko Mlinar v uvodnem poglavju knjige *Staranje v Sloveniji* in pokazal na možnosti uporabe neizkoriščenih potencialov starejših in mlajših. Z metodo skupinskega socialnega učenja udeleženci učinkovito krepijo demokratično sodelovanje, empatičnost in ustvarjalno delo, in sicer od znotraj, kongruentno iz svoje osebnosti. Metoda socialnega učenja dosega te učinke, ker zmore ustvarjati sinergijo med navidezno antagonističnima antropološkima potrebama po svobodi posameznika in sožitju z drugimi ljudmi; te zmožnosti nimajo niti individualne niti množične skupnostne metode.

Preučevanje skupin in izobraževanje strokovnjakov za pomoč skupinam sta zadnja desetletja pojenjala. Ob prevladi individualizma in hkratni pomasovljenosti pod vplivom trga in kapitala je pomen skupine in skupinskega dela stopil v ozadje. Menim, da s tem v današnji družbi izpuščamo priložnost, da bi razvijali najučinkovitejše orodje za reševanje ekonomskih, političnih, družinskih in drugih težav.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Kot eno izmed največjih ovir vidim birokratizacijo znanstvenega dela, še zlasti pri akcijsko-razvojnih projektih, ki jih financirata država in EU. Iz javnega sektorja se birokratizacija širi na polje izobraževanja, znanosti, vzgoje …, celo v civilno sfero.

OD KULTURNIH ŠTUDIJ DO SOCIALNE DRŽAVE IN MLADINSKIH POLITIK

Milko Poštrak

Sem docent na področju socialnega dela na Fakulteti za socialno delo UL. Leta 1981 sem diplomiral na Višji šoli za socialne delavce in nadaljeval študij na FSPN, kjer sem leta 1984 diplomiral ter pozneje magistriral in doktoriral. Kot družboslovca so me vseskozi zanimala tri področja raziskovanja: kulturne študije, v njihovem okviru predvsem kulturna sprememba in študije mladinskih subkultur; razmerja med mikro- in makroravnjo družboslovne analize, torej vprašanja konstitucije subjekta v družbenem kontekstu, v njihovem okviru predvsem koncepti socializacije in inkulturacije; vprašanja socialne politike, v njihovem okviru področje socialnega dela. Z omenjenimi vprašanji se lahko še zdaj ukvarjam tudi v okviru svojega dela na FSD, kjer sem zaposlen od leta 1990. V zadnjem času se po eni strani posvečam teorijam socialnega dela in socialne politike, znotraj zadnjega predvsem konceptom socialne države, po drugi strani pa študijam mladine.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja sem se ukvarjal predvsem s študijami kulture in mladinskih subkultur. Moj namen je bil mladinsko subkulturo in njene ustvarjalne vidike, torej glasbo in druge kulturne artefakte, postaviti v družboslovni kontekst. Po mojem mnenju je takrat v tradicionalnem družboslovju še prevladoval odklonilen, omalovažujoč, pokroviteljski odnos do takratne mladinske (sub)kulture ali njenih oblik izražanja. Menil sem, da je tovrsten odnos posledica nerazumevanja tistega dogajanja. Zato sem nameraval s pomočjo družboslovnih konceptov raziskati področje, imenovano mladinske subkulture. Na podlagi ugotovitev sem nameraval ponuditi nove družboslovne razlage, konceptualizacije tistega dogajanja. Izhajal sem iz tradicije sociologije kulture in umetnosti. Ker tradicionalne razlage iz polja sociologije in umetnosti niso zadoščale za opredelitev novih kulturnih tokov, sem iskal nove oblike pristopov, ki bi bili ustreznejši in bi imeli večjo razlagalno moč. Ob tem me je zanimalo, kako je do njih, torej do sprememb v polju dane kulture, danega hermenevtičnega kroga, prišlo. Pri tem sem si začel pomagati z antropološkimi spoznanji o inkulturaciji in kulturni spremembi. V veliko pomoč mi je bila tudi fenomenološka struja v družboslovju. Iz fenomenologije in antropologije sem

potegnil predvsem spoznanja o vprašanjih razumetja drugih. S tem sem se ukvarjal v doktorski disertaciji z naslovom Fenomenološka oseba v antropološkem kontekstu (1998) in v člankih Antropološki zorni kot (*Socialno delo*, 2001, letnik 40, št. 2–4, str. 207–229) in Subjekt in intersubjektivnost (*Socialno delo*, 2002, letnik 41, št. 5, str. 249–271).

Skupina takrat mlajših družboslovcev je decembra 1995 ustanovila slovensko vejo mednarodne zveze za študije popularne glasbe (International Association for the Study of Popular Music ali IASPM), katere član sem bil. Pozneje sem sodeloval pri pripravi učbenika za področje kulturologije na FDV. Za učbenik sem prispeval poglavje Uporniške mladinske subkulture: razkazovanje lastne drže (Debeljak, Aleš (ur.) (et al.). Cooltura: uvod v kulturne študije, (2002).

Vzporedno se je težišče mojega zanimanja vse bolj selilo v polje raziskovanja in načrtovanja mladinskega dela. Spoznanja iz raziskovanja mladinskih subkultur sem začenjal povezovati z raziskovanjem strategij (pre) življenja ali načinov odraščanja mladih. V tem kontekstu sem se ukvarjal tudi z rekonceptualizacijo pojma ali kar raziskovalnega področja, imenovanega prosti čas mladih. Tu bi poudaril svoj prispevek Preventivna funkcija prostega časa (objavljen v knjigi Kristančič, Azra. *Svoboda izbire – moj prosti čas*.

Od leta 1998 do leta 2005 smo v okviru strokovne skupine na Uradu za mladino Republike Slovenije oblikovali strokovne podlage koncepta izobraževanja in usposabljanja za kadrovski profil »mladinski delavec«. V okviru teh dejavnosti sem bil leta 2009 neodvisni poročevalec za Slovenijo v projektu Peer Review on 'Project Learning for Young Adults: A social integration programme helping young people back into work and education'.

Skupaj s kolegicami sem kot predstavnik FSD, član Mednarodnega projekta za razvoj socialnega dela v regiji (SWED), sodeloval tudi pri vzpostavljanju študija socialnega dela v okviru Univerze v Banjaluki. V letu 2011 sem sodeloval v podobnem projektu vzpostavljanja študija socialnega dela na Univerzi v Colombu v Šrilanki, kjer sem spet predstavil teorije socialnega dela in svoje koncepte socialnega dela z mladimi.

V povezavi z raziskovanjem mladinskih subkultur sem se začel ukvarjati tudi s teorijami ustvarjalnosti. Vprašanja ustvarjalnosti sem povezoval s svojim delom na FSD, kjer sem vzpostavljal področje, imenovano socialno kulturno delo, torej uporaba ustvarjalnih pristopov v kontekstu socialnega dela.

V okviru programa TEMPUS sem sodeloval z nizozemsko Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, kjer so prav tako razvijali uporabo ustvarjalnih pristopov v okviru svetovalnega dela. Zanimale so me predvsem možnosti uporabe ustvarjalnih pristopov pri svetovalnem delu v osnovnih in srednjih šolah. Razvijanje konceptov socialnega dela z mladimi – oprtih na spoznanja in ugotovitve študij mladine in subkultur, predvsem spoznanja o strategijah (pre)življenja mladih – štejem za svoje najpomembnejše delovanje

v polju družboslovja. Poudaril bi članek Koncepti socialnega dela z mladimi (*Socialno delo*, 2015, letn. 54, št. 5).

V zadnjih letih sem se ukvarjal tudi z vprašanji socialne politike, posebej koncepta socialne politike, ter s teorijami in z metodami socialnega dela. V tem okviru sem sodeloval v ekspertni skupini Ministrstva RS za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, v kateri smo med drugim pripravljali smernice za reorganizacijo centrov za socialno delo v Sloveniji. Tudi razvijanje konceptov sodobnega socialnega dela in sodelovanje pri načrtovanju reorganizacije centrov za socialno delo v Sloveniji štejem za svoje večje dosežke.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Na žalost naša prizadevanja na področju razvijanja modelov formalnega in neformalnega izobraževanja za poklicni profil mladinski delavec niso obrodila želenih sadov. Natančneje: zaradi raznih, tudi tehničnih razlogov ali razlogov objektivne narave se zamisel o celovitem izobraževanju za poklicni profil mladinski delavec, ki bi ga družno izvajalo več slovenskih fakultet, vsaj za zdaj ni uresničila.

Po drugi strani so – spet trenutno – zamrle ali se zamrznile tudi dejavnosti na področju reorganizacije centrov za socialno delo v Sloveniji.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Sam nisem zaznal nobenih posebnih ovir, ki bi preprečevale uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj na mojem področju, razen seveda omenjenih ovir tehnične ali objektivne narave. V povezavi z reformami na področju mladinskega dela in dela centrov za socialno delo je eden izmed skupnih imenovalcev predvsem pomanjkanje denarja za izvedbo določenih dejavnosti po eni strani in – občasno – pomanjkanje t. i. politične volje po drugi. Ali drugače rečeno, nekatere izmed ovir so bile tudi posledica pogostih zamenjav političnih akterjev v zadnjih desetih letih, in sicer na področju mladinskih politik pa tudi socialne politike.

4.
SOCIOLOŠKO DELOVANJE IN ODPIRANJE V SVET

Gre za izjemno široko in kompleksno temo, ki je že ves čas našega delovanja pomembno pogojevala vlogo sociologije v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji. Slovenija je z vidika odprtosti v svet imela določeno prednost, ki je prihajala do izraza v veliki vključenosti v mednarodne primerjalne raziskave pa tudi v – lahko bi rekli celo – rekordni prisotnosti v aktivnostih ISA. Ob ideološko-političnih omejitvah tega odpiranja se je manj opazno, nekako po inerciji, podaljševala zaprtost v slogu »inbreeding«.

Ne da bi na tem mestu povzemal teoretične razlage o globalizaciji, naj dodam, da sem že pred desetletji poenostavljeno nakazoval dolgoročne smernice v smislu Mi po vsem svetu, ves svet pri nas. Takšna usmeritev se postopoma uresničuje, vendar imamo še danes malo slovenskih sociologov/-inj, ki delujejo na univerzah po svetu ali – kot sociologi/-nje – opravljajo druge profesionalne vloge. Zato sem še posebno pozornost posvetil temu, da sem jih pritegnil kot avtorje/-ice prispevkov za ta tematski sklop. Prav dejstvo, da delujejo in se življenjsko vključujejo v drugačna okolja ter hkrati poznajo tudi naše domače okolje, daje njihovim izkušnjam še posebno težo. Če gre pri tem za avtorje, ki stalno prebivajo drugod, pa so seveda – gledano časovno in po številčnosti – na prvem mestu tisti/-e sociologi/-nje, katerih izhodišče je v domačem okolju, vendar pa s svojimi aktivnostmi in z občasnim vključevanjem zunaj države pridobivajo tudi pomembne profesionalne izkušnje.

Glede na to sledi tudi predstavitev njihovih izkušenj iz delovanja v profesionalnih združenjih ali iz tega, da so delovali kot predstavniki države ali v podjetniški sferi itn.

OD DOMA V SVET

PROFESIONALNO DELOVANJE SOCIOLOGOV V EVROPSKEM MERILU: IZKUŠNJE IZ PRVE ROKE

Mojca Novak

Obdobje mojega intenzivnega mednarodnega sodelovanja je trajalo približno deset let – od leta 1995 do leta 2005; v tem obdobju sem bila večji del zaposlena kot direktorica Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo. V tem obdobju so bili najpomembnejši dogodki priprava programa 4. konference Evropske sociološke asociacije (ESA) v Amsterdamu in sodelovanje v pripravo 5. konference tega združenja leta 2001 v Helsinkih ter sodelovanje v več mednarodnih projektih na temo socialne izključenosti in socialne zaščite.

ESA-konferenci

Na mednarodni ravni je bil zame poseben izziv članstvo v upravnem odboru ESA (1997–2001), v katerem sem bila v obdobju 1997–1999 kot podpredsednica združenja odgovorna za pripravo in izvedbo programa četrte konference v Amsterdamu. Člani upravnega odbora so izvoljeni na volitvah ob koncu vsakokratne konference; ta, kjer smo bili izvoljeni člani upravnega odbora za obdobje 1997–1999, je bila konec avgusta 1997 v Colchestru, Essex. Mimogrede, ko smo se po končani konferenci v nedeljo zjutraj odpravljali na pot proti domu, sta nas že na hotelski recepciji pričakala objokani obraz receptorke in vest o nesrečni smrti princese Diane.

Novi upravni odbor je začel delo jeseni leta 1997 v Amsterdamu, kjer so bili na prvi seji izvoljeni funkcionarji in imenovana administrativna pomoč – sekretar in njegova pomočnica. Mimogrede, za pomočnico je bila imenovana Jantine van Gogh, prapranečakinja slikarja Vincenta van Gogha oziroma prapravnukinja njegovega brata Thea. Jantine je pomagala pri administrativnem delu kot prostovoljka, saj je bila zaradi družinskega imetja finančno preskrbljena.

Omenjena seja upravnega odbora se je začela v petek popoldne (njeno trajanje je bilo načrtovano do sobote zvečer). Brez večjih zatikanj je bil Martin Kohli iz Nemčije (sicer po rodu Švicar) izvoljen za predsednika in Thomas Boje, Danec, na začasnem delu na Univerzi Umea, za blagajnika. Zataknilo pa se je pri izvolitvi podpredsednika, ki je po svoji funkciji direktor programa naslednje konference in velja za najbolj 'garaško' funkcijo. Ker se je iskanje podpredsednika neuspešno nadaljevalo tudi naslednjega dne, mi je kolega z Univerze v Belfastu predlagal, da naj kandidiram za to funkcijo. Po izrečeni samokandidaturi je med člani nastalo mučno zatišje. Francoski

kolega pa me je vprašal, ali je v Sloveniji mogoč dostop do interneta in elektronske pošte. Po pritrdilnem odgovoru sem bila z vidnim olajšanjem potrjena za podpredsednico združenja in direktorico programa naslednje konference, ki je bila za leto 1999 načrtovana v Amsterdamu.

Priprava programa konference je bila zaradi konceptualnih razhajanj med člani upravnega odbora, predvsem pa zaradi zagovarjanja 'nacionalnih' interesov in različne sposobnosti dojemanja problemov, mučna in pogosto zelo glasna, saj so nekateri člani upravnega odbora vedno znova poskušali na program umestiti svoje partikularne interese, in sicer ne kot tem na posameznih sekcijah, ampak kot glavne tematike konference. Ko sem zagrozila z odstopom, če bi se razvoj dogodkov odvijal po partikularnih interesih kolegov iz nemško govorečih dežel, je delo steklo po načrtu. Pri svojem napornem delu sem bila deležna malo podpore; največja pohvale zame pa je bila, ko mi je direktorica pretekle konference priznala, da je delo na programu pod mojim vodstvom potekalo hitreje in učinkoviteje kot takrat, ko je sama pripravljala program konference v Colchestru.

Konferenca je bila uspešno izvedena, in to z največjim številom udeležencev do takrat. Uspešnost pa je potrdila tudi moja ponovna izvolitev v upravni odbor združenja, saj sem prejela drugo največje število glasov med vsemi kandidati. Moje delo v tem združenju, posebno pa vodenje priprave in izvedbe programa četrte konference, je ostalo v slovenskem sociološkem in javnem prostoru neopaženo.

Vzporedno s pripravo naslednje konference, ki je bila leta 2001 v Helsinkih, se je pojavilo vprašanje uradnega jezika združenja. V tedanjem času – v devetdesetih letih – asociacija ni imela uradnega jezika, ampak je bila angleščina priznana kot komunikacijski jezik. Francoski sociologi so imeli predlog o določitvi uradnega jezika asociacije, in sicer angleščine in francoščine, kar naj bi prispevalo k večji vključitvi francoskih sociologov v ESA. Do konference leta 2001 v Helsinkih ta predlog ni bil sprejet, saj bi pomenil tudi višje finančne stroške pri delovanju združenja.

Mednarodni raziskovalni projekti

Posebno mednarodno izkušnjo predstavlja moje sodelovanje v različnih raziskovalnih projektih, in sicer pri:

- pripravi priročnika *Poverty: A Global Review* o mednarodnih raziskavah revščine (1994–1995) (vodja Else Oyen z Univerze Bergen, Norveška);
- več projektih *Sveta Evrope*, pri čemer omenjam dva: *Human dignity and social exclusion* (1995–1997) (vodja: Catherine Duffy z Univerze v Leicestru, Velika Britanija) in *Policies and services for social prevention and action* (1999–2001) (vodenje);
- izvedbi projekta o socialni zaščiti v srednji in vzhodni Evropi (1997–1999) (vodja John Ditch z Univerze York, Velika Britanija).

Priprava priročnika o mednarodnih raziskavah revščine je potekala v obdobju 1994–1995 v okviru *The Comparative Research Programme on Poverty* (CROP) in v sodelovanju z *The International Social Science Council* in *UNESCO* ter ob finančni pomoči *Deutsche Bank*. Z objavo priročnika se je CROP vključil v izvedbo mednarodnega leta za izkoreninjenje revščine (1996) pri Združenih narodih. Pri pripravi priročnika so sodelovali raziskovalci revščine z vseh celin: Azije, Afrike, zahodnega sveta (Evrope in Severne Amerike) in Latinske Amerike. Priročnik vključuje analize po posameznih državah oziroma sklopih držav in štiri uvodna poglavja, od katerih je bila analiza konceptov revščine zaupana meni. Tako sodelujem v predmetni publikaciji z dvema poglavjema, in sicer:

- Concepts of Poverty in
- The Former Czechoslovakia, Hungary, and Former Yugoslavia: Poverty in Transitional Countries.

Gradivo za pripravo poglavja o regionalnih raziskavah so mi posredovali kolegi iz Budimpešte, Prage in iz Ljubljane; nekaj časa pa sem preživela tudi na študiju na *European Centre for Social Welfare Policy and Research* na Dunaju.

Priročnik je bil objavljen leta 1996 pri *Scandinavian University Press*, Oslo; uredili so ga Else Oyen, S. M. Miller in Syed Abdus Samad; uvod je napisala takratna predsednica norveške vlade Gro Harlem Brundtland.

Konzorcij Univerze York (Velika Britanija) in konzultantske hiše *Pantheion* (Bruselj, Belgija) sta pod vodstvom Johna Ditcha z Univerze York izvedla projekt *Monitoring the Development of Social Protection Reform in CEE Countries* (1998–1999), ki je bil financiran v okviru *Phare Consensus Programme*. Strokovnjaki za posamezna področja so pripravili analize na osnovi nacionalnih poročil, ki so jih za področje pokojninskega zavarovanja, zdravstvene oskrbe in brezposelnosti pripravili nacionalni timi. V tem okviru sem pripravila poročilo o pokojninski reformi v Sloveniji in vodila nacionalni tim, ki je deloval na *Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo.* Raziskava je bila pod naslovom *Change and Choice in Social Protection: The Experience of Central and Eastern Europe* objavljena leta 1999.

Sodelovanje v raziskavi *Human dignity and social exclusion* je potekalo sredi devetdesetih let in je bilo zanimivo zaradi naslednjih razlogov:

- prvič, ker je bila to prva empirična raziskava s področja socialne izključenosti na evropski ravni;
- drugič, ker so bila podatkovno pokrita vsa relevantna področja;
- tretjič, ker so sodelovali raziskovalci s področja socialne politike iz celotne Evrope;
- četrtič, ker so bili rezultati objavljeni v skupni publikaciji.

Sodelavec iz vsake države je pripravil nacionalno poročilo za svojo državo, na tej osnovi pa so vabljeni zahodni strokovnjaki pripravili področna poročila.

Raziskava *Policies and services for social prevention and action*, ki sem jo vodila in hkrati pripravila nacionalno poročilo za Slovenijo in Bolgarijo, je bila prav tako zanimiva zaradi vključitve več kot dvajsetih evropskih držav. Pri izvedbi raziskave so se pokazali različni profesionalni standardi v različnih državah po eni strani, po drugi strani pa prepričanje nekaterih sodelujočih raziskovalcev in uradnikov *Sveta Evrope*, da so vodilna mesta v podobnih projektih namenjena zahodnjakom. Zarota proti 'vzhodnemu' in 'ženskemu' vodenju projekta se je pokazala, ko me je pomočnica administratorja projekta obvestila kot vodjo tega projekta o sestanku projektne skupine, ko se je ta že začel v Strasbourgu, in so na prvi seji ugotovili odsotnost vodje. Ob angažiranju takratne slovenske ambasadorke pri *Svetu Evrope* Magdalene Tovornik je bil spor urejen, dotakratni administrator pa umaknjen s projekta, saj se je pokazalo, da je bila to njegova ustaljena praksa, ko se ni strinjal z imenovanim vodjem posameznega projekta.

Drug problem pri izvedbi raziskave je bil nespoštovanje dogovora o pripravi nacionalnih poročil, saj članica skupine iz ene izmed baltskih držav ni opravila svojega dela, zato sem ga namesto nje morala kot vodja projekta opraviti sama.

Konflikti in trenja, ki so zaradi navedenih dejstev nastali v skupini, so se posledično iztekli v drugačno organiziranost projektov, ki naj bi v prihodnje preprečila tovrstne pojave.

Iz večdesetletne perspektive ugotavljam, da je bilo moje sodelovanje v mednarodnih skupinah naporno in konfliktno, kar se je pokazalo posebno takrat, ko sem imela vodstvene funkcije. Dokler je bilo moje sodelovanje omejeno na zbiranje podatkov in pripravo poročil po predhodno dogovorjenem konceptu in metodologiji, je bilo neproblematično, čeprav sem izražala pomisleke in kritično utemeljevala svoje pripombe. Ko sem imela vodstvene funkcije in prevzemala levji delež bremena izvedbe, pa se je kritičnost, posebno pa kritikastrstvo do mojega dela močno povečalo – tudi v obliki zarot, saj je marsikateri kolega težko prenesel dejstvo, da je podrejen ženskemu vodstvu iz vzhodne Evrope. Mednarodne izkušnje so mi razkrile, da so zahodnjaki benevolentni do vzhodnjakov, če so ti servilni in nekritično izpolnjujejo njihova navodila.

VLOGA SOCIOLOGA V MEDNARODNEM ZNANSTVENEM SODELOVANJU

Peter Volasko

Sem magister sociologije (FDV). Najprej sem delal na Inštitutu za novejšo zgodovino, nato sem se zaposlil na Ministrstvu za zunanje zadeve, nato na Ministrstvu za znanost in tehnologijo ter na Stalnem predstavništvu RS pri EU, na Javni agenciji za raziskovalno dejavnost. Opravljal sem tudi naloge državnega sekretarja. Med predsedovanjem Slovenije Svetu EU sem bil odgovoren za pripravo in izvedbo programa na področju znanosti, dal pobudo za »Ljubljanski proces«. Zdaj sem sekretar na Direktoratu za znanost na MIZŠ, delujem na področju mednarodnega znanstvenoraziskovalnega sodelovanja, sem koordinator za Obzorje 2020, član Sveta guvernerjev Generalnega direktorata, Skupnega raziskovalnega centra Evropske komisije (DG JRC – EC) ter odgovorna oseba za dosje Evropski raziskovalni prostor (ERA) in za pripravo koncepta internacionalizacije. Deloval sem v Sloveniji pa tudi na sedežu EU v Bruslju.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Od leta 1996 delam na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport (sprva se je imenovalo še Ministrstvo za znanost in tehnologijo). Ves čas sem aktiven na področju mednarodnega znanstvenoraziskovalnega sodelovanja. Najprej sem leto in pol deloval kot državni sekretar za mednarodno sodelovanje na MZT, nato pa sem bil zadolžen izmenično za bilateralno ali multilateralno sodelovanje Z & R. V prvih letih (1996–2000) sem največ prispeval k mednarodni uveljavitvi Slovenije kot sodobne in znanstveno razvite države, ki je lahko zanimiv partner za sodelovanje z največjimi in najrazvitejšimi državami sveta. Tako sem precej let vodil številne bilateralne komisije za znanstvenoraziskovalno sodelovanje z državami, kot so: ZDA, Japonska, Kitajska, Rusija, Indija, Velika Britanija, Nemčija, Francija, Brazilija, Argentina, Koreja itn. Število bilateralnih sporazumov in posledično bilateralnih projektov smo povečali na približno 900 letno, kar je izjemno veliko za tako malo državo. Pri tem sem pridobil izjemno dragocene in unikatne izkušnje delovanja znanstvenoraziskovalnih sistemov in politik drugih držav, razvitih in manj razvitih. Pridobil sem tudi dragocena spoznanja o raznih kulturah, vrednotah, miselnih in družbenih vzorcih, ki so mi neprecenljivo razširila vedenje ter zmožnost objektivnejše in kakovostnejše presoje pri

vsakodnevnem delu. Prav tako sem v tem času sodeloval v krovnih bilateralnih komisijah za gospodarsko-znanstveno sodelovanje in sodelovanje na področjih kulture, znanosti in izobraževanja, ki jih je vodilo Ministrstvo za zunanje zadeve. Kot znanstveni svetnik v Bruslju sem sodeloval v pogajanjih Slovenije z EU na področju znanosti in raziskav (in kulture, izobraževanja in avdiovizije …) za vstop v EU.

Kar mi je do današnjega trenutka zelo veliko pomenilo in se mi zdi zame kot sociologa največja dodana vrednost mojega službovanja, je združevanje treh dejavnosti pri mojem delu: a) soustvarjanje slovenske in evropske znanstvene politike (intelektualno, tudi sociološko vznemirljivo); b) organizacijsko vodenje večjih in manjših enot vladnega ministrstva (državna uprava); c) povezanost z diplomacijo kot zunanjepolitično aktivnostjo z vidika znanstvene diplomacije. Ta zahtevna kombinacija treh pomembnih razsežnosti mojega poklicnega delovanja mi je omogočala, da mnoga osebna in splošna sociološka spoznanja ter hipoteze preverjam v praksi in jih poskušam oplemenititi oziroma nadgraditi v izvršni dejavnosti.

Na področju t. i. Evropske znanstvenoraziskovalne politike, ki se najbolj razvidno kaže v razvoju Evropskega raziskovalnega prostora (ERA), sem bil aktiven od leta 2004, ko smo vstopili v EU. Kot predstavnik Slovenije sem lahko soustvarjal in še soustvarjam ta proces. Kot vodja programa predsedovanja Slovenije Svetu EU sem v letu 2008 na področju znanosti s sodelavci razvil dva nova koncepta, in sicer: a) »Ljubljanski proces« kot proces nadaljnjega razvoja oziroma poglabljanja Evropskega raziskovalnega prostora; b) koncept »Družinam prijazne znanstvene kariere«. Oba koncepta sta v obliki sklepov Sveta ministrov EU za znanost (Svet za konkurenčnost – raziskave oziroma izvirno Competitiveness Council (Research)) razvita v dokumentih, sprejetih na ravni EU v prvi polovici leta 2008. ERA doživlja pospešen nadaljnji razvoj v zadnjih 7 letih, ki temelji prav na »Ljubljanskem procesu«. Ustanovili in tudi prvič podelili smo nagrado Hermana Potočnika - Noordunga za prostovoljno doniranje znanstvenoraziskovalne opreme, ki pa je naslednja predsedstva niso nadaljevala …

Evropska komisija je obljubila, da nam bo med predsedovanjem v obravnavo pripravila 4–5 ključnih dokumentov, od katerih nam je dejansko nato prispevala le 1 dokument. Preostalo vsebino smo morali ustvariti sami, čeprav seveda v sodelovanju z Evropsko komisijo, ki je bila ves čas naša partnerica. Ključni moto našega predsedovanja je bil Partnerstvo, in sicer partnerstvo med državami članicami, DČ in EK, DČ in Evropskim parlamentom ter vsemi tremi akterji. To ni bilo lahko, saj gre predvsem med Evropsko komisijo in Evropskim parlamentom večkrat za prestižne boje glede kompetenc. S potrpežljivo diplomacijo ter odprtim in nepristranskim pristopom pa smo uspeli doseči neverjetno veliko. Še zdaj, 7 let po našem predsedovanju, večkrat slišimo, da je bilo naše predsedovanje najučinkovitejše.

Dosegli smo izjemno visoko raven sodelovanja med Svetom EU (države članice), Evropsko komisijo in Evropskim parlamentom, kar se je odražalo tudi v učinkovitem in hitrem sprejemanju tudi precej zahtevnih dokumentov v Evropskem parlamentu.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

V letih mojega sodelovanja v Evropskem raziskovalnem prostoru sem spoznal, da je najpomembnejši cilj, h kateremu bi morala stremeti znanstvenoraziskovalna dejavnost, ustvarjanje pogojev za višjo kakovost življenja evropskih državljanov na vseh mogočih področjih, nekaj kar sem poimenoval Evropska kakovost življenja (European Quality of Life).

Moje prizadevanje za koncipiranje in artikulacijo, nato pa še za implementacijo Evropske kakovosti življenja, ki bi morala biti ultimativna točka znanstvenoraziskovalne dejavnosti v evropskih strateških dokumentih, je v evropskih dokumentih naletelo le na omembo in bežno referenčno točko, ne pa na artikuliran koncept, ki bi ga nato v akcijskih načrtih lahko implementirali.

Koncept seveda terja nenehno refleksijo znanstvenoraziskovalne dejavnosti z vidika njene smotrnosti, humanosti, učinkovitosti rezultatov, ekološke ozaveščenosti itn. Znanost bi morala biti dovolj pogumna in neodvisna, da bi proizvajala čim bolj utemeljene in racionalne rešitve globalnih pa tudi manjših problemov in dilem … Usmerjena bi morala biti preprosto v učinkovito zadovoljevanje človeških in naravnih potreb, ne pa v ustvarjanje virtualnih novih (navideznih) potreb, ki si jih želijo multinacionalke za globalno prodajo svojih izdelkov in storitev … Vem, da je to odvisno od odločevalcev, zato je treba pritiskati nanje – tudi z mediji. Moja prizadevanja za izboljšanje kakovosti življenja evropskih državljanov skozi izvajanje znanstvenoraziskovalne politike seveda niso končana, ampak se nadaljujejo na vseh ravneh mojega (formalnega in neformalnega) delovanja.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Na nacionalni in evropski ravni so problemi za uveljavljanje humanističnih spoznanj in delovanj pravzaprav isti, le na različni stopnji težavnosti. Po mojem mnenju so ključne naslednje ovire:

- nejasna definicija dejanskih in uresničljivih končnih ciljev znanstvenoraziskovalne dejavnosti;
- tehnicistični (mehanicistični) pogled na svet, ki ne razume (ali noče razumeti) kompleksnosti, pomena, poslanstva in ustvarjalnega potenciala družbenih ved;

- utilitaristični (in globalno nihilistični, destruktivni) interes multinacionalk, ki so globalno največji financer znanstvenoraziskovalne dejavnosti, katere rezultate izrabljajo za dosego svojih partikularnih in pogosto civilizacijsko uničujočih ciljev.

Veliko ovir je posledica neozaveščenosti, slabe izobraženosti, neosredinjenosti na bistveno, strahu pred kritično refleksijo, ki edina lahko privede do izboljšav, pomanjkanje volje (apatija) za izboljšave itn. Veliko naštetih ovir je žal načrtnih … Znanost in raziskave si mnogi želijo »ukalupiti« v laboratorije, ki bodo proizvajali rešitve za potrebe entropičnega globalnega kapitala brez kritične refleksije … Razni pristopi, ki krepijo virtualnost vidikov ponudbe in povpraševanja, dobivajo groteskne razsežnosti … Trdim, da veliko globalnih akterjev želi globalno civilizacijo preoblikovati v smeri »civilizacije strahu«, ki se seveda zelo izplača … Pa naj gre za hrano, vodo, varnost, zaščito kulture in naravne dediščine, konkurenčnost »zahodnih izdelkov«, nacionalno varnost (»Home Security«) itn. Zelo me npr. skrbi, da med 10 najbolj prioritetnimi evropskimi projekti – Skupnimi programskimi pobudami (Joint Programming Initiatives), ki naj bi se pogumno in učinkovito lotili globalnih družbenih izzivov – ni tistega, ki Evropo, ZDA in večino razvitega sveta najbolj skrbi, tj. kako preprečiti globalno ekonomsko krizo. Na veliko sestankih sem že sprožil to temo s tem vprašanjem … Ne vem, zakaj se evropske vodilne raziskovalne ustanove niso odločile predlagati te teme. Seveda bom na tej točki še naprej ostal kritičen … Opažam, da se nekaterih tem oblikovalci evropske raziskovalne politike kar ne želijo ali ne upajo dotakniti … Najslabše, kar se lahko zgodi, je, da bi znanost in raziskave postale dekla dnevne politike.

SOCIOLOŠKO ZNANJE TER PODJETNIŠKO DELOVANJE V SLOVENIJI IN NA ČEŠKEM

Karmen Gorišek

Povezovanje akademskih socioloških znanj s prakso ima korenine v magistrskem študiju (1986) in sodelovanju v Slovenskem sociološkem društvu, v katerem sem bila od leta 1983 do leta 1986 podpredsednica, pa tudi v Društvu sociologov in politologov celjskega območja, ki sem ga vodila od leta 1984 do leta 2004. To se je odražalo v kreiranju strateških scenarijev družbenega razvoja in prednostnih projektih prestrukturiranja industrije v Sloveniji. Moja delna preselitev s soprogom v Prago leta 1990 je ponudila nove izzive, in sicer vstop v podjetništvo in specializacijo socioloških znanj, vezanih na »management consulting« s področij človeškega potenciala, kakovosti in poslovne odličnosti. Tradicija delovanja lastnega podjetja Racio razvoj v Sloveniji in lektorstvo na PMF Institute v Pragi pomenita sinergijo številnih različnih kompetenc, pomembnih za odpiranje v svet.

Sočasnost življenja in delovanja v dveh deželah

Moja delna preselitev v Prago pomeni precej neobičajen način življenja in profesionalnega delovanja. Dva doma sta sočasno postajala enakovredna in mesečni ritem življenja se je utiril v hitro menjavanje okolij, brez dodatnih potrebnih prilagoditev. Tako ne govorim o strnjenem obdobju nekaj let življenja v tujini, ampak o sočasni vpetosti v družbo obeh okolij z vidika podjetništva in zasebnega življenja.

Svoje ugotovitve v nadaljevanju vežem predvsem na sociološka spoznanja in izkušnje, ki so se v Pragi izkazali za najpomembnejše, in tudi na nekatere ključne izzive, ki jih lahko sprotno primerjam s Slovenijo. Vse to moje »tiho« znanje, ki ga želim prenesti na kolege sociologe, je lahko prispevek naporom, kako ohraniti intelektualni kapital v Sloveniji in ga sprotno plemenititi z bogastvom novih idej in kompetenc, ki se razvijajo ob odpiranju v svet.

Vključevanje v tuje okolje – življenje v Pragi in iskanje sociološke identitete

Nedvomno znanje sociologije pomaga kritično razumeti obdobje in strukturo družbe, v kateri živimo, vendar to ni dovolj za uspešno socializacijo v tuje okolje. Posebno je zahtevnost integracije visoka za tiste sociologe, ki v tujini živimo in delujemo samostojno, kot podjetniki, in ne pod okriljem različnih mednarodnih organizacij, univerz in drugih ustanov, saj te kljub nepredvidljivosti okolja nudijo večjo varnost in bolje organizirano

nastopanje v tujini. Moje izkušnje kažejo, da je bil zame neprecenljiv semestrski študij bohemistike na Filozofski fakulteti Karlove univerze ob začetku bivanja v Pragi, kjer smo imeli tujci priložnost spoznati jezik, tradicijo in kulturo dežele. Za vse nadaljnje korake sta bili potrebni velika samoiniciativnost in proaktivnost v povezovanju s sociologi akademiki ter s strokovnjaki vodilnih svetovalnih družb in združenj, vezanih na moje profesionalne področje. Vsa ta omrežja so odprta za sodelovanje v primeru, ko se lahko dokažeš kot kredibilen strokovni in poslovni partner. Investicije v nakup znanja družinskega podjetja v Pragi so bile velike in so se obrestovale, saj so omogočale razvoj novih svetovalnih storitev in produktov, ki sem jih prenašala v slovensko podjetje ter delila s kolegi. Tako kot je značilno za uspešno podjetništvo, je bila tudi v mojem primeru ključna podpora družine oz. mojega soproga. V 30 letih mojega dela na področju »management consultinga« nedvomno izstopa tudi odličnost pridobljenih študijskih znanj metodologije družboslovnega raziskovanja v Sloveniji. Pri vključevanju v tuje okolje želim še posebej opozoriti na izjemno vsestransko podporo Veleposlaništva Republike Slovenije v Pragi.

Sociološka znanja na Češkem se prednostno upoštevajo in interdisciplinarno vključujejo v poslovne rešitve transformiranja organizacij ter kot nepogrešljivo posegajo v tematiko mobiliziranja intelektualnih in delovnih potencialov, korporacijsko kulturo in upravljanje sprememb. Tudi na ravni širšega družboslovnega raziskovanja je vidna dovršenost metodologije empiričnega raziskovanja socialne stratifikacije. Češka družba se je zelo razslojila na osnovi premoženjskega statusa, vendar je stopnja revščine še vedno med najnižjimi v Evropi. Sociološke raziskave – čeprav ponujajo večkrat neprijazno ogledalo družbi – so pogoste in upoštevane.

Kot možnost odpiranja Slovenije v svet razumem tudi povabilo za lektorstvo na People Management Forum Institute v Pragi, ki sodi med vodilne izobraževalne ustanove za področje upravljanja človeškega potenciala. K temu so pripomogli moje reference, dobro poznavanje češkega poslovnega okolja in tudi znanje jezika, saj predavanja potekajo v angleščini in češčini. Institutu so še poseben izziv predstavljale večletne izkušnje ocenjevanja poslovne odličnosti v Sloveniji in s sociološkimi dimenzijami oplemeniteno razumevanje modela odličnosti EFQM. Prenos izkušenj iz Slovenije je tako doživel uspešno promocijo in zasidral strateško partnerstvo. Sočasno mi je sodelovanje pri podeljevanju nagrad češkim projektom HR Excellence, People Management Forum v Pragi omogočilo pridobiti vpogled v številne inovacije na tem področju ter znanja in izkušnje prenesti v Slovenijo. Za vse te priložnosti sem hvaležna ne le zaradi nove pozicije v karieri, ampak predvsem zaradi sodelovanja z mednarodnim timom predavateljev in zavzetimi slušatelji, ki me bogatijo s svojimi izkušnjami.

Izkušnje neuspešnih poskusov sociološkega delovanja v Sloveniji in na Češkem

Uspešnost v panogi »management consulting« je v večini primerov odvisna od implementacije predlogov rešitev v konkretno poslovno ali širše družbeno okolje. Tako so projekti ali študije lahko odlično izdelani, vendar uspeh izostane zaradi nepripravljenosti, neznanja uvajanja sprememb v prakso ali drugih objektivnih razlogov v okolju. Takšna usoda je v Sloveniji doletela odličen projekt Razvoj organizacijske kulture poslovnih grozdov. V okviru projektnega menedžmenta so bila ponujena vsa orodja, kako upravljati poslovanje v primežu množice različnih kultur ter tako zagotavljati preobrazbo in trajnost delovanja. Tehnicistično razumevanje mrežnih organizacij brez upoštevanja ustrezne organiziranosti, kulture, vrednot in novih načinov dela – kompetenc je prevladalo; do implementacije ni prišlo. Pomemben izziv na Češkem pa so predstavljale iniciative tvorjenja različnih partnerstev med Slovenijo in Češko republiko, ki niso povezana s formalnimi EU-tenderji. Današnji trend globalizacije zahteva delovanje v poslovnih verigah ali asociacijah, ki omogočajo večjo kritično maso virov. V Sloveniji nismo naklonjeni sodelovanju ali pa trg nove grupacije težko sprejme. Ravno zaradi te karakteristike so se kot kritični izkazali poskusi povezovanja s češkimi organizacijami, saj te pristopajo veliko bolj odprto in poslovno.

Izzivi sociologov na Češkem kot priložnost za sociologe v Sloveniji

Še vedno prisoten tehnicističen pogled na izzive družbenega in organizacijskega razvoja zmanjšuje razumevanje kompleksnosti in s tem nujnosti spoznanj družbenih ved. Vendar se ta spoznanja hitro pozitivno širijo, predvsem v poslovnem svetu Češke. Tako sociologija ni več razumljena kot ekskluzivna akademska veda, ampak pridobiva veliko uporabno vrednost. Enakovredno vključevanje sociologov v interdisciplinarne time je običajna praksa. Kot priložnost za sociologe vidim tudi način povezovanja in delitve znanja, kot sem ga doživljala v Pragi. Več kot 10 let sem s češko delegacijo HR-ekspertov in poslovnežev, med katerimi so bili tudi sociologi, pridobivala znanja v različnih ustanovah v Evropi. Vsa ta potovanja so imela skupno strokovno predpripravo vseh udeležencev ter po vrnitvi skupno evalvacijo pridobljenega znanja pa tudi načrtno širjenje eksplicitnega in implicitnega znanja med kolege. Tako se je dosegala večja kritična masa iniciativ za uvajanje sprememb; identitete strokovnjakov so se okrepile. Tako kot v Sloveniji tudi na Češkem opažamo nekritično povzemanje »hitrih receptov« za doseganje uspešnosti posameznikov in organizacij, kot jih ponuja poplava modne literature, brez upoštevanja temeljnih zakonitosti delovanja družbe in odnosov med ljudmi. Vendar tudi na tem področju prihaja do selekcije in opuščanja tistih modelov, za katere so že ugotovili, da v njihovem kulturnem

okolju ne delujejo. Zame kot podjetnico pa so največji izzivi nedvomno povezani s podjetništvom, saj je v Sloveniji izrazito neprijazno poslovno okolje, še posebej za tiste, ki povezujemo akademsko družboslovno znanje s prakso. Na Češkem je okolje podjetništvu naklonjeno v zakonodaji in tudi vrednotah, ki jih gojijo. Podjetja, ki ponujajo različne storitve, povezane s sociološkim oziroma z družboslovnim znanjem, so močno specializirana, osredinjena na posamezne panoge in mednarodno povezana. Njihova uspešnost je v največji meri odvisna od kapitala, naprednih tehnologij in kompetenc zaposlenih, za kar jih trg nagrajuje.

O RAZISKOVANJU MIGRACIJ IN SLOVENSKI SOCIOLOGIJI

Silva Mežnarić

Diplomirala sem na Pravni fakulteti v Zagrebu (1963), doktorirala pa na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani (področje sociologije, 1984). Študirala in specializirala sem tudi na Sorbonni (sociologija, 1962), Case Western Reserve University (School for Applied Social Sciences, 1969), na University of Chicago (podiplomski študij, Economy and Society, 1972/73). Zaposlitve: TAS Prvomajska, Zagreb (1963–1965), Institut za društvena istraživanja, Zagreb (1965–1968), Centar za istraživanje porodice KŽH, Zagreb, (1968–1973), Center za raziskovanje javnega mnenja FDV, Ljubljana (1973–1981), Zveza sindikatov Slovenije, Center za raziskovanje samoupravljanja (1981–1983), samostojna (free-lanced) raziskovalka in publicistka (1983–1986), Institut za migracije i narodnosti, Zagreb (1987–2009). Upokojena sem v statusu znanstvene svetnice, 2010. Delovala sem tudi kot predavateljica na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani na Oddelku za sociologijo kulture (1995–2003), bila sem organizacijska direktorica podiplomskega študija Divided Societies na IUC v Dubrovniku (1999–2009) idr.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Univerza v Ljubljani – Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo – je bila med letoma 1970 in 1980 del evropske sociološke avantgarde, in sicer vsaj v dveh pogledih: v odprtosti do prioritet raziskovanja in načina obdelave pridobljenih podatkov. V vzhodni Evropi pa tudi Jugoslaviji ni bilo raziskovalne ustanove, ki bi bila v tem desetletju kompatibilna z raziskovalno matrico fakultete in njenih raziskovalnih centrov. V takem delovanju FSPN-ja sem imela priložnost sodelovati kot doktorandka in sodelavka v javnomnenjskih in migracijskih raziskavah, in sicer v obdobju 1973–1981. Slovenska sociologija je bila med prvimi, ki je v jugoslovanski teoretski in metodološki prostor v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja vnesla raziskovanje socialne stratifikacije in mobilnosti. Raziskovalne filozofije, epistemološki prijemi in metodološki postopki v teh raziskavah so sledili utemeljenim standardom takratne sociološke teorije in prakse v ZDA in Evropi, predvsem v Angliji. V logični navezi s tem – raziskovanje zunanjih in notranjih migracij – je raziskovanje prevzelo pristop (dominantno funkcionalističen) in metode obdelovanja podatkov (multivariatni in taksonomski algoritmi) analiz socialne stratifikacije in mobilnosti v notranjem slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Pri tem so imeli ključno vlogo

računalniško in softversko izvrstno opremljeni raziskovalni inštituti in centri.

V mojem raziskovalnem delovanju je bilo najpomembnejše sociološko spoznanje prehod z navedenih funkcionalistično naravnanih epistem na »osebnostno« naravnane ravni raziskovanja – na pristop »konstrukcije realitet« in interpretativne paradigme, kar sta v slovenski prostor vnesla Tomaž Luckmann in Peter Berger. Prepričana sem, da do takega premika v osebni sociološki naravnanosti ne bi prišlo, če ne bi bilo predzgodovine drugačnih, celo nasprotnih spoznanj, ki jih je sprožila slovenska sociologija v sedemdesetih letih. Na tem premiku sem zasnovala (kvalitativno) raziskovanje imigracij z jugoslovanskega prostora v Slovenijo (1978–1982); cilj raziskav je bil pokazati slovenski imigrantski družbi, da je imigrantska populacija etnično in socialno zelo pisana, da ne držijo priljubljeni stereotipi o »delavcih z juga«, ki kot nediferencirana masa zasedajo slovenski etnični in socialni prostor ter ga obremenjujejo s konflikti in socialnimi dajatvami. Rezultat raziskave, knjiga Bosanci: a kuda idu Slovenci nedeljom (Krt, Ljubljana, 1986), je imel viden odmev in upati je tudi na vpliv na javno mnenje in ravnanje med Slovenkami in Slovenci tega časa. Na osnovi in v kontinuiteti takega raziskovanja so nastale tudi knjige o odnosu med prostorsko mobilnostjo in migracijami v Jugoslaviji (Otkrivanje prostora, prekrivanje vremena: migracije umjesto razvoja, SDH, Zagreb, 1991) ter o odnosu migracij in etničnosti v sodobni in prihodnji Evropi (Etničnost i stabilnost Evrope u 21. stoljeću, Jesenski & Turk, Zagreb, 2002).

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Več je osebnih spoznanj in delovanj, ki v obdobju 1975–1989 niso imeli pomembnega odziva v Sloveniji, npr. najdbe raziskav o sindikalnem članstvu in vplivu sindikatov (1981–1982), ki smo jih dobili v mnenjskih raziskavah o vlogi sindikatov v Sloveniji. Sindikate smo v Centru za raziskovanje samoupravljanja pri Zvezi sindikatov Slovenije začeli raziskovati prav zaradi dogajanj na Poljskem, v Gdansku (1981). Pokazalo se je, da slovenska delavka/delavec članstvo v sindikatih jemlje kot »obveznost iz delovnega razmerja«, ki ne zagotavlja zaščite delavca pred delodajalcem ob »industrijskem konfliktu«, stavki. Odziva ni bilo; naročniki, Zveza slovenskih sindikatov, so publikacije deloma cenzurirali in ustavili distribucijo.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Moje področje raziskovanja so bile in še vedno so migracije v vseh aktualnih manifestacijah – evropske, mediteranske, azili, kroženje delovne sile znotraj EU, nedokumentirane, nezakonite. V praksi je povpraševanje po dognanjih

in podatkih o navedenih migracijah veliko, produkcija informacij je na vseh ravneh – od znanstvenih do poljudnih, spletnih, precejšnja. Vendar že desetletja ostaja isti problem: percepcija procesov migracij, ljudi v njih in politika (migracij). Percepcija je dominantno stereotipna in diskriminirajoča, migranti so »obremenjujoča gmota«, politike so neinkluzivne. Kljub znanju in naporom akademske skupnosti, ki so bili in so namenjeni dvigovanju ravni obravnavanja sodobnih migracij, so rezultati šibki, pristopi k problemu (globalno in v Evropi posebej) pa eratični in brez kontinuitete.

Kdo je v tem delovanju ovira? To so predvsem ključni akterji – nacionalni in nadnacionalni regulatorji, ki ščitijo nacionalni, segmentirani trg delovne sile. Ovira je tudi nepripravljenost ključnih akterjev, da se učijo, da aplicirajo najnovejša spoznanja sociologije (migracij) v politiki pretoka ljudi in idej. Tu in tam se navedenim akterjem pridruži in jih podpira tudi znanstvena skupnost, vendar s svojo »nacionalistično metodologijo« na področjih (nacionalne) ekonomije, zgodovinopisja in predvsem demografije.

O IZOBRAŽEVANJU MENEDŽERJEV IN DRŽAVNIH FUNKCIONARJEV V MEDNARODNEM MERILU

Igor Pavlin

Diplomiral(1973) in magistriral (1986) sem na FSPN in se prvič zaposlil leta 1972 na Centru za razvoj UL. Na področju razvoja menedžmenta sem deloval v ICPE v Ljubljani, sodeloval z ILO ZN, UNIDO, UNDP, Ekonomskim razvojnim institutom Svetovne banke, z vrsto sorodnih regionalnih organizacij in univerz. To sodelovanje je obsegalo: raziskovanje, vodenje mednarodnih izobraževalnih programov ter vsebinsko sodelovanje pri izobraževanju in usposabljanju menedžerjev iz več kot sto držav v razvoju in vrste razvitih držav. Programi so vključevali visoke in najvišje državne funkcionarje ter menedžerje večjih podjetij samo iz ene države, npr. iz Namibije, Mongolije, Gvajane, posebej tudi Slovenije itn., ali pa iz držav ene ali več regij hkrati. Pogosto so bili v taki dejavnosti premalo vključeni sociologi, lahko tudi na škodo širše osmišljenega konteksta ob odsotnosti kritičnega razmisleka.

Naj naštejem poglavitne oblike razvoja menedžmenta, v katerih sem sodeloval.

- Vodenje in motivacija z vidika vodje in vodenih
  - Ena izmed mednarodnih primerjalnih raziskav, ki smo jo opravili v nekaj indijskih državah, v Maleziji in Filipinih, je pokazala na razliko med samoopazovanjem in samopodobo vodilnih in percepcijo sodelavcev/podrejenih o njihovem stilu vodenja. Vodilni so sebe videli v pozitivnejši luči, kot so jih videli drugi zaposleni, z uporabo manj prisilne moči in več mehkih oblik vplivanja, kot sta referenčna moč in nagrajevanje. Rezultate so ugodno komentirali indijski socialni psihologi in strokovnjaki za menedžment. Uporaba izsledkov raziskovanj na tem področju in učenje komuniciranja pri vodenju prek usposabljanja komunikacijskih spretnosti še vedno predstavljata pomemben del učenja vodilnih.
  - Predavanja na temo vodenja in stilov menedžmenta je bilo včasih težko izpeljati z aktivnimi oblikami posredovanja znanja (skupinsko delo, »action learning«) zaradi naučenih blokad pri spontanem izražanju, zlasti pri študentih iz Rusije in Indije.
- Menedžerska in finančna avtonomija v podjetjih v javni/državni lasti (PJL) ter uveljavljanje sodobnih principov menedžmenta
  - Sodobne smernice pri preučevanju teh pojavov vzporejajo višje razvite oblike menedžmenta v PJL z menedžmentom v podjetjih v zasebni

lasti na vseh ravneh odločanja, izvajanja in nadzora. To področje je tudi v sodelovanju z Mednarodnim centrom za podjetja v javni lasti podrobno opredelila Svetovna banka. Zaradi ideološke konotacije pa pozneje ni bilo mogoče najti finančnih virov za raziskovalne projekte na tem področju, ki smo jih partnerji iz evropskih držav in ZDA skušali lansirati v sodelovanju s Salfordsko univerzo v VB. Samo področje je bilo desetletja predmet obravnave mednarodnih posvetov najvišjih ravni državnih uradnikov (policy level) v povezavi z različnimi oblikami privatizacije.
  - Pomen koncepta »soft budget constraint« – lahkega dostopa do javnih sredstev – ekonomista madžarskega rodu Janosa Kornaija pri podjetjih v državni ali paradržavni lasti je ostal središče razumevanja njihovega delovanja v povezavi s koncepti menedžerske in finančne avtonomije v njihovem okviru.
- Pomen elaboriranja informacijske podlage za razvoj menedžmenta na korporativni ravni je bil ključen v času, ko je na kadrovskem področju prevladovala paradigma vodenega razvoja kariere menedžerjev z vsemi spremljajočimi mehanizmi centrov za ocenjevanje (assessment centres). V novejših časih, ko se vedno bolj uveljavlja logika ad hoc tržnega povpraševanja in ponudbe ter hitre zamenjave menedžmenta, ki je zlasti v Sloveniji pogosto politično navdahnjena, je tudi funkcija sistematičnega razvoja menedžmenta na ravni korporacij postala manj pomembna. Med državami, s katerimi smo delali, so Filipini najdosledneje uporabljali instrumente »centrov za ocenjevanje« in metode sistematičnega razvoja posameznih menedžerjev na osnovah pozitivnih motivacijskih orodij ter komplementarnega razvoja informacijske podlage.

Pri razvoju menedžmenta na korporativni/podjetniški ravni smo v Sloveniji lahko opazili celo nazadovanje z usihanjem razvojnih in izobraževalnih centrov ter z manjšim obsegom programov za razvoj menedžerjev. Ta dejavnost se je ohranila na ravni institucij celotne države in v visokem šolstvu, kar predstavlja drugo razvojno funkcijo. Tako sta se marsikje porazgubili potrebna specifika in metodologija izobraževanja menedžerjev, tudi na ravni večjih podjetij.

- Notranje podjetništvo in menedžment je bilo področje, s katerim sem sodeloval s profesorji Ekonomske fakultete Alešem Vahčičem, še prej pa s Stanetom Možino na eni strani, na drugi pa z Mednarodno organizacijo za delo. Med spoznanji s tega področja so bila naslednja:
  - Slovenija je že pred osamosvojitvijo imela uveljavljene mehanizme notranjega podjetništva v srednje velikih in tudi večjih podjetjih. Ob vseh ovirah pa so se začela pojavljati tudi vedno večja zasebna podjetja in podjetja z mešanim lastništvom. Naša priporočila so obsegala

različne metode »popodjetenja« prek prestrukturiranja večjih podjetij. Našo knjigo o podjetništvu v okviru paradržavnih podjetij (ILO-ICPE)1 so že dvakrat ponatisnili in je na voljo po knjigarnah od Tajske do Ekvadorja.
  - Zelo različne države, med njimi tudi Alžirija, Slovaška in Češka, so kljub prevladujočim socialističnim sistemom poznale primere uspešnih notranjepodjetniških praks.
  - Začetki razvoja menedžmenta v muslimanskih državah, npr. v Pakistanu in Maleziji, so v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja zaznamovani s prodorom konceptov iz menedžerskih šol zahodnega sveta pa tudi z različnimi posveti in raziskovanjem, ki smo jih injicirali prek takratnega Mednarodnega centra za podjetja v javni lasti v sodelovanju z mednarodnimi organizacijami ZN.
- Povezava z evropskimi praksami na področju razvoja menedžmenta je bila evidentna prek sodelovanja s centri odličnosti na področju menedžmenta v razvitih evropskih državah pa tudi z različnimi centri odličnosti v Afriki, Aziji in v Latinski Ameriki. Prek Organizacije za industrijski razvoj ZN na Dunaju smo celo desetletje pomagali vrsti držav iz teh kontinentov, med drugim tudi z intenzivnimi učnimi dogodki v Sloveniji, ki so jim sledili študiji primerov z obiski takrat odlične lesne in usnjarske industrije. Skupaj z Gea Collegeom, Ekonomsko fakulteto v Ljubljani in z Ekonomsko-poslovno fakulteto smo postali del evropske mreže učnih centrov odličnosti in razvojnih projektov na področju podjetništva (EFMD, EFER in obeh imenovanih organizacij ZN) pa tudi verjetno najboljše ameriške šole na tem področju Babson College. Menim, da so bile sociološke metode in spoznanja sestavni del tega prodora, vnašali pa so jih zlasti strokovnjaki iz Skandinavije, Velike Britanije in iz držav nekdanje Jugoslavije.
- Hkrati z ekonomskim prestrukturiranjem v državah tretjega sveta je postajalo jasno, da so preprosti ekonomski prijemi brez poglobljenega razumevanja procesov spreminjanja delovne sile, menedžmenta in kulturnih vzorcev pogosto premalo za uspešno uvajanje razvojnih politik in procesov. Potrebe po večdisciplinarnih in transdisciplinarnih pristopih pri vodenju in upravljanju procesov sprememb in posledično v razvoju menedžmenta so postale evidentne. Države, kot so: Indija, Filipini, Južna Afrika in več južnoameriških držav, so jih uvajale s pomočjo hkratnega sodelovanja strokovnjakov s teh različnih področij.

Naj sklenem, da vidim potrebo po večjem vključevanju spoznanj in metod sociologije v različne zvrsti in oblike razvoja menedžmenta – od razvoja izvršnih menedžerjev podjetij v javnem sektorju do razvoja najvišje ravni državnih funkcionarjev. Celoten cikel priprave programov izobraževanja

– od ugotavljanja potreb po izobraževanju in usposabljanju menedžmenta do evalvacije rezultatov in nadaljevanje v naslednjem takem ciklu – je po svoji osnovi interdisciplinaren, celovit in zasnovan na kompleksnem informacijskem sistemu. Hkrati je sestavni del celovite funkcije razvoja človeških virov podjetij in organizacij javnega sektorja. Pri tem sta nujna vključevanje v mednarodne projekte in upoštevanje mednarodnih izkušenj.

Druge reference

Pavlin, I. Determinants of leadership and entrepreneurial management in public enterprises. Public enterprise, ISSN 0351-3564, 1989, letn. 9, št. 3–4, str. 239–270.

Pavlin, I., Management development for change in Central European countries. V: Pedagogies pour le changement. Training for change: seminaire international, Aix en Provence, 4–5–6 Mai 1994: international seminar, Aix en Provence, 4–5–6 May 1994. Aix en Provence: Institut d'administration des entreprises, 1994, str. 537–564.

Pavlin, I, Debbaut, A, Deschoolmeester, D. Ko gresta know-how in pravi poslovni čut z roko v roki. V: Rebernik, M. (ur.), et al. Podjetništvo in management malih podjetij. V Mariboru: Ekonomsko-poslovna fakulteta: Fakulteta za strojništvo, 1997, str. 565–594.

Pavlin, I, Entrepreneurship in Slovenia. The OECD observer, ISSN 0029-7054, Dec. 2009–Jan. 2010, no. 276–277, str. XX–XXII.

Prokopenko, J. (urednik), Pavlin, I. (urednik). Entrepreneurship development in public enterprises, (Management development series, no. 29). Geneva: International Labour Office; 1991. VI, 208 str., graf. prikazi.

ODPIRANJE V SVET ME JE OBOGATILO – POLITIČNO DELOVANJE IN OPAZOVANJE Z UDELEŽBO

Jožica Puhar

Mednarodni stiki so bili del mojega delovanja že v času, ko sem delala na regionalni ravni (pobratena mesta, sindikati). V času drastičnih ukrepov Margaret Thatcher sem v Oldhamu prvič neposredno doživela stavko – zdravstveni delavci so se v belih haljah zbirali na ulicah. Iz razgovorov s predstavniki sindikatov in predstavniki vlade sem zaznala antagonizem med delom in kapitalom, nasprotja, ki vodijo v konflikte težko obvladljivih razsežnosti, razliko med makroekonomskimi uspehi in problemi družbenih skupin na nižjih ravneh.

V vlogi predsednice Zveze skupnosti za zaposlovanje Republike Slovenije med letoma 1987 in 1989 sem ob krajšem prebivanju v Göteborgu in okolici opazovala, s katerimi ukrepi vlada rešuje industrijske delavce in preprečuje rast brezposelnosti. Obisk je pomenil spoznanje, da država močno intervenira na trgu dela, kar sem koristno uporabila pri oblikovanju predlogov za slovensko ureditev in prakso.

Med svojim ministrskim mandatom v letih 1991–1994 sem imela vrsto aktivnosti: vsako leto zasedanje ILO v Ženevi; več mednarodnih ministrskih srečanj s področja socialne politike, dela in zaposlovanja (Limerick, Valletta, Stockholm, Bratislava); sporazumi o sodelovanju med ministrstvi (Avstrija, Hrvaška, Madžarska); sprejem v Socialni sklad Sveta Evrope; pogodba z nemškim ministrstvom za razvoj o sredstvih za reintegracijo.

Odpiranje v svet me je bogatilo; prek mojega dela je prinašalo rezultate Sloveniji, povečevalo pa je tudi moje aspiracije po več tovrstnega vključevanja. Spoznala sem, da je okvir Slovenije preozek za uresničevanje želja po novem, drugačnem; to je bil vzrok za odločitev za nadaljnje delo prek meja države.

V diplomaciji sem bila dvanajst let (1994–2006) – pet let v Makedoniji, kjer sem dve leti pokrivala tudi Albanijo, in štiri leta v Grčiji, od koder sem pokrivala tudi Ciper, Armenijo in Gruzijo. V vmesnem obdobju dveh let in pol pa sem bila na MZZ – najprej pomočnica koordinatorja, pozneje pa nacionalna koordinatorka Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo in nacionalna koordinatorka SECI (South Europeen Cooperatin Iniciative).

Vloga veleposlanice je zahtevala nov način oblikovanja razmerij med politiko in diplomacijo, med zaznanimi potrebami ljudi in predlaganimi programi, različnimi interesi vladnih resorjev in drugih političnih akterjev znotraj države, interesi drugih držav ter interesi mednarodnih organizacij. Velikokrat je bilo nujno, vendar tvegano »lovljenje ravnotežja« med

politično sprejemljivim, le redko od odločujočih v državi usmerjenim ravnanjem, zaznano potrebo po agiranju ali reagiranju Slovenije in izraženimi pričakovanji drugih držav ali mednarodnih organizacij/asociacij. Zagata je bila še večja, ker so bila slovenska stališča ob veliko dogodkih ali izzivih zelo nejasna ali pa jih sploh ni bilo.

Za oblikovanje stališč do neke zadeve so pomembne informacije. Med mojim prebivanjem v drugih okoljih je bila skoraj neverjetna odsotnost slovenskih novinarjev v rezidentnih državah. Preostale, ki sem jih dodatno pokrivala, pa – razen izjemnih dogodkov – sploh niso bile prisotne v slovenskih medijih.

Na mednarodnih odnosih sem delala v času, ko je Slovenija težila stran od Balkana in se pojmovala kot evropska oz. srednjeevropska država. Ena mojih najbolj neprijetnih izkušenj je bila Konferenca o zahodnem Balkanu v Berlinu, na kateri sem imela nalogo povedati nekaj o Sloveniji, pri tem pa ne nastopati v sklopu predstavitev držav zahodnega Balkana. Nemško vodstvo konference (Joschka Fischer) me je na zasedanju neposredno vabilo prav k temu. Dilema, kako ravnati v takem primeru, je pravi stres. V diskusiji se je oglasil makedonski novinar, češ, da smo Slovenci toliko izobraženi in socializirani kot vse prebivalstvo nekdanje skupne države, od juga bežimo, zdaj pa jih hodimo nazaj »prosvetljevat«. Takrat sem dojela, da so se naslednice po razpadli državi dobro emancipirale, se odpirajo navzven in da se je tudi pri njih oblikovalo novo videnje odnosov na Balkanu.

Možnosti delovanja veleposlanika so specifične in omejene. Področje dela je izrazito interdisciplinarno, posebej ob skromnih kadrovskih zasedbah naših DKP, kjer je specializacija povsem nemogoča. Nujna sta poznavanje in spremljanje vrste družbenih in političnih determinant. Dnevno moraš biti na tekočem z dogajanji v Sloveniji in na mednarodni sceni. Če pokrivaš države na tako obsežnem zemljepisnem prostoru, kot je bil moj primer, pa moraš biti na tekočem tudi z globalnimi in regionalnimi političnimi odnosi in s smernicami, z geostrateškimi interesi velikih sil oziroma najvplivnejših mednarodnih »igralcev«.

Prepoznavanje družbenih pojavov, ki jih omogoča sociologija, je kljub vsem težavam in približkom dragocen instrument vsaj pretežnega razumevanja in interpretacije dogajanj na mednarodni sceni. To posredno zagotavlja kakovostnejšo izvedbo nalog, ki jih od diplomata pričakuje/-jo država/-e, sprejema ali mu jih nalaga njegova vlada.

Veleposlaništva imajo pomembno vlogo pri ohranjanju in uveljavljanju naših zdomcev, predvsem pa pri ohranjanju nacionalne in kulturne identitete ter slovenskega jezika pri drugi generaciji in naslednjih generacijah Slovencev v tujini.

V Makedoniji sem bila prva slovenska veleposlanica, zato so tamkajšnji Slovenci veliko pričakovali. Po ocenah (MZZ RM) jih je tam živelo okoli 300,

večina v Atenah. Prevladujejo narodnostno mešani starejši pari in družine. Odkrila sem tudi dve potomki slovenskih emigrantov iz časa ekonomske krize med obema vojnama. Način življenja v Makedoniji, kulturni vzorci, tradicija, običaji, religija in vloga cerkve se precej razlikujejo od Slovenije. To jih oddaljuje od navad in vrednot, ki so jih oblikovali v mladosti. Želijo jih ohraniti in prenašati na mlade ter predstaviti okolju, v katerem živijo. Tudi v profesionalni karieri se težko uveljavljajo.

Preučevala sem njihov položaj, poslušala predloge in razmišljanja ter poskušala ugotoviti, kaj je tisto, kar je skupnega in jim vzbuja željo po organiziranju. Že pred mojim prihodom v Skopje ustanovljeno Društvo makedonsko-slovenskega prijateljstva in sodelovanja ni zaživelo. Verjetno je dalo premalo možnosti za uresničevanje specifičnih potreb Slovencev.

Na osnovi individualnih pogovorov sem oblikovala nekaj skupnih karakteristik slovenske skupnosti: so prilagojeni na novo okolje; upirajo se asimilaciji; čutijo ovire v družbeni promociji in gospodarskih priložnostih (izključujoča družba); ne sprejemajo v celoti tradicionalnih običajev in kulturnih vzorcev nove domovine; ne vključujejo se v religiozne obrede in cerkvene prireditve; želijo ohraniti svojo narodno identiteto; negujejo slovenski jezik in kulturo; skrbijo za ohranjanje slovenske identitete pri naslednji generaciji; orientirani so na družino in ozek krog prijateljev; cenijo svoj nacionalni izvor in slovensko državo.

Že prvo leto po mojem prihodu v Skopje smo ustanovili Slovensko društvo »France Prešeren«. V začetni fazi so člani predvsem obogatili proslave slovenskih državnih in kulturnih praznikov. Po enem letu pa je stekla šola slovenskega jezika in ustanovljen je bil pevski zbor. Obe obliki delovanja sta se v svojem okolju in tudi širše dobro uveljavili (publikacija iz leta 2004). Učenja slovenskega jezika se zdaj udeležujejo tudi Makedonci, predvsem mladi, ki imajo gospodarski ali kak drug interes za povezovanje s Slovenijo. Ob spremembi zakona o organizacijah civilne družbe v RM se je društvo preimenovalo v Slovensko združenje France Prešeren in pod tem imenom uspešno deluje.

Položaj slovenske skupnosti v Grčiji je nekoliko drugačen. Prevladujejo ne več mlade ženske, ki so se poročile z Grki in se tja preselile. Živijo precej razpršeno po prostorsko segmentirani državi, tako da je osebno povezovanje ovirano. Večja koncentracija je le v Atenah. Sogovornice so mi pripovedovale, da so se morale ob priselitvi prilagoditi na drugačne vedenjske vzorce, običaje in na družinske navade, predvsem tiste, ki jih je prakticirala moževa družina. Glede na to se tudi danes pretežno ukvarjajo z domom, gospodinjstvom in z vzgojo otrok. So si pa tiste, ki so bile zainteresirane, kmalu izborile možnost zaposlitve, kar pri Grkinjah ni bilo vsakdanje (Skrt, 2004). Za moške prilagoditev ni vprašljiva, saj je svoboda moškega v tej družbi še vedno tradicionalno samoumevna. Omejitev pri javnem udejstvovanju je pri veliko

ljudeh tudi jezik. Znanje za pogovorno rabo ne zadošča za delo, povezano s pisanjem (T. Kovač Artemis). V intimnem okolju ohranjajo slovenski jezik, kuhinjo, glasbo, knjige, določene praznike. Včasih otroke ali vnuke pošljejo na šolanje ali izpopolnjevanje jezika tudi v Slovenijo. Sporazumevanje med njimi samimi pa poteka v grščini. Spoštujejo socialno distanco do bogatih in uglednih, kar pri nas ni ravno običajno. Samoumevni so jim tudi odtujeni bogataši in bogastvo grške pravoslavne cerkve.

Moja opazovanja in razgovori so omogočili opredelitev nekaj skupnih značilnosti slovenske skupnosti v Grčiji: mobilnost Grkov (mornarji, študentje …), vplivni dejavnik priseljevanja žensk; uspešna akomodacija; orientacija na dom in družino; se javno ne uveljavljajo; mogoče delovno ali poslovno angažiranje; ohranjajo slovensko identiteto, vendar skrbijo, da se s tem ne izpostavljajo; dobro sprejemajo vrednote grške družbe in spoštujejo družinske vzorce; skrbijo za ohranitev slovenske identitete, svoje in naslednje generacije.

V Atenah je že pred mojim prihodom obstajalo »Grško-slovensko društvo prijateljstva in sodelovanja«. Med mojim prihodom v Atene je bilo »v mirovanju«. Potegnili smo jih »iz mrtvila«, vključili v organizirane dogodke in jim omogočili stike s Slovenci, ki so se v Atenah udeležili večjih dogodkov (npr. OI). Srečevanje je zanje pomembna spodbuda in podpora pri ravnanjih, ki jim omogočajo, da ostanejo Slovenke.

Zelo so bile vesele vstopa Slovenije v EU. Po izjavah jim to daje občutek večje povezanosti v evropskem prostoru in tudi prek svoje matične države omogoča pogumneje nastopati v svetu, ki je že daljše obdobje prisoten pri njih.

Viri

Dokuzova, M., Serafimova, N., Ribarski A.: 10 let Slovenskega združenja France Prešeren, Skopje, 2004.

Flere, S., Sociološka metodologija, Maribor, 2000.

Intervjuji z J. P., Delo, Republika, 1993, 1994.

Kovač A., Tita: Slovenija (pisano za Grke) osebni arhiv J. P.

Kramberger, A., Zbornik ob 30-letnici SSD, Akterji in sopotniki sociologije, Portorož, 1995

Mlinar, Z., Naglič, M., Intervju s sociologom Zdravkom Mlinarjem – o njegovem delovanju in življenjskem okolju doma in po svetu, Teorija in praksa, 2014, letn. 51, posebna št., str. 11–39.

Osebni arhiv J. P.

Poročila veleposlanice, Interne informacije MZZ RS.

Skrt, M., Slovenke v Grčiji, Lj., FF 2004, diplomsko delo.

IZKUŠNJA MEDICINSKE SESTRE IN SOCIOLOGINJE V MEDNARODNI PRAKSI SZO/WHO

Majda Šlajmer Japelj

Diplomirala sem na Višji šoli za medicinske sestre v Ljubljani, in sicer leta 1955, nadaljevala s študijem sociologije na FSPN ter podiplomskim študijem epidemiologije in javnega zdravja v Zagrebu. Zaposlila sem se v Ljubljani na Višji šoli za medicinske sestre, delovala kot ravnateljica Srednje zdravstvene šole, direktorica Kolaborativnega centra SZO za primarno zdravstveno nego v Glavnem uradu SZO v »Odboru strokovnjakov zdravstvene nege«. Na Univerzi v Mariboru sem predavala družinsko sociologijo, sociologijo dela, sociologijo zdravja in bolezni. Bila sem ena izmed pobudnic za ustanovitev Višje zdravstvene šole UM. Moje poslanstvo iz SZO je bilo vzpostavljanje sodobnih modelov zdravstvene nege ne le pri nas, ampak tudi na Balkanu, v vzhodni Evropi, po državah nekdanje SZ. Mednarodno sem se vključevala v načrtovanje programov javnega zdravstva na Tajskem, v Azerbajdžanu, Kirgiziji in drugod.

Pri svojem delu za razvoj stroke zdravstvene nege sem se pomembno opirala na sociološko znanje, pridobljeno na FSPN, še posebej pri predmetih sociologija lokalnih skupnosti, metodologija družboslovnega raziskovanja in sociologija dela. Iz moje nadaljnje poklicne poti je razvidno, da sem pridobljeno sociološko znanje uspešno uporabljala kot predavateljica in ravnateljica v srednješolskem in visokošolskem izobraževanju medicinskih sester ter pri svoji mednarodni dejavnosti kot strokovnjakinja Svetovne zdravstvene organizacije (SZO) in ustanoviteljica Kolaborativnega centra SZO v Mariboru. K sociološkemu gledanju na zdravje sem spodbujala študente, poudarjala sem nujnost humanizacije zdravstva in preseganja slepe zaverovanosti v medicinsko-tehnološki razvoj, opozarjala na disfunkcionalnost podrejenega položaja zdravstvene nege v sistemu zdravstvenega varstva ter potrebo po boljši izobraženosti medicinskih sester.

Ker je imela naša država vzorno razvito službo javnega zdravstva, še posebej primarnega zdravstvenega varstva v zdravstvenih domovih, sem bila kot zdravstvena delavka, tudi z diplomo iz sociologije, hitro vključena v mednarodno sodelovanje. K sodelovanju s SZO sem bila povabljena – najprej k delovanju v Glavnem uradu v Ženevi, nato pa sem se aktivno vključila v pripravo srednjeročnih programov v Regionalnem uradu SZO za Evropo. Ime Svetovna zdravstvena organizacija (ustanovljena leta 1948) sicer nakazuje delovanje predvsem na področju javnega zdravstva. Osnovni strateški dokumenti organizacije so bili sprva namenjeni le ožjim determinantam zdravja,

vendar je bilo kmalu jasno, da lahko zdravstvena služba le delno prispeva h globalnemu, k regionalnemu in lokalnemu zdravju, zato so v aktivnosti SZO – v načrtovanje kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih programov – začeli vključevati strokovnjake drugih strokovnih področij; med družboslovnimi vedami je sociologija močno zastopana in rezultat multidisciplinarnega dela je strateški dokument Socialne determinante zdravja, ki je filozofijo in delovanje SZO bistveno sooblikoval in vključil v delo sodelavce drugih strokovnih področij.

Predavanja sociologije lokalne skupnosti med študijem so mi bila zelo pri srcu, in ker sem v Kolaborativnem centru SZO v Mariboru delala na področju primarnega zdravstva, mi je bila naloga, za katero so me predvideli v SZO, blizu.

Pomen, vlogo in moč vaške skupnosti sem doživela že kot otrok, ko sem bila z družino med drugo svetovno vojno izseljena v Srbijo. Takrat sem zbolela za malarijo in s pomočjo vaščanov sem preživela. Posledica te izkušnje je dejstvo, da sem se pozneje, ko sem delala na drugih koncih sveta, vedno obračala po podporo k vaški skupnosti.

Delovala sem npr. na Tajskem, najprej v Bangkoku, nato pa v eni izmed vaških skupnosti; vasi so bile kolišča, locirana v močvirnih predelih. Želela sem, da me vključijo v življenje kot svojo, pa me je vaški starešina najprej napotil v vrtec, ki ga je imela vaška skupnost, odkar pomnijo. Na delo v močvirje, na riževa polja in v evkaliptusove nasade me ni poslal, ker nisem poznala njihovih delovnih slonov in je delo z njimi po hierarhiji v skupnosti namenjeno moškim.

Vrtec je bil v teh okoljih zelo pomembna vzgojna ustanova, saj otrokom daje informacije in znanje za varno in zdravo življenje. Da je odgovoren za prav vsakega člana skupnosti, je povedal vaški starešina. Ob vhodu v vrtec sem opazila precej posod s prepariranimi kačami. Zdelo se mi je vse zelo zanimivo, pa me je podučil, da s tem ščitijo otroke, ki ženejo živali k pitnim virom, in da imajo predstavljenih 16 vrst najbolj strupenih vodnih kač, da jih otroci pravočasno prepoznajo in se jim izognejo. Takoj sem povedala, da ne bom nabirala prelepih divjih orhidej, ki so rasle ob teh izvirih, in se bom kačam raje izognila. »Vi lahko,« mi je rekel, »mi pa tu živimo, moramo delati povsod in jaz moram skrbeti, da bomo vsi ostali živi in zdravi.«

V vaški skupnosti je vsak koristen in potreben; ljudi naučijo, da skrbijo sami zase; skupnost jim pomaga, ko to potrebujejo. Zato imajo veliko starih in zelo starih ljudi, za katere pa ne pričakujejo, da bodo prenehali biti aktivni in da bodo le v miru čakali na konec. Ko gredo otroci v vrtec ali šolo, mlajši prebivalci pa na delo, zberejo na leseni ploščadi na kolišču stare prebivalce, ki najprej opravijo svoje molitve, skupaj popijejo jutranji čaj in zaplešejo. Da, res. Nihče niti ne pomisli, da mu ni do plesa ali da je preutrujen zanj. Plešejo ob rahli nežni glasbi, ki jo morda pri nas kdaj slišimo v kakšnem

ekskluzivnem kozmetičnem centru. Gibanje spominja na tempeljske plese. Vsak pleše zase, si pa izbere soplesalca/soplesalko, s katerim/katero se srečuje le z očmi in nasmehom. Veliko plesnih gibov izvajajo z zapestjem in s prsti; pri njih nikoli nisem videla kakšnih otrdelih artritičnih rok. Imajo gibčne in spretne prste ter graciozno skoraj lebdijo v zraku. Kar nerodno nam je bilo, ko smo bili Evropejci v skupini, ki je prišla na srečanje iz drugih vaških skupnosti, povabljeni, da zaplešemo z njimi. Bili smo veliko mlajši, pa smo se spotikali med njimi kot srečni in nerodni sloni.

Po plesu tudi stare prebivalce čaka delo. S spretnimi in z gibkimi prsti iz rož pletejo pozdravne vence, ki jih starešina proda bližnjim hotelom za vence dobrodošlice; tako vsi prispevajo k materialni dobrobiti svoje skupnosti.

Srečevala sem se z babico vnučke, ki naj bi naslednji dve leti postala prostitutka v Bangkoku, čeprav ima že svojega zaročenca, ki trdo dela s sloni in obdeluje evkaliptusova debla. Marsikdo od mladih si ne more privoščiti osnov za skupno življenje in so tako leta prostitucije nekaj, kar si dekle, ženin in tudi skupnost izbrišejo iz spomina. Skupnost dekleta tudi vzgoji in opremi tako, da ne dobijo kake kužne bolezni. »Kaj pa je z zdravjem duše?«, sem vprašala. »To ni problem, saj tujca, ki jo plačuje, nikoli ne pogleda v oči,« je rekla in zato ga zanjo ni.

S Tajske sem odšla s šopkom orhidej, ki so mi jih otroci nabrali kljub množici kač in s težkim občutkom, da odhajam z več vprašanji, kot sem bila sposobna dati odgovorov.

V Azerbajdžanu sem delala večkrat, prvič zelo zgodaj po razglasitvi samostojnosti, ko smo s študijsko skupino še delali po vaseh, pozneje pa v Bakuju, ko so me nastanili v razkošnem hotelu ob Kaspijskem jezeru; ponoči in podnevi so ga čuvali oboroženi stražarji, v vodi celo stražarji – žabe, bogate palače nad mestom so 24 ur razsvetljevali z močnimi žarometi, na srečanjih nisem več srečevala energičnih in podjetnih ljudi, ni se več govorilo o javnem zdravstvu, nič več nismo delali po vaseh, nobene vaške skupnosti nismo obiskali, tudi zdravstvena služba je postala del trgovanja …

K sreči sem svoja leta dela v azijskih državah končala v Kirgiziji, kjer smo v Biškeku zbrali ljudi, ki jih je dejansko zanimalo javno zdravje in ki so se, ker je delo potekalo jeseni, že intenzivno pripravljali na polletno izolacijo v ozkih enklavah, ko sneg vsako vaško skupnost prepusti njihovim tradicionalnim rešitvam in načinu življenja. Pravzaprav so bili odveč predavanja in razgovori o medgeneracijskem sodelovanju, saj so ga dolga stoletja živeli. Ne bi obstali, če ne bi združili izkušenj starih z dinamiko mladih, so nas podučili.

Že s potjo od letališča sem lahko spoznala, kako živijo njihove vaške skupnosti. Vozil me je uradni voznik ministrstva, ki pa je bil doma v eni izmed ozkih dolin in je imel tam vso rodbino. Naprej me je vprašal, ali imamo v Sloveniji hribe in zimo. Ko sem mu pritrdila, pa je takoj tudi vprašal, ali že

imam kravo za zimo. Ker sem se bala, da nekaj z mojim ruskim sporazumevanjem ni v redu, sem molčala. Je pa povedal, da so v njihovi vaški skupnosti dobili krave že vsi, ki so jih potrebovali, ne pa tisti, ki so svojo prejšnjo zimo pojedli; med njimi je bil celo njihov zdravnik. Vendar je starešina odločil, da bodo zanj poskrbeli, ker res nima časa za lov in ne more sam uloviti dodatne hrane ali prepotrebnega kožuha za zimski plašč ali škornje. Tudi les imajo že vsi, je povedal, in brez skrbi čakajo na zimo.

Ker sem bila »njihova«, so mi ponudili pomoč pri nabavi zimske obleke in obutve, najstarejša tečajnica pa je ponudila svojega zeta in pokazala škornje, narejene iz lepega in plemenitega kožuha. Zet je bil najboljši lovec v njihovi vaški skupnosti, čeprav je streljal le, kadar so kaj nujno potrebovali, menda se vedno opraviči gozdnim duhovom, ko mora kakšno gozdno bitje ubiti, je povedala. Moji gostitelji so, ko so mi predstavljali delovno skupino, povedali, da je versko zelo pestra, da pa vključuje veliko komunistov, mohamedancev pa tudi nekaj krščanskih sekt – o gozdnih bogovih niso nič povedali, pa so bili ti pravzaprav ves čas z nami.

Prav ob svojem delu v azijskih vaških skupnostih sem imela priložnost v praksi prepoznati osnovna sociološka dejstva, dejavnike in teorije.

Na slovenskih zdravstvenih fakultetah imamo predmet sociologija zdravja in bolezni. Pogosto se sprašujem, ali naši študentje res lahko spoznajo, kje in kako se srečujeta sociologija in zdravstvo v optimalnem, vsem razumljivem in sprejemljivem partnerstvu.

LAŽJE JE AKTIVIRATI ČLOVEŠKE VIRE SKUPNOSTI NA SREDNJEM VZHODU

Anica Mikuš Kos

Sem primarijka Anica Mikuš Kos, dr. med., spec. pediatrinja, spec. psihiatrinja. Študij medicine sem opravila na Medicinski fakulteti v Ljubljani (1959), specializacijo iz pediatrije (1966) in psihiatrije (1970) na klinikah v Ljubljani, delala na Jesenicah in na Debelem rtiču; bila sem predstojnica Oddelka za otroško psihiatrijo na Pediatrični kliniki, raziskovalka na Inštitutu za filozofijo in sociologijo UL, direktorica Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani. Vodila sem Kolaborativni center Svetovne zdravstvene organizacije za duševno zdravje otrok. Bila sem podpredsednica Evropskega združenja za otroško psihiatrijo, predsednica Slovenske filantropije – združenja za promocijo prostovoljstva od leta 1992 naprej. Od upokojitve naprej (1995) izvajam psihosocialne programe za otroke na območjih, ki so jih prizadela vojna dogajanja in terorizem (nekdanja Jugoslavija, severni Kavkaz, Afganistan, Pakistan, Irak, Gaza …). Predlagana sem bila za Nobelovo nagrado za mir v okviru akcije »1.000 žensk za Nobelovo nagrado za mir 2005«.

Za delo na Inštitutu sem se odločila tudi zato, ker so me zanimale socialne in societalne razsežnosti in kodeterminante duševnega zdravja, bolezni in zdravljenja. V psihiatriji na splošno in v moji disciplini – otroški psihiatriji – so v tistem času prevladovali, pravzaprav vladali psihodinamski razlagalni modeli in iz njih izhajajoči pristopi psihoterapevtskega zdravljenja. Otrokov razvoj in njegove motnje, psihiatrična obolenja smo videli kot posledico neustreznega ravnanja in odnosov staršev z otroki ter neugodnih zgodnjih izkušenj. Sociologi in redki mentalno-higienski strokovnjaki so sicer pisali o družbi in duševnem zdravju, toda njihova misel ni vplivala na prakso psihiatričnega dela. Ozka družinska paradigma nastanka motenj me ni zadovoljevala. O socialni konstrukciji motenj so govorili številni otroci, ki sem jih zdravila, ker niso bili po meri šole. Zanimali so me resursi podpore otroku v stiski v socialnih mrežah, v otrokovem zunajdružinskem in institucionalnem okolju in kako aktivirati te resurse. Odgovore sem iskala v svojem osrednjem delu na Inštitutu – akcijski raziskavi o razvijanju delovanja prostovoljcev pri pomoči otrokom s psihosocialnimi motnjami. Pri tem sem sodelovala s kolegi Bernardom Stritihom (nosilec raziskave), Blažem Mesecem, kolegi z Inštituta, predvsem z Dušico Pogačnik, kolegicami iz pedagoških strok, z zdravniki, s psihologi, z odlično skupino študentov, vključenih v raziskavo, ki so razmišljali o spreminjanju institucij in nadomestljivosti

nekaterih institucionaliziranih oblik pomoči z novimi pristopi, in seveda s številnimi študenti prostovoljci ter z otroki, katerim so ti pomagali, in z njihovimi starši. Aplikativna vrednost raziskave je bila velika. V Sloveniji je sprožila gibanje prostovoljske pomoči otrokom in mladostnikom s težavami, ki je še danes prisotno in predstavlja pomemben vir pomoči za veliko otrok. Udejanjenje akcijskoraziskovalne naloge, ki je razvila socialno inovacijo tolikšnega obsega, je predvsem zasluga takratnega direktorja Inštituta za sociologijo Staneta Sakside.

Prostovoljno delo pri varovanju duševnega zdravja otrok je bilo v središču mojega interesa in prakse ves čas službovanja v Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani, kjer sem se zaposlila po odhodu z Inštituta. V tem času sem preživela 4 mesece na Univerzi Johnsa Hopkinsa v Baltimorju – ZDA, kjer sem preučevala prav to temo. Kot predsednica Slovenske filantropije sem imela veliko možnosti za razvijanje modelov prostovoljnega dela na raznih področjih pomoči ljudem v stiski. Pri Slovenski filantropiji smo objavili vrsto publikacij – priročnike za prostovoljno delo pri varovanju duševnega zdravja, v zdravstvu, šolstvu, v pomoči socialno prikrajšanim otrokom, pri delu s starejšimi …

Z balkanskimi vojnami in s prihodom beguncev v Slovenijo se je posebej aktualiziralo vprašanje, kako aktivirati človeške resurse za pomoč ogromnemu številu otrok, prizadetih od vojnih dogajanj. To smo s sodelavci dosegali predvsem skozi številna usposabljanja učiteljev – beguncev in prostovoljcev za psihosocialno pomoč otrokom in njihovim staršem.

Po upokojitvi sem delovala v programih pomoči otrokom, prizadetim od vojnih dogajanj, terorizma in spremljajoče revščine v državah nekdanje Jugoslavije (največ na Kosovu), na severnem Kavkazu (Čečenija, Ingušija, Severna Osetija), v Pakistanu, Afganistanu, v Iraku in še posebej v iraškem Kurdistanu, v Gazi, s sirijskimi begunci v Turčiji in drugod. Vedno je moje delovanje bilo usmerjeno v skupnost. Paradigmo skupnostnega dela v svoji stroki sem razumela kot pristope pomoči, ki dosežejo kritično maso populacije v stiski, so dostopni, čim bolj vgrajeni v življenjski vsakdan, ter na drugi strani kot aktiviranje skupnosti in razvijanje njenega socialnega kapitala za psihično okrevanje njenih članov, psihosocialno odpornost, za sposobnost obvladovanja. Ti modeli so kot pomočnike vključevali učitelje, zdravstvene delavce, laične pomočnike, prostovoljce, verske voditelje. Posebej zanimivo in poučno je bilo zame delo v Afganistanu, kjer smo s tamkajšnjimi kolegi usposabljali veliko skupino vaščanov, ki so uspešno delovali in še delujejo kot psihosocialni pomočniki družinam – žrtvam nasilja v oddaljenih provincah najbolj izpostavljenim oboroženim konfliktom. Nekateri programi, v katerih sem delovala, imajo tudi mirovniški značaj – razvijajo sodelovanje med sprtimi stranmi na osnovi skupnih interesov. To so predvsem medetnični programi za učitelje, na primer na Kosovu za učitelje Albance in pripadnike

manjšin. Vodilna misel pri tem je, da so učitelji pomembni soustvarjalci mnenj v skupnosti. Ne le da vplivajo na svoje učence, v ruralnih predelih so običajno tudi vplivni člani skupnosti. Ko se v okviru izobraževalnih programov o temah, ki so pomembne za vse učitelje (šolska neuspešnost, vedenjske motnje učencev …), spoznajo in povežejo, se med udeleženci zmanjšajo medetnične tenzije.

Še vedno me močno zanimajo vprašanja, kako lahko moja stroka postane v večji meri v odnosu do družbenih dogajanj socialni aktivist za kakovost življenja otrok, odnos med duševnim zdravjem posameznika in psihosocialno kakovostjo skupnosti, kako z neoliberalnimi odnosi in vrednotami pogojeno psihiatrizacijo ustaviti tiste otroke in odrasle, ki ne dosegajo sodobnega egoideala uspešnosti in učinkovitosti. Sebi in drugim postavljam tudi praktična vprašanja, kot so, katere komponente strokovne pomoči je mogoče nadomestiti s tem, kar lahko ponudi socialna mreža ali skupnost, in kako aktivirati te resurse. Zdi se, da je to lažje storiti v Afganistanu ali na Kosovu kot v bogatem svetu.

Viri

Mikuš Kos, A., 2015, Moje *življenje, moje delovanje*. Celjska Mohorjeva družba. Celje – Ljubljana, 293 str.

Baloch - Kaloianov, E. in Mikuš Kos, A., 2009, *Activating Psychosocial Local Resources in Territories Affected by War and Terrorism*. IOS Press, Amsterdam.

Mikuš Kos, A., March 2015, Personal reflections on the New Frontiers issue of Intervention. *Intervention*, Volume 13, Issue 1, pp 35–37.

IZ ZAMEJSTVA V SLOVENIJO IN SVET

Emidij Susič

Po univerzitetni diplomi na Ekonomski fakulteti v Milanu se mi je ponudila privlačna možnost, da sodelujem v na novo ustanovljenem Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia – ISIG (Inštitut za mednarodno sociologijo v Gorici); tako sem začel prodirati na širše družboslovno področje in bolj specifično v smer etničnih študijev (ethnic studies). Kmalu za tem se je začela tudi moja akademska pot na Fakulteti za politične vede Tržaške univerze, na kateri sem kot docent vrsto let do upokojitve poučeval dva predmeta: sociologijo etničnih odnosov in metodologijo družboslovnega raziskovanja. Od ustanovitve sem bil tudi član in aktiven zunanji sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta – SLORI – z glavnim in danes edinim sedežem v Trstu. V sklopu SLORI-ja sem bil poleg raziskovalne dejavnosti član Upravnega odbora ter član in predsednik Znanstvenega sveta, skoraj 15 let pa sem opravljal tudi funkcijo ravnatelja.

Stiki in sodelovanja: odprti v svet

Da čim primerneje uokvirim svoje raziskovalno delovanje, bom podal kratek pregled pobud, stikov in sodelovanj s širšim akademskim in z znanstvenim svetom, ki so jih udejanjili ravnatelji in raziskovalci na inštitutih (ISIG in SLORI), s katerimi sem sodeloval. Že sama zasnova, značilnost in namen teh institucij so sloneli na čim večjem mednarodnem sodelovanju in odprtosti v svet.

Prvi ravnatelj ISIG-a prof. Demarchi je takoj po ustanovitvi inštituta navezal več stikov z univerzitetnim svetom ne samo v Sloveniji in na Hrvaškem, ampak tudi v drugih evropskih državah in celo v ZDA: nekatere vidne znanstvenike in docente je vključil v Znanstveni svet inštituta, druge pa vabil na razne posvete in kongrese ter njihove referate vključeval v publikacije, ki so sledile tem pobudam. Tu bi omenil vsaj prof. O. Mandića, prof. L. Vavpetiča in prof. Z. Mlinarja. Zadnji je še potem dolgo let sodeloval z ravnateljema Strassoldom in Gasparinijem.

V ZDA je imel ISIG plodne stike s pomembnim in z mednarodno znanim metodologom italijanskega izvora prof. E. Borgatto, ki je za raziskovalce inštituta (tudi jaz sem se okoristil s to pobudo) organiziral nekaj študijskih tednov (»workshop«) na City University of New York (CUNY) in v naši deželi.

Med začetnimi raziskovalnimi temami, za katere se je ravnatelj Demarchi navduševal, je bila tudi Peace Research ali Conflict Resolution. Takoj

po ustanovitvi inštituta je na to področje usmeril dva mlada raziskovalca, Cobaltija in Strassolda, ki sta navezala tesne stike s severnoevropskimi inštituti, ki so se specifično ukvarjali s to tematiko. Med rezultate teh stikov gre omeniti konkretno sodelovanje v obliki »workshopov« v Gorici mednarodno znanega raziskovalca J. Galtunga. Kako je bil ravnatelj Demarchi uprt v svet, dokazuje tudi to, da je bil kot član posebne skupine med prvimi italijanskimi državljani, ki so obiskali Kitajsko, ko se je ta država začela odpirati. Po tej pobudi je ustanovil Istituto culturale italo-cinese (Italijansko-kitajski kulturni inštitut) in revijo Mondo cinese (Kitajski svet).

Stike in sodelovanja so na tej ravni ohranili, utrdili in razširili tudi poznejši ravnatelji. Mednarodna povezovanja in sodelovanja inštituta so bila v času ravnatelja Strassolda nekoliko bolj usmerjena v zahodno Evropo in anglosaški svet. Pomemben mejnik, ki potrjuje to usmeritev, je bil organizacija mednarodne konference »Problemi e prospettive delle regioni di frontiera – Problems and Perspectives of Borders Regions«, na kateri je bila večina izvedencev iz tujine. Med pomembne postavke mednarodne usmeritve Strassolda gre omeniti še, da je v letih 1990–1994 Chairman of the Research Committee postal »Social Ecology« (RC. 24) pri International Sociological Association (ISA).

Med dolgoletnim ravnateljevanjem Gasparinija se je mednarodno sodelovanje ISIG-a še okrepilo in posebej preusmerilo proti univerzam in raziskovalnim inštitutom srednje in vzhodne Evrope. Inštitut je dal v tisti dobi pobudo in vodil nekaj raziskav v sklopu Evropske zveze in nadaljeval organiziranje vrste mednarodnih konferenc, seminarjev, »workshopov« in podobno. Glede Gasparinijeve mednarodne usmeritve je treba omeniti vsaj še tri široko zasnovane pobude. Leta 1995 je ob sodelovanju IIS-a (International Institute of Sociology), ISIG-a ter tržaške in videmske univerze organiziral XXXII. mednarodni kongres »Dialogo attraverso le culture ed i cambiamenti in Europa e nel mondo – Dialogue between cultures and changes in Europe and the world«, pri katerem je sodelovalo več kot 400 izvedencev z vsega sveta. V začetku 90. let prejšnjega stoletja je pri ISIG-u ustanovil Mednarodno poletno šolo, na katero so prihajali tudi slušatelji iz vzhodne Evrope, in leta 2000 International University Institute of the European Studies (IUIES), ki je mednarodni univerzitetni konzorcij ISIG-a in devetih univerz (Univerze v Trstu, Vidmu, Novi Gorici, Celovcu, Eötvös Loránd v Budimpešti, Babes – Bolyai v Cluj – Napoca, Comenius v Bratislavi, Jagiellonian v Krakovu in MGIMO v Moskvi). Konzorcij vsako akademsko leto organizira naslednje podiplomske programe: PhD Trans-border Policies for the Daily Life, Ma Communication Methods in European Policy making in Ma International Peace Operators.

V aktivnosti ISIG-a so se vseskozi vključevali prof. Mlinar in njegovi sodelavci iz Centra za prostorsko sociologijo FSPN/FDV, ki je najprej

sodeloval s prof. Strassoldom, pozneje pa s prof. Gasparinijem. Mlinarja kot predsednika in njegove aktivnosti (gl. Z. M., H. T., Social Ecology of Change, 1978) je v okviru ISA, Raziskovalni komite za socialno ekologijo, nasledil Raimondo Strassoldo. Svoje prispevke je Mlinar predstavljal tudi na številnih srečanjih, ki jih je organiziral Gasparini in ki so zadevala čezmejno sodelovanje, vzhodno Evropo in globalizacijo, npr. na svetovnem kongresu v okviru IIS v Trstu 1995, z značilnim naslovom prispevka From confrontation to interpenetration: territorial conflicts in retrospective and perspective. Predaval (pozneje Marjan Hočevar) je v okviru IUIES v Gorici.

Pri SLORI-ju je bilo čezmejno sodelovanje s Slovenijo temeljnega pomena. Že pri ustanovitvi tega inštituta je sodeloval geograf prof. Klemenčič, ki je poučeval na ljubljanski univerzi, tesne stike pa je imel ravnatelj dr. Šiškovič tudi s sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja – INV – v Ljubljani. Po prevzemu funkcije ravnatelja od sociologa prof. Bratine, docenta na tržaški univerzi, se je delokrog plodnih stikov in sodelovanj razširil na velik del družboslovcev; ti so delovali na univerzi in drugih inštitutih v Sloveniji. Od takrat sem v sklopu delovanja pri SLORI-ju navezal številne stike tudi sam in postopoma udejanjil konkretno sodelovanje na raziskovalnem področju. V razponu svoje celotne raziskovalne dejavnosti sem aktivno sodeloval z družboslovci, ki so delovali na FSPN (danes FDV), INV in na ISU (danes IDV).

Konkretno se je sodelovanje s sociologi in politologi fakultete odvijalo z aktivno prisotnostjo na raznih posvetih, ki so jih organizirali, in vključevanju mojih referatov v publikacije, ki so tem pobudam sledile. Sodelovanje s SLORI-jem je bilo vzajemno, ker so bili prisotni pri podobnih pobudah SLORI-ja tudi družboslovci, ki so poučevali na FSPN.

Z INV-jem se sodelovanje SLORI-ja ni omejilo na podobne pobude (posveti, okrogle mize itn.), ampak je prišlo tudi konkretno do skupne raziskovalne dejavnosti. Med temi bi omenil le raziskavo »Množični mediji in narodnostne manjšine. Empirična raziskava v Nadiških dolinah in Furlanski nižini«, pri kateri sem aktivno sodeloval.

Najplodnejše pa je bilo zame sodelovanje na raziskovalnem področju s sodelavci IDV-ja in posebej s sociolingvistko dr. Inko Štrukelj, ki je zasnovala in vodila dve široki in pomembni empirični raziskavi, za kateri sem bil tudi jaz kot sodelavec SLORI-ja odgovoren – tema prve raziskave je bila »Motivacija in stališča do rabe L 1 in L 2 pri slovenski srednješolski mladini v Italiji«, druge pa »Mešani zakoni v tržaški in goriški pokrajini«.

SLORI pa je tudi s svojimi sodelavci postopoma navezal stike in organiziral razne pobude (konference, kongrese in raziskovalne dejavnosti) s centri in z inštituti, ki se ukvarjajo z raziskovanjem na manjšinskem jezikovnem ali etničnem področju (Mercator European Research Centre – Fryske Akademy, CIEMEN in drugi). Leta 2005 je SLORI v Trstu organiziral X. International Conference on Minority Languages (ICML) in od takrat so sodelavci

inštituta redni aktivni udeleženci teh mednarodnih konferenc, ki se vsakokrat odvijajo v drugem evropskem mestu.

Ob sklepu tega dela bi še podčrtal, da v preteklosti in tudi danes celotno znanstveno in raziskovalno ozračje tega obmejnega področja karakterizirata močno mednarodno povezovanje in usmerjenost v svet. To velja za tržaško in videmsko univerzo na splošno ter za njuni izpostavi v Gorici (Fakulteta za politične vede tržaške univerze je, na primer, odprla tam štiriletni študijski program Scienze internazionali e diplomatiche – Mednarodne in diplomatske vede) ter za razne centre, ki opredeljujejo Trst kot mesto znanosti (Area Science Park – Area di ricerca, Scuola internazionale di studi avanzati – SISSA, International Centre for Theoretical Physics »Abdus Salam« – ICTP, The Academy of Sciences for the Developing World – TWAS in drugi).

Študijska in raziskovalna dejavnost

Med glavnimi temami raziskovanja, ki jih je predvideval novoustanovljeni inštitut ISIG, sta bili medetnični in tudi čezmejni odnosi. Zato je takratni ravnatelj prof. Demarchi usmeril moje raziskovalno sodelovanje v sklopu inštituta prav na ta področja. Glede na druge sodelavce sicer nisem imel osnovne podlage v družboslovni vedi, sem pa imel po mnenju ravnatelja dve prednosti: poznal sem položaj slovenske narodne skupnosti v Furlaniji – Julijski krajini in odnose, ki jih je imela z italijansko večinsko skupnostjo, in sem dobro obvladoval slovenski jezik, deloma pa tudi hrvaškega.

Prav ob upoštevanju medetnične situacije, ki je značilna za Furlanijo – Julijsko krajino, sta se z leti moje teoretsko spoznavanje in raziskovalna dejavnost osredinila na problematiko etnične identitete in identifikacije, asimilacijske in integracijske procese, neuravnovešene odnose med večinskimi ali dominantnimi in manjšinskimi skupnostmi, etnično mešane zakone in družine ter – vedno v sklopu medetničnih odnosov – na socializacijske procese mladih in komunikacijske tokove, ki zajemajo pripadnike manjšinskih narodnih skupnosti in vplivajo nanje.

V začetku te študijske in raziskovalne dejavnosti sem si predstavljal, da bom ob izredno razčlenjeni in pestri medetnični situaciji v Jugoslaviji dobil pravi edinstveni »laboratorij«, v katerem bom lahko črpal spoznanja iz številnih socioloških temeljnih teoretskih razmišljanj in empiričnih raziskav. A ostal sem nekoliko razočaran, ker so bile publicirane študije, na katere sem naletel (upam, da nisem bil tako nespreten, da jih nisem našel), razen redkih izjem, predvsem v domeni drugih ved, kot so na primer sociolingvistika, geografija, zgodovina, politologija in seveda juridične vede. Zavedal sem se, da Jugoslavija predvideva odlično juridično in institucionalno ureditev na področju medetničnih odnosov, a hkrati se mi je zdelo, da se zunaj teh zakonodajnih in institucionalnih okvirov dogajajo tudi realni družbeni procesi, tj. kot povsod, kjer sobivajo pripadniki različnih narodnosti in se

medskupinski odnosi razvijajo na podlagi neuravnovešene družbene moči na relaciji večina – manjšina (tj. pojma, ki ju takratni jugoslovanski sistem ni upošteval). Sociologija se razen redkih izjem ni zanimala za te – po mojem mnenju – prisotne realne družbene procese. Naj navedem skoraj anekdotičen primer. Diplomirani študent na Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo – FSPN – v Ljubljani me je zaprosil, da mu pomagam pri raziskavi o etnični asimilaciji na Koprskem po vzoru, ki sva ga s psihologom Danilom Sedmakom uporabila pri najini raziskavi o tej problematiki in je bila publicirana z naslovom »Tiha asimilacija«. Po nekaj dneh me je diplomirani sociolog obvestil, da so mu tako raziskovalno temo odsvetovali nekateri krajevni politični forumi, češ da na Koprskem ni prisotna asimilacija (nedvomno negativen proces za italijansko narodno skupnost), ampak da se odvija zelo pozitiven integracijski proces. Bil sem prepričan, da je bil integracijski proces gotovo prisoten na Koprskem, a da so bili prav tako prisotni tudi pojavi, ki so kazali na drugačne (asimilacijske) težnje, te pa je verjetno politična »leadership« pripisovala pozitivni integraciji.

Od svoje celotne študijske in raziskovalne dejavnosti bi omenil vsaj tri specifična področja, ki so imela po mojem mnenju neko odmevnost v okviru družboslovne vede pa tudi deloma v širši javnosti. Na prvo mesto bi postavil že omenjeno raziskavo o asimilaciji, v kateri sva s soavtorjem – izhajajoč tudi iz lokalne stvarnosti – ta pojav analizirala v sklopu socializacijskega procesa: poudarila sva vlogo, ki jo imajo nekateri socializacijski agensi, kot so: družina, šola, množična obveščevalna sredstva ali aktivnosti v prostem času pri izgubi (asimilaciji) narodnostne pripadnosti. Publikacija »Tiha asimilacija«, ki je izšla tudi v italijanski različici, je vzbudila precejšnje zanimanje na krajevni ravni, prodrla pa je tudi na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Drugo področje raziskovanja je skušalo globlje analizirati takrat nekoliko občutljiv pojav etnično mešanih zakonov oziroma družin s posebnim poudarkom na problemu etnične identitete in pripadnosti. Kot zadnje področje, ki bi ga še omenil, pa je zadevalo široke teme mednarodne raziskave, ki se je odvijala v sklopu 5. EU-programa Framework z naslovom »Border Discourse: Changing Identities, Changing Nations, Changing Stories in European Border Communities – Acronym EU Border Identities«; pri tej raziskavi interdisciplinarne narave, ki je vključevala skupine šestih evropskih univerz, sem sodeloval kot vodja skupine tržaške univerze.

Viri

Bergnach, L., e Delli Zotti, G. (ur.) (1994). Etnie, confini, Europa, FrancoAngeli, Milano.

Brezigar, B., Sussi, E. and Valenčič, V. (eds.) (1999)., The Minority Daily Press in Europe, Proceedings of the 1st European Conference of Minority Daily Press, Trst/Trieste 16–18 April 1998, Athesia Verlag, Bozen/Bolzano with the cooperation of SLORI Slovene Resaerch Institute in Italy.

Lipovec, S. (ur.) (2014). Raziskovanje Slovencev v Italiji: razvoj, izzivi in perspektive, Slovenski raziskovalni inštitut SLORI, Trst.

Ils, Isig, Università di Trieste e di Udine, (a cura di) (1995). *XXXII World Congress. Dialogue between cultures and change in Europe and the world. PROCEEDINGS I – Plenary Sessions. Annals of the International Institute of sociology VOL. V, (XXXII Congresso Mondiale. Dialogo attraverso le culture e i cambiamenti in Europa e nel mondo. I Incontro – Sessione plenaria. Annali dell'Istituto di Sociologia Vol. V),* International Institute of Sociology (IIS), Università degli Studi di Trieste e di Udine, Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia (Isig), Trieste.

Ils, Isig, Università di Trieste e di Udine, (a cura di) (1995). *XXXII World Congress. Dialogue between cultures and change in Europe and the world. PROCEEDINGS II – Migrations between center and periphery. Annals of the International Institute of sociology VOL. VI, (XXXII Congresso Mondiale. Dialogo attraverso le culture e i cambiamenti in Europa e nel mondo. II Incontro – Migrazioni attraverso il centro e la periferia. Annali dell'Istituto di Sociologia Vol. VI),* International Institute of Sociology (IIS), Università degli Studi di Trieste e di Udine, Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia (Isig), Trieste.

Meinhof, U. H. (ed.) (2002). Living (with) Borders: Identity Discourse on East-West Borders in Europe, Ashgate, Aldrshot.

Strassoldo, R. (2007). Quarant'anni di sociologia. Dati, esperienze, persone, metodi, Aracne, Roma.

Strassoldo, R. (cur.) (1973). Confini e regioni. Atti del convegno »Problemi e prospettive delle regioni di frontiera« – Boundaries and Regions, Proceeding of the Conference on »Problems and Perspectives of Borders Regions«, Edizioni LINT, Trieste.

Susič, E. in Sedmak, D. (1983). Tiha asimilacija: psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja, Izdaje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Založništvo tržaškega tiska – ZTT, Trst.

www.isig.it

www.slori.org

NARODNE MANJŠINE MED PRIMORDIALIZMOM IN IZBIRNO IDENTITETO

Miran Komac

Po opravljenem študiju in diplomi (leta 1977) iz političnih ved se je moja profesionalna kariera razpela med raziskovalnim delom na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani (INV) in pedagoškim delovanjem na FSPN oz. FDV. Na INV sem zaposlen od leta 1977, v letih 1989–1992 sem bil tudi direktor inštituta. Magistriral sem leta 1988, dve leti pozneje sem na FDV tudi doktoriral. V pedagoško delo na FSPN sem kot asistent pri predmetu novejša politična zgodovina vstopil v letu 1987, v študijskem letu 1994/95 pa sem prevzel nosilstvo predmeta varstvo (narodnih) manjšin. Pri predmetu sodelujem še danes. Raziskovanje narodno manjšinske tematike, medetničnih odnosov, procesov nastajanja in izginevanja manjšin, obmejnih regij me je kmalu vodilo k sodelovanju z inštituti in univerzami, ki raziskujejo sorodne tematike, v zamejstvu in evropskem prostoru.

Raziskovalna preokupacija s slovensko manjšino v Italiji je pomenila začetek sodelovanja s sociologi Tržaške univerze in Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Italiji (prof. Bratina, prof. Susič), kjer sem bil tudi član znanstvenega sveta; pozneje še s sodelavci ISIG (Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia (prof. Bergnach) in s kolegi iz CIEMEN, Barcelona, pozneje še z raziskovalci na CSS, Consiglio Italiano per le Scienze Sociali (Rim, Italija); ISIG (Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia), EBLUL – European Bureau for Lesser Used Languages – (Brussels, Belgija); Universitat Oberta de Catalunya (Barcelona, Španija); Univerza v Nišu – niška romološka škola (Srbija).

Pretežni del raziskovalnega dela sem tako preživel med sociologi; sociologom je bilo raziskovanje etničnega, narodnega, medetničnih odnosov bližje kot politologom. Etničnost/narodnost kot politična akcija je postala predmet politološkega zanimanja šele v 90. letih prejšnjega stoletja. Dodati pa velja, da mi je bilo pri analizi medetničnih odnosov v veliko pomoč védenje pridobljeno znotraj socialne in politične antropologije. Ob koncu 80. in na začetku 90. let prejšnjega stoletja so bila zelo plodna srečanja sodelavcev različnih raziskovalnih inštitutov, ki so se ukvarjali z narodno manjšinsko problematiko. Imenovali smo jih Etnične delavnice štirih Inštitutov (Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Slovenski raziskovalni inštitut, Trst; Slovenski znanstveni inštitut, Celovec; Centro di Ricerche Storiche di Rovigno/Rovinj). Srečanja so pritegnila k sodelovanju množico raziskovalcev različnih znanstvenih ved. Na enem izmed teh srečanj sva s kolegom prof.

Susičem sestavila metodološki okvir raziskovanja medetničnih odnosov na stičnih območjih različnih etnij. Izhodišče raziskovalne zamisli je bilo, da stične točke med različnimi etničnimi skupinami niso jasno razpoznavne črte, ampak narodno mešana ozemlja. Migracijski procesi, zaščitni znak modernih družb, prepričanje o etnični pestrosti narodno mešanih ozemelj le še utrjujejo.

Državne meje se nikoli ne morejo povsem skladati z etničnimi mejami. To neskladje se kaže v nastanku in obstoju narodnih manjšin, in sicer na obeh straneh državnih meja. Za poselitvena območja slovenskih manjšin v sosednjih območjih (v povezavi s slovensko *državo*) se je rodila sintagma skupni slovenski kulturni prostor. Toda če so tudi na slovenskem državnem ozemlju klasične narodne manjšine (Italijani, Madžari), je upravičeno dodati k sintagmi skupni slovenski kulturni prostor še sintagmo skupni italijanski oz. madžarski kulturni prostor. Shematično sva to zamisel predstavila takole:

Shema 1: Skupni kulturni prostori (Komac-Sussičev model)

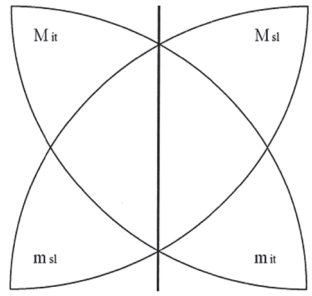

Legenda:
M it: italijanska matica (država matičnega naroda)
M sl: slovenska matica (država matičnega naroda)
m it: italijanska manjšina v Sloveniji
m sl: slovenska manjšina v Italiji

Vir: Šumi, I. (urednica). 1. in 2. etnična delavnica štirih inštitutov: zbornik predstavitev in razprav (Razprave in gradivo, 23). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1990.

Izhodišče najinega (Komac-Susič) razmisleka je bilo, da med prebivalci obmejnih prostorov poteka izmenjava stikov. Dotakratna raziskovalna praksa (pred letom 1990) je temeljila na separatnem raziskovanju slovenskih narodnih manjšin v sosednjih državah na eni strani in narodnih manjšin v Sloveniji na drugi strani. Odsotnost komparativnega pristopa je vzbujala prepričanje, da so določeni procesi (npr. asimilacija) le produkt *nesocialističnih* političnih sistemov.

Odmik od obstoječega separatnega pristopa je predstavljala zamisel, da je treba medetnične odnose spremljati *simultano.* Treba je raziskovati, na primer, odnose slovenske države do italijanske narodne manjšine v Sloveniji,

hkrati pa je treba raziskovati odnose slovenske države do slovenske manjšine v Italiji. Le hkratne obravnave tematik na način, kot je predstavljen v zgornjih vrsticah, lahko razkrije *dva obraza* narodno manjšinskih politik – zadržan odnos do narodnih manjšin doma in benevolenten odnos *matične države* do manjšin v sosednjih državah. Ta sočasnost preučevanja je prikazana na shemi št. 2.

Shema 2: Komparativni model proučevanja narodnih manjšin (Komac-Sussičev model)

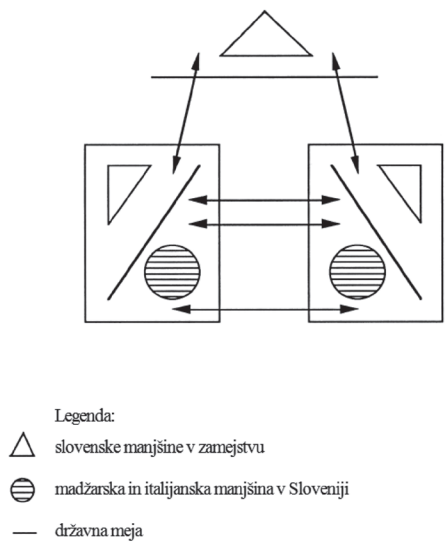

Vir: Šumi, I. (urednica). 1. in 2. etnična delavnica štirih inštitutov: zbornik predstavitev in razprav (Razprave in gradivo, 23). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1990.

Zamisel je bila metodološka podlaga poznejšemu dolgoletnemu raziskovanju medetničnih odnosov v slovenskem etničnem prostoru.

Druženje s pripadniki slovenskih narodnih manjšin, veliko terenskega dela, opazovanje manjšinskega vsakdana od jutra do mraka so že zelo zgodaj rodili *dvom* o prevladujoči razlagi (slovenskega) naroda in (slovenskih) narodnih manjšin v sosednjih državah. Ta so temeljila (temeljijo) na *primordialistični* interpretaciji slovenskega naroda. V osnovi te zamisli je prepričanje o skupnem izvoru pripadnikov (slovenskega) naroda in njihovi biološko-genetični kontinuiteti. Pomemben element je prepričanje o skupni kulturi (enotnost kulturnih oblik); nadalje prepričanje, da je etnična skupina komunikacijska in interakcijska skupnost; končno moramo omeniti še samoidentifikacijo in identifikacijo drugih kot razločene skupine (Šumi, 2000, 44). Dva primera razlage slovenskega naroda podajam v nadaljevanju. Janez Ev. Krek opredeljuje narod takole: »Narod ima pač vsled skupnega izvora nekaj svojih telesnih znakov, poglavitno pa je skupno duševno življenje: omika,

zlasti pa jezik. V en narod ali k eni narodnosti štejemo potemtakem tiste rodbine in posameznike, ki imajo po skupnem izvoru in vzajemnem življenju enake telesne, zlasti pa duševne lastnosti in en jezik. Vse te lastnosti se imenujejo s skupnim imenom narodnost« (Krek, 1925, 130).

Peter Kovačič Peršin pa pravi: »Geneziološko gledano, se narod začne konstituirati tedaj, ko se sorodni rodovi prepoznajo kot enaki po svoji govorici, običajih, zgodovinski usodi in geografski poselitvi. To, kar jih združuje v narod, kar pomeni v tako organizirano ljudstvo, da hoče oblikovati svoje življenje po enotnih normah in deliti isto zgodovinsko usodo, to združujoče dejstvo je kultura, se pravi nadgradnja že obstoječih danosti, kot so jezik, običaji, poselitev, zgodovinska usoda ipd.« (Kovačič Peršin, 1993, 36).

Če torej povedano prevedemo na pojem (slovenskega) naroda, velja ugotovitev, da je *primordialistični* pristop/model v taki ali drugačni obliki v središču vseh »javnosti všečnih teorij« o nastanku »slovenskega naroda«.

Empirično dejstvo, da je slovenski narod v veliki meri sestavljen iz posameznikov, katerih predniki so prihajali *iz vseh vetrov* (Vakar, 2009), je za nosilce in privržence bioloških teorij le postranskega pomena. Ohranjanje biološkega modela tvorbe naroda pa po drugi strani pomeni – glede na slovenske in evropske demografske trende –, da smo privolili v prostovoljno izumiranje tvorbe, ki jo imenujemo slovenski narod.

Slovenske narodne manjšine v sosednih državah so v tej percepciji zamišljene kot *ostanki* slovenskega naroda za mejo. Podobna razlaga je veljala (oz. še velja) tudi za narodne manjšine v Sloveniji. Dvom o valentnosti takšnega razmisleka sem predstavil v članku z naslovom *Nekatere dileme pri proučevanju slovenskih narodnih manjšin*, ki je izšel v Teoriji in praksi leta 1982. V prispevku je bila narodna manjšina predstavljena kot *idiosinkratični* narodni organizem. Priznati moram, da je bilo v prispevku veliko mladostne zanesenosti, zato opredelitev ni bila brez napak. Manjšine niso organizmi, to je lahko samo človek, le on je unikat in individuum. Korekcija je prišla pozneje, zapisal sem, narodne manjšine niso organizmi, ampak oblike organiziranosti (različnih) posameznikov, torej organizacije. Drugačna opredelitev narodne manjšine je imela, tako so pozneje ugotavljali raziskovalci medetničnih odnosov, kljub mladostni nepazljivosti potencial, s katerim bi bilo mogoče »zgraditi *preurejeno perspektivo*. Jedro odmika od dotakratnega razvojnega linearizma je pomenilo spoznanje, da preprosta vzročnost *zgodovinskih krivic* ne more pojasniti nobenega vidika družbenega življenja znotraj t. i. narodnih manjšin: da je torej interpretativni okvir *zgodovinskih krivic,* ki je manjšino kot *ud narodnega telesa odrezal od matice,* morda na nekaterih razpravljavskih ravneh celo ubranil, ni pa posebej analitično ploden, in da pretres sosledij takih *krivic* ne prinaša enoznačnih, včasih pa celo ne smiselnih rezultatov, saj ne prinaša akterskih samorazumevanj, ampak nacionalistično moraliziranje« (Šumi, 2000, 124).

Opisani metodološki pristop je kmalu odprl nova vprašanja, tj. kaj se dogaja *znotraj* narodnih manjšin; zakaj se v politični pa tudi raziskovalni praksi narodne manjšine še vedno obravnavajo kot zaokrožene, notranje homogene celote; zakaj se malo analizira socialno, izobrazbeno idr. strukturo narodnih manjšin in korelacijo teh elementov z ohranjanjem narodne identitete; ali so narodne manjšine res *skupnosti*, kot jih pogosto imenujemo, ali samo narodne manjšine. Odsev primordializma se je kazal (se še vedno kaže) tudi v pojmu *avtohtonost.* Resno raziskovanje pojma avtohtonost v povezavi z etničnim, narodnim ne more ubraniti. Pa vendar je bil tudi v mojem besednjaku – včasih zaradi pravne korektnosti – pojem je ustavna kategorija, včasih zaradi lojalnosti do manjšin, včasih zaradi altruistične podpore narodnim manjšam (niste *pritepenci,* ste soustvarjalci kulture prostora in zato solastniki kulturne dediščine). Upam le, da se s takim početjem nisem pregloboko pregrešil ob raziskovalno etiko.

Kaki raziskovalni izzivi nas čakajo v prihodnosti? Procesi individualizacije, globalizacije, rušenje političnih meja, intenzivni procesi migracij terjajo poglobljeno analizo nastajanja, *obnavljanja* in ohranjanja narodnih manjšin. V kolikšni meri je še upravičena raba poimenovanja *zamejci?* (lahko še govorimo o *zamejcih* ob odpravi političnih meja, svobodnem pretoku oseb, blaga in storitev; veliko pripadnikov slovenskih manjšin poseduje tudi slovensko državljanstvo). Izgublja se trdno jedro koncepta *narodno mešanega ozemlja*, na katerem temelji ideološki *ustroj narodnomanjšinskega varstva* v Sloveniji (narodnih manjšin v Sloveniji in slovenskih manjšin v sosednjih državah). Polagoma postajajo pripadniki (avtohtonih) narodnih manjšin, *številčna* manjšina tudi na narodno mešanem ozemlju.

Ali bo mogoče tudi za narodne manjšine kmalu ugotoviti, da gre za preobrazbo v smeri prehoda *od danosti k izbiri;* da gre tudi pri narodnih manjšinah vse bolj za skupnosti, ki ne nastajajo *po krvi,* ampak da so to *izbirne identitete* (Mlinar, 2012, 118).

Bibliografija

Komac, M. (1982). Nekatere dileme pri proučevanju slovenskih narodnostnih manjšin. Teorija in praksa, letn. 19, št. 1, Ljubljana: FSPN.

Komac, M. (1988). Kaj se dogaja znotraj manjšin? Antropologizacija zgodovine kot metodološki prispevek k proučevanju slovenskih nacionalnih manjšin. Teorija in praksa, letn. 25, št. 9/10, Ljubljana: FSPN.

Mlinar, Z. (2012). Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj. 2, Globalizacija: bogati in/ali ogroža? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Nećak Lük, A, Munda Hirnök, K, Komac, M, Klopčič, V, Mejak, R, Novak - Lukanovič, S. (1993). Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Szentgotthárd/Monošter: sumarni pregled rezultatov (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem

etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge, 59). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

NEĆAK LÜK, A., Munda Hirnök, K., Komac, M., Klopčič, V., Mejak, R., Novak - Lukanovič, S. (1992). Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: sumarni pregled rezultatov (Raziskovalni projekt: Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge, 60). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, M. (1990). O možnih smernicah razvoja Inštituta za narodnostna vprašanja. V: Šumi, Irena (ur.). 1. in 2. etnična delavnica štirih inštitutov: zbornik predstavitev in razprav (Razprave in gradivo, ISSN 0034-0251, 23). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kovačič Peršin, P. (1993). Zaveza slovenstvu. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Šumi, Irena (2000). Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji. Ljubljana, ZRC SAZU.

SOCIOLOGIJA KOT SPREMLJEVALKA MOJE ŽIVLJENJSKE POTI: OD LOKALNIH VSEBIN K NACIONALNIM IN MEDNARODNIM VSEBINAM

Jože Šušmelj

Na Filozofski fakulteti sem diplomiral februarja leta 1965. Za diplomsko delo sem dobil Prešernovo nagrado za študente. Po diplomi sva z Marjanom Tavčarjem v Novi Gorici ustanovila Center za sociološke raziskave. Dva mandata – od leta 1974 do leta 1982 –sem bil predsednik skupščine Občine Nova Gorica, v letih 1982–1986 pa podpredsednik Skupščine SRS, nato delegat v Zveznem zboru SFRJ do leta 1990. Naslednja leta do upokojitve sem delal v diplomatski službi, in sicer na generalnem konzulatu v Trstu, na zunanjem ministrstvu in veleposlaništvu v Rimu. Leta 2008 sem se upokojil. Objavil sem več prispevkov in knjig.

Po diplomi na sociologiji sva se s Marjanom Tavčarjem odločila za zaposlitev v Novi Gorici. Na spodbudo občine, zlasti župana Joška Štruklja in sekretarja ZK Štefana Cigoja, ki sta z mladimi, izšolanimi kadri spreminjala kadrovsko strukturo vodilnih v delovnih organizacijah in občinski upravi, sva ustanovila Center za sociološke raziskave, ki je deloval tri leta in sva ga nato sama ukinila. Vzrok ni bil pomanjkanje finančnih sredstev, ampak neodzivnost na raziskave, ki sva jih takrat opravila (Sociološka analiza Nove Gorice, Mladi o ZK in religiji, Odnos dijakov do profesorjev na gimnaziji, Sociološka analiza Goriških brd, čezmejno sodelovanje in druge). V tem raziskovanju sva se zapletla tudi v spor s carinsko upravo, ker je anketirance v raziskavi o čezmejnem povezovanju najbolj motila v ravnanju carinikov uporaba srbohrvaščine v komuniciranju. Bila sva brez ustreznega mentorstva. Zaradi neizkušenosti nisva znala raziskav prilagoditi dejanskim potrebam pri reševanju razvojnih in družbenih problemov v okolju, v katerem sva delovala. Izsledki teh raziskav so tako ostali v glavnem neizkoriščeni. Posamezne dele teh raziskav pa sva takrat objavljala v Teoriji in praksi, Goriških srečanjih, Občanu in drugje. Menim, da sva grešila predvsem v tem, da sva posnemala metode raziskovanja, ki so jih uporabljali raziskovalci na sociološkem inštitutu, torej na makroravni. Mislim pa, da je imel takratni študij na fakulteti premalo poudarka na usposabljanju za empirično raziskovanje in uporabnost sociologije v lokalnem okolju. Šele prihod mladih predavateljev v tretjem letniku, zlasti dr. Zdravka Mlinarja in Jožeta Derganca, je študij, vsaj deloma, odmaknil od predvsem marksistične obče sociologije. S Tavčarjem sva se odločila, da zapustiva sociologijo in opustila sva tudi študij na tretji stopnji, na katerega sva se vpisala. Zaposlil sem se na občini kot referent za družbene dejavnosti, nato na občinskem sindikalnem svetu, od tam pa odšel

za direktorja splošnih služb v Iskro Avtoelektriko. Tam mi je znanje iz industrijske sociologije pomagalo pri pristopu do oblikovanja delovnih skupin in izbire njihovih vodij v delovnem procesu, izbiri in sprejemanju kandidatov na razpisana delovna mesta, bolj poglobljenem informiranju zaposlenih pa tudi pri vključevanju delavcev v samoupravno odločanje z razpravami na manjših organizacijskih enotah.

V letu 1980 je Občina Nova Gorica sodelovala pri organizaciji posveta Vloga socioloških in politoloških raziskovanj v usmerjanju razvoja na ravni občine, ki je imel namen opozoriti na pomembnost vključevanja sociologov v razvojne programe v občinah. Nova Gorica je v tem obdobju zelo hitro rastla kot stanovanjsko naselje brez ustrezne družbene infrastrukture. Denar je bil zagotovljen za stanovanjsko gradnjo, ni pa ga bilo za gradnjo spremljajočih družbenih objektov (šol, vrtcev, kulturnih domov, športnih objektov). Dva referenduma o samoprispevku, ki smo ju v tistih letih organizirali, sta znatno omilila prostorsko stisko na tem področju. Vendar je ostajalo odprto vprašanje, kako prebivalce stanovanjskih blokov povezati v mestno celoto z občutkom pripadnosti mestu in mesto humanizirati. Odločili smo se za raziskavo, ki naj bi pomagala razrešiti te dileme. Na pobudo skupščine občine in urbanističnega zavoda je dr. Zdravko Mlinar s sodelavci v začetku osemdesetih let izvedel obširno raziskavo »Humanizacija mesta. Sociološke razsežnosti urbanizma in samoupravljanja v Novi Gorici« (Založba Obzorja Maribor, 1983). Dr. Mlinar si je v raziskavi za izhodišče postavil vprašanje, kako ustvariti okolje, ki bo človeka spodbujalo k samostojnosti in obenem k povezanosti, k vse bolj izraziti individualnosti in obenem tudi k družabnosti.

V delu, ki sem ga opravljal v Skupščini SRS, je bilo v ospredju vprašanje, kako delegatski sistem razvijati v smeri demokratičnega odločanja. O tem smo organizirali več posvetov in znanje sociologije mi je bilo v veliko pomoč. V Zveznem zboru Skupščine SFRJ sem bil delegat v obdobju, ko so bili že vidni znaki razpadanja Jugoslavije, kar je bilo že zelo prisotno v mednacionalnih trenjih in nasprotjih pri delu Zveznega zbora. Težko bi ocenil, koliko mi je pri opravljanju tega dela koristilo znanje, ki sem ga pridobil pri študiju sociologije. Če bi se primerjal z drugimi kolegi, ki so imeli visokošolsko izobrazbo pravne ali ekonomske smeri, je bila moja prednost v širšem poznavanju in razumevanju družbenih procesov ter v kritičnem pogledu in oceni posameznih pojavov v družbi, zlasti nacionalizmov, slabost pa je bila, da nisem obvladal specifičnih znanj, predvsem s področja prava in ekonomije. Študij sociologije mi je dal za opravljanje tega dela osnovno znanje, ki pa ga je bilo treba za specifične zadolžitve poglabljati z branjem sodobnih avtorjev in s spremljanjem dogajanja v družbi.

Naslednje obdobje moje zaposlitve je bilo delo v diplomaciji. Leta 1990 sem odšel v Trst za jugoslovanskega generalnega konzula, od koder so me iz Beograda odslovili »zaradi nacionalističnega delovanja« in aprila leta 1992

smo skupaj s kolegico in kolegom sodelovali pri ustanovitvi slovenskega generalnega konzulata. To je bilo obdobje, ko je v Trstu vladalo sovražno razpoloženje do Slovencev in so bile prisotne močne nacionalistične zahteve »po vrnitvi Istre«. Ukinjali so dvojezične napise krajev in omejevali uporabo slovenščine. Prisotne so bile tudi zahteve po spremembi državne meje. Treba je bilo vložiti veliko naporov v pojasnjevanje razlogov za osamosvojitev Slovenije. V Italiji sem spoznal, kako malo ljudi sploh ve, kje leži Slovenija, še manj pa jih ve, da ne govorimo »jugoslovanskega jezika« ter da imamo svojo zgodovino in kulturo. V Trstu npr. več kot polovica prebivalcev v obdobju Jugoslavije ni nikoli prestopila državne meje.

Po izteku mandata sem v začetku leta 1995 prišel v službo na zunanje ministrstvo in bil zadolžen za odnose z Italijo. Ker je Italija takrat pogojevala pridruženo članstvo Slovenije v EU z vračilom odvzetih nepremičnin ezulom, sem na ministrstvu dobil nalogo, da pripravim Belo knjigo o diplomatskih odnosih med Slovenijo in Italijo, v kateri smo s sprejetimi mednarodnimi pogodbami dokazali, da Italija nima nobene pravne osnove zahtevati vračila odvzetih nepremičnin. Knjiga je v diplomatskih krogih in javnosti naletela na velik odmev. V tem času sem dal tudi pobudo in bil vodja projekta za prevod Pariške mirovne pogodbe iz leta 1947 v slovenščino. Leta 1997 sem odšel za ministra svetnika na slovensko veleposlaništvo v Rim. Tam sem med drugim spremljal sprejemanje zakona o zaščiti slovenske manjšine v Italiji in prisostvoval skoraj vsem razpravam o tem zakonu v parlamentu. O poteku, ozadjih, odporih in pogojevanjih ter o pogovorih v zakulisju sprejemanja zakona s predstavniki italijanske države sem pripravil knjigo Zgodba o zakonu, ki je izšla leta 2003 v Trstu. S sociološkega vidika je mogoče zanimiva biografija zelo uveljavljenega slovenskega zdravnika v Rimu. Skupaj z ženo sva zapisala njegovo pripovedovanje, ki je izšlo v Trstu v knjigi Na razpotjih življenja. Po končanem mandatu v Rimu, aprila leta 2001, sem se vrnil na MZZ in nato sem se leta 2004 kot generalni konzul RS ponovno vrnil v Trst ter se po prenehanju mandata leta 2008 upokojil. Ocenjujem pa, da je najpomembnejše delo, ki sem ga napisal v tem obdobju, Trpko sosedstvo, ki je leta 2009 prav tako izšlo v Trstu in ki obravnava nekatere vidike odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001.

Delo v diplomaciji zahteva predvsem celovito osebnost, razgledanost in poznavanje države, v kateri diplomat deluje, ter njenih političnih in gospodarskih tokov. V stikih si različni sogovorniki skozi tvoje poznavanje problematike, uglajenost, kulturo obnašanja in znanje jezika države ustvarijo vtis o državi, ki jo predstavljaš. Zato je družboslovni profil izobrazbe primeren za ta poklic. Če kje, pa prav v tem poklicu velja, da so osebnostne poteze prav tako pomembne kot izobrazba.

Po upokojitvi leta 2008 sem se posvetil bolj zgodovinskim temam. Zbral sem gradivo raznih piscev iz konca 19. stoletja o Trnovski planoti, ki je izšlo

v knjigi Zgodbe s Trnovske planote. V lanskem letu sem napisal knjigo o Andreju baronu Winklerju (1825–1916), prvem in edinem zavednem Slovencu, ki je v obdobju monarhije postal predsednik dežele Kranjske (1880–1892). Poleg tega sem s prispevki sodeloval v različnih publikacijah (Pirjevčev zbornik, Osimo na Goriškem in drugo).

Ob koncu aktivnega družbenega in publicističnega delovanja se tudi sam sprašujem, koliko je študij sociologije vplival na mojo življenjsko pot. Precej širok profil znanja, ki sem ga pridobil s študijem sociologije, mi je dal osnovo za poglabljanje znanja na področjih dela, ki sem ga opravljal, in mi tudi omogočil precej uspešno opravljanje nalog, ki so mi bile zaupane.

Najbrž sem s tem prispevkom le deloma odgovoril na vprašanja dr. Mlinarja. Mislim pa, da si akademik Mlinar zasluži zahvalo in priznanje generacije »starih sociologov« za pozornost, ki nam jo je s to pobudo izkazal.

SOCIOLOGINJA V REŠEVANJU AZILNE PROBLEMATIKE IN BEGUNSTVA

Aleksandra Høivik

Diplomirala sem iz sociologije; sem mati, upokojena državna uradnica. Še kot študentka 4. letnika sociologije na FSPN sem začela poučevati na novo uvedena predmeta samoupravljanje s temelji marksizma in družboslovje na poklicni šoli s področja lesarstva. »Zeleno mišljenje« me je leta 1989 pripeljalo v novonastalo stranko Zeleni Slovenije. Na njeni listi sem bila leta 1990 izvoljena v družbeno-politični zbor takratne skupščine Republike Slovenije. Leta 1992 sem se zaposlila na Ministrstvu za notranje zadeve RS. Na področju azila, pozneje mednarodne zaščite, sem ostala do upokojitve.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Če se odmevnost raziskovalnih dognanj in njihovih akademskih avtorjev meri z metodo citiranja, je uspešnost praktikov, predvsem pri prenosu socioloških spoznanj nazaj v družbo, veliko težje objektivno izmeriti. Težave so tudi z navajanjem virov, saj se praksa običajno ne evidentira. Opisno anketiranje pa lahko izzveni v samohvalo ali pretirano samokritičnost izbranega anketiranca. Trudila sem se najti srednjo pot.

Mislim, da so bile moje napovedi o migracijah, begunstvu, terorizmu in o ekoloških problemih kot najbolj perečih družbenih problemih 21. stoletja, s katerimi sem v 90. letih prejšnjega stoletja začenjala prispevke na seminarjih in okroglih mizah o begunski problematiki, precej točne. Kot najpomembnejše bi neskromno omenila svoje delovanje ter delo na področju azilne problematike in begunstva, in sicer pri pripravi in sprejemanju zakonskih ter podzakonskih predpisov pa tudi pri ustanavljanju ustanov s tega področja (Zakon o azilu, Zakon o mednarodni zaščiti, Zakon o začasnem zatočišču, Prehodni dom za tujce, Azilni dom, Urad za priseljevanje in begunce). Pri tem sem zaznala dve obdobji: prvo, ki je trajalo samo nekaj let po osamosvojitvi, v katerem so bili posredovani predlogi in kritike sprejeti kot strokoven in dobronameren prispevek, ter drugo obdobje, ko so se sociološka opažanja in vedenja upoštevala le toliko, kolikor so bila skladna z vsakokratno politično usmeritvijo stranke, ki je vodila ministrstvo.

S podporo stranke Zeleni Slovenije so bila pri zakonski opredelitvi instituta »civilnega« služenja vojaškega roka upoštevana tudi sociološka spoznanja (demilitarizacija, ugovor vesti). Prehodni dom za tujce pa je bil prva ustanova, ki je bila imenovana z odločbo kot ustrezna za njegovo izvajanje.

Kot uspeh ocenjujem sprejete rešitve, ki so temeljile tudi na sociološkem vedenju, pri vzpostavljanju azilnega sistema v Republiki Hrvaški v okviru tako imenovanega projekta »twinnig«. Upoštevan je bil faktor družbene sprejemljivosti objekta za nastanitev prosilcev za azil in pravočasno speljani postopki informiranja ter komunikacije z lokalnim prebivalstvom.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Pri delu s prosilci za azil, ki so bili nastanjeni v Azilnem domu, sem že po nekaj mesecih zaznavala odvisnost od ustanove, ki je bila ovira pri nadaljnji integraciji pa tudi pogost vzrok nezadovoljstva in konfliktov med samimi prosilci za azil ter tudi z zaposlenimi. Kljub sociološkemu vedenju o tem problemu, ki sem ga našla v literaturi, predlagane rešitve niso bile sprejete.

Kot drug primer neodzivnosti na predlagane rešitve, temelječe tudi na spoznanjih sociološke stroke, lahko navedem ukrepe in postopke za sprejemljivost lokacij za odlagališča odpadkov v lokalnih skupnostih od civilne družbe (npr. pravočasna in objektivna informiranost, raven komunikacije) v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Danes je sodelovanje civilne družbe pri takih posegih v prostor minimalni standard, kar pa seveda ni moja zasluga.

Prezrt je bil tudi moj predlog o upoštevanju načela pravičnosti v Stanovanjskem, tako imenovanem »Jazbinškovem« zakonu, ki sem ga pripravila v obliki amandmaja. Tako imenovani »vavčerski« pristop bi verjetno zagotavljal več pravičnosti, manj zlorab in počasnejšo razslojenost družbe.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Retrospektivno in subjektivno ocenjujem, da je bila na področjih migracij, begunstva in azila, na katerih sem delala 18 let, uveljavitev predlaganih socioloških spoznaj oziroma predlogov in rešitev, ki so temeljili na njih, odvisna od stopnje moči predlagatelja. Ta je izhajala iz položaja delovnega mesta in podpore pripadajoči politični stranki. Odvisnost od tovrstne podpore je resna ovira za uveljavljanje socioloških spoznanj v praksi.

Menim, da ugled in moč sociologije pospešeno upadata, posledično pa se zmanjšuje tudi njena profesionalna in družbena odgovornost ter nasprotno. Vzroki so po mojem mnenju tako v:

- sami sociologiji in njenih nosilcih;
- družbeni klimi;
- neposrednih uporabnikih.

Sociološka spoznanja niso tako ekskluzivna (tu ni odkrivanja velikih pokov in božjih delcev), da bi bila privlačna za javnost, ki je vse bolj senzacionalistično usmerjena. Znane stvari se opisujejo z zapleteno terminologijo, skrb

vzbujajoče ugotovitve se zakrivajo z evfemizmi. Opazno in občutno je favoriziranje akademske sociologije in njenih nosilcev, kar je bilo zaznati tudi na Socioloških dnevih.

Podcenjevanje praktičnih problemov posameznih segmentov družbe in njihovo reševanje s pomočjo (tudi) socioloških spoznanj in znanj pogosto ne pritegne zanimanja niti *političnih odločevalcev niti strokovne javnosti.* Po drugi strani pa tudi skrb vzbujajoči globalni družbeni procesi, kot so npr. migracijski tokovi, naraščajoča begunska problematika, niso privlačni za sociološka raziskovanja in njihovo (ne)obvladovanje temelji samo na *ad hoc* političnih odločitvah. Občutek imam, da gre za pomanjkanje poguma in strah pred ugotovitvami, ki bi zahtevale ukrepe, ki pa niso samo humanitarne narave.

Kot resno oviro za analizo določenih družbenih problemov, še bolj pa objavo spoznanj, vidim v strahu pred etiketiranjem akademske sfere, ki je pretežno radikalno usmerjena, pa tudi s strani drugače mislečih in drugače ideološko usmerjenih političnih nosilcev. Napačne in posledično družbeno škodljive odločitve, ki ne temeljijo na socioloških spoznanjih, tudi niso protizakonite in pregonljive, kot je to na drugih področjih.

Vzroki za nizko stopnjo aplikativnosti socioloških vedenj so tudi v *naročnikih in neposrednih uporabnikih*. Ti pričakujejo hitre, dobičkonosne in upravljavsko uspešne rešitve brez opozarjanja na dolgoročne negativne posledice. Včasih jim sociološke raziskave služijo celo kot alibi za uveljavitev drugačnih rešitev.

SODELOVANJE S SLOVENCI PO SVETU IN ROTARY INTERNATIONAL PRI NAS

Janez Rogelj

Po končanem študiju novinarstva leta 1974 na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo sem do leta 1989 delal na takratni Raziskovalni skupnosti Slovenije. Od takrat naprej pa sem do upokojitve leta 2013 opravljal posle glavnega tajnika na Združenju slovenska izseljenska matica (v nadaljevanju: SIM). Po upokojitvi se aktivneje ukvarjam z delom pri različnih institucijah civilne družbe, kot na primer v Rotaryju Internacional, katerega eden prvih ustanovnih članov ponovne oživitve po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji sem bil jaz. Prav tako pa sem kot član Izvršnega odbora SIM ostal aktiven pri programih SIM.

Na Raziskovalni skupnosti Slovenije sem najbolj neposredno prišel v stik s sociologijo in z drugimi družbenimi znanostmi. Opravljal sem dela tajnika slovenske delegacije v Svetu republiško-pokrajinskih skupnosti za raziskovalno delo SFRJ. Tu sem posredno sodeloval pri oblikovanju slovenske in posledično tudi jugoslovanske politike pri mednarodnem sodelovanju. Skupaj z ZAMTES (Zavod za mednarodno, znanstveno in tehnično sodelovanje) in posledično YUZAMS sem imel možnost dogovarjanja in usklajevanja različnih raziskovalcev in njihovih skupin s ciljem pridobiti čim več finančnih in drugih sredstev, do katerih je takratna država imela dostop prek številnih bilateralnih sporazumov.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

Po spletu naključij (ali pa tudi ne) so posamezne organe Raziskovalne skupnosti in SZNJ vodili prav aktivni slovenski sociologi in drugi družboslovni znanstveniki (dr. Petrič, dr. Jogan, Emil Milan Pintar, dr. Boris Cizelj, dr. Breda Pogorelec …). In zato lahko zdaj po veliko letih in primerjanju z današnjo situacijo mirno zapišem, da so imeli v tistih letih elementi sociologije in njene znanosti močen vpliv na odločitve omenjenih organov in s tem tudi na razvoj znanosti v Sloveniji v najširšem smislu.

Prav delo glavnega tajnika na SIM pa mi je dalo največjo možnost, ne samo da sem spremljal slovensko izseljevanje in tudi širše izseljevanje v luči socioloških spoznanj, ampak sem tudi prek delovanja posameznih programov SIM uvajal določila in spoznanja socioloških znanosti v prakso.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Slovensko izseljenstvo je bilo pred drugo svetovno vojno obravnavano predvsem v leposlovju (F. Bevk, T. Seliškar, D. Ravljan, A. Ingolič, B. Magajna …). Glavni problemi oziroma elementi izseljevanja so bili tako obravnavani skozi usode literarnih junakov in njihovih problemov (npr. v knjigah Žerjavi, Črni tulipani, Rudi, Lukec in njegov škorec).

Tako lahko ugotovimo, da so takratni državni (banski) izseljenski komisarji in izseljenski duhovniki osnovne probleme izseljenstva videli v povezavi z vzgojo »izgubljenih sinov in hčera«.

Po koncu druge svetovne vojna pa se je skrb za izseljenstvo kazala v spremljanju izseljenske pomoči (paketi) porušeni domovini in v občudovanju rezultatov nove države (najbolj v delih Louisa Adamiča), kmalu pa tudi z ustanovitvijo prve institucije civilne družbe na tem področju – Slovenske izseljenske matice, v kateri so enakopravno odločali Slovenci iz Slovenije in tudi Slovenci široko po svetu.

Ob koncu 60. let prejšnjega stoletja, ko je v Sloveniji začela pogumneje delovati sociologija, se je to odražalo tudi v izseljenstvu. V tem času smo prav na osnovi rezultatov migracijskih procesov zaznali razlike med pojavoma izseljenstva in t. i. začasnim delom v tujini. Kazati so se začeli rezultati, ki so izhajali iz študij migracij, pri katerih je imel vodilno vlogo prof. Klinar. To se je kmalu odrazilo tudi pri delitvi skrbi za Slovence po svetu med različne organi v Sloveniji na Slovensko izseljenko matico, ki je obravnavala predvsem Slovence, ki so se izselili (za daljši čas), in na tiste, ki so odšli na začasno (tako so vsaj takrat mislili) delo v tujino in so bili predmet obravnave takratnega SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva). Rezultati študija sociologije lokalnih skupnosti in aktivnosti prof. Mlinarja so bili prav gotovo pobudnik tega. Tretjo kategorijo Slovencev, tistih, ki avtohtono živijo na strnjenem ozemlju (v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in v majhnem delu tudi na Hrvaškem), oz. manjšin pa je obravnavala takratna Skupščina Republike Slovenije.

Poleg študija migracije so se v tem obdobju začeli kazati tudi rezultati preučevanja drugih panog sociologije, predvsem kulture in religije. Tudi na področju organiziranja skrbi za Slovence po svetu so se začeli uporabljati doseženi rezultati študija demografije, statistike in politologije. V tem času so se začeli kazati tudi prvi znanstveni rezultati preučevanja te problematike in pojavljali so se tudi prvi doktorandi s tega področja. Začeli smo izdajati tudi kar omembe vredno književno bero s tega področja.

Z nastankom nove države je v Sloveniji področje sociologije dobilo nove razsežnosti. Na področju, ki sem ga pokrival oziroma spremljal, se je v zgodnjih devetdesetih letih videl pravi razcvet. Aktivneje smo se začeli ukvarjati

s problematiko *gerontologije*, ki je postala (želeli ali ne) ena izmed glavnih deležnikov delovanja vseh organov, ki se ukvarjamo z izseljenstvom.

Na področju kulture so nove *komunikacijske oblike* pomenile usoden preobrat v delovanju slovenskih društev po svetu. Desetletja uveljavljene oblike sodelovanja s Slovenci po svetu (obiski, pisma, glasbene plošče …) so bile kar naenkrat nadomeščene z novimi oblikami komunikacije (elektronska pošta, Skype …).

Seveda pa ti pozitivni elementi v razvoju slovenske sociologije in drugih ved družboslovja niso mogli (še) odgovoriti na celo vrsto problemov in težav. Naj naštejem samo nekatere: kljub razvoju statistike in demografije še vedno ne moremo z gotovostjo operirati s temeljnimi *kvantitativnimi elementi slovenskega izseljenstva*.

Nekoč aktivne dejavnosti izseljenstva (šport, gledališka aktivnost) niso našle *adekvatne zamenjave oziroma dopolnitve*. Ustanovitev in delovanje nekoč močno zaželenega organa, odgovornega za Slovence po svetu (*Urada za Slovence po svetu*), še ni odgovorila na temeljne probleme slovenskega izseljenstva. Predvsem pa – z izjemo vloge distributerja proračunskega denarja – ta organ ni aktivneje pristopil h kreiranju slovenske politike do izseljenstva, zdomstva in tudi do manjšinstva.

Kljub sorazmerno majhni kritični masi slovenskega izseljenstva, ki se na srečo ne veča, si je urad »dovolil« in s financiranjem celo vzpodbudil nastajanje novih društev oziroma organov (poleg SIM), tj. Svetovni slovenski kongres, Rafaelova družba, Izseljensko društvo Slovenija v svetu, ki se na tak ali drugačen način ukvarjajo s problematiko slovenskega izseljenstva. Tako smo v Slovenji kar nekajkrat povečali število institucij, ljudi in finančnih sredstev, ki so namenjena Slovencem po svetu, v primerjavi z nekdanjo državo. Ali je to dalo adekvatne rezultate, pa še ne vemo.

Še pred nekaj leti močno poudarjena vloga »tretje univerze«, »etnobiznisa, etnoturizma in drugih oblik človekove dejavnosti, povezanih z nacionalno osnovo, se je z leti izživela in postala celo nerealna.

Naivno je pričakovati, da bo danes ekonomija pomembno vezana na narodnostne subjekte (na dolarju ne piše, čigav je), pa čeprav se je to še pred kratkim upalo oziroma na to računalo. Izjema je le etnoturizem, ki bo verjetno v porastu tudi v prihodnje (iskanje korenin).

Prav tako je danes, ko so meje bolj ali manj padle in ko je svet postal vse manjši in bolj povezan, tudi nerealno govoriti o pozitivnih rezultatih združevanja znanstvenikov, zdravnikov, pravnikov, ekonomistov na nacionalni osnovi. Ti se danes povezujejo na osnovi svoje dejavnosti in interesov, ne pa na osnovi nacionalnosti oziroma državljanstva.

Če kje pa je sodelovanje na nacionalni osnovi še vedno močno prisotno (in bo še dolgo časa) na *področju kulture v najširšem smislu*.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Prav delo glavnega tajnika SIM mi je ponudilo možnost sodelovanja s Slovenci široko po svetu, ne vedno na nacionalni osnovi, ampak z njihovimi aktivnostmi v novih sredinah. Ena izmed takih je bila aktivnost v Rotaryju Internacional. Prav Slovenci – rotaryjci široko po svetu – so bili pobudniki ponovne ustanovitve društva Rotary v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji. Poklicna usmerjenost, zavzemanje za visoka etična načela in toleranco, za kar se zavzema ta organizacija, mi daje vzpodbudo, da v njej sodelujem. Z gotovostjo lahko trdim, da je njihova aktivnost močno zaznamovala tudi do zdaj nepoznane aktivnosti povezovanja in delovanja Slovencev v danem trenutku in sredini, v kateri so živeli, še živijo in delujejo.

POGLEDI IZ SVETA

SOCIOLOGY AS BACK-UP IN SOCIAL WORK AND LEGAL REGULATION

Vesna Bošnjak

I graduated Social Work (1963) and Law (1967) from the Zagreb University's faculties and spent several years of practical involvement in social work and legal regulation in Croatia. After a specialized course in Social Policy at the Institute of Social Studies in the Hague I also obtained MA (1975) and PHD (1989) in Sociology both from the Zagreb University. My work at the Institute of Philosophy and Sociology at Ljubljana University (1974 to 1978) was focused on operational researches linked to the examination of social indicators and their conceptualization for regulatory purposes. My work in Ljubljana greatly enriched my understanding of general system's methodology and its application in analysis and policy design in multilevel and multisectoral domains of public policies.

My carrier followed the path of international public servant (in UNICEF) and the posts I had occupied over more than 20 years started with emphasis on research and field work which lead to further promotions within the organization.

As a freelance advisor in late 90-ies and the first decade of the 21st century I faced new challenges including active collaboration with academic institutions and sociologists dedicated to poverty research and State responses to rights of vulnerable social groups.

I consider that sociology was a backup for other skills and competences needed within my occupational history. It is because rules of the game for incumbents concerning jobs dealing with direct policy implementation or advisory services differ from the ones in academic and research circles. Consequently, they can claim no authorship over produced documents or responsibility over their use in practice. Furthermore, the professional performance of such individuals can not be evaluated upon a number of articles in professional journals or researches. My opinion is that quality and intensity in networking with other professionals and entities, creative advocacy within the organizations and professionals resisting change and a skillful dialogue with political authorities are the key factors in evaluation of their performance.

However, when the performance evaluation is positive a promotion means climbing up in the hierarchical structure. Within UNICEF I was neither keen nor very successful in carrying out management duties. Higher positions also included increased responsibilities in the dialogue with political

authorities. In the later roles I was sometimes labeled as a collaborator overly keen to push for certain solutions or as the one openly resisting UNICEF assistance to some government programs. This lead (i.e. in Mexico) to government's request for my suspension and uneasy negotiations with UNICEF Headquarters in order to assure the continuation of my position in the country. The above two domains were not my strong points but I was nevertheless further promoted to senior advisory posts at Headquarters' level.

Social planning at institutional level

With government authorities of Colombia, Ecuador and Peru UNICEF agreed to assist in developing a methodology for sub-national planning of social and child services, to design manuals for it s implementation and training of their staff. It was a big advancement in decentralization of funding and transferring responsibilities from central authorities.

The methodology for municipal planning of social services developed by the Institute and its partners in Slovenia was modified in a significant way, but the basic framework for a planning process and use of data was maintained.

The change introduced in the methodology and planning processes in the above mentioned countries was needed because of the non existence of legal and other standards for services. Therefore plans that are less obligatory means of regulation had to produce the design of services, which would be further regulated by legal means. Case studies of different social groups' needs as well as cost–benefit analysis for establishment of sustainable basic services were inputs needed for planning in the mentioned countries. I have carried out the whole process of testing and developing the planning methodology and selecting and supervised sociologists and other professionals who were carrying out case studies and cost-benefit analysis.

Projects dealing with basic needs of the most deprived marginal groups

In Ecuador, Central bank and UNICEF were carrying out a multifaceted program of loans and grants for rural development, water sanitation, health and nutrition for the most deprived, mostly Indian communities.

The work on conceptualization of rural integrated development for these specific social groups, research tools and the participatory planning framework were developed under my leadership. I had spent few months in villages were the assessment of needs and planning tools were developed.

The survival patterns of traditional communities living in self sufficient economy, where exchange of goods prevails over monetary transactions, called for application of qualitative methods of analysis so that technical teams hired for project implementation could learn about perceptions and attitudes of the population about poverty and inequality. The same had to be

done for understanding of specificities in health, nutrition, access to water etc. Finding out the time budget of women, men and youth, revealed the effort, time burden, health risks, access to tools and resources all of which could become objectives for change.

Technical teams had to learn to suspend their own opinions, to be dedicated to a careful listening to villagers and to work with them on objectives and strategies for change. In order to minimize impositions special instruments were devised by technical teams to compare priorities for interventions and reach the consensus between the technical and village teams.

Regarding the loan facility for improvements in crops or animal rising a consensus was reached that groups of households become the beneficiaries which would sign the contracts with the Bank as a solidarity obligation. Loans which could be given in kind, including their repayment, were administered in that way.

The described project covered approximately 300 villages and loans were repaid in total.

Reforms in social and child protection in former socialist countries upon breakup of Soviet system

These reforms coincided with introduction of multi party systems and economic reforms related to development of a market economy. They also had to deal with social consequences of earlier political and economic turmoil, civil strife and even armed conflicts.

Most attention was paid to poverty alleviation and to importance of tailoring social assistance payments for needs of impoverished groups.

In regard to services in all these countries the legislative changes in the field of social and child protection corresponded to the international Conventions and Human Rights Treaties ratified by them. These introduced international standards calling for development of human potentials, social inclusion and empowerment of service users and those who represent their interests and defend their rights.

My "specialization" in the consultancy work done in collaboration with other professionals was the development of national strategic plans for deinstitutionalization and conceptualization and operationalization of the transition management mechanism for the reforms in the field of the social and child protection. Before assuming consultancy work in Georgia, Azerbaijan, Moldova and other countries in the region, I had acquired significant insights in the shortcomings of heavy reliance on institutionalization and non existence of a 'welfare mix' in which a State retains it s regulatory powers but delegates service provision to local authorities and non-state actors. As an Advisor to the Minister of Social Welfare in Serbia (from the year 2000 to 2003) I initiated in collaboration with an NGO (Center for Child Rights)

a deinstitutionalization strategy and with the Minister of Social Welfare a proposal of a scheme for covering transition costs for the reforms. With this experience I continued to work on the above issues in other countries.

The reordering of services was possible through clear quantitative and qualitative targets within a defined time framework and resource (re)allocation, all of which depended on introduction of planning at national and sub national levels.

Targets for stopping entries and accelerating exits in residential care were specified at the national level and each institution. Planning frameworks for implementation of these concepts included inter sectors coordination, multilevel synchronization of actions and radical change in funding priorities.

More often than not, these processes were not counting on strong political will and vested interests of civil servants were coupled with poorly informed and powerless beneficiaries. In the first years the additional problem was that international and bilateral agencies and donors support was not sufficiently coordinated, and/or was based on transfer of "blueprints" assuming that "one size fits all". The proliferation of pilot projects, mainly carried out by international NGOs was focused on micro levels. Without linkages with other reforms in public administration lessons learned from such efforts could neither be introduced nor sustained on a large scale.

In spite of all the above, with the time and persistence of the most committed stakeholders, countries such as ie Georgia, Moldavia, Romania and Serbia achieved significant results.

This was greatly facilitated by creation of funding opportunities for new services and new service providers as well for coping with other transition costs of the reforms.

Special funding opportunities (i.e. Social Innovation Fund in Serbia) functioned outside the regular budget and combined government and donors funds, as long as it was necessary for transformation of major number of existing institutions, creation of the new ones, covering the costs of a staff retraining, a deployment or layoffs etc.

Political realities, sociology and social policy

As revealed earlier the most important inputs relevant for my dealing with social policy issues I acquired in the 70-ies at the Ljubljana Institute of Philosophy and Sociology. At that time marked by decentralization and self management the Institute's research agenda included the applied and multidisciplinary research which was common in western democracies. There is no doubt that such political context provided a fertile ground for both, sociological research and it's use for improvements of public policies.

In countries in which I was working over 40 years, political conditions varied and were often characterized by authoritarian state structures and

poor conditions for development of social sciences and sociology in particular. In such conditions in 70-ies and 80-ies in Ecuador, Colombia, Peru and Mexico sociologists were often inclined to advocate radical changes, including active support to revolutionary groups or to act within human rights organizations. A paradigm for social change at that time was, among other things, based on ideas of Leonardo Boff (theology of liberation), Paulo Freire (pedagogy for the oppressed) and Fals Borda (bottom up social mobilization for radical change).

Today, in the era of dismantling promises and accomplishments of the welfare state and globalized blueprints for economic and social changes it would be interesting to focus the research on the inherited and new forms of social solidarity and informal safety nets whose role has diminished with the State patronage over the vulnerable population. The increase in gender studies and studies of quality of life are already having an impact on both, government policies and citizens mobilization in the defense of their rights.

In my opinion, increased awareness of the complexities of the systemic changes and human rights approaches to social policy suggest that embracing the quest for "public sociology" presents a right choice for sociologists who are willing to join efforts in the quest for more equitable public policies.

SOCIOLOGIJA, GLOBALIZACIJA IN OSEBNA IZKUŠNJA

Zlatko Skrbiš

Po končanem študiju filozofije in sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani sem nadaljeval podiplomski študij v Avstraliji. Leta 1995 sem doktoriral na temo nacionalizma in migracij, toda kmalu za tem sem svoje akademsko delovanje namensko razširil na druga področja. Trenutno delujem na Monash University v Melbournu (Avstralija), kjer sem na univerzitetni ravni odgovoren za vse vidike podiplomskih študijev. Glede na mednarodno razprostranost Univerze Monash (dislocirane enote imamo v Indiji, na Kitajskem in v Maleziji) imam obilo priložnosti, da se spoprijemam z vprašanji mednarodnega raziskovalnega sodelovanja ter razumevanja priložnost in izzivov, ki jih mednarodna odprtost ponuja na vseh področjih znanosti.

Moj raziskovalni opus je precej raznolik zaradi čisto zavestnega premika na nova, aktualna področja in sprememb uporabe metodoloških pristopov. Te odločitve so se dogajale zato, ker prvotne raziskovalne tema niso ponujale več dovolj izzivov ali pa sem se hotel osebno preizkusiti na novem, sicer sorodnem področju. Moj prvi zavestni korak v novo smer se je začel z odmikom od področja študij nacionalizma[1], ki je bil povezan s potrebo, da osvetlim omejitve nacionalistične paradigme skozi njegovo antitezo, ki jo je takrat v grobih obrisih ponujala kozmopolitsko naravnana Evropska unija. Te možnosti je bilo mogoče osvetliti le skozi teoretične pristope družbenih teoretikov, kot so: Habermas, Beck in Calhoun. Ta teoretični premik mi je odprl celo vrsto novih možnosti konceptualizacije porajajoče se družbene realnosti[2]. Tovrstne preskoke sem zavestno gojil kot pomembno gibalo in vzvod kreativnosti, ki mi je omogočil, da kritična družbena refleksija ohrani svoj objekt in tudi svojo relevantnost. Obenem pa omogoči raziskovalcu, da obnovi intelektualno radovednost.

Moj drugi večji sociološki preskok je bil metodološki. Čeprav sem svojo kariero začel kot kvalitativni sociolog, sem vedno prepoznaval vrednost in prednosti, ki jih ponujajo mešane metode. Različne metodologije ne ponujajo le različnih pristopov, ampak omogočajo uporabo povsem drugačnih raziskovalnih paradigem. Tako sem pred več kot desetimi leti združil moči s kolegi, ki so uporabljali kvantitativne metode, in skupaj smo zaceli razvijati longitudinalni projekt študija življenjskih potekov mladih Avstralcev[3]. Ta projekt še vedno teče in vedno znova ponuja vir novim idejam, odkritjem in možnostim mladim raziskovalcem ter odpira nove raziskovalne povezave. Odpiranje tovrstnih dinamičnih raziskovalnih vzvodov je tisto, kar me spodbuja in vodi pri nadaljnjem delu.

Po mojem mnenju je sodobni namen raziskovanja – s tem pa tudi sociologije – v odprtosti mednarodnim pretokom znanja. Seveda je vedno mogoče raziskovati teme, ki so lokalnega značaja, vendar pa namen sociologije ni in ne more biti zapriseganje na raziskovalno polje, ki je omejeno z jezikom, s kulturo ali z ozkim nacionalnim okvirom. Tovrstno delovanje skoraj nujno vodi v ozko samoreferenčnost. Globalizacijski trendi in pretoki neprestano spodkopavajo vsakršno težnjo po sociološkem parohializmu in zato mi je zapriseganje na svetost nacionalnih sociologij osebno in strokovno povsem tuje. Čeprav je nacionalni značaj sociologije objektivno nujen in vreden pozornosti, sodoben sociološki diskurz nikakor ne more biti s tem omejen.

Moji pogledi na to so izraženi z mero namerne pretiranosti in govorim iz lastnih raziskovalnih izkušenj kakor tudi z izkušnjami iz univerzitetnega menedžmenta. Moja univerza je povsem podvržena prepihu globalnega trga delovne sile (visok delež akademske delovne sile je iz tujine), ki ima okoli četrtino študentov iz tujine in ki je prisotna na različnih celinah. Ta mednarodna dinamika popolnoma definira način razmišljanja in delovanja raziskovalcev; ločnica med domačim in tujim, lokalnim in globalnim je tako rekoč zabrisana. To tudi pogojuje samo naravo raziskovalne produkcije in njene vplivnosti.

Dejstvo je, da danes vidimo neposredni odnos med mednarodno odprtostjo univerz, njihovo umestitvijo na mednarodnih raziskovalnih in izobraževalnih lestvicah ter njihovo kapaciteto vplivanja na družbo, ekonomijo, politiko itn. Neustavljivost tega trenda je najboljše ponazorljiva z nenehnim pretokom študentov. Po ocenah Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) bo leta 2025 v globalnem obtoku osem milijonov študentov. Internacionalizacija univerz torej ni več stvar izbire, ampak vprašanje ohranitve institucionalnega statusa in preživetja. Enako velja tudi za sociologijo.

Sociologija kot stroka bo lahko produktivna in uspešna samo, če se bo popolnoma prepustila prepihu mednarodnih trendov. To pomeni radikalno drugačen pristop na sociološke odzive. V okoljih, kot je slovensko, to verjetno pomeni visoko mednarodno mobilnost študentov in raziskovalcev, uvedbo poučevanja v tujem jeziku, zahtevo po strožjih merilih glede tega, kaj tvori 'vplivnost' publikacij, aktivno sodelovanje v mednarodnih projektih in še bi lahko naštevali. Nič od tega ni v protislovju z nujnostjo in s potrebo, da se ohrani in krepi mednarodna prodornost slovenske sociologije, bi pa to vsekakor razširilo vplivnost slovenske sociologije.

Sociologija kot akademska stroka se ne more izogniti radikalni izpostavitvi mednarodnim merilom primerljivosti, pa naj bo ta misel še tako nelagodna. Takšna izpostavitev je v interesu sociološke discipline, pa naj gre za sociologijo v Sloveniji ali kjer koli drugje po svetu. Specifični sociološki vpogledi, ki imajo močno lokalno ali nacionalno značilnost, so seveda pomembni, toda če tega pomena ni mogoče komunicirati onstran meja

lastnega okolja, smo zreducirali sociološki diskurz na nekaj, kar ni samo lokalno, ampak parohialno.

Literatura

Skrbiš, Z. (1999). *Long-distance Nationalism: Diasporas, Homelands and Identities*, Ashgate, Aldershot.

Barr, M. and Skrbiš, Z. (2013). *Constructing Singapore: Elitism, Ethnicity and the Nation Building Project*, Translation in Arabic, NIAS Press and Hawaii University Press, Copenhagen.

Skrbiš, Z. and Woodward, I. (2013). *Cosmopolitanism: Uses of the Idea*, Sage, London.

Kendall, G., Woodward, I. and Skrbiš, Z. (2009). *The Sociology of Cosmopolitanism: Globalization, Culture, Identity and Government*, Palgrave MacMillan, London.

Glejte http://artsonline.monash.edu.au/ourlives/.

BITI PROFESOR SOCIOLOGIJE NA UNIVERZI V KALIFORNIJI

Nina Bandelj

Doktorirala sem na Princeton University in sem redna profesorica sociologije na Univerzi v Kaliforniji, Irvine; sem tudi svetovalka dekanu fakultete družbenih ved za področje enakosti in vodja interdisciplinarnega Centra za organizacijske študije. Sem urednica znanstvene revije *Socio-Economic Review*, članica vodstva Society for the Advancement of Socio-Economics, nekdanja predsednica sekcije za ekonomsko sociologijo pri American Sociological Association ter sekcije RC 09 o družbenih transformacijah in razvoju pri International Sociological Association. Redno objavljam članke na področjih ekonomske sociologije, globalizacije in družbenih sprememb v postsocialističnih družbah; sem avtorica ali urednica petih znanstvenih monografij.

Biti profesor sociologije na javni raziskovalno naravnani univerzi v ZDA ni brez izzivov. Za osebni profesionalni razvoj in napredovanje sta potrebna trda koža in spoprijemanje z vzponi in s padci, povezanimi s prizadevanji čim več objavljati v priznanih znanstvenih revijah in pri akademskih založbah. To je namreč tisto, od česar je najbolj odvisno napredovanje v akademskem svetu v Ameriki, in tudi tisto, ki je meni osebno izvor zadovoljstva pri raziskovanju družbenih smernic in procesov. Drugi izziv je širše narave. Javna univerza postaja vse bolj kot tržna institucija, pod pritiski znižanja javnih sredstev in pridobivanja zasebnih donatorjev. Izziv tu je vztrajati na akademski svobodi dela in tem, da je izročilo univerze in poslanstvo profesorjev izobraževanje in ne prodajanje. Kot kažejo raziskave, so to izzivi današnje univerze, ki so globalne narave.

Kar resnično vzame največ časa in energije, pa so administrativne funkcije in delo s študenti. Zame je zelo pomembno mentorstvo doktorskim študentom, ki so vključeni v »full-time« študij sociologije, ki traja nekako vsaj šest let, potem pa se ti študentje potegujejo za položaje na drugih univerzah. Zakaj je mentorstvo pomembno? Zato, ker lahko doktorski študentje delajo s teboj na raziskovalnih projektih, pa tudi zato, ker je vsaj delno od kakovosti mentorstva odvisno, ali bodo tvoji študentje dobili službo, ko končajo doktorat. Študentje so torej zelo realno precej odvisni od kakovosti mentorstva in to zame predstavlja veliko odgovornost. V mojem primeru jih večina želi imeti akademske položaje. Tisti, ki se zaposlijo zunaj njih, so v manjšini. In ker je pravilo, da ne zaprosiš za službo na univerzi, na kateri si doktoriral, ampak si del akademskega trga delovne sile, je mentorstvo pomembno. Tu veljajo objave (predvsem v katerih revijah in koliko) in seveda priporočilna pisma. Treba je biti realen in priznati, da so doktorandi iz najbolj visoko

rangiranih programov (Berkeley, Princeton, Stanford) v prednosti pred drugimi. Čisto osebno, meni npr. ni nič škodilo, da sem imela priložnost doktorirati na Princetonu. Lahko rečem, da svojo kariero v veliki večini gradim na pridobljenem znanju in povezavah, ki sem jih pridobila na podiplomskem študiju. Analiza mojega profesionalnega omrežja bi verjetno pokazala, da so moji kolegi, ki so prav tako doktorirali na Princetonu, zdaj profesorji na dobrih šolah po svetu, in da te povezave koristijo pri prihodnjih kolaboracijah, vabilih na predavanja, pri organiziranju konferenc in podobno.

Kak vpliv pa ima sociologija kot področje delovanja v ZDA? Pred časom je dr. Mlinar izpostavil, da morda nima velike veljave v Sloveniji v primerjavi z drugimi poklici; mislim, da je podobno v Sloveniji. Veliko laikov ne loči sociologije od socialnega dela, na primer. Ni jim tudi jasno, kaj točno je tisto, s čimer se sociologi ukvarjajo oz. kaj lahko diplomiranec sociologije dela. Glede na to, da je nase področje zelo raznoliko in multiparadigmatsko (kar je zame ena izmed glavnih lastnosti, ki me pri sociologiji privlačijo) in se ga torej ne da zelo ozko opredeliti, je morda to posledica same strukture področja. Poleg tega sorazmerno neopaznost v javnem življenju sociologije kreira dejstvo, da v Ameriki sociologi niso preveč prisotni pri procesu »policy making« in da je sociologija sorazmerno nizko na lestvici prestižnosti znanosti. To se npr. zelo konkretno vidi pri velikostih začetnih plač profesorjev. Podatki plač na javnih univerzah so javni in lahko vidimo, da sociologi zaslužimo precej manj kot ekonomisti, na primer. Tisti, ki raziskujejo spolno segregacijo poklicev, morda lahko to povežejo z naraščajočo feminizacijo profesije. Morda pa je razlog ta, da vplivne in rezonantne javne razlage družbenega dogajanja v Ameriki vseeno po navadi vzamejo za izhodiščno točko individuum, ne družbe, in sta jim zato psihologija in ekonomija bližja.

Ali pa so sociološke razlage dostikrat precej (preveč) kompleksne, niansirane, postavljene v kontekst, in se ne končajo z zelo konkretnimi predlogi za javno politiko. Nekateri tudi mislijo, da to morda ni vloga akademskih sociologov v ZDA. Morda je pomembneje postavljati kritično ogledalo družbi, razkrivati, kako so stvari, ki so mnogim same po sebi umevne, vendarle družbeni konstrukt, in kakšne posledice ima njihovo tretiranje kot nekaj naravnega in neizogibnega. Tu gre za razumevanje družbene neenakosti na osnovi rase, etničnosti, državljanstva, spolne usmerjenosti pa tudi za tretiranje ekonomije in trga kot samoregulativnega, objektivnega ter brez družbenih in političnih vplivov. Razkrivanje družbenih struktur in kulturno pogojenega razumevanja ljudi pa seveda samo po sebi ne prinese družbenih sprememb. Vseeno se lahko vrnemo nazaj na študente in poslanstvo izobraževalnega procesa. Pogovori in ankete študentov naše univerze so izločili tri pomembne dejavnike za študente, tj. »relevance, passion, and respect«. To pomeni, da je študentom zelo pomembno, da profesorji poskušajo vsebino narediti relevantno zanje, da jo podajajo s strastjo za učenje in vsebino ter

da so študentje deležni spoštovanja v odnosu študent – profesor, ki je neizogibno neenak v razmerju moči. Seveda je trud razgaliti družbene procese študentom Sizifovo delo, če kritična analiza ne sproži samorefleksije in kdaj, upajmo, celo družbene angažiranosti, ampak če študente zanima samo to, kako bodo dobili dobro oceno oz. certifikat. Taki so verjetno v Ameriki in Sloveniji. Hvaležna sem, da v mojem primeru za zdaj niso v večini. Imam privilegij, da je moje delovno okolje polno aktivnih kolegov, od katerih se veliko naučim in ki me podpirajo, da fakulteta deluje po principih meritokracije, izogibanja konfliktov interesov, »equity and diversity«, in da mi kljub velikim obveznostim daje svobodo in čas za razmišljanje.

MEDNARODNE IZKUŠNJE: KAKŠNA SOCIOLOGIJA IN ZA KOGA?

Sonja Drobnič

Že med študijem na analitično-raziskovalni smeri sociologije na FDV so me posebej pritegnili raziskovalno delo in raziskovalne metode. Po diplomi v začetku osemdesetih let sem zato z veseljem sprejela zaposlitev mlade raziskovalke, ki mi jo je na takratnem Inštitutu za sociologijo ponudil Veljko Rus. Prostorno pisarno na Cankarjevi sem si delila z Veljkom Rusom, Ivanom Svetlikom in z Vojkom Antončičem – boljše sociološko-vajeniško okolje si težko zamislim. Med drugim sem bila od samih začetkov vključena v priprave in izvedbo raziskave Kakovost življenja v Sloveniji v letu 1984. Delo v tej raziskavi, pri kateri smo se naslanjali tudi na švedske izkušnje z raziskovanjem življenjske ravni, me je ob podpori štipendije švedske vlade pripeljalo na Univerzo v Stockholmu, tj. prva etapa na moji mednarodno usmerjeni poklicni poti.

Mobilnost in s tem povezane mednarodne izkušnje postajajo dandanes samoumevni del in v marsikaterem primeru predpogoj za poklicno kariero akademsko izobraženih Evropejcev. Pred nekaj desetletji je bilo to še drugače. Kljub temu me je v vlogi študentke, gostujoče raziskovalke ali kot zaposlene na znanstvenem področju, pot zanesla – če štejem samo prebivanja v trajanju vsaj enega akademskega leta – na osem univerz v štirih državah in na dveh kontinentih. Poleg ljubljanske univerze sem se izobraževala v ZDA na Syracuse (MA) in Cornell University (PhD), kot gostujoča raziskovalka sem prebivala na Univerzi v Stockholmu in na Harvardu, kot zaposlena raziskovalka na Univerzi v Ljubljani in v Nemčiji, kjer sem kot *post-doc* in pozneje kot profesorica delovala v Erfurtu, Hamburgu in v Bremnu.

Morda so zaradi teh mednarodnih izkušenj primerjalna sociologija in metode mednarodnega primerjalnega raziskovanja postale integralni del mojih profesionalnih interesov. Pogled na neko družbo z vidika nekoga »od zunaj« je kot žaromet, ki izpostavi vsakdanjik v življenju prebivalcev pa tudi družbene strukture in procese, ki so v svoji samoumevnosti za člane te družbe tako rekoč nevidni. Drugi pomemben element med mojim podiplomskim študijem v ZDA je bil priložnost pridobiti znanje o longitudinalnih metodah družboslovnega raziskovanja, ki so se v takratnem času šele postopoma uveljavljale v sociologiji. Spominjam se fascinacije ob spoznanju, da lahko z vključitvijo nove dimenzije – časa – dobim vpogled ne le v družbene strukture, ampak tudi procese, spremembe in razvoj. Zdelo se mi je, kot da bi statični fotografski aparat v roki zamenjala s kamero, ki lahko posname dinamiko dogajanja na različnih družbenih ravneh, od življenjskega poteka

posameznika (*life-course research*) do organizacijskih sprememb in družbenega razvoja.

Te in podobne izkušnje so močno vplivale na mojo nadaljnjo poklicno pot, ki me je ves čas vodila znotraj univerzitetnih okvirov. Pri moji zdajšnji zaposlitvi kot profesorica sociologije in *vice-dean* na Bremen International Graduate School of Social Sciences (BIGSSS) v ZRN se spoprijemam tudi z izzivom izobraževanja družboslovcev na stopnji doktorskega študija. Nemške in druge evropske univerze so začele uvajati strukturirane doktorske programe po ameriškem vzoru, in to z vsemi pozitivnimi in negativnimi posledicami – negativnimi delno tudi zato, ker ob prenosu institucij, izobraževalnih sistemov ali socialnopolitičnih programov v nova in drugačna okolja nujno prihaja tudi do nenamenskih posledic, kar sociologi seveda dobro poznamo, velikokrat pa nimamo dovolj vpliva, da bi ta spoznanja prenesli do instanc, ki o tem odločajo.

BIGSSS je mednarodna doktorska šola z angleščino kot uradnim jezikom. *Faculty*, torej učitelji in mentorji, ki so zaposleni na celi vrsti oddelkov in inštitutov na dveh univerzah v Bremnu, prihajajo iz različnih družboslovnih disciplin; prevladujejo sociologija, politologija in psihologija. V takem okolju neizogibno prihaja do razmišljanja o interdisciplinarnosti, vlogi doktorskega izobraževanja, poklicnih možnostih družboslovcev, strateških odločitvah glede raziskovanja, poučevanja, publiciranja med doktorskim študijem in podobno. Kak je torej položaj mladih raziskovalcev, ki se pripravljajo na poklicno pot sociologov v sodobnih družbah? Ti ljudje bodo po končanem študiju stopali v drugačna okolja, kot so bila pred npr. tridesetimi leti; soočeni so z drugačnimi izzivi in tudi drugačno sociologijo. Reflektiranje tega se mi zdi pomemben del sociološkega opismenjevanja novih generacij.

Raznovrstnost in razpon v motivih in načrtih za študij sociologije sta med doktorskimi študenti oz. prošnjami za vpis na doktorski študij ogromna. Po eni strani ima del doktorandov (oz. interesentov za doktorski študij) presenetljivo podrobno izdelane poglede na študij in lastno kariero. Če malo karikiram: raziskovalno vprašanje imajo že ozko razmejeno, znanstveni uspeh ocenjujejo le po kriterijih *impact factor*, *citation index* in podobno ter načrtujejo lastno publiciranje po principu »salamske taktike«, pri kateri ne gre za vrednost znanstvenega spoznanja kot takega, ampak za to, kako se rezultate da razdeliti na najmanjše mogoče še objavljive koščke, ki se jih da objaviti v čim večjem številu revij. Drug ekstrem so mladi sociologi, katerih motiv za nadaljnji študij je reševanje socialnih problemov – od globalne revščine do družinskega nasilja ali prekupčevanja z ljudmi. Vendar kritični pogled na družbo, osebna zavzetost in idealizem niso primerna oziroma zadostna podlaga za doktorski študij, ki je akademsko usmerjen in primarno izobražuje znanstveni naraščaj z namenom profesionalnega razvoja discipline. Uspešni kandidati morajo že ob sprejemu pokazati, da odlično poznajo teoretske

osnove in da zelo dobro obvladajo metode družboslovnega raziskovanja. Spoprijemanje z realnostjo doktorskega študija na BIGSSS in s prihodnjimi zaposlitvenimi možnostmi od vseh zahteva premislek o lastnem položaju pa tudi o vlogi sociologije v družbi.

Pri teh temah se mi zdijo zelo koristna razmišljanja, ki jih je pred desetimi leti sistematično predstavil Michael Burawoy, takratni predsednik ameriškega sociološkega društva, pa tudi dopolnjujoče ideje nemškega sociologa Richarda Müncha. Burawoyeva izhodiščna teza je, da je treba najprej razjasniti, za koga in s katerim namenom se proizvajajo sociološka spoznanja. Vprašanje »Znanje za koga?« vodi do dveh glavnih odgovorov: za akademsko, profesionalno občinstvo ali za občinstvo zunaj profesije same. Vprašanje, kak je namen uporabe sociološkega znanja, pa ločuje med instrumentalno in reflektivno vlogo znanja. Križanje te klasifikacijske sheme pripelje do štirih vrst socioloških spoznanj, vsaka s svojo lastno epistemološko logiko, z evalvacijskimi kriteriji in družbeno legitimacijo.

Profesionalna sociologija je specializirana na proizvodnjo novih spoznanj za druge sociologe. Raziskovalne teme in vprašanja izvirajo iz znanstvenih razprav znotraj sociološke skupnosti in temeljijo na abstraktnih teoretičnih predpostavkah. Pri empiričnih analizah se uporabljajo elaborirane, specializirane in tehnično dodelane raziskovalne metode. Praktična relevantnost raziskovalnih vsebin in rezultatov je manj pomembna. Tipično je visoko vrednotenje objavljanja rezultatov znotraj profesionalne skupnosti, kar pomeni v referiranih akademskih revijah. Na drugi strani se *policy* orientirana sociologija ukvarja z obstoječimi problemi v realnem svetu, ki jih je zaradi kompleksnosti pogosto težko prevesti v analitično precizna raziskovalna vprašanja. Raziskovalne teme določajo javni in zasebni naročniki – agencije, izvajalci so strokovnjaki, specializirani za zahtevano področje. Med naročniki in izvajalci prevladuje instrumentalni odnos, pri katerem poteka izmenjava med ekspertnim znanjem in materialnim ali simboličnim nagrajevanjem. Tipični za to vrsto sociologije so raziskovalna poročila in ekspertize pa tudi specializirane strokovne revije in knjige. Pri *kritični* ali teoretični sociologiji postane predmet raziskovanja sociologija sama, torej njena teoretična izhodišča, koncepti in metode. Usmerjena je na znotraj, prakticira samorefleksijo in naslavlja lastno strokovno javnost. Mediji za objave tovrstnih socioloških spoznanj so raznovrstni; zelo cenjene so monografije, ki lahko služijo kot pomembna orientacija za sociološka razmišljanja. Četrta v klasifikacijski shemi je *javna* sociologija, ki se loteva družbenih tem s širšim kulturnim pomenom pa tudi aktualnih tem, ki prevladujejo v javnih razpravah, ponujajoč diagnozo duha časa s sociološkega vidika. Usmerjena je v splošno javnost ali vsaj določene segmente javnosti in tako prenaša družboslovna spoznanja v družbo.

Gotovo se tudi mnenja o pomenu in vlogi sociologije razlikujejo glede na to, v katero vrsto se uvrščajo posamezni sociologi. In seveda se – objektivno gledano – pomen sociologije spreminja skozi čas in prostor. Le nekaj primerov: čeprav je sociologija v ZDA v začetnem obdobju izhajala iz vprašanj družbene nepravičnosti, potrebe po družbenih reformah in usmerjenosti v javnost, se je tekom 20. stoletja razvila v prototip profesionalne sociologije z usmerjenostjo na znotraj, visoko specializacijo in profesionalizacijo. Kar šteje, je ugled znotraj *scientific community*. To pa je tesno povezano z umikom znanstvene discipline iz javne sfere, kjer postaja v konkurenci z drugimi disciplinami nevidna in s tem izgublja vpliv na družbene odločitve tudi pri temah, ki inherentno spadajo v njeno domeno. Kot kontrast mi pride na misel Francija, ki je do pred kratkim vidno zaostajala na področju profesionalizacije in ekonomizacije, ohranjala pa je tradicijo in vlogo vplivnih javnih intelektualcev, vključno z nekaj znanimi sociologi; ali pa skandinavska sociologija s *policy* usmeritvijo, ki je odločilno prispevala h graditvi in k razvoju države blaginje. Slovenska sociologija je po mojem mnenju do zdaj dobro obvladovala izzive in se – kljub majhnosti ali pa ravno zato – razvijala vsestransko, tj. v smer večje profesionalizacije in tudi k usmerjenosti v družbo.

MED URBANO SOCIOLOGIJO IN PROSTORSKIM NAČRTOVANJEM: ČEZDISCIPLINARNI IN ČEZKULTURNI POGLED

Blaž Križnik

Med doktorskim študijem na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani sem krajši čas delal kot raziskovalec na Inštitutu za napredno arhitekturo Katalonije v Barceloni in na Inštitutu za razvoj Seula. Hkrati sem s kolegi ustanovil nevladni Inštitut za politike prostora v Ljubljani, s katerim še danes dejavno sodelujem. Po končanem doktoratu sem se zaposlil na Šoli za urbane znanosti Univerze v Seulu, delo pa sem nadaljeval na Univerzi Kvangvon in Univerzi Hanjang, kjer sem danes zaposlen kot profesor in raziskovalec na Podiplomski šoli za urbane študije. Pri svojem pedagoškem in raziskovalnem delu se ukvarjam s primerjalnimi urbanimi študijami, sociologijo urbanih družbenih gibanj in s korejskimi študijami.

1. Katero svoje sociološko spoznanje in delovanje bi lahko poudarili kot najpomembnejše, tako, ki je doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi (s primerom)?

S čezdisciplinarno obravnavo razvoja mest in prostorskega načrtovanja sem se prvič srečal na specialističnem študiju arhitekture na Akademiji za arhitekturo in urbanistično oblikovanje v Rotterdamu. Študij je zahteval poznavanje nekaterih temeljnih avtorjev s področja urbane sociologije. Čeprav je bilo vključevanje socioloških spoznanj v prostorsko načrtovanje včasih površno, je bil z družboslovnega vidika študij na Nizozemskem kakovostnejši od slovenskega. Med dodiplomskim študijem na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani namreč nismo imeli niti enega družboslovnega predmeta. Spoznanje o pomenu čezdisciplinarne in tudi čezkulturne obravnave urbanega razvoja in vsakdanjega življenja v mestih me je po končanem študiju v Rotterdamu vodilo nazaj v Ljubljano na Fakulteto za družbene vede, na kateri sem doktoriral s področja sociologije vsakdanjega življenja. V doktoratu sem primerjal družbene posledice pa tudi različne odzive prebivalcev v dveh tradicionalnih industrijskih soseskah v Barceloni in Seulu na njuno tržno usmerjeno urbano preobrazbo.

Z uspešno končano doktorsko raziskavo so povezana moja pomembnejša teoretska spoznanja pa tudi poznejše delovanje na področju urbane sociologije. Široka čezdisciplinarna in čezkulturna primerjava dveh, na prvi pogled težko primerljivih lokalitet v Barceloni in Seulu me je pripeljala do razumevanja vloge in pomena lokalno vpetih družbenih in kulturnih struktur

na razvoj globalnih mest ter do razumevanja družbenih posledic globalizacije na vsakdanje življenje posameznikov in različnih družbenih skupin v mestih. V tem smislu se doktorska raziskava navezuje na eno izmed temeljnih Mlinarjevih razprav o enotnosti nasprotij individualizacije in globalizacije (Mlinar, 2012). Hkrati je bil doktorat uspešen tudi z metodološkega vidika, saj je nakazal pomembno mesto urbane sociologije kot morda najbolj posplošujočega teoretskega okvira za vključujočo in kritično obravnavo preobrazbe današnjih mest, ki so v svoji izraziti večrazsežnosti pogosto težko opredeljiv in celostno razumljiv družbeni, gospodarski, prostorski in kulturni pojav (Kužnik, 2009).

Ob tem mi je doktorska raziskava odprla pot na korejske univerze, na katerih sem sprva poučeval urbano sociologijo in arhitekturo na Univerzi v Seulu in Univerzi Kvangvon, danes pa delujem na Podiplomski šoli za urbane študije na Univerzi Hanjang v Seulu. Pri svojem delu sodelujem s kolegi v Koreji in Singapurju, hkrati pa ostajam dejaven kot raziskovalec na Inštitutu za politike prostora. Na teoretska in metodološka spoznanja iz doktorske raziskave se navezujem tudi pri raziskovanju različnih skupnostnih praks v urejanju prostora v Seulu in Singapurju. Če je šlo pri doktoratu sprva za razumevanje zelo specifičnih lokalnih odzivov, ki so globalizacijske procese sprejemali ali zavračali, gre pri zdajšnji raziskavi za splošnejšo obravnavo emancipatornih lokalno vpetih skupnostnih praks, ki dejavno posegajo ne le na preobrazbo svojega neposrednega življenjskega okolja, ampak vse pomembneje vplivajo tudi na širši razvoj Seula in Singapurja kot družbeno in politično vključujočih mest. Tudi pri tej raziskavi gre za čezdisciplinarni pristop, ki poleg urbane sociologije vključuje še prostorsko načrtovanje in upravljanje mest, vzhodnoazijske študije, razvojne študije in politično ekonomijo.

2. Ali lahko navedete kako svoje pomembno sociološko spoznanje ali delovanje, ki takega odziva ni doseglo?

Če je čezdisciplinarni in čezkulturni pristop z metodološkega vidika potreben za vključujoče in kritično raziskovanje današnjih mest, pa so takšne raziskave pogosto postavljene v ne povsem jasen položaj na presečišču družboslovnih, humanističnih in tehničnih ved. Zgodilo se je, na primer, da je urednik znanstvene revije s področja vzhodnoazijskih študij zavrnil članek, ki je celostno obravnaval spremenjeno vlogo civilne družbe v urejanju prostora v Južni Koreji, češ da je presplošen in da ne ustreza področju korejskih študij. Članek je bil pozneje objavljen v reviji s področja razvojnih študij, v kateri pa se je recenzent pritoževal nad po njegovem mnenju preveč poudarjenim sociološkim vidikom razprave. Zanimivo je, da se vprašanje formalne delitve med posameznimi vedami pogosteje pojavlja v akademskem okolju, medtem ko je pri posredovanju teoretskih spoznanj v prakso to vprašanje

manj pomembno. Pri praktičnem delu na področju prostorskega načrtovanja sta namreč zaželena ravno široko poznavanje in zmožnost povezovanja različnih ved in znanj.

3. Kaj najbolj ovira uveljavljanje socioloških spoznanj in delovanj – na vašem področju delovanja – v praksi?

Univerza Hanjang, na kateri trenutno delujem, je zasebna raziskovalna univerza, zaradi česar je prenos teoretskih spoznanj v prakso eden njenih glavnih ciljev in prednostna naloga pri pedagoškem in tudi raziskovalnem delu. Kljub temu sem pri svojem delu, kadar je šlo za povezovanje teorije in prakse, naletel na različne ovire. Morda je največja med njimi zaprtost in hierarhična organiziranost akademskega okolja v Koreji, znotraj katerega je uveljavljena močna delitev med posamezniki in različnimi vedami. Čeprav naj bi na Podiplomski šoli za urbane študije poučevali vključujoč pristop k razvoju mest in prostorskemu načrtovanju, imajo v pedagoški praksi največjo težo tehnična načrtovalska znanja in ekonomski vidik urbane preobrazbe, medtem ko so družboslovna ali humanistična znanja večinoma del izbirnih predmetov. Študenti sicer neredko kažejo veliko zanimanje za družbeni vidik razvoja mest ali za družbene posledice prostorskega načrtovanja, vendar so pri prenosu družboslovnega znanja v prakso prepuščeni sami sebi. Veliko študentov socioloških spoznanj posledično ne zna in ne more uporabiti v praksi. Podobne ovire se sicer pojavljajo tudi v Sloveniji, vendar imam vtis, da je bil z vidika odprtosti in prehajanja spoznanj med različnimi vedami podiplomski študij sociologije vsakdanjega življenja v Ljubljani bolj odprt, kot je študij v Seulu.

Druga ovira, s katero se v Koreji srečujem pri prenosu teoretskih spoznanj v prakso, je močna vpetost v nacionalno in šibka vključenost v globalno akademsko okolje. Položaj v Koreji se zdi v tem pogledu podoben slovenskemu. Koreja ima namreč med državami OECD najmanjšo tako imenovano mednarodno povezanost na področju znanosti in inovacij, takoj za Japonsko (OECD, 2014).. Korejski kolegi so tako pri svojem pedagoškem in raziskovalnem delu pogosto omejeni na študije domačih primerov in se redko ukvarjajo z načrtnim raziskovanjem razvoja mest na širši regionalni ali globalni ravni. Zato tudi ne preseneča, da jih pri mednarodnem sodelovanju včasih bolj kot tuja zanimajo raziskovalna in življenjska spoznanja tujih kolegov o Koreji. Razlogi za tak položaj so povezani z večjo zaprtostjo korejske družbe na splošno, jezikovnimi in s kulturnimi ovirami pa tudi s korejskimi nacionalnimi raziskovalnimi programi, ki zlasti na področju družboslovja pogosto vzpodbujajo študije domačih primerov. Poleg tega je šibka vključenost v globalno akademsko okolje lahko tudi posledica manjše mednarodne konkurenčnosti razmeroma velikega števila korejskih univerz.

Nasprotno so kolegi na Nacionalni univerzi v Singapurju, ki velja za eno najuspešnejših azijskih univerz, dejavno vključeni v pedagoško in raziskovalno delo v različnih državah v vzhodni in jugovzhodni Aziji. Tudi odnosi med njimi so v primerjavi s Korejo manj hierarhični. Ob tem je študij arhitekture in prostorskega načrtovanja na tamkajšnji Šoli za oblikovanje in okolje kljub močni načrtovalski tradiciji zasnovan čezdisciplinarno in pogosto vključuje raziskovalno ali praktično delo v različnih urbanih okoljih v Aziji. Tak čezkulturni pristop gotovo ni samo posledica zemljepisne omejenosti in tradicionalno večkulturnega značaja mesta in s tem večje odprtosti singapurske družbe v primerjavi s korejsko, ampak tudi načrtne nacionalne politike, ki v vključevanju in čeznacionalnem sodelovanju vidi razvojno priložnost za majhno, a inovativno singapursko družbo. V tem pogledu so lahko nekatere singapurske izkušnje kljub sicer nedemokratičnemu političnemu okolju pomembne tudi za Korejo in Slovenijo.

Viri

Mlinar, Z. (2012). *Globalizacija bogati in/ali ogroža?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede ter Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Križnik, B. (2009). *Lokalni odzivi na globalne izzive: kulturni okvir preobrazbe Barcelone in Seula*. Ljubljana: Založba FDV.

OECD (2014): *OECD Economic Surveys, Korea*. Paris: OECD Publications.

SOCIOLOGIJA, DIPLOMACIJA IN ODNOSI V MEDNARODNI SKUPNOSTI

Martina Skok

Sem doktorica socioloških znanosti. Diplomirala (1995), magistrirala (1998) in doktorirala (2002) sem na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Večina mojega raziskovalnega dela se nanaša na preučevanje državnih meja, še posebej slovensko-italijanskega mejnega prostora, družbenih, gospodarskih, infrastrukturnih in drugih ovir pri čezmejnem povezovanju ter deloma tudi na vprašanja slovenske zunanje politike, razvojnega sodelovanja in običajev gostoljubja oz. sprejemanja tujcev v zgodovini. Od leta 1997 sem zaposlena na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije, kjer večino dela opravljam na področjih: odnosov z javnostmi, evropskih integracij, razvojnega sodelovanja, razoroževanja in varnosti ter diplomatskega protokola. Prek MZZ sem bila napotena v Kanado (1998–2001), Belgijo (2007–2011) in v ZDA (od leta 2013 do danes). Sem avtorica več znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov oz. prispevkov, ki so dostopni v Cobissu.

50. obletnica Slovenskega sociološkega društva gotovo predstavlja pomemben trenutek za razmislek o potencialih, ki jih sociološko znanje, pridobljeno v Sloveniji, lahko nudi morebitnim uporabnikom – strokovnjakinjam in strokovnjakom ali pa samo državljanom in državljankam, ki se danes bolj kot generacije pred njimi – hote ali nehote – morajo posvečati vprašanjem, ki ne izvirajo iz njihovega neposrednega okolja ali na katera je težko odgovoriti samo z znanji, ki jih nudi običajna slovenska socializacija. Dejstva, da je velik delež zakonodaje, ki velja v Sloveniji, sprejet v okviru Evropske unije, da državne meje ne zamejujejo več politik in institucij, s katerimi državljani in državljanske dosegamo svoje individualne ali kolektivne cilje, da se vse več strateških vprašanj, ki bolj ali manj zadevajo vsakega posameznika (vprašanja globalnega zdravja, migracij, revščine, miru in varnosti, energetike, trgovine, financ itn.), usklajuje na makroregionalnih ali celo globalnih ravneh, je samo nekaj razlogov, zaradi katerih je v slovenski sociologiji nujno preseganje različnih oblik zaprtosti, potrebno raziskovalno in pedagoško povezovanje s subjekti zunaj Slovenije ter upoštevanje izkušenj od drugod po svetu.

Sama sociološko znanje danes ocenjujem z vidika uporabnosti v svojem poklicu, diplomaciji, trenutno kot svetovalka na Stalnem predstavništvu Slovenije pri Združenih narodih v New Yorku, ter z vidika koristnosti v vsakdanjem življenju pri reševanju osebnih vprašanj na mikroravni pa tudi pri interpretiranju delovanja subjektov v širši družbi, zadnji dve desetletji večinoma v mednarodnem kontekstu.

Kot sociologinja se v diplomaciji po eni strani v slovenskem kontekstu, čeprav sta bila moj magisterij in doktorat posvečena mednarodnim temam oz. socialnim spremembam na regionalni in globalni ravni, počutim do neke mere negotovo, saj opažam, da se sociološki profili hote ali nehote pogosto potiskajo samo v nekatera področja diplomacije, največkrat v različne oblike mikroodnosov (npr. odnosi z javnostmi, čezmejna vprašanja, konzularni odnosi), razvojno sodelovanje ali analitične zadeve (služba za analize oz. strateška vprašanja); ko gre za politična vprašanja ali delovanje v multilateralnih strukturah, pa se bolj ali manj odkrito favorizira politologe in pravnike[1]. Po drugi strani v mednarodnem kontekstu in zavedajoč se dejstva, da številni moji kolegi in kolegice iz drugih držav danes, tu v OZN, po stroki ne izhajajo iz politologije ali prava, – sploh tisti, ki jih najbolj cenim, morda zato, ker pri njih prepoznavam dodatna znanja, npr. iz jezikoslovja, leposlovja, umetnosti, zgodovinskih ved oz. drugega –, pa v globalnem kontekstu nimam nobenih težav s sociološko identiteto in, seveda, tudi ne z razumevanjem aktualnih agend, gradiv, procesov, ciljev, metod dela ali subjektov, s katerimi se moram ukvarjati. Mislim, da gre tu za specifičen slovenski problem, ker Slovenija nima diplomatske akademije, in se prihodnje diplomate in diplomatke vrednoti ali usmerja na osnovi dodiplomske izobrazbe; v diplomacijah oz. pri kolegih iz drugih držav, ki so se za diplomacijo odločili šele na podiplomskem študiju, pa je pluralnost znanj nekoliko večja in je tako tudi sociologija sprejeta brez predsodkov.

Sicer pa se mi pri mojem delu zdijo pomembna naslednja sociološka spoznanja in delovanja.

Sociološko spoznanje in delovanje, ki bi ga poudarila kot najpomembnejšega za področje diplomacije oz. mednarodnih odnosov in ki *je* doseglo zaželen odziv v teoriji ali praksi – sociologije in tudi moje današnje stroke, se mi zdi dejstvo oz. nujnost, da se svet obravnava v celoti, s čim manj zamejenimi kategorijami, in upoštevajoč dinamiko podsistemov, ki nato bolj ali manj pomembno sooblikujejo smer(i) razvoja celote. To ni nič novega. Gre za klasično, danes morda že precej zastarelo sistemsko teorijo, ki pa se – vsaj z mojega zornega kota – vedno znova potrjuje v praksi. Ničesar (nobenega konflikta v regiji, nihanja valut, nepredvidenih vremenskih pojavov niti izbruhov bolezni itn.) ni mogoče izolirati, razen če o tem ne obstaja globalni konsenz, ki pa ga je mogoče doseči samo z jasnimi cilji, iskrenimi napori, inkluzivnim pristopom in s solidarnostjo, kar so ponovno stara načela, ki se poučujejo na najosnovnejših ravneh in se tudi ta vedno znova potrjujejo v praksi.

1 Kar je do neke mere razumljivo, sploh če gre za politologe mednarodnih odnosov in diplomante mednarodnega prava.

Z zgoraj omenjenimi »globalnimi resnicami«, ki po mojem mnenju dejansko delujejo po zakonitostih, ki jih uči tudi sociologija, v različnih mikrokontekstih vseeno prihaja do odstopanj, ko zaradi takih ali drugačnih razlogov prihaja do interferenc, ki posegajo v pristope, procese, okvire vzpostavljanja inkluzivnosti ali ekskluzivnosti pri sprejemanju odločitev ter drugo, kar je v veliki meri vezano na agende akterjev, ki v delovanje bolj ali manj legitimno vnašajo tendence merjenja moči oz. presoje o tem, kaj je za prihodnost pomembnejše. Tu potem prihaja do neskladij, ko je potrebna presoja, ali je klasično sociološko znanje še relevantno ali je bolje, da se uporabi nekatera »spoznanja«, ki so specifična za razne poklice ali delovna okolja, ki imajo prav tako razlage tudi v sociologiji (npr. vprašanja strategije oz. taktike), niso pa morda del prevladujočih struj sociološke teorije ali prakse.

Ne glede na zgoraj navedeno se mi zdi, da je ovir za uveljavljanje sociioloških znanj v današnji diplomaciji sorazmerno malo. Te sicer obstajajo in se največkrat pokažejo v primerih, ki so vezani na okoliščine, v katerih »se konča znanstveno utemeljevanje« in se začne »merjenje moči«. Od tu naprej gre potem za argumentiranje delovanja na različne načine – s pravnimi okviri ali politično voljo ali drugače. To se kaže v mikrodelovnih okoljih pa tudi pri največjih globalnih političnih projektih v mednarodnih organizacijah. Zanimivo je, da sociološke argumente najpogosteje uporabljajo strokovne službe[2] in dežele v razvoju; razviti svet pa se, vsaj v zadnjih fazah sprejemanja odločitev, velikokrat opira na mednarodno pravo in politični pristop.[3] Po drugi strani bi do neke mere, vsaj za globalno raven, lahko trdili tudi nasprotno, da so sociološka znanja zelo koristna, sploh v času, ko se velika večina mednarodnih vsebin nanaša na transnacionalne pojave (migracije, terorizem, nasilje nad ženskami in drugo) in globalne razvojne cilje (npr. oblikovanje ciljev trajnostnega razvoja).

Vprašanja zaprtosti oz. odpiranja v svet so za sociologijo v Sloveniji in drugod torej bistvenega pomena, saj mora biti sociologija sposobna »procesirati« globalno agendo, ker se ta danes tiče nas vseh. Sociologi in sociologinje morajo biti sposobni dojemati svetovne dogodke, poznati svetovne (globalne, regionalne in podregionalne) strukture, politike in procese sprejemanja odločitev ter se aktivno vključevati vanje. Le tako bo sociologija lahko služila družbeno koristnemu namenu.

---

2 Prav tako v veliki meri temeljijo na izbrani sociološki literaturi gradiva, ki jih univerze uporabljajo pri študiju mednarodnih odnosov (obvezni so npr. predmeti s področja družboslovnega raziskovanja, sociološke vsebine so tudi pri teorijah mednarodnih odnosov).

3 Kar je tudi razumljivo, saj gre večinoma za iskanje kompromisov oz. ravnotežja interesov.

5.
IZBRANI PRIMERI IZ PRAKSE

Ob skromnih, nepretencioznih izhodiščih, s katerimi sem pristopil k zasnovi tega zbornika, sem se najprej omejil na ad hoc poizvedbo ob 50-letnici SSD, predvsem tako, da sem se osredinil le na tri vprašanja. V letošnjem letu pa sem videl nov izziv in možnosti, da tako pridobljene prispevke vendarle še dopolnim. Zato sem dodatno uvedel poglavje Izbrani primeri iz prakse, s katerim sem želel sociološko delovanje še bolj približati vsakdanjim življenjskim problemom in situacijam. Zato sem povabil avtorje kot poznavalce specifičnih tem, da v smislu študij posameznih primerov temeljiteje in na kratko preučijo posebej uspešne primere sociološkega delovanja ali specifične probleme, o katerih so že sami pridobili bogate izkušnje, ki pa jih ne vključujemo v standardni repertoar socioloških predstavitev. Tako naj bi tudi prispevali k preseganju zadrege, ko predstavljamo sociologijo, na primer v informativnih dnevih na univerzi (v preteklosti smo sami uvajali prakso obiskov na srednjih šolah); še zmeraj imamo le zelo pomanjkljiv vpogled v veliko raznovrstnost dejanskih vlog sociologov, ki delujejo na različnih področjih družbenega življenja v praksi.

Prispevki, ki so pred nami, torej predstavljajo vsaj korak naprej k prepoznavanju dejanskih vlog sociologov in sociologinj, tj. da gre pri tem za uspešne prodore ali njihove nerešene probleme.

Ob takem pristopu pa se hkrati ponuja priložnost, da se prav sociologi/--nje ne pustimo zamejevati z okviri uradne znanosti in da torej na osnovi svoje specifične poklicanosti uveljavljamo širino, ki vključuje bogastvo raznovrstnosti vseživljenjskega okolja.

INOVACIJSKI POK V TIŠINI KNJIŽNIH HRAMOV

Franci Pivec, Janez Jug

Največja atrakcija Svetovne razstave v New Yorku leta 1964 je bila IBM-ova The Information Machine, ki je kot nekakšen pameten knjižnični katalog obiskovalcem ponujala enciklopedijske odgovore na njihova vprašanja in osebne bibliografije poljubno izbranih avtorjev. Računalnik s tem imenom sta z animiranim filmom za promocijo IBM že na bruseljski razstavi leta 1958 napovedala umetnika Charles in Ray Eames. Prvi film o zagonetnem knjižničnem računalniku EMMARAC pa je bil »Desk Set« s Katharine Hepburn in Spencerjem Tracyjem iz leta 1957. Da so knjižnice nenadoma doživele takšno medijsko pozornost, ni bilo slučajno: pred vrati je bila doba znanja in tega je bilo v knjižnicah na pretek, le pot do njega je bila prezamudna. Sprva so si njeno skrajšanje obetali od najrazličnejših variant indoka, potem pa se je pojavil računalnik z neslutenimi zmožnostmi.

Kje smo bili takrat Slovenci? Niti ne tako daleč od glavnih žarišč razvoja nove tehnologije: naši ljudje so sodelovali v Moskvi (France Križanič), z Zusejem v Nemčiji (Anton Kuhelj), v Manchestru (Ivan Bratko) in večini nepoznan Boris Anžlovar je pomagal Eugenu Garfieldu zasnovati znameniti ISI – Inštitut za znanstvene informacije v Philadephiji (Pivec, 2010). Leta 1971 je bil po zaslugi predsednika Mednarodne zveze za obdelavo informacij (IFIP) Hansa Zemanka, v mladosti Domžalčana, v Ljubljani Svetovni računalniški kongres, ki je Sloveniji odprl neverjetne priložnosti za uveljavitev v novi tehnologiji, le deloma izkoriščene in hitro zapravljene. Pri projektu druge slovenske univerze v Mariboru pa smo računalništvo vzeli zelo zares in ga obravnavali kot mogočo primerjalno prednost za hitro uveljavitev. Spomniti se je treba Vladimirja Bračiča, Bogdana Volavška in Dalija Đonlagića, ki so kot predstojniki verjeli v takšno vizijo, pa tudi mariborske politike, ki je imela takrat še dovolj ekonomske in politične moči za uveljavljanje policentričnega razvoja Slovenije. Pri tem so nas podprli ljudje, ki so videli dlje od drugih – med njimi tudi Boris Kraigher in Stane Kavčič –, in le tako smo lahko premagali hudo nasprotovanje »centralistov«. Zgovorno je, da je naklonjenost do mariborskih ambicij pokazala skoraj celotna sociološka srenja na čelu z Jožetom Goričarjem, Veljkom Rusom in s Stanetom Saksido, Zdravko Mlinar pa je takrat v Mariboru tudi predaval.

V začetku sedemdesetih let 20. stoletja smo ustanovili računalniški center in ga umestili med centralne funkcije univerze. Bruno Štiglic je iz skromnega IBM 1130 izvabil presenetljive obdelave podatkov, s katerimi se je začela informatizirati slovenska visokošolska administracija. In tudi v Mariboru je prišla zelo hitro na vrsto knjižnica, ki se je pod modrim vodstvom

Bruna Hartmana pripravljala na novogradnjo. Podpredsednik vlade Boris Frlec, ki ga je skrbel večletni zaostanek pri izdelavi nacionalne bibliografije v NUK-u, je takoj prepoznal pomen informatizacije knjižnic in jo podprl. Ekipa, ki jo je zbral Tomaž Seljak, je leta 1987 postala nosilka razvoja skupne osnove knjižničnega informacijskega sistema ter sistema znanstvenega in tehničnega informiranja v Jugoslaviji (COBISS.Net, 2016), za kar je pridobila najmočnejši računalnik VAX 8800, vse skupaj pa je močno pospešilo razvoj knjižnične informatike. Prvi slovenski minister za znanost Peter Tancig je poskrbel, da razpad Jugoslavije tega razvoja ni ustavil, zato Slovenija od svoje osamosvojitve razpolaga s sistemom COBISS (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi), ki raziskovanju, izobraževanju in kulturi zagotavlja informacijsko podporo, primerljivo z razvitim svetom. Izkazal se je tudi Maribor, ki je »projektu prihodnosti« brezplačno namenil prestižno »politično palačo«, Dom družbenopolitičnih organizacij na Prešernovi ulici 17. Ko je IZUM postal javni infrastrukturni zavod, se je izločil iz sestava mariborske univerze.

COBISS je v četrt stoletja naše knjižnice popolnoma spremenil in za družboslovce je mikavno vprašanje, zakaj smo pri informatiziranju tega področja v svetovnem vrhu, zakaj pa npr. pri informatizaciji javne uprave capljamo na repu. Odločilne so bile naslednje okoliščine:

- COBISS je veliko več kot le programska oprema, ker je obenem model horizontalnega sodelovanja knjižnic na vzajemnih osnovah enakopravno vključen v globalno mrežo izmenjave bibliografskih podatkov in narekuje moderno fleksibilno organiziranost.
- V primerjavi s pretežnim delom javne sfere, ki informatizacijo prepušča zunanjim izvajalcem ter s tem preprečuje stalno interakcijo med vsebinskimi in informacijskimi rešitvami, je COBISS produkt prav takšnega sodelovanja bibliotekarske in računalniške stroke.
- Knjižničarke, ki so v večini, so premogle presežek motivacije in znanja, da so sprejele in realizirale zelo kompleksno inovacijo v svojih organizacijah, kar jim je tudi res odprlo vrata do vodilnih položajev, po čemer so »Cobissove« knjižnice danes prepoznavne.
- Ker svetovna bibliografska omrežja temeljijo na izmenjavi podatkov, je pomemben tudi regionalni okvir njihovega zajemanja, in ker COBISS.NET sega v sedem držav zahodnega Balkana, je deset in več milijonov izvirnih bibliografskih zapisov v njegovih bazah podatkov zelo zanimivih za svet, z večanjem obsega pa se izboljšuje tudi ekonomičnost.

Vse to govori o socioloških razsežnostih informatizacije knjižnic, ki v Mednarodni zvezi bibliotekarskih društev in ustanov (IFLA) niso pritegnile pozornosti, smo jih pa večkrat predstavili v Mednarodni zvezi za obdelavo informacij (IFIP) in postali zanje zelo zanimivi. IZUM je zato gostil več delavnic in veliko konferenco o družbeni informatiki (Berleur et al., 2006).

Njen cilj je bil prepričati sociologe, da bi informacijsko-komunikacijsko tehnologijo in informatizacijo prenehali obravnavati kot tretjerazredno tematiko, kar jim Steve Sawyer (2014) še zmeraj očita. Tako se tudi interpretacije pojava, kakršen je COBISS, raztezajo od tehnološkega do socialnega determinizma. Povedati je treba, da smo imeli med pripravo konference v Sloveniji Ministrstvo za informacijsko družbo, ki je obetalo podporo vsestranski obravnavi vplivov informacijskih in komunikacijskih tehnologij, vključno z informatizacijo knjižnic, saj so bile na Svetovnem vrhu o informacijski družbi v Ženevi leta 2003 prepoznane kot »srce informacijske družbe«. Kot so se razblinile vse druge dolgoročne vizije, je bila kmalu pozabljena tudi »mariborska usmeritev«.

Slišati je mnenja, da sploh ni bilo treba razvijati lastnega bibliografskega informacijskega sistema, saj se je prek spleta mogoče priključiti na številne tuje ponudnike. Nekatere države drago plačujejo tako zmoto in iz leta v leto nabavljajo nove različice programske opreme, ki ni prilagojena uporabnikovi kulturi in ne zagotavlja povezanosti nacionalnega knjižničnega sistema. Kooperativno načelo pa zagotavlja, da je COBISS multikulturen sistem in COBISS.NET izmenjuje bibliografske informacije v sedmih jezikih z dvema pisavama in različnimi črkopisi, o čemer so se knjižničarji dogovorili na mariborskih konferencah, ko je pri njih doma še divjala vojna. To je bil tudi glavni argument, ko je UNESCO leta 2011 dodelil IZUM-u status svojega regionalnega centra.

Govorimo o prostem pretoku idej in enovitem »evropskem raziskovalnem prostoru«, »evropskem visokošolskem prostoru« itn. Sproščena transnacionalna mobilnost je velika želja mlade generacije, ki ji internet vzbuja iluzije o svetu brez meja. Seveda prihaja tudi streznitev, ko povsod trčimo na »ograjene skupnosti« višjih slojev prebivalstva in ko se izkaže, da »imamo danes internet, ki se razlikuje med narodi in regijami« (Mlinar, 2012). Del tega pa je tudi COBISS, ki delu Evrope, v katerem so za desetletje prevladale retrogradne sile in zanetile vojne ter zmedo, pomaga pri identifikaciji njihovega intelektualnega bogastva in njegovi informacijski vidnosti v svetovnih informacijskih omrežjih. COBISS presega tudi žičnate ograje, ki zadnje čase izpričujejo omejenost politike, in je jamstvo, da delitve ne bodo prevladale nad povezovanjem.

COBISS je tudi podlaga posebnega informacijskega sistema za sprotno spremljanje raziskovalne dejavnosti SICRIS, ki je povezan v evropsko omrežje CRIS (Seljak, 2005). Obvezno vodenje bibliografij raziskovalcev od leta 1994 (Pravilnik, 1994) v tem sistemu je ne le vzpostavilo bistveno večjo preglednost raziskovalne sfere, ampak tudi spodbudilo izjemno hitro naraščanje števila znanstvenih objav v najvplivnejših svetovnih časopisih in založbah. Po tem merilu produktivnosti raziskovanja je Slovenija »prihranila« več kot milijardo evrov proračunskega denarja (Demšar, 2013, 58).

Čeprav prejema mednarodne pohvale, je postala ta bibliometrija v domačih krogih jabolko spora, kar bi zaslužilo poglobljeno sociološko obravnavo. Ne gre samo za nesporazum, da SICRIS sam po sebi ne vrednoti podatkov o raziskovalni produkciji – to naredijo recenzentske in habilitacijske komisije (Mazzini, 2016) –, ampak gre za vpliv na odločanje. Analiza bi zanesljivo pokazala, da se je v dveh desetletjih »obveznega« COBISS-a zamenjala večina vodilnih struktur v raziskovalnih organizacijah, ker so to pogojevali bibliometrični kazalniki. Prihajajo pa nove generacije s še boljšimi rezultati, ki pa naenkrat niso več upoštevanja vredni, zato je treba njihovo težo zmanjšati. Dileme kvantitativnega in kvalitativnega ocenjevanja znanosti pa so bile razgrnjene že pred desetletjem in s tem okvir za njihovo razreševanje (Mali, Jug, 2006). Protislovno pa je, da celotna raziskovalna sfera še kako potrebuje bibliometrijo, ker prav z njo dokazuje, da je proračunski denar za raziskovanje odlično naložen ter da so naši raziskovalci zelo visoko na evropskih in svetovnih lestvicah kakovosti.

Knjižnična informatika je danes v razvojnem pogledu zelo dinamično področje, ki je značilno interdisciplinarno (Šercar, 2015). Strokovni pogledi računalništva in bibliotekarstva že dolgo ne zadoščajo več, ampak je treba slediti tudi novim spoznanjem v informacijskih znanostih, kognitivnih znanostih, komunikologiji, sociologiji, psihologiji, antropologiji itn. Namesto knjige je v ospredju dokument (delo) na različnih nosilcih, ki sproža zelo raznolike interakcije v družbenem okolju, vse to pa vpliva na razvoj knjižnične informatike. Če je bila v prejšnjih desetletjih najpomembnejša avtomatizacija tradicionalnih postopkov v knjižnici, se nam za prihodnost obeta bistveno spremenjen način kreiranja, hranjenja, razpečavanja in uporabe informacij o rezultatih (produktih) človeške ustvarjalnosti. In odločilno za našo kulturno samobitnost je, da smo pri tem aktivni sooblikovalci novih pristopov, ne pa samo čakajoči v vrsti, da kupimo, kar nam bodo ponudili drugi. Zato je COBISS še vedno tudi produkt v nastajanju.

Literatura

Berleur, J., Nurminen, M. I., Impagliazzo, J. (ur.) (2006) Social informatics: an information society for all? In remembrance of Rob Kling. Proceedings of the Seventh International Conference »Human choice and computers« (HCC7), IFIP TC9, Maribor, Sept. 21–23, 2006. New York: Springer.

COBISS.Net (2016) Platforma COBISS. http://www.cobiss.net/default-si.asp (15. 3. 2016).

Demšar, F. (2013) Transparentnost in skrb za denar davkoplačevalcev. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mali, F., Jug, J. (2006) Odprta vprašanja in dileme kvantitativnega in kvalitativnega ocenjevanja v znanosti. *Organizacija znanja,* 11(4), str. 152–163, DOI: 10.3359/oz/06004152.

Mazzini, M. (2016) Lomljenje najbolj izobraženih. Planet SIOL net, 29. 2. 2016, http://www.siol.net/priloge/kolumne/miha_mazzini/2016/02/lomljenje_najbolj_izobrazenih.aspx (15. 3. 2016).

Mlinar, Z. (2012) Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knj. 2, Globalizacija bogatí in/ali ogroža? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Pivec, F. (2010) Boris R. Anžlovar – prvi Slovenec v informacijski znanosti. *Organizacija znanja,* 15(1–2), str. 42–47, DOI: 10.3359/oz/1001042.

Pravilnik o merilih za ocenjevanje kakovosti raziskovalne dejavnosti in o evidencah ter spremljanju raziskovalne dejavnosti. Uradni list RS, št. 65/1994 z dne 20. 10. 1994 .

Sawyer, S., Jarrahi, M. H. (2014) Sociotechnical approaches to the study of information systems. V:Tucker, A., Topi, H. Computing handbook. Vol. 2, Information systems and information technology. Third ed. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.

Seljak, T. (2005) Bibliografije raziskovalcev v sistemu COBISS.SI. *Organizacija znanja, 10(4),* str. 262–266, DOI: 10.3359/oz/0504262.

Šercar, T. (2015). Od RBU do COBIB. *Organizacija znanja,* 20(2), str. 78–98, DOI: 10.3359/oz/1502078.

ZDRUŽEVANJE TEORIJE, RAZISKOVANJA IN DELOVANJA: MIROVNI INŠTITUT

Vlasta Jalušič

Diplomirala sem iz političnih ved in v obdobju 1982–1984 delala na FDV, nato pa ostala brez zaposlitve. Med leti 1985 in 1991 sem prevajala in publicirala za tednik *Mladina*, urejala revijo *Problemi – Eseji* ter delovala v feminističnem in mirovnem gibanju. Leta 1984 sem spodbudila nastanek *Ženske sekcije pri sociološkem društvu*. Magistrirala sem iz sociologije kulture na FF in objavila eno prvih slovenskih knjig o feministični teoriji (Jalušič, 1992). Doktorirala sem iz politične filozofije Hannah Arendt na Dunaju. Od leta 1996 do leta 2004 sem vodila Mirovni inštitut, na katerem sem dejavna od leta 1991. Gostovala sem na berlinski FU, Avstrijskem univerzitetnem centru za mirovne študije, CEU v Budimpešti, IWM na Dunaju ter drugod. Od leta 2015 redno predavam na študiju *Politike, etike in družbe* na Univerzi na Primorskem. Raziskovalno kombiniram politološko, sociološko in filozofsko perspektivo na presečiščih spola, neenakosti, nasilja in politike.

Leta 1991 sem s še 12 kolegi in kolegicami soustanovila *Mirovni inštitut – inštitut za sodobne družbene in politične študije*, ki je bil zaradi primanjkljaja politične volje namesto kot javni zavod oblikovan kot neprofitni raziskovalni zavod na področju družboslovnega raziskovanja (prim. Jalušič in Kreft, 2010). Z leti je postal okvir za povezovanje kritičnega teoretskega premisleka, empiričnega in terenskega raziskovanja, zagovorniškega ter aktivističnega delovanja številnih mlajših raziskovalcev ter drugih ljudi in skupin.

V 25 letih obstoja je Mirovni inštitut (MI) v celoti redno zaposloval 38 ljudi, mlajših raziskovalcev in doktorantov, ter številne druge sodelavce. V dozdajšnjih 277 nacionalnih in mednarodnih projektih in raziskavah je sodeloval s številnimi inštituti in z univerzami po svetu. Ob 104 izdanih knjigah (prosto dostopnih, tudi dvojezičnih) so raziskovalci in raziskovalke obsežno objavljali tudi v znanstvenih in drugih publikacijah ter veliko javno nastopali.

Organizacijska struktura, način delovanja in zainteresiranost sodelavcev in sodelavk na MI so zmeraj omogočali hitro odzivnost na probleme, monitoringe politik in procesov ter analize stanja. A to je hkrati pomenilo tudi prekernost, predvsem zaradi odvisnosti od projektnega pridobivanja sredstev. Kot neodvisna in neprofitna organizacija inštitut ni bil vezan na nobeno institucionalno ali programsko financiranje države. Javna (tudi mednarodna) sredstva je prejemal le prek razpisov za sofinanciranje posameznih projektov, čeprav je vseskozi deloval v javnem interesu. Kot priznanje za

dotedanje delovanje je od leta 2001 do leta 2014 prejemal programsko financiranje Open Society Foundation, kar je omogočalo sorazmerno stabilnost in tematsko neodvisnost.

V nadaljevanju podajam kratek pregled nekaterih najpomembnejših področij raziskovanja in dosežkov Mirovnega inštituta, ki predstavljajo povezovanje kritičnega raziskovanja, »mainstreaminga« tematik, vplivanja na socialne in politične spremembe, predvsem na področju človekovih pravic, zagovorništva in spreminjanja politik ter postavljanja demokratičnih standardov.

Od leta 1991 naprej je MI z mirovnimi iniciativami iz nekdanje Jugoslavije v prizadevanju čim prej prekiniti vojno v nekdanji Jugoslaviji vzpostavil in vzdrževal mrežo institucij, ki je že takrat temeljila na elektronskih povezavah. Začeli smo delati na projektih s področja vojne in nasilja ter premišljati razloge za vojno (Kuzmanič in Truger, 1991). Sistematično smo povezali teme, pomembne za razumevanje vzrokov nasilja in vojn: (ne)enakost in diskriminacijo, rasizem, nacionalizem, izključevanje določenih skupin in množično mobilizacijo za nasilje. Raziskovali smo povezave med oblastjo, nasiljem in terorjem, po koncu vojne v Jugoslaviji pa tudi dinamiko elementov kolektivnega nasilja in množičnih zločinov ter posledice teh zločinov na povojno življenje v na področju nekdanje Jugoslavije in Ruande (Jalušič, 2009).

Vse to je vodilo v razvejano množico projektov. V drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja in pozneje smo se profilirali z raziskavami *študij spolov, intersekcijskih neenakosti in etike skrbi*. Od leta 1996 so na MI potekale prve raziskave feminističnega gibanja v Sloveniji (Jalušič, 2002) in politične enakosti žensk (Jalušič in Antić, 2001), nato pa tudi kritične študije moških in moškosti. S publikacijami in z razpravami o etiki skrbi smo odprli vprašanja povezav med skrbstvenim in demokratičnim primanjkljajem (Švab in Sevenhuijsen, 2003, in Hrženjak, 2007). Preučevali smo položaj žensk v medijih in migracijskih procesih ter analizirali prakse v specifičnih industrijah, povezanih s prostitucijo in trgovanjem z ljudmi (Pajnik, 2008). V letu 2000 smo začeli študije (intimnega) državljanstva in pravic LGBT-populacije. Prvi doktorat v Sloveniji na to temo je bil izdelan na Mirovnem inštitutu, nato pa smo izvedli tudi prvo raziskavo o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk (Švab in Kuhar, 2005). Inštitut že dolgo deluje kot podpornik in zagovornik LGBT, sodelovali smo pri pobudi za presojo ustavnosti pri dedovanju homoseksualnih parov na ustavnem sodišču.

Od sredine 90. let prejšnjega stoletja smo se posebej posvetili analizi *političnega ekstremizma* (Kuzmanić, 1999) in od leta 2001 izdajali *Poročila o spremljanju nestrpnosti*, ki so empirično analizirala procese v povezavi z rasizmom in nestrpnostjo do »drugih in drugačnih« v Sloveniji. Na Mirovnem inštitutu je 12 let delovala nacionalna fokusna točka Evropskega centra

za spremljanje rasizma in ksenofobije (EUMC), pozneje Agencije EU za temeljne pravice (FRA). Veliko naših knjig se posveča rasizmu in populizmu v kontekstu porasta etnonacionalizma in retradicionalizacije v slovenskem in evropskem kontekstu (npr. Pajnik, 2001). Leta 2015 smo vzpostavili tudi neodvisno telo *Svet za odziv na sovražni govor* in *Koalicijo proti sovražnemu govoru*. V tem kontekstu smo že od leta 2000 naprej problematizirali *migracijske in azilne politike* (npr. Pajnik, Tušek, Gregorčič 2001), kontroverze integracijskih procesov, multikulturalizma in »sekuritizacije« migracij ter analizirali prekarizacijo in njen učinek na neenakost migrantov in migrantk. Ob začetku »begunske krize« smo začeli spremljati dogodke, izvajati monitoring na mejah in kritično premišljati najnovejše migracijske politike (prim. Kogovšek in Bajt, 2016) ter kriminalizacijo migracij (»krimigracije«).

Eden največjih dosežkov Mirovnega inštituta s področja človekovih pravic je bil *vrnitev statusa/pravic izbrisanim* (prek raziskovanja izbrisa in zagovorništva), saj je šlo za veliko ljudi, ki jim je bila na koncu priznana storjena krivica. Na tem področju smo skupaj s koalicijo drugih organizacij kombinirali raziskovalno delo in zagovorništvo. Leta 2001 smo izvedli prvo raziskavo o izbrisu (Dedić, Jalušič in Zorn, 2001), nato pa izdali še več drugih knjig in člankov o položaju izbrisanih. Tako smo skozi raziskovanje in neposredno sodelovanje s prizadetimi obelodanili in prikazali dejstva in resnost tega ekstremnega odvzema pravic (Petković, Zorn, Zdravković et al., 2010). Neposredno smo podpirali ljudi v postopkih in sodelovali v postopku pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, v katerem je bilo izbrisanim zadoščeno. Za to smo prejeli dve mednarodni nagradi (*Pasos* in *PilNet Pro Bono Award*), primer pa je postal znan tudi v mednarodnih okoljih. Uspeh v tem primeru je dokaz, kaj lahko dosežemo z angažiranim raziskovanjem v povezavi z zagovorništvom. Položaj izbrisanih spremljamo še naprej in aktualne zadeve objavljamo na posebni spletni strani (http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/).

Poleg navedenega smo od 90. let prejšnjega stoletja naprej preučevali tudi *kulturno industrijo* in *kulturne politike* (prim. Milohnić et al., 2005) in zadnjih petnajst let tudi *medijsko področje*. Izdajali smo zelo brano strokovno revijo *Medijska preža* in zbirko *Media Watch*, ki sta presegali razkorak med »teorijo in prakso« po avtorjih in avtoricah pa tudi po strukturi bralstva. Tudi na tem področju smo stopali v sodelovanje z drugimi akterji (medijskimi hišami, manjšinami, nevladnimi organizacijami itn.), pripomogli k izmenjavam novinarjev ter prispevali k nastanku manjšinskih medijev in RTV-programov.

Ena izmed posebnosti delovanja MI je bila *Delavsko-punkerska univerza* (DPU http://dpu.mirovni-institut.si/), ki je od leta 1998 do leta 2013 predstavljala izviren in odprt prostor za teoretsko in kritično refleksijo mladih generacij. Tu so se formirali številni mlajši intelektualci in raziskovalci, ki

danes delujejo v različnih institucijah, iz nje pa so nastale tudi nove (raziskovalne in politične) iniciative in ustanove.

Na MI smo se vseskozi zavedali pasti akademske »objektivnosti« v družboslovju. Namesto tega smo prakticirali raziskovalne metode, ki so z udeležbo in ob nepristranosti raziskovanja krepile marginalizirane skupine, ter delovali v prid spreminjanja njihovega položaja. Tako npr. v Ruandi nismo samo raziskovali intersekcij spola in kolektivnega nasilja, ampak smo spodbudili projekte mednarodnega razvojnega sodelovanja. Z našo pomočjo je v Kigaliju nastal ženski center za samopomoč (*Nyamirambo Women's Center*), ki je prerasel v eno izmed vidnejših ženskih organizacij in kooperativ v Ruandi, ki zaposluje že okoli 50 ljudi (http://www.nwc-umutima.org/).

Povezava raziskovanja z etosom delovanja, zavzemanjem za pravice in opolnomočenje neenakih, izključenih in marginaliziranih je na MI spodbujala vnos novih tem in raziskovalnih metod v delo pa tudi inovativnost ter dotok mladih, socialno in politično angažiranih in radovednih ljudi, ki so hoteli delati na manj tog način kot v drugih institucijah. Zato so nekatere teme in metode v sociologijo, politične vede, filozofijo, pravo, kulturologijo in medijske študije v Sloveniji vstopale ravno skozi vrata Mirovnega inštituta: npr. feministične teme in študije spolov, teme rasizma, izključevanja drugih in drugačnih, beguncev, izbrisanih, medijskega lastništva itn.

Viri

www.mirovni-institut.si

http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/

http://dpu.mirovni-institut.si/

http://www.nwc-umutima.org/

Dedić, J., Jalušič, V., Zorn, J. *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003.

Hrženjak, M. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2007.

Jalušič, V. *Dokler se ne vmešajo zenske … Ženske, revolucije in ostalo*. Ljubljana: Krtina, 1992.

Jalušič V., Antić Gaber, M. *Ženske, politike, možnosti: perspektive politike enakih možnosti v Srednji in Vzhodni Evropi*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2001.

Kuzmanić, T., Truger, A. (ur). *Yugoslavia, war*. Ljubljana: Peace Institute; Schlaining: Austrian Study Centre for Peace and Conflict Resolution, 1992.

Jalušič, V., Gaber Antić, M. *Ženske – politike – možnosti*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2001.

Jalušič, V. *Kako smo hodile v feministično gimnazijo* … Ljubljana: *cf. 2002.

Jalušič, V. *Zlo nemišljenja: Arendtovske vaje v razumevanju posttotalitarne dobe in kolektivnih zločinov.* Ljubljana: Mirovni inštitut, 2009.

Jalušič, V., Kreft, L. (ur.). *Vojna in mir: refleksije dvajsetih let*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2011.

Kuzmanić, T., Petković, B. (ur). *Bitja s pol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*, (Mediawatch). Ljubljana: Open Society Institute – Slovenia, 1999.

Milohnić, A., Bibič, B., Breznik, M. et al. *Kultura, d. o. o. Materialni pogoji kulturne produkcije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2005.

Pajnik, M. *Prostitucija in trgovanje z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2008.

Pajnik, M., Lesjak – Tušek, P., Gregorčič, M. *Prebežniki, kdo ste?*, Ljubljana: Mirovni inštitut, 2001.

Petkovič, B., Zorn, J., Zdravković, L. et al. *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2010.

Švab, A., Kuhar, R. *Neznosno udobje zasebnosti. Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2005.

Švab, A., Sevenhuijsen, S (ur.). *Labirinti skrbi. Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko.* Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003.

Kogovšek, N., Bajt, V. (ur.). *Razor-Wired. Reflections on Migrant Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Peace institute, 2016.

EMANCIPATORNI POTENCIAL SOCIOLOGIJE V SOOČENJU S HIERARHIČNIMI RAZMERJI MOČI V ZDRAVSTVU

Ciril Mezek, Majda Pahor

Spoznanje, da sta moč in pomen sociologije (tudi) v preučevanju in razlaganju družbenih neenakosti, osvetljevanju njihovih posledic za ljudi in s tem v prispevanju k njihovemu odpravljanju, je bilo vgrajeno v najino izkušnjo študija sociologije in politologije v 70. letih. S tako »doto« znanja in prepričanj sva vstopila v sistem zdravstvenega varstva, v katerem se prepletajo humanitarni (torej tudi emancipatorični) ideali in hierarhične prakse. Vanj sva vstopila na različnih koncih. Majda Pahor sem bila vključena v proces izobraževanja zdravstvenih delavcev na zdajšnji Zdravstveni fakulteti kot nosilka družboslovnih predmetov in dolgoletna vodja Katedre za družbene vidike zdravja in zdravstva, pedagoško in raziskovalno povezana tudi z Medicinsko fakulteto in s FDV. »Ambasadorsko« delovanje v zdravstvenem okolju je bilo priložnost za številne izzive (Pahor 1988, 1989a, 1989b, 1990, 1999). Ciril Mezek pa sem po 15 letih dela v industriji, gradbeništvu in v sindikatih nato 23 let doživljal zdravstvo od znotraj. Ta leta so bistveno vplivala na spremembo mojih ocen o zdravstvu v smeri večje kritičnosti, k temu zasuku pa je bistveno prispevalo zdravstvo samo. Samo odprte oči so bile potrebne. Po opravljenem magisteriju sem bil tudi približno desetletje gostujoči sodelavec Univerze na Primorskem, najprej v okviru predmeta javni management na Fakulteti za management, nato pa na Fakulteti za zdravstvene vede pri predmetu management v zdravstvu.

Najina izkušnja delovanja v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem izobraževanju nama je omogočila vpogled v različne plasti njegovega funkcioniranja, zato se ob strinjanju s temeljnimi značilnostmi, povzetimi v naslovu prispevka, pojavljajo tudi razlike, ki sva jih ugotovila o vlogi družboslovja med akademskimi okolji in institucijami zdravstvenega varstva.

Ker je zdravje po opredelitvi Svetovne zdravstvene organizacije (1948, WHO) »ne le odsotnost bolezni, ampak fizično, psihično in socialno dobro počutje«, bi bilo samo po sebi umevno, da sistem, ki skrbi za zdravje, inkorporira tudi družboslovna znanja, jih vključi v dodiplomske in podiplomske študijske programe ter v programe vseživljenjskega učenja, ki je za zdravstvene delavce zakonska obveza, pa tudi v načrtovanje in izvajanje zdravstvene dejavnosti.

Družboslovna znanja naj bi se v zdravstvo torej vključevala skozi delovanje družboslovcev, zaposlenih v zdravstvenih institucijah in organizacijah, pa tudi skozi vključevanje v »zdravstveno znanje«, torej v sklop znanj, ki jih pri svojem delu potrebujejo zdravstveni delavci.

Toda že če pogledamo programe zdravstvenih in medicinskih fakultet, vidimo, da zdravstveni delavci med svojim študijem pridobijo predvsem znanje o fizičnih vidikih zdravja in zelo malo o psihosocialnih. Pri podajanju znanj s tega področja pa se postavlja še vprašanje, kdo naj jih posreduje – generični družboslovci ali zdravstveni delavci z neformalno ali s formalno pridobljenim dodatnim družboslovnim znanjem? Veliko zdravstvenih delavcev je namreč svojo izobraževalno pot prepletlo s študijem družboslovja; družboslovna raziskovalna metodologija se uporablja v zdravstvenih strokah; vsaj na deklarativni ravni so družbeni vidiki zdravja prisotni v zdravstvenem diskurzu. V čem je torej problem? Družboslovje v celoti – konkretneje pa na osnovi svoje izkušnje govorimo o sociologiji in politologiji – je »neudobno«. Ne naredi življenja preprostejšega, ampak pogosto razkriva plasti delovanja ljudi, ki bi jih zlasti nosilci moči v zdravstvu želeli prikriti, kot so na primer vprašanja disfunkcionalnosti hierarhije, omejevanja razvoja nekaterih zdravstvenih poklicev, vključevanja uporabnikov v zdravstveno dejavnost, porazdeljevanje in poraba sredstev za zdravstvo itn. Zato razprava o vlogi družboslovja v zdravstvenem izobraževanju poteka že dolgo in oživi vsakih nekaj let, vedno z novimi argumenti, odvisno od »duha časa« in družbene vloge različnih znanosti. V 90. letih, npr., se je v Veliki Britaniji razvila živahna razprava o smislu vključevanja sociologije v študijske programe zdravstvene nege: le čemu omogočati medicinskim sestram pridobivanje sociološkega znanja, saj je, prvič, to tako abstraktno, da ga bodo težko razumele, in drugič, če ga bodo v bolnišničnem okolju skušale uporabljati, bodo imele same težave, se je vprašal diskutant, sam po izobrazbi sociolog (Sharp, 1994).

Doživel je plaz kritik in nadaljnji razvoj zdravstvenega izobraževanja v svetu ohranja vključenost družboslovnih znanj, čeprav je veliko vprašanje, ali ohranja tudi njihovo kritičnost in refleksivnost. Dejansko je velik izziv za načrtovalce in izvajalce izobraževanja zdravstvenih delavcev, kako oblikovati programe na način, ki bo prihodnjim zdravstvenim strokovnjakom omogočil, da v sebi povežejo znanja o različnih vidikih zdravja, ki so jih temeljne naravoslovne in družboslovne vede odpeljale v svojem (ločenem) razvoju tako daleč narazen. Terminologija in epistemologija teh ved se razlikujeta, razumevanje notranjih zakonitosti pojavov sloni na različnih paradigmah. Študentje imajo redko dovolj časa in motivacije za pridobitev globinskega znanja. Družboslovna znanja so zaradi svojega ukvarjanja s pojavi vsakdanjega življenja videti lažja. Zakaj bi torej rinili pod površino in iskali dodatne težave, ko pa imamo že s fizično ravnjo zdravja dovolj problemov? Na srečo je večina študentov zdravstvenih ved humanistično usmerjena in želi pomagati ljudem ter se pri tem zaveda, da za to potrebuje tudi družboslovna znanja (Pahor, Domajnko, Lindahl, 2015; Pahor 2006). Zdravstvene in medicinske fakultete v Sloveniji jim to omogočajo v različni meri in ne vedno skladno

s predvideno vlogo prihodnjih zdravstvenih delavcev v družbi kot nosilcev in podpornikov kakovostnejšega življenja ljudi. Zato se še vedno postavlja vprašanje, ali je dostopnost teh znanj odvisna od skupne racionalne presoje in odločitve ali pa od razmerij moči med družboslovjem in zdravstvenimi vedami.

Dostopnost do znanj je seveda osnova, vendar v naslednjem koraku – ob pogledu na delovanje sistema zdravstvenega varstva – trčimo ob vprašanje, kakšne so okoliščine za njihovo uvajanje. Praksa potrjuje, da uvajanje znanj s področja medicine in z njo povezanih strok v zdravstvu poteka ažurno. Medicina je tu vse prej kot rigidna. Težava pa nastopi ob uveljavljanju znanj visokoizobraženih nezdravstvenih strokovnjakov in menedžmenta. Problem je večplasten; konča se na ravni zdravstvenih zavodov, začne pa na vrhu, kjer že leta nosi zastavo ministrstvo za zdravje. Skupni imenovalec je velikokrat popolna degradacija profesionalne integritete teh ljudi – tudi pri neprimerno »trših« strokah, kot sta v primerjavi s sociologijo ali politologijo pravo in ekonomija. Glavni vzrok je prevladujoč antiintelektualizem kot posledica skoraj nujnega konformizma, kar vodi k oportunističnemu prilagajanju z dolgoletno kadrovsko politiko negovanemu nizkemu povprečju. Odločilen je namreč nagon po preživetju, cilj – brezpogojna lojalnost do obstoječega stanja – pa je dosežen. Rigidnost v uveljavljanju družboslovnih znanj v okolju, v katerem ima medicina, ki pa je vse prej kot rigidna, absolutno prevladujočo vlogo, je seveda paradoks, ki pa prevladujoči skupini ustreza. Če ji ne bi, bi bilo stanje drugačno. Zdravniki niti sodelavcem – nezdravnikom z doktoratom – ne priznavajo ustreznega statusa. Posledica je prevladujoča apatija, v kateri pametni in sposobni ne želijo izstopati. V takem okolju je možnosti za afirmacijo socioloških, politoloških in antropoloških znanj veliko manj, kot jih ima npr. sociologija religije v katoliški cerkvi.

V družboslovnih dodiplomskih študijskih programih bi bilo treba problematizirati aktualne teme, ki jih resna zdravstvena politika ne bi smela prezreti, npr. specifičnost trga zdravstvenih storitev (asimetričnost informacij, induciranje ter reduciranje povpraševanja in ponudbe), zdravstvo kot posel (privatizacija, prekrivanje javno – zasebno), primanjkljaji pri epidemioloških študijah kot osnovah za politiko, medikalizacija nemedicinskih fenomenov, hegemonija bolnišnične medicine nad osnovnim zdravstvom in preventivo, zdravstvena (ne)pismenost prebivalstva proti apostolski funkciji zdravnika, diskriminatorna distribucija moči med osnovnimi akterji v škodo uporabnikov, (zdravniška) profesija in njeno (ne)izpolnjevanje profesionalnih norm, funkcionalna avtonomizacija moči zdravniške profesije, odnos med zdravniki in medicinskimi sestrami (ki ga diplomirane medicinske sestre velikokrat posnemajo v svojem odnosu do srednjih medicinskih sester), zdravniška zbornica, zdravstvo kot avtonomen namesto heteronomen sistem, profesionalna socializacija kot problem vseh zdravstvenih

delavcev, konvergenca – divergenca med cilji profesije in sistema, zdravniška lojalnost, »over-treatment«, iatrogena patologija z nepotrebno kirurgijo, odsotnost nadzora, mikro-, makromedicinska oskrba, fenomeni investiranja v »ekonomijo ugleda«, prekrivanje alokacijske in produkcijske funkcije, kultura molka, prevlada dedukcije pri nemedicinskih odločitvah, klinična integriteta proti finančni integriteti, kam locirati »risk center« itn. Tem ne manjka; vsaka bi bila lahko poseben raziskovalni projekt. Možnosti za take projekte in uveljavljanje tako pridobljenih znanj pa ob današnji distribuciji moči na eni strani in majhni zainteresiranosti družboslovcev na drugi ni videti. Diplomanti fakultet za vede o zdravju oz. zdravstvenih fakultet in podobnih visokih šol nekaj teh informacij sicer dobijo, vendar so možnosti, da bodo tako pridobljena družboslovna znanja prenesena v prakso, dejansko nična. Ti diplomanti bodo vso svojo delovno dobo, tudi če bodo na vodilnih delovnih mestih, brez moči. Sistem od njih pričakuje, da se bodo rutinsko ukvarjali s svojo ožjo stroko, pa tudi sami se s tem strinjajo. Zdravstvene fakultete ne izobražujejo zdravnikov, ti pa pri poseganju na področja drugih (ne le zdravstvenih) strok večinoma nimajo težav.

Spremeniti bi bilo treba razmerja moči na polju produkcije zdravja. Tu pa so znanja, ki jih lahko ponudijo družboslovne stroke, odločilna. Le usmeriti se morajo tja, kjer so še netematizirani vzvodi zdravja: k uporabnikom, na najširšo javnost, politike, gospodarstvenike. Uveljavljanje družboslovnih znanj v zdravstvu torej ne bi smelo biti usmerjeno samo na zdravstvene delavce, ampak tudi – ali zlasti – na uporabnike. Ker so – poleg države in izvajalcev – uporabniki (ki so tudi posredni plačniki) eden izmed osnovnih akterjev vsakega javnega zdravstva, bi morala biti družboslovna znanja v prvi vrsti namenjena krepitvi njihove pozicije. Na tej točki je emancipatorni potencial družboslovnih strok izjemen, vendar je to še vedno le potencial, ki šele čaka, da se ga bosta slovensko družboslovje in zdravstvena politika sploh zavedela. Z verodostojnimi družboslovnimi raziskavami in razkrivanjem aktualnih fenomenov v sistemu bi uporabniki in država dobili močno argumentacijo pri redistribuciji zdajšnje moči, medicina pa bi morala opustiti svojo apostolsko funkcijo. Pod »medicino« je treba na eni strani razumeti zelo zaprto strukturo (katere del so tudi številni altruistični, velikokrat sproletarizirani zdravniki), na drugi pa so zaslužkarji ter njena profesorska elita in nekateri vodilni zdravniki z veliko nesankcionirano močjo, ki odločilno vplivajo na preživelo in zato problematično profesionalno socializacijo mladih zdravnikov in na zdajšnjo prevladujočo percepcijo laične javnosti o »medicini« (ki že zelo spominja na percepcijo o odvetnikih). To, kar z vidika emancipatornega potenciala v zdravstvenem sistemu v primeru uporabnikov in politike predstavljajo družboslovne stroke, bi morala v primeru izvajalcev oz. medicine pomeniti v prvi vrsti profesionalna etika s profesionalnimi normami. Pa kaj, ko medicina navadno vedno pravne norme postavlja pred

etične v pomenu »Dokler nekdo ni pravnomočno obsojen, je čist«. Seveda je to zelo nerodna situacija, ker je osnovni smisel etičnih norm ravno v tem, da so navadno strožje od pravnih. Profesionalna etika tako zelo pogosto postaja nepotrebna. Je pa medicina usodno odvisna od zaupanja javnosti, zato je za lasten ugled in zaupanje vase pripravljena storiti vse. Ker ni sposobna objektivne avtorefleksije, pa bi ji moral ogledalo nastaviti nekdo drug. Poleg tega, da zdravstvo (izvajalci) nedvomno potrebuje družboslovna znanja, je še bolj res, da uporabniki in država potrebujejo družboslovna znanja o zdravstvu (izvajalcih, uporabnikih in njihovih razmerjih).

Naj končava z ugotovitvijo, da je vključevanje kritičnega družboslovja (ne »socialnega inženiringa«) odvisno od razmerij moči med tistimi skupinami, ki želijo ohraniti zdajšnje privilegije ter prevladujoč položaj in temi, ki si prizadevajo za zmanjšanje neenakosti na področju zdravja in zdravstva. Naslednji koraki v tej smeri bodo odvisni tudi od proaktivnega delovanja sociioloških akademskih ustanov in sistematičnega, programskega razvoja raziskovalno podložene zaloge znanja o družbenih vidikih zdravja in zdravstva. Pri tem vidiva pomembno vlogo zlasti najine matične fakultete, Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Literatura

Pahor, M. (1988). Študenti Višje šole za zdravstvene delavce in sociologija = The students of the Higher school of nursing and sociology. *Zdravstveni obzornik*, ISSN 0350-9516, let. 22, št. 1/2, str. 27–34.

Pahor, M. (1989). Sociološki vidiki razvoja zdravstva. *Teorija in praksa*, ISSN 0040-3598, let. 26, št. 6–7, str. 828–837.

Pahor, M.. Odnosi med zdravstvenimi delavci kot dejavnik razvoja zdravstva = The relations among health workers as agents of the development of health care. *Zdravstveni obzornik*, ISSN 0350-9516, 1989, let. 23, št. 1/2, str. 43–64.

Pahor, M. (1999). Zdravstvena sociologija. *Teorija in praksa*, ISSN 0040-3598, let. 36, št. 6, str. 1014–1026.

Pahor, M. (2000). Politika in etika raziskovanja zdravstvenega dela: razmišljanje o razlogih za zastavljanje ali nezastavljanje določenih raziskovalnih vprašanj. *Anthropos*, ISSN 0587-5161, letn. 32, št. 1/2, str. 146–156.

Pahor, M. (1999). *Sociologija za zdravstvene delavce*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.

Pahor, M., Saksida, Igor (urednik) (2006). *Medicinske sestre in univerza* (Zbirka Zrenja). Domžale: Izolit.

Pahor, M., Domajnko, B., Lindahl, E. (2015). Nursing students' perceptions of knowledge: an international perspective = Pojmovanje znanja pri študentih zdravstvene nege: mednarodna perspektiva. *Obzornik zdravstvene nege*, ISSN 1318–2951, letn. 49, št. 1, str. 18–25.

Sharp, K. (1994). Sociology and the nursing curriculum: a note of caution. Journal of Advanced Nursing 20 (2), 391–395.

WHO. http://www.who.int/about/definition/en/print.html

PARADOKS: VELIKO RAZISKOVALNIH SPOZNANJ IN MALO UTEMELJENIH POLITIČNIH ODLOČITEV

Albin Igličar, Zdravko Mlinar

Z naslovom nakazani paradoks zadeva razmerje med znanostjo (strokovnostjo) in politiko na splošno. Ugotovitev, da o (ne)izkoriščenosti raziskovalnih spoznanj na področju sociologije in družboslovja do zdaj še ni bila opravljena nobena raziskava, pa predstavlja še poseben izziv.

Ob pričakovanjih, da se bo s spremembo političnega sistema zmanjšala arbitrarnost političnega odločanja in bo več možnosti za uveljavljanje strokovnosti, pa v zadnjih dveh desetletjih do tega ni prišlo (Mlinar, 1986); različne oblike vključevanja stroke in strokovnega izpopolnjevanja delujočih v ministrstvih so celo opustili. Na nekaterih področjih so bili za ministre in visoke državne uradnike postavljeni posamezniki, ki so se »kvalificirali« le s svojo strankarsko pripadnostjo – brez vsakršnih relevantnih strokovnih kompetenc in izkušenj

Zdajšnje delovanje vlade razkriva zelo nedosledno organiziranost, tako da pred seboj nimamo jasno prepoznavnega modela, kako in na kaj se opira pri svojih odločitvah. Ali je temelj njenega odločanja služba, ki je organizirana pod imenom UMAR, to je Urad za makroekonomske analize in razvoj? Ta že po imenu vključuje le nekakšen sektorski pristop, čeprav se hkrati pojavlja tudi kot strokovna osnova za najširše predstavljeno vsebino z oznako »družbeni razvoj«. Nesporno gre prvenstveno za tekoče obravnavanje ekonomskih vprašanj, iz leta v leto nejasna in nedosledna pa je njegova vloga z vidika obravnavanja celotne družbe. Sodelovanje sociologov je bilo sprejeto le v okviru 'podedovanja', zelo shematske, sektorske delitve na ekonomski, socialni in na prostorski razvoj, tako da je bila njihova vloga zamejena na t. i. socialne indikatorje. Dodatno pa so na osnovi ad hoc politične odločitve še obravnavo prostorskega razvoja prenesli na pristojno ministrstvo. Celost na obravnava, za katero bi bila sociologija najbolj »pristojna« (vprašanje, ali zares tudi usposobljena), pa je povsem izostala, tako kot je izostalo dolgoročno načrtovanje razvoja.

Danes glavnih usmeritev ne nudijo niti državne strategije, ampak koalicijske pogodbe med strankami.[1] Politiki morajo v smislu kratkoročnega interesa predvsem ustvarjati dobro podobo o svoji vlogi, zato ne odpirajo problemov in ne vključujejo strokovne javnosti, ki bi zamotavala pot do sprejetja novega predpisa. S tem ko se izogibajo spoprijemanju s kompleksnostjo, pa ta »udari nazaj« pozneje, ko dejanske razmere izsilijo drugačno

1 Niti ena koalicija pa na primer ni spremljala inovacijske strategije.

ureditev.

Ob tem je zelo napačna predpostavka oz. nekakšna samoumevnost, da so rezultati opravljenih raziskav, brez »prevajanja«, že »eo ipso« uporabni v političnem odločanju. Posredovanje oziroma »prevajanje« je potrebno v prenosu rezultatov raziskovanja v politično odločanje pa tudi v prenosu prioritet določene politike k raziskovalcem. Pri tem pa izstopajo: pomanjkanje spodbud in priznanj za takšno delo raziskovalcev[2], različni diskurzi med svetovi raziskovanja in političnega odločanja ter različni časovni okviri in imperativi, ki zadevajo komuniciranje med politiki in raziskovalci.

V nadaljevanju so predstavljeni le nekateri vidiki in primeri premajhnega upoštevanja izvedenih raziskav v političnih odločevalskih procesih, s poudarkom na zakonodajni dejavnosti. Izhodiščno nakazani paradoks zlahka prepoznavamo v Državnem zboru (DZ). Njegove odločitve pogosto nastajajo hitro, nedomišljeno in premalo pripravljeno. Državni zbor ima več izrednih kot rednih sej. V letu 2015 je imel DZ na primer kar 18 izrednih in le 11 rednih sej. Zakone DZ v večjem številu sprejema po izjemnih postopkih kot po rednem postopku. V letu 2015 je bilo 62 zakonov sprejetih po nujnem in skrajšanem postopku ter 50 po rednem zakonodajnem postopku. V teh postopkih ni dovolj možnosti za sodelovanje javnosti – še posebej za poglobljene razprave strokovne javnosti – ter za resno in poglobljeno pripravo presoje učinkov predpisov (RIA) z njihovega gospodarskega, okoljskega, administrativnega in socialnega vpliva[3]. Vse preveč je tudi pojavov, da je sprejeti zakon že po kratkem času večkrat spremenjen ali spoznan kot protiustaven. Tako je bil na primer v letu 1993 sprejet Zakon o lokalni samoupravi (začetek veljavnosti 15. 1. 1994) do zdaj v posameznih delih razveljavljen z devetimi odločbami Ustavnega sodišča ter spremenjen in dopolnjen kar z 19 zakonskimi novelami (Igličar, 2011).

Brez vpliva na procese odločanja v političnih institucijah pogosto ostajajo ne le znanstvene in strokovne ugotovitve, ki nastajajo na univerzah in institutih, ampak tudi spoznanja in stališča, ki nastajajo v službah DZ. Najino pozornost je pritegnila analitična dejavnost »raziskovalnega sektorja« Državnega zbora, ki svoje naloge navadno opravi v kratkem času (npr. treh tednov) in se s tem bolj približa dinamiki političnega odločanja kot raziskovalci iz akademske sfere. Z multidisciplinarno sestavo sodelavcev oddelka že vnaprej računajo na veliko vsebinsko raznovrstnost dobljenih nalog, na katere se v veliki meri odzivajo z vključevanjem izkušenj iz parlamentov

2 V okviru zdajšnjega sistema ocenjevanja raziskovalcev je tisti, ki prestopa akademsko sfero in se posveča prav »prevajanju« v prakso, dejansko celo kaznovan.

3 Razmere niso bile boljše tudi v prejšnjih mandatnih obdobjih DZ. Npr. v mandatnem obdobju 2011–2014 je bilo število sprejetih zakonov glede na postopek naslednje: sprememba ustave (2), redni postopek (72), nujni postopek (85), skrajšani postopek (100), ratifikacija (86).

drugih držav, kar omogoča opiranje na že preizkušene rešitve. Spremljajo družboslovne vire številnih disciplinarnih področij. Pri tem pa po najini presoji nimajo potrebne samostojnosti, da bi lahko kritično ocenjevali tudi sam proces političnega odločanja.

Strategije razvoja in vloga sociologije

> Sociologinje in sociologi dejansko kar pogosto sodelujemo pri pripravi sektorskih strateških dokumentov, vendar se zdi, da je to bolj posledica dejstva, da je v javni upravi (tudi na ministrstvih, v različnih uradih in zavodih) zaposlenih kar precej sociologinj in sociologov, kot pa tega, da bi ministrstva pri pripravi strateških dokumentov izrecno želela sodelovanje sociologinj in sociologov oz. iskala sociološka znanja. Je pa kljub temu nekako splošno prepoznano, da imamo sociologinje in sociologi veliko širino znanj, ki pogosto pokrivajo več kot le eno ozko področje, in da smo zmožni videti stvari z več zornih kotov, hkrati pa tudi prepoznati prave razvojne izzive in jih strukturirano nasloviti. Prav ta zmožnost, da znamo iz velike količine informacij, podatkov in vsebin razbrati bistveno ter to tudi strukturirano zapisati, je pri pripravi strateških dokumentov zelo pomembna. Bistveno šibkejši smo sociologinje in sociologi pri implementaciji strateških dokumentov (pripravi implementacijskih načrtov, organizaciji implementacije) – tu imamo manj znanj in izkušenj, zato pogosto ostajamo na ravni splošnosti in širine.
>
> Pomanjkanje znanj (spretnosti) in izkušenj načrtovanja implementacije strateških dokumentov je sicer širša, splošna značilnost v Sloveniji in se ne nanaša le na sociologinje in sociologe. Dejstvo je, da imamo v Sloveniji veliko področnih (sektorskih) razvojnih strategij, ki med seboj večinoma niso povezane, njihovi cilji pa so pogosto zapisani kot želena stanja, za realizacijo katerih pa manjka navedba realnih ukrepov, s katerimi bi lahko te cilje dosegli; manjkata tudi jasna zaveza in odgovornost ključnih akterjev za izvedbo, pogosto pa je problematična tudi nerealna (prenizka) ocena virov, potrebnih za izvedbo ukrepov (predvsem finančnih, a tudi kadrovskih), kar seveda vpliva na njihovo (ne)realizacijo. Najbolj pa za umeščanje in povezovanje sektorskih strategij manjka celovita krovna strategija razvoja Slovenije z jasno določeno vizijo razvoja in hierarhijo ciljev (pred leti je Strategija razvoja Slovenije sicer začela nastajati, vendar ni bila dokončana).
>
> Martina Trbanc in Barbara Kobal Tomc

Ob tem, ko ugotavljamo, da izdelane študije in analize ter podatkovne baze s širšega sociološkega zornega kota ostajajo neuporabljene, pa to velja tudi za veliko strokovnega znanja zakonodajnopravne službe DZ (Pogorelec, 2016). Seveda pa ostaja veljavna kritična ocena, da se politično odločanje

preveč zamejeno opira na pravne in ekonomske razsežnosti ob pomanjkanju bolj celostne obravnave.

Premajhno izrabo družboslovnih raziskav in ugotovitev je mogoče zaznati že v začetku ob pripravljanju predlogov odločitev oziroma zakonskih osnutkov v ministrstvih in strokovnih službah vlade. V povezavi z zakonodajno iniciativo je tako treba upoštevati, da dobrih 80 % predlogov zakonov daje vlada ter da pri teh odločitvah potrebne strokovne in znanstvene podlage nastajajo v ministrstvih ter vladnih službah.

V mandatnem obdobju 2011–2014 je na primer – glede na predlagatelja – podoba zakonodajne iniciative naslednja (Državni zbor RS, 2014, str. 30):

Predlagatelj	**Predlagani**	**Sprejeti**
Vlada	386	322
Poslanci	77	22
Volivci	7	–
Državni svet	4	1

Tako se seveda službe DZ šele naknadno lahko vključijo v dopolnjevanje in komentiranje strokovno-znanstvenih podlag za politične in pravne odločitve. Na ministrstvih se ob pripravljanju zakonskih rešitev oblikujejo delovne skupine, v katere se od primera do primera vključujejo tudi znanstveniki iz zunanjih institucij. Vse to je seveda bolj plod vsakokratnih rešitev, brez trajnega in sistemsko postavljenega sodelovanja. To je mogoče trditi tudi za t. i. Ciljnoraziskovalne programe (CRP-je), ki potekajo v posameznih ministrstvih[4], ali za Službo vlade RS za zakonodajo, v katerih daleč prevladujejo pravno-tehnični (nomotehnični) vidiki. Na vseh teh mestih bi bilo koristno vključevati splošne sociološke analize strukture in razvoja ustreznih segmentov družbe.

Priprave strokovnih podlag za določen zakon se danes najprej odvijajo že v strokovnih ekipah političnih strank, ob pripravi njihovih programov, ki so pogosto prvi iniciatorji novih zakonskih rešitev. Učinke in sploh primernost takšne ureditve pa bi kazalo še posebej preučiti.

K izboljšanju slovenske zakonodajne politike je usmerjena Resolucija o normativni dejavnosti (Ur. l. RS, št. 95/09). Ta opozarja na potrebo po analizi tveganj, da bi omogočili predvidevanje mogočih neželenih učinkov novih predpisov. S tem odpira prostor za sociološko preučevanje, čeprav sociologijo izrecno omenja le na enem mestu. V okviru smernic za pripravo presoje posledic nakazuje potrebo po celoviti analizi problema, opredeljevanje

4 CRP-ji so predstavljali pomemben poizkus za zbližanje akademske sfere in političnega odločanja na ministrstvih, ni pa jim bila zagotovljena niti potrebna kontinuiteta niti uporaba njihovih spoznanj. Več o tem še posebej gl. tudi Zajc (2011).

ciljev in preverjanje njihovega uresničevanja, z bolj vsebinskega vidika pa npr. ugotavljanje verjetnih socialnih posledic z vidika kakovosti življenja in socialne države. Žal se ta obetajoča določila še ne uresničujejo.

Od vseh značilnih tematskih področij sociološkega delovanja so nesporno predvsem javnomnenjske raziskave najbolj neposredno posegale v številne sfere politike in njenih akterjev (Toš (ur.) 2009). To bi lahko karakterizirali tudi kot značilno področje t. i. javne sociologije (*public sociology*). Podrobnejši retrospektivni pregled tega raziskovalnega delovanja in odzivov nanj nam razkriva številne dileme in konflikte. Ti so bili izraziti že v prejšnjem političnem sistemu, ko je politična elita prvič doživljala, da se ne pojavlja v javnosti le kot dominantna moč, ampak tudi v vlogi predmeta obravnave/raziskave in s tem ocenjevanja. Današnja politična kultura pa je vendarle sprejela takšno sociološko delovanje kot legitimno in vodilni politiki se mu vsaj načelno ne morejo več izogniti. Prihaja celo do njegove rutinizacije, tako da zdaj marsikaj lahko prehaja na razne akterje zunaj ožjega področja akademske sociologije in družbenih znanosti (Ninamedia, Valicon idr.).

Še posebej pa javnomnenjski program Politbarometer lahko jemljemo kot primer, kako se je delovanje sociologov najbolj vključevalo v aktualno družbenopolitično problematiko. Z veliko dinamiko je vključeval ankete kar v mesečnem zaporedju. Vsebina teh anket se je osredinjala na mnenja in stališča prebivalcev o aktualnih političnih in širših družbenih vprašanjih, kot so npr.: ocena delovanja državnih organov (vlade in njenega predsednika, državnega zbora in njegovega predsednika, predsednika republike, ministrstev in ministrov), volilna udeležba in napovedi volilnega ravnanja, politična in socialna klima, zaupanje v institucije sistema, strankarske preference, zadovoljstvo z demokracijo in materialnimi razmerami, skrb zaradi izgube zaposlitve, strankarska opredeljevanja in zelo raznovrstna ad hoc vprašanja, kot je opredeljevanje do reforme, konferenca OVSE v Ljubljani idr.

Naj dodava tukaj še izkušnje z dveh raziskovalnih institucij: Andrej Gulič (2016) povzema izkušnje iz Urbanističnega Inštituta takole: »Ne poznam primera, da bi domači naročnik pričakoval od inštituta, da po zaključku pogodbenih obveznosti aktivno sodeluje pri primernem udejanjanju predlaganih rezultatov v npr. sektorske razvojne politike ali prakso. Glede na to, da je pretežni del prihodkov inštituta odvisen od izvajanja posamičnih pogodb, pridobljenih na 'trgu', se po zaključku projektov sodelavci 'preusmerijo' v izvedbo novih projektov in tako zagotavljajo finančne pogoje svojega obstoja in delovanja.«

Podobno Blaž Lenarčič (2016) povzema izkušnje iz Znanstvenoraziskovalnega središča Univerze na Primorskem, ko je na primer zapisal: »… ne morem povedati za noben primer raziskave, ki je bila upoštevana ali neupoštevana s strani vlade ali kakšnih drugih institucij, saj nikoli nismo dobili povratne informacije. Izvedli pa smo jih kar precej. Vedno so bili rezultati

poslani na ministrstvo oziroma naročniku (ko so bili ciljnoraziskovalni projekti ali določena naročila), vendar – kot rečeno – povratne informacije nismo nikoli dobili.«

***

Zgornji zapis naj bi predstavljal le prvi korak in izziv, da bi v prihodnje večjo pozornost posvečali razreševanju paradoksa, ki sva ga izpostavila.

O obravnavani problematiki sva se posvetovala s širokim krogom poznavalcev in se jim na tem mestu lepo zahvaljujeva. Njihova stališča bova konkretneje predstavila v nadaljnjih objavah. Tukaj zapisano pa je le najina odgovornost.

Literatura

Državni zbor RS: Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 2011–2014, Ljubljana, september 2014, str. 30.

Igličar, A. (2011). Pravno urejanje interesov v lokalni skupnosti, Pravnik, let. 66 (128), št. 7–8, str. 497–510.

Krašovec, T. (2009). Raziskovalna dejavnost v Državnem zboru, Zbornik referatov, Ljubljana, str. 90–130.

Ministrstvo za javno upravo (2014). Javna uprava 2020: Strategija razvoja javne uprave 2015–2020. Gradivo za javno razpravo in medresorsko usklajevanje – 22. 12. 2014.

Mlinar, Z. (1986). Samovolja in pragmatizem ali znanost in strokovnost? Teorija in praksa, let. 23, št. 7–8, str. 761–764.

Pogorelec, J. (2016). Vloga strokovnih služb vlade in parlamenta v zakonodajni dejavnosti, v: Štajnpihler et al. Odprta vprašanja zakonodajne dejavnosti, SAZU, Ljubljana, str. 21–34.

Resolucija o normativni dejavnosti (2009). Uradni list RS, št. 95/09. Ljubljana, Državni zbor RS. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5516 (3. oktober 2016).

Toš, N. (2009). Vrednote v prehodu IV – Slovensko javno mnenje 2004–2009, Ljubljana.

Zajc, D. (2011). Raziskava: Razreševanje konfliktov v državnem zboru Republike Slovenije. Tretje poročilo. Ljubljana, Center za politološke raziskave, Fakulteta za družbene vede

INOVATIVNI EKOSOCIALNI PROJEKTI SOCIOLOGA ALOJZA KAVAŠA IZ PREKMURJA

Anton Kramberger, Zinka Kolarič, Drago Kos, Zdravko Mlinar

Po osamosvojitvi države se je težišče zaposlovanja sociologov pomaknilo od državnih proti tržnim organizacijam (Koštrica, 2004). Nekaj prostora se je odprlo tudi v prostovoljnem sektorju, in sicer zaradi tranzicijskih problemov (gospodarsko prestrukturiranje, demontaža socialne države, krčenje socialnih transferjev, socialno izključevanje in revščina). Natanko v tej coni je že v osemdesetih letih začel delovati tudi 'prekmurski' sociolog Alojz Kavaš, eden izmed začetnikov praktičnega ekološkega kmetijstva pri nas.

Kavaševo strokovno delovanje lažje razumemo, če se dotaknemo nekaterih etap njegove biografije, ob tveganju, da takšno zgodbo morda pletemo zaradi lastnih strokovnih iluzij (Momigliano, 2010; Bourdieu, 2010). Na Kavaša (roj. 1953), prvorojenca drobnolastniške kmečke družine, so vplivale socialne, ekonomske in kulturne posebnosti Prekmurja. Njegov oče je bil majhen kmet in tesarski preddelavec, mati pa kmečka gospodinja in odlična kuharica. Alojz se je izšolal za kuharja in hotelirja; doma so mu starši zgradili manjši gostinski lokal, a je Alojz v tem poklicu zdržal le slabi dve leti, pa še to zunaj doma.

Leta 1974 je prišel v Ljubljano študirat sociologijo na FSPN. Čutil se je malodane poklicanega, da pomaga razreševati žgoče probleme svojega Prekmurja: odseljevanje, sporno tradicijo sezonstva oz. potujočega delavstva (nem. Wanderarbeit), nekonkurenčnost kmetijstva (v pogojih parcelne lastnine), okoljsko onesnaženost, ogroženost delovno intenzivnih industrij, socialno izključenost itn. Po diplomi je nekaj let delal v regionalnem Zavodu za ekonomiko in urbanizem (1980–1988), a pisarniško delo mu ni dajalo zadoščenja. Leta 1988 (še v nekdanji SFRJ) je skupaj z Goranom Šosterjem ustanovil pionirsko invalidsko podjetje Mikrokozmos, d. o. o. To se je najbrž prvo v Sloveniji začelo ukvarjati z ekološkim kmetovanjem in ekološko predelavo živil. Podjetje je prodajalo tudi na jugoslovanskem trgu, vse do leta 1994. Nabirale so se izkušnje, tudi negativne. Kavaš se je ob tem kalil kot angažirani 'prekmurski šolanec' (Šebjanič, 1971: 161), ob občasnih sporih s tradicionalno okolico, ki rada veleva: »Bodikaja (tj. izstopajočega, op. AK) je treba zmlatiti« (Lorenci, 2012).

Primernejši okvir za svoj osebni in strokovni razcvet je Kavaš našel v Inštitutu za rehabilitacijo v Murski Soboti. Tam je bil dobro desetletje (1997–2008) zadolžen za programe delovnega in socialnega vključevanja ranljivih oseb (zlasti invalidov, a tudi drugih). Z dovoljenjem vodstva inštituta (in

raznih pristojnih teles – od občine do države) se je s sodelavci lahko ukvarjal tudi z dopolnilnimi in alternativnimi programskimi oblikami 'socialne ekonomije' (Vidmar, 2008). Naj omenimo nekaj tovrstnih projektov: bivalna skupnost v Pomurju, ki skrbi za socialno integracijo invalidnih oseb; obnova zapuščene kmetije v Krplivniku v ekosocialno kmetijo (na tradicionalni način), kjer naj bi delo našli predvsem invalidi. Žal se je ta projekt zaradi nesoglasij z občino izjalovil tik pred zagonom.

Leta 2003 je Kavaš s somišljeniki ustanovil društvo za socialno vključevanje Mozaik. V tem okviru je bilo zasnovanih in izvedenih veliko inovativnih projektov, npr. čezmejna mreža ekosocialnih kmetij. Ustanovljeno je bilo invalidsko podjetje Pribinovina, in sicer za predelavo prehrambnih izdelkov. Med kompleksnejše projekte spada ustanovitev zaposlitvenega centra Korenika v Šalovcih (zasebni zavod), v katerem je bil Kavaš dobro desetletje strokovni vodja. V tem centru oz. ekosocialni kmetiji se varovanci z dnevnimi nalogami (npr. čiščenje gozda, nabiranje in sušenje zelišč, obiranje in sušenje sadja, izdelava naravnih živil in tinktur, reja domačih živali, hišna opravila itn.) delovno in socialno rehabilitirajo. Dejavnost Mozaika je občasno komentirala tudi strokovna javnost (npr. Radej, 2008, Kramberger et al., 2010a, Vadnal, 2008).

V letu 2014 se je Kavaš zaradi notranjih razhajanj glede krepitve poslovne dejavnosti iz Korenike umaknil. Dileme te vrste sicer stalno spremljajo socialno ekonomijo; v bistvu so globalne (prim. Radej, 2008 in Kramberger, 2010b). Slabo leto je sintetiziral izkušnje s Koreniko in preučeval možnosti za prenos tega sorazmerno izvirnega ekosocialno-rehabilitacijskega modela na druge lokacije. Od jeseni 2015 vzpostavlja novo ekosocialno kmetijo v Prosenjakovcih (občina Moravci), na prostoru nekdanje stražnice. Predlagal je, da bi na njej (in drugod) izobraževali tudi begunce, predvsem o ekosocialnem kmetovanju. A so bili okoličani proti.

*

Dovolimo si nekaj premisleka o Kavašu in njegovih projektih.

Prvič. Biti socialni inovator/podjetnik ni samo stvar osebnih racionalnih kalkulacij in odločitev; k temu le deloma prispevajo zunanje okoliščine. Je prej svojevrstno stanje duha, ki stalno išče sozvočje med notranjim glasom in zunanjo strukturo, kar sociologija označuje kot refleksivnost. Kavaševa zgodba je zgled 'praktične' refleksivnosti: brišejo se meje med motiviranostjo, teoretičnim spoznavanjem in praktičnim udejstvovanjem.

A za prodorno inovatorstvo sta poleg refleksivnosti pomembna tudi temperament in določena nepopustljivost glede znanja. Kavaš vztraja na težjih rešitvah, takih, ki spoštujejo sonaravno in kulturno izročilo; s tem duhovno osmišlja svoje praktično delo. Je nezaupljiv do na videz lažjih rešitev in odporen na vsak zaukazani red, v najbolj žlahtnem anarhističnem duhu (Kavaš, 1990):

»Ni naše mesto tam, kjer se ustvarja novi red. Vsak red je 'odklon od resnice'. Nočemo biti graditelji novega reda, za katerega že vnaprej vemo, da bo predvsem red novih.

Strah je in negotovost je; celo pravijo, da je 'negotovost edina gotovost'. Zdomci doma in izobčenci. Zapuščeni in nikogaršnji. A ostati moramo; ostati na tem mestu in v tem prostoru. In opozarjati! Lahko se damo, a ne predamo. Ostati v tem prostoru groze in večstoletne grozne teme, ki jo je Prekmurec skusil v začetku tega stoletja …

Nobene interesne zveze nas ne zanimajo več, smo brez in nimamo interesa, marveč inter-essere smo … Ne glede na možnost lahkosti in bližnjosti, ostati pot in popotovanje, sicer mi zopet ne bomo mi.«

Dve desetletji pozneje te misli strne v življenjski *credo*: »Red je enostaven, ljudje se lažje znajdejo; drugače pa moraš biti duhovno prisoten pri stvari, ki jo delaš« (Lorenci, 2012: 116).

Drugič. Kavaševa zaposlitvena in karierna pot očitno ni premočrtna. A skozi njegove vzpone in padce se kot rdeča nit vleče njegov nenehni boj za humano, kulturno in profesionalno integriteto. Inovativne koncepte opira na študij in lastne izkušnje. Na primer: njegova strokovna kritika tvorjenja homogenih populacij v rehabilitacijskih postopkih, tj. grupiranje gluhih posebej, slepih posebej (kot to goji društvo Sonček), namesto uveljavljanja njihove komplementarnost, ki lahko prinaša integracijo raznovrstnosti, je vredna premisleka. V tem smislu se njegov pogled na koristnost sociologije ujema tudi z izkušnjami drugih sociologov: da sociološko znanje lahko uspešno deluje zlasti pri reševanju kompleksnejših nalog, za katere ožji strokovni profili niso toliko usposobljeni (npr. psihologi, socialni delavci, delovni terapevti idr.). Zanimivo je, da žanje priznanje tudi kot dober terapevt (in zaupanje npr. zaporniških povratnikov, zdravljenih odvisnikov idr.).

Iz raznovrstnih Kavaševih aktivnostih izstopajo naslednje skupne preokupacije, ki jih po navadi pelje kar sočasno: uvajanje novega, prvič pri nas; povezovanje različnega; prežemanje podjetniških (ekonomskih) in socialnih ter ekoloških vidikov; krepitev moči marginalnih skupin, demarginalizacija; lokalni logos, komunitarnost (vedenje, modrost, duh občestva); lokalni resursi in marginalne socialne skupine; spoštljivost do tradicije (npr. ohranjanje slamnatih streh, butanih hiš v Pomurju); nevladne organizacije; potrošniško-pridelovalna organizacija KROG; solidarnost, posluh za sočloveka; pomen narave, tudi živali, zlasti konj (za zdravljenje); izobraževanje; usposabljanje mentorjev, sodelavcev.

Tretjič. Alternativne in inovativne prakse, ki jih že desetletja razvija sociolog Kavaš, je mogoče v strnjeni obliki prikazati kot povezovanje treh različnih razsežnosti: ekološke, socialne in ekonomske/podjetniške. To so tudi temeljni stebri t. i. 'trajnostnega razvoja', edine še preostale razvojne ideje, ki jo je morebiti mogoče legitimizirati v širšem, celo globalnem okviru. Še več, znotraj vsake izmed teh dimenzij se raznovrstni elementi povezujejo v nove celote.

V *ekološki razsežnosti* Kavaš uspešno povezuje tradicionalne načine kmetijske proizvodnje in obrti, o katerih zelo veliko ve in do katerih čuti izjemno spoštovanje – z novimi principi ekološke proizvodnje s ciljem samooskrbe, najprej družinske in do določene mere tudi lokalne skupnosti. V tej dimenziji razvija pogoje, ki mu nato omogočajo povezavo z drugo, socialno dimenzijo.

V drugi, *socialni razsežnosti* razvija prakse, ki so označene kontradiktorno: s strani enih kot »modernizacija sodobnih socialnih držav oziroma držav blaginje«, s strani drugih pa kot »prenašanje bremena z države na civilnodružbene organizacije«. Te prakse omogočajo delovno in socialno vključevanje pripadnikov ranljivih družbenih skupin. Povsod v razvitem svetu so te prakse prisotne, a podprte s socialno-političnimi programi in z javnimi sredstvi, kar velja tudi za naše primere, a do določene mere. Sicer redke raziskave tovrstnih praks kažejo, da se tako še zmeraj oblikujejo 'azili', ki ne preprečujejo stigmatizacije vanje vključenih pripadnikov ranljivih družbenih skupin (Holmqvist, 2009). Inovativnost Kavaševega pristopa, ki mogoče blaži tovrstne očitke, je v tem, da vključuje pripadnike različnih skupin socialno izključenih in razvija njihovo vzajemno medsebojno pomoč. Tako razvija »delovne skupnosti«, ki niso le samooskrbne, ampak tudi sposobne proizvesti presežke, namenjene (tržni) menjavi. V tej točki so vzpostavljeni pogoji za povezovanje s tretjo, podjetniško razsežnostjo.

Zdi se, da tretja, *ekonomsko/podjetniška razsežnost* sociologa Kavaša ne zanima preveč, čeprav je ta v nekoč 'njegovi' ekološko-socialni kmetiji Korenika uspešno razvita. Ocenjuje namreč, da je prodaja presežkov ekološke pridelave (živil in prehranskih izdelkov) in domače obrti mogoča oz. – bolje rečeno – smiselna le znotraj ožje lokalne skupnosti, ne pa na širšem trgu. Usmerjenost na 'nadlokalni' trg bi namreč zahtevala tolikšno okrepitev podjetniške dimenzije, da bi ta po njegovem mnenju že ogrozila socialno razsežnost.

Posledica takšne usmeritve je seveda visoka stopnja odvisnosti njegovih projektov od javnih sredstev. Kaže dodati, da je (bil) pri njihovem pridobivanju zelo vztrajen, spreten in prepričljiv, češ če je država že prenesla zagotavljanje socialne vključenosti na zasebne neprofitne/civilnodružbene organizacije, naj to dejavnost tudi (so)financira. Bi pa razvitejša podjetniška dimenzija najverjetneje omogočala Kavaševim projektom večjo stabilnost, njemu samemu pa večjo stopnjo avtonomije pri njihovem oblikovanju.

Četrtič. Končno: eno izmed težjih vprašanj je, ali so Kavaševi inovativni socialni projekti napredni ali konservativni (retradicionalizacija). Mnenja so pretežno naklonjena, a tudi deljena. Na primer: vrsta agrarnih ekonomistov (npr. z BTF UL) pri omembi njegovih projektov zamahne z roko, češ da je to nepomembno.

Ne kaže sklepati prehitro. Kavaševa temeljna preokupacija zadeva še nerešen problem – zagonetno agrarno vprašanje Prekmurja. To vprašanje tudi v vsej evropski civilizaciji ni rešeno enotno: Zahod ga rešuje drugače kakor Vzhod (in evropski Jug); Prekmurje pa se nahaja ravno sredi različnih silnic. Na moderniziranem, bolj demokratičnem Zahodu, kjer sta industrializacijo spremljali deagrarizacija in urbanizacija, kmetijstvo postaja visokoproduktivna, tehnologizirana industrija. Na avtoritarnejšem Vzhodu, zlasti v Rusiji, kjer je industrializacija potekala brez izrazite deagrarizacije, pa gredo dogajanja pogosto v drugo smer. Na primer: znamenito narodništvo, gibanje razsvetljenega plemstva v carski Rusiji 19. stol., je za nosilca družbenega razvoja (v kapitalizem) proglasilo kar vaško skupnost.

Ta agrarni romanticizem je še danes blizu slovanski kolektivni izkušnji in kulturi (Figes, 2007: 230–231), tudi Kavašu. Celo zelo nasilni ovinek skozi komunizem (s prisilno kolektivizacijo kmetij, ko je bilo režimsko hlepenje po napredku in slavi vedno pomembnejše od sreče ljudi, White, 1997) ni zmogel odstraniti skoraj mističnega odnosa Rusov in drugih Slovanov do matere zemlje. In ko Kavaš sam v sebi razrešuje uganko, kako optimalno razpostaviti heterogene prvine svoje osebne in kolektivne, tudi evrazijske (Fabjan, 2009) identitete, da bi se te nekako le ujele s strokovnimi razpravami o vzdržnem razvoju in bi bilo agrarno vprašanje ruralnega Prekmurja sploh rešljivo, se navdihuje tudi pri Dostojevskem, Tolstoju pa pri Berdjajevu in Solovjevu ter pri Solženicinu.

Rezultat je neobičajen, rahlo protisloven. Kavaš ponuja kompleksnejšo, morda utopično rešitev: v sorazmerno konservativnem ruralnem okolju, ki se kulturno nagiba k avtoritarnosti in podrejanju režimom, obenem pa ima precej plitvo ekonomsko in politično strukturo, je s svojimi projekti socialno inovativen ravno zato, ker proti pričakovanjem lokalne in centralne oblasti trmoglavo uvaja individualizirano zahodnjaško in ne kolektivizirano vzhodnjaško merilo razvojne uspešnosti: socialno vključenost slehernika. Namesto učinkovitega, urbanega agrobiznisa pa postavlja v središče večinoma že pozabljeno socialno kategorijo, integrirano vaško skupnost.

In vizija? Ali (agrarni) producent kotira 'eko višje' kakor (urbani) potrošnik? Zato redukcija spornega globalnega agrobiznisa, ekspanzija bolj avtosubsistenčnih oblik urbano-ruralnih lokalnih skupnosti?

***

Dotaknili smo se le nekaterih projektov Alojza Kavaša, sociologa, biokmetovalca in še kaj. Ugotovili smo, da razvija skoraj utopične projekte, občestvo eksistenčnega minimalizma v okviru majhne (vaške) skupnosti. Kavašev model je nekakšna slovenska različica širše znanega socialnega gibanja okrog koncepta ekovasi oz. trajnostnega naselja kot alternative podivjani in do neobnovljivih virov požrešni družbeni formaciji, ki nas obkroža (Vadnal, 2000). Ta model vsebuje neposredne vezi do idej predhodnikov, ki so iskali načine, kako obiti alieniranost, samodestruktivnost modernih družb.

Presodili smo še, ne brez oklevanja, da se je Kavaš nekako uspel izogniti pastem retradicionalizacije. Toda ali je to, kar počne, le začasna in lokalna utopija? Komajda. Sociologi na splošno opažamo, da je potrebna vse radikalnejša kritičnost do hegemonskih struktur in ustanov, ki jih uvaja globaliziran trg multinacionalk. Socialno orjejo pregloboko in brezobzirno, ne le po Prekmurju, ampak tudi po mestih in vsem svetu. Abstraktne negativne eksternalije kapitalizma, kakor radi suho porečejo ekonomisti, so za prizadete ljudi in sociologe otipljivejša stvar, so osebne, družbene in ekorane. Ruralne in urbane (ekosocialne) rane pa se zelo težko celijo. Prav ta romantična, uporniška, a aktivna protidrža do 'kolektivnih razvojnih zablod', ki ran ne celijo, ampak jih zadajajo, morda najbolj zgoščeno označuje Kavašev sociološki profil s primesmi utopizma in kozmološkega misticizma.

In mi? Nas lokalne ekosocialne korekcije, ki si jih za ozdravitev ruralnega, posredno tudi urbanega okolja nalaga kolega Kavaš (vse tja »do prestanka«), puščajo ravnodušne? Pomislimo: za Durkheima je bila sociologija predvsem znanost o družbenih »inštitucijah, njihovi genezi in njihovem delovanju« (Durkheim, 1895: 45). Akademska sociologija s Kavaševimi izkušnjami dobiva redek bližnji vpogled v to, kako poteka dvoumni strateški boj za razvojne vizije in interese (Mahoney, Thelen, 2010) v živo.

Reference

Bourdieu, P. (2010). Biografska iluzija (prev. Taja Kramberger in Drago B. Rotar). *Monitor ZSA*, let. X, št. 1–2, str. 371–376.

Durkheim, É. ([1895], 1938 & 1964 ed.). The Rules of Sociological Method (8th ed., trans. Sarah A. Solovay and John M. Mueller, ed. George E. G. Catlin). New York: Free Press.

Fabjan, Š. (2009). Evropskost Rusije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).

Figes, O.o (2007). Natašin ples: kulturna zgodovina Rusije. Ljubljana: Modrijan, Studia Humanitatis.

Holmqvist, M. (2009). The Disabling State of an Active Society. Furnham: Ashgate.

Kavaš, A.(1990). Kot izobčenci v novi red. Mikrokozmos (9. marec 1990) /osebni arhiv/.

Koštrica, M. (2004). Karierne poti diplomantov FDV. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).

Kramberger, Anton (2010a). Simpozij: Razvojne dileme Slovenije in Pomurja okrog 2010: širši pogledi (Program in povzetki). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Murska Sobota: Društvo Mozaik.

Kramberger, A. (2010b). Okoliščine in pogoji nesocialne ekonomije (v Sloveniji). V: Miloševič, G. (ur.), Kovač, Z. (ur.), Rradej Bojan (ur.): Konferenca 'Socialna ekonomija v Sloveniji (Zbornik prispevkov, 1. izd, str. 99–117). Murska Sobota: Pribinovina.

Kramberger, A., Kavaš, A., Miloševič, G. (2008). Rural community development by enhancing innovative micro initiatives on maintaining social cohesion: Introduction to colloquium. V: Kavaš, A. et al. (ur.): Eco social farms in Pomurje. Murska Sobota: Mozaik; Ljubljana: FDV; Graz: IFZ/IAS_STS.

Lorenci, G. (2012). Iz Korenike v življenje – »Bodikaja je treba zmlatiti« (Reportaža). *7 dni*, št. 15, str. 14–17.

Mahoney, J., Ann K. Thelen (ur.) (2010). Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency, and Power. New York: Cambridge University Press.

Momigliano, A. ([1974], 2010). Dvoumni položaj biografije (prev. Gašper Malej). *Monitor ZSA*, let. X, št. 1–2, str. 365–369.

Radej, B. (2008). Socialna ekonomija in sedentarna podjetnost. V: G. Miloševič (ur.): Inovativni koncepti zaposlovanja ranljivih družbenih skupin, str. 38–44. Murska Sobota: Mozaik.

Šebjanič, F. (1971). Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do konca 18. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 7 (XLII), 2. zv., str. 159–165.

Vadnal, K. (2008). Zeleni programi socialnega varstva v EU. V: G. Miloševič (ur.): Inovativni koncepti zaposlovanja ranljivih družbenih skupin, str. 11–17. Murska Sobota: Mozaik.

Vidmar, J. (2008). Dileme razvoja socialne ekonomije v lokalnem okolju. V: G. Miloševič (ur.): Inovativni koncepti zaposlovanja ranljivih družbenih skupin, str. 26–30. Murska Sobota: Mozaik.

White, S. (1997). Russia. V: R. Eatwell (ur.): European Political Cultures: Conflict or Convergence, str. 193–209. London, New York: Routledge.

VALICON: SOCIOLOGIJA KOT POSLOVNA DEJAVNOST

Franc Hudej, Božo Truden

Do zdaj ni bilo zelo običajno, da sociologi zaidejo v podjetniške vode, oblikujejo večja podjetja ter da tržijo produkte in storitve, ki temeljijo na sociologiji. V gospodarskih organizacijah so se sociologi uveljavljali predvsem na področju kadrovskega menedžmenta. Manj opazna pa je bila njihova prisotnost na drugih področjih, na primer v trženju. Trženjska dejavnost je bolj domena ekonomistov, saj je pomemben del njihovega usposabljanja. Vendar na nekaterih trženjskih funkcijah, na primer na področju mnenjskih raziskav, ekonomija nima razvite niti teorije niti metodologije, kot jo imata sociologija in psihologija.

Zanimalo nas je, kakšna sta lahko vloga in mesto sociologov pri trženjskem raziskovanju in v kolikšni meri se v procesu raziskovanja stališč populacije v trženjskem procesu, ki je oblika merjenja javnega mnenja in raznih vidikov komuniciranja, lahko uporabijo znanja in metode, ki jih je razvila sociologija. V obeh primerih gre za merjenje stališč, zbiranje podatkov, njihovo analizo in interpretacijo, kar je del socioloških veščin. Trženjske raziskave, ki jih naročajo posamezna podjetja, imajo lahko tudi vprašljivo vrednostno in etično ozadje. Na primeru, ki smo ga raziskovali, smo poskušali dobiti vpogled v dogajanje na področju trženjskega raziskovanja in vlogo sociologov pri tem.

Nastanek podjetja Valicon – inovacija je bila njegov pogoj

Spomladi 1996 je renomirana ustanova za raziskovanje javnega mnenja dobila novo naročilo, ki ga zaradi preobremenjenosti ni mogla sprejeti. Ponudila ga je trem študentom družboslovne informatike na FDV, ki so izziv sprejeli. Namesto da bi šli na letne počitnice, so v treh mesecih sprogramirali potrebno informacijsko podporo za telefonsko anketiranje in so jeseni istega leta začeli računalniško podprto telefonsko anketiranje, ki je bilo v tistem obdobju inovacija v našem prostoru.

Ustanovili so center CATI[1], v katerem je imela informatika pomembno vlogo, vendar bistvo rešitve, ki so jo takratni študentje pripravili, ni bilo v računalniški kodi sami po sebi, ampak v tem, kaj je z njo pridobilo telefonsko anketiranje. Kot še danes poudarjajo, »moraš podatke razumeti, dati jim moraš smisel, informacijsko-komunikacijska tehnologija ti jih pomaga

1 Computer Assisted Telephone Interviewing center.

zbrati, poiskati, urediti«. Center se je pozneje preoblikoval v Valicon[2], ki ga lahko uvrstimo med močna trženjskoraziskovalna in svetovalna podjetja. Skupaj zaposluje 54 ljudi, v Ljubljani 35 in od tega je 7 sociologov, poslovne enote pa so še v Mariboru, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu in v Banjaluki. Ima obsežno paleto delovanja in je partner svetovnih korporacij (GALLUP, IBM).

Valicon je moderno visokotehnološko podjetje. Glede na vsebino nastanka je povsem podoben sodobnim mladim zagonskim podjetjem, saj je začel inovativni produkt, glede na način nastanka pa je bistveno drugačen. Ni nastal kot zagonsko podjetje, v podjetniškem inkubatorju ali v omrežju »coworkinga«, s produktom (idejo, inovacijo, izdelanim produktom), za katerega bi poskušali najti financerje in trg, ampak je nastal naključno.

Trženjske raziskave kot uporabna sociologija

O tem, v katero stroko spadajo trženjske raziskave, ni enotnega odgovora, če je vprašanje sploh smiselno. So del usposabljanja ekonomistov, psihologov, sociologov in še koga. Trženjske raziskave so transdisciplinarne, vendar lahko ugotovimo, da v Valiconu temeljijo na sociologiji. Njihov predsednik in eden izmed ustanoviteljev podjetja Zenel Batagelj meni, da imajo sociologi pri povezovanju strok prednost pred drugimi profesijami, saj je njihov pogled širši, splošnejši in omogoča integracijo drugih ved. Dodaja, da je pomemben del profesionalnega oblikovanja sociologa tudi veščina posredovanja svojih idej in spoznanj drugim – »naučili smo se komunicirati«.

Ko smo preučevali navezanost Valicona na sociologijo kot akademsko znanost, smo odkrili, da je ta stalna, čeprav ne vedno neposredno vidna in ne vedno enako intenzivna. Prisotnost znanosti na spletu je olajšala stik z njo, obenem pa se je povečal pomen osebnih omrežij. Kolegi po svetu pomagajo, da je Valicon vedno »up to date«. Treba pa se je udeleževati kongresov ter aktivno sodelovati in izmenjavati informacije in izkušnje.

Napredna orodja trženjskega raziskovanja pa gredo še dlje od sociološko-komunikoloških izhodišč. Ena izmed smeri, ki jo uvajajo v Valiconu pri merjenju odzivnosti gledalcev na TV-reklame, je uporaba metod nevroznanosti.

Zenel Batagelj vidi razlike med akademskim in uporabnim raziskovanjem. Uporabno raziskovanje izhaja iz konkretnega problema, ki ga je treba razrešiti, akademsko raziskovanje pa išče splošne zakonitosti, glede strokovnih načel in standardov pa uporabno raziskovanje ne bi smelo odstopati od akademskih načel.

---

2 Valicon (Value Icon) je nastal aprila 2007, po združitvi podjetij Cati iz Ljubljane in Prizme iz Zagreba. Izstopa po naprednih metodologijah, ukvarja pa se z razvojem in upravljanjem blagovnih znamk, s svetovanjem menedžmentu, z inovacijami, mediji, napovedovanjem smernic, s spletnimi strategijami in s t. i. data miningom.

Izjemno pomembno je vprašanje etike trženjskih raziskav: od tistih v povezavi z varovanjem osebnih podatkov do vprašanja, katere cilje naročnika podpirati. Generalni cilj trženjskega svetovanja naročniku je dolgoročna uspešnost pri trženju njihovega produkta ali storitve ob spoštovanju etičnih norm. Zenel Batagelj pravi, da tržnih raziskav ne bi prevzeli za proizvajalca ali prodajalca cigaret ali podobnih škodljivih substanc. Raziskovalno delo mora upoštevati etiko družboslovnega raziskovanja, mednarodna organizacija za tržno raziskovanje ESOMAR, katere član je Valicon, pa ima tudi svoj kodeks trženjskega in družbenega raziskovanja. »Razvojniki so zavezani kakovosti in ne smejo dopustiti, da bi šlo kar koli čudnega skozi njihove roke; odgovorni so za zaupanje Slovencev do slovenskih izdelkov. Tisti, ki niso delali kakovostnih izdelkov, so že propadli. Slovenski trg se je dejansko očistil,« pravi Batagelj.

Delo z naročniki – od splošnega h konkretnemu

Pogosto naročniki uporabnega raziskovanja ne znajo dobro opredeliti problema, zato jim Valicon najprej pomaga opredeliti problem. Navadno pa Valicon želi sodelovati s podjetjem že pri razvoju novega produkta in ne šele takrat, ko je v nov izdelek ali storitev vloženih že veliko sredstev in se pokaže, da izdelek ni tržno relevanten, ne ustreza etičnim merilom ali je napačno koncipiran.

Različnost in obseg znanj, s katerimi razpolaga Valicon, mu omogočata, da se pri mnenjski raziskavi osredinijo na prava vprašanja in da ne zastavljajo preveč vprašanj. Do večjega števila potrebnih odgovorov poskušajo priti pred mnenjsko raziskavo prek podatkovne baze naročnika, dostopnih baz raziskovalnih ustanov in strokovne literature. Poslužujejo se tudi poglobljenih intervjujev z izbranimi predstavniki. Konceptualno pa na tem področju prihaja do premika od »big data« proti »small data«.

Z vidika komuniciranja je posebno zahtevna predstavitev rezultatov raziskave in priporočil naročnikom. Tisoče strani podatkov, preglednic, mnenj, stališč je treba povzeti na eni prosojnici, v nekaj tezah, ki jih naročnik lahko takoj dojame, vzame za svoje in jih poskuša udejaniti.

Konkurenca – priložnosti in grožnje

Prve pomembne in večje izkušnje je Valicon pridobil v slovenskih podjetjih: Telekom, Mercator, Lek, nato so začeli pridobivati naročila tudi v drugih državah jugovzhodne Evrope. Globalno gledano, je trg z enakimi ali s podobnimi storitvami, kot jih ponuja Valicon, nasičen. Velike in močne marketinške multinacionalke vedno bolj obvladujejo trg. Njihova konkurenca so tudi velike IKT-korporacije (ORACLE, SAP, SAS …), ki so poleg programja začele ponujati še storitve na področju marketinških raziskav.

Ko so v Valiconu razmišljali, da bi se na primer ukvarjali tudi z organizacijskimi raziskavami, so ugotovili, da ima GALLUP več kot sto zaposlenih sociologov in psihologov na razvoju organizacijskih raziskav. Idejo o organizacijskih raziskavah so opustili.

Zaradi takšnega okolja se je Valicon usmeril na majhne trge in raziskave po meri naročnika, stalno razvijanje novih modelov in orodij, uporabo sociioloških znanj in na povezovanje z drugimi strokami.

Diferenciacija in integracija v podjetju

Valicon se je iz homogene skupine treh študentov družboslovne informatike razvil v profesionalno heterogeno, funkcionalno diferencirano in prostorsko distribuirano podjetje z veliko eksternimi povezavami. Pri obvladovanju te različnosti in odprtosti jim pomagajo sociološko znanje, sposobnost oblikovanja skupnih ciljev in uporaba drugih integrativnih orodij. Različnost sociologu Batagelju ne pomeni negotovosti, ki jo je treba ukalupiti, standardizirati in unificirati, ampak mu omogoča, da se na dražljaje iz okolja vedno odziva specifično. Vsak zaposleni pozna svojo vlogo in profesionalno poslanstvo, ve, kaj mora narediti, pri delu je samostojen in odgovoren, saj pozna skupne cilje. Ta »svoboda«, ki je malo podobna akademski, ima tudi drugo stran. Delo moraš imeti rad, malo moraš biti nor, da vztrajaš, saj neprestano samo delaš, da bi lahko pozneje še več delal, pravi predsednik Valicona Zenel Batagelj.

Kljub takšni visoki intrinzinčni motivaciji pa smo opazili, da je na Batagelja motivacijsko delovala tudi zunanja nagrada – upravni odbor slovenske oglaševalske zbornice ga je leta 2015 razglasil za oglaševalsko osebnost leta.

Viri

www.valicon.si

Intervju avtorjev s predsednikom Valicona Zenelom Batageljem

Toš, N.: Ogledalo javnega mnenja, FDV, Ljubljana, 2004

Jančič, Z.: Celostni marketing, FDV, Ljubljana, 2011

PREKERNA ZAPOSLITEV KOT SAMOODLOČITEV IN PRISILA

Renata Šribar, Darka Podmenik

Ta kratki vpogled v negotovost raziskovalnega in deloma tudi visokošolskega pedagoškega dela je osnovan na avtoetnografskem »beleženju« položaja zasebnih raziskovalk, ki sta ga izkusili obe avtorici, in brezposelnosti. Navedena robnost širi že znano paleto strukturno ponujajočih se zlorab (Ule, 2013). Zato pokaževa na nekatere še netematizirane ali manj tematizirane diskriminirane lege in lege izključenosti v raziskovalnem poklicu.

Položaj zasebne raziskovalke in raziskovalca v družboslovju in deloma tudi v humanistiki je že pred slabim desetletjem zaradi nevabljivih pogojev (Šribar, 2007) omogočal samo zasilno umestitev v sfero dela. Tiste in tisti, ki se zaradi različnih poklicno-strukturnih ali osebnih okoliščin nismo mogli vključiti v redna delovna razmerja v okviru raziskovalnih organizacij ali fakultet, smo zaradi modusa institucionalizacije tega zasebniškega poklica in posledično skromnih delovnih možnosti pristali v nekakšnem delovnem limbu. Čeprav formalno zaposlenim se je večini med nami delovnik pregibal med obdobji plačanega in neplačanega dela, dela samo zase ali celo (nikakor ne želenega) nedela. Naš položaj je bil že tedaj, čeprav formalno primerljiv s položajem kulturnih delavk in delavcev, celo slabši od tega pregovorno negotovega poklica. Ni bilo možnosti osebne davčne olajšave niti plačila prispevkov države ob posebnih zaslugah. Tudi po spremembi politike prispevkov za socialno varnost in obdavčitve je samostojni kulturniški poklic še vedno ugodnejši. V upravljanju znanstvenega raziskovanja se zaradi (logičnega) upada registriranih zasebnih raziskovalcev in raziskovalk izraža tendenca po ukinitvi tega poklica (pogovor z dr. Janezom Slakom, pomočnikom tedanjega direktorja ARRS, 2013), namesto da bi se razmišljalo o boljših možnostih zanj. Poleg spremembe administrativno-finančnih determinant poklica bi veljalo razmisliti še o simbolnem dvigu zasebnih raziskovalcev in raziskovalk iz delovnega limba, ki ga utrjujejo dolga obdobja samo formalne zaposlenosti, v katerih ni plačil, ostajajo pa obveznosti plačevanja prispevkov. Če uporabim izjavi dveh tujih ocenjevalcev oz. ocenjevalk istega projektnega predloga zasebne raziskovalke (ARRS, 2011), bi bilo v vladajoči mentaliteti nujno preiti od tistega »kot zasebna raziskovalka ni sposobna izvesti projekta« k »s svojim delom dokazuje, da je sposobna, in to v okviru delovnega statusa, ki se izkazuje kot vse bolj aktualen«. Tako bo manj izkoriščanj te ranljive delovne skupine, izkoriščanj, ki variirajo od neplačanega dela do kraje njegovih produktov; obenem se bo odprla nova zaposlitvena niša za mlade po letih in časovnem preteku od pridobitve doktorskega naziva. Izboljšanje

pogojev in možnosti raziskovalne samozaposlitve z registracijo na ARRS bo preprečilo tudi padec iz zaposlitvenega limba še globlje – v formalno stanje brezposelnosti, ki ob raziskovalnem entuziazmu vodi do še več zlorab, tj. do neplačanega dela in odtujitve produktov dela na podlagi meglenih obljub o zaposlitvi in kakšnega tolažilnega honorarja vmes.

Govor o prekarnosti v znanosti skupaj z brezposelnostjo ima svoj privilegirani objekt – mlade. Spolna perspektiva v tej tematizaciji kljub strateškim nacionalnim in nadnacionalnim normam ostaja marginalizirana. Obe podskupini, mladi in ženske, ter njun presek pokažejo samo na manko stvarne zavzetosti za področni prekariat (več o tem Kolar, 2016). Značaj prekarnega dela je namreč v veliko večji kompleksnosti od nakazane: gre za mnogoterost, ki izziva k intrakategorični analizi. Skladno s pristopom Leslie McCall (2005) je odkrivanje novih kategorij v družbeni skupini eden izmed mogočih načinov obravnave medpresečnih razmerij neenakosti. Ta zaznamek lastne izkušnje govori o popolnem spregledu tistih visokoizobraženih z neznačilno izobrazbeno in poklicno potjo, katerim je prekarnost usojena po *defaultu*. Druga avtoetnografsko preverjena perspektiva, ki množi kategorije znotraj prekarno (ne)zaposlenih, je zaposlitveni status v preseku z dejanskim opravljanjem poklicnega dela. Prav tu se odslikava najbolj do absurda prignana nefunkcionalnost urejanja »trga« znanstvenega dela z vidika dobrobiti znanosti, raziskovalk in raziskovalcev: biti brezposelna ali brezposeln s prav toliko (neplačanega ali podplačanega) poklicnega dela, kot ga imajo zaposlene osebe, in – po drugi strani – biti samostojno raziskovalno zaposlena, zaposlen, plačevati državi za to možnost in biti faktično dober del časa brez ustrezno plačanega dela. V tem refleksivnem okviru ni nobenih nezaposlenih razen formalno brezposelnih, prav tako kot ni nobenih zares zaposlenih, razen tistih na papirju.

Formalna brezposelnost je le tista, ki jo registrira Zavod RS za zaposlovanje, kajti anketa Urada za statistko beleži kot zaposlene tudi tiste, ki so opravljali delo brez plačila (v preteklem tednu). Po podatkih edinega formalnega vira je registriranih nezaposlenih mladih diplomantov in diplomantk (starih od 24 do 30 let) dvakrat več kot pred desetimi leti. Če navedemo številke, jih je bilo 2.500 ob koncu leta 2004 in 5.541 ob koncu leta 2015, pri čemer je treba upoštevati, da se vsi brezposelni diplomanti in diplomantke ne odločajo za registracijo; po strokovnih ocenah je takšnih približno ena tretjina. V izteku preteklega leta je bilo torej okoli 7.400 mladih z najvišjimi stopnjami izobrazbe brezposelnih. V zadnjih desetih letih je diplomiralo za eno tretjino več žensk kot moških, in to predvsem na področju »ženskih disciplin«, v družboslovnih in poslovnih vedah, pravu, humanistiki in umetnosti, izobraževalnih vedah ter v zdravstvu in sociali; gre za discipline, ki so tržno najbolj nedeficitarne že 15 let. Visokošolske ustanove, ki se zlahka prilagajajo povečanju povpraševanja na trgih dela, ne pa njegovemu

upadanju, vzdržno producirajo zaposlitveno odvečne, visokoizobražene ženske, ki so bile in bodo prisiljene sprejemati nenormalne zahteve zaposlovalcev, vključno akademskih. V skupini visokoizobraženih mladih, ki iščejo zaposlitev, je mogoče že več kot deset let opazovati zanimiv paradoks: ob stopnjevanem porastu njihovega števila na trgih dela upada povpraševanje po njih (Černigoj Sadar in Podmenik, 2007) – na eni strani zaradi neregulirane ekspanzije visokošolskega izobraževanja in neuspešne bolonjske reforme in odpovedi signalne vloge trgov dela ter vzporedno povečane samovoljnosti zaposlovalcev, na drugi strani zaradi prilagajanja mladih in njihovih družin na t. i. nenormalne zaposlitve. Te so postale nekaj običajnega in sprejemljivega (Boltanski in Chiapello, 2007), in to zaradi visoke stopnje »plazeče se krize« in spremljajoče »drseče normalnosti« (Podmenik, 2013). Profesionalne perspektive in odprte karierne poti za mlade z najvišjimi stopnjami izobrazbe, ki so se razpirale v časih t. i. družbe znanja, se že več kot desetletje postopno zapirajo do te mere, da je »nenormalno« oziroma prekarno zaposlovanje nekaj povsem običajnega in skoraj že vsestransko sprejemljivo.

Raziskovalke, ki budno spremljamo ta zastrašujoča drsenja, tudi zaradi osebne občutljivosti, izpiljene v večdesetletnem »prerivanju« na akademskem robu, opažamo še en paradoks. Imenujemo ga lahko »prostovoljni« ali »preračunljivi« izstop iz akademske kariere, ki je vse pogostejši med mladimi ženskami, ki so že stopile na akademsko karierno pot kot raziskovalke ali predavateljice. Mladi moški pa prej kot ženske na pot niti ne stopijo, čeprav imajo odprte možnosti zanjo in se odločijo za bolj tržno deficitarne in »praktične poklice«. Glavni razlogi za prostovoljen izstop mladih žensk iz raziskovalnih, pedagoških ali iz raziskovalno-pedagoško mešanih poklicev, izraženi v intervjujih, so naslednji: a) negotovost akademskega poklica, ki je lahko zaposlitveno-časovna, finančna (glede na vire in nagrade za delo), statusna ali kombinirana; b) neregulirane obremenitve (časovne, delovne in dodatne); c) nekompatibilnost akademskega poklica z družinskim življenjem; d) vprašljive možnosti za realizacijo osebne ustvarjalnosti. Če smo nekatere institucionalno neodvisne znanstvenice starejše generacije vztrajale pri manj običajnih in negotovih akademskih in znanstvenoraziskovalnih zadolžitvah ter v manj sprejemljivih statusnih pogojih, smo vendarle vsaj deloma imele možnost družbeno sprejemljivejših neakademskih zaposlitev, kar pa ni mogoče trditi za mlade kolegice. Negotovost v poklicu, ki smo si ga izbrale, je bila vzeta v zakup ob naši lastni odločitvi; danes tega za večino mladih, vstopajočih na akademsko in znanstvenoraziskovalno karierno pot, ne moremo trditi; v negotovost so namreč prisiljeni. Predpostavimo lahko, da bo v Sloveniji podmladek žensk v znanosti postopno upadal, kar bo imelo dolgoročno retrogradne posledice za že pridobljeni položaj, prepoznavnost in za uspehe žensk v znanosti (Podmenik, 2016).

Kot je bilo predhodno že izpostavljeno, je treba v problematizacijo robnih statusov in spremljajočega visokofinančno rizičnega dela v znanosti in visokošolskem poučevanju vključevati tudi ženske v zrelih in starejših letih, še posebej v času eskalacije družbenoekonomske krize, ko je med njimi vse več tistih, ki so izrinjene iz stabilnih zaposlitvenih statusov ali pa jim ti zaradi neznačilne karierne poti niso bili dostopni. Enako velja za problem vseh tistih (ne glede na spol, starost, status, poklicni profil in znanstveno disciplino), ki so v aktualnem strukturiranju znanstvenega in akademskega polja označeni/označene kot neprilagojeni/neprilagojene. Ob tem ne bo odveč ponovno poudariti, da prilagojenost dandanes sestavlja podrejanje negativnemu vrednotnemu sistemu: neobzirna in destruktivna tekmovalnost s ciljem individualnih znanstvenih ali pedagoških prestižev in sredstev, nespoštovanje globalnih načel etične in odgovorne znanosti, delovno in karierno prosperiranje zaradi vključenosti v eno ali drugo politično nomenklaturo.

Literatura in viri

Boltanski, L. in Chiapello, E. (2007). *The New Spirit of Capitalism.* London, New York: Verso.

Černigoj S., Nevenka in Podmenik, D. (2007). V iskanju izmikajočega se cilja. V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim. Ženske na trgu dela.* Koper: Založba Annales.

Kolar, L. (2016). Apel o položaju samozaposlenih ali zasebnih raziskovalk in raziskovalcev z doktoratom. Dostopno na http://www.complementarium.si/?p=1247, 1. 3. 2016.

Mccall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality, Journal of Women in Culture and Society, 30, 3, 1771–1800. Dostopno na http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/426800?cookieSet=1, 1. 3. 2016.

Podmenik, D. (2013). *Kako do ustrezne zaposlitve? Diplomanti v času družbene krize.* Ljubljana: Inštitut za razvojne in strateške analize.

Podmenik, D. (2016). (Ne)Perspektivnost akademskih poklicev za mlade ženske z najvišjimi stopnjami izobrazbe. Prispevek na posvetu ob mednarodnem dnevu žensk »Mehanizmi diskriminacije in izkoriščanja v znanosti«, 7. 3. 2016, Ljubljana. Komisija za ženske v znanosti, MIZŠ.

Ule, M. (2013). Kvalitativni in kvantitativni kazalci spolnih in drugih razmerij neenakosti v znanosti. V Mirjana Ule, Renata Šribar, Andreja Umek Venturini (ur.), *Ženske v znanosti, ženske za znanost: znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS.

Šribar, R. (2007). Družbeno strukturne in eksterne ideološke prepreke v karierah in življenjih zasebnih raziskovalk. V Mateja Sedmak in Zorana Medarič (ur.), *Med javnim in zasebnim. Ženske na trgu dela.* Koper: Založba Annales, 155–178.

SPOZNANJA ZUNAJ URADNE ZNANOSTI: O SPOLNOSTI, NASILJU NAD ŽENSKAMI IN ŠE O MNOGOČEM

Zdravko Mlinar, Ivan Bernik

Povod in izziv za ta zapis je bila objava poljudne knjige Milene Miklavčič o spolnosti in nasilju nad ženskami (naj)starejše generacije, ki je pod naslovom Ogenj, rit in kače niso za igrače z izjemno odmevnostjo prodrla v širšo javnost.[1] Hkrati pa gre pri tem tudi s strokovno sociološkega vidika za izziv in priložnost, da opozorimo na nekatera vsebinska, metodološka in epistemološka vprašanja, ki na splošno zadevajo vključevanje laikov v okviru t. i. participatornih raziskovanj, ki v mednarodnem merilu prav zdaj stopajo v ospredje. Torej ne gre le za vprašanje spolnosti, ampak tudi za izjemno široko področje zunaj profesionalnega delovanja, ki je bilo do zdaj pogostoma prezrto ali pa ga je uradna znanost a priori diskvalificirala. Ob tem, ko razmišljamo o 50 ali 60 letih sociološkega delovanja, imamo tu anekdotično predstavitev življenjskih razmer, ki sega 150 let nazaj.

Za poljudno obliko se v knjigi skrivajo pomembne vsebine, ki jih ne morejo spregledati tudi poklicni raziskovalci tega področja človeškega življenja. Čeprav je (tudi) iz slovenskih raziskav mogoče razbrati, da so se v družbeni organiziranosti spolnosti v razmeroma kratkem času zgodile velike spremembe, nobena izmed teh raziskav ne kaže razsežnosti in globine teh sprememb tako prepričljivo kot izpovedi žensk starejše generacije, ki so predstavljene v knjigi Milene Miklavčič. Med spolnostjo na slovenskem podeželju do sredine prejšnjega stoletja in danes prevladujočo spolno kulturo ni skoraj nobenih podobnosti. To je zlasti očitno, če primerjamo pričevanja o spolni »brezpravnosti« žensk (ki je bila navadno le en vidik njihove brezpravnosti) iz knjige Milene Miklavčič in rezultate družboslovnih raziskav, ki kažejo, da je na tem področju zlasti za mlajše generacije vsaj na vedenjski ravni značilno precej hitro »izenačevanje« med spoloma. Medtem ko je bila za ženske Milene Miklavčič spolnost predvsem dolžnost, povezana z neštetimi tveganji (za moške pa vsaj deloma užitek), je spolnost danes pri večini moških in žensk doživljana kot pomemben vir življenjskega zadovoljstva.

Vendar zanimivost intimnih izpovedi, zbranih v knjigi Milene Miklavčič, ni v tem, da razkrivajo značilnosti restriktivne spolne kulture, ki je na slovenskem podeželju prevladovala najmanj do druge polovice prejšnjega

1 V dobrem letu in pol je sledilo še šestnajst ponatisov, skupaj približno osem tisoč knjig, ki jih je avtorica predstavljala na literarnih večerih, v raznih društvih, številnih knjižnicah idr. po vsej Sloveniji, tudi na medicinski fakulteti in na FDV.

stoletja. Izpovedi iz knjige Milene Zupančič so dragocen vir informacij, ker kažejo, da se za temi splošnimi oznakami skrivajo življenja posameznikov, ki so se na različne načine spoprijemali z omejitvami, ki so jim jih nalagale utesnjujoča spolna kultura in pogosto težke življenjske razmere.

Ker izpovedi, ki jih je zbrala Milena Miklavčič, niso omejene le na spolnost, je iz njih mogoče razbrati hkratno povezanost in ločenost spolnosti od drugih vidikov vsakdanjega življenja. Pomanjkanje empatije pogosto ni bilo značilno le za medčloveške odnose na področju spolnosti, ampak tudi za druge intimne vezi. S tega vidika se je družbena organiziranost spolnosti ujemala z organiziranostjo drugih področij vsakdanjega življenja. To pomeni, da so bile neenakosti na drugih življenjskih področjih tesno povezane z razlikami in neenakostmi na področju spolnosti (gl. na primer Bernik in Klavs, 2011; Leskošek et al., 2013). Ženska spolna »brezpravnost« je bila zato pogosto le eno izmed prikrajšanj, ki je v tradicionalnem vaškem okolju zaznamovala življenja žensk.

Hkrati pa je imela spolnost v podeželskem vsakdanu posebno mesto, saj je bila povezana z močnimi predstavami o »(ne)spodobnosti« in »grešnosti«. Zato je bila spolnost namenoma spregledana in navadno zamolčana sestavina vsakdanjega življenja – celo v sporazumevanju med spolnimi partnerji. Na glas so bile navadno izrečene le prepovedi. Te so bile pogosto tudi edina vsebina spolne socializacije, zato so ženske in moški vstopali v svet spolnosti nepripravljeni in negotovi ter neusposobljeni za sporazumevanje s partnerjem.

Trditvi o vsebinskem bogastvu izpovedi, ki jih je zbrala Milene Miklavčič, bi bilo mogoče ugovarjati z argumentom, da ima zdravorazumsko (brez slabšalnega prizvoka) opazovanje družbenih pojavov skoraj neizogibno tako resne metodološke pomanjkljivosti, da je na ta način pridobljene informacije treba presojati z resnimi zadržki. Vendar pa knjiga Milene Miklavčič v metodološkem pogledu načelno nima drugačnih splošnih pomanjkljivosti kot skrbno načrtovane kvalitativne raziskave. Tako kot za podatke, pridobljene s strokovno izpeljanimi kvalitativnimi raziskavami, tudi za informacije, predstavljene v njeni knjigi, velja, da jih ni mogoče šteti za reprezentativne ter da so na njihovo zbiranje lahko močno vplivali interesi in preference avtorice. Ob upoštevanju teh »normalnih« omejitev pa ni mogoče spregledati, da je avtorici knjige uspelo spodbuditi svoje »informantke«, da so spregovorile o temi, o kateri so bile pred tem navadno vajene predvsem molčati. Iz knjige je mogoče razbrati, da so bile za mnoge izmed njih pogovori z avtorico knjige osvobajajoča izkušnja, saj so lahko prvič odkrito spregovorile o trpkih izkušnjah.

Za sociologijo so lahko rezultati laičnih opazovanj pomemben vir informacij in spodbud. V metodološkem pogledu lahko sociologija v njih najde prepričljive zglede – kot to kaže knjiga Milene Miklavčič

– empatičnosti in domiselnosti v zbiranju informacij, v vsebinskem pa spodbudo za iskanje raziskovalnih tem, ki niso le znanstveno pomembne, ampak ima njihovo raziskovanje tudi morebitno javno odmevnost in družbeno-kulturni vpliv.

Ob tem na osnovi svojih izkušenj avtorica knjige poudarja: najpomembnejša se ji zdi pristna radovednost. Nadalje: treba je bilo imeti veliko srčne kulture, potrpljenja, strpnosti in predvsem časa. Če se pogovarjamo s starejšimi ljudmi, se moramo naučiti vzpostavljati mostove zaupnosti, kar pogosto ni lahko. Toda če sogovorniki začutijo, da smo prišli z iskrenimi nameni, če jim dovolimo, da nas tudi oni kaj vprašajo, pobrskajo po naši intimi, dopustimo, da postane pogovor oseben tudi v nasprotni smeri, smo pol poti do bližnjega že prehodili. Temu še dodaja, da ima skoraj vsaka slovenska vas kakšnega lokalnega zgodovinarja, priložnostnega raziskovalca ali zbiratelja predmetov iz preteklosti. Podobno pa velja tudi za lokalne duhovnike, starejše, že upokojene zdravnike, učitelje. Na splošno pa se je bilo treba naučiti poslušati, nikoli hiteti in nikoli prekinjati toka pripovedi. Treba je bilo upoštevati, da se včasih naredi tudi več 100 km zastonj, da se pripovedovalca obišče dvakrat, trikrat, preden se 'zgodi' prava zgodba. In ne nazadnje, če bi pri tem gledali na to, koliko boš za raziskavo plačan, je bolje, če se je sploh ne lotiš.

Pri sociološkem ocenjevanju takih del ne smemo niti lahkotno izenačevati strokovno/znanstveno in laično niti jih kar vnaprej kategorialno zavračati oz. izključevati. Potreben je bolj diferenciran odnos do tega vprašanja, tako da tudi znotraj znanstvenega/strokovnega delovanja upoštevamo različno zahtevnost. Laiki so že sicer kar množično angažirani v okviru ljubiteljskih preučevanj, domoznanskih, rodoslovnih in drugih, ki pretežno temeljijo na zbiranju informacij, vendar brez naše prisotnosti in usmerjanja. Največkrat gre za zgodovinske in etnološke teme. Premalo pa smo to upoštevali pri našem sociološkem delovanju. Pri tem imamo lahko v mislih ženske študije, ruralno sociologijo pa tudi vprašanja o čustvenosti, človekovem telesu itn.

V povezavi s tem Milena Miklavčič pravi: »V malo manj kot 30 letih, ko sem Slovenijo prečesala po dolgem in počez, sem srečala ogromno t. i. 'lokalnih zgodovinarjev in etnologov', ki so bili delu, ki so ga prostovoljno, brezplačno in s srcem opravljali, neizmerno predani. Svoje informacije, kolikor so jih o zgodovini intime, ki me je zanimala, sploh imeli, so z veseljem in brez zadržkov delili z menoj. Alfonz Zajec iz Žirov pa je – za nameček – za potrebe dokumentarnega filma o knjigi Ogenj, rit in kače niso za igrače ponudil režiserju tudi ves fotoarhiv, ki ga zbira in nenehno bogati, kar pomni. Sploh pa je gospod Alfonz tiste vrste raziskovalec, ki je obenem tudi 'živa enciklopedija' o vsem, kar se je pomembnega in nepomembnega v preteklosti zgodilo na Žirovskem.«

Potem ko sva obsežneje predstavila knjigo in delovanje Milene Miklavčič, naj tukaj vsaj opozoriva na širši krog domačinov iz Žirov, ki se vključujejo v ljubiteljske raziskovalne aktivnosti. Pri tem ne gre le za domačine z nižjo stopnjo izobrazbe, ampak tudi za tiste, ki se kot strokovnjaki po upokojitvi angažirajo v obravnavi lokalno relevantnih vprašanj.

Na najizrazitejši primer takega delovanja je opozoril Franc Jan s svojo knjigo Izseljevanje iz Žirov v Združene države Amerike (2010). Po uspešni karieri, ki jo je dosegel kot fizik, se je po upokojitvi začel ukvarjati z rodoslovjem. Pri tem se je opiral na predhodno znanje s področja računalništva in se odzival na obiske sorodnikov izseljencev v Ameriki, s katerimi je vzpostavljal tesnejše stike in pri tem prek spleta dobival vpogled v ameriške arhive, ko so bili še brezplačno dostopni. Pri tem ugotavlja, da tega dela ne bi nikoli prijavil kot poseben projekt pri kaki ustanovi, ker je bil rezultat zbiranja podatkov o žirovskih izseljencih nepredvidljiv in se ne bi mogel vezati na kake časovne roke. Zbral je veliko dokumentov o življenju več kot 600 žirovskih izseljencev v Ameriki in njihovih stikih z domačim krajem. Besedila mu je lektorirala svakinja Vladka Jan kot darilo za njegovo 87-letnico. Knjigo je pripravljal približno 10 let in jo izdal v samozaložbi na osnovi družinskih virov, brez druge finančne pomoči.[2]

Podobno študijo, kot je knjiga Milene Miklavčič, je napisal tudi Miha Naglič (et al. (ur)., 2012), diplomirani filozof in sociolog, ki deluje kot movens agens kulturnega življenja v Žireh. Prav on že skozi desetletja predstavlja vezni člen med lokalno ustvarjalnostjo ter akademskim svetom znanosti in umetnosti. To je še posebej očitno iz Žirovskega občasnika, ki ga je sam zasnoval in v katerem že 36 let opravlja to vlogo.

Na zbliževanje med znanstveno, akademsko sfero delovanja in laičnimi prostovoljskimi aktivnostmi kaže monografija Tabor v Žireh, v kateri je tudi s pomočjo rojakinje, etnologinje Marije Stanonik, prišlo do sodelovanja med tistimi domačini, ki so v njeni pripravi izhajali iz svojih življenjskih izkušenj v smislu domoznanstva, in tistimi univerzitetnimi raziskovalci, ki po svoji specialnosti lahko v konkretnem okolju najdejo relevantno tematiko (na primer zgodovinar Vasko Simoniti o Taboru v Žireh in še vrsta strokovnjakov – geograf, slavistka, inženir idr.). Ljubiteljska in ožjestrokovna motiviranost sta se torej tako zbližali v pripravi konkretne monografije. Poleg temeljne misli, da stroka lahko nadgrajuje laična prizadevanja, se torej v praksi že pojavlja tudi komplementarnost glede na različen način obravnave različnih tem. Takšna kombinacija vodi do rezultata, kot je knjiga, ki pritegne izjemno

2 Franc Jan se na celi strani na začetku knjige poimensko zahvaljuje 153 poznavalcem in sodelavcem iz Žirov in iz ZDA, ki so mu pomagali pri njegovem delovanju. V primerjavi s tem pa se je morala Milena Miklavčič v svojem predgovoru omejiti tako, da se je kar na splošno zahvalila sogovornicam in sogovornikom (poudari, da se obljubljeni anonimnosti ne izneverja).

pozornost krajanov. Gre torej za nekakšen neizkoriščen domoznanski potencial, ki ga v sociologiji še nismo niti zadosti razkrivali niti aktivirali. Raziskave o socialnem kapitalu bi bilo torej treba razširiti tudi na to področje. Pri tem pa bi kot povezovalne akterje lahko postavljali v ospredje strokovnjake z vseh znanstvenih področij, ki na Slovenskem še večinoma gojijo tudi svoje občutke pripadnosti krajevnemu okolju.

Tudi pravnik Janez Jereb se je po upokojitvi, ko je sklenil svojo kariero v okviru slovenske policije, intenzivneje posvetil rodoslovnemu preučevanju, sicer pa je že njegova študija Tržaški najdenčki (Tržačani) na Žirovskem naletela na veliko odmevnost in tudi dobila potrditev zgodovinarjev kot uporaben prispevek za stroko. Nejko Podobnik pa je najprej kot urednik tovarniškega lista Alpine – Življenje in delo – ter po upokojitvi s svojim domoznanskim in z rodoslovnim preučevanjem bogatil kulturno življenje kraja. Ne nazadnje pa se tu pojavlja izjemno obsežno delo Knjiga hiš na Žirovskem, ki sta ga povsem volontersko pripravila Petra Leben Seljak in Alojz Demšar (2010), to je pritegnilo izjemno množičen odziv prebivalcev Žirov in širše okolice. Prostor nam ne dopušča, da bi presegli okvir le nekaterih fragmentarnih predstavitev na tem mestu.

Vse to tudi nam, sociologom in sociologinjam, nakazuje nove izzive in naloge za nadaljnje delovanje, ki bo presegalo okvire uradne znanosti.

Literatura

Bernik, I., Klavs, I. (2011). Spolno življenje v Sloveniji. Maribor, Aristej.

Hribar, S.a (2014). Kako je danes vse drugače! Žirovski občasnik: zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, let. 35, št. 44, str. 13–19.

Jan, F. (2010). Izseljevanje iz Žirov v Združene države Amerike. Žiri, samozaložba.

Jereb, J. (2015). Tržaški najdenčki (Tržačani) na Žirovskem. Žirovski občasnik: zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, let. 36, št. 45, str. 89–107.

Leben Seljak, P., Demšar, A. (2010). Knjiga hiš na Žirovskem. Ljubljana, Pegaz International.

Leskošek, V., Antić Gaber, M., Selišnik, I.a, Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., Kralj, A. (2013). Nasilje nad ženskami v Sloveniji. Aristej, Maribor.

Miklavčič, M. (2013). Ogenj, rit in kače niso za igrače. Žiri, Jutri.

Mlakar, A., Stanonik, M. (ur.) (2005). Tabor v Žireh: domoznanski zbornik. Žiri, Zgodovinsko društvo Tabor.

Mlinar, Z. (2012). Spodbude iz doline 'na koncu sveta'. V: Žirovski enkratnik: zbornik o Mihu Nagliču, uredniku Žirovskega občasnika. Ljubljana, Pegaz International, str. 103–111.

Naglič, M. et al. (ur.) (2012). Žirovski enkratnik: Zbornik o Mihu Nagliču, uredniku Žirovskega občasnika. Ljubljana, Pegaz International.

Naglič, M. (2014). Kratke žirovske: žirovske dogodivščine in anekdote: kratke, resnične, morda vsaj malo duhovite ali včasih prav dramatične zgodbe, ki so se nekaterim Žirovcem in Žirovkam primerile na Žirovskem ali po svetu v 20. Stoletju. Ljubljana, Pegaz International.

Podobnik, N. (1997). Časopis je spodbujal razvoj in rastel hkrati s podjetjem: ob 35-letnici našega časopisa Delo – življenje, Pol stoletja Alpine: zbornik, str. 102–103.

DRUŽBENI FESTIVAL MLADIH: UPOR V PRESEGANJU PARTIKULARNOSTI DISCIPLIN

Andrej A. Lukšič

Diplomiral sem leta 1985 na sociologiji, na politologiji magistriral leta 1990 in doktoriral leta 1996. Od leta 1985 do leta 1992 sem bil mladi raziskovalec v Centru za politološke raziskave. Kot predavatelj sem se ponovno zaposlil na FDV leta 1998. Danes sem nosilec predmetov sodobna politična teorija, politična kultura, sodobna država, politologija – ŠPID, sem sonosilec dveh predmetov, in sicer Political Theories in Research Proseminarm, na ravni doktorskega študija sem koordinator programa Politologija. Kot nosilec izbirnega predmeta politična ekologija sem vključen tudi v univerzitetni doktorski program Varstva okolja. Raziskovalno sem vpet v interdisciplinarno področje proučevanja družbenih, političnih in okoljskih vidikov raznovrstnih tehnologij z iskanjem njihovih emancipacijskih potencialov, okoljskih diskurzov in njihovim uveljavljanjem v odločevalskih procesih; ukvarjam se s preučevanjem različnih konceptov demokratiziranja demokracije. Raziskovalne ambicije povezujem tudi z javno-političnim angažiranjem v lokalnih civilnodružbenih mrežah. Od leta 1993 sem tudi direktor Inštituta za ekologijo.

Natanko pred desetimi leti je takratna javna oblast v Sloveniji začela močno ideološko ofenzivo proti družboslovju in humanistiki ter začela sistematično razgradnjo socialne države (Offe, 1991). Namen takšnega delovanja je opravičevala z argumentom, da je za nadaljnji razvoj Slovenije treba spremeniti dozdajšnje trende, in sicer na področju visokega šolstva je treba spremeniti trend vpisa študentov, ki jih je treba z neproduktivnih družboslovnih in humanističnih preusmeriti na naravoslovno-tehnične fakultete, na področju raziskovanja pa izvesti redistribucijo raziskovalnih sredstev, in sicer v masi okrepiti naravoslovno-tehnične na račun družboslovno-humanističnih raziskav. Sočasno pa je spodbujala nastajanje novih zasebnih visokošolskih ustanov, ki bi bile financirane iz javnofinančnih virov; proti »pričakovanjem« so pozneje nastajale nove tovrstne institucije – v glavnem ne na področju naravoslovja in tehnike, kot bi pričakovali, ampak na področju »pravega« družboslovja in humanistike, kar govori o še enem specifičnem ideološkem motivu napada na družboslovje in humanistiko v Sloveniji.

Fakulteta za družbene vede kot osrednja družboslovna institucija se je v tem trenutku znašla pod močnim javnim in političnim pritiskom, ki se je izražal posredno prek oblikovanja negativnega javnega mnenja in političnega razpoloženja do družboslovja in humanistike, neposredno pa tudi prek

omejevanja vpisa in s tem povezanim krčenjem finančnih sredstev iz pedagoške dejavnosti, predvsem izrednega študija, prav tako pa je bilo na obzorju krčenje raziskovalnih sredstev za družboslovne raziskave iz javnih sredstev. V takšni politični klimi, ki je sprva prefinjeno, nato pa vse bolj odkrito in grobo demonizirala družboslovje in humanistiko – oboje je navadno prva tarča neoliberalnih političnih sil (Burawoy, 2011), ki hočejo na valovih protiintelektualizma obračunati z njima –, je bilo treba ukrepati; poleg javnih nasprotovanj in blažilnih ukrepov takratnega vodstva fakultete je prišlo tudi od zaposlenih do iniciativ, utemeljenih na neposrednem in prostovoljnem angažiranju (Dryzek, 2000), s katerimi so po eni strani kljubovali ustvarjanju politične klime v javnosti, po drugi pa uvajanju nameravanih javnih politik in tako skušali ustaviti razdiralne učinke, ne le za družboslovje in humanistiko, ampak tudi za širšo družbo.

Družboslovni festival mladih je bil ena izmed pomembnih iniciativ, ki smo jo samoiniciativno in prostovoljno izpeljali zaposleni raziskovalci in profesorji na Fakulteti za družbene vede ob podpori različnih družboslovnih strokovnih društev (sociološko, politološko, kulturološko itn.), Gimnazije Novo mesto, ki je prevzela organizacijo festivala, in drugih srednjih šol po Sloveniji, ki so omogočile svojim dijakom in dijakinjam udeležbo na dvodnevnem festivalu, na katerem so razpravljali o aktualnih družboslovnih temah (Lukšič, 2006). Zavedanje o tem, da je treba v zavest srednješolcev, ki so družboslovno navdahnjeni in ki svojo nadaljnjo študijsko pot vidijo na družboslovnih in humanističnih fakultetah, vgraditi nekaj optimizma, jih ne nazadnje opogumiti za tovrsten študij kljub javni in politični stigmatizaciji, je bilo prisotno pri srednješolskih profesorjih družboslovja in pri mojih kolegih na fakulteti, kar se je ne nazadnje odražalo tudi v veliki udeležbi enih in drugih. Poleg dijakov so v tej situaciji podporo potrebovali tudi srednješolski profesorji, ki so se prav tako znašli pod javnim in internim pritiskom v šolah, kar so odkrito povedali tudi na zaključku festivala; potreba po organiziranem mehkem »uporu« (Sharp, 2013) je bila v zraku, javna in politična klima je bila zrela za politično intervencijo.

Ideja o tem, kako koncipirati dogodek, ki bi odgovoril na vzpostavljajočo se protidružboslovno in protihumanistično razpoloženje, je bila hitro artikulirana: dijaki srednjih šol naj pridejo v neposreden stik s svojimi prihodnjimi profesorji na družboslovnih in humanističnih temah, ki jih bodo najbolj zanimale in tudi miselno angažirale; srečanje pa hkrati ne sme pa ostati le na tem. Dvodnevno srečanje je treba nadgraditi še s kulturnimi prireditvami ter z ogledi znamenitosti in zanimivosti Novega mesta. Tako koncipirano srečanje profesorjev in dijakov pod imenom Družboslovni festival mladih je imel že od vsega začetka ambicijo, da bi postal stalna letna oblika srečevanja.

Osnovna namera srečanja, kar razkrije zgornji koncept, torej nikakor ni bila prvenstveno promocijske narave, namenjena predstavitvi posameznih

družboslovnih študijskih programov, kar je sicer dve leti prej (leta 2004) za dijake organiziralo Sociološko društvo; tu torej nikakor ni šlo za kontinuiteto srečevanja z dijaki z namenom promocije, kar je bila že utečena praksa; tu je šlo za konceptualni novum (Dryzek, 2000), za politično akcijo družboslovnih profesorjev na srednjih šolah in fakultetah, skupaj z dijaki, katerega cilj je bil politični – upreti se nastajajoči politični klimi, ki ima za cilj spremeniti javno mnenje, da bo še bolj nenaklonjeno družboslovju in humanistiki in s čimer bo mogoče z večjo legitimnostjo politično ukrepati, tako da se bodo pogoji za razvoj družboslovja in humanistike v Sloveniji razgrajevali in čim bolj razgradili; vseskozi je šlo za politično usmerjeno akcijo. Na tej osnovi je bilo nemogoče tolerirati disciplinarno soliranje, kar so predavatelji na srečanju brez pomislekov tudi sprejeli.

Iniciativni odbor, ki so ga sestavljali prof. dr. Andrej Lukšič, doc. dr. Blanka Tivadar in mag. Alenka Jelen s Fakultete za družbene vede ter Mojca Lukšič z Gimnazije Novo mesto, imenovana od takratne ravnateljice Helene Zalokar, sicer sociologinje, je po nekajkratnem usklajevanju s katedrami in strokovnimi društvi ter po tem, ko je bil koncept z njihove strani tudi podprt, začel takoj spomladi leta 2006 intenzivno operativno in organizacijsko delo (Lukšič, 2006/7). Dogovarjanje je potekalo v virtualnem prostoru in v živo, uporabljala pa se je tudi druga dostopna komunikacijska tehnologija. O aktivnostih odbora je bilo sproti seznanjeno tudi vodstvo fakultete z dekanjo prof. dr. Zinko Kolarič na čelu, ki je podpiralo projekt in tudi poskrbelo za pokritje osnovnih minimalnih materialnih stroškov.

Iniciativni odbor je opredelil cilje festivala skladno s konceptom, in sicer so bili v ospredju naslednji cilji: približati družboslovne vsebine srednješolcem tretjih in četrtih letnikov ter jih spodbuditi k družboslovnemu študiju; vzpostaviti stike med srednješolci, ki imajo afinitete do družboslovja; vzpostaviti stike s profesorji družboslovnih predmetov na srednjih šolah; predstaviti družboslovna društva; posredno predstaviti študijske smeri, ki se izvajajo na družboslovnih fakultetah. Na manifestativno-vsebinski ravni je bil festival zastavljen kot krepitev zavesti o možnostih družboslovnih in humanističnih študij, na ravni namere pa je bil to politični »upor« proti protiintelektualni, protidružboslovni in protihumanistični klimi ter proti politični naravnanosti takratne javne oblasti.

Družboslovni festival mladih se je izvedel v petek in soboto, 20. in 21. oktobra 2006, v prostorih Gimnazije Novo mesto. Na njem so kot predavatelji volontersko sodelovali dr. Zdenka Šadl, dr. Marjan Hočevar, dr. Blanka Tivadar, dr. Igor Lukšič, mag. Alenka Jelen, dr. Aleš Črnič, dr. Alenka Krašovec, dr. Maja Turnšek, mag. Maja Bahor, Irena Bačlija, mag. Janez Jug, dr. Andrej A. Lukšič. Predavanj se je udeležilo 80 dijakov in 11 srednješolskih profesorjev, in sicer z Gimnazije Novo mesto, Gimnazije Bežigrad, Gimnazije Ptuj, Gimnazije Jesenice, Gimnazije Ormož, Gimnazije Škofja Loka, Gimnazije

Kranj, Gimnazije Murska Sobota, I. gimnazije Maribor, s Srednje šola Veno Pilon Ajdovščina, Srednje vzgojiteljske šole in gimnazije Ljubljana, Škofijske klasične gimnazije Ljubljana, Srednje šole Srečka Kosovela Sežana, Splošne in strokovne gimnazija (Aškerčeva) Ljubljana (Lukšič, 2006). Udeleženci so dobili pred festivalom tudi zbornik povzetkov predavanj.

Družboslovni festival se je končal z evalvacijo po skupinah, v katere so bili vključeni dijaki in profesorji. Deliberativna evalvacija (Elstub, 2014) je izpostavila, da je festival primerna oblika srečevanj in da je treba taka srečanja nadaljevati. Dijaki so imeli pripombe na kompleksnost, obširnost, na informacijsko preobilnost predavanj; želeli bi si več interaktivnih krajših tematskih delavnic in ne dolgih predavanj; želeli so si tudi več stikov s študenti družboslovja, ki bi jim pripravili kakšno delavnico o tem, kako poteka študij na fakultetah; želeli so si tudi razpravo o mogočih zaposlitvah družboslovcev, na kateri bi sodelovali tudi zaposlovalci, pa o aktualnih političnih in družbenih problemih s poglobljenimi komentarji; za prihodnje teme pa so menili, da pridejo v poštev vse, ki se dotikajo mladih – od medijev do spolnosti, od homoseksualnosti do jezika. Pogrešali pa so tudi več priložnosti za medsebojno spoznavanje in druženje, torej sproščeno festivalsko vzdušje. Njihovi mentorji pa so bili zadovoljni s terminom izvedbe festivala (konec tedna pred »krompirjevimi počitnicami«); obravnavane teme so ocenili kot primerne, zanimive, privlačne tudi zanje. So pa izrazili željo po večjem številu dijakov in srednjih šol na festivalu, zaželeli so si tudi več podobnih dogodkov. Opozorili pa so na problematično percepcijo tovrstnih dogodkov pri vodstvu in nekaterih profesorjih posameznih gimnazij, saj so nekateri s težavo dobili privoljenje svojih ravnateljev. Predlagali so, da bi ta problem lahko rešili s skupnim pismom in tako vplivali na razumevanje festivala, ki po njihovem mnenju pomeni vsebinsko dopolnitev pouka, kar pomeni, da dijaki – udeleženci – ne zamujajo pouka, ampak v tem času svoje znanje dopolnjujejo; festival sami razumejo kot dopolnilo, obogatitev učnega procesa, ne pa manjkanje pri pouku (Lukšič, 2006). S temi pripombami so dali dijaki in njihovi mentorji jasne smernice organizatorjem prihodnjega festivala, in sicer glede širjenja ideje festivala, njenega dojemanja pa tudi glede notranje strukture, posameznih oblik dela in tematik.

Iniciativni odbor se je v isti sestavi lotil organizacije Družboslovnega festivala tudi naslednje leto, in sicer na nekoliko spremenjenih osnovah, upoštevajoč predloge in pričakovanja dijakov in njihovih mentorjev. V tem duhu je bil dopolnjen koncept festivala, in sicer je predvidel več časa za zabavo in druženja ter pogovore med predavatelji in mentorji (strokovno spoznavanje), zagotovil naj bi več priložnosti za spoznavanje in druženje dijakov s predavatelji, študenti in z mentorji (medgeneracijsko spoznavanje), predavanja pa je preoblikoval v deliberativne delavnice (Elstub, 2014), pri izvedbi katerih naj bi sodelovali tudi študentje, delodajalci idr. ter omogočil

dijakom, da vnaprej predlagajo teme in se nanje tudi pripravljajo pri družboslovnih predmetih (omogoči jim aktivnejše poseganje v razpravo, lahko tudi samostojno predstavitev teme v obliki koreferata). Iniciativni odbor je nato že spomladi povabil dijake tretjih in četrtih letnikov, da predlagajo teme, in mentorje, da pomagajo tematsko sooblikovati festival, poiskal je pokrovitelje, vložil veliko napora v organizacijo, toda do izvedbe zaradi premajhnega števila prijav (30 dijakov) ni prišlo (Lukšič, 2006); bil je odpovedan in pozneje nikoli več organiziran.

Družboslovni festival mladih je tako ostal v zgodovini zapisan kot muha enoletnica, koncipiran kot politična akcija »upora« družboslovcev in humanistov proti vladni protidružboslovni in protihumanistični politiki; kot tak bi bil še kako potreben vsa naslednja leta do danes. Učinek protidružboslovne in protihumanistične klime, politično povzročen pred desetimi leti, pa je še vedno na delu brez prave resne alternative. Zato je na neki način premislek o tem dogodku in politični klimi, v kateri je nastal, nujen in hkrati potreben kot pogoj za nadaljnje modro delovanje.

Viri

Burawoy, M. (2011): Public Sphere Forum, University of California, Berkeley, dostopno na: http://publicsphere.ssrc.org/burawoy-redefining-the-public-university/

Dryzek, J. S. (2000): Deliberative democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestation. Oxford University Press, Oxford.

Elstub, S. and McLaverty, P. (eds.) (2014): Deliberative Democracy: Issues and Cases, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Lukšič, A. A., Tivadar, B., Črnič, A., in Jelen, A. (2006): Poročilo o izvedbi družboslovnega festivala mladih v novem mestu z dne 23. 10. 2006, arhiv senata na FDV, Ljubljana.

Lukšič, A. A. (2006/07): Elektronska korespondenca iniciativnega in organizacijskega odbora (lastni e-arhiv).

Offe, C., in Preuss, U.K. (1991): Democratic Institutions and Moral Resources. V Held, D. (ur.): Political Theory Today, Polity, Cambridge.

Sharp, G. (2013): How the Nonviolent Struggle Works. East Boston: The Albert Einstein Institution.

6.
Zdravko Mlinar
KAKO NAPREJ?

Namesto sklepnega povzemanja ugotovitev na osnovi predstavljenih prispevkov v tem zborniku se tukaj vračam k izhodiščni zamisli, ki sem jo predstavil že v predgovoru.

S tem zbornikom sem dosegel vsaj prvo stopnjo v prizadevanju, da retrospektive sociološkega delovanja v Sloveniji ne zamejim na lastno zaznavanje in razlago, saj se mi je tu pridružilo še 120 avtorjev, od katerih je vsak na svoj način prispeval k mozaiku sociologije na Slovenskem.

Zbornik je še v veliki meri v »agregatnem stanju«, vendar s svojo širino predstavlja določeno objektivizacijo slike o naši sociologiji, čeprav hkrati tudi približanje individualnemu in subjektivnemu vsakega izmed sodelujočih. Kot tak me zadolžuje osebno, da delo nadaljujem z analizo tukajšnjih prispevkov, hkrati pa predstavlja izziv za profesionalno »sociološko skupnost« in vabilo kolegom, še zlasti pa mlajšim sociologom in sociologinjam, da tukaj predstavljena spoznanja po svoje uporabljajo in nadgrajujejo.

7.
POVZETEK

Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem 1
KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?

Knjiga vključuje retrospektivno predstavitev dosežkov, problemov in izzivov sociologije v Sloveniji na osnovi poizvedbe ob 50-letnem jubileju Slovenskega sociološkega društva (1965–2015). Vključuje prispevke 121 avtorjev, pretežno starejše generacije, iz akademske sfere pa tudi tiste, ki delujejo na različnih področjih družbenega življenja v praksi. Kot izziv smo upoštevali dejstvo, da v Sloveniji diplomira veliko sociologov, hkrati pa jih le manjše število uveljavlja svojo profesionalno identiteto. Ta knjiga naj bi s svojo inkluzivnostjo prispevala k prepoznavanju, ozaveščanju in h krepitvi te identitete. Upoštevajoč različne ocene o krizi sociologije, je tu vendarle bolj v ospredju misel, da gre dejansko predvsem za njeno neizpolnjeno integrativno vlogo v kontekstu celotnega družboslovja.

Nekateri avtorji prikazujejo, kako se sociologija prek ožjih družboslovnih disciplin približuje konkretnim problemom v praksi. Drugi pa predstavljajo svoja specifična spoznanja in delovanja ter okoliščine in razloge, ki so vplivali, da so bili pri tem uspešni ali neuspešni. Na splošno pa je podana ocena, da je sociologija do zdaj premalo pozornosti posvečala protislovnemu pomenu preteklosti kot zakladnici in »nočni mori«. Gre za kontinuiteto in diskontinuiteto v odnosu do edinstvenih izkušenj iz nekdanje socialistične Jugoslavije s sistemom samoupravljanja in tranzicije pa tudi za spremembe v okviru samega spoznavnega procesa, še posebej glede na znana vprašanja o pristranskosti v kolektivnem spominu in pozabljanju.

Vsem skupno je tudi vprašanje, ali ukvarjanje s sociologijo v kontekstu majhnega naroda v času globalizacije pomeni, da se gibljemo na obrobju sodobnega dogajanja. Predstavljena je bila razlaga, da ne gre le za uniformnost in deteritorializacijo, ampak tudi za reteritorializacijo, ki pomeni uveljavljanje edinstvenih komparativnih prednosti lokacije v globalnem merilu. Prostorska bližina tudi v kontekstu globalizacije ohranja pomen, kadar gre za obravnavo najkompleksnejše vsebine, ki terja – vsaj občasno – fizično

soprisotnost in timsko delovanje na osnovi neposrednih, neformalnih in medosebnih komunikacij. Po drugi strani pa praksa vrednotenja, ocenjevanja, recenziranja socioloških in sploh znanstvenih del razkriva veliko zadrego, ker je prav zaradi medosebne povezanosti težko doseči objektivnost, nepristranskost ocenjevalcev.

V knjigi so nakazane številne razsežnosti emancipatornega potenciala sociologije – znotraj samega raziskovalnega delovanja, ko gre za preseganje razmerja med subjektom in objektom raziskovanja, pa tudi v širši družbeni preobrazbi.

Kot je razvidno iz kazala, je celotna snov predstavljena v petih tematskih sklopih. Spoznanja avtorjev bodo predmet analize v posebni knjigi, hkrati pa predstavljajo povabilo drugim, še zlasti sociologom mlajših generacij za nadaljnje obravnave.

8.
ABSTRACT

Contributions and challenges in Slovenian lands 1
WHAT KIND OF SOCIOLOGY? FOR WHAT KIND OF SOCIETY?

The book is a retrospective presentation of the achievements, problems and challenges of sociology in Slovenia, underpinned by an enquiry upon the 50th anniversary of the Slovenian Sociological Association (1965–2015). It includes contributions from 121 authors, mainly of the older generation, from both the academic sphere and those with experience in different areas of social life. The cornerstone of this work is the fact that many people in Slovenia graduate from sociology, yet not many of them put their professional identity into practice. With its inclusiveness this book aims to contribute to the recognition, rising awareness and strengthening of this identity. While taking into account different assessments of the crisis of sociology, it seeks more to foreground the thought that what is at stake is indeed mainly sociology's unfulfilled integrative role in the context of social sciences as a whole.

Some authors demonstrate how sociology, through narrower social science disciplines, approaches concrete problems in practice. Others present their specific findings, activities as well as the circumstances and reasons for their successes or failures. A general assessment is that sociology has so far devoted too little attention to the contradictory meaning of the past as a treasure trove and a 'nightmare'. It is about the continuity and discontinuity regarding the unique experience of the former socialist Yugoslavia with its self-management system, and of the transition, and about changes within the cognitive process framework, especially given the notorious issues of bias in the collective memory.

Another common thread is the question whether dealing with sociology in the context of a small nation in an era of globalisation means treading on the margins of contemporary social action. An explanation is presented stating it is not only about uniformity and deterritorialisation but also about

reterritorialisation, which means exploiting the location's unique comparative advantages on a global scale. In the globalisation context as well, proximity is important when dealing with the most complex contents which call for – at least occasionally – physical co-presence and teamwork based on face-to-face relations. However, the practical aspect of the evaluation, assessment and review of sociological and other scientific works creates quite a predicament because it is this personal connectedness that makes it difficult for the reviewers to be objective and impartial.

The book reveals the many dimensions of the emancipatory potential of sociology, both within the research activities, when reaching beyond the relationship between the subject and the object, and also in the social transformation.

As the Table of Contents shows, the entire subject matter is presented in five thematic sets. While the findings of authors will be the subject of analysis in a special book, they, at the same time, present an invitation to others, and particularly younger sociologists, for further consideration.

CONTENTS

PREFACE AND ACKNOWLEDGEMENTS, Zdravko Mlinar

1. Zdravko Mlinar: **STARTING POINTS AND CHALLENGES**

Upon the 50th anniversary of the Slovenian Sociological Association

Time-contextual starting points

The why and how of sociology in Slovenia

Evaluation, assessment, review: reproducing social sciences knowledge

The emancipatory potential of sociology

2. SOCIOLOGY IN THE CONTEMPORARY TRANSFORMATION OF THE SOCIAL SCIENCES

Introductory thoughts

VIEWS ON SOCIOLOGY IN SLOVENIA

Introductory thoughts

Veljko Rus: An inventory of topical issues

Niko Toš: A view of the development paths of Slovenian (empirical) sociology

Stane Saksida: From the dogmatics of historical materialism to empirical sociological research

Jan Makarovič: For engagement, globality and Slovenianness: a personal view on the advancement of sociology in Slovenia up till now

Frane Adam: Sociology between ideology and quantophrenia

Stane Andolšek: Tasks of sociology and social changes in Slovenia

Gregor Tomc: Steam-powered social sciences in the 21st century

Spomenka Hribar: 'Red seminary?'

Emil Milan Pintar: Difficult years of Slovenian sociology

Ciril Klajnšček: Sociologist/sociology in the search for a new key to humanity and sociality

Matjaž Hanžek: Poverty kills! But what about sociology?

ON FLOWS AND OBSTACLES IN THE CIRCULATION OF SOCIOLOGICAL FINDINGS

Introductory thoughts

Andrej Kirn: Fragmentation of the whole and the whole of the fragmentation: understanding the nature–society–science–engineering–ecological awareness relationship

Rudi Rizman: An interdisciplinary challenge in the context of the crisis of the social sciences and humanities

Slavko Splichal: Interconnectedness and exclusion in social science research – for whom and for what?

Josip Rastko Močnik: The sociology of culture and historical materialism

Marina Lukšič - Hacin: Beyond the divisions, fragmentation and alienation

Mirjana Ule: Towards the relationship between sociology and psychology

Bojan Baskar: Sociology and social anthropology: segregation and interpenetration

Renata Salecl: Who is a delinquent? Criminology between sociology and biological sciences

Majda Pahor: Sociology in the fields of health and health care and social knowledge flows

Pavel Gantar: Urban (spatial) sociology – identity and overcoming the disciplinary frameworks

Ivan Svetlik: Does Human Resource Management enrich or impoverish sociology?

Albin Igličar: Sociology, jurisprudence and legal practice
Boštjan Zalar: The case of sociology's connections with the judicial profession: experiences gained
Ana Barbič: Rural sociology among the biotechnical sciences
Anton Bebler: The sociology of the army in Slovenia
Srečo Dragoš: The flow of knowledge between sociology and social work
Maca Jogan: Transdisciplinarity and women's studies
Duška Knežević Hočevar: An interdisciplinary experience: sociology, social anthropology, and medical and health sciences
Primož Južnič: Librarianship and information science as a social science discipline

EMPIRICAL SOCIAL SCIENCES: Methodology, statistics and data access

Introductory thoughts
Anuška Ferligoj: An analysis of social networks – developing methods and their use
Mitja Hafner Fink: Encountering sociology and other social sciences through the sociologist's research experience
Janez Štebe: Every end also means a new beginning: research infrastructure of data access
Vasja Vehovar: Empirical research and interdisciplinarity in the contemporary social sciences
Blaž Mesec: The development of qualitative analysis
Irena Križman: The sociologist and statistics in domestic and international connections
Janez Jug: Enabling access to information

3. SOCIOLOGY AND SOCIAL PRACTICE

Introductory thoughts

RESEARCH AND CHANGES IN SOCIETY AND SOCIAL SCIENCES

Stojan Sorčan: Science at the negotiating table
Anton Kramberger: Between the basic and applied social sciences
Darko Štrajn: Sociology as the intersection of all social sciences and humanities research
Rudi Rizman: Theoretical findings and sociology in the general public
Ivan Bernik: In a sociological labyrinth
Dimitrij Rupel: Marxist determinism or the coexistence of multiple realities
Jan Makarovič: Social theory, inequality, talent and creativity
Mojca Novak: The sociology of change with regard to technological modernisation and social policy
Drago Kos: The sociological construction of the environment and space
Maca Jogan: The sociology of gender and socio-political practice
Renata Šribar: "Becoming a female scientist": Between feminist social activity and gender theories
Darka Podmenik: An independent researcher on applied social research
Aldo Černigoj: Encouraging interest in social and common human issues

SOCIOLOGICAL FINDINGS IN THE FIELDS OF SCIENCE, CULTURE AND RELIGION

Franc Mali: Scientific performance, the professional public and the transfer of knowledge into social practice
Neda Pagon: Sociology between sciences and books
Sergij Pelhan: Sociological approaches and personal initiatives in cultural activities
Miha Naglič: A cultural animator between backwaters and cosmopolitanism

Zdenko Roter: Sociology of religion: New concepts and battles for the autonomy of the social sciences
Marko Kerševan: Religiousness, ecclesiasticism and 'religion by choice': research findings and ideological contradictions?
Aleš Debeljak: Critical thought between religion and culture
Marjan Smrke: Criticism of the sacral in the secular, and the secular in the sacral
Igor Bahovec: The weak impact and creative power of dialogue
Vinko Potočnik: Fear of reality revealed by a sociological survey

TRANSMISSION OF SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE: EDUCATION AND JOURNALISM

SOCIOLOGICAL RETROSPECTIVES IN THE AREA OF EDUCATION
Pavel Zgaga: The instrumentalisation of education in the knowledge society
Sonja Kump: A critical assessment of higher education and adult education
Ana Krajnc: Adult learning: research, achievements and a critique
Marjan Hočevar: Sociology for architecture – architecture for sociology
Sergej Flere: Education and social changes in Slovenia and Yugoslavia
Štefan Huzjan: Employee training and a lifewide environment
Marina Tavčar Krajnc: Teaching, sociological identity and empowerment of its teachers
Alojzija Židan: For quality implementation of social science knowledge for the modern young
THE MEDIA AND COMMUNICATIONS
Breda Luthar: The position of sociology in media and communication research
Igor Pribac: Sociology to the masses! (Social sciences in electronic media)
Vladimir Miheljak: Interdisciplinary openness and the role of the media
Janja Koren: Why are there no results of sociological research in the media?
Bojan Grobovšek: The sociologist as a correspondent and a diplomat
Toni Gomišček: The sociological dimension of editorial planning and journalism

SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE, ORGANISATION AND PUBLIC AND STATE MANAGEMENT

Ciril Baškovič: Social science knowledge in regulatory activities
Pavel Gantar: Sociological findings in environmental, spatial and information policy: between the academic sphere and professional policy
Božo Truden: With sociology of organisation/work into internal affairs and the economy
Bogdan Kavčič: Organisation, administration and management: research and pedagogical activities
Franci Pivec: Informatisation, education and management
Boštjan Kovačič: Experiences of a sociologist-mayor, minister, ambassador and lecturer from Dolenjska
Andrej Fištravec: Sociologist/Mayor, a doctor for society
Jelena Aleksić: Sociological knowledge in political decision-making
Bojana Kompare: The sociologist between public service and civil society
Pavle Čelik: From a sociologist to a Slovenian militia commander and writer

DOES THE SLOVENIAN ECONOMY NEED SOCIOLOGISTS?

Aleksandra Kanjuo Mrčela: Research into the economy and society
Miroslav Stanojević: Workers and the transition to capitalism
Franc Hudej: With teamwork and decision-making to innovation

Danica Mesner Andolšek: Strategic guidelines and Slovenian companies' capacities as well as regulation of employment relationships
Almira Pirih: Width, openness and ability to work in teams
Branko Žerdoner: A sociologist in Slovenian industry
Jože Glazer: A sociological career in the economy and sociological activity outside Ljubljana
Samo Hribar Milič: The employment issue and managerial activity
Dragica Kšela: Maribor's economy in crisis and human resources management
Albina Tušar: Research, (self)management and work with the people in the Jesenice Steelworks
Vladimir Mišo Čeplak: Human resources, organisational and managerial experience
Milan Ambrož: The safety, security, tourism and operation of economic organisations

SOCIAL SECURITY, HEALTH CARE AND POLITICS

Ivan Svetlik: Finding the balance between freedom and security in practice
Zinka Kolarič: Contributions in the field of sociological research of social policy
Ciril Mezek: The social sciences between superficiality and reality
Vesna Leskošek: Poverty, social inequalities and the social state
Andreja Črnak Meglič: A sociologist's activity in three areas of social policy: childcare, social care and health care
Jožica Puhar: Employment, education and political practice in Slovenia and elsewhere
Zora Tomič: Sociology and politics in health and social care
Majda Černič Istenič: Fertility behaviour, country/rural population and policymakers
Jana Goriup Bezenšek: A sociological contribution to surpassing gender inequality (in the health care system)
Jože Ramovš: Gerontology and intergenerational coexistence in interdisciplinary collaboration with sociology
Milko Poštrak: From cultural studies to the social state and youth policies

4. SOCIOLOGICAL ACTIVITY AND OPENING UP TO THE WORLD

Introductory thoughts

FROM HOME TO THE WORLD

Mojca Novak: Professional activity of sociologists on the European level: first-hand experience
Peter Volasko: The sociologist's role in international scientific cooperation
Karmen Gorišek: Sociological knowledge and entrepreneurial activities in Slovenia and the Czech Republic
Silva Mežnarić: On migration research and Slovenian sociology
Igor Pavlin: On the education of managers and state officials on the international scale
Jožica Puhar: Opening up to the world has enriched me – Political activity and participant observation
Majda Šlajmer Japelj: The experience of a nurse and a sociologist in the international practice of WHO
Anica Mikuš Kos: It is easier to activate community human resources in the Middle East
Emidij Susič: From the other side of the border to Slovenia and worldwide
Miran Komac: Ethnic minorities between primordialism and optional identity
Jože Šušmelj: Sociology as a companion on my life's journey: from local to national and international content
Aleksandra Høivik: Sociologists in solving asylum and refugee issues

Janez Rogelj: Cooperation with Slovenians abroad and Rotary International in Slovenia

VIEWS FROM THE WORLD

Vesna Bošnjak (Latin America): Sociology as a back-up in social work and legal regulation

Zlatko Skrbiš (Melbourne): Sociology, globalisation and personal experience

Nina Bandelj (Irwine, CA): Being a professor of sociology at the University of California

Sonja Drobnič (Bremen): International experience: what kind of sociology and for whom?

Blaž Križnik (Seul): Between urban sociology and spatial planning: a cross-disciplinary and cross-cultural perspective

Martina Skok (New York): Sociology, diplomacy and relations in the international community

5. SELECTED PRACTICAL CASES

Introductory thoughts

Franci Pivec, Janez Jug: Innovation explosion in the silence of book depositories

Vlasta Jalušič: Combining theory, research and activity: The Peace Institute

Ciril Mezek, Majda Pahor: The emancipatory potential of sociology in confrontation with hierarchical power relations in the health care system

Albin Igličar, Zdravko Mlinar: A paradox: Many research findings and yet few well-founded political decisions

Anton Kramberger, Zinka Kolarič, Drago Kos, Zdravko Mlinar: The innovative eco-social projects of the sociologist Alojz Kavaš from Prekmurje

Franc Hudej, Božo Truden: Valicon: Sociology as a business activity

Renata Šribar, Darka Podmenik: Precarious employment as a self-decision and as coercion

Ivan Bernik, Zdravko Mlinar: Findings outside of official science: About sexuality, violence against women and many other issues

Andrej A. Lukšič: Social youth festival: Rebellion in rising above the particularity of disciplines

6. Zdravko Mlinar: **THE WAY FORWARD?**

7. ABSTRACT IN SLOVENE

8. In English: ABSTRACT, CONTENT**S**

9. INDEX

9.
STVARNO KAZALO

A[1]
akademska sfera, homo academicus 12, 43, 65, 148, 171, 215, 260, 284, 317, 318, 320, 376, 464, 472, 531, 576, 578
analiza, raziskovanje
kvalitativna 59, 146, 195, 223, 228, 229, 230, 231, 326, 496, 597
kvantitativna 228
andragogika, andragoško 321, 322, 325, 326, 327, 340
angažiranost, angažirana sociologija
družbena 100, 118, 227, 243, 391, 547
politična 100
sociologije 100, 243
anonimnost 42, 47, 594
antiintelektualistično 353
antiprofesionalizem 353
arbitrarnost, samovolja 181, 570, 57
arhitektura, arhitekti 23, 119, 143, 166, 167, 171, 186, 291, 294, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 552, 553
ASA 8, 27, 43
atomiziranost 409, 454
avtobiografska metoda 14
azilna problematika 529

B
begunci, begunstvo, prebežniki, *gl.* tudi migracije 73, 94, 111, 127, 133, 139, 206, 362, 495, 496, 497, 511, 529, 530, 533, 542, 558, 564
bibliotekarstvo 209, 235
bio-fizično 56, 57, 58
biološke vede, biotehnične 185
birokratizacija 70, 128, 276, 293, 306, 479
blaginja 67, 69, 134, 206, 209, 265, 266, 322, 447, 460, 551

C
celostno, celovito, *gl.* tudi holizem 12, 15, 65, 107, 119, 161, 186, 202, 358, 369, 373, 396, 397, 428, 527, 553
cirkulacija, *gl.* tudi kroženje znanja 119, 245
citati, citiranje 45, 82, 172, 214, 255, 452, 529
COBISS 8, 53, 235, 345, 387

Č
čas, časovno, časnost, *gl.* tudi kontinuiteta
časovna (dis)kontinuiteta 16, 19, 25, 212, 329, 496, 497, 599
longitudinalno 71, 73, 321, 468, 542
gl. tudi preteklost, prihodnost 587
človeštvo 32, 81, 85, 113, 244, 262, 387, 415

D
Dekalog, novi 114, 115
delo, delavci, *gl.* sociologija dela
kolektivno, združeno 11, 38, 54, 55, 383
znanstveno 35, 43, 44, 47, 287, 354, 364, 455, 593
rutinsko 48, 401
raziskovalno 12, 16, 103, 131, 161, 225, 277, 232, 245, 408, 429, 513, 532, 548, 555, 567
mezdno 100, 323
delovne skupine 14, 181, 207, 399, 436, 509, 526
delovna sila 94, 113, 175, 200, 412, 415, 419, 413, 462, 496, 497, 500, 543
demokracija
demokratizacija 23, 30, 62, 110, 256, 301, 409
ekonomska 408
neposredna, posredna 278
determinizem
biološki 58, 156
družbeni 337
genski 156
marksistični 259
dialektika
enotnosti nasprotij 31, 40, 49, 56

1 Gesla, ki se pojavijo zelo pogosto, prikazujemo po straneh le v specificiranih pomenih.

dialog
medkulturni 310, 311
sociologov 310, 311, 396
z javnostmi 396
diplomacija, diplomat 123, 237, 259, 366, 488, 502, 526, 527, 556, 557, 558
diseminacija znanja, *gl.* tudi razširjanje 365
dogma, dogmatizem, dogmatično 51, 77, 82, 127, 145, 300, 405
dominantno, dominiranje, dominacija 40, 49, 56, 250, 395, 397, 453
d. ideologija 320
d. paradigma 351
d. ekonomskega diskurza 395, 397
d. stereotipov 497
dostopnost, nedostopnost, *gl.* podatki, informacije 14, 31, 34, 222, 224, 355, 377, 567
informacije 14–16, 18, 25, 42, 65, 114, 212, 225, 227, 235, 237, 275, 316, 341, 363, 368, 377, 387, 406, 470, 497, 503, 568, 575, 584, 592, 593
družba, družbeno
civilna 69, 248, 404
d. blaginje 67, 69, 321, 332, 324, 551, 579
d. znanja 318, 239, 589, 327
globalna 117, 438
kapitalistična d. 31, 54, 70, 410,
socialistična d., socializem 37, 75, 195, 300, 412, 413, 469, 447
tranzicijska 411
vključujoča d., *gl.* vključevanje 43, 116
družboslovje, družboslovni
aplikativno 98, 224
center 23, 72
discipline 14, 16, 56, 65, 93, 109, 110, 120, 173
empirično 16, 65, 71, 72, 73, 65, 212, 216
informatika 38, 212, 225, 226, 233, 235
knjižnice 209, 235
raziskave 71, 72, 74, 117, 130, 131, 148, 187, 226, 228
razprave 47
študij 23
država
blaginje 224, 265, 266, 321, 322, 324, 551
majhna 20, 34, 35, 319
samostojna 105, 178, 341
slovenska 40, 178
tranzicijska 87

E

ekologija, *gl.* tudi okolje
e. kmetijstvo, proizvodnja 567, 579
e. zavest 120, 121
e. etika 120, 355, 356
ekosocialni projekt 576
politična 602
socialna e. 120, 515, 342
trajnostni razvoj 114, 122, 558, 579
ekonomija
Ekonomska fakulteta 173, 207, 225, 233, 272, 385, 424, 437, 513
ekonomsko-poslovne fakultete 382, 500, 501
ekonomizacija družbe 397
kadrovsko-organizacijsko 361, 406, 418, 437, 461
eksperimentiranje 31, 32, 117, 148, 194
elite, elitizem, elitistično 88, 118, 215, 245, 402, 462, 464
emancipacija, emancipatorno, emancipaciski, *gl. tudi* potenciali
e. podrejenih, delavcev, žensk, mladih 50, 52, 191
e. podrejenega znanja 50
e. objekta raziskovanja 54
emancipatorni potencial sociologije 50, 252, 597
empirično raziskovanje, raziskave, empiricizem, empirizem 15, 22, 28, 33, 40, 48, 74, 78
enakost, enakopravnost, neenakost, egalitarizem 30, 32, 38, 51, 56,

58, 81, 85, 94, 113, 117, 133, 142, 162, 164, 194, 199, 202, 217, 221, 242, 244, 250, 253, 255, 257, 261, 262, 271 ,332, 338, 369, 406, 407, 442, 446, 155, 456, 471, 545, 560, 565, 588, 592
enotnost, *gl.* neenotnost 521, 553
epistemologija, družbena 30, 31, 49, 51, 74, 123, 150, 177, 217, 219, 229, 230, 285, 566
ESA 284, 483, 484
etika, etično
e. znanosti 274, 276, 284
e. merila delovanja 221, 276, 585
evaluacija, evalviranje, *gl.* ocenjevanje 228
Evropska znanstvenoraziskovalna politika 488

F
favoriziranje 258, 309, 531, 557
feminizem 164
feminizacija profesij 546
feministično gibanje 560, 561
f. sociologija 200
festival mladih 597, 598, 599, 601
financiranje raziskovanja 207, 429
fragmentacija, fragmentiranost 120, 121, 123, 386, 595

G
generacije
mlajša, mladih 14, 25, 26, 33, 68, 93, 205, 210, 345, 346, 390, 409, 465
starejša, starih 13, 30, 54, 106
g. cikli, ciklusi 67
medgeneracijski odnosi, sožitje 67, 477, 478
generalizacija, *gl.* posploševanje 35, 445, 455
geografija, geografsko 36, 128, 166, 215, 292, 328, 347, 352, 403, 516, 522
gerontologija, socialna 411, 477, 478, 533

H
Hegemonija, hegemonski
h. neoliberalizma, *gl.* tudi neoliberalizem 253
h. bolnišnične medicine 567
svetovna h. 138
hermetični jezik 163
historični materializem 136, 137, 138, 300
holizem 65
holoptizem 54
humanistika 121, 132, 138, 139, 140, 141, 142, 175
humanizem, humanitarno 95, 263, 531, 565

I
identiteta
nacionalna 205, 218, 304, 523
profesionalna 13
sociološka 151, 163, 166, 171, 174, 344, 491, 557
prepoznavnost 237
ideologija, ideološko 22, 31, 37, 40, 51, 53, 67, 77, 93, 99, 104, 115, 137, 138, 155, 188, 306, 315, 449, 523, 531, 597
igra ničelne vsote, *gl.* zero sum game 13
inercija 22, 151, 334, 363, 460, 481
individualizacija, individuacija 19, 51, 54, 84, 147, 314, 523, 553, 608
industrija, industrijski, *gl.* tudi i. sociologija 52, 100, 129, 134, 159, 173, 191, 228, 286, 387, 403, 424, 425, 435, 451, 491, 500, 576, 580
informatika, družboslovna 38, 72, 212, 225, 226, 233, 235, 586
informatizacija raziskovanja 72
informacije
dostop do informacij 16, 65, 212, 235, 210
i. preobremenjenost 269
informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) 40, 45, 53, 297, 387, 585
gl. informacijska družba
infrastruktura, raziskovalna 72, 221

inovacije, inovativnost, uvajanje
novega 28, 36, 86, 133, 148, 240, 260, 373, 380, 417, 424, 492, 554, 583, 578
institucionalizacija sociologije, discipline 29, 30, 71, 85, 118, 121
gl. tudi deinstitucionalizacija
integracija
integrativna vloga sociologije 16
integracija raznolikosti, raznovrstnosti 81, 82, 583
i. sociioloških konceptov, konceptualna i. 165, 176
i. imigrantov 90
i. v univerzo 39
evropska, mednarodna 141, 201, 233, 234, 356, 366, 411, 419, 556
intelektualno, intelektualci, intelektualizem
i. delavci 54
i. stili 39, 40
i. uravnilovka 353
interesi
javni i. 396
križanje interesov 342
raziskovalni i. 102, 319, 349
strankarski i. 294, 429
interdisciplinarno povezovanje, sodelovanje, raziskovanje 35, 361, 386, 402, 442, 477
internet, internetizacija, *gl.* tudi IKT
raba interneta v Sloveniji 40, 45, 53, 134, 135, 225, 297, 387,
inženiring odnosov 388
ISA 19, 22, 37, 38, 43, 130, 172, 188, 190, 297, 481, 515, 515
izkoriščanje
delavcev 94
monopola 456
izobraževanje, edukacija
bolonjska reforma, študij 187, 201, 202, 210, 227, 247, 285, 317, 319, 322, 328, 358, 391, 469, 589
vseživljenjsko i., okolje 325, 326
i. odraslih 50, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 341, 389, 422, 464
kritična ocena 321
strokovno i. 445
usposabljanje zaposlenih 340
izvirnost 26, 244

J

javno, javnost
javnomnenjske raziskave, *gl.* tudi SJM 71, 73, 74, 75, 128, 164, 214, 218, 221, 302, 381
strokovna, znanstvena 37, 292, 355, 456, 577, 531, 570, 571
javna sociologija, *gl.* tudi sociologija 43, 59, 74, 125, 133, 409, 550, 574
j. uprava 170, 233, 278, 378, 402, 575
Jugoslavija, *gl.* tudi samoupravljanje, komunizem, socializem
j. družba, država 52, 185, 190, 216, 217, 220, 278, 299, 307, 353
j. sociologija, študije 71, 77, 259
Jugoslovansko sociološko združenje 130
Jugoslovanski center za samoupravljanje 411

K

kadri, kadrovsko, kadrovski *gl.* tudi ekonomija
kapital, kapitalizem, kapitalističen
gl. tudi kapitalistična družba 31, 32, 49, 75, 114, 138, 197, 280, 306, 338, 385, 412, 413, 430, 446, 580, 581
gl. tudi socialni kapital 29, 194, 265, 310, 361
kariera, sociološka, profesionalna, akademska 97, 98, 139, 141, 143, 150, 170, 171, 180, 239, 259, 284, 285, 374, 376, 383, 389, 391, 443, 472, 473, 488
kmečko, podeželsko, *gl.* ruralna sociologija 19, 28, 52, 185, 186, 187, 469
knjige, knjižnice, *gl.* bibliotekarstvo 23, 53, 72, 209, 235, 236,
kolegialno, povezave, odnosi,

naklonjenost 71, 103, 104, 182, 183, 245
kolektivizem
co-working 47, 425
kolektivizacija 33, 580
komercializacija, komercialno 89, 156, 363, 377
kompleksnost 11, 164, 241, 250, 269, 314, 332, 395, 406, 431, 445, 456, 472, 493, 550, 588, 600
komuniciranje 35, 45, 130, 131, 133, 134, 147, 185, 342, 351, 352, 359, 372, 381, 434, 436, 477, 498, 525, 571, 583, 585
komunizem, komunističen 31, 32, 33, 35, 75, 82, 84, 102, 104, 300, 301, 307, 314, 412, 580
koncept
k. deležniki 40
laični k. 55
k. FDV 72
ekonomistični k. 118, 147, 397, 407
k. socializacije, podružbljanja 33, 477
k. dolgoročnega razvoja 186
konflikt-i
med stroko in politiko 84
posvetovanje o konfliktih 38
konkurenca, *gl.* tudi solidarnost 148, 179, 260, 341, 409, 551, 585
konstrukcionizem 31
kontekst sociološkega delovanja
dekontekstualizacija 16, 19, 25, 26, 39, 212, 329, 496, 497, 521, 599
kontinuiteta, diskontinuiteta, *gl.* tudi vključevanje – izključevanje 14, 22, 25, 28, 29–32, 38, 40, 45, 56, 65, 67, 94, 103, 112, 118, 130, 132, 159, 166, 173, 186, 201, 210, 212, 219, 234, 273, 275, 286, 309, 346, 400, 412, 428, 436, 448, 473, 481, 491, 493, 500, 501, 502, 515, 526, 552, 561, 566, 569, 570, 576, 579
kriminologija 63, 109, 155, 156, 157, 159, 230, 381, 404
kritika, kritično
konstruktivna 42
vsega obstoječega 51
kriza
sociologije 16, 65, 90, 127
družbe 75, 74, 311, 590
kapitalizma 410
kronologija, kronološko 19, 26, 27, 195
kultura, kulturno
interkulturalizem 311
k. študije 137, 474, 475
k. animator 296
multikulturalizem 194
profesionalna 15, 346
kvalitativna analiza, *gl.* tudi
metodologija 15, 86, 148, 218, 228, 229, 230, 231, 278, 389, 391, 394
kvantofrenija 86

L

laiki, laičnost
amaterji, *gl.* amaterizacija 54
lastništvo 69, 395, 408, 415, 420, 499, 563
levica, levo, levičarsko 67, 75, 106, 117, 260
liberalizem, liberalizacija, *gl.* tudi
neoliberalizem 30, 89, 54, 56, 70, 89, 195, 197, 253, 318, 420

M

makro – mikro analiza, razmerja 143, 196
manjšine 188, 366, 512, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 527
manipulabilnost, spremenljivost 58, 337
marginalizacija sociologije 92
marksizem, marksistični
m. teorija 30, 50, 77, 303
m. enoumje, dogma 83, 279
gl. tudi m. sociologija 525
nemarksistično 385
medicinske vede 205
mednarodno, čeznacionalno
sodelovanje 162, 233, 487, 506, 514
projekti 277, 483, 543, 560

gl. tudi odpiranje v svet 16, 481, 491, 502
meritokracija, meritokratsko
meritokrastki kriteriji 43, 69
metodologija
anketno raziskovanje 216
avtobiografska metoda 14
kvalitativna analiza 86, 228, 229, 231
opazovanje z udeležbo 502
migracije, selitve, migracijske
raziskave 74, 127, 133, 139, 206, 310, 495, 496, 497, 523, 530, 542, 558, 562
minister, ministrstvo, ministrsko 166, 197, 259, 291, 293, 294, 317, 389, 390, 443, 466, 540
miselnost, mišljenje 28, 41, 96, 97, 98, 101, 121, 128, 143, 151, 196, 309, 322, 416, 417443, 529
mladi/-na 12, 13, 28, 96, 100, 143, 144, 146, 147, 155, 174, 189, 190, 228, 262, 292, 338, 344, 345, 348, 363, 382, 404, 465, 474, 475, 476, 479, 504, 508, 525, 588
moč
družbena 57, 58, 241, 385, 464, 517
nemoč 38, 249
opolnomočenje 48, 53, 100, 195, 344, 346, 347, 563
modernizacija, modernizacijsko 70, 147, 181, 245, 265, 266, 267, 313, 318, 336, 434, 579
monopol, monopolizem 26, 30, 83, 164, 176, 241, 453, 473
multidisciplinarno 112, 189, 192, 359, 365, 507, 571
multinacionalno, multinacionalke 40, 419, 489, 490, 581, 587

N

naročnik raziskave 131, 208, 250, 383, 585
narod
majhni n. 34, 36, 42, 45
slovenski n. 521, 522
načrtovanje, *gl.* planiranje
napredek 47, 58, 98, 100, 122, 196, 233, 269, 418, 473
narava, *gl.* tudi okolje 57, 84, 115, 121, 122, 140, 170, 229, 233
neenakost
družbena 241, 242, 250, 255, 256, 261, 262, 332, 455, 456, 546, 570
spolna 271, 272, 471
socialna 81, 261, 262
neizkoriščen/-o
potencial 76, 90, 476
znanje 70, 195
neodmevnost 276
neoliberalizem, neoliberalno 30, 54, 70, 89, 123, 197, 318, 420
nepovezanost
raziskovalnih polj 288
disciplinarnih vsebin 322
študijev 73
sociologov 170
neodzivnost naročnikov, uporabnikov 208, 525
neopozitivizem, *gl.* tudi pozitivizem 126
nevroznanost 58, 97, 156, 157, 589
socialna 98
nezaposlenost, *gl.* tudi zaposlovanje 94, 158, 178, 246
nomotetično 65, 251, 285
norme, normativno 41, 112, 177, 239, 276, 363, 446, 573
normativni idealizem 38
novinarstvo, mediji, *gl.* tudi
posredovanje znanja, informacij 72, 81, 94, 128, 130, 139, 173, 177, 189, 192, 201, 213, 218, 259, 261, 280, 316, 362, 365, 368, 369, 388, 437, 495, 517, 532
novinarji 192, 237, 281, 362, 363, 369, 370, 388, 417

O

oblast, oblastniško 37, 53, 54, 99, 100, 102
obramboslovje 73, 188, 189, 192, 190
obrobje, *gl.* periferija 34, 50, 138, 198, 200, 241, 374, 435
ocenjevanje, vrednotenje *gl.* evaluacija,

evalviranje 14, 15, 26, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 86, 169, 213, 214, 235, 354, 430, 499, 550
odgovornost 18, 40, 55, 67, 69, 70, 104, 105, 118, 125, 156, 157, 158, 173, 241, 270, 285, 286, 362, 380, 392, 396, 416, 444, 466, 467, 530, 545, 577, 580
odličnost, *gl.* meritokracija 42, 43, 44, 142, 207, 255, 285, 309, 392, 394, 424, 425, 491, 492, 500, 547
odločanje, odločevalci 32, 39, 40, 122, 123, 156, 178, 179, 186, 206, 252, 268, 288, 290, 293, 297, 326, 338, 340, 362, 376, 381, 395, 415, 416, 429, 445, 446, 449, 459, 462, 465, 499, 526, 575, 576, 577
odmevnost, *gl.* odzivnost 37, 209, 217, 218, 255, 257, 269, 276, 292, 308, 310, 311, 408, 410, 517, 529, 596, 598, 600
odpiranje, odprtost, *gl.* tudi zapiranje, zaprtost
odpiranje v svet 16, 481, 491, 502
odpiranje sociologije, *gl.* sociologija 146
odziv, odzivnost 11, 16, 28, 45, 49, 57, 74, 97, 114, 178, 180, 181, 185, 199, 207, 209, 210, 213, 214, 215, 218
neodzivnost 208
okolje, *gl.* tudi narava
družbeno 26, 36, 44, 284, 493
fizično 261
omrežja
analiza družbenih o. 213
soavtorska 214
socialna 164, 265, 266
organizacijska kultura 440

P

panoptizem 54
parcialnost, *gl.* tudi celostno, holizem 65, 390
participacija, participatorno raziskovanje 14, 22, 38, 55, 75, 83, 85, 134, 185, 218, 345, 596
partnerstvo 134, 159, 348, 396, 402, 493, 509
patriarhat, patriarhalno 52, 164, 282
pedagogika, pedagoško, *gl.* izobraževanje
p. zatiranih 50, 122, 133, 233, 230, 321, 322, 344, 386, 404, 459
periferija, *gl.* tudi obrobje 138, 153, 198, 200, 241, 246, 435
plagiat, plagiatstvo 354
planiranje, *gl.* tudi načrtovanje 31, 73, 77, 79, 108, 112, 117, 132, 160, 163, 167, 168, 170, 171, 172, 186, 209, 294, 328, 341, 376, 377, 379, 421, 445, 458, 478, 506, 507, 552
podatki
ADP 72, 221, 222, 223, 224
dostop/-nost 14
hramba 222
rudarjenje s p. 223
podjetništvo 306, 328, 340, 422, 430, 444, 449, 449, 491, 492, 494, 500
podjetizacija 67, 68, 69, 70
podjetnik, podjetnica 70, 277, 425, 444, 491, 494, 582
podjetniško delovanje 491
socialno p., *gl.* tudi socialno 449
podpora
institucionalna 346, 347
podporni mehanizmi 273
podrejanje, *gl.* tudi hierarhija, izkoriščanje,in ženske
ravni odločanja 40
znotraj univerze 56
podružbljanje, p. znanosti 30, 31, 32, 33, 39, 45, 47, 49, 60, 144
politika, politike, politično
oblikovalci politik 207, 378, 468
politične odločitve, *gl.* tudi odločanje
politična praksa 31, 179, 271, 461
raziskovalna 42, 45, 87, 89, 89, 90
socialna 194, 265
poljudno 140, 596
poslanstvo
sociologov/-inj 70
sociologije 42

posploševanje, *gl.* generalizacija 35, 310, 445, 455
posredovanje, *gl.* tudi izobraževanje
znanja 177, 498
informacij 316
potenciali
emancipatorni 20, 48, 57, 146, 570, 573
pozitivizem 48, 67, 89, 90, 126
pragmatizem, pragmatično 35, 67, 92, 148, 288, 401, 159, 580
pravičnost 39, 69, 75, 180, 241, 271, 442, 530
Praksis 137
predvidljivost, gotovost 491, 534, 535, 583
prehitevanje, *gl.* zaostajanje 36, 50, 116, 378
prekerno delo, zaposlitve, prekarizacija 28, 54, 138, 241, 248, 253, 388, 419, 592, 593, 594,
prenos, pretok
spoznanj 284, 445
znanja 188, 194
prepreke, bariere, omejitve 81, 261, 273, 275, 401
preteklost 11, 273, 332, 400, 409, 420, 431, 449, 516, 559, 598
prevajanje
znanja 72, 98, 576
prihodnost
družbena 118
primerjalno, komparativno raziskovanje 38, 345, 471, 548
pristranskost (ideološka) 409, 449
produkcija
znanja 41, 42, 51, 56, 65, 121, 126, 127, 128, 200
profesionalizacija, profesionalno
profesionalna identiteta 13, 30, 212, 346
sociološkega delovanja 21, 78
profesionalna avtonomija 253, 332, 453
prostor
fizični 331, 332, 334
grajeni 329, 330
prostorsko načrtovanje, planiranje 116, 170, 171, 172, 268
urbani 166
prostovoljstvo 194, 310, 510
protislovnost, paradoks, *gl.* tudi dialektika 19, 41, 45, 49, 56, 58, 138, 154, 243, 429, 456, 572, 575, 576, 594
psihologija, socialna 98, 119, 143–149, 175, 358, 359, 389, 403, 404

R

racionalno – iracionalno
racionalna izbira 35, 91, 206, 317, 432, 572
računalništvo, *gl.* tudi informatika 38, 209, 212, 215, 277, 386, 387, 560, 563, 588, 599
razcepljenost, razdrobljenost, *gl.* tudi fragmentiranost 121, 123, 139, 409
raziskovanje, raziskave, raziskovalci/-ke
akcijsko 55, 196, 228, 229, 230
kvalitativno 146, 195, 223, 228, 326
kvantitativno 326
primerjalno 38
sodelovalno 55
sociološko 14, 16, 25, 36, 51, 77, 92, 110, 175, 213, 271, 277, 288
trženjsko 588, 589, 590
različnost 25, 26, 311, 405, 467, 590, 591
raznovrstnost 12, 15, 17, 23, 35, 36, 38, 41, 66, 122, 123, 124, 237, 238, 549, 550, 559, 583
razred, razredno
delavski r. 50, 52, 53
dihotomija 51, 133, 137, 317, 318
boj 51, 244
teorija 96, 244
razvoj
razvitost 19, 25, 27, 31, 41, 52, 67, 70, 71, 106, 112, 143, 213, 294, 299, 321
nerazvitost 266, 267, 286
razvojna logika 68, 81

strategije razvoja 153, 577
recenziranje 42, 45, 46, 47
refleksija, refleksivno(st)
r. sociologija 78, 148, 195, 242
družbena r. 148, 227, 360, 542
regionalno 19, 134, 150, 152, 171, 268, 304, 359, 377, 419, 498, 502, 556, 557
regulacija, regularnost, zakonitost
regulatorna dejavnost 372, 374
religija, vera
cerkveno 302, 313, 314, 315, 504
sakralno 307
posvetno 307
gl. sociologija r.
reprodukcijski ciklus znanja 56
revolucija, revolucionarno 31, 52, 91, 99, 108, 114, 115, 318
revščina 94, 117, 118, 121, 158, 265, 266, 455, 456, 484, 492, 581
rigidnost 98, 572
rigorozno, rigoroznejše 181, 353

S

samo/avto-refleksija 547, 550, 574, 352
samostojnost, *gl.* avtonomija
nesamostojnost 51, 75, 130, 164, 188, 278, 326, 356, 369, 508, 526
samoupravljanje
ideja 30, 82, 436
raziskovanje 130, 131, 435, 495
jugoslovansko 67, 68
samozadostnost, avtarkično 111, 123, 210, 222, 251, 391, 400
sektor, sektorsko, *gl.* discipline
politika 123
selektivnost 15, 25, 346
senzacionalistično 530
sindikat 68, 79, 130, 173, 292, 322, 280, 384, 408, 451, 495, 502, 570
sintetično, sinteza 27, 65, 67, 106, 127, 252, 261, 263, 387, 444, 585
sistematično, nesistematično 21, 112, 116, 201, 245, 258, 262, 288, 316, 346, 347, 453, 499
sistemi, teorije s., družbeni s.
postsocialistični 413
kapitalistični 31, 54, 410, 413
univerzitetni 394
izobraževalni 341, 549
skupno(st) 32, 36, 38, 44, 97, 98
socializem, socialistično 37, 75, 78, 79, 93, 94, 100, 186, 190, 217, 257, 280, 409, 412, 413, 469, 500
stranke, strankarsko 69, 126, 260, 260, 296, 356, 463, 468, 531
svoboda 92, 102, 155, 178, 183, 257, 319, 478, 504, 591
slovensko javno mnenje, SJM, CJM 71, 72, 73, 74, 75, 128, 216, 218, 221, 302, 381, 346
Slovenija
osamosvojitev 41, 73, 93, 146, 178, 192, 216, 233, 260, 273, 278, 293, 311, 424, 527, 529, 581
slovenstvo 81, 84, 85
slovenščina 43, 87, 256, 258, 294, 305, 311, 527
Slovensko sociološko društvo 11, 12, 21, 22, 24, 27, 130, 203, 268, 305, 346, 407, 432, 449, 556
socializacija, *gl.* podružbljanje 38, 45, 51, 68, 98, 100, 146, 147, 158, 271, 321, 340, 348, 358, 446, 358, 446, 453, 476, 477, 517, 556, 572, 573, 597
socialno, socialni
delo 174, 194, 195–198, 202, 223, 228, 230, 455, 546, 579, 602
država 30, 67, 69, 75, 356, 455, 456, 477
inženiring 431, 574
kapital 29, 100, 361, 441, 472, 474, 600
podjetništvo, *gl.* tudi podjetništvo 449
politika 29, 56, 112, 198, 215, 265, 322, 324, 443, 444, 447, 448, 449, 458, 470, 502
varstvo 207, 215, 265, 406, 442, 458, 465, 485
sociologija, sociološki
angažirana 48, 100, 243
apologetska 51

diferenciacija, dediferenciacija
s. 175
ekonomska 407, 409
emancipatorna 507
industrijska 78, 129, 173, 425
javna 32, 43, 74, 125, 133, 172, 550, 579
kabinetna 394
kot poslovna dejavnost 588
kulture 78, 136, 138, 152, 248, 274, 289, 274, 289, 297, 455, 477
marginalizacija sociologije 92
odpiranje sociologije 146
prepoznavnost, *gl.* tudi identiteta 97, 378
prostorska 16, 19, 29, 73, 268, 329, 474, 514
prava 177, 178, 179
religije, *gl.* religija 78, 194, 299, 300, 300, 302, 303, 307, 311, 313, 403, 454, 533, 572
ruralna 52, 185, 186, 187, 469, 598
s. dela 194, 383, 408, 413, 414, 420, 506
spolov 52, 199, 201, 271
študij 21, 331, 361, 379, 383
urbana 268, 552, 553
vloga sociologije, sociologov 66, 172
vojske 188, 189, 190, 192
sociologizem 168
sociološka skupnost 98, 550, 607
solidarnost 32, 69, 133, 164, 207, 232, 412, 474, 475, 557, 583
sodniška stroka 180, 184
sovražni revanšizem 108
sožitje 82, 104, 141, 259, 288, 474, 435, 476
spektakularno/-st 357
spodbude 100, 153, 224, 505, 600
spol
družbena enakost spolov, *gl.* enakost
spolna (ne)nevtralnost 202, 369
spolni red 199, 202, 271
spolna diskriminacija 199, 200, 202, 272, 275
gl. ženske študije
spoznanja, spoznavno, spoznavni proces
implementacija spoznanj 250, 253
nova spoznanja 140, 141, 236, 279, 289, 550
spoznavno/-i
možnosti 34, 88, 394
sprava 103, 104, 105
stanovska brezbrižnost 196
statistika 16, 65, 206, 207, 212, 213, 223, 225, 227, 228, 232, 234, 244, 259, 278, 340, 381, 399, 403, 444, 534
strategija, strateško 35, 70, 88, 89, 142, 148, 169, 180, 206, 222, 223, 239, 242, 341, 345, 381, 396, 397, 427, 429, 459, 478, 558, 575, 577
stroka, strokovno, profesionalno
s. minimalizem 48
s. društva 246, 603
s. javnost 284, 292, 307, 458, 582
strpnost, tolerantnost
do različnega 311
struktura
družbena 51, 57, 75, 143, 151, 200, 242, 243, 392, 394, 546
hierarhična razmerja moči 49, 183
prestrukturiranje 424, 425
svet, svetovno
Slovenci po svetu 532, 534
SWOT analiza 312

Š

študentski upori 84, 405

T

talenti
ustvarjalni 261, 262
tangencialna koalicija 49
tehnokratizem, tehnokratsko 53, 253, 386, 462
tekmovalnost 123, 208, 241, 409, 595
terminologija
sociološka 272
pluralizem 74, 78, 86, 92, 217, 308, 356

teritorij, teritorialno
deteritorializacija 332
reteritorializacija 34
timsko delo, *gl.* sodelovanje 362, 406, 416, 232, 345
togost, rigidnost 431, 572
tradicija, tradicionalno, tradicionalizem 40, 100, 99, 201, 272, 416, 491, 504, 555, 581, 582, 584
transdisciplinarno 122, 123, 143, 153, 166, 199, 220, 275, 284, 359, 395, 396, 500, 589
tranzicija, tranzicijsko 31, 32, 71, 125, 146, 206, 217, 234, 251, 307, 313, 314, 408, 483, 444, 447, 581
triangulacija 90
turizem 400, 439, 440

U

učinkovitost 32, 68, 69, 112, 132, 178, 183, 184, 232, 321, 440, 473, 489, 512
UMAR 575
unikat, *gl.* edinstveno 14, 34, 552
upokojevanje, upokojenci 13, 19, 28, 191, 206, 382, 475
uporaba, uporabno/-st, *gl.* aplikativnost
ustvarjalnost, kreativnost 20, 32, 34, 43, 43, 56, 81, 243, 261, 262, 283, 311, 417, 478, 599
UTD, univerzalni temeljni dohodek 68, 356

V

Valicon 579, 588, 589, 590, 591
varnost, nevarnost 68, 69, 188, 190, 191, 192, 193, 319, 322, 323, 340, 380, 399, 405, 412
varstvo
otroško 458
socialno 207, 205, 215, 265, 266, 442, 458, 459, 465, 483, 485
veleposlanik, *gl.* diplomat 365, 389, 390, 503
vizija, vizionarstvo 23, 30, 41, 56, 57, 69, 92, 100, 118, 209, 275, 323, 327, 342, 389, 420, 427, 577, 579, 585, 586
vpliv, vplivnost
faktor vpliva (impact factor) 42, 44, 549
vzvratni vplivi 16, 47
v. sociologije 258, 429, 428
vodstveno delovanje 300, 430
vseživljenjsko
učenje 29, 216, 340, 342

Z

zamejstvo, zamejsko, SLORI, ISIG 18, 294, 369, 400, 513, 514, 517, 518, 519
zaprtost, zapiranje
teritorialna 16, 26
oboroženih sil 189
akademska z., z. znanosti 208, 240, 241, 391, 423, 554
ideološka 315
institucionalna, "inbreeding" 481
zaposlovanje
brezposelnost 54, 94, 338, 423, 428, 430, 444, 461, 485, 502, 592, 593
gl. prekarno 54, 112, 138, 241, 246, 253, 277, 388, 420, 566, 592, 593, 594
samozaposleni 296, 427, 593, 595
zasebno, zasebnost
zasebna sfera 408
z. raziskovalci/-ke 274, 275, 277, 592
zdravorazumsko 94, 331, 333, 378, 394, 597
zdravstvo, zdravje
zdravstvene vede 161, 205, 451, 472, 570
zero sum game, *gl.* igra ničelne vsote 13
zgodovina, zgodovinski
kapital 25
materializem, *gl.* historični

materializem 77, 78, 136, 137, 138, 300, 332
Ziherlovi dnevi 32
znanje
marketizacija družboslovnega z. 253
komodifikacija družboslovnega z. 128, 253
objektivizirano 15
tiho 33, 34, 221
podrejeno 13, 50
prenos z. 86, 284, 445
znanost, znanstvenost
družbena narava 240
znanstveni dosežek 26, 73, 355, 363, 364

Ž

ženske, *gl.* tudi feminizem
emancipacija žensk 52, 191
nasilje nad ženskami 280, 558, 600
oslavljanje žensk 281
podrejenost žensk 52, 281
sociologija spolov 52, 201, 271
ženske študije, študije spolov 52, 146, 199, 200, 201, 202, 344, 568, 598
ženske v znanosti 52, 274, 472, 473, 594
življenjski ciklusi 20, 28, 30
župan 342, 389, 390, 392, 393, 427, 525

1965

Univerza *v Ljubljani*
Fakulteta *za družbene vede*

Kdo smo in kaj hočemo?
S prepoznavanjem svoje identitete (različnost in kontinuiteta)
razkrivamo emancipatorno poslanstvo sociologije.

Urednikova misel

19 €

ISBN 978-961-235-799-3